
Kahramanmaraş
Belediyesi

Editör
Cevdet KABAKCI - Serdar YAKAR

İSBN:
978-605-86941-2-5

BASKI
Kristal Reklam ve Matbaacılık
Hizm. San. Ve Tic. Ltd. Şti.
Gayrettepe Mh. Hamidiye Sk. No 7 D 1
Tel: 0212 2179777
info@kristalreklam.net
Beşiktaş-İstanbul

TASARIM
Halil AYDIN-Şükran İŞÇİ

İLETİŞİM ADRESİ
Kahramanmaraş Belediyesi
Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü
Tel: (0344) 228 46 00
e.posta: kultursosyal@kahramanmaras.bel.tr

Birinci Basım: Haziran 2012

Bu Eser Kahramanmaraş Belediyesi'nin Bir Kültür Hizmetidir

ULUSLAR ARASI DULKADİR BEYLİĞİ SEMPOZYUMU

29 NİSAN - 1 MAYIS 2011
KAHRAMANMARAŞ
(BİRİNCİ SALON)

CİLT: 1

SEMPOZYUM ONUR KURULU:
Kahramanmaraş Valisi Şükrü KOCATEPE
Kahramanmaraş Belediye Başkanı Mustafa POYRAZ,
K.S.Ü Rektörü Mehmet Fatih KARAASLAN.

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU:
Başkan: Cevdet KABAKÇI (Belediye Başkan Yardımcısı)
Serdar YAKAR (Belediye Kültür ve Sosyal İşler Müdürü)
Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI
Doç. Dr. İlyas GÖKHAN
Dr. İsmail ALTINÖZ
Okutman ALİ KOÇ
Hakan Türker DULKADİROĞLU

SEMPOZYUM BİLİM KURULU:
Prof. Dr. Refet YİNANÇ
Prof. Dr. Metin SÖZEN
Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI
Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU
Prof. Dr. Ahmet EYİCİL
Prof. Dr. İlhan ŞAHİN
Prof. Dr. Said ÖZTÜRK
Doç. Dr. İlyas GÖKHAN
Doç. Dr. Orhan DOĞAN
Doç. Dr. İbrahim SOLAK
Doç. Dr. Mehmet YETİŞGİN
Doç. Dr. Akif ÖZDOĞAN
Doç. Dr. Zekeriya PAK
Doç. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN
Doç. Dr. Tufan GÜNDÜZ
Doç. Dr. Bilgehan PAMUK
Yrd. Doç. Dr. Faruk ÇİFTÇİ
Yrd. Doç. Dr. Hamza KARAOĞLAN
Yrd. Doç. Dr. Şaban ÖZ
Yrd. Doç. Dr. Emin TOROĞLU
Yrd. Doç. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ
Dr. İsmail ALTINÖZ
Dr. Nazif ÖZTÜRK

Not: Tebliğlerin yasal ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir

İÇİNDEKİLER

TAKDİM……9

AÇILIŞ KONUŞMALARI……11

I. OTURUM

DULKADİR BEYLİĞİ MİMARÎSİNE BAKIŞ
Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI……...21

YAVUZ SULTAN SELİM'İN, GÖNDERDİĞİ FETİHNAMEYE OĞLU SÜLEYMAN'IN CEVABI:
Prof. Dr. Refet YİNANÇ……..75

XVI. ASIR BAŞINDA DULKADIRLI TÜRKMENLERİ HAKKINDA ÖNEMLİ BİR KAYNAK: MARAŞ'IN İLK MUFASSAL TAHRİR DEFTERİ
Prof. Dr. Ahmet KANLIDERE……79

TARİHÎ COĞRAFYA BAKIMINDAN XVI. YÜZYILDA ELBİSTAN KAZASI
Prof. Dr. Mesut ELİBÜYÜK……93

II. OTURUM

BİR SELÇUKLU DEVRİ TÜRK ŞEHRİ OLARAK: MARAŞ
Prof. Dr. Tuncer BAYKARA…….125

DULKADİRLİLERİN BOZOK - ÇANDIR'DAKİ İZLERİ VE ESERLERİ
Prof. Dr. Ali Rafet ÖZKAN……131

MEMLÛK SULTANI EL-MELİK EZ-ZÂHİR SEYFED-DÎN ÇAKMAK DÖNEMİNDE MEMLÛK-DULKADİR MÜNASEBETLERİ (1438-1453)
Yrd. Doç. Dr. Abdullah Mesut AĞIR…….151

TARİHTE DULKADİROĞLU DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU VE KAYSERİ'DE DULKADİROĞLU HANEDAN MENSUPLARI
Hakan Türker DULKADİROĞLU…….165

III. OTURUM

KARAMAN VE DULKADİR BEYLİKLERİ BAKİYYELERİNİN OSMANLI İLHAK SÜRECİNE VERDİKLERİ TEPKİLER
Doç. Dr. Doğan YÖRÜK……193

DULKADİRLİ ÜLKESİNDE OSMANLI HÂKİMİYETİNİN TESİSİ
Doç. Dr. İbrahim SOLAK……...211

ŞAH İSMAİL VE DULKADİROĞULLARI
Yrd. Doç. Dr. Qiyas ŞÜKÜROV……223

DULKADİR BEYLİĞİ'NİN KARAMANOĞULLARI İLE MÜNASEBETLERİ
Yrd. Doç. Dr. Nevzat TOPAL……239

FATİH DEVRİNDE KAYSERİ'DE OSMANLI-DULKADIRLI SINIRI
Mehmet ÇAYIRDAĞ…….255

IV. OTURUM

MARAŞ BEYLERBEYİ ZULKADİRZADE ÖMER PAŞA
Doç. Dr. İlyas GÖKHAN……265

V. OTURUM

TURNA DAĞI SAVAŞI VE DULKADİR BEYLİĞİ'NİN SONU
Prof. Dr. Ahmet EYİCİL……...291

YAVUZ SULTAN SELİM'İN, GÖNDERDİĞİ FETİHNAMEYE OĞLU SÜLEYMAN'IN CEVAPI
Prof. Dr. Refet YİNANÇ……301

DULKADİROĞULLARI DÖNEMİNDE HARPUT
Prof. Dr. Muhammet Beşir AŞAN……..305

DULKADİRLİ BEYLİĞİNİN TÜRK TARİHİ İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ
Prof.Dr. Hasan Basri KARADENİZ……...313

OSMANLIYA SIĞINAN İKİ DULKADİR ŞEHZADESİ/BEYİ
Şehsüvar Bey ve Oğlu Ali Bey
Yrd. Doç. Dr. Funda DEMİRTAŞ……..331

XVI. ASIRDA DULKADIR EYÂLETİ'NDE İSKÂN VE YERLEŞME
Dr. İsmail ALTINÖZ…….357

VI. OTURUM

"KARS-I MAR'AŞ SANCAĞI'NDA VAKIFLAR VE MÜLKLER"
Prof. Dr. Yılmaz KURT……..375

YAVUZ SULTAN SELİM'İN OĞLU ŞEHZADE SÜLEYMAN'A GÖNDERDİĞİ DULKADİR FETİHNÂMESİ
Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN…….389

ANONİM BİR SAFEVÎ MÜELLİFİNİN GÖZÜYLE DULKADİR BEYLİĞİNİN SON 20 YILLIK TARİHİNE BAKIŞ
Yrd. Doç. Dr. Namiq MUSALI……..399

DULKADİR COĞRAFYASINDA ERMENİ İSKÂNI (SOSYO-KÜLTÜREL MÜNASEBETLER)
Yrd. Doç. Dr. Cahit KÜLEKÇİ……..421

VII. OTURUM

MARAŞ'TA DULKADIROĞULLARI DÖNEMİNDE TASAVVUF, TEKKE VE ZAVİYELER
Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ……..…….…..437

KAYSERİ'DEKİ DULKADİROĞULLARI BEYLİĞİ DÖNEMİ YAPILARI
Yrd. Doç. Dr. Celil ARSLAN…….….453

MARAŞ'TA BAZI KİTABELİ YAPILAR
Yrd. Doç. Dr. Rahmi TEKİN……....507

DULKADİROĞLULLARIDAN, BEKDİK BOYU DOKUMALARI VE BİR ÖRNEK
Dr. Nuran SAY……...……523

TAKDİM

Üzerinde yaşadığımız bu topraklar binlerce yıllık tarih sürecinde birçok medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Halen içerisinde ibadetimizi yaptığımız camiler, üzerinden geçtiğimiz köprüler, arşınladığımız sokaklar ise atamız Dulkadirli'nin bıraktığı mirastır bize.

Dulkadir Beyliği, 1337'de Maraş ve Elbistan'da Türkmen Beyi Zeyneddin Karaca tarafından kurulmuştur. Dulkadir Beyliği topraklarında yaşayan Türkmenlerin çoğunluğu Oğuzların Bozok koluna mensup Bayat, Beydilli Avşar ve Cerit boylarından oluşmaktaydı. Anadolu Selçuklu Beylikleri içinde en son kurulanlardan biri olan Dulkadir Beyliği, 1337'den 1515'e kadar 178 yıl hâkimiyet sürmüştür. Bu beylik, Osmanlı devletine Ramazanoğulları Beyliği'nden sonra en son katılandır. Mücadeleci bir yapıya sahip olan Dulkadir beylerinin yarısından fazlası Osmanlı ve Memluklarla girdikleri mücadele de hayatlarını kaybetmişlerdir.

Kuruluş döneminde Dulkadir Beyliği, kuzeyde önce Eratna sonra Kadı Burhaneddin, güneyde Memluklar, batıda Kilikya Ermenileri, Ramazanoğulları, Karamanoğuları, Doğuda Akkoyunlu ve Karakoyunlu gibi devlet ve beyliklerle komşuydular. Daha sonraları Osmanlı, Timur Devleti, Safevi ve Memluklar gibi büyük güçlerin arasında önemli siyasi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu güçlü siyasi teşekküllerle boy ölçüşmeye kalkışmışlardır.

İlk başlarda Memlukların yanında yer alan bu beylik zaman zaman Osmanlılarla birlikte hareket etmiştir. Alâüddevle Bozkurt Bey zamanında gücünün zirvesine ulaşan Dulkadir Beyliğinin sınırları: *Maraş, Elbistan, Afşin, Göksun, Andırın, Pazarcık, Kayseri, Zamantı (Pınarbaşı), Sarız, Köstere (Tomarza), İncesu, Kırşehir, Ankara, Kırıkkale, Keskin, Bozok (Yozgat), Malatya, Darende, Doğanşehir, Harput (Elazığ), Çemişkezek, Besni, Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Kahta, Gerger, Diyarbakır, Urfa, Çermik, Rumkale (Halfeti), Ayıntap (Antep), Bulanık*

(Bahçe), Gündüzlü, Amik Ovası, Antakya, Güğercinlik (Islahiye Bölgesi), Trablusşam, Sis (Kozan), Kars-ı Zulkadiriye (Kadirli), Üzeyr (Payas) ve Ayas'a (Yumurtalık) kadar genişlemiştir. Ayrıca Çorum, Çankırı ve Sivas gibi yerlere kadar Dulkadir Türkmenleri yerleşmişlerdir.

Yaklaşık 100 bin kilometrelik bir yüz ölçüme sahip Dulkadir Beyliği hem doğudan, hem de Halep ve Şam üzerinden Anadolu'ya gelen Türkmenlerin uğrak yeriydi. Bu bakımdan Maraş'a Türkmenlerin Anadolu'ya dağılma yeri denilebilir. Memluklar ve Osmanlılar tarafından Maraş ve Elbistan bölgesi *Vilayet-i Türkman*, bölgeye hâkim olan Dulkadir Beylerine de *Türkmen Beyi* denmiştir.

Yukarıda ismi geçen şehirler Dulkadir şehri olmuş, buralarda günümüze kadar Dulkadir Türkmenlerinin torunları yaşamaya devam etmişler ve günümüzde kendilerini *Dulkadirli* olarak görmektedirler. Dulkadirlilerin hâkim olduğu: Kahramanmaraş, Kayseri, Kırşehir; Konya (Ereğli) ve Malatya (Doğanşehir) gibi yerlerde *Dulkadirliler Dernekleri* bulunmakta olup, bu dernekler bölgelerinde Dulkadir kültür ve geleneklerini yaşatmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca Dulkadir ülkesinden bazı Türkmenler İran'a ve Mısır'a da gitmişlerdir. Günümüzde İran ve Mısır'da da Dulkadir Türkmenleri varlıklarını sürdürmektedirler.

Dulkadir Beyliği Osmanlı Devleti tarafından 1522'de tamamen ortadan kaldırılmasına rağmen, bu beyliğin yönetici ailesi kaybolmamış ve Osmanlı yönetiminde önemli görevler almışlardır. Balkanlarda ve diğer Osmanlı topraklarında bu aileye mensup birçok kişi hizmet etmiştir.

29 Nisan – 1 Mayıs 2011 tarihleri arasında gerçekleştirmiş olduğumuz Uluslar arası Dulkadir Beyliği Sempozyumu ile ülkenin dört bir yanında yaşayan Dulkadirliler ana yurtları olan Maraş'ta buluşmanın mutluluğunu yaşadılar. Beş yüz yıllık hasret Dulkadirli'nin başkenti Maraş'ta giderilmeye çalışıldı.

Yaşadığımız coğrafyanın dört bir tarafına yayılan hısımlarımızı Kahramanmaraş'ta toplamış olmanın ve ceddimiz Dulkadirli'nin tarihini, kültürünü, mirasını dile getirmiş olmanın mutluluğunun yanı sıra o mirası yarınlara aktarabilmek için de bu eseri neşrediyoruz.

Emeği geçenlere teşekkürlerimle…

Mustafa POYRAZ
Kahramanmaraş Belediye Başkanı

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Büyük Millet Meclisi Sayın Başkan Vekilim,
Sayın Millet Vekillerim,
Sayın Valim,
Sayın Belediye Başkanım,
Sayın Rektör Vekilim,
İlimiz Dışından Gelen Saygıdeğer Katılımcılar,
Misafirler ve Basın Mensupları…

Kahramanmaraş Belediye Başkanlığının düzenlemiş olduğu Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumuna hoş geldiniz. Aramızda bulunan Osmanlı Hanedanına mensup Sultan Abdulhamid'in torunu Sayın Abdulhamid Kayıhan Osmanoğlu ile Dulkadir ailesi temsilcisi olarak bulunan Hakan Dulkadiroğlu'na da sempozyumumuza katılarak bizleri şereflendirdikleri için Sempozyum Düzenleme Kurulu adına teşekkür ediyor, saygılarımı sunuyorum.

Kahramanmaraş'ın bilinen tarihi 8- 9 bin yıl öncesine gitmektedir. Pek çok medeniyete ev sahipliği yapan şehrimizin siyasi, kültürel, sanat, ekonomi ve sosyal tarihini ön plana çıkarmak gerekmektedir. Çağlar boyunca Maraş bir geçiş güzergâhında olmuştur. İlk Çağda Anadolu ile Mezopotamya arasında yapılan ticaret Maraş üzerinden geçmekteydi. M. Ö. 2000'lerde Büyük Hitit İmparatorluğuna bağlı olan Maraş bu imparatorluğun parçalanması üzerine kurulan Gurgum Geç Hitit devletinin başkenti olmuştur. Bu dönemden kalan Maraş Aslanı üzerinde 7 Hitit Kralının adı bulunmaktadır. Bu eser dünyada en değerli Arslan Heykelidir. 1890 tarihinde Sultan Abdulhamid döneminde Maraş Aslanı ve daha pek çok eser müze memuru Bedri Bey tarafından önce İskenderun'a oradan da gemiyle İstanbul'a taşınmış ve eski eserler müzesine konmuştur. Halen orada bulunmaktadır.

Hititlerden sonra Asur, Pers, İskender, Selefkoslar, Roma ve Bizans İmparatorluğunun eline geçen Maraş bu dönemde Germenicia adını almıştır. Şehre, Roma imparatoru adına yeniden kurulduğu için büyük önem verilmiştir. Bizans döneminde asillerin ve zenginlerin yaşadığı Germenicia villaları ve bunların içlerindeki mozaikleriyle süslenmiştir. 637'de Müslüman Arapların eline geçen şehir bu tarihten 962 yılına kadar yaklaşık 325 yıl Müslümanlarla Bizanslılar arasında savaşlara sahne olmuştur. Bu dönemde yıkılan Germenica şehri üzerine Hamdani hükümdarı Seyfüddevle Maraş'ı yeniden kurmuştur. 1086'da Selçuklular tarafından fethedilen Maraş 1097'de Haçlıların eline geçmiş ve 1149'da yeniden Türklerin idaresine girmiştir. Germenica şehri 1114 depremi ile yeraltına gömülürken, Dulkadirlilerle birlikte yeni Maraş kurulmuştur.

Doğu'dan ve Kuzey Suriye'den Türkmenlerin Anadolu'ya yayılış güzergâhında olan Maraş bölgesi Türkmen deposu olarak bilinir. 24 Oğuz boyunun hemen hemen hepsinin temsilcileri burada yaşamıştır veya buradan Anadolu'nun muhtelif yerlerine dağılmıştır.

1337'de Oğuzların Avşar, Bayat ve Beydilli boyları tarafından kurulan Dulkadir Beyliği 1522'ye kadar varlığını sürdürür. Bu konularda 85 bilim adamımız aydınlatıcı tebliğler sunacaklardır. Bundan dolayı bu konulara girmek istemiyorum. Ancak birkaç hususu belirtmek istiyorum. Dulkadir Beyliğinin Maraş için önemi neydi. Diğer beyliklerden farkı neydi: Dulkadir Beyliği beyleri kendi halkının içinden çıktıkları için tebaaları kendilerine çok bağlıydılar. Çünkü bu beyliğin kurucuları bu halkın içinden çıkmış ve onlardan kendilerini soyutlamamışlardır. Dulkadir Beyliği hanedanı mensupları hariç beylik halkı arasında hiç isyan çıkmamıştır.

Etrafında Osmanlılar, Safeviler, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Kadı Burhaneddin Ahmet ve Memluklar gibi büyük devletlerle başa baş mücadele etmişlerdir Bilhassa Memluklar ve Osmanlılar arasında muvazeneli bir politika izlemişler. Her iki devletin de sultanlarına kız vermişler. Dulkadir sarayından Osmanlı sarayına beş kızı gelin gitmiştir. Dulkadir sarayından Osmanlı sarayına gelin giden beş kzı bulunmaktadır. Bunlardan Çelebi Mehmet'in eşi Emine Hatun, II. Murad'ın annesidir. Fatih'in eşi Sitti Hatun ve Yavuz'un annesi Ayşe Hatun başta gelenlerdir.

Değerli Konuklar: Maraş, Dulkadirlilerle günümüzdeki kimliğini bulmuştur. Şehri süsleyen camiler, medreseler, hamamlar gibi tarihi eserler şehrin fiziki yapısını ve halkıyla da sosyal durumunu oluşturmuştur.

Dulkadir sadece bir hanedanın adı olmayıp beylik topraklarında yaşayan bir halkın adıdır. Harput'tan Kırşehir'e, Bozok'tan Diyarbakır'a

ve Antakya'ya kadar yaşayan halkın adı Dulkadir Türkmenleri olmuştur. Dulkadir Beyleri topraklarında Türk kültürünü, geleneklerini, ananelerini ve İslam'ı en iyi şekilde yaşatmaya çalışmışlardır. Anadolu Beylikleri içinde kadınlarının da savaşçı olduğu yegâne beylik Dulkadirlilerdir. Alaüddevle zamanında eski eserler toplanarak ilk müze kurulduğunu merhum Besim Atalay yazmıştır. Dulkadir beyleri imar faaliyetlerine büyük önem vermişlerdir. Hanedanın diğer mensupları da aynı yoldan gitmişlerdir. Bilhassa Alâüddevle Bey 50 civarında eser inşa ettirip vakıflar kurmuştur. Kudüs gibi beyliğin topraklarının dışında kutsal bir mekânda medrese inşa ettiren Alaüddevle Bey Maraş'ta da Mescid-i Nebevi Medresesi inşa ettirip vakıflar kurmuştur.

1522'de Osmanlı'ya katılan Dulkadir Beyliğine izafeten Maraş Zulkadir Eyaleti adını almış ve 1848'e kadar bu durum devam etmiştir. Osmanlılar zamanında Dulkadir halkı ve hanedan mensupları Dulkadir şehirlerinde yaşamaya devam etmişler. Onlar Osmanlı hizmetinde Beylerbeyilik rütbelerine kadar çıkmışlardır.

Dulkadir Beyliği üzerinde Arifî Paşa, Halil Edhem, M. Halil Yinanç, İsmail Hakkı Uzunçarşılı gibi merhum tarihçilerimiz önemli çalışmalar yapmışlardır. Ancak aramızda bulunan ve benim de Hocam olan Prof. Dr. Refet Yinanç en ayrıntılı çalışmayı yaparak Beyliğin tarihini ortaya koymuştur. Bu sempozyumla Dulkadir Beyliği üzerindeki çalışmaların önemli ölçüde tamamlanacağı kanaatindeyiz. Bu sempozyum Dulkadir Beyliği tarihi üzerinde düzenlenen ilk sempozyum olma özelliğini taşımaktadır. Başta Maraş ve Elbistan olmak üzere Dulkadirlilerin hüküm sürdüğü şehirlerin de tarihine sempozyumda sunulan bildiriler önemli katkıda bulunacaktır. Bu yüzden tarihimizin en önemli halkalarından biri olan ve günümüze sayısız eser bırakan Dulkadir Beyliği tarihini en iyi şekilde gelecek nesillerimize aktarmamız lazımdır.

Değerli misafirler şehir-insan ve tarih buluşmasını sağlayarak en azından yaşadığımız bu güzel şehrimizin tarihini bilmek ve anlatmak durumundayız. Böylelikle inanıyoruz ki, şehirde yaşayıp da yıllarca yaşadığı şehri fark edemeyenlere de bir hatırlatma yapmakta fayda vardır. Tarihi mekânları, yolları, sokakları vb taş yapıları hatta insanların ruh yapılarını anlayamayanların, insanlarda tarihsel bir bilinç oluşturabileceği düşüncesinde değiliz. Çünkü şehrin, bugününü anlamak ancak dününü bilmekle mümkündür. Bu itibarla şehri tarihi köklerine bağlayarak geçmişi, günümüzde kendi doğallığı içinde bir nebze olsa yaşatabilmekle, içinde yaşadığımız coğrafyanın çok daha anlamlı bir hale dönüşmesini sağlayabiliriz. En azından yeni ve gelecek kuşaklara bu birikimi sunmanın çok önemli bir görev olduğunu düşünüyoruz. Elbette bölge ile

ilgili yapılacak yeni çalışmalar şehrin tarih ve kültürüne yeni değerler katacağına da inanıyoruz

Değerli Misafirler: Sayın Belediye Başkanımız Mustafa Poyraz'a bu sempozyumun düzenlenmesi için verdiği destekten dolayı teşekkür ediyorum. Kendilerinin ve ekibinin Kahramanmaraş tarihine, edebiyatına ve kültürüne büyük önem verdiğini biliyoruz. Bundan sonra da Maraş tarihinin en önemi devirlerinden biri olan Osmanlı Döneminde Maraş ve sonra da Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumlarının Üniversitemizin Sayın Rektörü Prof. Dr. M. Fatih Karaaslan'la işbirliği yaparak yapmalarını saygılarımla arz ediyorum.

Saygılarımla.

Doç. Dr. İlyas GÖKHAN

Büyük Millet Meclisi Sayın Başkan Vekilim,

Sayın Millet Vekillerim,

Sayın Valim,

Sayın Belediye Başkanım,

Kıymetli katılımcılar ve değerli misafirler hepinizi saygı ve sevgi ile selamlıyorum.

Kahramanmaraş Belediyesinin ve üniversitemizin değerli akademisyenlerinin desteği ile düzenlenmiş olan sempozyuma hoş geldiniz.

Değerli katılımcı hocalarım, sizleri Kahramanmaraş'ta görmekten mutluluk duyuyorum. Binlerce yıllık bir tarihi olan ve pek çok medeniyete ev sahipliği yapan Kahramanmaraş'ın önemli bir tarihi kesiti olan Dulkadir Beyliği 1337 – 1522 yılları arasında başta Maraş ve Elbistan olmak üzere geniş bir alana yayılmıştır. Mısır Memluklu devletinin himayesinde kurulan Dulkadiroğulları Beyliği 15. yüzyılın ikinci yarısına kadar bu devlete bağlı kalmıştır. Bundan sonra Dulkadir Beyleri bazen Memlukluların bazende Osmanlı himayesini kabul ederek 16. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar bölgedeki varlıklarını sürdürmüşlerdir. Beyliğin merkezi önce Elbistan, sonra Maraş olmuştur. Dulkadir Beyleri Harput ve Kayseri'den Kuzey Suriye'ye kadar uzanan sahada güçlü bir idare kurmuşlardır.

Dulkadir Beyleri medenileşme hususunda önemli adımlar atmışlardır. Mesela Allaüddevle Bozkurt Bey büyük imar faaliyetlerinin yanı sıra dini ve örfi hükümlerden oluşan Türkçe bir Kanunname meydana getirerek beyliğin idaresini hukuki bir temele oturtmuştur. Dulkadir Beyleri Maraş, Elbistan, Kayseri gibi şehirlerde birçok mimari eser meydana getirerek Anadolu'nun bu yörelerini imar etmişlerdir.

Bunlar camii, mescit, medrese, türbe, köprü, zaviye ve kale gibi dini, ilmi sosyal hizmetlerin ve güvenlik sağlayan eserlerdir. Anadolu

beylikleri içinde önemli bir yere sahip olan Dulkadir Beyliği'nin izleri günümüze kadar devam edip gelmiştir. Maraş çarşı ve caddelerinde gezerken sayısız Dulkadir Beyliği eserlerine rastlıyoruz. Başta Kahramanmaraş'lıların her gün gördükleri Ulu Camii Dulkadir Beyleri tarafından yaptırılmışır. Dulkadirliler hakimiyet sürdükleri şehirlerin hemen hepsinde bu eserleri bırakmışlardır. Hattat Hayrettin Maraş-i, Şair Nef-i ve İbrahim Gülşeni gibi büyük şahsiyetler bu beylik topraklarında yaşamışlardır. Dulkadiroğulları Beyliği yıllarca direndiği Osmanlı Devleti'nin sarayına cihan padişahlarına eş olan ve cihan padişahları doğuran gelinler göndermişlerdir.

Devlet Hatun, Emine Hatun, Halime Hatun, Sitti Mükrime Hatun, Ayşe Gülbahar Hatun, bunlar arasında söylenebilir. Dulkadiroğulları Osmanlılarla sıkı bağla akrabalık kuran önemli bir hanedanlık olarak tespit edilmiştir. Dulkadiroğulları 16. 17. asırda Osmanlı Hanedanlığı tarafından asil kabul edilen Dulkadiroğulları, Giraylar, Kırım Hanları ve İsfendiyaroğulları (Candaroğulları) gibi üç Türk ailesinden biri olarak devam etmiştir. Soyları günümüze kadar gelmiştir. Kahramanmaraş'ın tarihinde derin izler bırakan Dulkadiroğulları Beyliği ile ilgili uluslararası ilk bilimsel toplantının yapılması üniversite olarak heyecanımızı bir kat artırmış ve bundan sonraki çalışmalar için de bizlere yeni ufuklar açmıştır. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi olarak çağın anlayışı içerisinde müsbet bilgilerin yanı sıra tarih ve kültürel alanlarda yapılacak bilimsel çalışmaların da desteklenmesi gerektiğine inancımız tamdır. Nitekim bir ülkenin iktisadi alanda kalkınabilmesinin temel şartlarından biri olarak kültürel kalkınmanın önemli bir yere sahip olduğunu düşünmekteyiz.

Üniversite olarak hem yaşadığımız şehri tanıyıp anlamlandırmak hem de şehrin tarihsel gelişimini bilimsel olarak ele alarak bu tarihi süreç içerisinde tarih toplum ilişkilerini ve bunun bölge insanı üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmanın başlıca görevimiz olduğunu biliyoruz. Bir başka ifade ile şehir, insan, tarih konuşmasını sağlayarak en azından yaşadığımız bu güzel şehrimizin tarihini bilmek ve anlatmak durumundayız. Böylelikle şehirde yaşayıp da yıllarca yaşadığı şehri fark edemeyen tarihi mekanları, yolları, sokakları, taş yapıları hatta insanların ruh yapılarını anlamayan şehrin insanlarında tarihsel bir bilinç oluşturabileceği düşüncesindeyiz. Çünkü şehrin bu gününü anlamak ancak dünümü bilmekle mümkündür. Bu itibarla şehri tarihi köklerine bağlayarak geçmişi günümüzde kendi doğallığı içinde bir nebze de olsa yaşatabilmek de içinde yaşadığımız coğrafyanın çok daha anlamlı hale dönüşmesini sağlayabiliriz. En azından yeni ve gelecek kuşaklara bu

birikimi sunmanın çok önemli bir görev olduğunu düşünüyoruz. Elbette bölge ile ilgili yapılacak yeni çalışmaların şehrin tarih ve kültürüne yeni değerler katacağına da inanıyoruz. Üniversite olarak bu tür etkinlikler ve sempozyumları destekliyoruz ve bu desteğimiz devam edecektir. Üniversitelerin bulundukları şehirlerin tarihi kültürel yapısı, sanatı, ekonomik ve sosyal yapısıyla ilgili konularda kayıtsız kalmaması gerekir. Şehrimizin başta eğitim konusu olmak üzere sosyo ekonomik ve kültürel alanda gelişmesinde üniversitemiz elinden gelen her türlü desteği verecektir. Bu konuda şehrimizde başta devlet kurumları olmak üzere bütün sivil toplum kuruluşlarının katkılarıyla ortaya koyulacak çeşitli projelerde el ele gönül gönüle verilmek suretiyle şehrimizin kalkınması ve gelişmesinde her türlü çabayı göstermek gerektiğine de inanıyoruz.

Bu konuda üniversitemizin bilgi birikimi vardır. Gelecek dönemlerde düzenleyeceğimiz sosyal ve bilimsel nitelikli bilimsel toplantılarla Kahramanmaraşlılara hizmet etmeye devam edeceğiz. Sözlerimi burada bitirirken Uluslar arası Dulkadir Beyliği Sempozyumu'nun yapılmasında emeği geçen, maddi ve manevi destek veren tüm kurum ve kuruluşları, yakın ya da uzak yerlerden şehrimize gelen tüm katılımcıları yürekten kutluyorum.

Saygılar sunuyorum.

Prof. Dr. Orhan ERTAŞ
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Rektör Vekili

Büyük Millet Meclisi Sayın Başkan Vekilim,

Sayın Millet Vekillerim,

Sayın Valim,

Kıymetli katılımcılar ve değerli misafirler hepinizi saygı ve sevgi ile selamlıyorum.

Belediyemizin düzenlemiş bulunduğu Uluslar arası Dulkadir Beyliği Sempozyuma hoş geldiniz.

Maraş Elbistan'ıyla, Afşin'iyle, Göksun'uyla, Andırın'ıyla, Türkoğlu'suyla, Pazarcık'ıyla, Çağlayancerit'iyle, Nurhak'ıyla, Ekinözü'yle ruhu olan bir şehirdir. Tarih boyunca çok değişik medeniyetlere ev sahipliği yapmış, hakikaten bugünde kahraman ünvanıyla, istiklal madalyasıyla haklı bir gurura sahip olan bir şehirdir. Biz her zaman şunu söylüyoruz; bir kısım illerin ruhu vardır. Orası canlıdır. Girdiğiniz zaman o şehre orası ana kucağı gibidir.

İstanbul, Diyarbakır, Şanlıurfa, Mekke ve Medine gibi kentlerin ruhları vardır işte bu şehirlerden biri de Maraş'tır. Canlılık taşıyan bu kentlere girildiğinde oraların havası insanı sarmalar. İşte bizim evimiz olan Maraş'ta böyle bir şehirdir. Zaten şehri gezdiğiniz zaman buram buram tarih kokan eserleri görüyorsunuz. Geçmişte devlet ve yerel yönetimler tarihi eserlere yeterince sahip çıkmamış. İşte Kahramanmaraş Belediyesi olarak biz bu canlılığı sürdürmek için tarihi mirasa sahip çıkmaya çalışıyoruz.

Dün hayal olan şeyler bu gün gerçekleşiyor. Maraş merkeze baktığımız zaman, Elbistan'a baktığımız zaman, işte Afşin Eshab-ı Kehf'e baktığımız zaman yahut ülkemizin dört bir tarafındaki tarihi eserlerimize baktığımız zaman medreselerimize, camilerimize, hanlarımıza, hamamlarımıza baktığımız zaman son dönem içerisinde hemen hemen restorasyonu yapılmamış hiçbir eser olmadığını görüyoruz. Bir yandan merkezi hükümetimizin vakıflar aracılığıyla bir yandan yerel

yönetimlerimiz kendi imkanlarıyla tarihi eserlere sahip çıkıyor.. Bunlar bizim değerlerimiz, bizim medeniyetimiz. Dününü bilmeyen milletlerin yarına bakmaya hakkı yoktur, bakamazlarda. Bunları gün yüzüne çıkarmak bizim artık birinci görevimiz haline geldi. Biz de belediye olarak bir yandan tarihi eserlerimizi ortaya çıkarırken, bir yandan da geçte kalınmış olsa bu bölgede 200 yıla yakın bir hâkimiyet sürmüş Dulkadiroğlu Beyliği'ni bu gün anıyoruz. Hakikaten kültür ve medeniyet alanlarında çok güzel hizmetleri olmuş, işte nereye baksak Maraş Ulu Cami, Taş Medrese, Elbistan Ulu Cami işte buralara girdiğiniz zaman sizi sımsıcak bir hava karşılar. Biz bunu yaşıyoruz, eminim siz de yaşıyorsunuz. Onun için diyoruz ki Maraş gibi şehirlerin ruhları vardır. Bizler yerel yöneticiler olarak, sivil toplum örgütleri, siyasileri üniversitesi olarak hepimiz bu tip şehirlerde yaşadığımız için ne kadar Allah'a hamd etsek azdır.

Mustafa POYRAZ
Kahramanmaraş
Belediye Başkanı

I. OTURUM

DULKADİR BEYLİĞİ MİMARÎSİNE BAKIŞ

Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI*

Özet:

Dulkadir Beyliği, 1337-1522 yılları arasında hüküm süren ve Osmanlı Devleti tarafından ortadan kaldırılan Anadolu Beyliklerinin sonuncusudur. Maraş ve Elbistan Beyliğin merkezi olmak üzere geniş bir coğrafyada hüküm sürmüştür. Dulkadir Beyliği siyasî alanda olduğu kadar, sanat ve sosyal alanlarda da etkili olmuşlardır. Maraş, gerek sosyal ve gerekse ekonomik bakımdan Dulkadir Beyliği (1337-1522) döneminde altın çağını yaşamıştır. Dulkadir Beyliği, hâkim oldukları geniş topraklarda cami, mescit, medrese, buk'a, türbe, han, bedesten, hamam, köprü gibi çok sayıda çeşitli yapı inşâ etmişlerdir. Bu dönemde yapılan mimarî eserlerin önemli bir kısmı günümüze gelmemiştir.

Bu bildirimizde sadece Dulkadir Beyliği döneminde Kahramanmaraş'ta yapılan ve günümüze ulaşan mimarî eserlerden ana hatlarıyla bahsederek, bütün olarak vermeye çalışacağız. Ayrıca Osmanlı Devleti zamanında Dulkadirli hânedan mensuplarınca inşâ ettirilen eserlerden de bahsedilecektir. Bu çalışmamızda Dulkadir Beyliği'ne ait; 14 cami ve mescit, 3 medrese, 6 türbe, 1 zâviye, 1 han, 1 bedesten, 1 çarşı, 2 hamam, 2 çeşme ve 4 köprü olmak üzere toplam 35 (Otuzbeş) adet mimarî eser tanıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dulkadir Beyliği, Maraş, Elbistan, cami, kapalı çarşı.

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlâhiyat Fakültesi, Türk-İslâm Sanatları Tarihi Anabilim Dalı e-Posta: mozkarci@hotmail.com

Abstract:

Dulkadir Principality, who reigned between the years of 1337-1522 and eliminated by the Ottoman Empire is the last of the Anatolian Principalities. It ruled from a wide geographic area as Maraş and Elbistan were the centre of principality . Dulkadir Principality, as well as on international politics,it has been effective on the arts, and social areas. Maraş, both social and economic situations lived the golden age during Dulkadir Principality period (1337-1522). Dulkadir Principality built mosques, madrasas, buk'a, tomb, inn, a covered bazaar, Turkish bath, a large number of different structures such as bridges on the wide lands they ruled. An important part of the architectural works of this period did not present today.

In this paper by talking about architectural works of Kahramanmaraş Dulkadir Principality period and surviving works referring to the main lines and I am going to try to give as a whole. Also I am going to talk about the works that had been built by the members of the Dulkadirli Dynasty during the Ottoman period . In this study, 14 mosques and mescid, 3 madrasas, 6 tomb, 1 lodges, 1 inn, 1 covered bazaar, 1 market, 2 baths, 2 fountains and 4 bridges for a total of 35 (thirty five) units of architectural works belonged to Dulkadir Principality are introduced.

Keywords: Dulkadir Principality, Maraş, Elbistan, mosque, covered bazaar,

GİRİŞ:

Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1308 yılında yıkılmasından sonra Anadolu, İlhânlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girmiştir. 1335 yılında İlhânlı hükümdarı Ebû Said Bahadır Han'ın ölümüyle Maraş ve çevresi Dulkadir Beyliği'nin yönetimine geçmiştir. Beylik, Maraş ve Elbistan çevresindeki Bozok ve Ağaçeri Türkmenlerinin reisi konumunda bulunan ve sürekli Çukurova'daki Ermeniler üzerine akınlar yapan Dulkadiroğlu Zeyneddin Karaca Bey tarafından 1337 yılında kurulmuştur. Dulkadir Beyliği, 1337-1522 yılları arasında hâkimiyet süren ve Osmanlı Devleti tarafından ortadan kaldırılan Anadolu Beyliklerinin sonuncusudur. Maraş ve Elbistan Beyliğin merkezi olmak üzere doğuda Harput'tan batıda Kırşehir'e, kuzeyde Bozok (Yozgat) ile Sivas'ın güneyinde Gemerek ve Gürün'den Hatay'ın Hassa ve Antep'e kadar yayılan bölgede hüküm

sürmüşlerdir[1]. Beyliğin merkezini teşkil eden Maraş, coğrafî konumu itibariyle, bulunduğu bölgede çok önemli bir yol düğüm noktası rolünü üstlenerek, eski devirlerden beri büyük bir ticaret merkezi hizmetini görmüştür. Bu bölgenin coğrafî bakımdan sınır bölgesinde olması, siyasî yönden de öneminin artmasına sebebiyet vermiştir[2].

Dulkadirlıların hâkim olduğu bu bölgede öteden beri Osmanlılar ile Memlûklular arasında anlaşmazlık olmuş, her iki devlet de bu tampon bölgenin kendilerine tâbi olmasını istemişlerdir. Dulkadir Beyliği bu iki devletin dışında Akkoyunlu, Karakoyunlu, Safevi ve Karamanoğulları'nın saldırılarına da maruz kalmışlardır. Dulkadir beyleri kendilerine Elbistan'ı yaylak, Maraş'ı da kışlak olarak seçmişlerdir. Elbistan, 1507 yılında Safevi hükümdarı Şah İsmail tarafından tahrip edilince, Alâüddevle Bey devletin merkezini Maraş'a taşımıştır. Böylece Maraş, Dulkadir Beyliği'nin merkezi olmuş ve bu durumunu Osmanlılar döneminde de korumuştur[3]. Dulkadir Beyliği hükümdarı Alâüddevle Bey, Osmanlılar ile savaştı, fakat bu savaşta mağlup olunca 13 Haziran 1515 tarihinde katledildi. Dulkadir Beyliği'nin başına Yavuz Sultan Selim tarafından Şehsuvaroğlu Ali Bey getirildi. Daha sonra Ali Bey, Ferhat Paşa tarafından çocuklarıyla birlikte 1522'de katlettirildi. Bu olaydan sonra Dulkadirlı ülkesi Osmanlı topraklarına katılarak, Maraş merkez olmak üzere eyâlet hâline getirildi ve bu topraklar üzerinde "Zülkadiriya Eyâleti" kuruldu[4]. Dulkadir Beyliği siyasî alanda olduğu kadar, sanat ve sosyal alanlarda da etkili olmuşlardır.

Maraş, gerek sosyal ve gerekse ekonomik bakımdan Dulkadir Beyliği (1337-1522) döneminde altın çağını yaşamıştır. Bu beylik döneminde en dikkâti çeken vâkıf, Alâüddevle Bey'dir. Özellikle Alâüddevle Bey (1480-1515) zamanında vakıflar vasıtasıyla yeniden imar edilmiştir. Bu hükümdarın başta Maraş ve Elbistan olmak üzere diğer şehirlerde de birçok cami, mescit, medrese, zâviye, bedesten, han, hamam

[1] Dulkadir Beyliği konusunda bkz. Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, TTK. Yay, Ankara 1988; M. Halil Yinanç, "Dulkadirliler" mad., **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: III, MEB., İstanbul, 1993, s. 654-662.

[2] Besim Darkot, "Maraş" mad., **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: VII, MEB., İstanbul, 1993, s.310.

[3] M. Halil Yinanç, "Elbistan" mad., **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: IV, MEB., İstanbul, 1988, s. 228-229; İsmail Altınöz, **Dulkadir Beyliğinin Teşekkülü ve Gelişmesi**, ?????

[4] Joseph von Hammer, **Devlet-i Osmaniye Tarihi**, Cilt: III, İstanbul, 1330, s. 147; Arifî Paşa, "Maraş ve Elbistan'da Zülkadir (Dulkadir) Oğulları Hükûmeti", **Tarihî Osmanî Encümeni Mecmuası**, Cüz: 33, 1331, s. 550; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt: II, TTK. Yay., Ankara, 1983, s. 273; R. Yinanç, 98-99; İlhan Şahin, "Dulkadir Eyâleti", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: IX, İstanbul, 1994, s. 552.

gibi çeşitli yapılar inşâ ettirdiği ve bu eserlere zengin vakıflar yaptırdığı bilinmektedir. Maalesef Safevi hükümdarı Şah İsmail'in 1507 yılında Elbistan'ı istila edince birçok mimarî eser tahrip edilerek ortadan kaldırılmıştır. Osmanlı Devleti tarafından bölgenin ilk tahriri 1525 yılında yapılmıştır. Bu tahrir esnasında kaydedilmiş olan mimarî eserlerin büyük bir kısmının Alâüddevle Bey'e ait olduğu görülmektedir. Maraş'ın 1522 yılında Osmanlı hâkimiyetine geçmesinden sonra Dulkadir Beyliği döneminde yapılan vakıflar aynen muhafaza edilmiştir. Bunun yanında hayırsever insanlar yeni vakıflar yapmak suretiyle şehrin gelişmesinde rol oynamışlardır.

Dulkadir Beyliği, hâkim oldukları geniş topraklarda cami, mescit, medrese, buk'a, türbe, han, bedesten, hamam, köprü gibi çok sayıda çeşitli yapı inşâ etmişlerdir. Bu dönemde yapılan mimarî eserlerin önemli bir kısmı günümüze gelmemiştir. Bu bildirimizde sadece Dulkadir Beyliği döneminde Kahramanmaraş'ta yapılan ve günümüze ulaşan mimarî eserlerden ana hatlarıyla bahsederek, bütün olarak vermeye çalışılacağız[1]. Ayrıca Osmanlı Devleti zamanında Dulkadirli hânedan mensuplarınca inşâ ettirilen eserlerden de bahsedilecektir.

I- DULKADİR BEYLİĞİ DÖNEMİNDE İNŞÂ EDİLEN YAPILAR:

1- KAHRAMANMARAŞ HATUNİYE (ŞEMS HATUN) KÜLLİYESİ

Dulkadir Beyliği hükümdarı Alâüddevle Bey, hanımı Şems Hatun adına 1500-1509 yılları arasında cami, medrese, türbe, hamam ve çeşmeden oluşan Hatuniye (Şems Hatun) Külliyesi'ni inşâ ettirmiştir. Bu yapılardan çeşme onarımlar sırasında ortadan kaldırılmış, medrese ise yıkılmış olup sadece taçkapısı günümüze gelmiştir. Alâüddevle Bey külliyesine oldukça zengin vakıflar yapmıştır.

[1] Kahramanmaraş'taki Dulkadir Beyliği'ne ait mimarî eserler konusunda daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Özkarcı, **Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Kahramanmaraş**, C.: I-II, TTK. Yayınları, Ankara, 2007.

A- KAHRAMANMARAŞ HATUNİYE (ŞEMS HATUN) CAMİİ

Cami inşâ kitabesine göre, 915 H./ 1509-1510 M. yılında Alâüddevle Bey tarafından hanımı Şems Hatun adına yaptırılmıştır. Ahşap tavanlı camiler grubuna giren yapı; dıştan yaklaşık 8.20 x 24.00 m. ölçülerindeki harim ile kuzey tarafına yerleştirilen 3.50 x 15.70 m. ölçülerinde dört gözlü son cemaat yeri ve tek şerefeli minareden oluşur.

Son cemaat yerinin örtü sistemi güney de duvara, kuzeyde dört ahşap direk ile taş payeye istinat etmektedir. Harim kısmına kuzey duvarında açılan cümle kapısından girilir. Hafif çarpık ve enine dikdörtgen plânlı olan iç mekân, yanlarda duvarlara oturan alttan düz ahşap tavan ile üstten de kırma kiremit çatıyla kapatılmıştır. Harimin doğu tarafının alt kısmında, dıştan altı taş basamaklı merdivenle inilen türbe bulunmaktadır. Türbeden dolayı harimin doğu tarafı seki şeklinde düzenlenmiştir. Türbenin üst kısmını oluşturan seki, bugün yıkılmış olan medresenin dershanesi olarak kullanılmaktaymış.

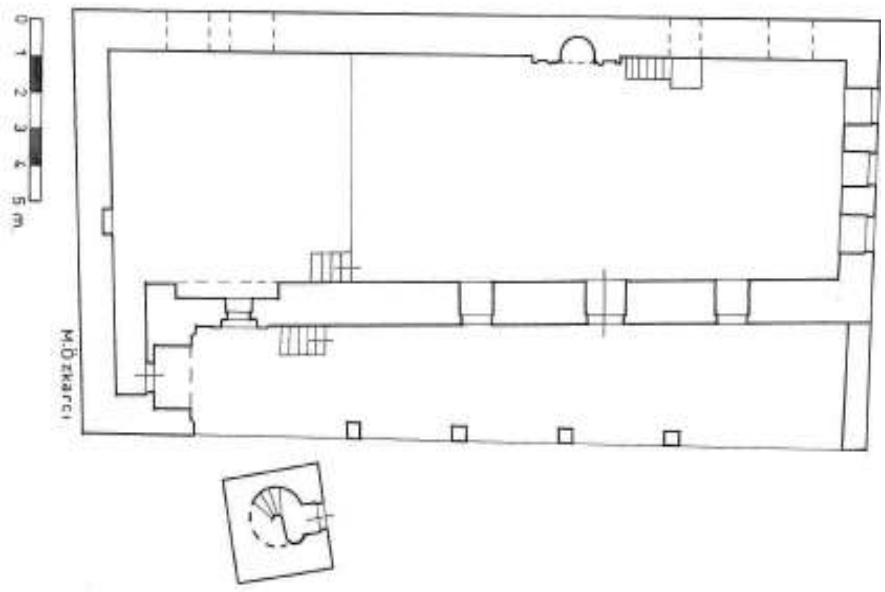
Tamamen kesme taştan yapılan tek şerefeli minare, son cemaat yerinin kuzeydoğu tarafına yerleştirilmiştir. Anadolu Selçuklu geleneğine bağlı ve mahallî özelliklere uygun yapılan minare, Memlûk sanatına ait bazı özellikleri de bünyesinde taşımaktadır.

Kahramanmaraş Hatuniye (Şems Hatun) Camii, kuzey taraftan görünüş.

Kahramanmaraş Hatuniye (Şems Hatun) Camii, iç mekândan görünüş.

Kahramanmaraş Hatuniye (Şems Hatun) Camii plânı.

B- KAHRAMANMARAŞ HATUNİYE (ŞEMS HATUN) MEDRESESİ

Medresenin taçkapısının alınlığında yer alan inşâ kitabesi tahrip olduğu için yapım yılını bilemiyoruz. Fakat Alâüddevle Bey'in 906 H./ 1500 M. tarihli vakfiyesine göre medresenin, 1500 yılı civarında hanımı Şems Hatun adına inşâ ettirildiği anlaşılmaktadır[1]. Caminin doğu tarafına yerleştirilen medrese, 1920'li yıllara kadar fonksiyonunu sürdürmüş, fakat daha sonra yıkılmış ve sadece taçkapısı günümüze gelmiştir.

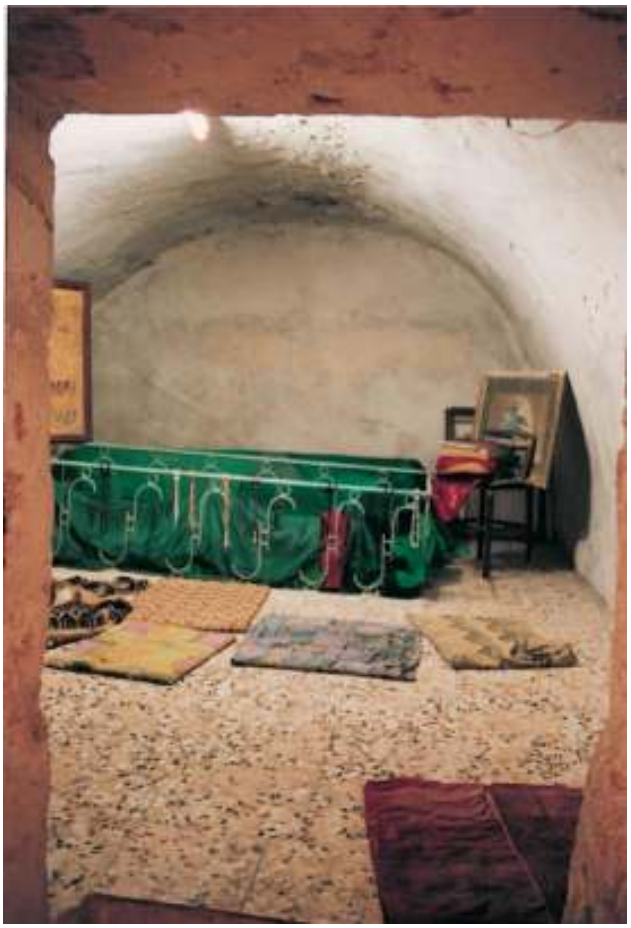

Kahramanmaraş Hatuniye (Şems Hatun) Medresesi, taçkapı.

[1] VGM. Arş., Defter Nu.: 590, Sahife: 106, Sıra Nu.: 98.

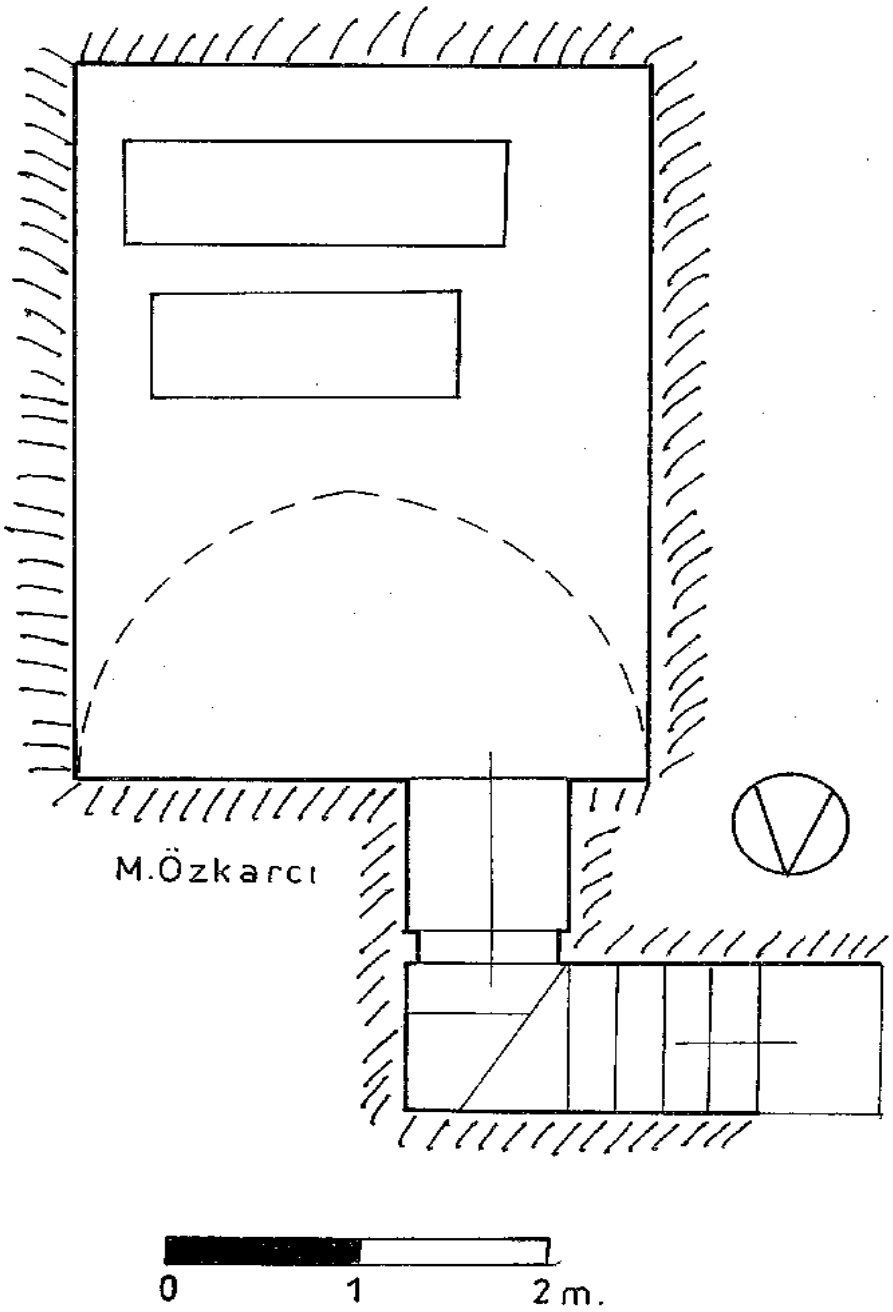
C- KAHRAMANMARAŞ HATUNİYE (ŞEMS HATUN) TÜRBESİ

Türbenin inşâ kitabesi yoktur. Fakat kaynaklara göre Alâüddevle Bey tarafından hanımı Şems Hatun adına 1500 yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır[1]. Yapı, tek katlı ve dikdörtgen plânlı türbeler grubuna girer. Türbe, Beylikler mimarîsinin bir özelliği olarak tek katlı inşâ edilmiştir. Türbe, caminin iç mekânın doğu tarafındaki sekinin alt katında yer alır. Türbeye, son cemaat yerinin doğu tarafında yer alan taş basamaklı merdivenden inilir. Kuzey duvarında açılan kapıdan girilir. 3.02 x 4.25 m. boyutlarındaki iç mekân beşik tonozla kapatılmış olup iki sanduka bulunmaktadır.

Kahramanmaraş Hatuniye (Şems Hatun) Türbesi, iç mekândan görünüş.

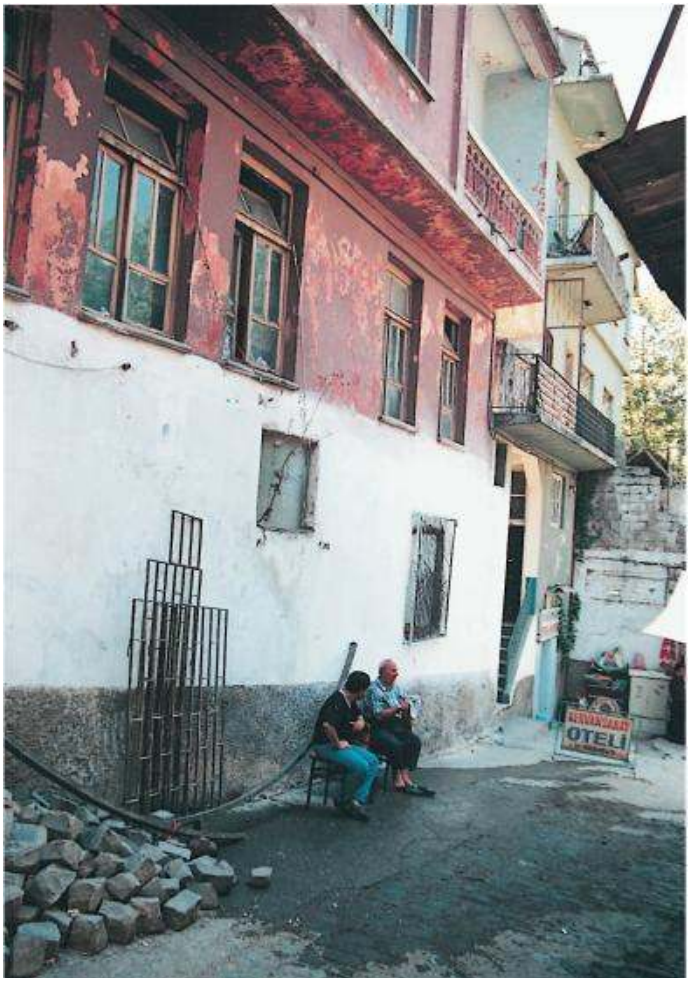
[1] VGM. Arş., Defter Nu.: 590, Sahife: 106, Sıra Nu.: 98; Refet Yinanç, "Eshab-ı Kehf Vakıfları", **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 20, Ankara, 1988, s. 312.

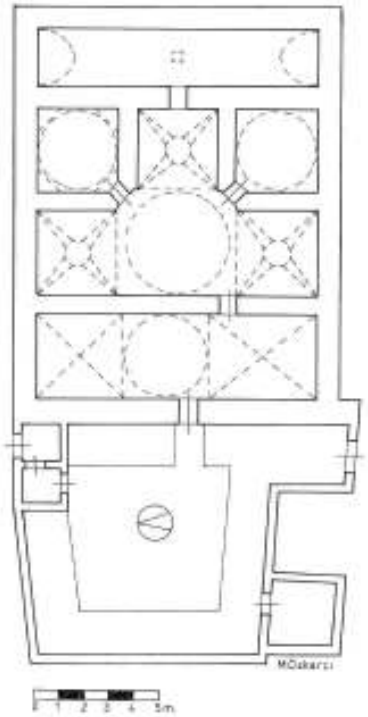
Kahramanmaraş Hatuniye (Şems Hatun) Türbesi plânı.

D- KAHRAMANMARAŞ HATUNİYE (PAZAR - MARMARA) HAMAMI

Hamam kaynaklara göre, XV. yüzyılın sonlarına doğru Alâüddevle Bey tarafından inşâ ettirilmiştir. Yapı, 1957 yılında büyük bir tadilât geçirmiş olup orijinal dokusunu kısmen yitirmiş ve üst katına otel yapılmıştır. Dıştan yaklaşık 13.00 x 29.00 m. boyutlarındaki yapı; üç eyvanlı ve iki hücreli hamamlar grubuna girer. Hamam aynı eksenler üzerinde sıralanan soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve sıcak su deposu ile külhandan oluşur.

Kahramanmaraş Hatuniye (Pazar-Marmara) Hamamı, kuzey taraftan görünüş.

Kahramanmaraş Hatuniye (Pazar-Marmara) Hamamı plânı

2- KAHRAMANMARAŞ ULU CAMİİ

Vakfiyelere göre Ulu Camii, Dulkadir Beyliği hükümdarı Süleyman Bey tarafından saltanat yılları olan 1442-1454 tarihleri arasında inşâ ettirilmiştir. Süleyman Bey'in oğlu Alâüddevle Bey ise, taçkapısında yer alan kitabeye göre 907 H./ 1501-2 M. yılında yenilercesine tamir ettirmiştir; cami bugünkü şeklini onun zamanında almıştır.

Ayrıca Alâüddevle Bey 906 H./ 1500 M. tarihli vakfiyesinde; caminin kuzey tarafına İmâret-i Nebeviye ile Büyük Bağdadiye Medresesi'ni, kuzeybatı tarafına Taş (Rad) Medrese'yi, güney yönüne Seyyid Mazlum Zâviyesi ile Büyük Bağdat (Katip) Hanı'nı inşâ ettirdiğini belirtmektedir[1]. Böylece Alâüddevle Bey'in, odak noktasını Ulu Camii'nin oluşturduğu bir külliye yaptırdığı ortaya çıkmaktadır. Bu yapı topluluğundan sadece Ulu Camii, Taş Medrese ve Katip Hanı gelmiştir.

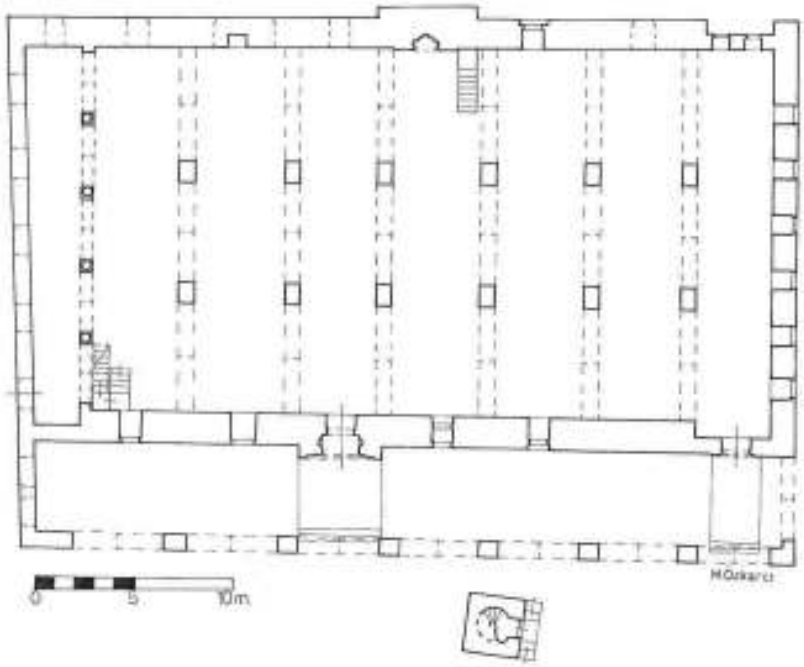
[1] VGM. Arş., Defter Nu.: 590, Sahife: 106, Sıra Nu.: 98.

Kahramanmaraş Ulu Camii ve Taş Medrese.

Hafif meyilli arazi üzerine inşâ edilen yapı, ahşap tavanlı camiler grubuna girer. Cami; dıştan 22.00 x 40.90 m. ölçülerinde harim ile kuzeyinde 5.30 x 40.90 m. boyutlarında son cemaat yeri ve tek şerefeli minareden oluşur. Hafif çarpık planlı son cemaat yeri yedi kemer gözlüdür. Ahşap kirişlemeli tavan, yanda duvarlara, önde kâgir kemerler yardımıyla kesme taş payelerin üzerine oturmaktadır. Harim kısmına kuzey duvarına yerleştirilen mukarnas kavsaralı taçkapıdan girilir. Taçkapı Beylikler döneminin bir özelliği olarak sade, dar ve uzun biçimde yapılmıştır. Harim kısmı, enine düzenlenmiş hafif çarpık bir plâna sahiptir. Gelişmiş bir iç mekân düzenlemesi gösteren yapıda Anadolu Selçuklu mimarîsinin etkileri görülür. İç mekân, altışardan iki sıra paye dizisiyle mihraba paralel üç sahna ayrılmıştır. Sivri kemerlerin yerleştirme düzeni bakımından da mihraba dik yedi sahna ayrılmıştır. İç mekânda "Bey, Müezzin ve Kadınlar Mahfili" ne yer verilmiştir. Ayrıca mukarnas kavsaralı mihrabı alçı olup, Beylikler dönemi sanatının özelliklerini yansıtmaktadır. Harim kısmı, son cemaat yeri ile beraber orijinalinde ahşap kirişlemeli düz toprak dam ile kapatılmıştır. Günümüzde ise ahşap tavan kırma sac çatıyla örtülmüştür. Anadolu Selçuklu geleneğine bağlı ve mahallî özelliklere uygun yapılan tek

şerefeli kesme taş minare, Memlûk sanatına ait bazı özellikleri de bünyesinde taşımaktadır.

Kahramanmaraş Ulu Camii plânı.

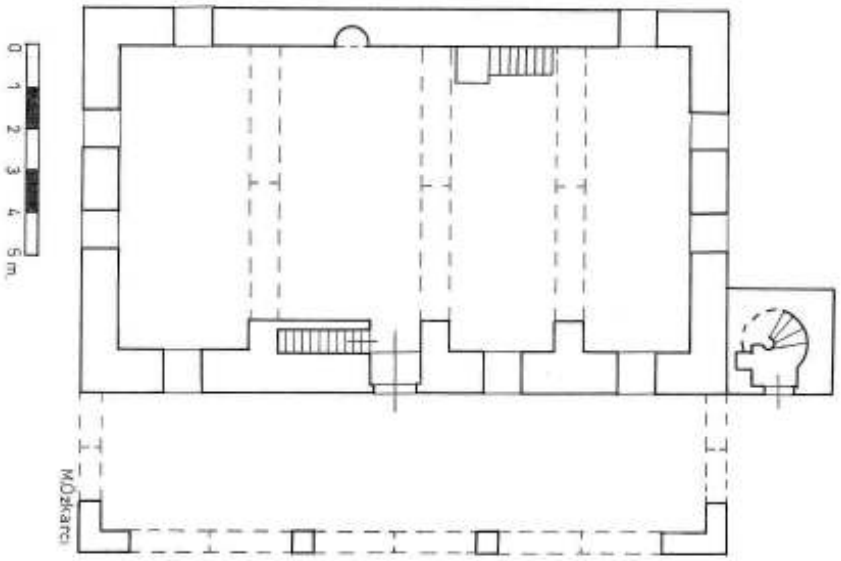
3- KAHRAMANMARAŞ BEKTUTİYE (ÇINARLI) CAMİİ

Arşiv belgelerine göre yapının, Alâüddevle Bey tarafından 1500 yılı civarında inşâ ettirildiği anlaşılmaktadır. Enine dikdörtgen plânlı yapı, ahşap tavanlı camiler grubuna girer. Cami; dıştan 9.10 x 15.40 m. ölçülerinde harim, kuzey tarafına yerleştirilen 3.80 x 15.40 m. ölçülerinde son cemaat yeri ile harimin kuzeybatı köşesindeki tek şerefeli minareden oluşur. Minare üzerindeki kitabeye göre 1891 yılında yapılmıştır.

Üç gözlü son cemaat yerinin sivri kemerleri, köşelerde payelere, ortada ise iki taş sütuna istinat etmektedir. İç mekâna kuzey duvarında açılan cümle kapısından girilir. Enine dikdörtgen plânlı harim, üç sivri kemerle mihraba dik dört sahna ayrılmıştır. Kemerle güneyde duvara, kuzeyde ise duvar payelerine istinat etmektedir. Son cemaat yeri ve harim kısmı, alttan ahşap kirişlemeli tavan ile üstten de kırma sac çatıyla kapatılmıştır.

Kahramanmaraş Bektutiye (Çınarlı) Camii, kuzeydoğu taraftan görünüş.

Kahramanmaraş Bektutiye (Çınarlı) Camii plânı.

4- KAHRAMANMARAŞ BOĞAZKESEN (EKMEKCİ – ALİ AĞA) CAMİİ

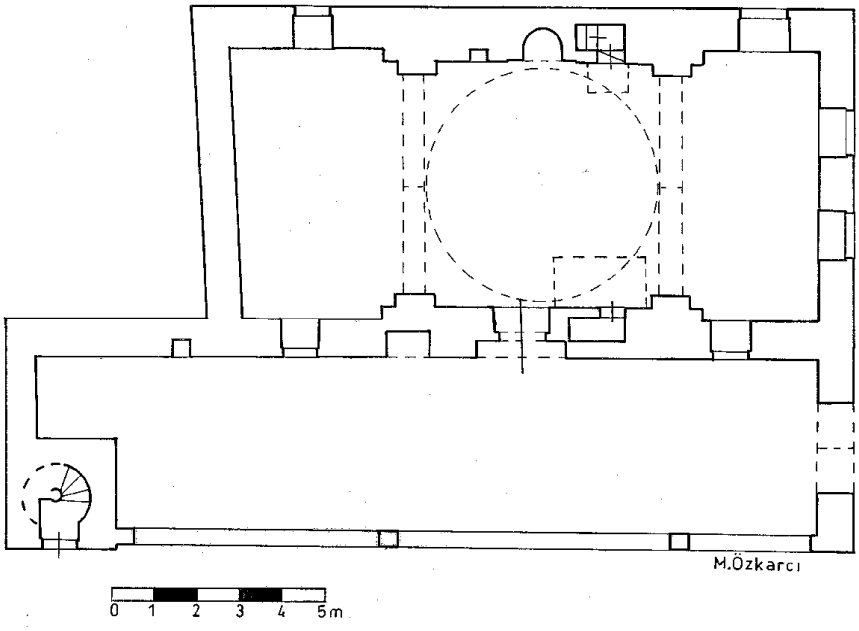
Arşiv belgelerine göre caminin, Alâüddevle Bey'in *utekası* (azatlı köle) ve *Ekmekcibaşısı* olan Hacı Ali Ağa bin Abdullah tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir[1]. Buna göre caminin Alâüddevle Bey'in saltanat dönemi olan 1480-1515 yılları arasında inşâ ettirildiği anlaşılmaktadır.

Günümüze çeşitli onarım ve ilâvelerle gelen yapı, orijinal özelliğini kısmen yiitrmiştir. Enine dikdörtgen plânlı olan cami; dıştan 8.20 x 15.20 m. ölçülerinde harim, kuzey tarafına yerleştirilen yaklaşık 4.40 x 19.00 m. ölçülerinde son cemaat yeri ile son cemaat yerinin kuzeydoğu köşesindeki tek şerefeli minareden oluşur. Orijinalinde son cemaat yeri ve harimin ahşap kirişlemeli düz toprak dam ile örtüldüğü anlaşılmaktadır. Minare ise üzerindeki kitabeye göre 1798 yılında yapılmıştır.

Kahramanmaraş Boğazkesen (Ekmekçi-Ali Ağa) Camii, batı taraftan görünüş.

[1] M. Özkarcı, C.:I, 100-101.

Kahramanmaraş Boğazkesen (Ekmekçi-Ali Ağa) Camii plânı.

5- KAHRAMANMARAŞ HAZNEDARLI (ALİ AĞA) CAMİİ

Arşiv belgelerine göre caminin, Alâüddevle Bey'in *Hazinedarı* olan Ali Ağa tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir[1]. Buna göre caminin Alâüddevle Bey'in saltanat dönemi olan 1480-1515 yılları arasında inşâ ettirildiği anlaşılmaktadır.

Şehre hâkim yüksek bir tepe üzerinde eğimli bir arazi inşâ edilen cami, orijinal özelliğini önemli ölçüde yitirmiştir. Kaynaklardan öğrendiğimize göre caminin yanında bir de *"buk'a"* bulunmaktaymış, fakat bu yapı günümüze gelmemiştir[2].

Cami, 1972'de minare ile son cemaat yerinin kemerleri haricinde tamamen yıkılarak, ince briket duvarlar üzerine oturan alttan düz beton dam, üstten de kırma sac çatılı olarak basit bir şekilde yeniden yapılmıştır.

[1] M. Özkarcı, C.:I, 169.
[2] Refet Yinanç- Mesut Elibüyük, **Maraş Tahrir Defteri (1563)**, Cilt: I, Ankara Üniv. Basımevi, Ankara, 1988, s. 68, 76.

Kahramanmaraş Haznedarlı (Ali Ağa) Camii, kuzeybatı taraftan görünüş.

Son cemaat yeri, çevredeki yaşlı insanlardan öğrendiğimize göre, ahşap kirişlemeli düz toprak dam ile örtülüymüş. Bazı kaynaklardan harimin orijinal dokusu hakkında kısmen bilgi sahibi olmaktayız[1]. Enine dikdörtgen plânlı 9.00 x 13.00 m. boyutlarında olduğu belirtilen iç mekân, her biri üç bölümlü mihraba paralel iki sahna ayrılmıştır. Kemerler; kuzey ve güney duvarlarında ikişer, doğu ve batı duvarlarında birer duvar payesi ile ortada iki sütuna istinat ettirilmiştir. Çevredeki yaşlı kişiler ise, caminin ahşap kirişlemeli düz toprak dam ile örtülü olduğunu ifade etmektedirler.

6- KAHRAMANMARAŞ ŞAZİ (ŞÂDİ) BEY CAMİİ

Yapı kaynaklara göre, Alâüddevle Bey'in komutanlarından Şâdi Bey tarafından yaptırılmıştır. Buna göre caminin, Alâüddevle Bey'in hükümdarlık dönemi olan 1480-1515 yılları arasında inşâ ettirildiği anlaşılmaktadır[2].

[1] M. Özkarcı, C.;I, 172.
[2] M. Özkarcı, C.;I, 261.

Kahramanmaraş Şazi (Şâdi) Bey Camii, güneydoğu taraftan görünüş.

Şâdi Bey, caminin yanına bir de"buk'a" yaptırmış, fakat bu yapı günümüze gelmemiştir[1]. Cami ise, 1958 yılında tamamen yıkılarak, yerine betonarme olarak yenisi yapılmış ve 1960 yılında ibadete açılmıştır.

Çevredeki yaşlı insanlardan öğrendiğimize göre 1958 yılında yıkılan cami; enine dikdörtgen plânlı harim ile kuzeyinde üç gözlü son cemaat yeri ve son cemaat yerinin doğu köşesine yerleştirilen tek şerefeli minareden oluşmaktadır. Yaklaşık 13.00 x 16.00 m. ölçülerinde olan cami, ahşap kirişlemeli düz toprak dam ile örtülüymüş. Son cemaat yerinin doğu tarafına yerleştirilen tek şerefeli kesme taş minare, kapısının üst kısmında yer alan kitabeye göre 1708 yılında yapılmıştır.

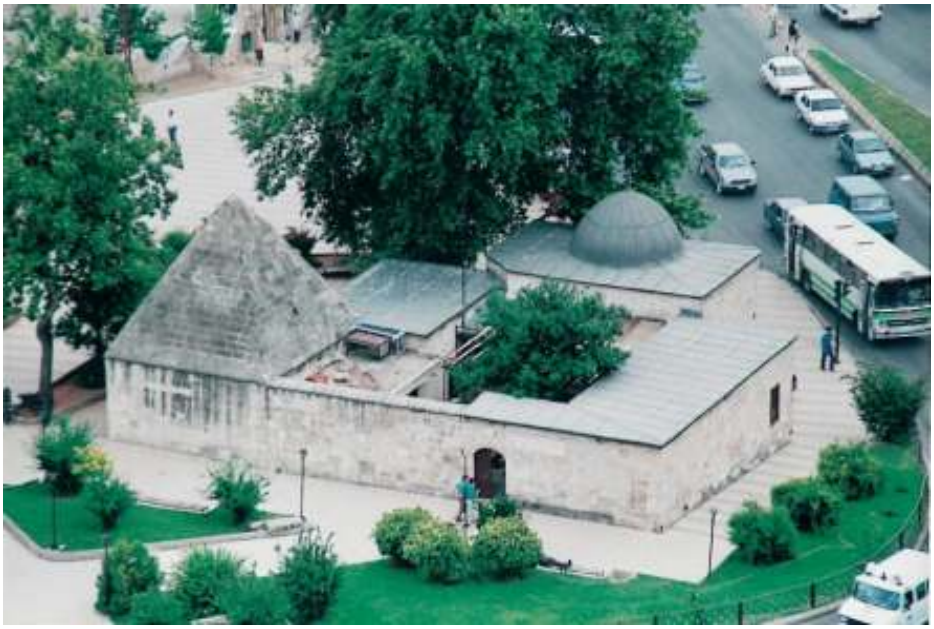
7- KAHRAMANMARAŞ TAŞ (RAD) MEDRESE

Medresenin inşâ kitabesi olmadığı için yapım tarihini bilemiyoruz. Fakat Alâüddevle Bey'in 906 H./ 1500 M. ve 14 Muharrem 916 H./ 23 Nisan 1510 M. tarihli vakfiyelerine göre, Alâüddevle Bey tarafından XV. yüzyılın sonlarına doğru inşâ ettirildiğini düşünmekteyiz[2]. Yapının adı arşiv belgelerinde; *"Taş Medrese"*, *"Rad Medresesi"* ve *"Alâüddevle Bey*

[1] R. Yinanç- M. Elibüyük, C: I,. 39-40, 74.
[2] VGM. Arş., Defter Nu.:590, Sahife : 106, Sıra Nu.: 98; VGM. Arş., Defter Nu.: 1966, Sahife: 150, Sıra Nu.: 166.

Medresesi" olarak geçmektedir. Yapı, Ulu Camii'nin kuzeybatı tarafında yer alır.

Yapı; medrese, mescid ve türbeden oluşan küçük bir külliye şeklinde inşâ edilmiştir. Kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen yapı, açık avlulu ve tek katlı medreseler grubuna girer. Avlunun batı kanadında sivri beşik tonozlarla örtülen iki oda ile bir eyvan yer alır. Avlunun doğu kanadı medresenin simetrisini bozmaktadır. Bu kısımda sonradan yapılan düz beton damlı iki oda ile kuzeydoğu köşede hafif çarpık plânlı türbe yer alır. Konumu ve inşâ tarzı yönünden medreseyle organik bir bütünlük oluşturmayan türbenin, sonradan yapıldığı anlaşılmaktadır. Orijinalinde medresenin simetrik bir plâna sahip olup avlunun doğu kenarında da, batı taraftaki gibi, eyvan ve odaların olduğunu sanmaktayız. Sonradan türbe yapılırken yer darlığından dolayı, avlunun doğu tarafında bulunan hacimlerin yıkılarak medresede bazı düzenlemelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Avlunun güney tarafına yerleştirilen mescid kısmı, cephe duvarında dışa ve yukarı taşırılarak önemi vurgulanmak istenmiştir. Medresede Güneydoğu Anadolu ile Memlûklu sanatının etkileri görülür.

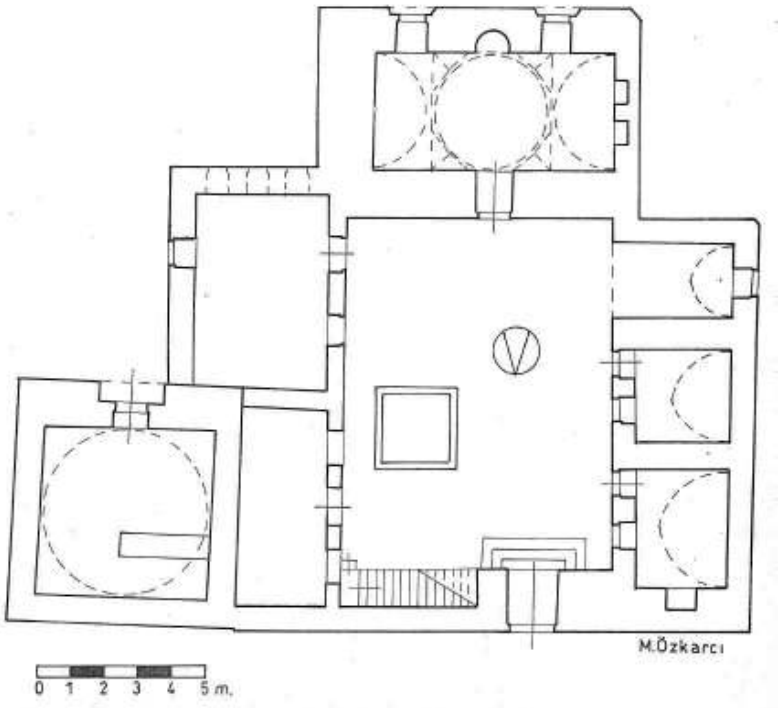

Kahramanmaraş Taş (Rad) Medrese ve Türbesi.

8- KAHRAMANMARAŞ TAŞ MEDRESE TÜRBESİ

Türbenin kapı alınlığına yerleştirilen inşâ kitabesi tahrip edildiği için yapım yılını tespit edemedik. Fakat türbenin Alâüddevle Bey tarafından, 1510 yılında Safevîler tarafından katledilen oğlu Kör Şahruh Mehmet Bey adına 1510 yılında inşâ ettirildiğini düşünmekteyiz[1]. Türbe, Taş Medrese'nin kuzeydoğu köşesine yerleştirilmiştir.

Yapı, tek katlı ve kare plânlı türbeler grubuna girer. Kareye yakın bir plâna sahip olan türbe dıştan 6.75 x 7.10 m. ölçülerindedir. İç mekâna güney duvarının ortasında açılan taçkapı biçiminde yapılan kapıdan girilir. İç mekân alttan yarım küre pandantifli kubbeyle, üstten de dört yüzeyli pramidal külâhla örtülmüştür. Türbede sekiz (8) adet mezar bulunmaktadır. Mezarlardan biri Alâüddevle Bey'in oğlu Âmâ Şahruh Mehmet Bey'e, diğerleri ise Kurtuluş Savaşı'nda şehit düşen kimselere aittir.

Kahramanmaraş Taş (Rad) Medrese ve Türbesi plânı.

[1] Metin Sözen, **Anadolu Medreseleri**, II, İTÜ. Mimarlık Fakültesi Yay., İstanbul, 1972, s. 170; Anonim, "Kahramanmaraş" mad., **Yurt Ansiklopedesi**, VIII, İstanbul, 1982-1983, s. 5736; R. Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 85, 95.

9- KAHRAMANMARAŞ YUM DEDE (YUM BABA) TÜRBESİ

Türbe, Dulkadir Beyliği döneminde inşâ edilen Yum Dede Zâviyesi'nin (Mevlevî Degâhı) bünyesinde yer alırken yıkılmış ve mevcut türbe betonarme olarak 1985 yılında yeniden yapılmıştır.

Kahramanmaraş Yum Baba (Dede) Türbesi, iç mekândan görünüş.

Alâüddevle Bey 906 H./ 1500 M. ve 14 Muharrem 916 H./ 23 Nisan 1510 M. tarihli vakfiyelerinde Yum Dede Zâviyesi'ni inşâ ettirdiğini belirterek, buraya vakıflarda bulunmuştur[1]. Türbenin de Dulkadir Beyliği zamanında XVI. yüzyılın ilk yarısında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Türbe tarihî çarşı kompleksinde bulunan Saatçılar Pasajı'ndaki dükkânların arasında yer alır. Türbenin içerisinde Yum Dede'ye ait olduğu sanılan sanduka bulunmaktadır.

[1] VGM. Arş., Defter Nu.:590, Sahife : 106, Sıra Nu.: 98; VGM. Arş., Defter Nu.: 1966, Sahife: 150, Sıra Nu.: 166.

10- KAHRAMANMARAŞ KÂTİP (BÜYÜK BAĞDAT - MÜFTÜ) HANI

Arşiv belgelerine göre ilk hanın, doğu taraftaki ahır kısmının, Dulkadir Beyliği hükümdarı Alâüddevle Bey tarafından XV. yüzyılın sonlarında inşâ ettirildiğini ve şimdiki şeklini ise XVIII. yüzyılın sonlarına doğru aldığını sanmaktayız[1]. Yapı, Ulu Camii'nin güney tarafında yer alır.

Kahramanmaraş Kâtip (Büyük Bağdat-Müftü) Hanı, güney taraftan görünüş.

Avlunun doğu tarafında yer alan kısım hanın orijinal bölümü olup, burasının Dulkadir Beyliği döneminde XV. yüzyılın sonlarında yapıldığı anlaşılıyor. Han iki katlı inşâ edilmiş, fakat 1780 yılı civarında çarşı kompleksinde çıkan yangından büyük zarar görünce, yolcuların ikâmetine ayrılan üst kattan az bir duvar parçası günümüze gelmiştir.

Avlunun kuzey tarafında üç katlı han yer alır. Çarşı kompleksinde çıkan yangından han büyük ölçüde zarar görünce bu kısmın, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru inşâ edildiğini sanmaktayız.

[1] Özkarcı, I, 365-366.

11- KAHRAMANMARAŞ ESKİ (MARAŞ – YUKARI) BEDESTEN

Günümüze az bir kısmı gelen bedestenin inşâ kitabesi olmadığı için yapım tarihini bilemiyoruz. Fakat Alâüddevle Bey'in 906 H. / 1500 M. tarihli vakfiyesine göre, Alâüddevle Bey tarafından XV. yüzyılın sonlarına doğru inşâ ettirildiği anlaşılmaktadır[1].

Kahramanmaraş Eski (Maraş-Yukarı) Bedesten, güney kapı.

Eski (Yukarı) Bedesten yıkılmış olup sadece güney cephedeki cümle kapısı ile ikisi (2) güney cephede ve yedisi (7) bedestenin içinde olmak üzere toplam dokuz (9) dükkân günümüze gelmiştir. Şehrin Kurtuluş Şavaşı (1919) sırasında harabe olduğu belirtilen bedesten, Belediye tarafından 1960 yılında yıkılarak yerine "Kasaplar Hali" olarak bilinen çarşı yapılmıştır.

Bedestenin orijinalinde tahminen dıştan 20.00 x 60.00 m. lik bir alan üzerine inşâ edildiği ve kuzey- güney doğrultusunda uzanan beşik tonozla örtülü sokağın iki tarafına simetrik olarak yerleştirilen beşik tonozlu dükkânlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yaşlı insanlar, bedestenin kuzey, güney, doğu ve batı cephelerinin ortalarında birer

[1] V. G.M. Arş., Defter Nu:590, Sahife:106, Sıra Nu:98; VGM. Arş., Defter Nu:1966, Sahife:150, Sıra Nu:166.

kapının olduğu ve cephelerde dışa açılan dükkânlara yer verildiği ve yapıda kırkaltı (46) dükkânın olduğunu belirtilmektedir.

12- KAHRAMANMARAŞ (BELEDİYE) ÇARŞISI

Kahramanmaraş'ın en eski ticarî mekânlarından biri, Ulu Camii'nin hemen güneydoğu tarafından başlayan ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan *Maraş (Belediye) Çarşısı'*dır.

Kahramanmaraş Belediye Çarşısı (Kahramanmaraş Belediyesi, 1935).

Dulkadir Beyliği döneminde inşâ edilen çarşı, Alâüddevle Bey'in 906 H./ 1500 M. tarihli vakfiyesinde, *Sûk-ı Maraş* (Maraş Çarşısı) ismiyle geçmektedir[1]; Belediye Çarşısı adını sonradan almıştır. Bu çarşının Alâüddevle Bey tarafından XV. yüzyılın sonlarına doğru yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Son şeklini Osmanlılar zamanında alan çarşı, ortalama 6.60 m. genişliğinde ve 240 m. uzunluğundaki sokağın iki tarafına sıralanan dükkânlardan oluşmakta ve topoğrafyaya paralel olarak Çarşıbaşı'na kadar uzanmaktadır. Çarşının sokağı önceden tamamen beşik tonozla örtülüyken, tonozdan bir taşın düşmesi üzerine tehlike oluşturur düşüncesiyle, 1934 yılında tamamen yıktırılarak üzeri açılmıştır.

[1] VGM. Arş., Defter Nu.: 590, Sahife: 105, Sıra Nu.: 98.

Çarşının her iki tarafında sokaklara yer verilerek diğer çarşı ve birimlerle de bağlantı sağlanmıştır. Günümüzde çarşıda yüzotuz (130) adet dükkân mevcut olup, çoğunluğu aslî durumlarını kaybetmiştir.

13- KAHRAMANMARAŞ ÇUKUR HAMAMI

Kahramanmaraş Çukur Hamam

Yapı, şehirde bulunan en eski tarihli hamamdır. Yapının, mimarî özelliği ve şehirdeki konumundan dolayı XV. yüzyılın ikinci yarısında Dulkadir Beyliği döneminde inşâ edildiğini düşünmekteyiz. Hamam, şehrin ilk yerleşim yerlerinden olan kalenin güney eteğine inşâ edilmiştir. Dıştan yaklaşık 14.00 x 32.00 m. ölçülerindeki yapı; dört eyvanlı ve köşe hücreli hamamlar grubuna girer. Hamam, aynı eksen üzerinde sıralanan rüzgarlık, soyunmalık, aralık, ılıklık, sıcaklık ve halvetleri ile sıcaklığa bitişik su deposundan oluşur; külhan kısmı günümüze gelmemiştir.

Yapının sıcaklık bölümünde de, tespit edebildiğimiz kadarıyla, Türk hamam mimarîsinde sadece bu yapıda rastladığımız farklı bir plân şemasıyla karşılaşmaktayız. Bu bölüm; ortada merkezî mekân, bunun etrafına aksiyal olarak yerleştirilen eyvanlar ile köşe halvetlerinden meydana gelir. Fakat burada kuzey eyvanı kendi ölçüsünde kubbeli bir mekânla uzatılarak iki tarafına simetrik olarak iki halvet daha eklenmiş, böylece hamamda halvet

sayısı altıya ulaşmıştır. Bu plân şeması, Türk hamam mimarîsinde sevilerek yaygın biçimde kullanılan dört eyvanlı ve köşe hücreli hamam tipinin geliştirilmiş şeklidir.

14- KAHRAMANMARAŞ UYUZ PINARI

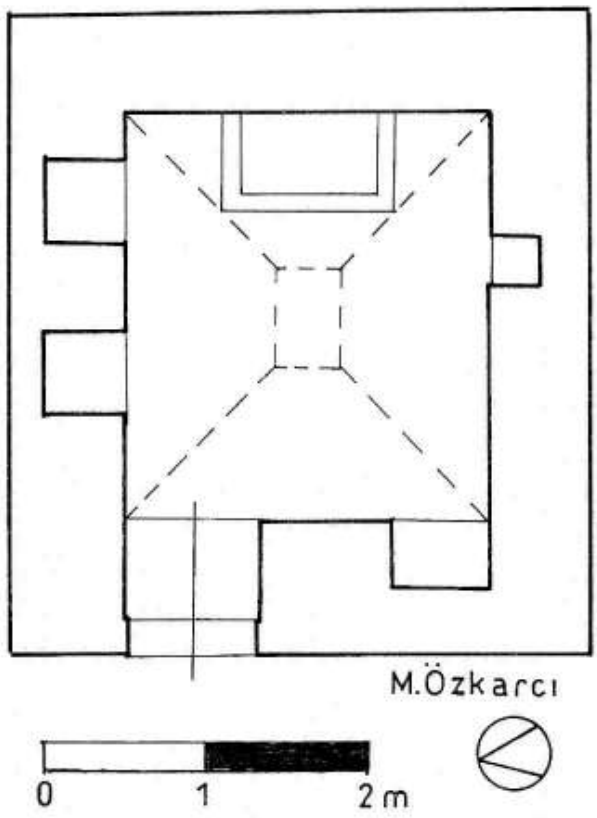

Kahramanmaraş Uyuz Pınarı, iç mekân.

Yapının inşâ kitabesi olmadığı için yapım tarihini bilemiyoruz. Çeşme, günümüze ulaşmayan Dulkadir Beyliği'ne ait sarayın yakınında bulunmaktadır. Şehir bu beylik döneminde yeniden imar edilerek bugünkü şeklini almış ve şehirde Anadolu Selçukluları döneminden günümüze mimarî eser gelmemiştir. Çeşmenin bugünkü şeklini Dulkadir Beyliği döneminde XV. yüzyılda aldığını sanmaktayız.

Doğu-batı doğrultusunda yerleştirilen yapı, dıştan 3.50 x 3.95 m. ölçülerinde olup, aynalı tonozla kapatılmıştır. İç mekâna batı cephenin kuzey köşesinde açılan basık kemerli kapıdan girilir. Doğu duvarının ortasına yerleştirilen çeşmenin kaynak suyu dikdörtgen kesitli kesme taş havuza

akmaktadır. Bu suyla yıkanılırsa uyuz ve cüzam gibi deri hastalıklarını tedavi ettiğine inanılmaktadır.

Kahramanmaraş Uyuz Pınarı plânı.

15- KAHRAMANMARAŞ CEYHAN KÖPRÜSÜ

Köprünün inşâ kitabesi olmadığı için yapım tarihini bilemiyoruz. Fakat arşiv belgelerine göre köprünün, XV. yüzyılda Dulkadir Beyliği döneminde inşâ edildiğini düşünmekteyiz[1]. Ceyhan Nehri'nin üzerine doğu-batı doğrultusunda yerleştirilen 158.00 m. uzunluğundaki köprü, batıya doğru hafif kavis yapmakta ve batı tarafı kayalık bir zemin üzerine oturmaktadır. Köprü sivri kemerli altı adet açıklığa sahiptir. Türk mimarîsinin en uzun köprülerinden biridir.

[1] Yinanç -Elibüyük, I, 37, 77, 279.

Kahramanmaraş Ceyhan Köprüsü

16- SÜLEYMANLI (ZEYTUN) KÖYÜ – ELBİSTAN KÖPRÜSÜ

Kaynaklara göre köprünün, XIV. yüzyılın ikinci yarısında Dulkadir Beyliği döneminde yapıldığını sanmaktayız[1]. Köyün üst (kuzey) tarafında yer alan köprü, Zeytun Çayı'nın üzerine yapılmıştır. Dere yatağının üzerine doğu-batı doğrultusunda hafif eğimli bir şekilde yerleştirilen köprü 15.00 m. uzunluğunda ve 3.70 m. genişliğindedir. Köprünün ortasında sivri kemerli, 6.90 m. genişliğinde tek açıklık bulunmaktadır.

[1] Özkarcı, I, 575-576.

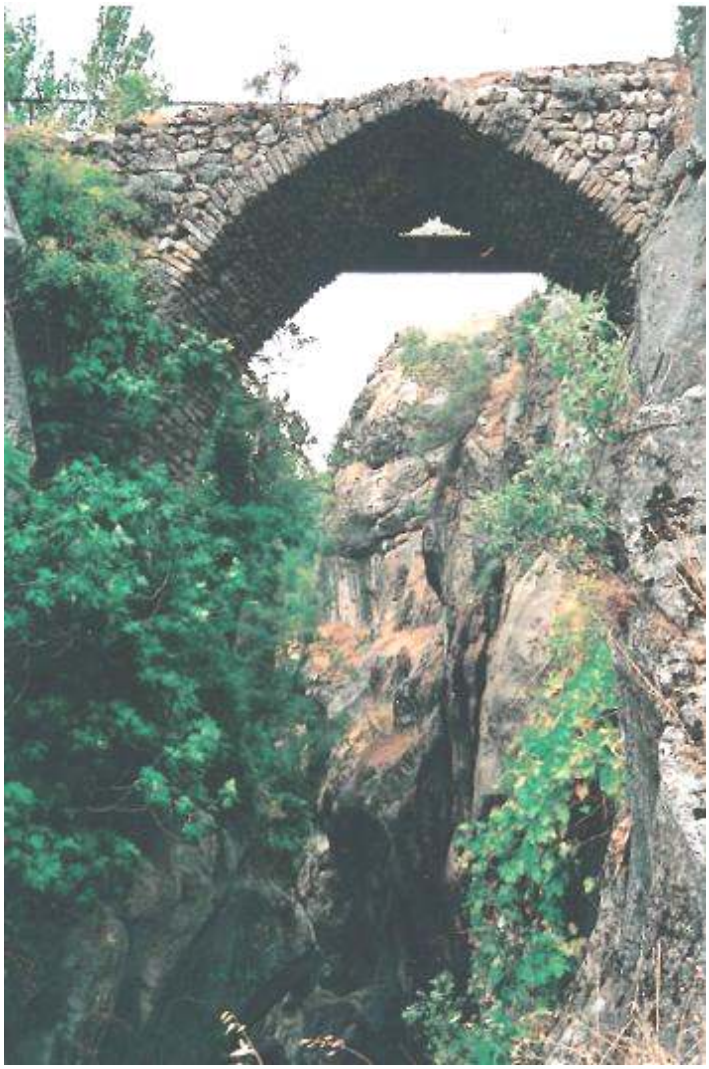

Süleymanlı (Zeytun) Köyü – Elbistan Köprüsü

17- SÜLEYMANLI (ZEYTUN) KÖYÜ – KANLI KÖPRÜ

Kaynaklara göre köprünün, XIV. yüzyılın ikinci yarısında Dulkadir Beyliği döneminde yapıldığını sanmaktayız[1]. Bugün köyün alt (güney) tarafında yer alan köprü, derin bir vâdinin içinden akan Zeytun Çayı'nın üzerine inşâ edilmiştir. Yaklaşık 30.00 m. yüksekliğinde, kayalık dar bir vâdi üzerine doğu-batı doğrultusunda hafif eğimli bir şekilde yerleştirilen köprü, 4.00 m. genişliğinde ve 10.80 m. uzunluğundadır. Köprü sivri kemerli tek gözden ibarettir.

[1] Özkarcı, I, 578-579.

Süleymanlı (Zeytun) Köyü – Kanlı Köprü

18- SÜLEYMANLI (ZEYTUN) KÖYÜ – ZEYTUN KÖPRÜSÜ

Kaynaklara göre köprünün, XIV. yüzyılın ikinci yarısında Dulkadir Beyliği döneminde yapıldığını sanmaktayız[1]. Zeytun Çayı'nın üzerine doğu-batı doğrultusunda yerleştirilen köprü 17.00 m. uzunluğunda ve 4.20 m. genişliğindedir. Köprü, ortaya doğru iki yandan hafif çift meyille yükselen hafif sivri kemerli tek gözden ibarettir.

[1] Özkarcı, I, 581-582.

Süleymanlı (Zeytun) Köyü – Zeytun Köprüsü

19- ELBİSTAN ÜMMET BABA (HİMMET BABA - BABAİYYE) KÜLLİYESİ

Alâüddevle Bey 906 H./ 1500 M. tarihli vakfiyesinde, Elbistan'da din âlimi ve hatip olan Ümmet Baba adına mescid, medrese ve zâviyeden oluşan bir külliye inşâ ettirdiğini belirterek bu yapılara zengin vakıflarda bulunmuştur[1]. Ümmet Baba Külliyesi'nin 1496 yılı civarında yapıldığı anlaşılmaktadır. Daha sonra külliyeye Ümmet Baba için türbe ilâve edilmiştir. Türbenin ise, Dulkadir Beyliği döneminde ve XVI. yüzyılın ilk yarısında, Himmet (Ümmet) Baba'nın sağlığında veya ölümünden sonra yaptırıldığını düşünmekteyiz. Yapı topluluğundan mescid ve türbe sağlam olup, zâviyenin bazı duvarları günümüze gelmiş, medrese ise tamamen yıkılmıştır.

[1] *VGM. Arş., Defter Nu.: 590, Sahife:107, Sıra Nu.: 98.*

A- ELBİSTAN ÜMMET BABA (HİMMET BABA - BABAİYYE) MESCİDİ

Mescidin inşâ kitabesi yoktur. Fakat kaynaklara göre yapının, 1496 yılı civarında Alâüddevle Bey tarafından Ümmet Baba adına yaptırıldığı anlaşılmaktadır[1].

Yapı, kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen ayrı fonksiyonlu iki kubbeli mekândan ibaret kompleks bir eserdir. Kuzeydeki kubbeli bölüm mescid, güneydeki kubbeli kısım ise türbe olarak inşâ edilmiştir. Yapı, dıştan 9.60 x 10.50 m. boyutlarında olup tek kubbeli camiler grubuna girer. Yukarıda da belirttiğimiz gibi türbe sonradan ilâve edilmiş ve türbeye mescidin içinden geçilmektedir.

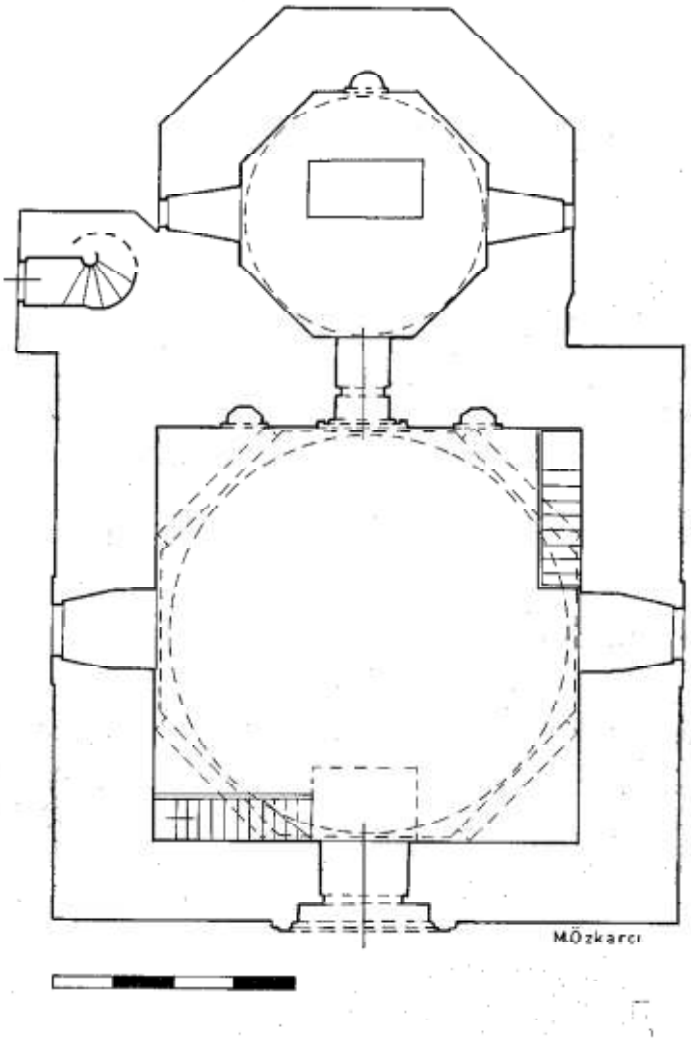

Elbistan Ümmet Baba (Himmet Baba - Babaiyye) Mescidi.

Harim kısmına, kuzey cephenin ortasına yerleştirilen kapı açıklığından girilir. 6.94 x 7.02 m. ölçülerindeki iç mekân, köşelerden tromplarla geçilen yarım küre kubbeyle örtülmüştür. Caminin güney cephesine sonradan türbe yapılınca, cami ile türbe arasındaki bağlantıyı sağlamak için kıble duvarındaki mihrap nişinin güney duvarına 0.69 x 1.30 m. ölçülerinde söveli ve basık kemerli bir kapı açıklığı

[1] *VGM. Arş., Defter Nu.: 590, Sahife:107, Sıra Nu.: 98;* Yinanç - Elibüyük, II, 486; Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, 133.

yerleştirilmiştir. Bu eleman namaz vakitlerinde mihrap, diğer zamanlarda ise türbeye geçişi sağlayan kapı açıklığı olarak kullanılmaktadır. Türk sanatında bu özelliklere sahip mihrap ile pek karşılaşmıyoruz.

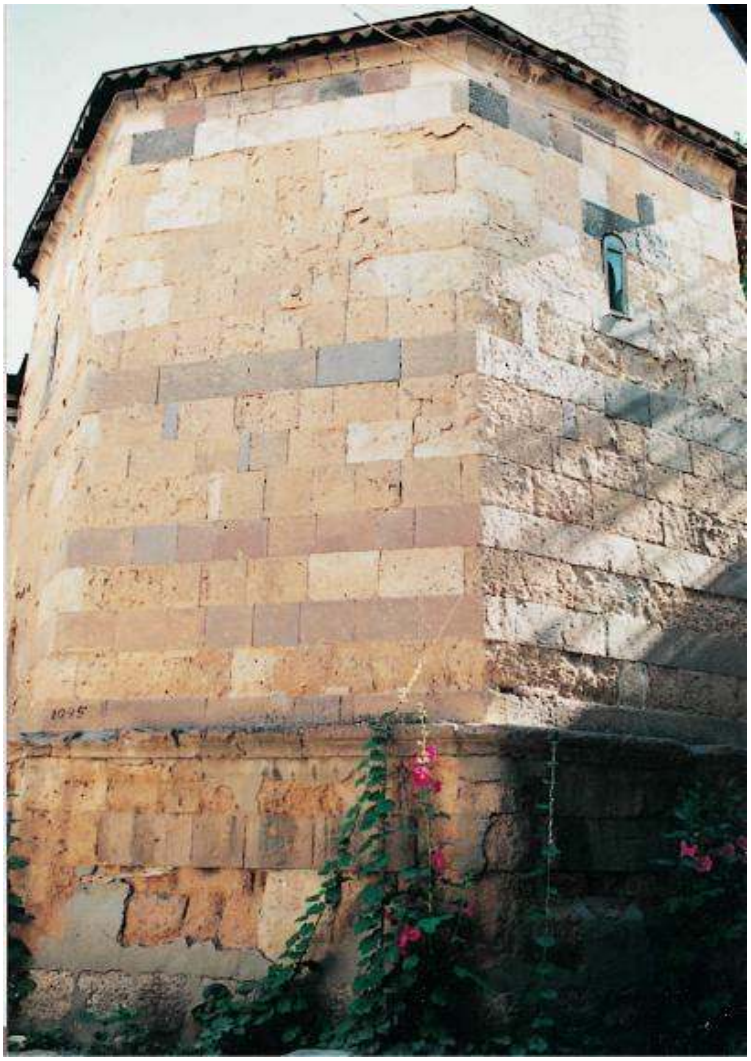

Ümmet Baba (Himmet Baba - Babaiyye) Mescidi ve Türbesi plânı.

B- ELBİSTAN ÜMMET BABA (HİMMET BABA - BABAİYYE) TÜRBESİ

Türbenin inşâ kitabesi yoktur, fakat XVI. yüzyılın ilk yarısında Dulkadir Beyliği döneminde yapıldığını düşünmekteyiz. Yapı, mescidin güney cephesine bitişik olarak yapılmış ve türbeye mescidin içinden

geçilmektedir. Yapı, tek katlı ve sekizgen plânlı türbeler grubuna girer. Üstten kubbeyle kapatılan türbe, sekiz kenarlı bir kaide üzerinde, sekizgen gövde olarak yükselmektedir. Mescidin güney cephesine bitişik olarak yapılan türbenin müstakil bir kapısı olmayıp, mescidin içinden geçilmektedir. Harimin kıble duvarının ortasına yerleştirilen mihraba, kapı fonksiyonu da verilerek türbe ile bağlantı sağlanmıştır.

Ümmet Baba (Himmet Baba - Babaiyye) Türbesi.

C- ELBİSTAN ÜMMET BABA (HİMMET BABA - BABAİYYE) ZÂVİYESİ

Zâviye günümüze gelmeyen inşâ kitabesine göre, Alâüddevle Bey tarafından 901 H./ 1496 M. yılında yaptırılmıştır[1]. Zâviye, külliyenin elemanları olan mescid ve türbenin yaklaşık 60.00 m. kadar güneydoğu tarafında yer alır. Bugün mahallinde *tekke* olarak bilinen yapı, bulunduğu sokağa da adını vermiştir. Yapı, Cumhuriyet döneminde tekke ve zâviyeler kapatılıncaya kadar fonksiyonunu sürdürmüş, fakat kapatıldıktan sonra harap olup yıkılmış ve sadece duvar kalıntıları günümüze gelmiştir.

Elbistan Ümmet Baba (Himmet Baba - Babaiyye) Zâviyesi.

20- ELBİSTAN CAMİ-İ ATİK (ALÂÜDDEVLE - ÇARŞI CAMİİ)

Caminin inşâ kitabesi olmadığı için yapım tarihini bilemiyoruz. Fakat arşiv belgelerine göre, Alâüddevle Bey tarafından 1490 yılı civarında inşâ ettirildiği anlaşılmaktadır[2].

[1] VGM. Arş., Defter Nu.: 590, Sahife:107, Sıra Nu.: 98; R. Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 133.
[2] M. Özkarcı, II, 978-979.

Yapı, düz ahşap tavanlı camiler grubuna girer. Hafif çarpık planlı olan cami; dıştan ortalama 19.20 x 23.00 m. boyutlarında harim, kuzeyinde 4.90 x 19.60 m. ölçülerinde son cemaat yeri ile kuzeybatı köşesinde yer alan tek şerefeli minareden oluşur. Minare, kapısının üstündeki kitabeye göre Osmanlı padişahı IV. Murad (1623-1640) tarafından yaptırılmıştır.

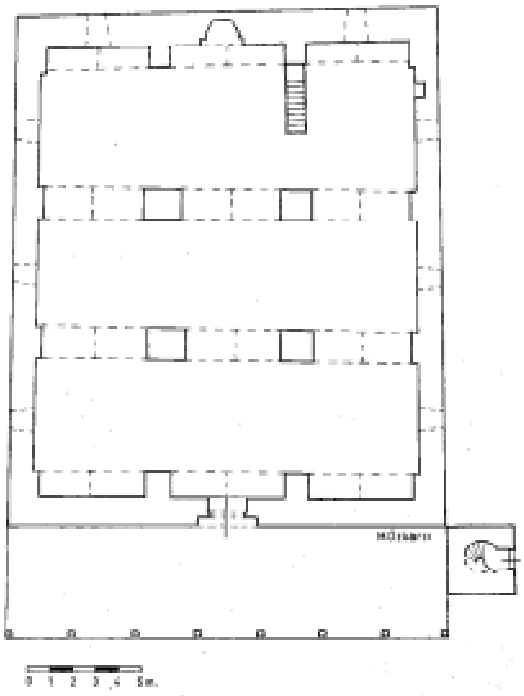
Elbistan Cami-i Atik (Alâüddevle Bey Camii-Çarşı Camii), doğu cephe

Son cemaat yeri, güneyde duvara, önde sekiz ahşap ayağın üzerine istinat eden ahşap tavanla örtülmüştür.

İç mekâna, harimin kuzey duvarının ortasına yerleştirilen cümle kapısından girilir. Ayrıca doğu cephenin kuzey tarafına sonradan küçük bir kapı daha açılmıştır. Yaklaşık 17.00 x 20.20 m. ölçülerindeki harim, birbirlerine üçer adet sivri kemerlerle bağlanan, ortada ikişer adet dikdörtgen kesitli toplam dört payeye istinat etmektedir. Harimin güney ve kuzey duvarları ise, ortalama 1.00 m. derinliğinde üçer adet sivri kemerle genişletilmiştir. İç mekân önceden kârgir kemerlere istinat eden ahşap kirişlemeli düz toprak dam ile örtülmüştür. Onarımlar sırasında ise, kirişler alttan tahtalarla kapatılarak, ahşap tavan üstten kırma sac çatı ile örtülmüştür.

Elbistan Cami-i Atik (Alâüddevle Bey Camii-Çarşı Camii), iç mekândan görünüş.

Elbistan Cami-i Atik (Alâüddevle Bey Camii-Çarşı Camii) plânı.

21- ELBİSTAN ULU CAMİİ

Caminin inşâ kitabesi olmadığı için yapım tarihini bilemiyoruz. Fakat plânı ve mimarî özellikleri bakımından Dulkadir Beyliği hükümdarı Şehsuvar Bey'in oğlu Ali Bey tarafından 1515-1522 yılları arasında inşâ ettirildiğini düşünmekteyiz.

Elbistan Ulu Camii.

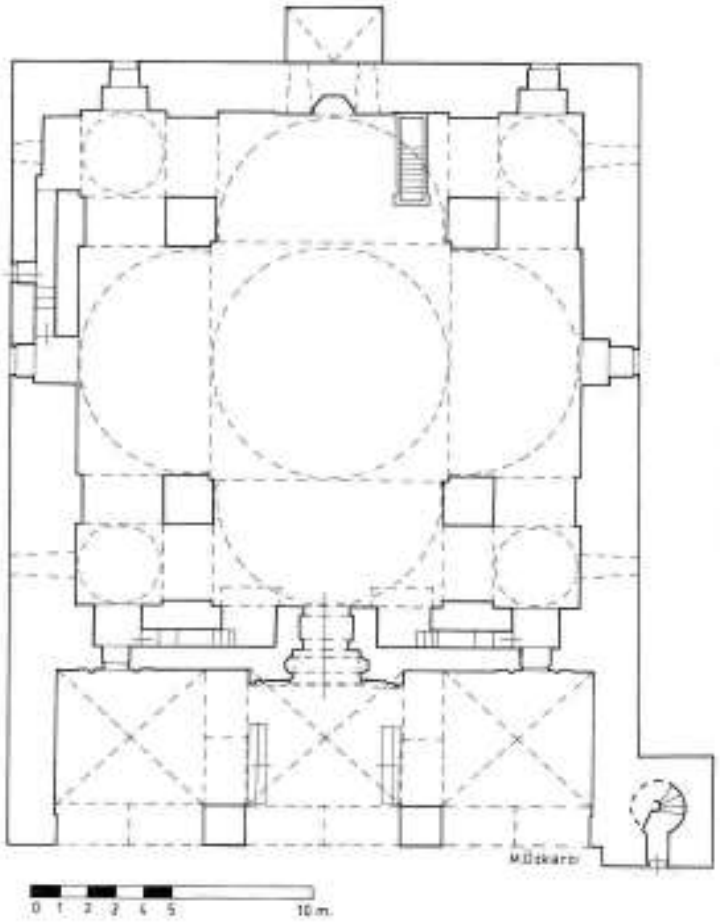
Yapı, merkezî plânlı camiler grubuna girer. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen plânlı yapı dıştan 22.35 x 28.45 m. ölçülerinde olup, harim ve son cemaat yeri ile kuzeybatı köşesinde yer alan tek şerefeli minareden oluşur; önceden kuzeydoğu köşesinde de simetrik olarak bir minarenin daha olduğu sanılmaktadır.

Harimin kuzeyine doğu-batı doğrultusunda yerleştirilen ve yanları kapalı olan üç gözlü son cemaat yeri, üç çapraz tonozla örtülmüştür. Harim kısmına, son cemaat yerinin güney duvarı eksenine yerleştirilen klâsik Selçuklu üslûbunda mukarnas kavsaralı taçkapıdan girilir. Kare plâna sahip olan harim, 17.87 x 18.00 m. ölçülerindedir.

İç mekân, ortada yer alan, dört paye ile yanlarda duvar payelerine atılmış sivri kemerlerle dokuz birime ayrılmıştır. Ortadaki kare birim, köşelerden pandantiflerle geçilen yarım küre kubbeyle örtülmüştür. Merkezî kubbe, dört yandan hafif bombeli yarım kubbelerle desteklenerek iç mekân genişletilmiştir. Çapraz eksenlerdeki köşeler ise, yine

pandantiflerle geçilen birer küçük kubbeyle kapatılmıştır. Yapıda tamamen simetrik merkezî plân şemasıyla karşılaşıyoruz.

Elbistan Ulu Camii, mimarî özellikleri açısından klâsik merkezî plân şemasını yansıtan, belirleyebildiğimiz en erken tarihli örnek olması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca Beylikler dönemine ait olan bu yapının, kendisinden sonra inşâ edilen merkezî plânlı Osmanlı camilerinin gelişimine de önemli katkılarda bulunmasından dolayı, Türk sanatında müstesna bir yeri vardır.

Elbistan Ulu Camii plânı.

22- ELBİSTAN KIZILCAOBA ESKİ CAMİİ

Caminin inşâ kitabesi olmadığı için yapım tarihini bilemiyoruz. Arşiv belgelerine göre yapının, XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Dulkadir Beyliği döneminde inşâ edildiğini düşünmekteyiz[1].

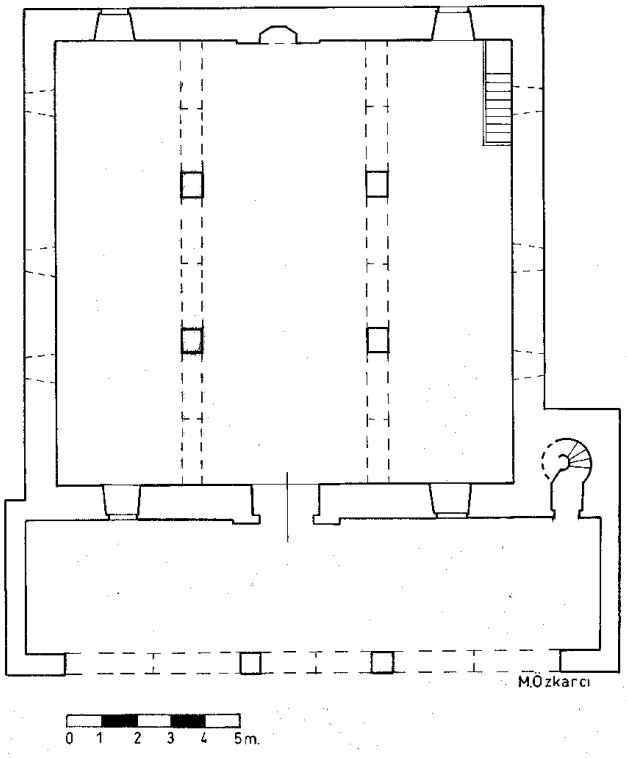

Elbistan Kızılcaoba Eski Camii.

Doğu-batı doğrultusunda eğimli bir alan üzerine inşâ edilen yapı, düz ahşap tavanlı camiler grubuna girer. Cami; dıştan 14.80 x 15.10 m. ölçülerinde harim, kuzeyinde 4.50 x 15.10 m. boyutlarında son cemaat yeri ile kuzeybatı köşesinde yer alan tek şerefeli minareden oluşur.

Harimin kuzey tarafına yerleştirilen son cemaat yeri üç sivri kemer gözlü olup yanları kapalıdır. Harim kısmına, kuzey duvarının ortasına yerleştirilen cümle kapısından girilir. İç mekân, birbirlerine üçer adet sivri kemerlerle bağlanan, iki sıra kesme taş paye ile mihraba dikey üç sahna ayrılmıştır. Her kemer sırası yanlarda duvarlara, ortada dikdörtgen kesitli toplam dört payeye istinat etmektedir. Harim, kârgir kemerlere oturan ahşap kirişlemeli düz toprak dam ile örtülmüş ve onarımlar sırasında da üstten kırma sac çatı ile kapatılmıştır.

[1] M. Özkarcı, C.: II, 999-1000.

Elbistan Kızılcaoba Eski Camii plânı.

23- AFŞİN ESHAB-I KEHF MEDRESESİ

Medresenin inşâ kitabesi olmadığı için yapım tarihini bilemiyoruz. Fakat arşiv belgelerine göre, Alâüddevle Bey tarafından 1480-1492 yılları arasında yaptırıldığı anlaşılmaktadır[1].

Eshab-ı Kehf Külliyesi'nde yer alan ribatın üst katında, tuğla malzemeden inşâ edilen ikinci bir yapı bulunmaktadır. Günümüzde "misafirhane" şeklinde bilinen bu yapının, *"medrese"* olarak yapıldığı anlaşılıyor. Arşiv belgelerine göre yapının, 1906'lı yıllarda faaliyetini sürdürdüğü anlaşılıyor[2].

Alâüddevle Bey'in medreseyi, külliyenin bulunduğu alanın yetersiz olmasından ve arazinin topografik yapısından faydalanarak, ribatın üstüne

[1] VGM. Arş., Defter Nu.: 590, Sayfa: 107, Sıra Nu.:98; VGM. Arş., Defter Nu.: 1966, Sayfa:150, Sıra Nu.:166; VGM. Arş., Defter Nu.:594, Sayfa: 207, Sıra Nu.:151; R. Yinanç- M. Elibüyük, II, 632-633, 834-835.

[2] 1324 Tarihli Haleb Vilâyeti Salnâmesi, s. 925.

yaptırdığı anlaşılmaktadır. Ribat taş, medrese ise tuğla malzemeden inşâ edilerek, ribatın üzerine binen ağırlık hafifletilmeye çalışılmıştır.

Medrese, ribat ile beraber 1940'lı yıllarda tahrip bir durumda olup, sadece bazı duvar kalıntıları ayakta kalmıştır[1]. Medrese, ribat ile birlikte Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce 1963'de restore edilmiştir. Bu onarımlarda medrese, ahşap kirişleme görüntüsü verilen beton dam ile kapatılmıştır. Beton kirişlere de, ahşap rengi verilmeye çalışılarak kırmızıya boyanmıştır. Fakat medresenin orijinalinde ahşap kirişlemeli düz toprak dam ile örtüldüğünü sanmaktayız. Yapı en son 1989'da tamir edilmiştir.

Medrese bugün fonksiyonunu kaybetmiş olup, uzak yerlerden Eshab-ı Kehf'i ziyarete gelen misafirlerin ikametine tahsis edilmiştir.

Medrese hafif çarpık plânlı olup, dıştan yaklaşık 14.00 x 19.40 m. boyutlarındadır. Yapı, kapalı avlulu ve bir eyvanlı medreselerin plân şemasına göre tasarlanmıştır.

Afşin Eshab-ı Kehf Medresesi, güneybatı taraftan görünüş.

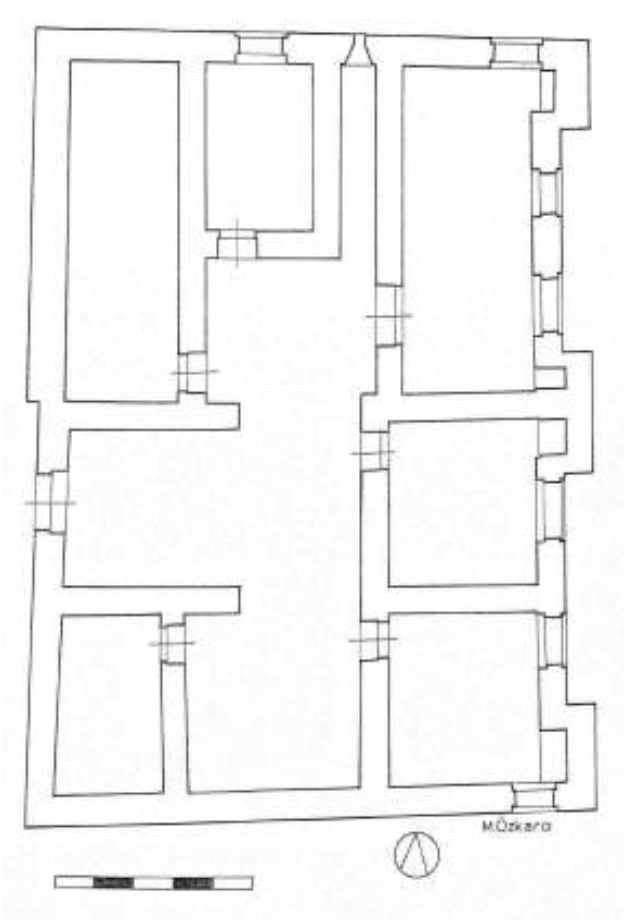
[1] Tahsin Özgüç, "Elbistan Ovası'ndaki Tetkik Gezileri ve Karahöyük Kazısı", Belleten, s.229; Tahsin Özgüç-Mahmut Akok, "Afşin Yakınındaki Eshab-ı Kehf Külliyesi", *Yıllık Araştırmalar Dergisi,* II (1958), s. 77-92.

İç mekâna, batı cephesinde açılan basık kemerli cümle kapısından girilir. Kapıdan önce eyvan görünümündeki giriş hacmine, buradan da sofaya geçilir. Bu mekânın doğu, batı ve kuzey kenarlarına toplam altı oda yerleştirilmiştir. Birer kapıyla sofaya açılan odalardan batı taraftaki iki odanın pencereleri olmamakla beraber, diğerlerinde sayıları bir ilâ üç arasında değişen üçer dilimli pencerelere yer verilmiştir. Medrese, öğrencilerin eğitim-öğretim ve ikâmet etmelerine uygun bir özellikte plânlanmıştır.

Eshab-ı Kehf Medrese, ribatın üstüne sonradan yapıldığı için, ribatın boyutuna göre plânlanmıştır. Türk medrese mimarîsinde bu yapının plânına benzer örnekle karşılaşmıyoruz.

Afşin Eshab-ı Kehf Medresesi, iç mekândan görünüş.

Afşin Eshab-ı Kehf Medresesi plânı.

24- AFŞİN ESHAB-I KEHF KADINLAR MESCİDİ

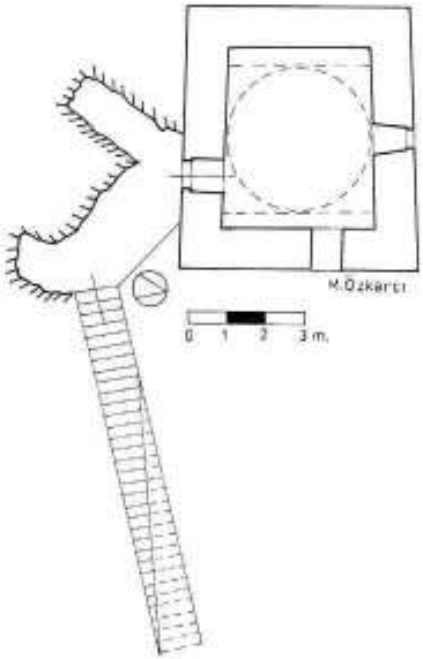
Yapı inşâ kitabesine göre, Alâüddevle Bey'in hanımı Şems Hatun tarafından 1500 yılında yaptırılmıştır[1].

Yapı, Eshab-ı Kehf Camii'nin güneybatı tarafında bulunmakta ve arazinin meylinden dolayı caminin üst tarafına yerleştirilmiştir. Yol seviyesinden oldukça yüksekte yer alan mescide, taş basamaklı merdiven çıkılarak ulaşılır.

[1] Kadınlar Mescidi'nin inşâ kitabesi günümüze gelmemiştir. Fakat M.Halil Yinanç bu kitabeyi okuyarak kaydetmiş ve daha sonra bu not Refet Yinanç tarafından yayınlanmıştır. Bkz. M.Halil Yinanç, IV, 227; R. Yinanç, "Eshab-ı Kehf Vakıfları", 312.

Eshab-ı Kehf Kadınlar Mescidi, iç mekândan görünüş.

Afşin Eshab-ı Kehf Kadınlar Mescidi plânı.

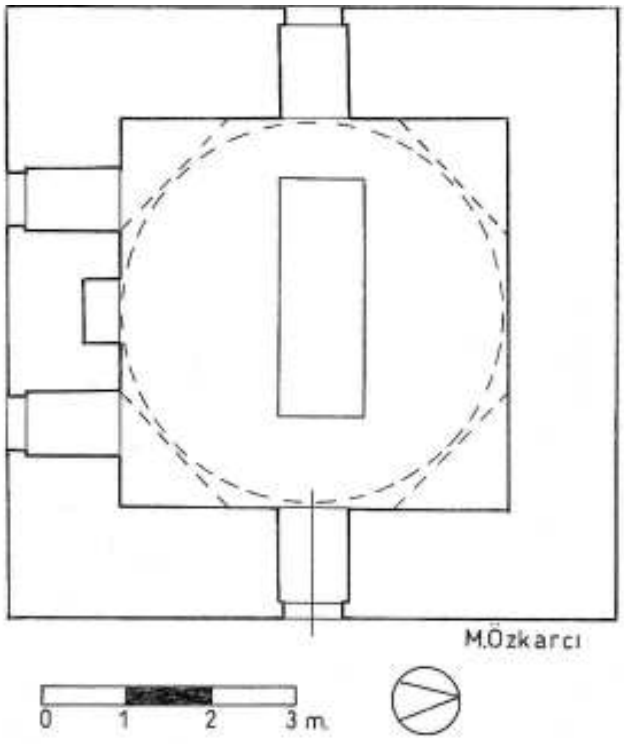
Yapı, tek kubbeli mescitler grubuna girer. Yapıya güney cephede açılan dikdörtgen kesitli kapıdan girilir. Hafif çarpık plânlı iç mekân yaklaşık 3.80 x 4.70 m. ölçülerinde olup, 3.85 m. çapında pandantifli yarım küre kubbeyle örtülmüştür. Harimin aydınlığı, kuzey duvarında dışa ve doğu duvarında camiye açılan iki pencereyle sağlanmıştır. Doğu duvarında zemin seviyesinde olan pencere, aynı zamanda caminin mihrap önü kubbesinin batı tarafındaki pencere olup, mescit ile cami arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır. Böylece mescitte namaz kılan kadınların, camideki imam ve müezzinin seslerini duymaları temin edilmiştir.

25- AFŞİN DEDE (DEVE) BABA TÜRBESİ

Afşin Dede (Deve) Baba Türbesi.

Yapının inşâ kitabesi yoktur, fakat arşiv belgelerine göre XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde inşâ edildiğini düşünmekteyiz[1]. Dıştan 7.20 x 7.20 m. ölçülerindeki yapı, tek katlı ve kare plânlı türbeler grubuna girer. Türbeye doğu cephenin ortasında açılan dikdörtgen kesitli kapıdan girilir. Yapı içten 4.62 x 4.62 m. boyutlarında olup, köşelerden tromplarla geçilen yarım küre kubbeyle kapatılmıştır. Kubbe yaklaşık 0.90 m. yüksekliğinde sekizgen kasnağa oturmaktadır. Kıble duvarının ortasına da mihrabiye yerleştirilmiştir. Yapının iç kısmında, taş sanduka bulunmaktadır. Dede (Deve) Baba'ya ait olduğu belirtilen sandukanın üzerinde kitabe yoktur.

Afşin Dede (Deve) Türbesi plânı.

[1] M. Özkarcı, II, 715-716.

II- OSMANLI DÖNEMİNDE DULKADİR BEYLİĞİ HANEDANI TARAFINDAN İNŞÂ ETTİRİLEN YAPILAR:

1- KAHRAMANMARAŞ İKLİME HATUN MESCİDİ

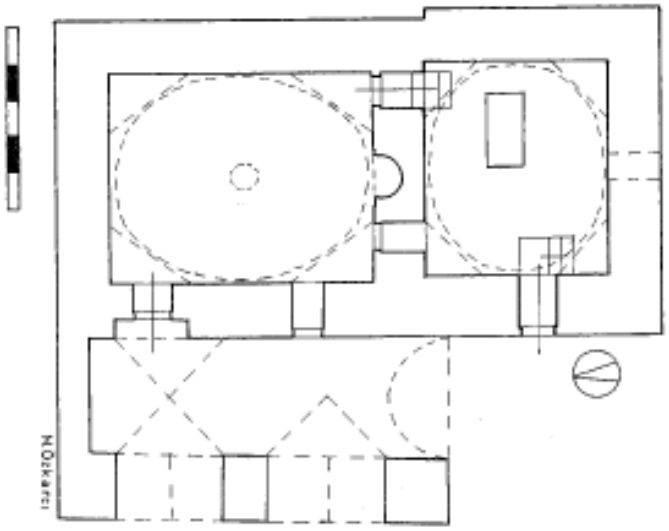
Mescit, Alâüddevle Bey'in oğlu Emîr Şahruh'un kızı İklime Hatun tarafından 954 H./ 1547 yılında inşâ ettirilmiştir[1].

Yapı, kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen ayrı fonksiyonlu iki kubbeli mekândan ibaret kompleks bir eserdir. Kuzeydeki kubbeli bölüm mescit, güneydeki kubbeli kısım ise türbe olarak inşâ edilmiştir. Tek kubbeli camiler grubuna giren yapı, harim ile batı tarafına yerleştirilen iki gözlü son cemaat yerinden oluşur. Dıştan 5.10 x 10.80 m. ölçülerindeki iki gözlü son cemaat yeri, harimin batı tarafına yerleştirilmiştir. Genelinde bu mekânlar harimin kuzey tarafına yapılırken, İklime Hatun Mescidi'nde arsanın durumundan dolayı, batı tarafa alınmıştır.

Kahramanmaraş İklime Hatun Mescidi ve Türbesi

[1] M. Özkarcı, C.: I, 178-179.

Kahramanmaraş İklime Hatun Mescidi ve Türbesi plânı.

Bu mekânın üzeri, biri çapraz tonoz, diğeri beşik tonoz-çapraz tonoz karışımı örtü sistemiyle kapatılmıştır. Harim kısmına, batı duvarının kuzey köşesinde açılan cümle kapısından girilir. 5.80 x 7.30 m. boyutlarındaki iç mekân, köşelerden tromplarla geçilen aydınlık fenerli oval kubbeyle örtülmüştür. Kıble duvarındaki mihrabın doğu tarafına yerleştirilen dikdörtgen kesitli kapı açıklığı, mescit ile türbe arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır.

2- KAHRAMANMARAŞ İKLİME HATUN TÜRBESİ

Türbe, mescit ile birlikte Alâüddevle Bey'in oğlu Emîr Şahruh'un kızı İklime Hatun tarafından 954 H./ 1547 yılında inşâ ettirilmiştir[1]. Kareye yakın bir plâna sahip olan yapı, tek katlı türbeler grubuna girer. İç mekâna; batı duvarının ortasında açılan basık kemerli ve mescidin kıble duvarının doğu köşesinde yer alan dikdörtgen kesitli iki kapıdan girilir. İçten 4.95 x 5.80 m. ölçülerindeki yapı, köşelerden tromplarla geçilen hafif oval bir kubbeyle kapatılmıştır. İç mekânda İklime Hatun'a ait olduğu sanılan dikdörtgen prizma biçiminde bir taş sanduka bulunmaktadır.

[1] M. Özkarcı, C.: II, 344-345.

3- DURAKLI (ALİ BEY) CAMİİ

Caminin inşâ kitabesi olmadığı için yapım tarihini bilemiyoruz. Fakat arşiv belgelerinde yapının, Zülkadir zâde Ali Bey tarafından 1221 H./ 1806-7 M. yılında inşâ ettirildiği belirtilmektedir[1].

Yapı, ahşap tavanlı camiler grubuna girer. Cami; dıştan 11.80 x 14.60 m. ölçülerinde harim, kuzeyine yerleştirilen 4.90 x 15.40 m. ölçülerinde son cemaat yeri ve doğu cephesinde yer alan tek şerefeli minareden oluşur. Orijinalinde ahşap tavanlı olan son cemaat yeri, onarımlar sırasında betonarme olarak iki katlı inşâ edilmiş ve üst kat oda şeklinde düzenlenmiştir. Harim kısmına kuzey duvarının ortasında açılan basık kemerli kapıdan girilir. İç mekân, alttan ahşap tavanla, üstten de kırma sac çatıyla kapatılmıştır.

Cami avlusunun doğu tarafında yer alan üç katlı küçük medrese ise, 2001 yılında yıkılmıştır.

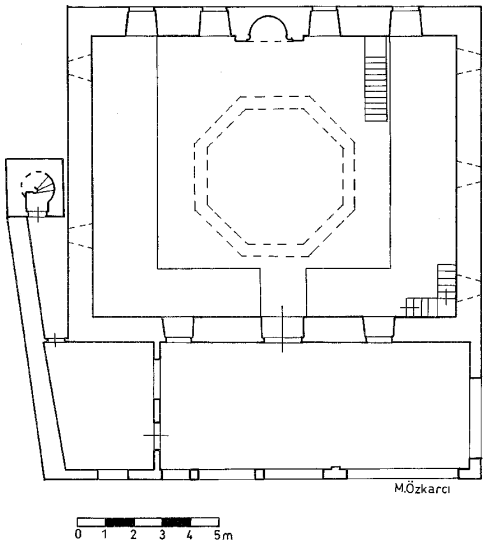

Kahramanmaraş Duraklı (Ali Bey) Camii.

[1] M. Özkarcı, C.: I, 146-147.

Kahramanmaraş Duraklı (Ali Bey) Camii ve Medresesi (1998)

Kahramanmaraş Duraklı (Ali Bey) Camii plânı.

4- BEY (SEYYİD MUSTAFA BEY) CAMİİ

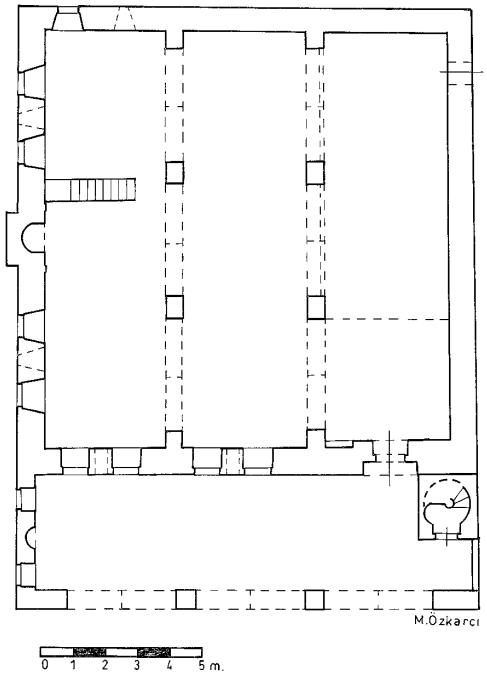
Cami inşâ kitabesine göre, Dulkadiroğulları Beylerinden Seyyid Mustafa Bey tarafından 1243 H./ 1827-28 M. yılında yaptırılmıştır.

Yapı, düz ahşap tavanlı camiler grubuna girer. Cami; dıştan 14.20 x 14.40 m. boyutlarında harim, doğusunda 4.20 x 14.40 m. ölçülerinde üç gözlü son cemaat yeri ile kuzeydoğu köşesinde yer alan tek şerefeli briket minareden oluşur; minare sonradan yapılmıştır. Son cemaat yeri üç sivri kemer gözlü olup, arsanın topografik yapısı müsait olmadığı için harimin doğu tarafına yerleştirilmiştir. Harim kısmına, doğu duvarının kuzey köşesine yerleştirilen cümle kapısından girilir. İç mekân birbirlerine üçer adet sivri kemerlerle bağlanan iki sıra kesme taş paye ile mihraba paralel üç sahna ayrılmıştır. Son cemaat yeri ile harim kısmı alttan ahşap tavan, üstten de eğimli sac çatıyla kapatılmıştır.

Caminin doğu tarafında, hafif çarpık plânlı yaklaşık 9.00 x 25.00 m. ölçülerinde hazîre yer alır. Şahidelerdeki kitabelere göre, hazîrede medfun olan kişilerin genelinde Dulkadiroğulları hânedanına mensup oldukları anlaşılmaktadır.

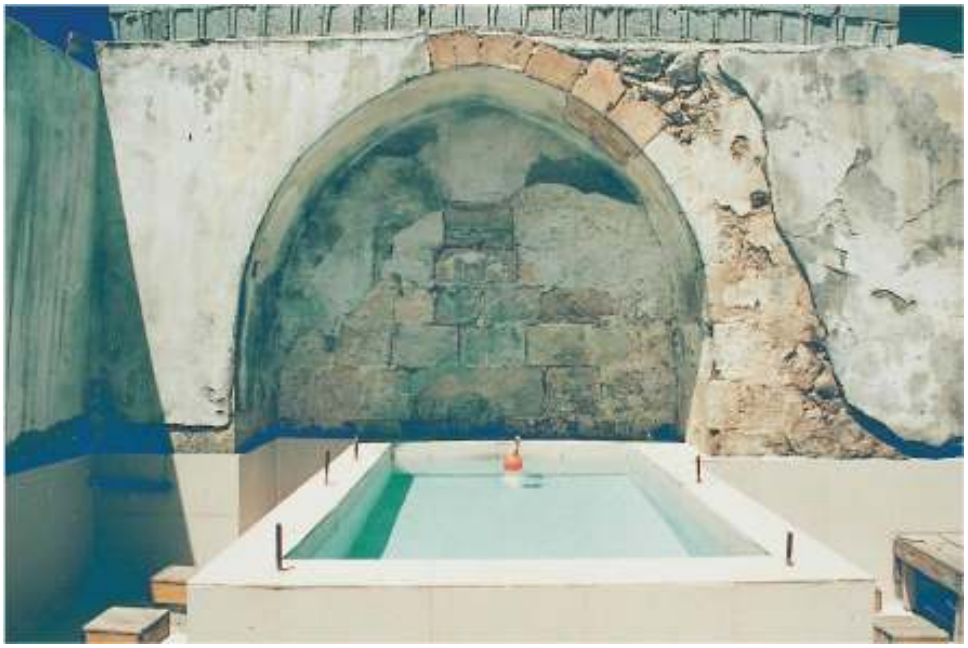
Kahramanmaraş Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii

Kahramanmaraş Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii plânı.

5- BEY ÇEŞMESİ

Yapının inşâ kitabesi okunamayacak derecede tahrip edildiği için yapım tarihini bilemiyoruz. Fakat çeşmenin, güney tarafında yer alan Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii ile beraber 1243 H./ 1827-28 M. yılında Dulkadiroğulları Beylerinden Seyyid Mustafa Bey tarafından yaptırıldığını düşünmekteyiz. Çeşme dıştan 3.60 x 5.00 m. ölçülerinde olup tek lüleli yapılmıştır. Ön yüzünde 0.80 m. derinliğinde, 2.57 m. genişliğinde ve 3.40 m. yüksekliğinde sivri kemerli niş bulunur.

Kahramanmaraş Bey Çeşmesi.

YAVUZ SULTAN SELİM'İN, GÖNDERDİĞİ FETİHNAMEYE OĞLU SÜLEYMAN'IN CEVABI:

Prof. Dr. Refet YİNANÇ•

Yavuz Sultan Selim 1514'te şah İsmail'in Çaldıran'da yenerek büyük bir zafer kazandı. Şah İran içlerine kaçarken Osmanlı ordusu bu zafere müteakip Doğu Anadolu'u hakimiyeti altına almaya girişmişti. Çaldıran zaferi sonrası kışı Amasya'da geçiren Yavuz, 1515 baharında harekete geçerek Safevilerin elinde bulunan Kemah kalesini Mayıs ayında fethetti. Arkasından da Dulkadir ülkesine yürüyen Sultan selim 1515'te Turnadağ savaşında dedesi Alaüddevle'yi mağlup ederek bu beyliğin toğraklarını kendisine bağladı. Yavuz bu zaferlerinden sonra Kırım hanı ile oğlu Süleyman'a fetihnameler gönderdi. Şehzade Süleyman babasının gönderdiği fetihnameye cevap verdi. Aşağıda şehzade Süleyman'ın babasına yazdığı bu cevap yer almaktadır.

Kemah Ve Zulkadiriye Feth Ve Teshir Olundukta Şehzade Sultan Süleyman Tarafından Sultan Selim Hazretlerinin Fetihnamelerine Cevabdır.

Dergah-ı gerdun cenab ve bargah-ı felek kıbab-ı savb-ı saadet intisabına arz bende-i bi irtiyab budur ki , haliye devlet ve ikbal ve saadet ve iclal ile gelüb naht-ı baht Kostantiniye'de saray-ı amize-i hümayuna nüzul ve vusul ile şeref ve beha-kurum olub vücud-ı cihan mukaddem cenab-ı bahş hüdaven-di gardon devr cism-i bican müşabesinde iken nesim-i adalet ve kemihet nasfetlerinden hayat-ı taze bulub çeşm-i ez mader iftubacbi şimarları dimağ-ı üns ve canı muattar-ı meşan revani

• Gazi Üniversitesi, İİBF, Uluslar arası ilişkiler Bölümü Emekli Öğretim Üyesi

muğber kılub, alel husus fahr ül emacid ve'l ahali çaşnigir Bali-ziyde kadri-hu bendeleriyle gönderilen fetihname-i ali ve beşaretname-i pür lali ibraz olundukda mansıbına ikbal-i Osmani Rahşan ve bezm-i Ferruh kamrani dırahşan olub bir yekle Kemah fethinden dül ü can kasr-ı Süleyman gibi bilen suduz zenkle ruber bir yeni Zulkadir teshirinden sadr-ı safesse-i der cinan hazayin-i rahmani manendi gevher nisar olub eyyam-i devlet-i padişahi ve hükkam-ı saadet hilafet penahi içün müstahfiye bezi nezr ve hayrat ve nesr-i sadakatde dakika fetv olunmayub izdiyad-ı mülk ve haşmet ve akrumi-yi ömr-i devletleri içün hamiyet-i argıye-i Saliha tahsilinden tevkıf etmeyüb nezl-i mechud ve sarf-ı makdur olmuştur ve hala resm-i bend ki metruk olunmasun deyu kudum-ı meymenef rüsuma teşrifatına inbaas olunan pişkeşi takdim içün miri-ahus başı kulları mağsul tezkere ile irsal olunmuşdur. Emirdir ki makul ve matuf buyurula. Baki emr ü ferman bab-ı saadet unvan-ı azim üş şana menun ve merbutdur.

ALİ PAŞA'NIN OĞLUNUN ÖLÜMÜNDEN DOLAYI ALAÜDDEVLE BEY'E GÖNDERDİĞİ TAZİYE MEKTUBU

Dulkadir Bey'i Alâüddevle Bey'in oğlu Mehmed Beyin ölümü üzerine Ali Paşa ona bir taziye mektubu göndermiştir. Bu mektubun aslı aşağıdadır.

Mektup fi't taziyeti an kıbel-i Ali Paşa be Hazret-i Alaüddevle Bey min münşeat-il merhum Muhammed Çelebi

"Külli men aleyha fe enin ve yabki vechi rabbike zü'l celali ve'l ikram el hükmü lillahi aliyy-il kebiri taht-ı emrihi küll-il halayık aciz ve esir. "Bad ez ikamet merasim duayi ki meşidde kavaid-i devlet ve ikbal ve riayet levazım-ı senayi ki mümehhid-i muakıd azze ve iclal r arz-ı arsa-i şerife oldurki, haliya münhiyan-ı hadem-ül lezat ve mehdiyan-ı mures haşerat-ı guş-i cane alem-i gayibden ber nebe-i muceb-ül elem ve haber-i mezil-en niam anha ve ehda itdilerki felek izz ü ikbalden penç kevakib-i devlet uful idip ve gülşen-i izzetden penç nihal-i saadet zebul idip ani havadis-i ekdan atale-i yed ve lisan itmekle evlad-ı emcaddan bazı aşiyan-ı cihaniden riyaz-ı cenane ve civar-ı rahmet ve rahmana pervaz idüp fi makadi sıdkın inde melikin muktedirinde asude olmuşlar. Rahimihum Allah ve ebkaküm inna lillahe ve inna ileyhi raciun. Zehi dilaverler ki gayret-i din-i İslam ma'rekesinde bezl-i dil ve can eylemişler ve zehi civanmerdler ve koç yiğitler ki Hazret-i İsmail (a.m.) gibi kendu nefs-i zekiyyelerin sizin rızanıza muvafık kurban eylemelik ihtiyar itmişler. La reybe fihi ki merdanelik tarikinde anlar hayat-ı ebedi kesb eylemişlerdir.

Ve civanmerdlik meydanında guy-i nam-ı nenk ele getürmek içün baş ve can terk etmişlerdir.

Beyt:
Anların şanında nazil kıldı rabb-ül alemin
Haza Cennat-ı adine fe edhaluna halidin

Alime Allahu ve keği bihi şehiden ki bu hadise-i uzmandan hasiyetini teşbib ül velid ve tezyib ül hadidir. Semai eyle kulub-ı ehibbaya kavafil-i ehzan müstevfi olub esma ve ezanlar hezar ya asafa veya hasreta birle malemal olmuşdur. Amma rey-i enveriniz ki meşrık-ı afitab-ı devletdir. Mahfi değildir ki dünya menzil-i rıhlet ve makam-ı beliyyet ve arsa-i mihnet ve sahn-ı afetdir. Her mevcud ki eslab abadan-ı ehram ümmühate düşer Ecali mahdud ve fenası mevuddur. La cerem ukalaya lazım alan budur ki rıza-yı kaza-yı hakka menus ve meluf olub sevab-ı cezile ve ecr-i cemile müstahak olmakdır. Nitekim ukala demişlerdir ki azim-üş şanın sabrı şanı gibi azim gerekdir. Ve ol cenab-ı saadetin kemal-i iradetinden mercudur ki lineyl-il sevab-il cezil bi mukteza-yı vaad-il celil sabr-ı cemile iltica ideler, Hazret-i İzzet dergahından meseldir ki bu musibet nihayet-i cümle-i mesayib vaki olub ol zat-ı şerif baki mehadim-i saadetmendler ile payende ve müstedam olalar. Baki hemvara afitab-ı devlet bi kesuf ve esbab-ı saadet bi husuf bad bi rab b-il ibad.

XVI. ASIR BAŞINDA DULKADIRLI TÜRKMENLERİ HAKKINDA ÖNEMLİ BİR KAYNAK: MARAŞ'IN İLK MUFASSAL TAHRİR DEFTERİ

Prof. Dr. Ahmet KANLIDERE*

Özet

Dulkadırlı Türkmenleri, XIV. asrın ortalarına doğru Maraş ve Elbistan bölgesinde hâkimiyet kurmuşlar, zamanla hâkimiyetlerini genişletmişlerdir. Mısır Memlûk Sultanlığı ile Osmanlı, Akkoyunlu ve Safevî devletleri arasında bir tampon devlet oluşturmuşlar, hâkimiyetleri süresince bazen Osmanlı, bazen Memlûklu devletine bağlı olarak hüküm sürmüşler ve 1522'te Osmanlılar tarafından ilhak olunmuşlardır. İlhak hadisesinden birkaç yıl sonra, büyük bir ihtimalle 1525-6 senesinde Osmanlılarca düzenlenen ilk ayrıntılı tahririn sonuçlarını bildiren Tapu Tahrir Defteri Dulkadırlı Türkmenleri (defterdeki ifadeyle, Maraş Yörükleri) hakkında en orijinal ve en ayrıntılı bilgileri sunmaktadır. "Maraş Yörükleri" hakkında diğer belgelerde olmayan ayrıntılar sadece bu kaynakta yer almaktadır. Defter, dil hususiyetleri bakımından da çok önemli veriler sunmakta, eski Türkçe bakımından zengin bir kaynak olma özelliği taşımaktadır. Defterin başında yer alan Alâüddevle Bey Kanunnâmesi diğer nüshaya göre bazı farklılıklar göstermektedir. En eski Dulkadırlı ve Osmanlı kayıtlarını içermesine rağmen, söz konusu defter araştırmacılar tarafından hak ettiği ilgiyi görmemiştir. 1982'de mezuniyet tezi olarak hazırlanan bir tez dışında, söz konusu defter hakkında müstakil bir araştırma yapılmamıştır. Dolayısıyla, bu araştırmada Maraş'a ait bu ilk

*Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. Öğretim Üyesi ahkanlidere@hotmail.com

mufassal tahrir defteri değişik yönlerden ele alınacak ve bazı hususlara dikkat çekilecektir.

Anahtar kelimeler: Dulkadırlı (Zülkadriyye) Türkmenleri, Tahrir Defterleri, Alâüddevle Bey Kanunnâmesi, Maraş yörükleri

Abstract

Dulkadırlı Türkmens established their rule over the region of Marash and Elbistan toward the mid-fourteenth century and gradually extended their domination over Bozok, Kayseri, Malatya and Diyarbekir. They formed a principality between the Mamlukids of Egypt and the Ottoman, Akkoyunlu and Safawid states. During the most period of their rule, they were dependent on either the Ottomans or Mamlukids until the principality was annexed in 1522 by the Ottomans. The first attempt to survey of the former Dulkadırlı principality provoked several uprisings since it damaged the interests of Dulkadırlı tribal leaders. The first survey (*tahrir*) of Marash was compiled, most probably in 1525-6, after the pacification of uprisings by the grand vezir İbrahim Pahsa. The results of this detailed (*mufassal*) cadastral register (*Tahrir Defteri*) numbered 402 presents an important source for the Dulkadırlı Turkmens (or the Yörüks of Marash as mentioned in this defter). Although it contains the earliest Dulkadırlı and the Ottoman records, this Tahrir Defteri has not been studied thoroughly except a thesis written in 1982. Therefore, this survey will analyze the register and attempt to comment on some aspects. A great amount of details about the Türkmen tribes are found in this source only. The register gives very important information with its ancient Turkic words used in Dulkadırlı country. Also, at the beginning of the register, there is an important source for the Turkish history of law, a copy of the criminal Law (the *Kanunnâme*) of Alaüddevle Bey, the last Dulkadırlı ruler (1479-1515). Though incomplete, this copy of the *Kanunnâme* shows some differences from the other copy (the *Kanunnâme* of the kaza of Bozok).

Key words: The Dulkadırlı (Dhu'l-Kadr) Türkmens, Ottoman Tax Registers, the Dulkadırlı Penal Code (the Kanunnâme of Alaüddevle Bey), the Yürüks of Marash

Maraş'ın ilk ayrıntılı Tahrir Defteri

XIV. asrın ortalarına doğru Maraş ve Elbistan bölgesinde hâkimiyet kuran Dulkadırlı Türkmenleri, zamanla hâkimiyet sahalarını genişletmişler, Mısır Memlûk Sultanlığı ile Osmanlı, Akkoyunlu ve Safevî devletleri arasında bir devlet oluşturmuşlardır. Dulkadırlı ülkesi

1515 yılında Osmanlı Devleti tarafından fethedilmiş, bölgenin yönetimi Dulkadırlı sülalesinden Şehsüvaroğlu Ali Bey'e verilmiştir. Onun 1522'de öldürülmesinden sonra Beylik tamamen Osmanlı topraklarına katılmış ve bundan hemen sonra bölgenin tahririne girişilmiştir.[1] Dulkadırlı Türkmen sipahilerinin dirlikleri ellerinden alınarak hazineye devredilmesi üzerine sipahiler isyan etmiş ve Osmanlı yetkililerini bir hayli uğraştırmışlardır.[2] İsyanı bastırmak üzere bölgeye gönderilen Vezir-i Azam İbrahim Paşa, Dulkadırlı oymaklarından Dokuz ve Karacalu aşiretlerinin boy beylerini yanına çağırarak dirliklerinin geri verileceğinin sözünü vermiş ve isyan ancak bu sayede bastırılabilmiştir.[3]

Bundan sonra 1525 veya 1526 yılında bölgenin ilk ayrıntılı (mufassal) tahriri yapılmıştır. İşte araştırmamızın konusunu oluşturan Maraş Tahrir Defteri[4], bu tahririn sonuçlarını içermekte olup Başbakanlık Osmanlı Arşivinde 402 numarayla kayıtlıdır.[5] Defterin tarihi belirtilmemiş olmakla birlikte, 1522-32 tarihleri arasında düzenlendiği kesindir. Defterin kenarına sonradan, metindekinden farklı bir yazı stiliyle düşülen bir kayıt, Ramazan 938 [Nisan 1532] tarihini taşımaktadır.[6] Bu da defterin bu tarihten önce düzenlendiğini göstermektedir. Tahrir defterleri konusunda en kapsamlı araştırmaları yapan Ömer Lütfi Barkan, defterin tarihini 932/1525-6 olarak tespit etmiştir.[7] Dolayısıyla, bu defterin Dulkadırlı bölgesinin ilk ayrıntılı tahriri olduğunda şüphe yoktur.

---

[1] 928/1522 yılından düzenlenen ve 81 sayfadan oluşan Maraş Timar Tevcih Defteri Başbakanlık Osmanlı Arşivinde, 124 numarada kayıtlıdır.

[2] Alaaddin Aköz-İbrahim Solak, "Dulkadirli Eyâletine Ait Bir Kanunnâme (1533-1546)," *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler. Dergisi,* sayı 9 (2004), s. 10-11.

[3] Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları,* Ankara, 1972, s. 172.

[4] Mufassal Tahrir Defterleri, arazi tahrirlerinin ayrıntılı sonuçlarını içeren defterlerdi. Bu defterlerdeki kayıtlar arazi ihtilaflarında kesin delil olarak kabul edilir ve titizlikle saklanırlardı. Bkz. Erhan Afyoncu, "Defterhane," *TDV İslam Ansiklopedisi,* IX, İstanbul, 1991, s. 102.

[5] Maraş Tahrir Defterleri hakkında genel bir değerlendirme için bkz. İbrahim Solak, *XVI. Asırda Maraş Kazâsı (1526-1563)*, Ankara, 2004, s. 20-24.

[6] Bu kayıt şu şekildedir: "Serasker-i müfahham hazret-i İbrahim Paşa edâmallahü meâlihi ve mefâhirü'l-vüzerâ Ayas Paşa ve hazret-i Kâsım Paşa dâme ikbalehümâ marifetiyle defter-i adâlet-rasîme kayd olundu. Tahrîren fi'l-yevmi's-sâmin min şehr-i Ramazani'l-mübârek min şuhûr sene semâne ve selâsîn ve tis'a mie. Harrerehü el-fakîr Seydi Hayreddin et-Tuğrayî." Bkz. Ahmet Kanlıdere, "XVI. Yüzyılda Dulkadırlı Türkmenleri," s. 106.

[7] Bkz. Ö. Lütfi Barkan, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, I, Kânunlar,* İstanbul, 1943, s. 120.

1193 sayfa olan bu defterin yarısından fazlasını oluşturan ilk kısmı Maraş ve çevresinde yaşayan Dulkadırlı ulusuna mensup konar-göçer aşiretlere ayrılmıştır. Baş tarafta bu aşiretlerin bir fihristi (s. 3-14) ve Alaüddevle Bey Kanunnâmesi (s. 17-20) verilmiş, daha sonraki 700 sayfa boyunca Dulkadırlı aşiretleri hakkında bilgiler kaydedilmiştir. Bu kısım bize konar-göçer aşiretlerin isimleri, yaylak ve kışlak mekânları, yükümlü oldukları vergi türleri ve miktarları ile yayıldıkları sahalar ve nüfusları hakkında birçoğu diğer defterlerde olmayan bilgileri sunmaktadır. Defterin geri kalan kısmında Maraş, Bayındır, Kars-ı Zülkadriyye, Güğercinlik, Zeytun, Fırnos, Elbistan ve Göksun beldelerine ait maden muhasebesi ve vakıflar kaydedilmiştir.

Bu defter üzerindeki ilk çalışma, Ahmet Kanlıdere tarafından 1982 yılında hazırlanan ve "XVI. Asırda Dulkadırlı Türkmenleri" adlı mezuniyet tezidir. Prof. Dr. Şehabettin Tekindağ'ın danışmanlığında yapılan bu araştırmada defterin Türkmen aşiretleriyle ilgili kısmı incelenmiş, bu aşiretlerin yaylak ve kışlakları, ödedikleri vergi çeşitleri, miktarı ve diğer uğraşıları ile tahminî nüfusları ortaya konulmuştur.[1] Bu araştırmadan sonra deftere çeşitli atıflar yapılmış olmakla birlikte, sadece bu defteri konu alan müstakil bir çalışma yapılmamıştır. İbrahim Solak'ın doktora tezinin kitaplaşmış hâli olan *XVI. Asırda Maraş Kazâsı (1526-1563)* (Ankara, 2004) adlı çalışma, Maraş'ın iki mufassal defterinde verilen bilgileri karşılaştırmış, bu iki tarih arasındaki nüfus değişmelerini ve yerleşik hayata geçen aşiretleri tespit etmiştir.[2] Defterin başında yer alan Dulkadırlı Kanunnâmesi hakkındaki en iyi araştırma Uriel Heyd'in Osmanlı ceza hukuku hakkında kaleme aldığı eser içinde yer almaktadır.[3] Heyd, iki nüshası bulunan bu kanunnamenin diğerinden daha iyi olduğu görüşündedir.

Maraş'a ait ikinci ayrıntılı tahririn sonuçlarını içeren tahrir defteri *Maraş Tahrir Defteri (1563)* (Ankara, 1988) adıyla Refet Yinanç ve Mesut Eliböyük tarafından yayınlanmıştır.[4] Bu defterde XVI. yüzyılın ikinci yarısında Maraş livâsı ve ona bağlı kaza, nahiye, köy ve mezraların isimleri, nüfusu, yükümlü oldukları vergileri kaydedilmiştir. Dikkat

[1] Bkz. Ahmet Kanlıdere, "XVI. Yüzyılda Dulkadırlı Türkmenleri," İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yeniçağ Tarihi Kürsüsü mezuniyet tezi, İstanbul, 1982, 106 sayfa.

[2] Aynı zamanda bkz. İbrahim Solak, "XVI. Yüzyılda Maraş ve Çevresinde Dulkadirli Türkmenleri," *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* sayı 12 (2002), s. 109-154.

[3] Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law,* Oxford, 1973, s. 44-53 ve 132-147.

[4] Bu defter 971/1563 tarihli olup Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivinde 101 ve 102 numarada kayıtlıdır. Bkz. Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, I-II, Ankara, 1988.

edilirse, bu defter daha ziyade yerleşik nüfus hakkındaki bilgileri içermektedir. Yayınlanmış defter olması sebebiyle olsa gerek, bu defter öncekini gölgede bırakmıştır. Ayrıca, bu eserin önsözünde ilk defter hakkındaki "büyük bir kısmı çürümüş ve yırtılmış" olduğu şeklindeki ifade (ki doğru değildir) de araştırmacıları caydırmış olabilir.[1] Bu ifadenin en azından bir araştırmacıyı yanılttığı ve onun bu önemli kaynağı göz ardı etmesine sebep olduğu görülmektedir.[2] Ancak, söz konusu çürük, 1193 sayfa olan bu büyük defterin baş tarafındaki sayfaların üst kısmını (s. 3-270 arasını) etkilemiş ve ilk sayfalarda yazıların dörtte birini okunmaz hale getirmiş) olmakla birlikte, sayfalar ilerledikçe bu durum giderek düzelmekte, 270. sayfadan itibaren defterin neredeyse tamamı okunmaktadır. Dolayısıyla, Türkmen aşiretlerinin kaydedildiği sayfaların büyük bir kısmı korunmuştur. Çürümüş olan yerlerin bir kısmı ve defterin başında yer alan Alaüddevle Bey Kanunnâmesi, 998 numaralı İcmal Defteri sayesinde tamamlanabilmektedir.

Defterin dil özellikleri

Mevcut tahrir defteri neşirlerinde dil hususlarına genelde dikkat edilmediği görülmektedir. Halbuki bu defterler sadece istatistik ve tarihî kıymeti haiz olmayıp dil hususiyetleri açısından da önemli veriler sunmaktadır. Araştırmamızın konusu olan Maraş Tapu Tahrir Defteri, eski Türkçe kelimeler bakımından oldukça zengindir. Defterin başında yer alan Alaüddevle Kanunnâmesinde geçen kelimeler son derece ilginçtir. Burada *uğurlamak* ve *uğrulamak* (çalmak), *ergen*, *buncılayın* (bunun gibi, böyle), *oğlan uşacıklar* ve *tanuklık* gibi eski Türkçe kelimeler yer almaktadır. *İkinden artuk* ve *üçünden artuk* (ikiden fazla, üçten fazla) tabirleri sadece bu nüshada bulunmaktadır. Orhon Türkçesindeki gibi, "iki" ve "üç" kelimelerinin, *ikin* ve *üçün* şeklinde yazılması,[3] kanunnâmede Türkçenin en eski şeklinin korunduğunu göstermektedir. *Olagelmiş değil ise* şeklinde yapılan açıklama da sadece 402 numaralı defterdeki kanunnâmede yer almaktadır; 998 numaralı (ve

[1] "Söz konusu defterin hemen her sayfasının büyük bir kısmı çürümüş ve yırtılmış olduğundan.." Bkz. R. Yinanç-M. Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, s. vii.

[2] Osmanlı dönemi Antep mahkemeleri hakkında eser yazar Leslie Peirce, bu ifadelere dayanarak defterin son derece tahrip olduğuna inanmış ve defterde bir Kanunnâme yer almadığı zannına kapılmıştır. Bkz. Leslie Peirce, *Morality Tales: Law and Gender in the Ottoman Court of Aintab*, London, 2003, s. 445.

[3] Kültigin Yazıtı'nda geçen "Üze Kök Tengri asra yağız yer kılıntukta, *ekin* ara kişi oğlı kılınmış." [Üstte mavi gök altta yağız yer yaratıldığında, *ikisinin* arasında insanoğulları yaratılmış] cümlesini hatırlayalım. Bkz. Talat Tekin, *Orhon Yazıtları,* İstanbul, 1995, s. 38-39.

1530 tarihli) defterdeki kanunnâmede bu ibare yoktur. Bu durum, Alâuddevle Bey'den kalan kanunnâmeyi deftere geçiren kâtibin orijinal nüshayı esas aldığı kanaatini uyandırmaktadır. Aşağıda sunacağımız yerel kelimelerin defterde yer alması da bu kanaati güçlendirmektedir.

Kanunnâmede geçen *barmak sımak* (parmak kırmak), *kol sınmak* (kol kırılmak), *sındırmak* (kırmak) kelimeleri de eski Türkçedir. Bugün Maraş'ta *sınıkçı* kelimesi hâlâ halk ağzında yaşamaktadır. Tekme anlamına gelen *depüg*, bağ ve bahçe etrafını çeviren çit anlamına gelen *siyeç* (defterde *siyâc* olarak geçmektedir) kelimeleri bugün de Maraş ağzında aynen yaşamaktadır. Yine metinde geçen *huğ* kelimesi göçebelerin saz ve kamıştan yaptıkları çadır biçiminde ev anlamına gelmekte olup günümüzde de Maraşlılarca kullanılmaktadır.[1] Ayrıca, *süci* (şarap) *içmek* ve *uvatmak* (ufaltmak, kırmak, parçalamak) gibi eski Türkçeden gelen birçok kelime Kanunnâmede geçmektedir.[2]

Tarih yazımında olduğu gibi, defter tutmada da Osmanlılar, Türkçe yazmayı tercih etmiş olsalar da, Selçuklulardan kalan alışkanlığın birden değişmediği, Farsçadan gelen bazı tesirlerin devam ettiği görülmektedir.[3] 402 numaralı defterin dilinde de Farsça ibareler yer almaktadır. Farsça çoğul eki olan *-ân* / *-yân* sıklıkla kullanılmakta ve Türkçe kelimelerin sonuna eklenmektedir: *Dışarıcıyân* (Dışarıcılar), *Koyuncuyân* (Koyuncular), *Hasırcıyân* (Hasırcılar), *Yörükân* (Yörükler) gibi. Defterdeki başlıkların genellikle Farsça olarak yazıldığı görülmektedir: Mesela, "der-yed-i erbâb-ı timar" tabiri defterde sıkça zikredilmektedir. Yine de 402 numaralı defterde bu gibi Farsça ek ve ibareler azdır. Bundan kırk sene kadar sonra düzenlenen 1563 tarihli defterin dilinde ise Farsça ve Arapça ibareler bakımından fark edilir bir artış olduğu görülmektedir.

Alaüddevle Bey Kanunnâmesi ve Dulkadırlı ceza hukuku

Defterin hemen baş tarafında Alaüddevle (1479-1515) Bey Kanunnâmesinin yer alması bir tesadüf olmasa gerektir. Kanunnâme, Dulkadırlı ceza müeyyidelerini ve para cezalarını içermektedir. Hukuk tarihçisi Uriel Heyd'e göre, bu kanunnâme, Osmanlı Kanunnâmesi dışında Anadolu'dan kalan tek ceza hukuku örneğidir.[4] Kanunnâmenin

[1] *Huğ* için bkz. *Tarama Sözlüğü,* III, Ankara, 1967, s. 1929.
[2] *Süci*: Şarap anlamındadır. *Tarama Sözlüğü,* V, Ankara, 1971, s. 3605-3611.
[3] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri," *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* II/1 (1940), s. 28-29.
[4] Uriel Heyd, *A.g.e.*, s. 44.

neşredilen metinleri hep 998 numaralı defterdeki nüshayı esas almıştır.[1] 402 numaralı defterdeki nüsha ilk bakışta aynı gibi görünse de, dikkatle incelendiğinde bazı farkların olduğu görülmektedir. Bu nüshanın[2] bazı kısımları eksik olmakla (defterin üst kısmındaki çürümüş kısma tesadüf gelmektedir) birlikte, daha önce kopyalandığı ve dolayısıyla orijinal kanunnâmeye daha yakın olduğunu düşündürmektedir.[3]

Kanunnâme incelendiğinde, Dulkadırlı Beyliği zamanında geçerli olan hükümlerin Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra da az bir değişiklikle aynen korunduğu görülmektedir. Osmanlı hâkimiyetinin ilk zamanlarında halkın alışkın olduğu kanunlara dokunulmadığı anlaşılmaktadır; defterde çok sık kullanılan *evvelden olı geldiği üzere* tabiri de bu devamlılığı açık bir şekilde göstermektedir. Ancak, bundan kırk sene kadar sonra, Osmanlı kanunlarıyla bütünleşme yoluna gidildiği anlaşılmaktadır. 971/1563 tahririnin başında yer alan Kanunnâmede, Alaüddevle Bey Kanunnâmesi'nde "bazı bidatler bulunduğu" gerekçe gösterilerek, bundan böyle Dulkadırlı Vilayetinde *Rum Kânunu* uygulanması emr olunmuştur.[4] Bu iki kanunnâme karşılaştırıldığında, araştırmamıza konu olan ilk defterdeki Dulkadırlı (Alâüddevle) Kanunnâmesi'nin daha ayrıntılı ve Türkçe kelimeler bakımından daha zengin olduğu dikkati çekmektedir.

İlk bakışta, Dulkadırlı hukuku, Osmanlı hukukuyla büyük oranda benzerlik göstermektedir. Ancak, Dulkadırlı hukukunda, Osmanlı Kanunnâmelerinde olmayan bazı cezaların olduğu görülmektedir. Yol kesme cezası, köylü ve sipahi arasında ihtilâf çıkması durumunda verilecek ceza, sayıcıdan koyun gizlemenin yaptırımları gibi konular sadece Alaüddevle Bey Kanunnâmesi'nde yer almaktadır.[5] Osmanlı ve Dulkadırlı Kanunnâmelerini karşılaştıran Uriel Heyd'e göre, Dulkadırlı Kanunnâmesi, hukuk düşüncesi açısından bazı bakımlardan Osmanlı

[1] Ö. Lütfi Barkan'ın neşrettiği Kanunnâme, Başbakanlık Arşivindeki 998 numaralı Tahrir Defterinde yer alan (s. 414-416) kısımdır. Barkan, *a.g.e.,* s. 120-24. Aynı metin daha sonra Ahmet Akgündüz tarafından yeniden yayınlanmıştır: A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri,* VII, İstanbul, 1994, s. 156-161 ve 162-164.

[2] Barkan, defterin tarihini 1525-6 olarak tespit etmiştir. Barkan, *a.g.e.,* s. 120.

[3] Uriel Heyd de bu defterin daha iyi olduğu kanaatindedir. Bkz. Heyd, *a.g.e.*, s. 44.

[4] "Mukaddemâ fermân-ı hümâyun üzere Vilâyet-i Maraş tahrîr olundukda, Kânun-ı Zülkadriyye deyü icrâ olunan kavânîn-i kabâil-i reâyâ ve tavâif-i tüccâr ve ahâli-i Memâlik-i Mahrûsa'da bazı bedâiyât olub, pâye-i serîr-i alâya arz olundukda, cenâh-ı hüsrevânînin zılâlet-i adâlet ve sâye-i merhamet-bahşları zuhûr bulub, vilâyet-i mezbûre halkına dahi Rum Kânunu emr olunub mûceb-i emri'l-âlî defter-i cedîde kayd olunub." Tapu Kadastro Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, Tahrir Defteri, no. 101, vrk, 1.

[5] Heyd, *a.g.e.*, s. 46.

Kanunnâmesine göre çok daha gelişmiştir.[1] Yaralama durumunda ödenecek para cezası ve yaralanan kişinin yatağa düşmesi durumunda, iş göremez hâle geldiği günlerin karşılığı olarak yaralayandan bedel alınması hususu[2] sadece Dulkadırlı Kanunnâmesi'nde yer almaktadır.

XVI. Asrın Başında Dulkadırlı Türkmenleri (Maraş Yörükleri)

Bilindiği gibi, Dulkadırlı ulusu, Anadolu'daki göçebe Türkmenlerin başında geliyordu ve çok geniş bir coğrafyaya yayılmışlardı. XVI. yüzyılın başında, Dulkadırlı aşiretlerinin asıl merkezi Maraş ve çevresiydi. Aşiretler Göksun, Binboğa, Elbistan, Engizek ve Sof Dağı, Zamantu ve Saruz'da yaylamaktaydılar. Kışlak yerleri daha ziyade güney taraflarında bulunuyordu. Defterde gördüğümüz kadarıyla, en çok Beriye'nin kışlak olarak seçilmiş olduğu dikkat çekmektedir. Bunun yanında, Kemer (Maraş'ta), Ravendi (Şam yakınında), Lattâkiye, Antakya, Gündüzlü, Haruniye, Güğercinlik, Yekak ve Kargılık gibi yerlerde de kışladıkları görülmektedir. Adıyaman (Hısn-ı Mansur), Adana'nın doğusu, Antakya, Ayıntab ve Sivas taraflarında Maraş Yörüklerinin hem yaylak hem de kışlak yerleri bulunuyordu.

Dulkadırlı Türkmen gruplarından ayrılan (ifrâz-ı Zulkadriye mukataası) bazı cemaatler Çukurova'yı yurt tutmuşlardı. Diyarbekir'deki Dulkadırlı Türkmenleri de önemli bir nüfusu oluşturuyordu.[3] Defterden tespit ettiğimize göre, Dulkadırlı Türkmenlerini oluşturan aşiretlerin toplam vergi hanesi 20.498 olup, 1882 mücerred, 69 kethüda ve 150 imam kaydedilmiştir. Buradan, XVI. yüzyılın başında Dulkadırlı konar-göçer aşiretlerinin nüfusu 104.592 olarak tespit edilmiştir.[4]

Defterdeki kayıtlara göre bazı cemaatlerin kısmen yerleşik hayata geçtikleri görülmektedir. Birçok aşiretin yaylak ve kışlak yerleri belirtilirken, bazılarının belli bir yerde yerleştikleri kaydedilmiştir.

[1] Heyd, *a.g.e.*, s. 46-47.

[2] "Herkim kol sısa yahud ayak kırsa yahud bir uzvunu sındırsa, döşeğe düşer ise, kazancından kaç gün kalsa betâlet zamanın on dört altun cerîme alına." Başbakanlık Arşivi, Tahrir Defteri, no. 402, s. 18. Bozok Sancağı Kanunnâmesinde bu ifade biraz değişiktir: "Ve eger kol veya ayak sısa veya bir uzvu sındırsa, döşeğe düşse kazancından kaç gün kalsa, ol kadar ırgadlığın alı vireler; on dört altun cürm alına." Başbakanlık Arşivi, İcmal Tahrir Defteri, no. 998, s. 586.

[3] Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, Ankara, 2009, s. xli. Diyarbekir taraflarındaki Dulkadırlı Türkmenleri hakkında bkz. Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri: Bozulus Türkmenleri, 1540-1640,* Ankara, 1997, s. 33-42.

[4] A. Kanlıdere, "XVI. Yüzyılda Dulkadırlı Türkmenleri," s. 104-105.

Bunlar, belli yerlerde "sâkindirler" veya "mütemekkindirler" şeklinde zikredilmektedir. Bir yerde ise "oturak tâifedir" şeklinde belirtildikten sonra "ziraat ederler" denilmektedir.[1] Bazı cemaatlerin belli bir köyde sâkin oldukları kaydedilmiştir. En çok Adıyaman, Besni, Güğercinlik ve Diyarbekir'de olan cemaatlerin "sâkin" veya "mütemekkin" oldukları görülmektedir.

Dulkadırlı konar-göçer aşiretleriyle ilgili dikkati çeken bir nokta ise, defterin birçok yerinde *Zülkadir* kelimesinin kullanılması, *vilayet-i Zülkadriyye* ve *ümerâ-yı maziye-i Zülkadriyye*[2] tabirlerinin geçmesidir. Konar-göçer aşiretlerden (cemaatlerden) biri ise *veled-i Zülkadriyye*[3] şeklinde zikredilmiştir. *Türkmen* kelimesi incelediğimiz defterde doğrudan kullanılmamaktadır. Konar-göçer aşiretler çoğu kez "Maraş yörükleri" (*yörükân-ı Maraş*), bazan da "Zülkadriyye Yörükleri" şeklinde geçmektedir. Meselâ, Dulkadırlı oymaklarından olan *Peçeneg* tâifesi, "Zülkadriyye yörüklerindendir" (*an yörükân-ı Zülkadriyye*) şeklinde zikredilmektedir. "Yörük evlâdıdır,"[4] "Hâruniye yörüklerindendir,"[5] "perâkende yörüklerdir"[6] şeklinde kayıtlar da mevcuttur. Başka bir cemaat için "yörüklerdir; kışlakları nâ-malumdur" ifadesi yer almaktadır.

Yörük tabiriyle konar-göçer aşiretlerin kastedildiği açıktır. İncelediğimiz defterde, Dulkadırlı ulusuna bağlı aşiretler için *Türkmen* kelimesi değil, *yörük* kelimesinin kullanılması ilginçtir. 1536 tarihli Ayıntab Tahrir Defterinde, *Türkmân tâifesi, Ekrâd tâifesi* ve *Yörükler tâifesi*nden ayrı ayrı bahsedilmektedir. 1563 tarihli Maraş Tahrir Defterinde de "Türkmen" ve "Yörük" adları ayrı ayrı zikredilmiştir.[7] "Yörük" kelimesi Osmanlı resmî kayıtlarında kullanılan idarî-malî bir terimdi. Batı Anadolu'ya ve Balkanlar'a göç eden ve reâya (vergi ödeyen tebaa) arasında özel bir statüsü olan tüm göçebeleri ifade etmek için kullanılıyordu. XVI. yüzyılda "Yörük" tabiri ile Osmanlı hâkimiyetindeki

[1] "Saru Bekirli Cemaati: Oturak tâifedir; Yekak'ı ziraat ederler." Başbakanlık Arşivi, Tahrir Defteri, no. 402, s. 210.
[2] Başbakanlık Arşivi, Tahrir Defteri, no. 402, s. 142.
[3] "Bektaş Cemaati: Veled-i Zülkadriyye. Diyarbekir'de sâkindirler." Başbakanlık Arşivi, Tahrir Defteri, no. 402, s. 610-611.
[4] Başbakanlık Arşivi, Tahrir Defteri, no. 402, s. 649.
[5] Başbakanlık Arşivi, Tahrir Defteri, no. 402, s. 127.
[6] Başbakanlık Arşivi, Tahrir Defteri, no. 402, s. 213-215, 218.
[7] "*Yörük* tâifesinin kışlakdan yaylağa ve yaylakdan kışlağa gidenlerden ve *Türkmen* ağnâmlarından bac alınmayub ubûr iden tüccâr ve celebkeşândan alınur." R. Yinanç-M. Elibüyük, *a.g.e.,* s. 37.

topraklara göç eden Türkmen ve Kürt aşiretleri kastedilmekteydi.[1] Bütün bunlardan, "Yörük" kelimesinin bir hayat tarzını ifade ettiği ve göçebelerin kastedildiği anlaşılmaktadır.[2]

"Yörük" kelimesinin değişik zaman, mekân ve duruma göre anlam değişikliklerine uğramış olduğu görülmektedir. Bizim incelediğimiz defterde, "Türkmen" adı yerine "Yörük" kullanılması anlamlıdır. İnalcık'ın tespitine göre, XV. yüzyılda Osmanlılar, kendi hâkimiyetleri dışındaki Türk aşiretlerini "Türkmen" olarak nitelemekteydi. Türkmen kimliği ve aşiret yapısıyla öne çıkan Akkoyunlularla çatışma ve rekâbete giren Osmanlılar, kendi Türkmen aşiretleri için "Türkmen" adını kullanmaktan kaçınmışlardı.[3] Benzer sebeplerden dolayı, burada da Osmanlıların Dulkadırlı aşiretleri için "Türkmen" adını kullanmaktan bilinçli olarak sakınmış olmaları mümkündür.

Dikkati çeken bir başka husus, Zülkadriyye vilayetinde yaşayan aşiretlerin defterde sırasıyla *tâife*, *cemaat* ve yine bu büyük cemaatlere bağlı olan daha küçük *cemaatler* şeklinde, sanki hiyerarşik bir sıra ile kaydedilmiş olmasıdır. *Tâife* en büyük birimi oluşturmakta olup, her bir tâife kaydedilirken yeni bir sayfadan başlandığı görülmektedir. Faruk Sümer, *tâife* kelimesini *boy* anlamında kullanmaktadır.[4] Defterde Maraş Yörüklerine bağlı büyük aşiretler, defterdeki sırasıyla, Koyuncuyân, Anamaslu (diğer adı Karacalu), Dokuz (diğer adı Beşanlu), Küreciyân,[5] Cerid, Peçeneg, Kavurgalu, Alcı, Döngeleli, Küşne, Ağça Koyunlu, Eymir, Çemelü, Kızıllu, Çağırganlu, Avcı ve Osmanlu tâifeleridir. Bunlar içinde en büyük olanı 2839 hane ile Dokuz taifesidir. Daha sonra sırasıyla

[1] Halil Inalcik, "The Yürüks: Their Origins, Expansion and Economic Role," *Oriental Carpet and Textile Studies II,* eds. Robert Pinner and Walter B. Denny, London, 1986, s. 42-43.

[2] Yürümek fiilinden türetilen *Yürük* (veya *Yörük*), devamlı yer değiştirmeyi âdet edinmiş ve bunu bir hayat tarzı olarak benimsemiş halkı ifade etmede kullanılmaktaydı. Aynı şekilde, *Kazak* kelimesi de, *kaz*mak (kaçmak) kelimesinden türetilmiştir. Kelimeye ilk defa XIV. yüzyılda rastlanılmakta olup, "maceracı; serserî, başıboş kimse" anlamını ifade ediyordu. Timurluların karışıklık zamanında bir bey veya hanın idaresinden ayrılan ve devletle çatışmaya giren göçebe gruplar için kullanılmıştır. 1465-66 yıllarında Özbek Hanı Ebulhayr'a bağlı çok sayıda aşiret onu terk ederek Türkistan'ın kuzey doğusundaki bozkırlarda yaşamayı tercih etmişlerdir. Bu olaydan sonra bu aşiretler *Kazak* adıyla anılmışlardır. Bkz. W. Barthold-G. Hazai, "Kazak," *Encyclopedia of Islam,* 2nd edition, IV, s. 848-849.

[3] H. Inalcik, a.g.m., s. 43.

[4] F. Sümer, *Oğuzlar,* s. 175-176.

[5] *Küre*: Demirci ocağı, maden ocağı anlamına gelmektedir. *Tarama Sözlüğü,* IV, s. 2776.

Anamaslu (Karacalu, 2372 hâne), Gurbet (cemaat adı altında zikredilmektedir, 1756 hâne), Kızıllu (1742 hâne), Ağça Koyunlu (1633 hâne), Küreciyân (1394 hâne), Koyuncuyân (1310 hâne), Cerid (1236 hâne), Eymir (1153 hâne), Döngelelü (1104 hâne) ve Peçeneg (837 hâne) gelmektedir.[1]

Defterde büyük aşiretler ayrı bir sayfadan başlanarak *cemaat* başlığı altında yazılmışlardır. Bunlar defterdeki sırasıyla, Kânciyân, Bertiz, Tüccarlu, Gurbet, Dışarıcıyân, Kara Musalu ve Bedil Avşarı'dır. Defterdeki kayıt şekline bakılırsa, bu büyük cemaatleri tâifelerden ayırt etmek güçtür. *Cemaat* olarak zikredilse bile, sayı ve büyüklüklerine bakılırsa bunların da *tâife* ile aynı düzeyde oldukları görülmektedir. Tâifelerde olduğu gibi bu [büyük] cemaatlerin her birinin ona bağlı [küçük] cemaatler ve bunlara ait bilgiler yer almaktadır. Dolayısıyla, bunların da tâife olarak görülmesi gerektiği kanaati oluşmaktadır.

Her tâifenin altında yer alan küçük cemaatler ise ayrı bir kategori teşkil etmektedir. Bunlardan bazılarının ismi diğer bir cemaatle birlikte zikredilmektedir. Bazıları ise diğer bir cemaatle "beraber gezerler" şeklinde tanımlanmıştır.[2] Bir kısım cemaatlerin ise birlikte yaylayıp kışladıkları belirtilmiştir.[3]

Vergiden muaf olan aşiretlerin muafiyet sebepleri defterde belirtilmiştir. Bazılarının savaş esnasında asker göndermelerinden dolayı vergiden muaf oldukları kaydedilmiştir.[4] Savaş zamanında asker gönderen cemaatler hakkında "eşerler" veya "eşkinciler" şeklinde kayıtlar vardır.[5] Bir yerde "Sipahizâdelerdir. Kendü arûsâneleri ve sâir rüsûmları muaf olmak üzere sefer-i hümâyun vâki olduğunda eşerler" şeklinde kayıt düşülmüştür.[6] Bazılarının vergilerden (resm-i ganem, arûsâne ve sair avârız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden) muaf olmak için ellerinde eski

[1] A. Kanlıdere, "XVI. Yüzyılda Dulkadırlı Türkmenleri," *Edik* (Şubat 1986), s. 25.
[2] Mesela, "Saru İsmaillü Cemaati: Çemelü tâifesiye beraber gezerler." Başbakanlık Arşivi, Tahrir Defteri, no. 402, s. 214. Başka bir yerde "Alagözlü cemaatiyle birlikte yaylarlar" denilmektedir. Başbakanlık Arşivi, Tahrir Defteri, no. 402, s. 497.
[3] "Cemaat-i Sincarlu: Küreciyân cemaatiyle beraber yaylayıp kışlarlar." Başbakanlık Arşivi, Tahrir Defteri, no. 402, s. 297.
[4] "Sefer vâki olsa üç nefer kimesneleri eşer." Başbakanlık Arşivi, Tahrir Defteri, no. 402, s. 709.
[5] A. Kanlıdere, "XVI. Yüzyılda Dulkadırlı Türkmenleri," s. 61.
[6] Başbakanlık Arşivi, Tahrir Defteri, no. 402, s. 338.

Zülkadir emirlerinden kalma temessükleri olduğu kaydedilmiştir.[1] Başka bir cemaatle ilgili olarak, *dervişler* oldukları için Alaüddevle ve Ali Bey zamanından beri vergilerden muaf olageldikleri bildirilmektedir.[2]

Araştırmamızda 402 numaralı Maraş Tahrir Defterinin XVI. Asır Türkmen aşiretlerinin durumu ve yapısı hakkında ne kadar önemli bilgiler sunduğunu göstermeye ve bazı hususlara dikkat çekmeye çalıştık. Bunları birkaç noktada toplayabiliriz: 1. Bu defter Dulkadirli Beyliğinden intikal eden en eski ve ayrıntılı kayıtları hâizdir; Dulkadırlı Türkmen aşiretleri, defterdeki ifadeyle söyleyecek olursak "Maraş Yörükleri" hakkında diğer belgelerde olmayan ayrıntılar sadece bu kaynakta yer almaktadır. 2. Defter, dil özellikleri bakımından da çok önemli veriler sunmakta, eski Türkçe bakımından zengin bir kaynak olma özelliği taşımaktadır. 3. Defterin başında yer alan Alâüddevle Bey Kanunnâmesi de diğer nüshaya göre bazı ifade ve dil farklılıkları içermektedir. Bunların hukuk tarihçileri ve dilciler bakımından önemli olduğunu düşünmekteyiz. Dulkadırlı Beyliğinden Osmanlı yönetimine geçildiği bu dönemdeki Maraş yürükleri hakkında sağlıklı değerlendirmeler yapılabilmesi için bütünün görülmesi şart olduğundan, defteri baştan sona yayınlamadan yapılacak değerlendirmeler eksik kalacaktır.

[1] Başbakanlık Arşivi, Tahrir Defteri, no. 402, s. 649. Bir başka yerde: "Mezkûr cemaat Alaüddevle ve Ali Bey temessükleri mûcibince, avârız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf ve müsellem olub, ol mukabilde bir nefer kimesneleri eşer" denilmektedir. Başbakanlık Arşivi, Tahrir Defteri, no. 402, s. 670.
[2] Başbakanlık Arşivi, Tahrir Defteri, no. 402, s. 288.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mufassal Tahrir Defteri, no. 402.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İcmâl Tahrir Defteri, no. 998.

Afyoncu, Erhan. "Defterhane," *TDV İslam Ansiklopedisi,* IX, İstanbul, 1991, s. 100-104.

Ahmet Refik [Altınay]. *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200),* İstanbul, 1930.

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, VII, İstanbul, 1994.

Aköz, Alaaddin-İbrahim Solak, "Dulkadirli Eyâletine Ait Bir Kanunnâme (1533-1546)," *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 9 (2004), s. 9-29.

Altınöz, İsmail. *Dulkadır Eyaletinin Kuruluşu ve Gelişmesi,* 2. baskı, Kahramanmaraş, 2011.

Barkan, Ö. Lütfi. *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, I, Kanunlar,* İstanbul, 1943.

_____. "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri," *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* II/1 (1940), s. 20-38; II/2 (1941), s. 214-247.

_____. "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi," *Türkiyat Mecmuası*, X (1951-1953), s. 1-26.

Barthold, W.-G. Hazai. "Kazak," *Encyclopedia of Islam,* 2nd edition, IV, s. 848-849.

Gökbilgin, M. Tayyib. *Rumeli'de Yürükler Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihân*, İstanbul, 1957.

Gündüz, Tufan. *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri Bozulus Türkmenleri 1540-1640*, Ankara, 1997.

Halaçoğlu, Yusuf. *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara, 1991.

_____. *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, Ankara, 2009.

Heyd, Uriel. *Studies in Old Ottoman Criminal Law,* V. L. Ménage (ed.), Oxford, 1973.

İnalcık, Halil. "The Yürüks, Their Origins, Expansion and Economic Role," *Oriental Carpet and Textile Studies I*, Eds. R. Pinner and W. Denny, London, 1986, s. 39-65.

Kanlıdere, Ahmet. "XVI. Yüzyılda Dulkadırlı Türkmenleri," İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Tarihi Kürsüsü mezuniyet tezi, İstanbul, 1982.

Orhonlu, Cengiz. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsleri,* İstanbul, 1963.

Pierce, Leslie. *Morality Tales: Law and Gender in the Ottoman Court of Aintab*, London, 2003.

Solak, İbrahim. "XVI. Yüzyılda Maraş ve Çevresinde Dulkadirli Türkmenleri," *Selçuk Üniv. Türkiyat Araş. Der.,* sayı 12 (2002), s. 109-154.

_____. *XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563)*, Ankara, 2004.

Sümer, Faruk. "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumî Bir Bakış," *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* XI (1949-50), s. 509- 522.

_____. *Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları,* 2. baskı, Ankara, 1972.

_____. "Dulkadir Elini Meydana Getiren Oymaklar," *Kahramanmaraş 1. Kurtuluş Sempozyumu 10-11 Şubat 1986*, Ankara, 1987, s. 43- 48.

Şahin, İlhan. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Konar-Göçer Aşiretlerin Hukukî Nizamları," *Türk Kültürü*, XX/227 (1982), s. 285- 295.

Tarama Sözlüğü, I-VIII, Ankara, 1965-77.

Türkay, Cevdet. *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, İstanbul, 1979.

Venzke, Margaret L. "The Case of the Dulgadir-Mamluk Iqta': A Reassesment of the Dulgadir Principality and its Position within the Ottoman-Mamluk Rivalry," *Journal of the Economic and Social History of the Orient,* 43 (2000), s. 399-474.

Yinanç, Refet; Eliböyük, Mesut; *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, I-II, Ankara, 1988.

Yinanç, Refet. *Dulkadir Beyliği*, Ankara, 1989.

TARİHÎ COĞRAFYA BAKIMINDAN XVI. YÜZYILDA ELBİSTAN KAZASI

Prof. Dr. Mesut ELİBÜYÜK*

Giriş

İnsanlar geçmişten günümüze genellikle nasıl bir toplum olduklarını hep merak etmişlerdir. Birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de bu durum aynıdır. Buna karşılık toplumlar geçmişini ve bugünkü duruma nasıl geldiğini pek bilmez. Hatta çoğu zaman, bu konularda uzmanlara araştırma yaptırıp gerçekleri öğrenme gereği de duymazlar. Diğer taraftan birçok insan, çoğunlukla duyumlara dayalı ve gerçek olmadığı için doğruluğu tartışılan bilgileri kullanarak, geçmişiyle öğünmeyi de ihmal etmez. Oysa toplumları oluşturan bireylerin ortak benlik kazanabilmesi için bütün bunları bir tarafa bırakıp genel olarak görgü, bilgi ve kültür birikimini yaşam süreci içerisinde sağlamış olması gerekir. Konuyla ilgili gerçek ve doğru sonuçlara ulaşılabilmesi, toplumların öncelikle bilime, bilim insanına ve bilimselliğe önem vermelerine bağlıdır. Bu nedenle toplumların, yaşadıkları alanlar ile birlikte, değişim ve gelişim yönünden geçirdiği aşamaların gerçeklerini ve gerekçelerini, duygusal ve hoşgörüye dayanan, göreceli ve yanlı hükümlerle değil, sağlam ve gerçek tarihi belgelerdeki bilgileri coğrafi mekân ve olguları inceleyip anlayarak, bilimsel yönden araştırıp ortaya koyması gerekir. Bilimsel nitelikli bu araştırmaları tarihçi, arkeolog, antropolog, etnolog, sosyolog gibi birçok biliminsanı kendi yöntemlerine göre yaparken, coğrafyacı da insan ve mekânı esas alarak yapmaktadır.

* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Cografya Bölümü Öğretim Üyesi
E- Posta: elibuyuk@humanity.ankara.edu.tr

Diğer taraftan insanın ve onun oluşturduğu toplumun, geçmişini iyi ve kötü yanlarıyla, bütün açıklık ve ayrıntılarıyla öğrenmesinin gerekliliği yanında, geçmişte yaşanılan coğrafi mekân ve o mekânda yaşayanların oluşturdukları yerleşmeler ile burada yaşayanların sayıları ile yapılan ekonomik etkinlikler hakkında da bilgi edinme bilincine ulaşılması, geleceği planlama bakımından da önem taşır. Böyle bir planlamanın yapılabilmesi yaşanılan sahanın geçmişteki ve günümüzdeki coğrafyasını bilmekle olanaklıdır.

Coğrafya, insan ve doğal ortamın etkileşimlerini dağılış, karşılaştırma ve nedensellik ilkelerine göre araştıran ve sonuçlarını sentez halinde veren bilimler topluluğudur. Buna göre coğrafyanın iki temel elemanı vardır. Bunlar insan ve doğal ortamdır. Diğer taraftan belirlenen bir alanın, geçmişte belirlenen bir zaman için yapılan coğrafyası da o alanın tarihi coğrafyası olur. Günümüz için coğrafya araştırmaları belirlenen alana bizzat gidilerek yerinde gözlemlerle yapılır. Tarihi coğrafya araştırmalarında belirlenen alana, belirlenen zaman için gitmek söz konusu olamayacağından alanın fiziki coğrafya, beşeri coğrafya ve ekonomik coğrafya bilgileri ile verileri, belirlenen zamana ait tarihi belgelerden ve eserlerden elde edilir. Bunlara bağlı olarak tarihi coğrafya, yani geçmişin coğrafyası yapılır.

Ülkemizin tarihi coğrafyasını bütün yönleriyle ortaya koymuş değiliz. Arşivlerimizde bulunan tarihi belgeler çok çeşitlidir. Birçok yönden önemli olan "Tahrir Defterleri" bunlardan biridir. Osmanlı Dönemi'ne ait olan defterlerden mufassal, icmal ve evkaf defterleri tarihi coğrafya araştırmalarında çok kullanılır. Farklı konular için düzenlenmiş olan defterler, Osmanlı egemenliği altında yüzyıllarca yaşamış olanların ve yaşam alanlarının tarihini, kimliğini ve geçmişe ait fiziki, beşeri ve ekonomik coğrafyasını en açık şekliyle ortaya çıkarabilecek önemli ve temel bilgileri içeren kaynaklardandır.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda "Tarihi Coğrafya Bakımından XVI. Yüzyılda Elbistan Kazası" konulu bu araştırmada, belirlenen alan Elbistan Havzası ve çevresini içine almaktadır. Zaman ise defterin düzenlendiği 1563 tarihidir. Araştırmanın temel veri ve bilgileri, Osmanlı Dönemi'nin önemli resmi kaynaklarından olan ve Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 101 ve 108 numarada kayıtlı bulunan ve Ankara Üniversitesi tarafından 1988'de yayımlanmış olan "Maraş Tahrir Defteri (1563)" adını taşıyan kitaptan alınmıştır. Defter ve yayımlanan kitap iki ciltten oluşmaktadır. Elbistan kazasına ait bilgiler ikinci cilttedir.

Araştırma, 1563'te Elbistan kazasına bağlı nahiye ve köylerin bulunduğu sahanın coğrafi yeri ve özellikleri, sınırları, yönetim birimleri, yerleşmeleri, vergi nüfusları ve nitelikleri konularını içine almaktadır. Bu nedenle önce defterden elde edilen veriler listelenerek veri tabanında toplanmış, daha sonra günümüz haritaları üzerine aktarılmış ve her konu için tematik haritalar hazırlamıştır. Buna bağlı olarak çalışmada yönetim birimlerine, yerleşmelere ve vergi nüfusuna ait bilgi ve verilere dayanılarak hazırlanan coğrafi dağılış haritalarından, alandaki benzerlikler ve farlılıkların dağılışları coğrafya bakımından karşılaştırılıp nedenleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca araştırma alanına ait defterden elde edilen veri ve bilgiler esas alınarak, insan ile doğal ortamın karşılıklı etkileşimi dağılış, karşılaştırma ve nedensellik ilkelerine göre incelenmiştir. Şimdi çalışma alanı olan XVI. Yüzyıldaki Elbistan kazasının coğrafi yerini belirleyelim.

Elbistan Kazasının Coğrafi Yeri ve Özellikleri

Maraş defteri ve kitabının ikinci cildinde kaydedilmiş olan yerleşmeler ile idari birimlere ait alanların, coğrafî yerlerini belirlemek için en uygun yöntem, ele alınan kaynakların içinde bulunan yerleşme birimlerinin, verilen idari bölünüş esas alınarak, büyük ölçekli bir harita üzerine yerleştirilmeleridir. Bu yerleştirme işleminden sonra harita üzerine aktarılan bilgilere bağlı olarak alanın coğrafi yeri ortaya çıkar. Araştırmaya esas olan Elbistan kazasının coğrafi yerini belirlemek için defterde kaydedilen bilgiler ve yukarıda belirtilen yöntem kullanılmıştır. Buna göre öncelikle listelenen yerleşmelerin yerleri günümüz haritaları üzerinde işaretlenmiş ve bunların oluşturduğu yönetim birimlerinin sınırları çizilmiştir.

Çalışma sahası 1563 tarihli Maraş mufassal defterindeki Elbistan kazasının kapladığı alana ait olduğundan, öncelikle bu alanın günümüzdeki yerini belirtmek gerekir. Elbistan kazasının yerleştirildiği Türkiye'nin yönetim birimlerini gösteren bir haritaya bakıldığında, çalışma alanının bütünüyle Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü içinde yer aldığı görülür (Harita 1). Kaza alanının büyük bir kısmı günümüzdeki Kahramanmaraş ili içinde kalırken, Kayseri iline bağlı Sarız ilçesini de içine almaktadır. Kahramanmaraş ilinin kuzeyde bulunan ilçelerini kapsayan saha bugün Kayseri, Sivas, Malatya, Adıyaman ve Adana illeri ile çevrelenmiştir (Harita 1). Elbistan kazası sınırlarının güneyinde Kahramanmaraş merkez ilçesi ile Göksun ve Çağlayancerit ilçeleri bulunmaktadır. Kazanın etrafında günümüzdeki

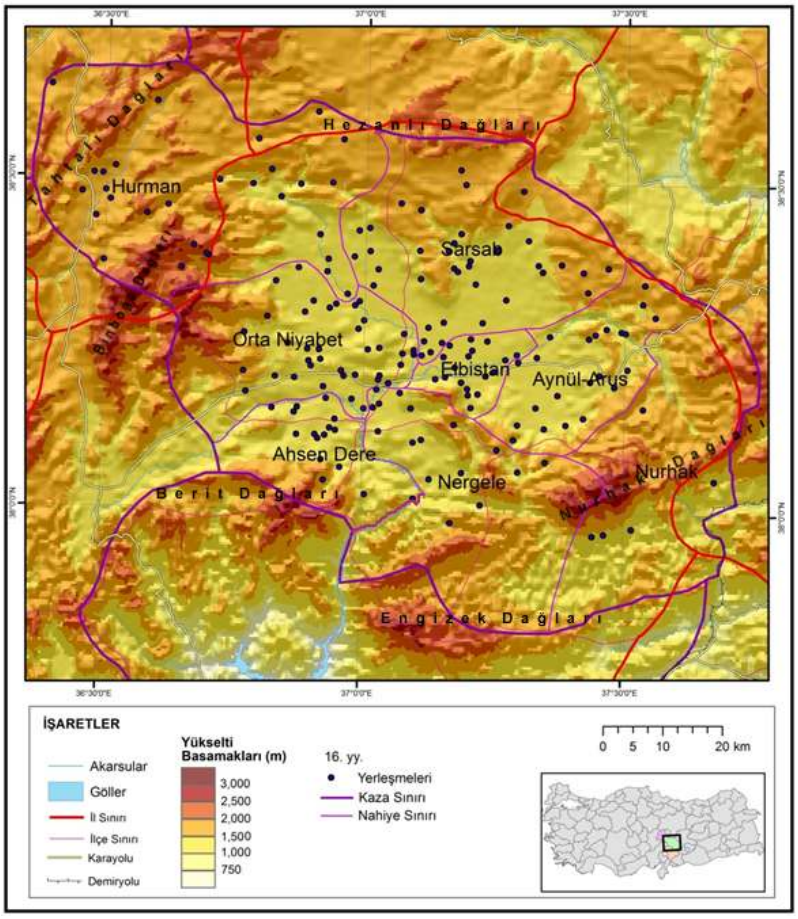
ilçeler olarak Güneydoğuda Adıyaman ilinin Gölbaşı ilçesi, doğuda Malatya ilinin Doğanşehir ve Akçadağ ilçeleri, kuzeydoğuda Malatya ilinin Darende ilçesi, kuzeyde Sivas ilinin Gürün ilçesi, Kuzeybatıda

Kayseri ilinin Pınarbaşı ilçesi, batıda Kayseri ilinin Tomarza ilçesi ile Adana ilinin Tufanbeyli ilçesi bulunmaktadır.

Harita 1: 1563 yılı Elbistan kazasının Türkiye'deki yeri.

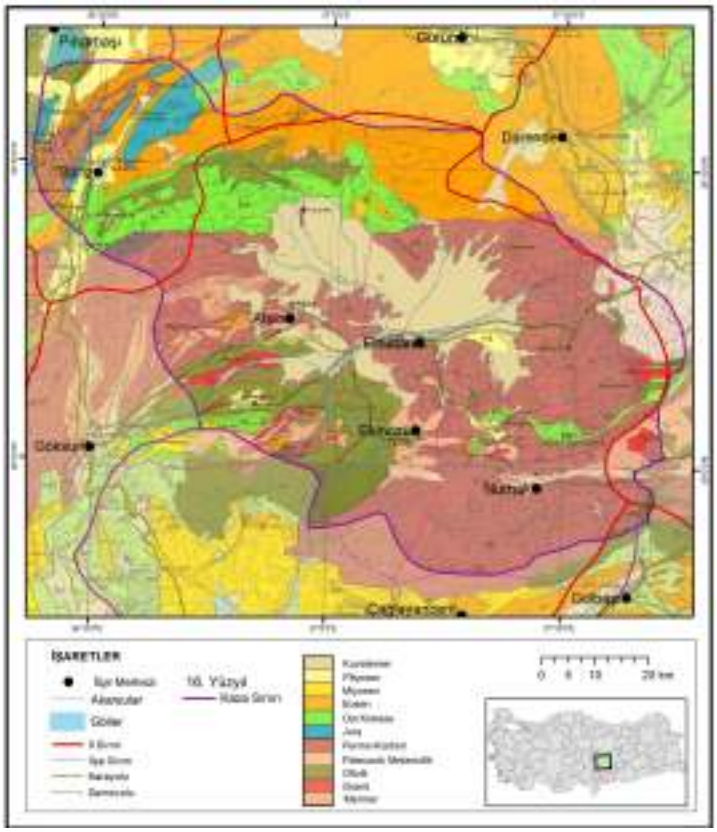
Elbistan kazasının bulunduğu saha, coğrafya bakımından Orta Anadolu Bölgesi, Akdeniz Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi olarak dört farklı bölge arasındadır (Harita 1-4). Bu nedenle saha fiziki, beşeri, ekonomik coğrafya özellikleri bakımından bir geçiş alanında bulunmaktadır.

Harita 2: 1563 yılı Elbistan kazasının fiziki haritası.

Elbistan kazasının kapladığı alanın orta kısmı çevresine göre çukur olduğundan burası coğrafya bakımından bir havza özelliği göstermektedir. Bu havza Elbistan Havzası adı ile anılmaktadır. Havza, genel hatlarıyla çöküntü alanı olup üç bölümden oluşan ovaya yer vermektedir. Bunlar Elbistan Ovası, Afşin Ovası ve Ekinözü Ovası adlarını taşımaktadır. Bu ovalar bazı yükseltilerin birbirine yaklaşması ile birbirinden ayrılmaktadır. Elbistan Havzası'nın batısında Binboğa Dağları bulunur. Bu dağın kuzeybatısında, içinden Sarız Suyu'nun aktığı ve bugün Kayseri iline bağlı Sarız ilçesinin yer aldığı diğer bir çöküntü alanı bulunmaktadır. Güneydoğuda ise Nurhak Dağları ile Engizek Dağları arasında Nurhak çöküntü alanı bulunur. Bu coğrafi özellikler o dönemdeki Elbistan kazasının üç çöküntü alanına yer verdiğini göstermektedir. Kazanın çevresinde ise yüksek dağlar yer alır (Harita 2).

Havzanın suları, kuzeyden gelen Hurman Çayı ile Sarsap Suyu, batıdan gelen Göksun Çayı, güneyden gelen Nergele Suyu ile doğudan gelen ve asıl kaynağını Elbistan'ın hemen doğusundaki Pınarbaşı (Foto 1) adındaki karstik kaynaktan alan ve ana akarsu olan Ceyhan ile birleşerek güneye doğru akarak Akdeniz'e ulaşır. Kazanın güney yarısı çoğunlukla birinci zamana ait kristalize kalkerler ve şistler ile ikinci zamana ait mermerler ve serpantinli seriler, kuzey kısmında ikinci ve üçüncü zaman kalkerleri yer almaktadır. Bunların orta kısmında ise Kuvaterner dolguları ve bunların altında ise linyitli seriler vardır (Harita 3).

Harita 3: 1563 yılı Elbistan kazasının jeoloji haritası (Kaynak MTA, 1/500.000)

Foto 1: Elbistan'ın doğusunda karstik bir kaynak olan Pınarbaşı, Ceyhan Irmağı'nın ana kaynağıdır.

Kaza sınırları dâhilinde kalan alanın hemen tümü 1100 metrenin üzerinde bulunmaktadır. Orta kısmında yer alan havzadan çevreye doğru gidildikçe yükseltiye bağlı olarak sıcaklıklar düşerken yağış artmaktadır. Bu durum sahanın iklimi üzerine doğrudan etkili olduğundan, buranın iklimi karasal özellik kazanmıştır. Kazanın güney kısımda doğudan batıya doğru uzanan ve 2500 metreyi aşan Nurhak Dağları, Engizek Dağları ve Berit Dağları'ndan oluşan yüksek sıradağlar bulunduğu için Akdeniz Bölgesi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden gelen hava koşulları havzaya girip sahayı etkileyememektedir. Bu durum sahanın fiziki, beşeri, ekonomik coğrafyasını çevresinden farklı olarak şekillendirir.

Havzanın batı ve güneyindeki dağlarda orman varken diğer yerler steplerle kaplıdır. Bunlar genel olarak antropojen step özelliğindedir. Eskiden sahanın büyük bir kısmı ağaçlarla kaplı iken burada yaşayanlar, şiddetli kış koşulları nedeniyle bu ağaçların bir kısmını yakacak olarak, bir kısmını mesken yapımında ve bir kısmını da tarım alanı elde etmek amaçlarıyla, bir ölçüde zorunlu olarak tahrip ettiklerinden, ortadan kalkmış ve ağaçların yerini step bitkileri almıştır. Ayrıca saha dâhilinde genel olarak 2000 metrenin üzerinde kalan yerler ormanın üst sınırı üstünde olduğundan buralarda doğal olarak orman yoktur. Sahadaki ormanı oluşturan ağaç türleri meşe, ardıç, karaçam ve sedir olup bunlar yükseltiye bağlı olarak aşağıdan yukarıya doğru kuşaklar halinde sıralanırlar. Buna karşılık ormanın sözü edilen üst sınırı üzerindeki kuşakta yüksek dağ çayırları yer almaktadır.

Orman örtüsünün ortadan kalkması sonucu oluşan antropojen step sahaları ile yüksek dağ çayırlarının geniş alanlar kaplaması ve yıl boyunca burada otların bulunması sahada hayvancılığın gelişmesini sağlamıştır. Elbistan kazasının orta kısmında yer alan havza ile onun çevresinde ormandan açılmış yerlerin bir kısmı tarım alanı olarak

kullanılmaktadır. Buradaki tarım ovalarda sulu, dışında kalan alanlarda ise kuru tarım yapılmaktadır. Kuru tarım nadaslı olup yerleşmenin burada oluştuğu andan beri uygulanmaktadır.

Elbistan kazası sınırları dâhilindeki saha Eskiçağ'a ait ilk yerleşmelere de yer vermiştir. Bunu sahada yaptığımız araştırmalar sırasında gözlemlediğimiz kale ve höyükler açık olarak ortaya koymaktadır (Foto 2-3-4). Buradaki yerleşmeler suya bağlı olup ya kaynaklar yakınında ya da akarsu boylarındadır. Yerleşmelerin en eskilerinden biri olan Elbistan XVI. Yüzyıl kazasının yönetim merkezidir. Havzada linyitin bulunması ve termik santralin kurulması sahanın bugünkü fiziki, beşeri ve ekonomik coğrafyasını değiştirmiştir.

Foto 2: Hurman Kalesi

Foto 3: Karaelbistan höyüğü.

Foto 4: Bakış höyüğü.

Elbistan Kazasının Sınırları (1563)

Elbistan kazasının 1563 yılındaki sınırını belirlerken defterdeki yönetim birimlerine bağlı yerleşim birimlerinden yararlanılmıştır. Ancak tek başına Maraş defterindeki yerleşmelerden yararlanma sınırın çiziminde yeterli olmadığından kaza çevresindeki diğer alanların

defterlerine de bakılmış ve bunlardan yararlanılmıştır. Bunlar Malatya, Divriği, Kayseri ve Kars-ı Maraş defterleridir. Coğrafi yönden şehir, kasaba, köy ve mezra niteliğindeki yerleşme birimlerinin lokalizasyonları defterdeki nahiyeler esas alınarak 1/100.000 ölçekli topografya haritası üzerinde yapılmıştır. Ayrıca, bu işlem yapılırken 1/25.000, 1/50.000, 1/200.000, 1/500.000 ve 1/800.000 ölçekli topografya haritaları da kullanılmıştır. Diğer taraftan, değişik zamanlarda yayımlanmış olan "Köylerimiz" ile "Meskûn Yerler Kılavuzu" adlı eserlerden de yer adlarının tespiti yapılmıştır.

Defterdeki kayıtlara göre nahiyelere bağlı yerleşmelerden yerleri tespit edilenler günümüzdeki topografya haritalarından 1/100.000 ölçekli harita üzerine aktarıldıktan sonra, nahiyeler arasındaki sınırlar alanın fiziki coğrafya, beşeri coğrafya, ekonomik coğrafya bakımlarından arazi kullanımı ve ulaşım özellikleri de dikkate alınarak varsayım yöntemine göre belirlenmiştir. Bu sınırlar belirlenirken öncelikle doğal koşulların etkisine bağlı olarak alanda yaşayanların beşeri ve ekonomik coğrafya bakımından birbirleri ile olduğu gibi yönetim merkezleriyle olan ilişkileri de göz önünde tutulmuştur. Bugün coğrafya özelliklerine uygun olduğunu gördüğümüz o döneme ait kaza ve özellikle kazaya bağlı olan nahiyelerin sınırlarının düzenlenmesinde, genelde akarsu havzaları esas alınarak, bu akarsu havzalarındaki yerleşmelerin bir yönetim birimi oluşturmasına özen gösterilerek sınırların belirlenmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Maraş defteri ile yayımlanmış olan kitabın ikinci cildinde yer alan Elbistan kazasının sınırlarını verirken, bu kazanın, bağlı olduğu Maraş sancağının neresinde olduğunu da belirtmek gerekir. Bunun için 1988'de yayımlamış bulunduğumuz Maraş Tahrir Defteri kitabında vermiş olduğumuz sancak ve onun kazalarını gösteren harita kullanılmış (Yinanç-Elibüyük 1988, XLI) ancak bu harita yeniden renkli olarak düzenlenerek fiziki harita haline getirilmiştir (Harita 4). Kitaptaki bilgilere göre hazırlanmış olan bu haritaya bakıldığında Maraş sancağının beş kazadan meydana geldiği görülür. Bunlar birinci ciltte verilen Maraş, Güvercinlik ve Hısn-ı Mansur kazaları ile ikinci ciltteki Elbistan ve Zamantu kazalarıdır. Elbistan kazası kuzeyde olup Maraş kazası ile Zamantu kazaları arasında bulunmaktadır. Hısn-ı Mansur kazasının, sancağı oluşturan ve sınırdaş olan diğer kazalarla ortak bir sınırı bulunmamakta olup Malatya sancağı içinde Maraş sancağına bağlı müstakil bir kaza olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum daha önce yayımlamış bulunduğumuz " Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri" adlı kitaptaki haritadan da anlaşılmaktadır (Yinanç-Elibüyük 1983, XLV).

Yukarıda belirtilen yöntemlere uygun biçimde sınırları günümüz haritaları üzerinde belirlenen Elbistan kazasının ve bu kazaya bağlı olan nahiyelerin sınırları doğal özelliklere bağlı olarak dağların dorukları ve akarsu havzaları göz önüne alınarak oluşturulmuştur. Buna göre Elbistan kazasının sınırlarını kuzeyde Hezanlı Dağları'nın, doğuda Nurhak Dağları'nın, güneyde Engizek Dağları ile Berit Dağları'nın (Foto 5), batıda Binboğa Dağları'nın güney kısmı ve Doğu Torosları oluşturan Tahtalı Dağları'nın genel olarak doruklarını, diğer bir ifade ile subölümü çizgilerini takip etmektedir (Harita 2). Görüldüğü üzere kazanın sınırlarının hemen tümü genel hatlarıyla doğal özelliğe sahiptir. Nahiyelerin sınırları ise çoğunlukla Ceyhan Irmağı ve kolları ile onların ikinci derece kolları arasındaki subölümü çizgilerinden geçmektedir. Bu şekilde belirlenmiş olan nahiyeler, genel olarak içlerinden geçen akarsuların akaçlama alanını kapsamaktadır. Nahiyelerin bir kısmının adları da bu akarsulara göre verilmiştir. Nergele, Ahsen Dere ve Sarsab nahiyeleri bu duruma örnek olarak verilebilir. Diğer taraftan kazanın 1563 sınırları ile günümüzdeki il ve ilçe sınırları çoğu yerde doğal özellikler bakımından örtüşmektedir. Bu da o dönemde sınırlar belirlenirken sahada yaşayanların yaşam alanlarında idari bağlılık yönünden zorluk çekmelerini önlemekte ve insanların birbiri ile olan sosyal ve ekonomik ilişkilerini kolaylaştırmaktadır.

Foto 5: Fotoğrafın en solunda Nurhak, onun sağ gerisinde

Engizek ve geride karlarla kaplı Berit dağlarının dorukları XVI. Yüzyıl Elbistan kazasının doğu ve güney sınırını oluşturmaktadır.

Harita 4: Günümüz fiziki haritası üzerinde 1563 yılı Maraş sancağı ve kazaları haritası.

Elbistan Kazası Yönetim Birimleri (1563)

Doğal ortamda insanın yaşamını sürdürebilmesi, onun yerleşik hayata geçişiyle mümkündür. Yerleşik hayat insanın sürekli olarak yaşam alanı olan yerleşme birimlerinin oluşmasını sağlamış olur. Bunların belli özellikler doğrultusunda bir araya gelerek oluşturdukları siyasi birimler devletleri oluşturur. Bir devletin sınırları içindeki yerleşmelerin merkezi yönetim tarafından belirlenen bir yönetim yapısı doğrultusunda sahada bağlılık oluşturdukları ortak birime yönetim birimi denir. Günümüzde

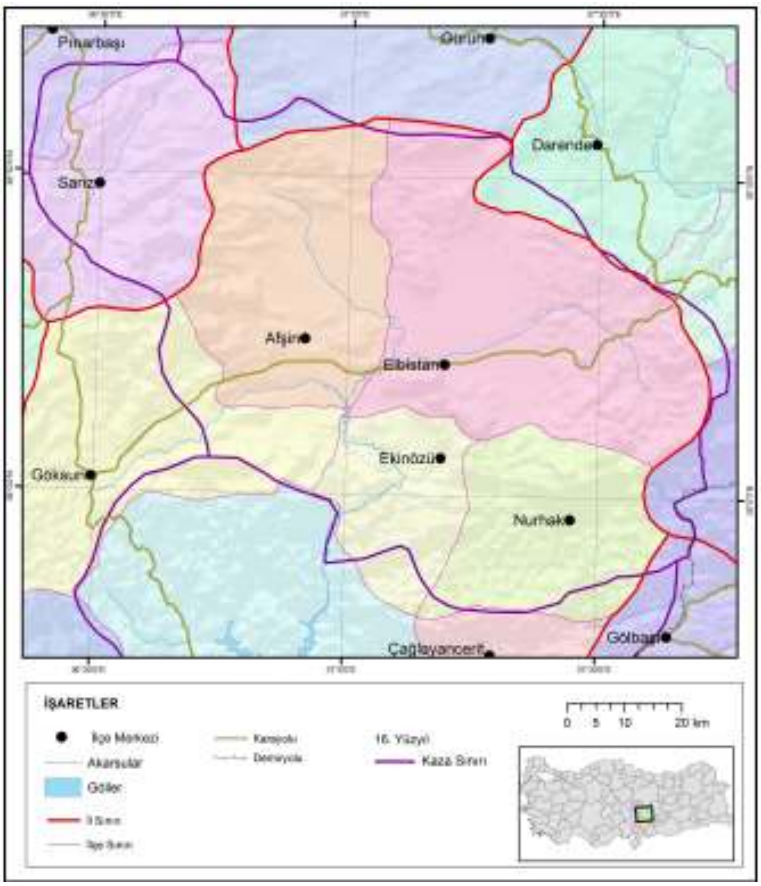
olduğu gibi geçmişte de devletler yönettikleri sahayı belirledikleri yönetim yapısına uygun olarak büyükten küçüğe yönetim birimlerine ayırmışlardır. Bu yönetim birimleri vergilerin kolay toplanması ve hizmetin en küçük yerleşim birimlerinde yaşayanlara kolayca ulaştırılması için oluşturulmuşlardır. Bu nedenle oluşturulan yönetim birimlerinin sınırları sahanın fiziki beşeri ve ekonomik coğrafya özelliklerine uygun olacak şekilde düzenlenmiştir. Eğer belirlenen yönetim yapısına göre oluşturulacak birimler coğrafya bakımından doğal, beşeri ve ekonomik coğrafya koşullarına uymazsa, sınırlar uzun ömürlü olmayıp sıklıkla değişmeler gösterirler.

Varak-Sayfa	**Sancak (Liva)**	**Kaza**	**Nahiye**
291-474	Maraş	Elbistan	Elbistan
311-495	Maraş	Elbistan	Nergele
322-512	Maraş	Elbistan	Ahsen Dere
337-537	Maraş	Elbistan	Sarsab
359-572	Maraş	Elbistan	Aynü'l-Arus
370-589	Maraş	Elbistan	Nurhak
376-598	Maraş	Elbistan	Orta Niyabet
417-641	Maraş	Elbistan	Hurman

Çizelge 1: Elbistan kazası nahiyeleri (Varak defterdeki, sayfa kitaptaki yeri, 1963).

Elbistan kazasının yönetim birimleri, yukarıda belirtilen görüş ve yöntemlerle 1563 yılına ait Maraş mufassal defterinde kaydedilmiştir. XVI. Yüzyıl Elbistan kazasının belirlenen sınırları içinde kalan alan, günümüzde de birçok yönetim birimine ayrılmıştır. Bugün bu alanda Kahramanmaraş iline bağlı Elbistan, Afşin, Nurhak, Ekinözü ilçelerinin bütünü, Göksun ilçesinin doğusunda yer alan kısmı ile kuzeybatıda Kayseri iline bağlı Sarız ilçesi bulunmaktadır (Harita 5).

Maraş defterindeki bilgilerden anlaşılacağı üzere XVI. Yüzyıl Elbistan kazası, biri merkez olmak üzere sekiz nahiyeye ayrılmıştır. Bunlar merkez nahiye durumundaki Elbistan başta olmak üzere Nergele, Ahsen Dere, Sarsab, Aynü'l-Arus, Nurhak, Orta Niyabet ve Hurman adlarını taşımaktadır (Çizelge 1; Harita 6).

Harita 5: 1563 yılı Elbistan kazası alanında bugünkü yönetim birimleri.

Yukarıda genel hatlarıyla belirlenen günümüze ait ilçe sınırları ile 1563 yılı Elbistan kazasının defterde verilen idari birimlerine ait sınırlar tam olarak birbiri ile çakışmamaktadır. Kazaya bağlı nahiyeler ile köylerine ait topraklar ve cemaatlerin yaşadıkları alanların büyük bir kısmı Elbistan Havzası içinde yer almaktadır. Havzada yer alan nahiyeler Elbistan, Nergele, Ahsen Dere, Sarsab, Aynü'l-Arus, Orta Niyabet ve Hurman adlarını taşımaktadırlar. Ancak bu nahiyelere ait toprakların tümü ovada yer almayıp bir kısmı çevredeki plato ve dağlık alanlara doğru yayılmıştır. Nurhak nahiyesi ile Hurman'a bağlı olan ve o dönemde Saros adıyla anılan Sarız çevresi de havza dışında kalmaktadır.

Harita 6: 1563 yılı Elbistan kazası yönetim birimleri.

Defterdeki bilgilere göre her nahiyeye bağlı olan köy ve mezra yerleşmeleri ayrı ayrı listelenerek, günümüz haritaları üzerinde yerleri tespit edilenlerin lokalizasyonları yapıldıktan sonra oluşturulan nahiye sınırları esas alınarak Elbistan kazasının 1563 yılı yönetim birimleri haritası oluşturulmuştur (Harita 6). Şimdi bu nahiyelerin konumlarını defterdeki sıraya göre belirtelim.

Elbistan merkez nahiye bütünüyle Elbistan Havzası'nda ve şehrin çevresinde yer almakta olup bugünkü Elbistan ilçesi sınırları dâhilinde kalmaktadır. Nergele nahiyesi günümüzdeki Ekinözü ilçesinin tümü ile Nurhak ilçesinin batı kısımlarından oluşmaktadır. Ahsen Dere nahiyesi, Göksun ilçesinin doğusunda Berit Dağları, Göksun Çayı ve Ceyhan Irmağı arasında kalan alandadır. Sarsab nahiyesi, Elbistan şehrinin kuzeyinde Sarsab suyu ve kollarının akaçlama alanını kaplamakta olup günümüzdeki Elbistan ilçesi dâhilindedir. Aynü'l-Arus nahiyesi, Elbistan

şehrinin doğusundaki Nurhak Dağları'nın kuzeyinde bulunan bu nahiye de Elbistan ilçesi içinde kalmaktadır. Nurhak nahiyesi, bugünkü Nurhak ilçesinin doğu kısmı ile Elbistan ilçesinin doğu kısmından oluşmaktadır. İlçenin batı kısmı Nergele nahiyesi içinde yer almaktadır. Orta Niyabet Nahiyesi, günümüzdeki Afşin ilçesinin güneyinde, Göksun Çayı'nın kuzeyi ile Ceyhan Irmağı ve Hurman Çayı'nın batısında ve Binboğa Dağları'nın doğusundadır. Afşin şehri bu nahiyede yer almakta olup o dönemdeki adı Efsus'dur. Hurman nahiyesi, bugünkü Afşin şehrinin kuzeyinde Hurman Çayı'nın iki yakasında, Hezanlı Dağlarına kadar olan saha ile Binboğa Dağları'nın kuzeybatısında, günümüzde Kayseri iline bağlı Sarız ilçesi bu nahiyeyi oluşturmaktadır.

Elbistan Kazası Yerleşmeleri (1563)

Coğrafya bakımından yerini, sınırlarını ve yönetim birimlerini ortaya koyduğumuz 1563 yılı Elbistan kazasının yerleşmelerini, defterdeki bilgiler doğrultusunda oluşturulan veri tabanı kullanılarak hazırlanan haritalar yardımıyla açıklamak gerekir. Buna göre öncelikle defterdeki yerleşme birimleri şehir, kasaba, köy ve mezra olarak nahiyeler esas alınarak listelenmiştir. Düzenlenen bu listelere nüfus bilgileri de eklenmiştir. Şimdi bu veriler ve hazırlanan haritalar yardımıyla Elbistan kazasının yerleşmelerini tarihi coğrafya bakımından incelemeye geçmeden önce, insanın yerleşmeye geçişi hakkında da kısaca bilgi vermek uygun olacaktır.

Yeryüzünde yaşamaya başlayan ilk insanların yaşam alanlarını belirleyen ve bu alanı sınırlandıran birinci derecede fiziki coğrafya, beşeri coğrafya ve ekonomik coğrafya koşullarıdır. Buna göre ilk insanların yaşamlarını sürdürebilecekleri alanlarının sınırlarını belirleyen coğrafi özellikler iklim, tatlı su, besin ve korunaklı yerlerdir. İklimin ana elemanı olan sıcaklık ve tatlı su ilk insanların yeryüzünde yaşadığı yerleri belirler. Yaşamın sürdürebilmesi için gerekli olan besin maddelerini önce toplayıcılıkla ve daha sonra buna ekledikleri avcılıkla temin etmişler ve bu eylemlerini binlerce yıldan bu yana sürdüre gelmişlerdir. Besin maddelerinin doğadan hazır olarak doğrudan temin edilemediği ortamda, insan bilgi birikimini kullanarak kendisi besin maddelerini üretmeye başlamıştır. Bu durumda insan toprağa bağlanarak yerleşik duruma geçmek zorunda kalır. Böylece insan yerleşik hayata geçerek yerleşmeleri oluşturur. Tarımsal etkinliklere bağlı olarak insanlar tarafından oluşturulan yerleşmeler sürekli iken hayvancılıktaki yerleşmeler genelde dönemlik ve geçici özellik gösterir (Elibüyük 2007: s.334).

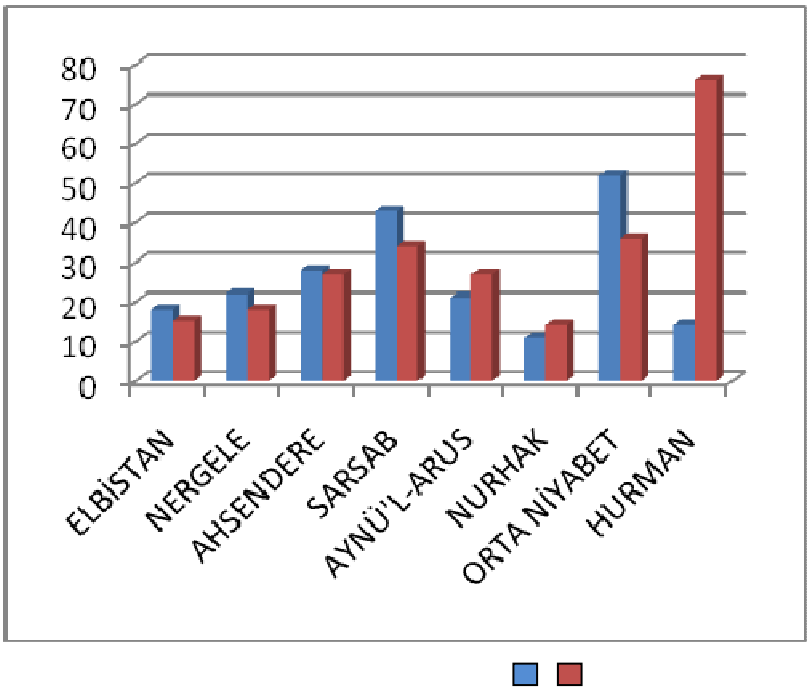
Yerleşmeler, yörelerin fiziki ve beşeri coğrafya özelliklerine doğrudan bağlı olan ekonomik etkinliklere uygun şekilde ortaya çıkan meskenlerin bir araya gelerek oluşturduğu birimlerdir. İnsan ile doğal ortamın karşılıklı etkileşimini dağılış, karşılaştırma ve nedensellik ilkeleri doğrultusunda araştırıp sentez olarak ortaya koyan coğrafyanın alt kümelerinden olan beşeri coğrafyanın temel bilim dallarından biri de yerleşmedir. İklim, yerşekilleri, hidrografya, toprak ve bitki örtüsü, yerleşmelerin doğal coğrafya bakımından konumlarını ve şekillenmelerini belirler. Yerleşmeler, tarihi geçmişleri ile insanların beşeri ve kültürel birikimleri, toplumsal ve ekonomik yapıları gibi faktörlerin etkisi altında zamana bağlı olarak gelişip, şekillenerek bugünkü görünümlerine ulaşırlar. Bu çalışmaya esas alınan defterde Elbistan kazasına bağlı nahiyelerdeki yerleşmeler de kuruluşlarından 1563 tarihine kadar gelişmelerini sürdürmüşlerdir. Defterin yazımında sahada var olan yerleşmeler o dönemdeki yapıya uygun olarak şehir, kasaba, köy, mezra ve yayla olarak kaydedilmişlerdir.

Elbistan kazasını oluşturan nahiyelerde bir şehir, 209 köy ve 247 mezra bulunmaktadır (Çizelge 2-Grafik 1). Buna göre Elbistan kazasında toplam 456 yerleşme mevcuttur. Dönemin koşulları esas alındığında Elbistan'ın şehir olduğu anlaşılır. Köylerin 199'unda Müslimler, 7'sinde gayr-i Müslimler ve üçünde de Müslim ve gayrimüslimler karışık olarak yaşamaktadırlar. Dönemlik yerleşme özelliğinde birinci derecede tarımla ilgili olan mezralarda nüfus kaydı olmayıp bunların köylerin ekinliği olduğu belirtilmiştir. Mezralardan bir kısmı köylerle birlikte köyün bağlısı olarak yazılmışken, çoğu ayrı bir yerleşim birimi şeklinde kaydedilmiştir. Köy ve mezraların dışında kaza dâhilinde yer alan Binboğa Dağları'nda 29 yayla bulunmaktadır. Kazaya bağlı nahiyelerdeki yerleşmelerden yerleri belirlenmiş olanlar harita üzerinde farklı renklerle gösterilmiştir (Harita 7).

NAHİYELER	TKY	MKY	GKY	KKY	MZ
ELBİSTAN	18	16	1	1	15
NERGELE	22	22			18
AHSENDERE	28	28			27
SARSAB	43	37	5	1	34
AYNÜ'L-ARUS	21	21			27
NURHAK	11	11			14
ORTA NİYABET	52	52			36
HURMAN	14	12	1	1	76
TOPLAM	**209**	**199**	**7**	**3**	**247**

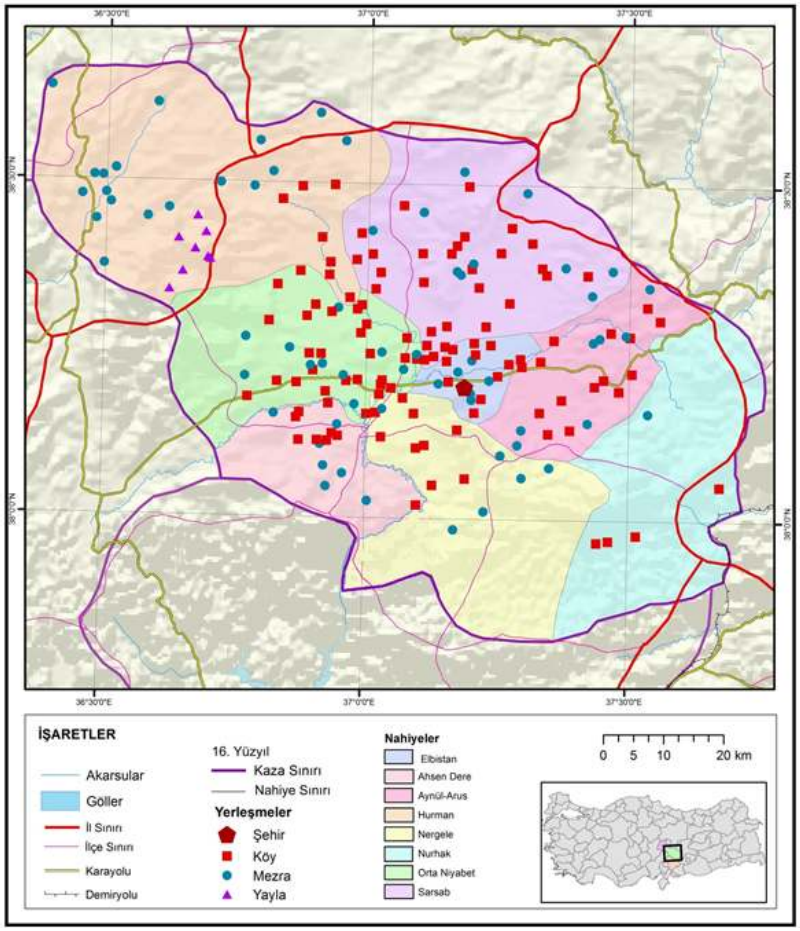
(TKY = Toplam köy, MKY = Müslim köy, GKY = Gayr-i Müslim köy, KKY = Karışık köy, MZ = Mezra, Köy, Mezra)

Çizelge 2: Elbistan nahiyelerinde yerleşmeler.

Grafik 1: Elbistan nahiyelerinde köy ve mezralar.

Elbistan kazası nahiyelerindeki yerleşmelerin dağılışını gösteren çizelge ve grafiğe bakıldığında Nurhak ve Hurman nahiyeleri dışında kalanlarda köy yerleşmeleri mezra yerleşmelerinden daha çok olduğu halde bu iki nahiyede mezraların çok olduğu görülür (Çizelge 2-Grafik 1). Bunun nedeni Nurhak ve Hurman nahiyelerinin bulunduğu sahaların engebeli plato ve dağlık olmasıdır. Nitekim yerleri belirlenen yerleşmelerin dağılışını gösteren haritada köyler kazanın orta yerinde bulunan havzada, özellikle de ova olan yerlerde yoğunluk kazanmaktadır. Geniş tarım alanlarının burada var olması yerleşmelerin çok eski zamanlardan beri burada toplanmasını sağlamıştır (Harita 7).

Harita 7: 1563 yılı Elbistan kazasında yerleri belirlenmiş olan yerleşmelerin dağılışı.

Elbistan merkez nahiyesine bağlı olarak 34 yerleşme bulunmaktadır. Bu yerleşmelerin biri şehir, 18'i köy geriye kalan 15 tanesi de mezradır. Bu nahiyede köyler mezralardan daha çoktur (Grafik 1). Köylerden bazılarının yakınında çiftlik yerleşmelerinin var olduğu da defterdeki bilgilerden anlaşılmaktadır. Köylerden 16'sında Müslümanlar yaşarken birinde gayr-i Müslimler ve birinde de Müslim ve gayr-i Müslimler karışık olarak bir arada yaşamaktadır (Çizelge 2, Grafik 2).

Nergele nahiyesi sınırları dâhilinde köy ve mezradan oluşan 40 yerleşme bulunmaktadır. Bu yerleşmelerden 22 tanesi köy ve 18 tanesi de mezradır. Mezralarda vergi nüfusu yazılmamıştır. Nahiyeye bağlı köylerin hepsinde Müslimler yaşamaktadır. (Çizelge 2, Grafik 2).

Ahsen Dere nahiyesinde toplam 55 yerleşme bulunmaktadır. Yerleşmelerin 28 tanesi köy, 27'si ise mezradır. Nahiyenin köyleri genel olarak su boylarında bulunmaktadır. Mezralarda vergi nüfusu kaydedilmediği gibi hiçbir köyde gayr-i Müslim yoktur (Çizelge 2, Grafik 2).

Sarsab nahiyesinde 43 köy ve 34 mezra yazılmış olup toplam 77 yerleşme mevcuttur. Köylerden 37'si Müslim, 5'i gayr-i Müslim, biri de Müslim ve gayr-i Müslimlerin yaşadığı yerleşmelerdir. Köyler genellikle nahiyeyi kuzeyden güneye doğru akarak Ceyhan Irmağı'na kavuşan Sarsab suyu boyunda ve özellikle güney kısımlarındaki ovada yoğunluk kazanmıştır (Çizelge 2, Grafik 2).

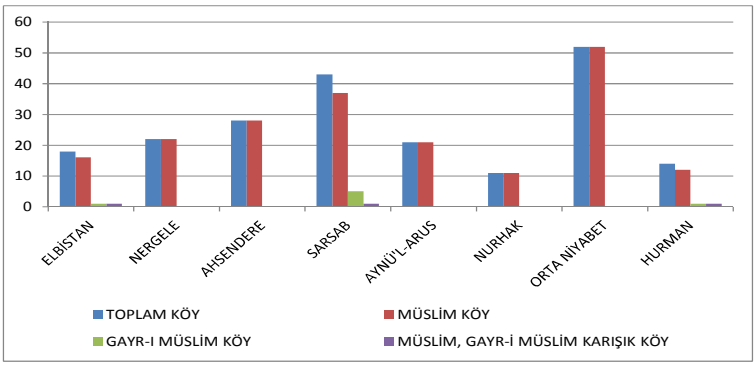
Aynü'l Arus nahiyesi Elbistan nahiyesinin doğusunda Söğütlü Çayı boyunda olup toplam 48 yerleşmeye sahiptir. Nahiyedeki yerleşmelerden 21'i köy ve 27'si de mezradır. Vergi nüfusunun tamamı köylerde olup hepsi Müslim'dir (Çizelge 2, Grafik 2).

Nurhak nahiyesinde 11 köy, 14 mezra yazılıdır. Nahiye alanı kuzeyinde Nurhak Dağları, güneyinde Engizek Dağları'nın arasındaki bir depresyonda yer almakta olup köyler depresyonda kurulmuş çevresindeki engebeli alanlarda mezralar yer almıştır (Çizelge 2, Grafik 2).

Orta Niyabet adını taşıyan nahiye, günümüzdeki Afşin şehri çevresinde olup toplam 52 köy ve 36 mezraya sahiptir (Çizelge 2, Grafik 2). Ovada köyler ve nahiyenin batı kısmındaki engebeli alanlarda ise mezralar vardır. Defterdeki kayıtlardan Eshab-ı Kehf mağarası ile kervansarayın bu nahiyede olduğu tespit edilmiştir

Hurman nahiyesi Elbistan kazasının alan bakımından en büyük nahiyesi olup toplam 90 yerleşmeye sahiptir. Bu yerleşmelerin 14 tanesi köy olup geriye kalan 76 yerleşme mezra olarak deftere kaydedilmiştir. Müslimlerin oturduğu 12 köye karşılık bir köyde gayr-i Müslimler, bir

köyde de Müslim ve gayri Müslimler birlikte oturmaktadır (Çizelge 2, Grafik 2). Nahiyenin çevre kısımlarındaki plato ve dağlık alanlardan Binboğa Dağları'nda 29 yayla bulunmaktadır. Ayrıca Hurman kalesi de burada olup tarihi bir yol üzerindedir. Defterde önemli ana yol olarak kaydedilen bu güzergâhta Kerevin adını taşıyan köy derbent yeridir.

Grafik 2: Elbistan kazası Müslim, gayri Müslim yerleşmeleri (1563).

Defterdeki kayıtlara göre Elbistan kazasına bağlı nahiyelerde toplam 456 yerleşme vardır. Bunların 247 tanesi mezra, 209 tanesi de köydür. Kazanın yer aldığı saha, bugün Elbistan Havzası olarak bilinen Elbistan, Ekinözü ve Afşin ovaları ile çevresindeki plato ve dağlık alanlardan oluşmaktadır. Doğudan, kuzeyden ve batıdan gelen akarsular havzayı suladıktan sonra Ceyhan Irmağı'na ulaşır, bu ırmak da sahanın sularını Akdeniz'e boşaltır. Ayrıca bütünüyle Doğu Anadolu Bölgesi'nde olan Elbistan kazasının orta kısımları, yıllık yağışı az olduğundan (Elbistan 383 mm) yarı kurak özelliktedir. Bütün bu özellikler sahadaki yerleşmeleri suya bağımlı yerleşmeler olmaya zorlamıştır. Bu durum sahanın coğrafi özelliklerine bağlı bir sonuçtur.

Yerleşmelerin dağılışını gösteren haritaya bakıldığında buradaki köy ve mezraların çoğunun akarsu boylarında ve ovada olduğu görülür. Yerleşmeler suyun bol olduğu yerlerde daha sık, az olduğu yerlerde daha seyrektir. Sıklık ve seyrekliğini etkileyen diğer faktör ise tarıma uygun alanların varlığı ile günlük yaşamı kolaylaştıracak hizmetlerin alınacağı şehir niteliğinde bir yerleşmenin burada oluşudur. Bu özellikler kazanın orta yerindeki havza alanında olduğundan, burada yerleşmeler daha sıktır. Dağılıştaki diğer önemli özellik ise köy ve mezraların farklı yerlerde

yoğunluk göstermeleridir. Tarım alanlarının geniş olduğu havzadaki nahiyelerde köy yerleşmeleri çok ve sıktır. Havzanın çevresindeki plato ve dağlık alanlarda tarım alanlarının azlığı ve küçük parçalar halinde oluşu, ayrıca su kaynaklarının çokluğu burada mezraların yoğun olmasını sağlamıştır (Harita 7).

DSYF-KSYF	MAHALLELER	DİĞER ADI	VERGİ NÜFUSU	5 KATSAYILI NÜFUS
291b-474	CAMİ-İ ALAÜDDEVLE BEY		65	325
292a-474	ZAVİYE-İ BABA ÜMMET	HATİB	157	785
293a-475	HAMZA HABBAZ	BOYAHANE	35	175
293a-475	BAB-I DERB		135	675
394a-475	HACI KAPLANLU	CAMİ-İ CEDİD	114	570
394b-475	OĞRUNCA KAPU	TABAKHANE	100	500
394b-476	ŞEYHZADE		53	265
296a-476	KIZILCA		119	595
296b-477	HACI HASAN	HACI OSMAN	94	470
297a-477	CEDİD	ŞEHRE KÜSTÜ	19	95
TOPLAM			**891**	**4455**

(DSYF = Defterdeki sayfa, KSYF = Kitaptaki sayfa)

Çizelge 3: Elbistan şehri mahallelerinin vergi nüfusları ile 5 katsayıya göre nüfusu (1563).

Doğal bir yöredeki yerleşmelerden biri, çevresindeki diğer yerleşmelerde yaşayan insanların yaşamını kolaylaştıracak hizmetleri sunacak coğrafi konum özelliklerine sahip olmasından dolayı, daha hızlı gelişerek şehir özelliği kazanır. Burada da aynı durum doğrultusunda Elbistan, kuruluşundan sonra gelişerek şehir durumuna gelmiş ve 1563 yılı kazasının da yönetim merkezi olmuştur. Defterdeki bilgilere göre yönetim merkezi olan Elbistan şehri, 1563 tarihinde 10 mahalleye sahiptir. Elbistan şehrindeki mahallelerin defterde ve kitapta bulunduğu sayfalar, adları ve vergi nüfusları bir çizelge halinde aşağıda verilmiştir (Çizelge 3, Yinanç-Elibüyük 1988. C.2, 474-477). Mahallelere beşeri, ekonomik ve sosyal özelliklerini yansıtan cami, zaviye, kapı, kişi ve

boyahane, tabakhane gibi adlar verilmiştir. Ayrıca bu mahalle adlarından bir kısmının diğer adı da defterde kaydedilmiştir.

Kazanın yönetim merkezi olan Elbistan'ın, alınan vergiler incelendiğinde şehir olduğu anlaşılmaktadır. Sahadaki diğer yerleşmelerde yaşayanların çeşitli gereksinimlerini karşılama yönünden Elbistan önemli bir yere sahiptir. Şehirde tarımsal etkinlik ve ürünlerden alınan vergilerin yanında, hizmetle ilgili kişisel vergiler ve belediye vergileri ile döneminin özelliklerine göre üretim yapan sanayi tesislerinden alınan vergiler de bu durumu açıkça ortaya koymaktadır (Çizelge 4).

Coğrafya bakımından bir yerleşim biriminin şehir, kasaba ve köy olup olmadığı orada yaşayanların doğal hammadde, sanayi ve hizmet sektörlerinden hangisi ile geçindiğine bağlıdır. Nüfusun büyük kısmı birinci sektör olan ve tarım, hayvancılık, ormancılık, madencilik veya çıkarıcılık, toplayıcılık ve avcılık alt sektörlerinden oluşan doğal hammaddeler sektöründen geçimini sağlıyor ise o yerleşme köydür. Nüfusun büyük kısmı ev sanayisi, atölye sanayisi, fabrika sanayisi ve kompleks sanayiden oluşan sanayi sektörü ile ticaret, turizm, iletişim, taşımacılık, eğitim, sağlık vb. etkinliklerden oluşan hizmet sektöründen geçimini sağlıyor ise o yerleşme şehirdir. Bir yerleşim biriminde yaşayan nüfus birinci ile ikinci ve üçüncü sektöre ait etkinlik alanlarından dengeli olarak geçimini sağlıyor ise orası kasabadır. Yerleşmelerin şehir, kasaba, köy karakterinden hangisine sahip olduğu bu özelliklerinden anlaşılır.

Elbistan yerleşmesinin 1563 yılındaki vergi kayıtlarına bakıldığında yukarıda verilen sektörlerden hangisinin daha etkin olduğu görülür. Buna göre Elbistan yerleşmesinde birinci sektörden alınan vergi tarım ve hayvancılıktan olup toplam 3011 akçedir. Buna karşılık ikinci sektör olan sanayi ve üçüncü sektör olan hizmet vergileri toplam olarak 95.249 akçedir (Çizelge 4). Sanayi ve hizmet sektörlerinden alınan vergi toplamının çok oluşu Elbistan yerleşmesinde yaşayanların sanayi ve hizmet sektörlerinden geçimlerini sağladığını ortaya koymaktadır. Bu da Elbistan'ın 1563 tarihindeki kayıtlara göre şehir karakterinde bir yerleşme olduğunu göstermektedir. Ayrıca Elbistan'da cami, han, medrese, hamam ve benzeri sosyal tesisler ile birçok dükkânın varlığı da buranın şehir olduğunun diğer delilleridir.

DOĞAL HAMMADDE (1.SEKTÖR)	VERGİ (Akçe)	SANAYİ (2.SEKTÖR)	VERGİ (Akçe)	HİZMET (3.SEKTÖR)	VERGİ (Akçe)
Buğday	1440	Asiyab (Değirmen)	805	Pazar	11000
Arpa	1000	Boyahane	28000	Kasab	5000
Nohut ve Mercimek	100	Kirişhane	10000	Arasta	11440
Erzen	106	Şemihane	424	İhtisab	10000
Bostan ve Soğan	150	Tabakhane	1000	Haymana	1300
Kovan	15			Kassaran	1280
Koyun	200			yol	15000
TOPLAM	**3011**		**40229**		**55020**

Çizelge 4: Elbistan şehrinden alınan vergilerin Tarım, Sanayi ve Hizmet sektörüne dağılışı (1563).

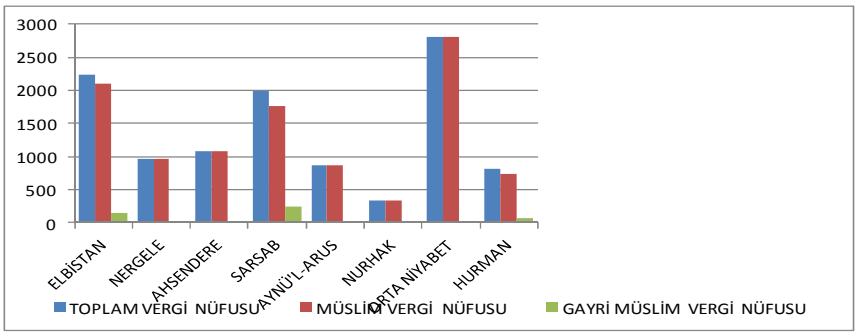
Elbistan Kazası Nüfusu (1563)

Defterler vergi amaçlı düzenlendiğinden nüfus bilgileri Osmanlı Dönemi tahrir defterlerinde günümüzdeki gibi kaydedilmemiştir. Defterin düzenlendiği dönemde Elbistan kazası nahiyelerine bağlı köylerde, sadece vergiye tabi olan, erkek nüfus isimleriyle deftere kaydedilmiştir. Bunlar çalışabilen yani faal nüfusu ifade etmektedir. Buna göre defterdeki nüfus vergi nüfusu olarak değerlendirilmelidir. Günümüzdeki nüfus bir yerleşmedeki küçük, büyük, kadın, erkek yaşayanların tümünü ifade etmektedir. Bu nedenle defterlerde kayıtlı olan vergi nüfusları araştırıcılar tarafından farklı katsayılar kullanarak nüfus elde edilmeye çalışılır. Bu tür nüfus hesaplamada çoğu araştırıcı 5 katsayısını kullandığından aşağıda çizelge olarak verilen vergi nüfusu değerleri beş ile çarpılırsa sahanın ve bu sahadaki nahiyelerin 1563 yılına ait nüfusu genel hatlarıyla bulunmuş olur (Elibüyük 1990). Burada Elbistan kazası nahiyelerinin defterdeki bilgilere göre vergi nüfusu çizelge halinde gösterilmiştir (Çizelge 5).

NAHİYELER	TOPLAM VERGİ NÜFUSU	MÜSLİM VERGİ NÜFUSU	GAYR-I MÜSLİM VERGİ NÜFUSU	5 KATSAYIYA GÖRE NÜFUS
ELBİSTAN	2244	2096	148	11220
NERGELE	961	961		4805
AHSENDERE	1081	1081		5405
SARSAB	1999	1754	245	9995
AYNÜ'L-ARUS	877	877		4385
NURHAK	345	345		1725
ORTA NİYABET	2805	2805		14025
HURMAN	817	739	78	4085
TOPLAM	**11129**	**10658**	**471**	**55645**

Çizelge 5: Elbistan kazası nahiyelerinin vergi nüfusları ile 5 katsayıya göre nüfus (1563).

Sekiz nahiyeden oluşan kazanın kapladığı alandaki vergi nüfusu toplam 11.129 olarak bulunmuştur. Bu değer 5 ile çarpılırsa kazada yaşayanların genel hatlarıyla 55.645 kişi olduğu görülür. Bu miktara yönetici kesim ile muaf ve güvenlik güçlerinin eklenmesi gerekir ki gerçek nüfusa ulaşılabilsin. Bütün bunlar dikkate alındığında o dönem için elde edilen bu nüfus, sahanın önemini ortaya koymaktadır. Elbistan kazasının vergi nüfusu olarak bulunan miktar, alanda yaşayan nüfusun çalışabilen kısmını göstermektedir. Dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da bu vergi nüfusunun yalnız çalışan erkekleri göstermesidir. Çalışabilir nüfus kapsamına o dönemde kadınlar alınmamıştır.

Grafik 3: Elbistan kazası vergi nüfusunun nahiyelere dağılışı (1563).

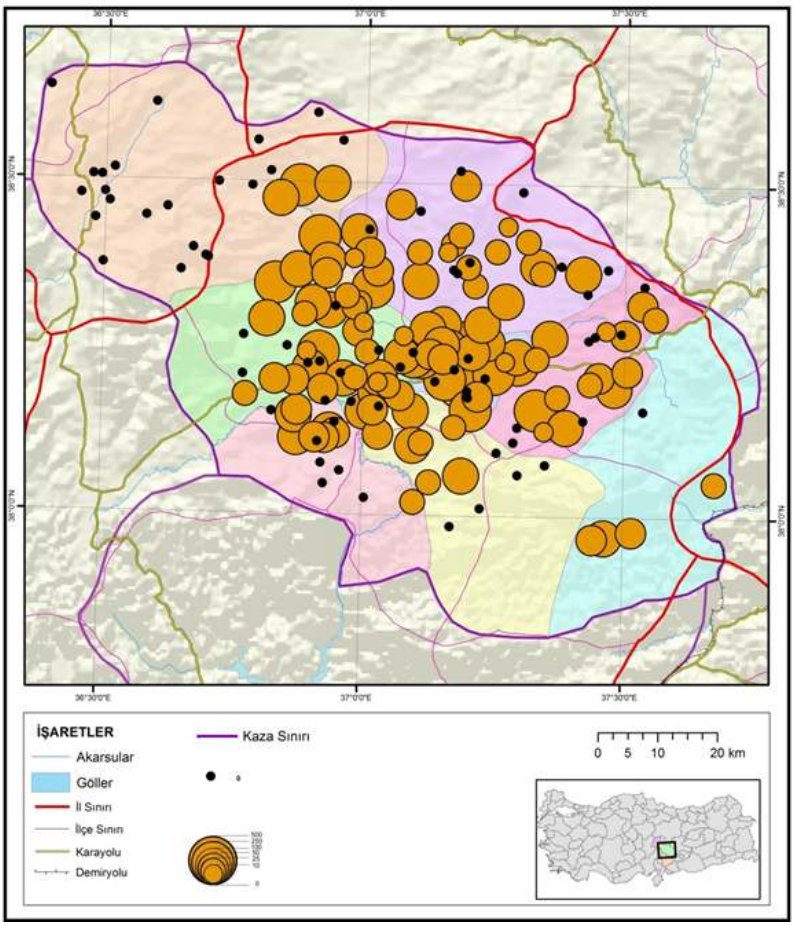
Elbistan kazası nahiyelerinin vergi nüfusları incelendiğinde en çok vergi nüfusunun Orta Niyabet (2.805 vergi nüfusu) nahiyesinde yaşadığı anlaşılır (Çizelge 5, Grafik 3). Alanda yer alan nahiyelerden şehrin bulunduğu Elbistan nahiyesi (2.244 vergi nüfusu) ile Sarsab nahiyesi (1.999 vergi nüfusu) vergi nüfusu diğer nahiyelere göre daha çoktur. Vergi nüfusları fazla olan nahiyelerden Elbistan nahiyesi, yönetim merkezi olan Elbistan şehrini içinde bulundurduğu gibi diğer iki nahiye ile birlikte havzanın orta kısmında yer olan ova sahalarında yer almaktadırlar. Bu nedenle söz konusu nahiyelere bağlı köy yerleşmeleri ve bu yerleşmelerde yaşayanların sayısı da fazladır. Ovaların sağlamış olduğu avantaja bağlı olarak nüfusun çok olduğu büyük köyler merkezde toplanmış, buna karşılık çevreye doğru engebenin artışına ve tarım alanlarının azalmasına paralel bir şekilde gittikçe nüfusları azalan köyler yer almıştır (Harita 7).

Kaza sınırları içinde kalan alanda 1563 yılı kayıtlarına göre yaşayanlar Müslim ve gayri Müslim olarak deftere kaydedilmiştir (Çizelge 5). Bu durum defterde her yerleşim biriminde vergi nüfusu olarak kaydedilmiş olanların adlarından da kolaylıkla anlaşılmaktadır. Kazanın toplam 11.129 olan vergi nüfusunun 10.658'i Müslim, 471'i ise gayrimüslimdir. Defterde, Elbistan şehir merkezi ile Nergele, Ahsendere, Aynü'l Arus, Nurhak ve Orta Niyabet nahiyelerinde gayrimüslim vergi nüfusu yazılmamıştır. Buna karşılık Elbistan nahiyesinde 148, Sarsab nahiyesinde 245 ve Hurman nahiyesinde de 48 gayrimüslimin yaşadığı kaydedilmiştir. Buna göre şehrin bulunduğu Elbistan nahiyesine bağlı köylerden birinde gayrimüslimler, birinde de Müslimler ile gayrimüslimler birlikte ve diğer köylerde ise Müslimler yaşamaktadır. Sarsab nahiyesine bağlı köylerden 5'inde gayrimüslimler, birinde Müslimler ile gayrimüslimler beraber ve diğer köylerde Müslimlerin olduğu kayıtlıdır. Hurman nahiyesine bağlı bir köyde gayrimüslimler, bir köyde de Müslimler ile gayrimüslimlerin birlikte ve diğer köylerde Müslimlerin yaşadığı kaydedilmiştir (Çizelge 2 ve 5, Grafik 2 ve 4). Elbistan kazasının tümünde toplam vergi nüfusunun %95,7'si Müslim, %4,3'ü ise gayrimüslimdir.

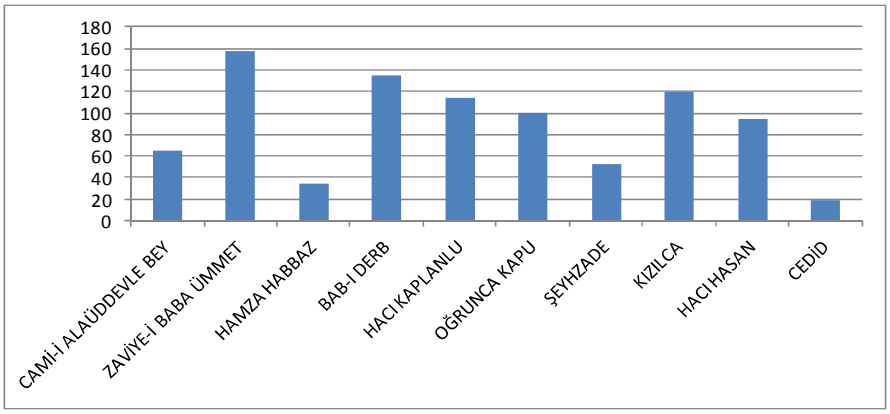
Yerleşme bahsinde 10 mahallenin bulunduğu Elbistan'ın şehir olduğu beşeri, ekonomik ve sosyal fonksiyonlarına göre ortaya konmuştu. Şehirdeki mahallelerde kayıtlı olan vergi nüfuslarının tümü Müslümanlardan oluşmaktadır. Bu durum defterde vergi nüfusu olarak yazılı olan kişilerin adlarından da anlaşılmaktadır. Eski adı Hatib olan

Zaviye-i Baba Ümmet Mahallesi 157 vergi nüfusu ile şehrin en büyük mahallesidir. Bunu 135 vergi nüfusu ile Bab-ı Derb, 119 vergi nüfusu ile Kızılca, 114 vergi nüfusu ile Hacı Kaplanlu (Cami-i Cedid) ve 100 vergi nüfusu ile Oğrunca Kapu (Tabakhane) mahalleleri takip etmektedir. Bunları 54 vergi nüfusu ile Hacı Hasan, 65 vergi nüfusu ile Cami-i Alaüddevle Bey, 53 vergi nüfusu ile Şeyhzade, 35 vergi nüfusu ile Boyahane ve 19 vergi nüfusu ile Cedid mahalleleri takip etmektedir (Çizelge 3, Grafik 4).

Elbistan şehrinde 1563 yılında toplam 891 vergi nüfusu yaşamaktadır. Bu vergi nüfusu 5 katsayı ile çarpılırsa Elbistan şehrinde 4455 kişinin yaşadığı ortaya çıkar (Çizelge 3). Şehrin o dönemdeki nüfusuna ulaşmak için bu değere askeri ve muaf nüfusu da eklemek gerekir. Defterdeki bilgilerden şehirde imam, müezzin, hatip, zaviyedar, ve müderrisler ile muaf olanların da yazıldığı anlaşılmaktadır. Kalker yapılı Şardağ'ın kuzey eteklerine kurulmuş olan şehrin içinden, hemen doğusundaki karstik bir kaynaktan beslenen, Ceyhan Irmağı geçmektedir. Mahalleler bugün Ulu Cami adıyla anılan Alaüddevle Bey Camisi çevresi ile ırmak kenarında yer almaktadırlar. Elbistan aynı zamanda batıdaki Kayseri, Maraş ve Göksun'dan, kuzeybatıda Sarız, Hurman Kalesi üzerinden, kuzeyde Arslanlı Taş, Sarsap üzerinden, kuzeydoğuda Malatya, Darıca üzerinden ve güneydoğuda Kapıdere, Nurhak üzerinden gelen yolların kavşak noktasındadır. Tarihi dönemler için bu güzergâhlara diğerleri de eklenebilir. Bütün bu coğrafi özellikler kendisine Dulkadir Beyliği Dönemi'nde beyliğin yönetim merkezi olması durumunu kazandırmıştır. Şehirde bu döneme ait birçok eser bulunmaktadır.

Harita 7: Elbistan kazası nahiyelerine bağlı köylerin vergi nüfusu büyüklüklerine göre dağılışı (1563).

Grafik 4: Elbistan şehri mahallelerinin vergi nüfusları (1563).

Bir yörede bulunan şehrin sunduğu beşeri, ekonomik ve sosyal hizmetlerden yararlanmanın ve üretim fazlasının burada pazarlanabilme kolaylığının, bu yerleşmenin nüfus artışına olumlu yönde etkisini gösterir. Ayrıca Elbistan şehri çevresinde bulunan alanlar, günlük yaşamda önemli olan suyun, kaynaklar ve akarsular tarafından kolay temin edildiği yerlerdir. Diğer taraftan havzanın uygun coğrafi özeliklerine bağlı olarak buradaki yerleşmeler kendi aralarında ve özellikle de yönetim merkezi olan Elbistan şehri arasındaki ulaşımı kolaylıkla yapmaktadır. Havzadaki topraklar aynı zamanda tarım ve hayvancılık yapmaya da uygundur. Böyle bir ortamın varlığı, öncelikle yerleşmelerin burayı tercih etmesine ve buna bağlı olarak nüfusun da burada toplanmasına ve dağılışına da doğrudan etki etmiştir. Elbistan kazasındaki nüfus dağılışı sahanın coğrafi özelliklerine bağlı olarak oluşmuştur. Buna göre tarım alanlarının geniş olduğu kazanın orta yerindeki ova alanlarında nüfus daha yoğun olduğu halde, ovaların çevresinde yer alan plato ve dağlık alanlarda nüfus gittikçe seyrekleşmektedir (Harita 7).

Sonuç

"Tarihi Coğrafya Bakımından XVI. Yüzyılda Elbistan Kazası" konulu araştırmaya esas alınan kaza XVI. Yüzyılda Maraş sancağına bağlı beş kazadan biridir. Kaza, günümüzde Kahramanmaraş ilinin kuzeyinde Elbistan, Afşin, Nurhak, Ekinözü ilçeleri ile yine aynı ile bağlı Göksun ilçesinin doğusundaki köyleri ve Kayseri ilinin Sarız

ilçesinin bir kısmını içinde almaktadır. Araştırma, Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki 108 numaralı defterden ve Yinanç-Elibüyük tarafından 1988'de yayımlanmış olan "Maraş Tahrir Defteri" adlı kitaptan yararlanılarak yapılmıştır. Kullanılan bu kitap ve defter 1563 tarihlidir. Bu kaynakların içinde yer alan Elbistan kazası ve nahiyelerinin sınırlarına ait bilgiler, günümüzde sahada yer alan ilçe ve bucak yönetim birimlerinin sınırlarıyla örtüşmediğini ortaya koymaktadır. Elbistan kazasına ait bilgilerinden yararlanılarak, başta Elbistan şehri olmak üzere, nahiyeler ölçüsünde idari bölünüş, yerleşmeler ve nüfus ortaya konmuştur.

Defterden elde edilen bilgilere göre bugün Elbistan, Afşin, Nurhak, Ekinözü ilçeleri ile Göksun ilçesinin doğusundaki alanda ve Kayseri ilinin Sarız ilçesinin çalışma alanı içinde giren yerleşmelerinden çoğunun 1563 yılında da var olduğu tespit edilmiştir. Bunların birçoğu o dönemde köy durumunda iken bazısı da köylerin ekinliği durumundaki mezra özelliğindedir. Mezralar yılın belirli ve uygun zamanlarında tarım amacıyla kullanılan yerleşmeler olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca hayvancılık yönünden önemli olan yaylalara ait bilgilere de "Binboğa Yaylaları" olarak Hurman nahiyesi sonunda rastlanmaktadır. Sahanın ekonomisinin birinci derecede tarıma dayalı olduğu bu hayvancılığın takip ettiği defterdeki bilgilerden anlaşılmaktadır. Elbistan kazasının kapladığı alanda XVI. yüzyılın ikinci yarısında (1563) yapılmış olan tahrirden toplam 11.129 vergi nüfusunun yaşadığı anlaşılmaktadır. Vergi nüfusu çalışabilir yaştaki erkekleri içine almaktadır. Kadınlar, çocuklar, yaşlılar, çeşitli nitelikteki muaflar, güvenlik güçleri vb. birçok kişi deftere doğrudan kaydedilmemiştir. Bu nedenle defterin yazıldığı dönemde kazanın toplam nüfusunu vermek mümkün değildir. Ancak defterdeki bu rakam birçok araştırıcının yaptığı gibi 5 katsayısı ile çarpılırsa 11.129x5=55.645 sayısı elde edilir ki bu da o dönem için önemli bir nüfus miktarıdır.

Kazanın yönetim merkezi olan Elbistan şehri nüfus ve ekonomik etkinlikler bakımından sahanın en önemli yerleşmesidir. Şehre ait vergilerin büyük kısmı üçüncü sektörü oluşturan hizmet ile ikinci sektörü oluşturan sanayiden alınmaktadır. Bu da camilerin, hanların, hamamların, medreselerin, dükkânların, pazarların, çeşmelerin, boyahane ve kirişhane gibi sanayi tesisleri ile beledi hizmetlerin var olduğu Elbistan'ın o dönemde çevresinin önemli bir şehri olduğunu gösterir.

Kuzeyden güneye, doğudan batıya uzanan yolların genel hatlarıyla kavşak noktasında olan Elbistan şehri 10 mahallede 891 vergi nüfusuna sahiptir. Beledi hizmetlerin yanında çeşitli sanayi tesislerine de sahip olan Elbistan şehri yalnız kazanın değil aynı zamanda geniş çevresinin de önemli bir yerleşmesidir. Havzadaki köylerde yaşayanların tarım ve hayvancılıktan elde ettikleri üretim fazlalıklarının pazarlandığı bir merkez olan Elbistan, yine bunların çeşitli yönden gereksinim duydukları malları aldıkları bir şehirdir. Ekonomik faaliyetlerden endüstri ve hizmet sektörlerine ait işyerlerinin çeşitlendiği Elbistan, çok önceleri şehir özelliği kazanmış ve idari yönden sahanın yönetim merkezi olmuştur.

KAYNAKÇA

ELİBÜYÜK, Mesut (1990) -Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufassal Defterler. AKDTYK, COĞR. ARŞ. S. 2, s: 11-42. Ankara.

ELİBÜYÜK, Mesut (2007) – Kayseri İli'nin XVI.Yüzyıl Yönetim Birimleri ve Yerleşmeleri. I. Hacılar Sempozyumu, 11-13 Mayıs 2007, Hacılar Belediyesi Kültür Yayınları No: 2, s.333-346. Kayseri.

ELİBÜYÜK, Mesut (2011) Tarihi Coğrafya Bakımından XVI. Yüzyıl Diyarbakır. I. Her Yönü ile Diyarbakır Sempozyumu, 11-13 Mayıs 2007, Hacılar Belediyesi Kültür Yayınları No: 2, s.333-346. Ankara.

ERİNÇ, Sırrı (1973) -Türkiye: insan ve ortam. İ.Ü. Coğrafya Enst. Dergisi, S 10, s 1-33. İstanbul.

MATER, Barış (1978) -Elbistan Havzası Toprakları. İ.Ü. Coğrafya Ens. Yay. No:101, İstanbul.

KURT, Yılmaz (2011) - 1563 Tarihli Kars-ı Maraş Sancağı Mufassal Tahrir Defteri, Türk Tarih Kurumu Yay. XXVII. Dizi – Sayı 2^{d}, TTK Basımevi, Ankara.

ORHONLU, Cengiz (1967) -Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı. İst. Üniv. Ed. Fak. Yay. No: 1209, İstanbul.

RAMSAY, W. M. (1960) -Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası. (Çev. M. Pektaş). Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

SÜMER, Faruk (1999) -Oğuzlar**,** 5.baskı**,** Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı**,** İstanbul.

TUNÇDİLEK, Necdet (1986) -Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi. İ.Ü. Yayın No: 3367, İstanbul.

YİNANÇ, Mükrimin Halil (1987) -Elbistan**,** İslam Ans. c.IV, MEB Yay. İstanbul.

YİNANÇ, Refet (1988) –Dulkadir Beyliği**,** TTK Yay. No: 1. Ankara.

YİNANÇ, Refet - ELİBÜYÜK, Mesut (1983) -Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri**,** G.Ü. GEF. Yay.No:1. Ankara.

YİNANÇ, Refet - ELİBÜYÜK, Mesut (1988) -Maraş Tahrir Defteri**,** c.I-II**,** AÜ. OTAM Yay. No: 1. Ankara.

YİNANÇ, Refet - ELİBÜYÜK, Mesut (2009) –Kayseri İli Tahrir Defterleri**,** c.I-II-III**,** Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 65. Kayseri.

YÜCEL, Talip (1987) –Türkiye Coğrafyası. TKAE Yay. 68, Ankara.

II. OTURUM

BİR SELÇUKLU DEVRİ TÜRK ŞEHRİ OLARAK: MARAŞ

Prof. Dr. Tuncer BAYKARA*

Geçenlerde ***Hikâyeleriyle Şehirlerimizin Adları*** isimli bir popüler kitap elime geçmişti. Acaba Maraş hakkında ne diyorlar diye baktığımda hiçbirşey göremedim. Başka şehirler vardı, ama Maraş yoktu. Oysa, bunu yazan eğer zamanımızın bir insanı ise, Kıbrıs'da Gazi Magosa nın hemen yanındaki Maraş semtini bilirdi ve ona göre bir şeyler kaleme alabilirdi. Netekim Türk şehirlerinin geçmişini biraz bilenler Kıbrıs'daki Maraş'ın Gazi Magosa'nın ***"varoşu"*** olduğundan böyle adlanmış olacağını hemen sezerler. O zaman bizim Maraş da böyle olamaz mı? Gerçekten de Maraş adının en uygun izahı, Türklerden önceki devirlere kadar inen kalenin hemen dışındaki iskâna ve yerleşmeye bağlı olmasıdır. Bu yerleşmenin adı, yakınlara kadar devam eden Grekçesi ve doğru okunuşu ile Varoş, veya biraz değişmiş şekli ile Maraş olmalıdır. Varoş, günümüzde şehirlerin ana kesimi etrafındaki yerlaşmaya itlak edilmektedir. Bizim Maraş da geçmiş yüz hatta bin yıllarda, kalenin yani asıl şehir sahasının dışındaki yerleşmesi ile dikkati çekmiş olmalıdır. Netekim buna dair izler ve emareler de bulunmaktadır. Maraş, şehreve kaleye bağlı olarak ortaya çıkan Türkçeleşmiş bir isimdir.

II. Maraş, bir "Uc" şehri olarak yüzyıllar boyu coğrafî yeri ile etkili olmuştur. Geleneksel Roma ve İslam anlayışına göre o, Diyar-ı Şam da bulunuyordu. Şam diyarının merkezi olan şehrin adı ise Dimışk idi. Kuzey ve batısındaki kesim ise Asıa Minor adını taşımakta olup, erken İslam devrinde burası Diyar-ı Rum, yani Romalıların ülkesi olarak

* Akademisyen, tarihçi yazar. E.posta; baykaratuncer@hotmail.com

adlandırılmış idi. Böylece Maraş iki çok farklı coğrafyanın da Uc, yani sınır bölgesinde bulunduğundan çoğu tarihi dönemlerde, durağan bir hayatı olamamış, oldukça hareketli bir tarihi olmuştur.

Burada şunu hatırlatalım ki Türklerin XI yüzyılda, İç Asya'dan büyük kitleler halinde Önasya'ya akmalarından önce de daha küçük Türk kitleleri bu yöreye gelmiş olmalıdır. Emevi ve özellikle Abbasîler devrindeki bu hareketi az-çok biliyoruz. Ancak bu küçük Türk kitlelerinin etkileri, XI ve özellikle XIII yüzyıla gelinceye kadar oldukça az ve sınırlı olmuştur.

XI.yüzyıldan itibaren Türk boylarınınm Önasyaya akmaları sonucu bu diyara da birçok Türkler gelmiş olmalıdır. Haçlı seferleri sırasında, ayrıntılarını çok fazla bilemesek de hem Rum diyarını korumak , hem de güneydeki Haçlı hakimiyetini sınırlandırmak ve etkisiz kılmak için Türkler bu yöreye dikkat ettiler. Bununla birlikte Maraş, bize kalırsa ancak XII.yüzyıl sonlarından ve özellikle XIII.yüzyıldan itibaren kalıcı bir Türk varlığına sahip olmuştur. Yörede kale veya şehir kurmaya elverişli birhayli yer, coğrafî mekân vardır; binlerce yıllık geçmişi içinde kimi zaman buralarda , coğrafyanın uygun bulduğu ve sonradan Maraş'ın mirasçısı olacağı şehir de kurulacaktır. Ancak şimdiki yerinde Maraş, İslam ve Türk kimliğini ancak Selçukluların siyasi şemsiyesi altında kazanmaya başlayacaktır. Burada kasdedilen devlet, tabiatıyla aynı zamanda Büyük Selçuklu Devletiyle birlikte düşünülmesi gereken Türkiye Selçukluları idaresidir. Gerçi bu yüzyıllarda güneydeki idare de tamamen Türklerin denetimindeki bir yönetimdir.

Maraş'ı her ne kadar ancak 2011 senesinde görmüş isem de, hem kaynaklardaki bilgiler hem de harita ve plan tetkiki bir hususu bana hatırlattı. Maraş, birçok bakımdan bir Uc şehri olarak, başka bir **uc** şehri olan Denizli'ye oldukça benziyor. Adı şimdilerde Anadolu olan Diyar-ı Rumun doğu ve batısındaki bu iki uc şehrini mukayese etmemiz yadırganmamalıdır. Tıpkı Denizli gibi Maraş da şimdiki yerinde, ancak Türkler zamanında geniş ölçüde ve bir şehir olarak etkili olmuştur. Maraş da Denizli gibi hemen aynı yıllarda 1250-60 arasında düşman eline geçmiştir. Fakat etrafı çok kalabalık ve kesif Türkmen nüfus ile dolu olduğundan , düşmanlar kısa sürede burayı terk etmek zorunda kalmışlardır. Bu tarihlerde Maraş, sonraki yüzyıllarda daha canlı olarak görülecek olan Türk-İslam kimliğini kazanmaya başlamıştır.

Türk şehirlerinin, Ortaçağlardaki genel görünüşleri Maraş için de geçerlidir. Bugün adı genellikle Anadolu olarak yaygınlaşan, fakat bu

ismin ancak XV.yüzyıldan sonra yaygın olarak kullanıldığı eski Diyar-ı Ruim'un hemen bütün özellikleriyle Türk kimliğini kazanması XIII.yüzyılda gerçekleşmiştir. Diyar-ı Rum'un hemen her köşesinde az veya çok gördüğümüz bu değişim, Maraş şehrinde de hemen aynı zamanlarda meydana gelmiştir. Bu hususta önümüzde çarpıcı bir delil ve örnek bulunmaktadır.

1996 tarihinde Türk Tarih Kurumu Belleten'inde " Selçuklu İskan Gerçeği Olarak Ulucami" adlı bir makale yayınlamış idim(Sayı:227, Nisan 1996, sh.33-58).. Bu makalede, günümüz Anadolu şehirlerinin hemen hepsinde rastladığımız Ulu-cami esmi üzerinde duruyordum. Ulu-cami veya Cami-i Kebîr hemen bütün kalabalık şehirlerde vardır. Daha çok iskân, yani yerleşme özelliklerine dikkat ettiğimden bu camilerin şehir planındaki yerlerini gözden geçirmiştim. Bu camilerin şehir planlarında kale ile yakın ilişkili bulundukları ilk önemli gerçek idi.

Kale ile olan ilişkilerinde dikkat ettiğim ikinci gerçek, bu camilerin kalelerin ana giriş kapıları ile yakın bağlantıları oldu. O makaleyi yazdığım zaman Maraş'ı görmemiştim. Daha da önemlisi Maraş hakkında elimde,Türk Ansiklopedisinin Maraş maddesindeki plandan gayri bir plan da yoktu. Oysa şimdi İnternetten Maraş şehir planına ulaşmak imkânı vardır ve ben de ulaştım.

Bu planı inceledikten , Maraş kalesi ve Ulucamiin yerine dikkat ettikten sonra, bende niçin Maraş'ı da o makalemde dayandığım verilere ve misallere dahil etmedim diye üzüldüm. Çünkü Maraş şehrindeki durum, onlarca Diyar-ı Rum şehrinde var olan temel özelliklerden hiç te farklı değildir.

Biraz önce de dediğim gibi, ben bu Ulucamileri şehirlerdeki bir iskân unsuru olarak ele almış idim. Şimdi orada ileri sürdüklerimi, aynı esaslara sahip Maraş pehri için de söyleyebilirim.

a. Türkler sanıyorum ki belli olmayan bir tarihte Maraş'ı ve kalesini aldılar. Kale içindeki eski yerli unsuru iki akibet bekliyordu. Savaşmış iseler, içerdekilerin tamamı esir sayılabilirdi. Burası harple alınhdığı için kaleden çıkartılan, harp esiri gibi davranılanlar şehrin surlarının dışında bir yerde kalmalarına müsaade edilmiştir. Fakat bu yeni hristiyan mahallesinin askerî açıdan hiçbir kıymeti harbiyesinin olmaması gerekmektedir.

b. Kaledekiler eğer kendileri teslim olmuşlarsa, hristiyanlar yine kaleden çıkartıtmış, dışarıda, askerî açıdan zararsız bir yerde oturmalarına izin verilmiştir. Her iki halde de kale dışındaki bu yerleşme, ***varoş*** diye

anılıyordu ki Maraş sözünün kökeninin bundan geldiğini tahmin ediyorduk.

c. Türkler zaptettikten soünra Maraş kalesine yerleştiler, Fetheden "Beğ" oraya aileleriyle yeterli sayıda asker yerleştirdi. Kale içindeki evler, bu askerlere tahsis edildi. Bu sahadaki eski mabed camie çevrildi. Dinî görevliler tayin edildi ki onlar da geçimlerini, tıpkı kale erleri gibi Beğin tahsis ettiği dirlik(timar) ile sağlıyor idiler.

d. Bir-iki nesil geçip, kale içindeki sınırlı sahada yeni ev yapmak imkânı kalmayınca kale erelerinin çocuk ve torunları ana giriş kapısının her iki yanına yerleşmeye başladılar. Türk ve Müslüman nüfusu, iki nesil sonra önemli miktarda artınca kale içindeki Fetih veya Fethiye camii Cuma anamazları için yetişmez oldu. Yeni ve daha geniş bir camie ihtiyaç duyuldu. Bu arada dışarıda yaşıyanlar, yaşlanınca kale içindeki camie gidip gelmekte müşkilat çekiyorlardı.

e. İşte yeni cami ihtiyacı ortaya çıkınca, yeri, yani camiin nereye yapılacağı büyük önem arzetmeye başladı. Yapılacak cami, hem kale dışındakilere, hem de kale içinde vaktiyle yerleşmiş olanlara hitap etmeli, onların ihtiyacını karşılamalı idi. Kale içindeki camiin ilk yapısı eski bir kilise olabilir; fakat yeni yapılacak cami için böyle bir durum kesinlikle söz konusu değildir. Çünkü o yepyeni bir yerde ve ayrı bir zamanda ylapılmıştır. Bu sebeple kim ne derse desin, hiçbir Ulucami, bir hristiyan mabedinden çevrilmiş olamaz. Bu arada Maraş ulucamii de tamamen yeni ve özgün bir Türk-islam yapısıdır.

f. Camilerin yapılışı sırasında işçilerin tertemiz çalışmalarını sağlamak yolundaki bir rivayet gönümüze kadar gelmiştir. Bu söylence pek çok cami için söylenir ve bize kalırsa bir gerçeğin yankısıdır. Maraş Ulucamiinin XIII yüzyıl ortalarındaki yapımından önce veya yapımı sırasında öncelikle bir hamam inşa edilmiştir. Camilerin yakınlarındaki hamamların pek çoğunun ne yazık ki inşa=yapım kitabeleri yoktur. Fakat söylentiler, onların cami ile aynı zamanda yapıldığına işaret eder. Başka bir belge veya bilgi olmaksızın, camilere yakın hamamlar için bu kesin bir gerçektir. Maraş Ulucamiii yakınlarında da kesinlikle bir hamam yapılmış olmalıdır.

Böylece gelişen ve kalabalıklaşan şehirlerdeki durumu en iyi anlatan Ulucamilerdir. Ulucamiin alacağı cemaat, içinde namaz kılabilen kişi sayısı şehrin , Maraş'ın XIII yüzyıl ortalarındaki Türk-Müslüman nüfusunun sayısı hakkında bir fikir verebilir.

Maraş Ulucamii, bütün bu sayılan özellikleriyle çok büyük bir önem taşımaktadır. Ulucami'in yapısı, yani onun mimari özellikleri bizim

konumuz açısından bir önem arz etmemektedir. Yerleşme ve iskân açısından mühim olan, şehrin bütünü ve kaleye göre bulunduğu yeridir. XIII.yüzyıl ortalarında yapılmış olan cami, sonraki tarihlerde bir şekilde tamir edilmiş olabilir. Hatta daha geç tarihlerde tamamen yenilenmiş olması da mümkündür. Muhtemelen günümüze kadar ulaşan varlığı, bu tamir ve yenilenmeler sayesinde sağlanmış olabilir. İfade edelim ki mimarisi bizi bir şehir ve yerleşme yeri tarihçisi ve araştırıcı olarak fazla etkilemiyor. Yukarda da dediğimiz gibi, hemen yanındaki hamam, bu camiden de birkaç ay daha eski, yani XIII.yüzyıl ortalarına aittir.

Yukarda da söylediğimiz gibi Maraş' Şehrindeki Türk nüfusun ana çekirdeğini ,XIII.yüzyılda buraya adeta zorla yerleştirilen Türk kale erleri teşkil etmektedir. Bu husus, günümüz Türkiye insanının önemli bir kesiminin daha erken bir zamanda kale ve şehirlerde oturmaya başladığını gösteriyor. Bu şehirli Türkler her zaman kalede oturmakta olup, hayatları orada geçerdi. Çünkü onların vaktiyle, fetihten hemen sonra kendilerine tahsis edilen kale içinde evleri vardı; Kale civarında da bazı bağ ve bağçeler de bu görevlilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere tahsis edilmiş olabilir. Maraşın ilk Türk sâkinleri bu askerlerdir ve aileleri ile birlikte gelmişlerdir; Bu ilk Maraşlılar yanında, bu kale ehlinin işlerini gören, eksiklerini tamamlayan veya zaruri maddeleri dışarıdan getirip onların ihtiyacını gideren zümreler de vardır. Hatta Maraş'ta, Türk halkının ağır ve zahmetli işlerini görmek amacıyla bir miktar hristiyan unsur da eskiden kalmış olabilir. İhtiyaçlar çok artınca , buraya gelip yerleşmişler de olabilir; fakat bunlar şehrin dış ve kenar mahallelerinde, Türk denetiminde olarak kalmakta idiler.

XIII.yüzyılda, şehrin nüfusu hakkında sadece tahmine dayalı bilgiler vardır. Bunun için ilk ve en önemli husus, ulucamiin alabileceği cemaat sayısıdır. Bu sayı muhtemelen 2.000 civarında olabilir. Bu ise şehirde 5-6.000 kişilik bir Türk-islam nüfusunu gösterir. Buna 600-1000 kadar hristiyan unsur da eklenince XIII.yüzyılın ikinci yarısında Maraş Şehrinin nüfusu 6-7.000 civarındadır. Maraşın sonraki tarihlerdeki nüfusunu tesbit etmek, daha başka usullerle yapılabilir.

Netice olarak diyoruz ki vaktiyle Rum diyarında sayılmayan ve Şam da kabul edilen Maraş, XIII.yüzyıldan itibaren Türkiye Selçuklularının kültür dairesi içine girmiştir. Türkiye Selçuklularının bünyesi içinde farklı Türk unsurları (Oğuzlar, Kıpçaklar, Karluklar, Ağaçeriler, Çiğiller) bulunmakta idiler. Türkiye Selçukluları ve devamında birbirlerini tamamlayan bu unsurlar Önasyadaki Türk varlığının teşkil edeceklerdir. Unutmamak gerekir ki yeni bir yurt tutmak

ve kurmak için yüzyıllar gerekmektedir. . Ancak kesinlikle söyleyebiliriz ki Maraş, Selçuklu şehir geleneklerinin tam olarak görülebileceği şehirlerden birisidir. Onun bu özellikleri sonraki Beylikler döneminde (Dulkadırlılar) de aynen devam etmiş olmalıdır.

Maraş'ın Türklüğü yüzyılların ardından XX yüzyılın başlarında bir ara tehlikeye girer gibi oldu. Ancak yöredeki yeni oluşumu yeterince değerlendiremiyen büyük devletler. denemelerinin sonunda burasından tamemen çekildiler. Maraş böylece, ebediyete kadar bir Türk şehri olarak kalacaktır.

DULKADİRLİLERİN BOZOK - ÇANDIR'DAKİ İZLERİ VE ESERLERİ

Prof. Dr. Ali Rafet ÖZKAN*

1.Giriş

Dulkadirli Ailesi Oğuzların Bayat boyundandır ve 185 yıl süren Dulkadirli Devletini yönetmiştir. 1337'den 1522'ye kadar 185 yıl devam eden Dulkadirli Devleti, güneydoğu ve kuzeydoğudan Memluk Sultanlığı, güneybatıdan Memluklere bağlı Ramazanoğulları, kuzeyden Eretnaoğulları ve Kadı Burhaneddin Beyliği ve 1398'den itibaren Osmanlı Devleti ile sınırlanmıştı. Dulkadirli Devleti 100.000 km karelik kadar bir alana yayılmıştı. Elbistan merkez olmak üzere Maraş, Harput (Elazığ), Kayseri, Kırşehir, Bozok (Yozgat), Antep, Diyarbakır, Malatya arasında hüküm sürmüştür. Hatta, zaman zaman Amik Ovasını, Tarsus'a kadar Çukurova'nın bir kısmını, Kozan, Kadirli, Tufanbeyli'den yukarılara Kırşehir'e uzanan bölgeleri de hakimiyeti altına almıştır. Başkent Elbistan iken, Şah İsmail'in bu kenti tahrip etmesinden sonra, merkez Maraş'a nakledilmişti ki, 8 yıl sonra, 1515'te Şehsuvaroğlu Ali Bey taht şehri olarak yeniden Elbistan'ı seçmiştir.

Dulkadirli Türkmenlerin talebi üzerine Fatih'in Şehsuvar Bey'i 4 Aralık 1465 yılında Bozok ve Artukova'ya vali tayin edişiyle bölgede Dulkadirlilerin hakimiyetleri başlamıştır. Fatih bir fermanla Şehsuvar Bey'i vaktiyle babası Süleyman Bey'in elinde ve tasarrufunda bulunan vilayetler ile Bozok (Yozgat) ve Artova'ya vali tayin etmek suretiyle,

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı Başkanı, e-posta; arozkan@atauni.edu.tr.

başka yerlere dağılmış olan Bozoklu ve Dulkadirlilerin onun emir ve itaatinde olmaları gerektiğini talep etmiştir. Tarihçiler, Dulkadirlilerin bir kısmının çeşitli sebeplerden dolayı Tokat ve Yozgat tarafına göç ettiklerini belirtmektedirler.[1]

Bu bölgede Şehsuvar Bey'in hem yeğeni ve hem de damadı olan Şahruh Bey'in çok önemli hizmetleri olmuş ve pek çok tarihi eserde onun ailesinin katkısı olmuştur. Bilhassa Cami, mescit, zaviye medrese, imaret ve türbe gibi önemli eserler Şahruh Bey ve çocukları tarafından bina edilmiştir.[2] Biz bu bildirimizde Bozok Dulkadirlilerine ait Çandır'daki kültür ve sanat eserlerini konu edineceğiz. Ayrıca Çandır Mescidi ve Zaviyesiyle aynı zaman diliminde inşa edilen, İlisu Köyü Şahruh Bey Mescidi (Sarıkaya), Kozan Köyü Şahruh Bey Mescidi ve Gemerek Şahruh Bey Mescitleri hakkında da bilgi vermeye çalışacağız. Özellikle de bu bildirimizde aile arşivimizden Çandır Zaviyesiyle ilgili Osmanlı beratlarına yer vereceğiz.

Dulkadirlilerin hâkim olduğu coğrafi alanın tamamında cami, mescit, medrese, köprü, zaviye, türbe ve vb. pek çok dini ve kültür eserleri bina edilmiş ve bunların çoğu da günümüze kadar ulaşmıştır.[3] Bu bölgede kalıcı eserlere imza atan Şahruh Bey ile ilgili olarak Faruk Sümer'in şu bilgilerini vererek konumuza başlamak istiyoruz:

"*Şah Ruh Beğ ... Dulkadır hükümdarı Alâüddevle Beğ'in oğullarından biridir. Şah Ruh Beğ Osmanlı Memlük harbi (1485-1490) esnasında, Osmanlılar tarafından desteklenen amcası Şah Budak'ın 894 Rebiülâhirinde (1489 Mart) yaptığı bir baskında tutsak olup gözüne mil çekilmiş ise de bu, görmesine engel teşkil etmemişti. Şah Budak bu başarısını müteakib Alâüddevle Beğ ile karşılaştı. Fakat yenilip kaçtı ve yardımcı Osmanlı kuvvetleri kumandanı Mihal oğlu İskender Beğ de savaş meydanında kaldı. Şah Ruh Beğ'in, babasının bu parlak zaferi üzerine kurtulduğu tahmin edilebilir. Bundan sonra Çandır'ın az kuzey*

[1] Geniş bilgi için bkz. Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği,** TTK, Ankara 1989, s. 62-76.

[2] Bkz. İsmail İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri,** Türk Tarih Kurumu Besımevi, Ankara 1969, s. 174 (169-175).

[3] Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, s. 169-175; Ali Sevim & Yaşar Yücel, **Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi,** TTK, Ankara 1989, s. 415-419; Refet Yinanç, *"Dulkadiroğulları"*, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt 9, s. 553-557; Nuri Yavuz, **Anadolu'da beylikler Dönemi –Siyasi Tarih ve Kültür**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s. 45-51; Yunus Koç, *"Dulkadirli'den Osmanlı'ya Bozok,* **Maraş Tarihi'nden Bir Kesit Dulkadir Beyliği Araştırmaları II**, Alparslan, editörler Yaşar & Karataş, Mehmet & Yakar, Serdar, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş, 2008, s. 45-48.

doğusundaki Kozan köyünde oturan Şah Ruh Beğ Boz Ok'da ... bir takım eserler vücuda getirdi.

"Osmanlı- Memlûk savaşından sonra Alâüddevle, II. Bayezid ile münasebetlerini düzeltmeye çalıştı. Hatta bu maksatla 1500 yılında Karaman oğullarından Mustafa'nın tenkili için, Osmanlı kuvvetlerine yardım etmek üzere, Şah Ruh Beğ kumandasında asker gönderdi. Bir yıl sonra, Şah İsmail, Safevî devletini kurdu (1501). Ak Koyunlu hükümdarı Elvend Mirza'nın ölümü üzerine (911 yılı sonu: 1505), Alâüddevle Ak Koyunlu Göde Ahmed Beğ oğlu Zeynel'i, medrese, imaret ve türbe gibi önemli eserler Şahruh Bey ve çocukları tarafından bina edilmiştir.[1] Biz bu bildirimizde Bozok Dulkadirlilerine ait Çandır'daki kültür ve sanat eserlerini konu edineceğiz. Ayrıca Çandır Mescidi ve Zaviyesiyle aynı zaman diliminde inşa edilen, İlisu Köyü Şahruh Bey Mescidi (Sarıkaya), Kozan Köyü Şahruh Bey Mescidi ve Gemerek Şahruh Bey Mescitleri hakkında da bilgi vermeye çalışacağız. Özellikle de bu bildirimizde aile arşivimizden Çandır Zaviyesiyle ilgili Osmanlı beratlarına yer vereceğiz.

Dulkadirlilerin hâkim olduğu coğrafi alanın tamamında cami, mescit, medrese, köprü, zaviye, türbe ve vb. pek çok dini ve kültür eserleri bina edilmiş ve bunların çoğu da günümüze kadar ulaşmıştır.[2] Bu bölgede kalıcı eserlere imza atan Şahruh Bey ile ilgili olarak Faruk Sümer'in şu bilgilerini vererek konumuza başlamak istiyoruz:
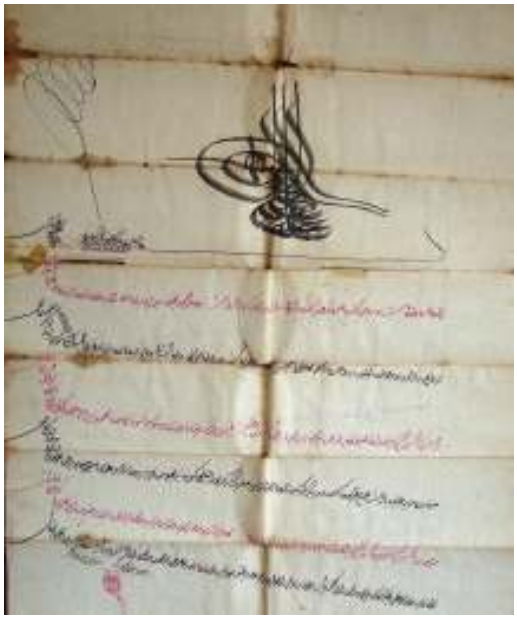
"*Şah Ruh Beğ ... Dulkadır hükümdarı Alâüddevle Beğ'in oğullarından biridir. Şah Ruh Beğ Osmanlı Memlük harbi (1485-1490) esnasında, Osmanlılar tarafından desteklenen amcası Şah Budak'ın 894 Rebiülâhirinde (1489 Mart) yaptığı bir baskında tutsak olup gözüne mil çekilmiş ise de bu, görmesine engel teşkil etmemişti. Şah Budak bu başarısını müteakib Alâüddevle Beğ ile karşılaştı. Fakat yenilip kaçtı ve yardımcı Osmanlı kuvvetleri kumandanı Mihal oğlu İskender Beğ de savaş meydanında kaldı. Şah Ruh Beğ'in, babasının bu parlak zaferi üzerine kurtulduğu tahmin edilebilir. Bundan sonra Çandır'ın az kuzey*

[1] Bkz. İsmail İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri,** Türk Tarih Kurumu Besımevi, Ankara 1969, s. 174 (169-175).
[2] Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, s. 169-175; Ali Sevim & Yaşar Yücel, **Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi,** TTK, Ankara 1989, s. 415-419; Refet Yinanç, *"Dulkadiroğulları"*, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt 9, s. 553-557; Nuri Yavuz, **Anadolu'da beylikler Dönemi –Siyasi Tarih ve Kültür**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s. 45-51; Yunus Koç, *"Dulkadirli'den Osmanlı'ya Bozok,* **Maraş Tarihi'nden Bir Kesit Dulkadir Beyliği Araştırmaları II**, Alparslan, editörler Yaşar & Karataş, Mehmet & Yakar, Serdar, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş, 2008, s. 45-48.

doğusundaki Kozan köyünde oturan Şah Ruh Beğ Boz Ok'da ... bir takım eserler vücuda getirdi.

"Osmanlı- Memlûk savaşından sonra Alâüddevle, II. Bayezid ile münasebetlerini düzeltmeye çalıştı. Hatta bu maksatla 1500 yılında Karaman oğullarından Mustafa'nın tenkili için, Osmanlı kuvvetlerine yardım etmek üzere, Şah Ruh Beğ kumandasında asker gönderdi. Bir yıl sonra, Şah İsmail, Safevî devletini kurdu (1501). Ak Koyunlu hükümdarı Elvend Mirza'nın ölümü üzerine (911 yılı sonu: 1505), Alâüddevle Ak Koyunlu Göde Ahmed Beğ oğlu Zeynel'i,

2.Çandır Zaviyesi

Aile Arşivinden Zaviyedarlık Beratı

Çandır, bugün Yozgat'ın güney ilçelerinden biridir. Burası XVI. Yüzyılda Akdağ nahiyesine bağlı bir köy idi. Alaüddevle Bey'in oğlu Şahruh Bey, burada ikamet ettiği için bilhassa mescit, zaviye ve köprü gibi kalıcı hizmet eserlerine banilik etmiştir. Bunlardan birisi Şahruh Bey Mescidi'dir. Şahruh Bey, önce 897(1492) tarihinde bir zaviye yaptırmış, akabinde de birkaç yıl sonra da bir mescit inşa ettirmiştir. Bu zaviye ve mescide, Çandır, Aynelüce (diğer adı Gözübüyük), Tozlu Hasan adıyla bilinen Köpek Pınarı, Gayiblü (diğer adı Büyükin) köylerinin gelirlerinin yarısını tahsis etmiştir. Tahrir defterinde Çandır'ın iki baştan (Mâlikâne

ve divânî olarak) vakfa tahsis edildiği, dolayısıyla köyün cizyesinin de vakfa ayrıldığı kaydedilir. XVI. Yüzyılda Çandır Köyü'nde Müslüman nüfusla birlikte yaşayan Hıristiyan nüfusun da Şahruh Bey tarafından getirtilerek yerleştirildiği de rivayet edilmektedir.[1] Bu kanaate katılmadığımızı belirtmek isteriz. Zira bu bölgede Gayri Müslim nüfuz eskiden beri vardır.

Nişan-ı Alişan-ı sami mekan-ı sultanî gara-i cihan sitani hakanî hükmü oldur ki

Akdağda vaki Şahruh Beğ ibni Alauddevle Beğ evkafından Çandar (Çandır) Zaviyesi ve kura-î sâire vakfından vâzife-i muayyene ile rub hisse zaviyedârı olan evlad-ı vâkıfdan es-Seyyid eş-Şeyh

İbrahim veledeş bilâ veled fevt olub yeri halî olmağla mahlûlûnden ammisi evlad-ı vâkıfdan iş bu rafian-ı tevki-i refiüş-şan-ı hâkânî kıdvetü'l-emasil ve'l-ekrân es-Seyyid es-Şeyh Musa ile diger ammisi

Ve müştereki es-Seyyid eş-Şeyh Feyzullah halife zîde kadrihumâya tevcih ve yedlerine berât-şerîf-i âlî şânım verilmek ricasına Bozok mea Süleymanlu nâibi Mevlâna Mahmud zîde ilmuhu arz etmekle mucibince tevcih olunmak fermanım olundı

Haklarında mezîd-i inâyet-i padişahanem zuhura getirüb bin ikiyüz on altı senesi saferinin yigirmi altıncı günü tarihiyle müverrah verilen ruus-ı hümayunum mucebince bu berat-ı humayunu virdim ve buyurdum ki

Mezbûrân es-Seyyid eş-Şeyh Musa ve es-Seyyid eş-Şeyh Feyzullah Halife zîde kadrihumâ vardıkta müteveffa-i merkumun mahlulunden rub hisse zaviyedarlık-ı mezbûra mutasarrıflar olub edâ-i hizmet eylediklerinden sonra bundan

Evvel zaviyedâr olanlar vazife-i muayyenesine ne vecihle mutasarrıf ola gelmişler ise merkumân dahi ol vechle rub hisse vazife-i muayeneleri evkaf-ı mezbûra mahsulünden alub mutasarrıf olalar. Şöyle bileler alamet-i şerife itimâd kılalar.

Tahriren şembe selh-i safer sene sitte aşer ve mieteyn ve elf

Be-makam-ı Kostantiniyyeti'l mahruse.[2]

Bu berattan anlaşıldığına göre Şahruh Bey Çandır'da yaptırdığı zaviyesinin zaviyedârlık hizmetini kendi evladına şart koşmuştur. Bu

[1] Bkz Yinanç, s. 125-126.

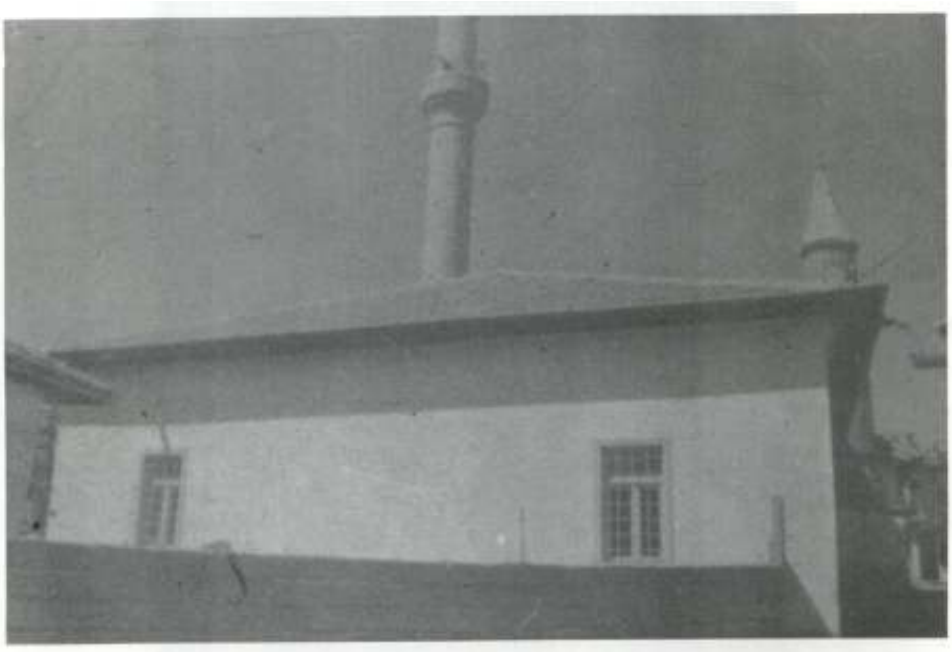
[2] Bu zaviye ile ilgili aile arşivimizde yer alan diğer beratlar başka bir çalışmamızda değerlendirilmeye tabi tutulacaktır.

durumun Osmanlı'nın son dönemine kadar uygulandığı anlaşılmaktadır. Nitekim beratta belirtildiği gibi H. 1216 (M.1801-1802) senesinde zaviyedarlardan birisi olan İbrahim'in evlat bırakmadan ölmesi üzerine hissesi yine evlad-ı vâkıftan amcaları Şeyh Musa ve Şeyh Feyzullah'a naib arzı ile intikal etmiş ve 29 Safer 1216 (M. 22 Temmuz 1801) tarihli beratları yazılmıştır.

Çandır Şahruh Bey Mescidi

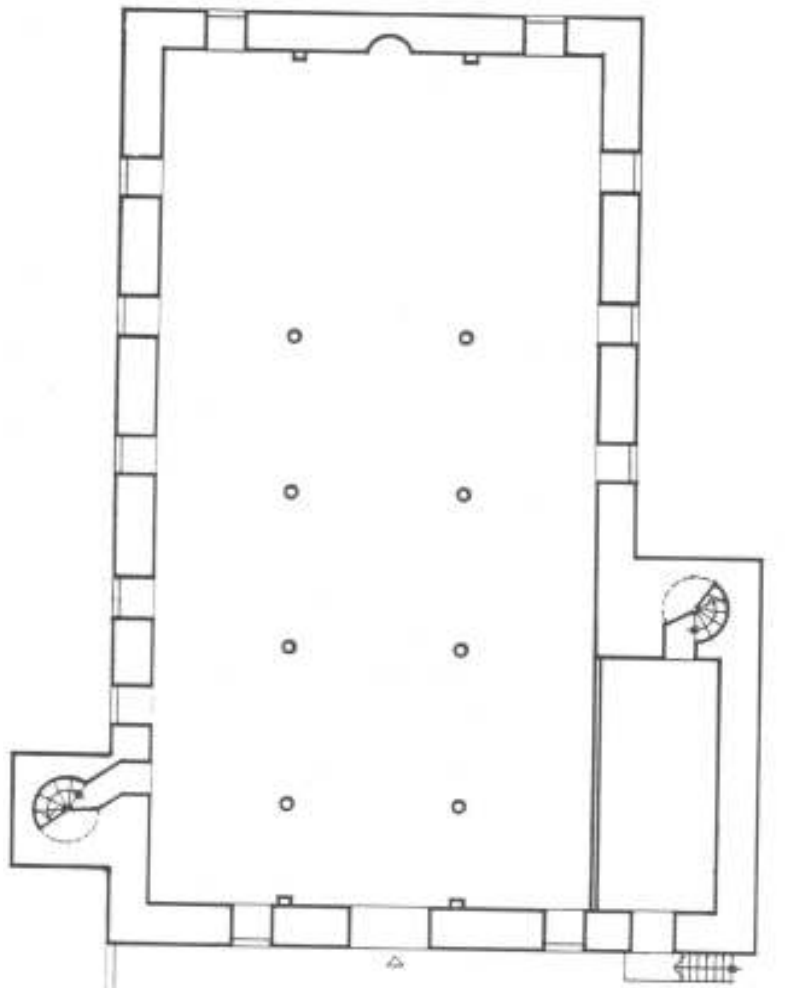
Şahruh Bey, yukarıda da ifade edildiği üzere önce 897(1492) tarihinde bir zaviye yaptırmış, akabinde de birkaç yıl sonra bir mescit inşa ettirmiştir. 1495'lerde inşa edilmiş olma ihtimali yüksek olan bu mescide, Çandır'ın yanı sıra, yukarıda ifade edilen civar köylerin gelirlerinin yarısını tahsis edilmiştir. Tahrir defterinde Çandır'ın iki baştan (Mâlikâne ve divânî olarak) vakfa tahsis edildiği, dolayısıyla köyün cizyesinin de vakfa ayrıldığı kaydedilmektedir.

Zamanın tahribatına dayanamayan mescit, 1157 (1744-1745) yılında Şahruh Bey oğlu Arslan Mehmet Paşa oğlu Ahmet Bey tarafından tamir edilmiştir.[1]

Çandır Şahruh Bey Mescidi Genel Görünüşü

[1] Bkz. Sümer, s. 340.

Çandır Şahruh Bey Mescidi Planı (Hakkı Acun)

Mescit, boyuna dikdörtgen planlı üç sahınlı idi. Orta sahın geniş ve yüksek tutulmuştu. İki minaresi vardı. Bunlardan daha eski olan batıdaki ayakta durmaktadır. Minare kare kaideli yuvarlak

gövdelidir. Kaideden minareye çıkış kapısının olduğu yer yıkılmıştır.[1]

Şahruh Bey Mescidi Kitabesi

Eski mescidin giriş kapısı üzerinde bir tamir kitabesi yer almaktaydı.

1- Sahibü'l- hayrat merhum Şahruh Beğ ibni

2- Aliü'd-devle Beğ el- cami'i şerif, bi - ta'miri el- müteve-

3- lli Ahmet Beğ bin Arslan Paşa, sene seb'a hamsin mi'e elf (1157)

Kitabeye göre; mescidin H. 1157 / M. 1744 - 1745 yılında Aslan Paşa oğlu Ahmet Bey tarafından tamir edildiği anlaşılmaktadır. Şahruh Bey, eşi Şahsultan Hatun adına yerini bilmediğimiz, Çandır'da bir zaviye yaptırdığını ve bunun da H. 1 Receb 897/M. 29 Nisan 1492 tarihli bir vakfiyesinin olduğunu biliyoruz. Tahrir defterinde ise, hem zaviye hem de mescitten bahsedilir. Buna göre Şahruh Bey'in bu mescidi hüccetin tanzim tarihinden sonra yaptırdığına hükmedilebilir.[2]

[1] Mescit Planı hakkında bkz. Hakkı Acun, **Bozok Sancağında (Yozgat İli) Türk Mimarisi**, TTK, Ankara 2005, s. 479-480.

[2] Geniş bilgi için bkz. F. Sümer, *"Bozok Tarihine Dair Araştırmalar I",* **Cumhuriyetin 50. Yıl Dönümünü Anma Kitabı***,* 1974, 309 (s.309-381); Hakkı Acun, s. 479-481;

Şahruh Bey Mescidinin mimari özelliği, sanat tarihçilerinin gözüyle beş ahşap sütun üzerine oturan, sundurmalı son cemaat yeri ve kırma çatılı üst örtüsüyle ilk bakışta, Osmaniye'nin Bahçe İlçesi'ndeki Ağca Bey Camii'ni hatırlatmaktadır.

Son cemaat yeri ile daha da dikine uzatılmış iç alan, iki sütun dizisiyle üçe ayrılmıştır. Değişik sayıdaki pencereleri ile çeşitli yönlerden aydınlanan mescit, bugün tamamen yeni bir hal almıştır ve iki minareli olması ile de dikkati çekmektedir. Kırma çatılı, kiremit örtülü olan yapı, moloz taştan örülmüştür. Plandan da anlaşılacağı üzere, mihraba dikey uzanan 20x11m. boyutlarındaki mekânın kuzeydoğu köşesinde, tuğla minare, batısında da ikinci minare yer almaktadır. Bunlardan kuzeydoğudaki sonradan yapılan tuğladan, batıdaki eski olanı taştandır. Her ikisine de içeriden birer kapı ile geçilir. Mihraba dikey uzanan duvara aykırı şekilde batıya taşırılan bölüme son cemaat yerinden ayrı bir kapıyla geçilerek ulaşılıyordu. Batıdaki taş kaideli eski minarenin çatı hizasından yükselen kısmı, çok kısa bir gövdeye sahip olup şerefeye kadar olan kısım da tuğladır. Silme şeklindeki taş bilezikle yuvarlak kısa gövdeden iki sıra halinde silmeyle şerefe altlığına geçilmektedir. Şerefe korkulukları ve papuçluk, çokgen düzgün kesme taştan örülmüş olup, diğer Dulkadirli minarelerinde olduğu gibi oldukça kısadır. Kısa ve çokgen gövdeli petekten sonra minare, klasik konik külahla sonuçlanmaktadır. Doğudaki minare, uzun ve yuvarlak gövdeli olup son 15-20 yıl içerisinde yaptırılmıştır.

Mescidin içerisindeki mihrap, şekil ve bezemeleri bakımından Kahramanmaraş'taki cami mihraplarını daha sade olarak tekrarlamaktadır. Yuvarlak nişli olup, kavsarası, ters merdiven şeklinde ve mukarnaslıdır. Üst kısım geniş, yayvan, kaş kemerle sonuçlanmakta, boşluklarda üzerleri işlemeli iki kabara yer almaktadır. Alçı bezemeli sade bordürler, sonradan boyanarak

Hamza Gündoğdu, **Dulkadirli Beyliği Mimarisi,** Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları, Ankara 1986, s. 151.

çirkinleştirilmiştir.[1] Mescit, ilçe merkezinde çarşı içinde yer almaktayken 1995 yazında, minaresi ayakta kalmak üzere yıkılarak yerine yeni bir cami yapılmıştır.

Çandır Şah Sultan Hatun Türbesi

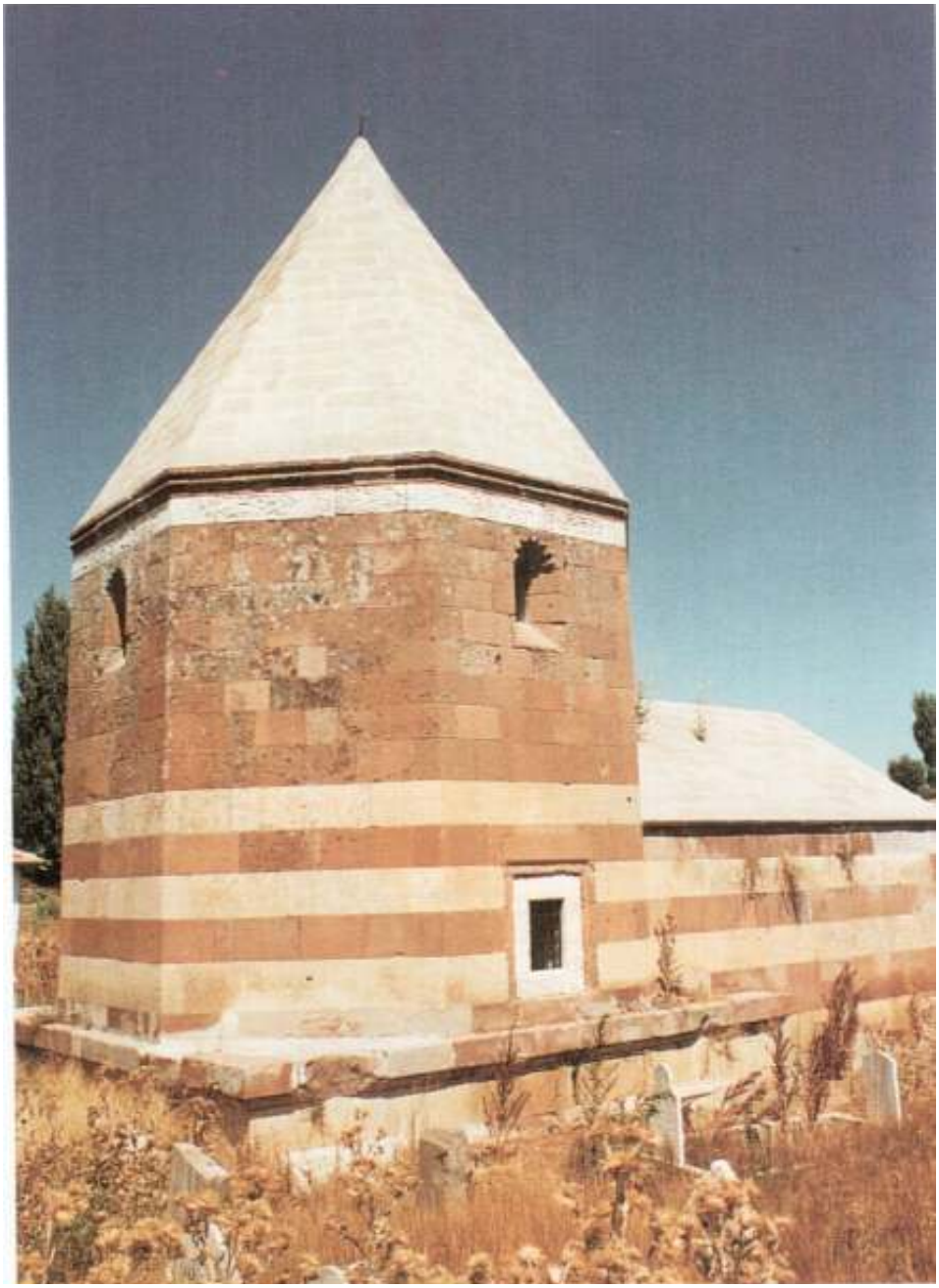
Şah Sultan Hâtun, Dulkadirli Şehsuvar Bey (1467-1473)'in kızı ve Dulkadir hükümdarı Alâüddevle Beğ'in oğullarından Şahruh Bey'in eşi idi. Kocası Şahruh Bey, aynı zamanda amcasının oğlu idi ve oldukça mâcerâlı bir hayat yaşamıştı.[2]

Yukarıda adı geçen Şah Sultan Hâtun, işte böyle bir şahsiyetin hanımı idi. Babası ve amcası hükümdar olmaları hasebiyle, pek tabiî olarak saraylarda yetişmişti; bu saraylı hâtunun medfûne olduğu şâhâne türbe ise, yaptırdığı zarif abideden kendisini çok sevdiği anlaşılan Şahruh Bey'in eseridir.

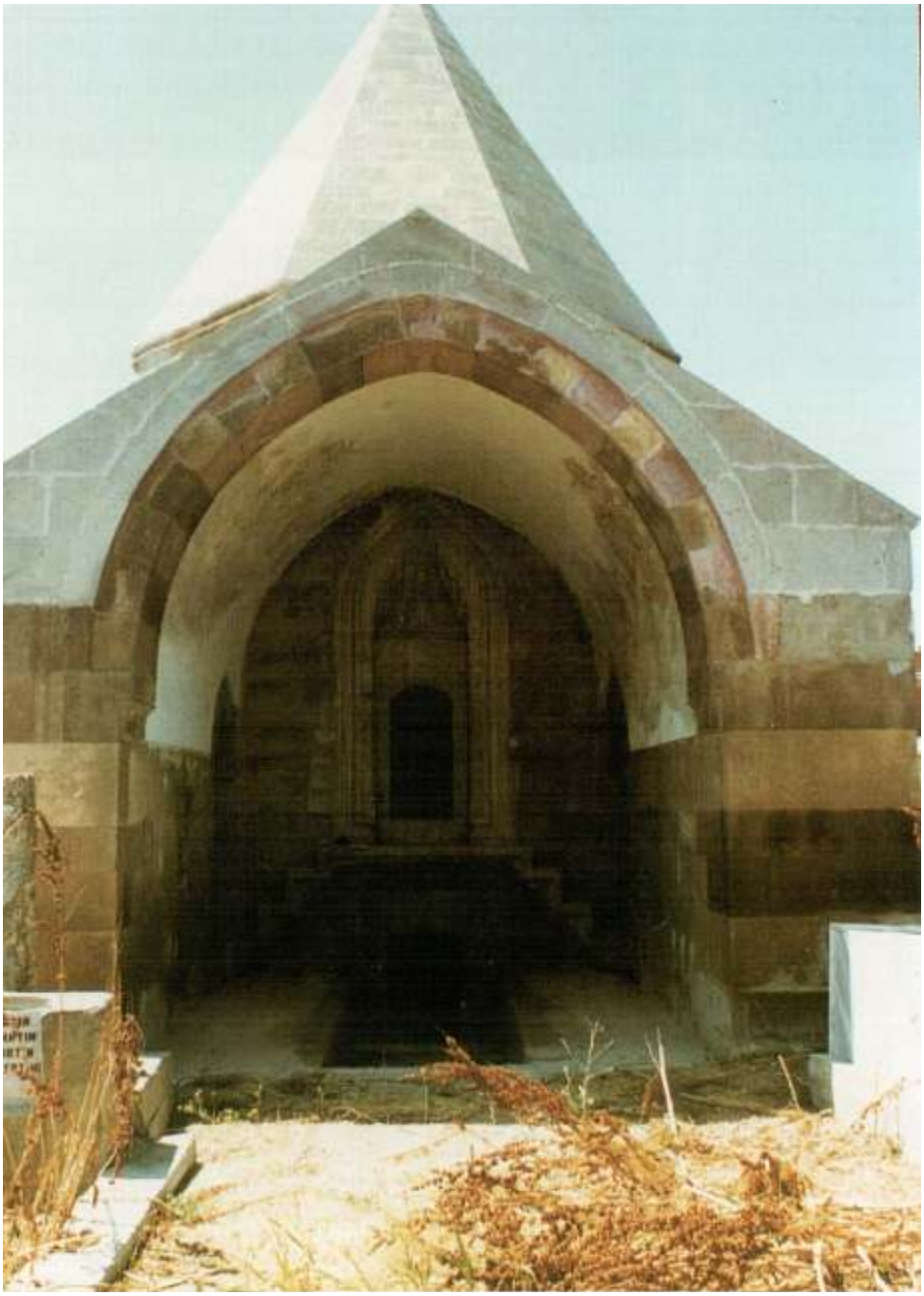

Şah Sultan Hatun Türbesi

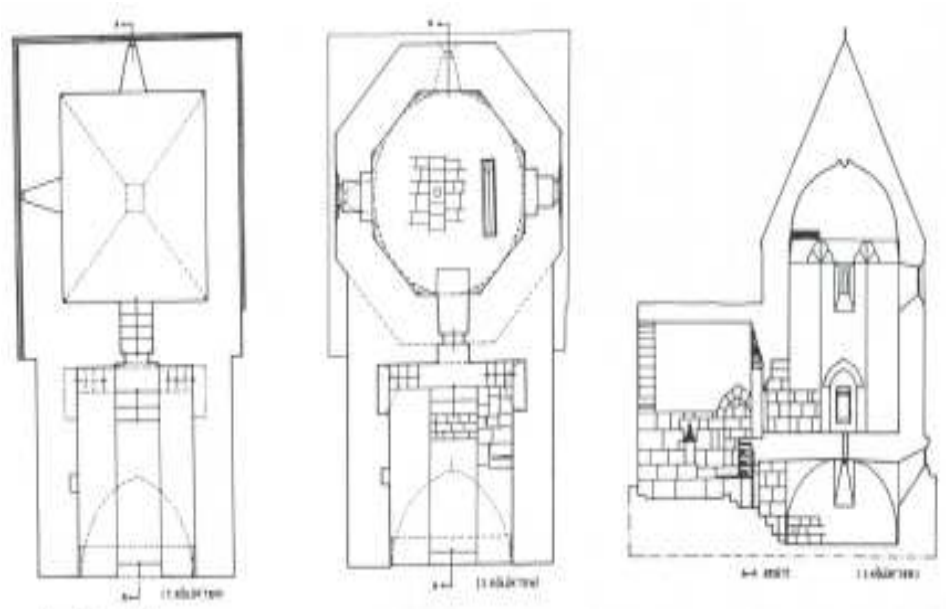
[1] Geniş bilgi için bkz. Gündoğdu, s. 18-19.
[2] Sümer, s. 654-655.

Türbe

Türbe Eyvanı

Çandır Şah Sultan Hatun Türbesi Planı (Hakkı Acun)

Türbedeki Sanduka

Bizim orda karnı ağrıyan hastaların bu sandukaya karınlarını sürdüklerinde şifa bulacaklarına dair bir inanış vardı. Şimdilerde bu inanışın davam ettirilip ettirilmedi hakkında bilgi sahibi değilim. Ancak çocukluk yıllarımızda karnımız ağrıdığında üzerinde şahadet yazılı olan türbedeki bu sandukaya karnımızı sürerdik. Ayrıca türbenin temizliği ve bakımı da düzenli olarak yapılırdı. Görüntüdeki gibi bakımsız değildi. Bütün bunlar değerlerimize yabancılaştığımızın göstergesidir. Ecdadımızın mirasına sahip çıkma ve onu koruma bilincimizi yitirdik. Öyle ki, son zamanlarda kümbetin define avcılarının tahribat merkezi haline geldiğini müşahede ettiğimi üzülerek belirtmek istiyorum. Vakıflarlarca korunma altına alınmış olmasına rağmen, gizliden gizliye türbenin sağı solu eşilerek tahrip edilmektedir.

Türbe Yazıları ve Penceresi

Türbe, Çandır İlçe merkezindedir. Kitabesi yoktur. Türbe içindeki sanduka üzerinde; bir yanda "Kelime-i Tevhid" diğer yanda, " Şah Sultan binti Şahsuvar Beğ", ayak ucunda ise, "senete hamse ve tis'a mie (H. 905/ M. 1499-1500) yazılıdır. Şahruh Bey'in

hayratına ait H. 897/M. 1492 tarihli hüccette Şah Sultan Hatun ölü olarak gösterilmektedir. Bu iki tarihe göre Şah Sultan Hatun 1492 de ölmüş, Şahruh Bey karısı için 1499 - 1500 tarihinde türbeyi yaptırmış olmalıdır.

Yakın bir tarihte türbenin eyvan ve dış külah örtüleri, ihtiyaç duyulan iç ve dış kısımları, restorasyon geçirmiştir.

Şahsultan Hatun kümbeti M. O. Arık'ın türbe tipolojisinden, "Kümbet + Eyvan Bileşimi Türbeler" grubuna girer. Türbe, sekizgen gövdeli ve doğusuna ilave edilmiş eyvandan oluşur. Türbe, sekizgen gövdeli, içten kubbe dıştan sivri külâhla örtülüdür. İçten kubbeye köşelerde yer alan istiridye kabuğu şeklindeki dolgularla geçilir. İçinde bir tane sanduka bulunur. Sembolik sanduka odasını, kuzey ve güneye açılan iki alt pencere ile bunların üzerindeki ve batıdaki üst mazgal pencereler aydınlatır. Girişi eyvan içine açılır. Yuvarlak basık kemerli giriş, yuvarlak kaval silmelerle tepede sivri kemer oluşturacak şekilde biçimlendirilmiştir.

Esas mezar odası, kare planlı üzeri aynalı tonoz örtülüdür. Tonozun kilit taşının bulunduğu yerde sembolik sanduka odası ile esas mezar odasını birbirine bağlayan dikdörtgen bir delik bulunmaktadır. Doğu, batı ve güney cephesinde mazgal birer penceresi vardır. İçindeki mezar yok edilmiştir. Girişi eyvan içine açılır. Sembolik sanduka odası ile esas mezar odasının kapıları dikey eksende yer alır. İki taraflı merdivenlerle üst kata çıkılır.

Eyvan, içten sivri beşik tonoz örtülü, dıştan beşik çatılıdır. Eyvanın iki tarafında 1.5 m. eninde 75 cm. yüksekliğinde, sembolik sanduka odasının çıkışına kadar uzanan bir seki bulunur. Seki, sembolik sanduka odasına çıkış yerinde, eyvan duvarına açılan, çıkışı rahatlatmak için sivri kemerli bir niş açılmıştır. Bu nişten başka yine eyvanın güney duvarında mukarnaslı küçük bir niş daha vardır.

Türbe dıştan kümbet+eyvan planını yansıtır. Eyvan kümbetin 3/2 ne kadar yükselir.

Türbenin Dış Cephe Yazıları

Kümbet yaklaşık olarak 1.5 m. yüksekliğinde kare bir kaide üzerine oturur. Alt pencereler, dikdörtgen lentolu üst pencereler istiridye kabuğu şeklinde mazgal biçimlidir. Kahverengi kesme taştan yapılan türbenin etrafını açık sarı renkli dört bant çevirir. Bu bantlar süsleme özelliği gösterir. Ayrıca sembolik sanduka odasının stalâktitli kavsaralı giriş kapısı üzerinde kaş kemerin tepesinde bir Rumi motifi ile iki yanında içi katmerli çiçek motifleri yer alır. Yapı içindeki kubbeye geçiş köşelerindeki istiridye kabuğu ve kubbe ortasındaki armudi sarkıt süsleme özelliği gösterir.

Türbenin etrafı, "Tekke nişin" (Tekkeşin) namıyla bilenen ve Şahruh Bey'le kan bağı olan sülalenin aile mezarlığına dönüştürülmüştür. Bu kabristana yaklaşık yirmi yıldır cenaze defnedilmemektedir. Çünkü defin için boş yer kalmamıştır. Cenazeler, ilçenin giriş ve çıkışlarında bulunan iki büyük kabristandan birine defnedilmektedir.

Kozan Köyü Şahruh Bey Mescidi

Kozan XVI. Yüzyılda Akdağ Nahiyesi'ne bağlı diğer adıyla Şahruh Bey Kışlası olarak da bilinen bir köy idi. Bu köy günümüzde Çandır İlçesi'nin merkez köylerinden biridir. Şahruh Bey tıpkı Çandır ve İlisu Köyleri'nde olduğu gibi Kozan Köyü'nde de 1492 tarihinde bir mescit yaptırmıştır. Bu mescide aynı köyden iki değirmen ile Çandır Köyü'nün yarısını ve Aynelüce (diğer adı Köpek Pınarı) köy ve mezralarından da gelir tahsis ettiği kayıtlarda yer almaktadır.[1]

İlisu Köyü Şahruh Bey Mescidi

Kaynaklarda bu köy Boğazlıyan İlçesi'nde gösterilse de, günümüzde Sarıkaya İlçesi'ne bağlı merkez köylerinden biridir. Eskiden Sarıkaya nahiyesi Boğazlıyan Kazası'na bağlı olduğundan dolayı adı kaynaklarda Boğazlıyan İlisu Köyü olarak geçmektedir. Ancak günümüzde Boğazlıyan Kazası'nın böyle bir köyü bulunmamaktadır. İlisu, XVI. Yüzyılda Boğazlıyan Nahiyesi'ne bağlı bir köydü. Şahruh Bey, 1492 yılında bu köye bir mescit yaptırarak, Kozan Mescidi'ne tahsis ettiği vakıf gelirlerinden bir kısmını da bu mescide ayırmıştır.[2]

Gemerek Şahruh Bey Mescidi

Şahruh Bey, hüküm sürdüğü Bozok havalisindeki mescit ve zaviyeleri aynı tarihlerde bina ettiği görülmektedir. Arşiv kayıtları bu düşüncemizi teyit etmektedir. Zira mezkur mescitlerin hepsi aynı tarihlerde inşa ettirilmiştir.

Gemerek Şahruh Bey Mescidi, 897 Recep Ayında Çıbık Nahiyesine tabi Hamzalı ve Agel Ağıl Mezraları'nın gelirlerinden günde üç dirhem imama, bir dirhem müezzine, bir dirhem ferraşa, bir dirhem mum ve hasır için, sekiz dirhem de sekiz cüzhan için tahsis etmiştir. Erzurum Beylerbeyi Dulkadirli Mehmet Han'ın müracaatı üzerine Gemerek Köyü'nün vakıftan kesilen "Rüsum" ve "Cizyesi" yeniden vakfa tahsis edilmiştir.[3]

[1] VGMA, Mücedded Anadolu 8 (594), s. 206,207,208.
[2] VGMA, Mücedded Anadolu 8 (594),s.207.
[3] VGMA, Mücedded Anadolu 8 (594),s.207-208; BOA, Vakfiyeler Tasnifi II. 15/7; Ayrıca bkz. Yinanç, s. 125.

Mescit 1163 (1750) yılında Çandır Mescidi gibi Ahmet Bey ve 1238 (1822-1823) yıllarında da Çapanoğlu tarafından tamir edilmiştir.[1]

Sonuç

Tarih bilimcimizin esnek refleksli ve unutkanlığa yatkın olduğunu söylemek mümkündür. Kültürel mirasımızı muhafaza etme noktasında da millet olarak hassas olduğumuz söylenemez. Ecdadımız vatanın daha da yaşanır hale gelmesi için her türlü çaba ve fedakârlıktan kaçınmamış, sevgisini, aşkını, ruh dünyasını geride bıraktığı eserlere de yansıtarak bizlere göstermek istemiştir. Üzülerek ifade etmek gerekirse, onların bu eserlerini hakkıyla koruyamadık. Mesela kendi bölgemde aile belgelerimizde Çandır'da dört tane köprünün olduğu yazılıdır. Ancak günümüzde bu köprülerin yerlerinde yeller esiyor ve bugün bunların yerlerini dahi bilen yok. Bu köprülerden sadece ikisini çocukluk yıllarımızda görmek şansını yakalayabildik ve yıllarca insanlara hizmet veren çok kıymetli köprülerden birinin üzeri günümüzde bilinçsizce kapatılmış durumdadır. Yıllar önce durumu Çandır kaymakamına bildirerek, tarihimizi toprağın altına gömmenin, vatana ve ecdada ihanet olduğunu ve bunun tekrar gün yüzüne çıkartılması talep ettik. Memnuniyetle kabul etti. Fakat sürekli kaymakam değişiklikleri sebebiyle bu girişimimiz şu an itibariyle neticesiz kalmış durumdadır.

[1] Geniş bilgi için bkz. Sümer, s. 342; Yinanç, s. 125; Hamza Keleş, **Vakıfnamelerine Göre Yozgat Vakıfları (1400-1920),** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1996.

KAYNAKÇA

Acun, Hakkı, **Bozok Sancağında (Yozgat İli) Türk Mimarisi**, TTK, Ankara 2005.

Altınöz, İsmail, **Dulkadir Eyaletinin Kuruluşu ve Gelişmesi**, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş, 2009.

Gündoğdu, Hamza, **Dulkadirli Beyliği Mimarisi,** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.

Keleş, Hamza, **Vakıfnamelerine Göre Yozgat Vakıfları (1400-1920),** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1996.

Koç, Yunus, *"Dulkadirli'den Osmanlı'ya Bozok"*, **Maraş Tarihi'nden Bir Kesit Dulkadir Beyliği Araştırmaları II**, Alparslan, editörler Yaşar & Karataş, Mehmet & Yakar, Serdar, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş, 2008 (s.43-57).

Sevim, Ali & Yücel, Yaşar, **Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi,** Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989

Sümer, Faruk, *"Bozok Tarihine Dair Araştırmalar I*", **Cumhuriyetin 50. Yıl Dönümünü Anma Kitabı,** 1974, 309 (s.309-381)

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri,** TTK, Ankara 1969, s. 174 (169-175).

Yavuz, Nuri, **Anadolu'da Beylikler Dönemi –Siyasi Tarih ve Kültür,** Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010

Yinanç, Refet, **Dulkadir Beyliği,** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

Yinanç, *"Dulkadiroğulları",* **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt 9, s. 553-557.

ARŞİV BELGELERİ

VGMA, Mücedded Anadolu 8 (594), s. 206,207,208.

BOA, Vakfiyeler Tasnifi II. 15/7

MEMLÛK SULTANI EL-MELİK EZ-ZÂHİR SEYFED-DÎN ÇAKMAK DÖNEMİNDE MEMLÛK-DULKADİR MÜNASEBETLERİ (1438-1453)

Yrd. Doç. Dr. Abdullah Mesut AĞIR*

ÖZET

Çerkezler dönemi sultanlarından olan Çakmak, 1438-1453 yılları arasında Memlûk tahtında bulunmuş, on beş senelik hükümranlığı müddetince Hospitalier Şövalyeleri, Venedik, Ceneviz, Nubya gibi Hıristiyan devletlerin yanında Osmanlı, Timur, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Ramazanoğulları, Karamanoğulları ve Dulkadiroğulları gibi Türk-İslâm devletleri ve beylikleriyle siyasi ve diplomatik ilişkiler geliştirmiştir. Özellikle Çakmak, Osmanlı, Timur ve Dulkadir hanedanından kız almak suretiyle bu devletlerle ve beyliklerle akrabalık ilişkisi kurmuş ve devletin dış siyasi politikasını barışçıl temeller üzerine oturtabilmişti.

Anahtar Kelimeler: Çakmak, Memlûklar, Dulkadir, Nefise Hatun, Osmanlılar.

Abstract

Sultan Jaqmaq, belonging to the Circassian Period, reigned between 1438-1453 and during this time he developed political and diplomatical relationships with the Christian States such as The Hospitaliers, Venice, Genoese, Nubia and the Islamic states and the principalities such as The Ottomans, Timurids, Aq-Qoyunlu, Qara-

* Batman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta: mesutagir@hotmail.com

Qoyunlu, Ramazan, Qaraman and Dhulqadir. Especially, Jaqmaq established kinship relations with the Ottomans, Timurids and the Dhulqadirs by taking bride and by this way he installed the state's external policy on peaceful base.

Key Words: Jaqmaq, The Mamluks, Dhulqadir, Nefise Khatun, The Ottomans.

1438-1453 yılları arasında Memlûk tahtında iktidarda bulunmuş olan Sultan Çakmak Burcîler devrinin göze çarpan sultanlarından birisidir. Küçük yaştayken Sultan Berkûk zamanında Kafkasya'dan Mısır'a köle olarak getirilen Çakmak ilk olarak Atâbek Aynâl el-Yusufî tarafından satın alınmış, Aynâl'ın vefat etmesi üzerine de onun oğlu olan Ali b. Aynâl tarafından büyütülmüştü. Çakmak'ın *el-'Âlâî'* unvanıyla anılması işte bu ustâdından dolayıdır (*el-Melik ez-Zâhir Seyf ed-Dîn Çakmak el-'Âlâî*). Gençlik yıllarında Memlûk Sultanı Berkûk onu ustâdından istemiş, sultanın talimatıyla birlikte ustâdından alınan çakmak *tibâk* (*tabak*) denilen askerî okullara gönderilmiştir. Buradaki askeri eğitimini tamamladıktan sonra Sultan Berkûk, Çakmak'ı azat etmiş, kendisine at ve kumaş vererek onu *hasekisi*[1] yapmıştır.[2] Çakmak, bu vazifesini Berkûk'un vefatına değin sürdürdü.[3] Böylelikle saraydaki soylu gençler arasına girmiş olan Çakmak, aşamalı düzenin basamaklarını fazla güçlük çekmeksizin, hatta rakiplerinin kurbanı olmak gibi alışılagelmiş bir tehlikeyle karşılaşmaksızın, tırmanmaya başladı.[4] Bundan sonra sırasıyla Sultan el-Melik en-Nâsır Ferec (1399-1412) zamanında sâkî ve onlar emirliği (emir 'aşere),[5] el-Melik el-Mueyyed Şeyh el-Mahmûdî devrinde (1412-1421) yine onlar emirliği, tablhâne emirliği ve hâzindârlık(hâzinedarlık); Seyf ed-Dîn Tatar döneminde (1421) emir mi'a mukaddem elf, el-Eşref Barsbay zamanında (1422-1437) hâcib el-

[1] *Hasekiye*, özellikle Bahrî Memlûklar zamanında sultanın korumasını yapan özel birliklerdi, D. Ayalon, "Studies on the Structure of the Mamluk Army I", **BSOAS**, 15/2, (1953), s. 213.

[2] Ebû'l-Hayr Şems ed-Dîn Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, **ed-Dâv' el-Lâmî' li-Ehl el-Karn et-Tâsi'**, Dâr Mekteb el-Hayât, c. III, Beyrut (b.t.y.), s. 71.

[3] Ebû'l Mehâsîn Yusuf b. Tagriberdî, **el-Menhel es-Safi vel-Mustevfi Ba'd el-Vâfî**, nşr. Muhammed el-Emîn, c. IV, Kahire 1986, s. 275-276; Takîy ed-Dîn Ahmed b. 'Alî el-Makrîzî, **Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifet Duvel el-Mulûk**, nşr. Sa'îd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr, I/2, Kahire 1972,, s. 1087.

[4] Andre Clot, **Kölelerin İmparatorluğu Memlûkların Mısırı**, çev.: Turhan Ilgaz, Melisa Matbaası, İstanbul 2005, s.121.

[5] Onlar emiri veya emiri 'aşara emrinde on atlı bulunurdu; bkz. Ayalon, "Studies on the Structure of the Mamluk Army-II", s. 470.

huccâblık, emir meclislik, emir silâhlık ve atâbek el-'asâkirlik vazifelerinde bulunduktan sonra[1] Barsbay'ın oğlu el-'Azîz Yusuf'un kısa süren hükümdarlığında ise (1437-1438*) mudebbir el-memleke*[2] olarak tayin edildi.[3]

Barsbay'ın vefatından sonra 15'li yaşlarda onun yerine geçen küçük oğlu Yusuf'un kısa süren iktidarı döneminde aktif bir siyaset izleyen Emir el-Kebîr Çakmak, ilk önce Barsbay'a ve onun oğlu Yusuf'a bağlı olan memlûk gruplarını (*el-Eşrefiyye*) bertaraf etmeyi başarmış, daha sonra da ümeranın ittifakıyla sultanlık tahtına geçmiştir. 14 sene 10 ay 2 gün sultanlık tahtında bulunan Çakmak, Hıristiyan Devletlerin yanında Osmanlılar, Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Karaman Beyliği, Dulkadir Beyliği ve Ramazan Beyliği gibi çeşitli Türk-İslâm devletleri ve beylikleriyle siyasi ve ekonomik temellere dayanan ilişkiler geliştirmiştir. Konumuz dâhilinde olan Çakmak devrinde Memlûkların Dulkadir münasebetlerine değinmeden önce bu dönemdeki siyasi tabloyu kısaca tasvir etmemizde fayda görüyorum. Doğu Akdeniz'de St. Jean

[1] Memlûk Devleti'ndeki bu vazifeler için bkz. İ.H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal**, T.T.K. yay., Ankara 1984, s. 299; Samira Kortantamer, **Bahrî Memlûklar'da Üst Yönetim Mensupları**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay., İzmir 1993. s. 80.

[2] Memlûklarda aslında saltanat sistemi olmamasına rağmen, gene de sultanların buna meyilli oldukları göze çarpmaktadır. Zaten Sultan Kalavun'un bir hanedan oluşturma çabası bu duruma açık bir delildir. Ekseri Memlûk sultanları vefat etmeden önce, kendisinden sonra tahta geçebilmesi adına oğulları için ümeradan ve devletin önde gelen bürokratlarından biat alırlar, o sultan vefat ettiğinde de, oğlu ister küçük yaşta olsun ister devleti idare etmek kabiliyetinden mahrum bulunsun sultanlık tahtına geçerdi. Ümera ise bu duruma sırf sultanın vasiyeti yerine gelsin diye katlanmak durumunda kalırdı. Tahta geçen yeni sultanın yaşı küçük ise kendisine nüfuzlu emirlerden birisi *müdebbir ed-devle* olarak tayin edilirdi. Bir nevi atabek gibi vazife gören *müdebbir ed-devle* küçük sultan adına devlet işlerini idare ederdi. Elde etmiş olduğu bu makam, o emire aynı zamanda şartları kendi lehine çevirme imkanını da sağlıyordu. *Müdebbir ed-devle*'nin gölgesi altında kalmış olan sultan devlet işlerinde pasif iken, işleri sultan adına idare eden *müdebbir ed-devle* ise kısa zamanda yüksek mevkilere *huşdaşları*'nı getirerek şartları kendisi için hazırlar ve sultanlık tahtına geçebilirdi. Bunun en bariz örneklerini Sultan Kalavun'da ve çalışmamızda ele aldığımız Sultan Çakmak dönemlerinde görmek mümkündür, bkz. A. Mesut Ağır, **Memlûk Tarihçilerine Sultan Kalavun Dönemi Siyasi Olayları**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2004; A. Mesut Ağır, **Memlûk Sultanı el-Melik ez-Zâhir Seyf ed-Dîn Çakmak Dönemi 1438-1453**, Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2010.

[3] Asri Çubukçu, "Çakmak el-Melikü'z Zâhir Ebû Said Seyfüddin el-'Alâî", ***İ. A.***, T.D.V. yay., c. 8, İstanbul 1993, s. 192.

Şövalyelerine karşı Rodos'a tertip edilen üç sefer dışında[1], Çakmak devri dış siyasi ilişkileri ekserisi diplomasiye ve elçi teatilerine dayanan münasebetler olup, Memlûklar'a rakip durumda bulunan herhangi bir devletle savaşa girilmemişti. Zaten hem o dönemin şartları bunu gerektirmişti, hem de zaman zaman ilişkilerde yaşanan gerilimlere rağmen savaşa mahal verecek bir durum hâsıl olmamıştı. Ayrıca belirtilmesi gereken bir diğer husus da selefi Barsbay gibi Sultan Çakmak da bazı beylik ve devletlerle evlilik yoluyla akrabalık bağı kurmuş ve böylelikle devletin dış siyasî politikasını sağlam ve barışçıl temeller üzerine oturtmuştur.[2] Osmanlı Hükümdarı Yıldırım Beyazit'in torunlarından Orhan Beyin kızı Fatma Sultan,[3] Dulkadiroğlu Nâsır ed-Dîn Bey'in kızı Nefise Hatun ile Dulkadir Beyi Süleyman Beyin kızı ve Timur'un torunlarından Sultanîzâde Muhammed b. Baysungur'un kız kardeşi Hond el-Bayka Çakmak'ın eşleri arasındaydı.[4]

Memlûkların sınır komşusu durumunda olan Osmanlılar, bu devrede tüm dikkatini Avrupa'ya çevirmiş, 1444'te Varna ve 1448'te II. Kosova savaşlarında Birleşik Avrupa ve Balkan Milletlerinden oluşan Haçlıları ağır bir mağlubiyete uğratmıştı. Bir rivayete göre II. Murad (1421-1451) kendisine karşı teşekkül ettirilen büyük Haçlı birliklerine, Doğu Akdeniz'deki şövalyelerin de müdahil olacağı istihbaratını almasından sonra, onları meşgul etmek maksadıyla Çakmak'tan Rodos'a sefer tertip etmesini talep etmiş[5], böylelikle Hıristiyan birliğine karşı devrin iki Müslüman devleti birlikte hareket etmişlerdi. Bundan sonra bu iki devlet arasında gelişen diplomasi trafiği, Çakmak devri Memlûk-

[1] Sultan Çakmak'ın Rodos seferleri için bkz. Hassanein Rabie, "Mamlūk Campaigns Against Rhodes (A.D. 1440-1444)", **The Islamic World: From Classical to Modern Times**, nşr. Roger Savory, A. L.Udovitch, Princeton 1989, s. 281-286; Cüneyt Kanat, "Sultanı ez-Zâhir Çakmak'ın Rodos Seferleri 1440-1443-1444", **Prof. Dr. İsmail Aka Armağını**, İzmir 1999, s. 392-406.

[2] Susan Jane Staffa, **Conquest and Fusion: The Social Evolution of Cairo**, Leiden 1977, s. 209.

[3] Howayda el-Harithy, "Female Patronage of Mamlūk Architecture in Cairo", **Beyond the Exotic: Women Histories in Islamic Society**, nşr. Amira al-Azhary Sonbol, New York 2005, s. 329.

[4] Kondo Nobuaki, **Persian Documents: Social History of Iran and Turan in the 15th-19th Centuries**, Londra-Routledge 2003, s. 101.

[5] Robert Irwin, "Islām and The Crusaders", **The Oxford Illustrated History of the Crusaders**, nşr. Jonathan Riley Smith, Oxford 1995, s. 249; Said Abd el-Fettâh 'Âşûr, **el-'Asr el-Memâlîkî fî Mısr veş-Şâm**, Kahire 1976, s. 181-182; K.Y. Kopraman, "Mısır Memlûkleri", **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi,** VI**,** İstanbul 1992, s. 521.

Osmanlı ilişkileri açısından olumlu olmuş ve iki tarafın dostluğunu pekiştirmiştir.[1]

1370-1405 yılları arasında Doğu Türkistan'ı, Harezm'i, İran'ı, Azerbaycan'ı, Irak'ı, Suriye'yi, Kazan'ı ve Anadolu'nun da içinde olduğu geniş bir coğrafyayı hâkimiyeti altına alan Timur'un[2] ölümünden sonra devletin oğulları ve torunları arasında pay edilmesi sonucunda Timurlu Devleti de zayıflamıştı.[3] Şahruh babası dönemindeki siyasi başarıları sürdürememiş, başka bir değişle bilimsel ve kültürel hayattaki başarılar siyasi alana taşınamamış, doğuda husule gelen bu otorite boşluğu doğal olarak dönemin sivrilmeye başlayan iki devleti; Karakoyunlular ve Akkoyunlular arasındaki hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştu.[4] Bu coğrafyadaki boşluktan istifade etmesini bilen Karakoyunlu Hükümdarı Cihanşah, merkezi baskınında azalmasını fırsat addederek, 1440 yılında Gürcistan'ı, 1445 yılında İsfehan'ı, 1447'de Fars ve Kirman'ı, 1450 yılında Cürcan'ı ele geçirerek güçlenmişti.[5] Akkoyunlular'a gelince; bunlar Kara Yülük Osman'ın ölümünden sonra süre gelen taht kavgalarından dolayı zayıf düşmüş, bu durum Kara Yülük'ün torunu Uzun Hasan'ın siyasi otoriteyi ele geçirmesine kadar sürüp gitmiştir.[6] Kısaca Sultan Çakmak devrinde doğudaki siyasî manzarayı, Timur Devleti'nin zayıflamasıyla açığa çıkan otorite boşluğundan yararlanan ve Akkoyunlular arasındaki iktidar kavgalarını da fırsat bilen Cihanşah'ın giriştiği fetihlerle Karakoyunlular'ın güçlü hale gelmesi ve zaman zaman çıkar çatışmalarının bu iki devleti karşı karşıya getirmesi şeklinde özetleyebiliriz. Taraflar arasında hâkimiyet adına yapılan bu mücadelelere Memlûklar, menfaatlerine dokunulmadığı sürece seyirci kalıp denge

[1] Irwin, "Islām and The Crusaders", s. 249; 'Âşûr Sâ'id 'Abd el-Fettâh, **el-Eyyûbîyyûn vel-Memâlîk**, Kahire 1992, s. 284.

[2] Beatrice Forbes Manz, **The Rise and Rule of Tamerlane**, Cambridge 1999, s. 90; Timur'un ölümünden sonra devlet içinde süre gelen hâkimiyet mücadeleleri hakkında detaylı bilgi için bkz. İsmail Aka, "Timur'un Ölümünden Sonraki Hâkimiyet Mücadelelerine Kısa Bir Bakış", **Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Anma Kitabı**, Ankara 1974, s. 383-390.

[3] René Grousset, **The Empire of the Stepps: A History of Central Asia**, New Jersey 2002, s.456-460; Isabel Miller, "Timurids", **Medieval Islamic Civilization: An Encyclopedia**, nşr. Joseph W. Meri, c. 1, (2005), 812-13.

[4] İsmail Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447***)*, T.T.K. yay., Ankara 1994, s. 176; H. R. Roemer, "The Sucessors of Tīmūr", **The Cambridge History of Iran**, nşr. W.B. Fisher, Peter Jackson, Laurance Lockhart, c.6, 1986, s. 98-147.

[5] C. E. Bosworth, **The New Islamic Dynasties: A Chronological and Genealogical Manual**, Edinburgh 2004, s. 273-74.

[6] Martin Sicker, **The Islamic World in Ascendancy: From the Arab Conquests to the Siege of Vienna**, Westport 2000, s. 185.

siyaseti izlemekle yetinmiştir. Burada menfaatten kasıt elbette Sultan Çakmak ile akrabalık bağı bulunan Dulkadiroğulları'ydı ve Cihanşah'ın fetih politikasına karşı Dulkadiroğlu Nâsır ed-Dîn Muhammed Akkoyunlular'ı destekliyordu.[1]

Dulkadiroğulları Elbistan ve Maraş merkezli bir beylik olup, 16. yüzyıla değin Memlûklar ile Osmanlı Devleti arasında tampon böle olmuş, bu ehemmiyetinden ve her iki devletin de beylik toprakları üzerinde hak talep etmelerinden dolayı da zaman zaman bu iki devlet arasındaki ilişkilerin gerilmesine sebebiyet vermişti.[2] Dulkadiroğlu Nâsır ed-Dîn Mehmed Bey'in (1398-1443) kızı Nefise Hatun ile evlenip beylikle akrabalık bağı kuran Sultan Çakmak bu vesileyle Memlûk-Dulkadir ilişkilerini de diğer devletlerle olduğu gibi dostane zemine oturtmuştu.[3] Dulkadir Beyi Nâsır ed-Dîn Mehmed ilerlemiş yaşına rağmen, Mısır'da tertip edilecek düğün töreni için kızı Nefise ile beraber yola çıkmış, haber Kâl'at ul-Cebel'e ulaşır ulaşmaz Sultan Çakmak, bu uzun yolculuğunda kayınpederine ve müstakbel zevcesine ikramda bulunmak amacıyla kafile daha Kahire'ye girmezden evvel kendilerine saray mutfağından bazı yiyecekler göndertmişti. Onun şehre girişiyle birlikte de devlet erkânından önemli emirler Dulkadir Beyi'ni karşıladılar. Mehmed Bey ayağının tozuyla sultan damadının huzuruna çıkmış, onun gelişinden hoşnut olan Çakmak da kendisine ihsan ve ikramlarda bulunmuştu.[4] 7 Nisan 1440 yılında sultanın Nefise Hatun ile nikâh akdi yapıldı.[5] Kahire'ye giriş yaptıkları günden beri Dulkadir kafilesine olan ilgi o derece fazla olmuştur ki, onlara gösterilen bu ihtimamı bazıları garipsemiştir. Bunun sebebine gelince Nâsır ed-Dîn Mehmed, bazı zamanlarda devlete ödemesi gereken vergiyi ödememiş ve Memlûklara karşı asi olduğu zamanlar olmuştu.[6] Sultan Çakmak bu izdivaç dolayısıyla kayınpederine otuz bin dinar başlık parasının yanında içlerinde ipekli

[1] Ağır, **el-Melik ez-Zâhir Seyf ed-Dîn Çakmak Dönemi**, s. 95.
[2] Zuhuri Danışman, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, c. 3, İstanbul 1964, s. 28.
[3] Gerhard Endress-Rüdiger Arnzen-Jörn Thielmann, **Words, Texts and Concepts Cruising the Mediterranean Sea: Studies on the Sources, Contents and Influences of Islamic Civilization and Arabic Philosophy and Science**, Leuven 2004, s. 563.
[4] El-Hatîb el-Cevherî Ali b. Davud es-Sayrâfî**, Nuzhet en-Nufûs ve'l-Ebdân fî Tevârîh ez-Zamân**, nşr. Hasan Habeşî, c. IV, Kahire 1994, s. 172; Muhammed bin Ahmed b. İyâs, **Bedâyi' ez-Zuhûr fî Vekâyi' ed-Duhûr**, nşr. Muhammed Mustafa Ziyade, I/2, Kahire 1983, s. 236.
[5] Sayrâfî**,** s. 172; Makrîzî, c. IV /II, 1185, s. 1187
[6] Bedreddîn el-'Aynî, **'Ikd el-Cumân fî Târîh Ehl ez-Zamân**, nşr. 'Abd er-Râzik et-Tantavî el-Karmût, Kahire 1989, s. 551.

kumaşlar ve atlardan müteşekkil çok kıymetli hediyeler verdi.[1] O esnada Harput'un Dulkadir idaresine geçmesi de bahsi geçen bu evlilikle ilgili bir durumdur.[2] Nâsır ed-Dîn Mehmed Bey'in 1442 yılındaki vefatıyla birlikte babasının yerine geçen Süleyman Bey (1443-1454)[3] devrinde de Osmanlılar'la ve Memlûklar'la hanedanlar arası evlilik bağlarıyla süre gelen dostluk münasebetleri devam etti. Bu suretle kızlarından birisini Osmanlı tahtının gelecekteki varisi II. Mehmed'e veren Süleyman Bey, diğer kızını da Sultan Çakmak ile evlendirdi.[4] O, böylece tesis edilen iki taraflı akrabalık bağlarıyla batıda Karamanoğulları'ndan, doğuda ise Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri'nden gelebilecek muhtemel bir tehlikeye karşı Dulkadir topraklarını koruyacak olan devrin iki büyük güçlü devletinin dostluk ve ittifakını garanti etmişti. [5]

Doğu'da Akkoyunlu ve Karakoyunlular'ın hâkimiyet mücadelesinin kızıştığı bu süreçte Dulkadir Beyliği'nin dış siyasetteki rolü de etkinlik kazanmıştı. Siyasi arenadaki bu karışık durumda Cihangir'e muhalif bazı Akkoyunlu hanedan mensupları Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'tan yardım isterken[6], Kasım ile yine bazı Akkoyunlu Beyleri de Dulkadirli Süleyman Bey'in yanına sığındılar.[7] Erzincan'ı Akkoyunlular'ın elinden alan Cihanşah, kumandanlarından Rüstem Tarhan'ı Fırat istikametine doğru gönderdi, kendisi de önünden kaçarak Diyarbakır'a çekilen rakibi Cihangir'i takibe koyuldu. Bu esnada Rüstem Tarhan muhtemel bir Dulkadirli müdahalesini önlemekle vazifeliydi. Malatya'ya kadar ilerlemesi Memlûk sınırının ihlali anlamına geliyordu.[8] Bunun üzerine Kahire'ye bir elçi yollayan Cihanşah, amacının yalnızca Cihangir'i takip etmek olduğunu bildirerek Sultan Çakmak'ın endişelerini gidermeye çalışmıştır. Aynı şekilde Cihanşah karşısında zor duruma düşen Akkoyunlu Beyi Cihangir de annesi Saray Hatun'u Çakmak'a elçi olarak göndermiş ve sultana iyi niyetini göstererek ondan yardım talebinde

[1] Aynî, **Ikd'ul-Cumân**, s. 552.
[2] Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, T.T.K. yay., Ankara 1989, s. 55.
[3] İbn İyâs, s. 236.
[4] İ. H. Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri**, T.T.K. Basımevi, Ankara 1988, s. 172; Yinanç, s. 55.
[5] Yinanç, s. 56.
[6] Mehmet Ali Çakmak, "Akkoyunlu-Karakoyunlu Mücadeleleri", **G.Ü., Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 25, Sayı 3 (2005), s.93.
[7]Hasan-ı Rumlu, **Ahsenü't-Tevârîh**, çev.: Mürsel Öztürk, T.T.K. yay., Ankara 2006, s. 270.
[8] Hasan-ı Rumlu, s. 267; J. E. Woods, **Akkoyunlular**, çev.: Sibel Özbudun, Milliyet yay., İstanbul 1993, s. 137-138; Yinanç, s. 56.

bulunmuştu.[1] Görüleceği üzere her iki Türkmen Beyi de Memlûklara karşı olabildiğince hassas ve dikkatli olmaya çalışmıştır.[2] Fakat bu durumdan tatmin olmayan Çakmak, 1450 Ekim'inde Dulkadirli Süleyman Bey'den, Cihangir'in Memlûk ülkesine sığınmak istemesi durumunda onun Suriye'ye girmesine engel olmasını rica etti. Aslında Süleyman Bey, Mısır sınır vilayetleri valileri gibi Akkoyunlu şehzadelerinden Cihangir ve Uzun Hasan'a, rakipleri Cihanşah'a karşı olan mücadelelerinde yardım ediyordu. Aralık ayında ise Cihanşah Harput önlerine varırken, Karakoyunlu öncü birlikleri de Dulkadirliler'in yardımına engel olmak gayesiyle Fırat'ı geçerek Malatya'ya doğru ilerledi. Bu haber Kahire'ye ulaşınca Sultan Çakmak, bütün Suriye valilerine haber yollayarak kayınpederi Süleyman Bey'in yardımına koşmaları emrini verdi.[3] Memlûklar'la olan ilişkilerini koparmak istemeyen Cihanşah, bu andan itibaren Dulkadirli Beyliği'ne saldırma gayesinden vazgeçerek sadece Cihangir'le olan mücadelesiyle yetinmek durumunda kaldı.[4] Zaten bir süre sonra da Cihanşah, Babür'ün Karakoyunlu topraklarına saldırmak için Rey'e geldiği haberini alacak ve Cihangir'le barış yapmak durumunda kalacaktı.[5]

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Sultan Çakmak dönemine kadar, bilhassa Dulkadir Beyleri Zeyn ed-Dîn Karaca, Halil ve Sevli zamanlarında Memlûklar ile Dulkadiroğulları arasında çoğu zaman gerilen ilişkilere tesadüf olunurken[6], dış siyasette diğer Türk-İslam devlet ve beyliklerine karşı barış yanlısı bir politika takip eden Sultan Çakmak döneminde taraflar arasındaki ilişkiler, sultanın beylikle akrabalık ilişkisi kurmasının da etkisiyle, dostane bir zemine oturtulabilmişti. Burada şunu da vurgulamak gerekir: Nâsır ed-Dîn Mehmet Bey'in (1399-1442) Sadaka Bey ile olan beylik mücadelesinde Osmanlı Sultanı Yıldırım Beyazıt'tan yardım istemesi ve Yıldırım'ın 1399'da Sadaka'yı Elbistan'dan sürüp yerine Nasır ed-Dîn'i tayin etmesiyle birlikte Osmanlılar doğal olarak Dulkadir işlerine karışmış oldular. Bu durum Memlûk-Osmanlı

[1] J. E. Woods, s. 140

[2] Fatma Akkuş, **Akkoyunlu-Memlûk Münasebetleri,** Basılamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, s. 55; Çakmak, "Akkoyunlu-Karakoyunlu Mücadeleleri", s. 93.

[3] Ebû'l Mehâsîn Yusuf b. Tagriberdî, **Havâdis ed-Duhûr fî Medâ el-Eyyâm ve'ş-Şuhûr**, nşr. Muhammed Kemaleddin İzzeddin, c.I, Beyrut: Alemü'l Kütüb, 1990, I, s. 117.

[4] Yinanç, s. 57; Çakmak, s. 94.

[5] Ebû Bekr Tihrânî, **Kitâb-ı Diyârbekriyye**, c. I, Ankara 2001, s. 132; Woods, s. 142.

[6] Bahsi geçen beyler dönemindeki Dulkadir-Memlûk münasebetleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Yinanç, s. 8-27.

ilişkilerindeki ilk ihtilaf olarak göze çarpmaktadır. Bu andan itibaren de Dulkadir toprakları dönemin iki güçlü devleti arasında tampon bölge olarak kalacaktır.[1] Çakmak'ın Osmanlı hanedanından kız alması hasebiyle Osmanlılar ile akrabalık bağı bulunması ve yine çağdaşı II. Murad ile süre gelen dostluğu gibi nedenlerden ötürü onun döneminde Osmanlılar'la da geliştirilen ilişkiler, bazı seleflerinin ve kendisinden sonra iktidara gelenlerin aksine, dostluk havası içinde geçmiştir.

[1] Yinanç, s. 34.

KAYNAKÇA

AĞIR, Abdullah Mesut, **Memlûk Sultanı el-Melik ez-Zâhir Seyf ed-Dîn Çakmak Dönemi**
1438-1453, Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İzmir 2010.

AĞIR, Abdullah Mesut, **Memlûk Tarihçilerine Sultan Kalavun Dönemi Siyasi Olayları**,
Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İzmir 2004.

AKA, İsmail, "Timur'un Ölümünden Sonraki Hâkimiyet Mücadelelerine Kısa Bir Bakış",
Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Anma Kitabı, Ankara 1974, s. 383-390.

AKKUŞ, Fatma, **Akkoyunlu-Memlûk Münasebetleri,** Basılamış Yüksek Lisans Tezi, G.Ü.
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.

_____, **Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447***)*, T.T.K. yay., Ankara 1994.

'ÂŞÛR, Sâid Abd el-Fettah, **el-'Asr el-Memâlîkî fî Mısr veş-Şâm**, Kahire 1976.

_____, **el-Eyyûbîyyûn vel-Memâlîk**, Kahire 1992.

AYALON, David, "Studies on the Structure of the Mamluk Army I", **BSOAS**, 15/2, (1953),
s. 213.

BOSWORTH, C. E., **The New Islamic Dynasties: A Chronological and Genealogical**
Manual, Edinburgh 2004.

CLOT, Andre, **Kölelerin İmparatorluğu Memlûkların Mısırı**, çev.: Turhan Ilgaz, Melisa
Matbaası, İstanbul 2005.

ÇAKMAK, Mehmet Ali, "Akkoyunlu-Karakoyunlu Mücadeleleri", **G.Ü., Gazi Eğitim**
Fakültesi Dergisi, Cilt 25, Sayı 3 (2005), s. 75-105.

ÇUBUKÇU, Asri, "Çakmak el-Melikü'z Zâhir Ebû Said Seyfüddin el-'Alâî", ***İ. A.,*** T.D.V.
yay., c. 8, İstanbul 1993.

DANIŞMAN, Zuhuri, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, c. 3, İstanbul 1964.

EL-'ÂYNÎ, Bedreddîn, **'Ikd el-Cumân fî Târîh Ehl ez-Zamân**, nşr. 'Abd er-Râzik et-Tantavî el-Karmût, Kahire 1989.

EL-HARITHY, Howayda, "Female Patronage of Mamlūk Architecture in Cairo", **Beyond the Exotic: Women Histories in Islamic Society**, nşr. Amira al-Azhary Sonbol, New York 2005, s. 321.336.

EL-MAKRÎZÎ, Takîy ed-Dîn Ahmed b. 'Alî, **Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifet Duvel el-Mulûk**, nşr. Sa'îd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr, I/2, Kahire 1972.

ENDRESS,Gerhard-ARNZEN, Rüdiger-THIELMANN, Jörn, **Words, Texts and Concepts Cruising the Mediterranean Sea: Studies on the Sources, Contents and Influences of Islamic Civilization and Arabic Philosophy and Science**, Leuven 2004.

ES-SAYRÂFÎ, El-Hatîb el-Cevherî Ali b. Davud, **Nuzhet en-Nufûs ve'l-Ebdân fî Tevârîh ez-Zamân**, nşr. Hasan Habeşî, c. IV, Kahire 1994.

ES-SEHÂVÎ, Ebû'l-Hayr Şems ed-Dîn Muhammed b. Abdurrahman, **ed-Dâv' el-Lâmî' li-Ehl el-Karn et-Tâsi'**, Dâr Mekteb el-Hayât, c. III, Beyrut (b.t.y.), 203-228.

GROUSSET, René, **The Empire of the Stepps: A History of Central Asia**, New Jersey 2002, s.456-460.

İBN İYÂS, Muhammed bin Ahmed, **Bedâyi' ez-Zuhûr fî Vekâyi' ed-Duhûr**, nşr. Muhammed Mustafa Ziyade, I/2, Kahire 1983.

İBN TAGRİBERDÎ, Ebû'l Mehâsîn Yusuf, **el-Menhel es-Safi vel-Mustevfi Ba'd el-Vâfî**, nşr. Muhammed el-Emîn, c. IV, Kahire 1986.

_____, **Havâdis ed-Duhûr fî Medâ el-Eyyâm ve'ş-Şuhûr**, nşr. Muhammed Kemaleddin İzzeddin, c.I, Beyrut: Alemü'l Kütüb, 1990.

IRWIN, Robert, "Islām and The Crusaders", **The Oxford Illustrated History of the Crusaders**, nşr. Jonathan Riley Smith, Oxford 1995, s. 217-260.

KANAT, Cüneyt, "Sultanı ez-Zâhir Çakmak'ın Rodos Seferleri 1440-1443-1444", **Prof. Dr. İsmail Aka Armağını**, İzmir 1999, s. 392-406.

KOPRAMAN, Kazım Yaşar, "Mısır Memlûkleri", **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi,** VI**,** İstanbul 1992, s. 433-543.

KORTANTAMER, Samira, **Bahrî Memlûklar'da Üst Yönetim Mensupları**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay., İzmir 1993.

MANZ, Beatrice Forbes, **The Rise and Rule of Tamerlane**, Cambridge 1999.

MILLER, Isabel, "Timurids", **Medieval Islamic Civilization: An Encyclopedia**, nşr. Joseph W. Meri, c. 1, (2005), 812-13.

NOBUAKİ, Kondo, **Persian Documents: Social History of Iran and Turan in the 15th-19th Centuries**, Londra-Routledge 2003.

RABIE, Hassanein, "Mamlūk Campaigns Against Rhodes (A.D. 1440-1444**)**", **The Islamic World: From Classical to Modern Times**, nşr. Roger Savory, A. L.Udovitch, Princeton 1989, s. 281-286.

ROEMER, H. R., "The Sucessors of Tīmūr", **The Cambridge History of Iran**, nşr. W.B. Fisher, Peter Jackson, Laurance Lockhart, c.6, 1986, s. 98-147.

RUMLU, Hasan, **Ahsenü't-Tevârîh**, çev.: Mürsel Öztürk, T.T.K. yay., Ankara 2006.

SICKER, Martin, **The Islamic World in Ascendancy: From the Arab Conquests to the Siege of Vienna**, Westport 2000.

STAFFA, Susan Jane, **Conquest and Fusion: The Social Evolution of Cairo**, Leiden 1977.

TİHRÂNÎ, Ebû Bekr, **Kitâb-ı Diyârbekriyye**, c. I, Ankara 2001.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal***,* T.T.K. yay., Ankara 1984.

_____, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri**, T.T.K. Basımevi, Ankara 1988.

WOODS, J. E., **Akkoyunlular**, çev.: Sibel Özbudun, Milliyet yay., İstanbul 1993.

YİNANÇ, Refet, **Dulkadir Beyliği**, T.T.K. yay., Ankara 1989.

TARİHTE DULKADİROĞLU DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU VE KAYSERİ'DE DULKADİROĞLU HANEDAN MENSUPLARI

Hakan Türker DULKADİROĞLU*

ÖZET

Tarih sahnesinde kuvvetli mücadeleler vererek kendi bölgesindeki Memlûklu, Safevî, Akkoyunlu ve Osmanlı Devleti arasında var olan Dulkadiroğlu Devleti mensupları, 1522 yılından sonra, Osmanlı Devleti ve diğer devletlerin hâkim olduğu bölgelere dağıldılar. Osmanlı Devleti'ne ilhak olan Dulkadiroğlu Devleti sultanlarının soyundan gelen aileler, çok geniş bir coğrafyaya dağılarak çoğaldılar. Bu aileler, birbirleri ile bağlarının bir dönem kopmuş olmasına rağmen, zamanla birbirlerinin varlığından haberdar oldular. Neticede yeniden kaynaşan Dulkadiroğlu Hanedanı mensupları, Türkiye'de, değişik şehirlerde yerleşik olmakla birlikte, ülke dışında çeşitli ülkelerde de hayatlarını devam ettirdiler.Bu bildiride, Dulkadiroğlu Devleti hükümdarlarından Sultan Alaüddevle Bozkurt Han'ın oğlu, Dulkadiroğlu şehzadesi Şahruh Mehmed Bey'in evladı, Dulkadiroğlu Şehzade Mehmed Han'ın neslinden gelen Dulkadiroğlu Davut Bey'den ve onun torunları olan Dulkadiroğlu hanedanı mensuplarından bahsedeceğiz. Dulkadiroğlu şehzadelerinden olan Dulkadiroğlu Davut Bey'in, XVI. yüzyıl sonlarından XVII. yüzyıl çeyreğine kadar süren "Kayseri sancak beyliği" dönemi, öncesi, sonrası ve onun neslinden gelenlerin bugünkü yerleşim yeri anlatılacaktır.

Dulkadiroğlu Davut Bey'in, tarihi arşiv kayıtlarından, seceresine dair bilgiler verildikten sonra, oğullarına Zamantı Bölgesi tımarlı sipahi alay beyliğinin tevcih edilişi ve bu görevin babadan oğula intikalle nasıl

* Araştırmacı-Gazeteci-Yazar, e-posta; dulkadirogluhakan@hotmail.com.

devam ettirildiği izah edilecektir. Hanedanın, bugün Kayseri ili, Tomarza ilçesi, Gülveren köyündeki Sultan Alaüddevle Bozkurt Han'ın yaptırdığı Güllü Viran Sultan Alaüddevle Zaviyesi olarak bilinen zaviyenin yanına yerleşmesi bugünkü haline ilişkin bilgiler verilecektir. Bildiride, bu köyden, hanedan reisince diğer köylere yönetici olarak yerleştirilen hanedan mensuplarının bilgileri de köyleri ile birlikte anlatılacaktır. Ayrıca bildiride, Kayseri Gülveren köyüne yerleşen Dulkadiroğulları'nda, soy bilincinin ne denli kuvvetli olarak muhafaza edildiğine dair örnekler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dulkadiroğlu, Alaüddevle, Kayseri, Zamantı, Gülveren.

A. DULKADİROĞLU DEVLETİNİN KURULUŞU, GELİŞMESİ VE YIKILMASI ÜZERİNE GENEL BİR BAKIŞ

1. Devletin Kuruluşu ve Karaca Bey Dönemi

Selçuklu Devleti'nin Moğollarla yapılan 1243 Kösedağ Savaşı yenilgisinden sonra otoritesinin zayıflaması ile birlikte, Moğolların baskısının artması yeni siyasi yapılanmayı da beraberinde getirdi. Gücünü hızla kaybeden Selçuklu Devleti, çöküş sürecine girmiş bulunmakla, hüküm sürdüğü topraklarda etkisini ve koruyuculuğunu kaybetmişti. Elden çıkan topraklardaki kaybedilen güçle birlikte, Moğol yöneticileri idari uygulamalarda, özellikle vergi hususunda sert davranmaktaydı.

Dönemin Türk dünyası, Moğol baskısından uzaklaşmak için, kendi başına hareket etmek zorundaydı. Bu nedenle kalabalık ve etkin Türk Beyleri, kendisini koruyamaz hale gelen Selçuklu Devleti'nden medet ummak yerine, kendi adlarına hareket etmeye ve Anadolu'da Türk gücünü yeniden kurmak için çalışmaya başladılar. İrili ufaklı birçok hanedan, "beylik" olarak Türk tarih sahnesinde yer almış, Anadolu'da etkinliklerini arttırmayı sürdürmüşlerdi.[1] Bu beylikler ettikleri mücadelelerle, Türklük onurunu ve düzenini muhafaza etmekteydi. Böylesi bir süreç içinde, Horasan'da da önemli bir aile konumunda olan Horasanî Halil Türkmen Bey'in torunu, Hasan Dulkadir Bey'in oğlu Zeyneddin Ahmet Karaca Bey, Elbistan'ı ele geçirerek 1337 yılında Dulkadiroğlu Beyliği'ni kurdu.

Dulkadiroğulları, sahip oldukları savaş gücünün ve etkin pozisyonlarının yanı sıra, diplomasi alanındaki yetenekleri ile de,

[1] Nihal POYRAZ, **Dulkadiroğullarının İlmî ve Kültürel Faaliyetleri,** Fırat Üniversitesi, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2003, s.3.

dönemin büyük gücü olarak görülen Memluk Devleti sultanı Muhammed Nasır'dan gelen beylik menşuru ile, resmen tanınmış oldu. Karaca Bey, bu dönemde savaşarak, Sis Ermeni Prensliği'nin önemli bir kalesi konumunda olan Geben'i fethetmiştir. Geben'i kurtarmaya gelen Kral III. Konstantin de, Dulkadiroğlu Karaca Bey karşısında ağır bir yenilgiye uğramıştır.[1]

2. Emir Halil Bey Dönemi

Karaca Bey'in başarılı akınlarını durduramayan Memluklular, Karaca Bey'i ele geçirip Mısır'da öldürdüler. Ardından Karaca Bey'in oğlu Halil Bey, Dulkadirli tahtına geçti. Halil Bey de beyliği genişletmek için mücadeleler veriyor, üzerine gönderilen Memluk ordularını yeniyordu. Bu güçten rahatsız olan Memluk Devleti, tıpkı Karaca Bey gibi Halil Bey'den de kurtulmak istiyordu. Dulkadirlilerle iyi ilişkileri bulunan bir fedaiyi devreye sokan Memluklular, hile ile Halil Bey'e suikast düzenleyip ölümüne neden oldular.

3. Sevli Bey Dönemi

Halil Bey'den sonra kardeşi Sevli Bey Dulkadirli hükümdarı oldu. Sevli Bey de büyük zaferler kazanmaya devam etti. Bu durum Memlûk Devleti'nin kızgınlığına sebep oldu. Sevli Bey de kendisinden önceki Dulkadirli beyleri gibi, Memlûkların suikastına kurban gitti.

4. Sultan Nasıreddin Mehmed Bey Dönemi

Bundan sonra Dulkadirli tahtının yeni hükümdarı, Sultan Nasıreddin Mehmed oldu. Dulkadiroğlu Beyliği'nin var olduğu bölgede, dünyanın en güçlü devletleri bulunmakta idi. Zorlu mücadeleler bu dönemde de sürdü. Dulkadiroğlu Beyliği, yenilmez denilen Moğol ordularını yenen Memluk Devletini dahi yenerek gücüne güç katmış; batısında Bizans'ı zorlayarak batıya doğru topraklarının sınırlarını genişletmeye başlayan Osmanlı Devleti ile diplomatik bağlarını kuvvetlendirmişti. Bunda, zamanın büyük gücü olan Emîr Timur'un Osmanlı Devleti'ne savaş açtığında, Dulkadiroğulları'nın Osmanlı yanında yer almasının rolü büyüktür.

---

[1]Abdurrahman ACAR, "Memlukler ile Dulkadirlilerin Maraş Üzerindeki Nüfuz Mücadeleleri (Karaca Bey (1337-1353) Zamanı, **I. Kahramanmaraş Sempozyumu Cilt III,** 6-8 Mayıs 2004, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş 2004, s. 7.

Türk soylu olduğu ve o dönemde Türk dünyasında da büyük nüfuz sahibi olduğu bilinen Emîr Timur, Osmanlıların kendine bağladığı diğer Anadolu beylikleri hükümdarlarının yardım talebiyle, Osmanlıların üzerine yürümüştü. O esnada Osmanlılara destek olan, yalnızca Dulkadiroğlu Beyliği idi. Dulkadirli sultanı Nasıreddin Mehmed, Timur'un 1402 yılında Yıldırım Beyazıd ile yaptığı Ankara Savaşı'ndan önce Osmanlı'ya destek vermişti. Bu destekte, savaş güzergâhındaki Sivas'a gönderdiği Dulkadirli akıncı kuvvetleriyle, Timur'un ordusunun gücünü azaltmaya çalışmış ve kendi üzerine düşeni başarıyla yapmıştı. Yıldırım Beyazıd'ın kaybettiği savaşın ardından Emîr Timur, Osmanlı'ya destek olan Dulkadiroğulları'na kızgınlığından dolayı, Elbistan üzerine yürüdü. Emîr Timur, Dulkadirli ülkesini büyük zarara uğratarak yurduna döndü.

Osmanlı tarihinin en zor dönemi olan Fetret devrinde de Osmanlı şehzadeleri arasındaki tahta geçme mücadelesinde, Dulkadirli Sultanı Nasıreddin Mehmed, kendi kızı ile evli olan damadı Çelebi Mehmed' in yanında yer aldı. Kendisinden yardım isteyen damadı Şehzade Çelebi Mehmed'in tek başına tahta geçebilmesi için, Dulkadirli hükümdarı Nasıreddin Mehmed, oğlu şehzâde Süleyman'ı yardıma gönderdi. Osmanlı şehzadesi Çelebi Mehmed, kalabalık bir Dulkadirli ordusu ile yardıma gelen Dulkadirli şehzadesi Süleyman ile, kendi kardeşlerine karşı başarılı bir mücadele vererek tahta çıktı.

Karamanoğulları ile ciddi mücadelelere girişen Dulkadiroğlu sultanı Nasıreddin Mehmed, bir yandan Osmanlı Devleti ile akrabalık bağlarından dolayı iyi geçinirken, diğer yandan da bazı Memluk şehirlerini Dulkadirli topraklarına katıyor ve Memlûklarla da iyi geçinmeye dikkat ediyordu.[1] Memlûk Devleti bu iyi ilişkilerin armağanı olarak, Kayseri şehrini Dulkadiroğulları'na bırakmıştı. 1419 yılında Kayseri'yi almak isteyen Karamanlı-Ramazanlı müttefik ordusu, Dulkadiroğlu Sultan Nasıreddin'in ordusu karşısında yenilgiye uğramış, Karamanoğlu hükümdarı Mehmed Bey de esir alınmıştı. Nasıreddin Mehmed Bey, esir alınan Karamanoğlu Beyliği hükümdarını, oğlu şehzade Davut Bey'in muhafazasında Kahire'ye, Memlûk sultanına gönderdi. Fakat 1438 yılında Karamanoğlu İbrahim Bey, Kayseri önlerine gelerek şehri ele geçirdi. Kendileri için büyük önem arz eden Kayseri'yi kaybetmek istemeyen Dulkadirliler, annesi Dulkadiroğlu Emine Sultan olan Osmanlı padişahı II. Murat'tan destek istediler. O sırada Osmanlılar

[1] bk. İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.171.

da Karamanoğulları ile mücadele etmekteydi. II. Murat 1439 yılında, Dulkadirli veliahdı Dulkadiroğlu Süleyman Bey'le birlikte Kayseri'ye yürüyerek şehri geri aldı ve Dulkadiroğulları'na bıraktı. Dulkadirli şehzadesi Süleyman Bey, Kayseri valisi olarak şehri yönetmeye devam etti. 1442 yılında Sultan Nasıreddin Mehmed, 46 yıllık hükümdarlığının ardından, 80 küsur yaşlarında vefat etti. Yerine Elbistan'da, büyük oğlu Süleyman Şah tahta çıktı.[1]

5. Sultan Süleyman Şah Dönemi

Kayseri, Dulkadirliler için Orta Anadolu'ya açılan bir kapı olma vasfına sahip olması nedeni ile önem arz eden bir şehirdi. Dulkadiroğlu Süleyman Şah hükümdar olduğunda, tecrübeli bir devlet adamı idi. Osmanlı hanedanı ile Dulkadirli hanedanı arasında evlilikler devam ediyordu. Annesi bir Dulkadirli sultanı olan padişah II. Murat, geleceğin "Fatih"i olarak anılacak oğlu şehzade Mehmed'e eş olarak, yine bir Dulkadirli sultanını, hükümdar Süleyman Şah'ın kızı Sitti Mükrime Hatun'u istemişti. Geçmişteki savaşlarda dahi karşılıklı olarak desteğe dayanan Osmanlı-Dulkadirli akrabalığı, bu evlilikle de sürdürülmüş; iki hanedan da birbirinin çıkarlarını gözetmeye devam etmişti. Kırk çocuğunun aynı anda beşiğinin sallandığı söylenen ve diplomaside de dengeli bir politika izleyen Dulkadiroğlu Süleyman Şah, 12 yıllık hükümdarlıktan sonra 1454 yılında vefat etti.[2]

6. Melik Arslan Bey Dönemi

Ardından Dulkadiroğlu Devleti'nin başına Melik Arslan Bey geçti. Melik Arslan Bey, kendisi ile mücadele eden Akkoyunlular ve Karakoyunlulara karşı mücadele veriyor, daha önce sancak beyliği yaptığı Osmanlı Devleti ile iyi geçinirken, Memluk Devleti ile de sıcak ilişkilerini yürütmeye gayret ediyordu. Zamanla, Memluk sultanı ile arasının bozulması neticesinde Memluklular, 1465 yılında, askeri güçle başaramadıklarını yine bir suikasta başvurarak, Melik Arslan'ı Elbistan'da ibadet ederken bıçaklatarak şehid ettiler.[3]

---

[1] bk. Refet YİNANÇ, **Dulkadir Beyliği,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s.55.

[2] bk. Refet YİNANÇ, **age.,** s.55-57.

[3] bk. Refet YİNANÇ, "Dulkadiroğulları", **İslam Ansiklopedisi,** C. IX, DİA Yayınları, İstanbul 1994, s. 555. Bunlara ek olarak Refet Yinanç, Dulkadir Beyliği eserinde dipnot olarak şunları kaydetmektedir: Aşıkpaşazade, Melik Arslan'ın ölüm tarihini 862 olarak kaydeder. (Aşık Paşazade, **Tevârih-i Al-i Osman,** Yayınlayan Ali Bey, İstanbul,

7. Şah Budak Bey Dönemi (Birinci Beyliği)

Mısır sultanının desteğini alarak Dulkadir tahtına çıkan Şahbudak Bey, kardeşi Melik Arslan'ın katlinde parmağı olduğu düşüncesiyle, diğer Dulkadirli hanedanı mensuplarınca kabul edilmedi. Bu huzursuzluk, enişteleri olan Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmed'in de konuya dahil olması ile sonuçlandı.

Dulkadiroğlu hanedanı mensupları, o güne kadar Fatih Sultan Mehmed'le İstanbul'un fethi dahil bir çok savaşa katılmıştı. İki devlet arasındaki bahsi geçen münasebetlerden dolayı, Dulkadiroğulları Çirmen sancak beyi olan Dulkadirli şehzadesi Şehsuvar Bey'i, Dulkadir tahtına geçmesi için Fatih'ten istediler. Akrabaları olan Dulkadiroğulları'na destek olmak isteyen Fatih Sultan Mehmed, askeri bir takviye güçle Şehsuvar Bey'in Dulkadirli hükümdarı olmasına katkıda bulundu.[1]

8. Şehsuvar Bey Dönemi

Memluk sultanı Hoşkadem, Osmanlı-Dulkadirli yakınlığından çok fazla rahatsızlık duyuyor, Şehsuvar Bey'le sıcak ilişkiler kurarak kendisine yaklaştırmak istiyordu. Bu emrivaki tavrı hoş bulmayan Şehsuvar Bey, kesin tavrını koyarak Sultan Hoşkadem'e çizgini göstermiş oldu. Memluk sultanı bu rest çekişe karşılık olarak, Şehsuvar Bey'in amcası Dulkadirli şehzadesi Rüstem Bey'i tahta çıkardı. Şehsuvar Bey, Memluk ordusu ile üzerine gelen amcasını yenmenin yanında, birçok Memluk şehrini de kendi topraklarına kattı. Bu hadise üzerine Memluk sultanı Hoşkadem, iki kez güçlü orduları Dulkadirliler'in üzerine gönderdi. Şehsuvar Bey iki savaşı da kazandı.

Sonraki dönemlerde de sürekli yenilen Memluk ordusunun Dulkadiroğulları'na üstün gelemeyeceğini anlayan Memluk Sultanı, yeni bir hileye başvurdu. Türkmen reislerine para teklif ederek, onları Şehsuvar Bey'den uzaklaştırdı. Güç kaybeden Şehsuvar Bey, üzerine

---

1332/1914; Yayınlayan Nihal Atsız, Osmanlı Tarihleri, İstanbul 1947, s.207) Diğer taraftan Arifi Paşa, Melik Arslan'ın uzun Hasan'a karşı yardım istemek üzere Kahire'ye gittiğini ve orada katledildiğini yazarak yanılmış (Tarih-i Osman-ı Encümeni Mecmuası, Cilt VI, s. 321); Aynı hatayı İsmail Hakkı Uzunçarşılı da yapmıştır. bk. İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, **age.,** s.172; Selahattin Tansel de bu yanlışlığı devam ettirmiştir. bk. Selahattin TANSEL, **Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi Ve Askeri Faaliyeti,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1953, s. 322. (bk. Refet YİNANÇ, **age.,** s.61)

[1] bk. Selahattin TANSEL, **age,** s.332-333.

gelen son Memluk ordusuyla vuruşarak, kendini ve ailesini Zamantı Kalesi'ne attı. Uzun süre kaleye mancınık atışları yapan Memluk ordusu, Şehsuvar Bey'e teslim olması halinde, herhangi bir sorun olmayacağını söyledi. Teslim olan Şehsuvar Bey'e verdiği sözü yerine getirmeyen Hoşkadem, Şehsuvar Bey'i Mısır'a götürmek sureti ile 1472 yılında katlettiler.[1]

9. Şah Budak Bey (İkinci Beyliği)

Şehsuvar Bey'in vefatı ile daha önce tahta bir kez oturmuş olan Şahbudak Bey, ikinci kez tahta tahta geçmişti. Fakat yine, Dulkadirli hanedan mensuplarınca kabul görmedi. Bu sırada Kardeşi Şehsuvar Bey'in katline çok üzülen Dulkadirli şehzadesi Alaüddevle Bozkurt Bey, kızı Ayşe Sultanla evli olan damadı Osmanlı Şehzadesi Beyazıd'ın yanına gitmişti.[2] Alaüddevle Bey, ilerleyen zamanda Fatih Sultan Mehmed'in desteğini de alarak, Dulkadirli tahtına geçmeye karar vermiştir. Bu amaçla, Şahbudak'ı, 1480'de yapılan bir savaşta yenerek hükümdar olmuştur.

10. Sultan Alaüddevle Bozkurt Bey Dönemi

Dulkadir tahtına çıkar çıkmaz ülkesinde ciddî bir imar faaliyetine başlayan Sultan Alaüddevle Bozkurt, devletinin çıkarlarını gözeten bir politika izlemeye özen gösteriyordu. Memluklular, yine Dulkadirliler'in devlet işlerine karışmaya çalışıyorlardı. Fakat Fatih Sultan Mehmed, damadı olduğu hanedana hiç kimseyi karıştırmak istemiyordu. Aynı zamanda çok genişleyen Osmanlı Devleti için bu bölge, ileride Ortadoğu'ya açılma hususunda, hayati değer taşımaktaydı. Eniştesi olan Fatih Sultan Mehmed'in ölümünün ardından Dulkadir hükümdarı Sultan Alaüddevle, damadı yeni Padişah II. Beyazıd ile de samimiyetini sürdürdü.[3] Taht mücadelesinde damadına rakip olan Cem Sultan'ın yakalanması için bizzat sefere çıkan Sultan Alaüddevle, Cem Sultan'ın Mısır'a kaçmasına kızarak Memlûklar'ın elinde olan Malatya'yı kuşattı. Bunun üzerine büyük bir Memlûk ordusunun Sultan Alaüddevle'nin üzerine gelmesi üzerine, Osmanlı askeri desteği ile Memlûklar yine, 1484 yılında büyük bir yenilgiye uğratıldı. Osmanlı ve Dulkadirli işbirliğinden rahatsız olan Memlûklar'ın Osmanlılarla da araları açıldı.

---

[1] bk. Arifi Paşa, **Maraş Ve Elbistan'da Zülkadir (Dulkadir) Oğulları Hükûmeti**, Tarih-i Osman-ı Encümeni Mecmuası, 31. Cüz, İstanbul 1331, s.429.

[2] Osmanlı Devleti padişahlarından Yavuz Sultan Selim bu evlilikten dünyaya gelmiştir.

[3] Selahattin TANSEL, **age.,**s.331.

Böylesi bir dönemde, 1501 yılında, Dulkadiroğlu Devleti yakınlarında yeni bir sorun baş göstermişti. Safevî Devleti, Akkoyunlu Devleti'ne darbe vurarak büyüyor, civar ülkelerin hükümdarlarını teker teker yenerek topraklarını genişletiyordu. Dulkadiroğulları, Şah İsmail'in hükümdarı olduğu ve Şiiliğin de lideri konumunda olan bu şah ülkelerinin nüfus dengesini lehine çevirmeye çalışıyordu. Bu bağlamda Şiiliği benimseyen insanlar, hem Osmanlı Devleti'nden hem de Dulkadiroğlu Devleti'nden kitleler halinde, yeni kurulan Safevî Devleti'ne göç ediyorlardı. Öyle ki bu göçler zamanla, Osmanlı ve Dulkadirli hükümdarlarını, göçleri önlemek amacıyla önlem almaya zorluyordu.

Ülkesini adil bir şekilde, kanunlarla[1] yöneten Sultan Alaüddevle, Dulkadirli ülkesindeki Kızılbaş unsurların Safevî Devleti'ne gitmesini yasakladı. Bu esnada Şah İsmail Sultan Alaüddevle'nin dillere destan güzelliği olan kızı, Dulkadirli sultanı Benli Hatun'a talip oldu. Sultan Alaüddevle'ye, devletin ileri gelenlerini göndererek Benli Hatun'u istedi. Sultan Alaüddevle Han, bu isteği kızarak reddetmekle beraber kızı Benli Sultan'ı, Şah İsmail'in düşmanı olduğu ve ülkelerini işgal ederek darbe vurduğu Akkoyunlu şehzadesi Murat ile evlendirdi.[2] Sultan Alaüddevle'nin bu tavrı, doğuda kendilerini zora sokacak farklı inanç anlayışını durdurmak ve ülkesinin çıkarlarını korumak amacını taşımakta idi. Bunu da himayesine aldığı Akkoyunlu hükümdarına destek vererek yapmayı amaçlıyordu. Fakat sonuç istediği şekilde olmadı.[3]

Sürekli zaferler kazanan ve bu zaferlere güvenerek Dulkadirli Devleti üzerine 1507 senesinde büyük bir ordu ile saldıran Şah İsmail, Sultan Alaüddevle'nin savaş taktiği ile geri püskürtüldü. Kaçarken, içinde Dulkadirli hükümdarlarının türbelerinin de olduğu Dulkadiroğlu Hanedanına ait kabirlere ve dini mekânlara şiddetli zarar vermiştir.[4] Bu kötü yıkımdan sonra Sultan Alaüddevle, Dulkadiroğlu Devleti'nin başkentini Elbistan'dan Maraş'a taşıdı.[5]

Siyasi dengeleri kurmak adına, durmaksızın süren denge savaşları devam etti. Dulkadiroğlu Devleti içinde yer alan Diyarbakır için

[1] bk. Refet YİNANÇ, **age.,** s. 108 – 113. Refet Yinanç burada Ömer Lütfi Barkan'ın Kanunlar kitabını kaynak göstermiştir.
[2] bk. Mehmet Hemdemî SOLAKZADE, **Tarih,** İstanbul 1297/1879, s.319.
[3] bk. Refet YİNANÇ, "Dulkadiroğulları", **İslam Ansiklopedisi,** C. IX, DİA Yayınları, İstanbul 1994, s. 555.
[4] Arifi Paşa, **Elbistan Ve Maraş'ta Dulkadir Oğulları Hükümeti,** (Ed. Yaşar Alparslan, Serdar Yakar), Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, s.48.
[5] Mehmet TAŞDEMİR, "Elbistan", **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, C.XI, s.2.

Safevîlerle Dulkadirliler arasında yapılan 1509 ve 1510 yıllarındaki iki savaşta, Dulkadirliler kahramanca savaşmalarına karşın mağlup olmuştur. Bu savaşlarda Sultan Alaüddevle Bey'in oğullarından Şahruh Bey, Sarı Kaplan Bey, Kasım Bey ve Erdivane Bey de hayatını kaybetmiştir. Kısa zaman içinde birçok evladını kaybeden Sultan Alaüddevle Bozkurt Han, uzun bir süre şehzadelerinin yasını tutmuştur.

Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nde, Yavuz Sultan Selim Han tahta çıktığında yanında himaye ettiği kişiler arasında Sultan Alaüddevle'nin abisi Şehsuvar Bey' in oğlu Dulkadirli şehzadelerinden Ali Bey de vardı. Sultan Alaüddevle, torunu Yavuz Sultan Selim'in tahtına aday olan yeğeni Ali Bey'i himaye etmesine üzülüyor ve bu nedenle kırgınlığını Osmanlı'ya bir nebze uzak durarak hissettirmeye çalışıyordu. Yavuz Sultan Selim'in birkaç davetine de, aynı sebeple katılamayacağını, kibarca ifade etmişti Yavuz Sultan Selim ise bu tavra sinirlenerek, iyice büyümekte olan devletine, Dulkadirli Devleti'ni katmayı da aklına koymuştu.[1]

Bu meyanda, 5 Haziran 1515 tarihinde, Yavuz Sultan Selim, Dulkadiroğlu Şehsuvar Bey'in oğlu Ali Bey'i ve yanında Sinan Paşa ile kırk bin askeri, Sultan Alaüddevle üzerine yolladı. Kendisi de bizzat savaşın yapılacağı bölgeye yakın bir yer olan, Kayseri İncesu'ya gelerek otağını kurdu. Kardeşlerinin hal edilişi, babasının tahtan indirilmesi gibi konularda atak davranan Yavuz Sultan Selim, bu kez de öz dedesi ve dayılarının karşısında idi. 13 Haziran 1515 günü Osmanlı ve Dulkadirli orduları, Göksun ovasında karşı karşıya geldiler. Savaş başlamadan evvel Osmanlı safında yer alan Dulkadirli şehzadesi Ali Bey, atını ileri sürerek, babası olan eski Dulkadirli hükümdarı Şehsuvar Bey'e itaat edenlerin kendi safına geçmesini istedi. Bunda da başarılı oldu. Önemli miktarda Dulkadir askeri Ali Bey'in yanına yani Osmanlı tarafına geçti. Savaşın bozulan dengesine karşın çok şiddetli geçen savaş sonunda Dulkadirliler kaybettiler.[2] Doksan yaşında savaş meydanından geri durmayan Sultan Alaüddevle en önde savaşırken şehit olmuştu.

Burada belirtmek gerekiyor ki, Sultan Alaüddevle, sayısız medrese, camii, zaviye, han ve vakıflar yaparak ülkesinin kalkınmasını hedeflemiş ve "Alaüddevle Kanunları" olarak anılan kanunları yürürlüğe sokarak,

[1] bk. Refet YİNANÇ, **age.,** s.95 – 96.

[2] **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi,** (Haz. Seyit Ali KAHRAMAN, Yücel DAĞLI), Yapı Kredi Yayınları, Cilt III, 1. Kitap,İstanbul 2011, s.232. Eserde ayrıca, Evliya Çelebi bu savaş için; "Sultan Alaüddevle ile öyle büyük bir cenk ettiler ki Osmanoğlu'nun 11 büyük cenginin biri de bu Göksun cengidir." demektedir.

devleti içinde adil bir hukuk sistemini tesis etmiştir. Öyle ki Dulkadirli Devleti, Osmanlı Devleti'ne ilhak olduğunda da, tahrir çalışmaları zamanında Alaüddevle kanunları eksilmeden, küçük eklemelerle uygulanmaya devam edilmiştir.[1]

11. Ali Bey Dönemi ve Devletin Yıkılışı

Bundan sonra Dulkadiroğulları için yeni bir dönem başlıyordu. Otuz altı yıl süren Alaüddevle Bozkurt Han dönemi kapanmış, Ali Bey dönemi başlamıştı. Dulkadiroğlu hanedanı kendi içindeki anlaşmazlık ve taht mücadelesinden ötürü, akrabası olan Osmanlı Devleti ordusunun başındaki Ali Bey ile kendi kendini bitirmişti.

Dulkadirli tahtına Ali Bey'in geçmesi ile, Dulkadiroğlu Sultan Alaüddevle'nin oğlu merhum şehzade Şahruh Bey'in Mehmed Han ve Ali Mirza ismindeki oğulları ile kendilerine sadık kalan maiyetindekiler, öldürülmek çekincesi ile kaçarak Şah İsmail ülkesine sığınmışlardı.[2]

Burada şunları eklemek gerekir ki, yaygın bir görüşe göre tarihçiler, bu iki Dulkadiroğlu şehzadesinin, Dulkadirliler ile Safevîler arasında yapılan Diyarbakır Savaşı'nda esir düştüğü görüşünde birleşmektedirler. Ancak bize gore bu durum çelişkilidir. Çünkü, Mehmed Bey ve Ali Mirza Bey'lerin esir düştükleri söylenen savaş tarihinde(1510), şehzadelerin büyükbabaları olan Sultan Alaüddevle Bozkurt Han, halen Dulkadirli devletinin hükümdarıdır. Aalüddevle Bey'in hükümdarlığı, 1515 yılındaki Turna Dağı Savaşı'nda şehit olduğu güne kadar sürmüştür. Bu iki tarih arasında geçen sürede,yani aradaki beş yılda, şehzadelerin yurtlarına geri dönememeleri imkansızdır. Çünkü bu şehzadelere, daha sonra da açıklayacağımız üzere, Şah'a gönderildikten bir süre sonra, Şah İsmail tarafından İran'da Vilayet hanlıkları verilmiştir. Şah'a esir düştükleri söylenen Dulkadirli şehzadelerine, Şah İsmail'in bahsedilen hoş görülü tavırları bu düşünceyi abes kılmaktadır.[3]

---

[1] bk. **Başbakanlık Arşivi,** TD 402, s.81 -82.

[2] bk. Dulkadirli Sultanı Alaüddevle Bozkurt Han, oğulları ile birlikte, 29 Rebiul Ahır 921/12(13) Haziran 1515'te, Turna-dağı Muharebesi'nde hayatını kaybedince, Dulkadirli Devleti toprakları, Osmanlı yüksek hakimiyetini tanımak şartıyla, Dulkadiroğlu hanedanı şehzadelerinden Şehsuvaroğlu Ali Bey'e verilmişti. Alaüddevle torunları olan diğer Dulkadirli şehzadeleri Mehmed Han ve Kardeşi Ali Mirza Bey, Şehsuvaroğlu Ali Bey tarafından öldürülmek korkusuyla Şah İsmail'e iltica etmişlerdi. (bk. Mükremin Halil YİNANÇ, "Dulkadırlular", **İslam Ansiklopedisi,** Cilt III, s.654-661.)

[3] bk. Dündar AYDIN, **Erzurum Beylerbeyiliği ve Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 87. (Buradan itibaren Mehmed Bey ve Ali Mirza Beyler

Dulkadirli tahtına çıkan Şehsuvaroğlu Ali Bey, Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki en önemli savaşlarında ordusu ile en önde yer almış, Yavuz Sultan Selim ile yan yana at sürmüş, büyük kahramanlıklar göstermiş bir hükümdardı. Ali Bey, Dulkadirli hükümdarı olmak arzusuyla kendi hanedanına karşı savaştı; fakat sonunda tahta geçmesine rağmen kendisinin büyük başarılarını kıskanan Vezir Ferhat Paşa tarafından iftira ile kandırdığı Kanuni Sultan Süleyman'dan çıkan izinle katledildi.[1] Ferhat Paşa başarılarını kıskandığı Ali Bey'in Kanuni nezdinde gördüğü büyük iltifatı çekememekle birlikte kendisi de bu hainliğinin ve diğer yanlış faaliyetlerinin anlaşılması üzerine idam edildi.[2]

B. DULKADİROĞLU DEVLETİ'NİN YIKILIŞINDAN SONRA DULKADİROĞLU HANEDANININ TARİHTEKİ DURUMU

Diğer taraftan hayatta kalan Dulkadirli şehzadeleri Şah İsmail'in ülkesinde idiler. Bilindiği üzere Dulkadirli Sultanı Alaüddevle Bozkurt Han'ın oğlu Şehzade Şahruh Bey, yine Dulkadirli hükümdarı olan amcası Şehsuvar Bey'in kızı Şah Sultan ile hanedan içi bir evlilik yapmıştı.[3] Bu evlilikten doğan iki Dulkadirli Şehzadesi Mehmed Han ve Ali Mirza yukarda da izah edildiği gibi öldürülme ihtimaline karşı İran hükümdarı Şah İsmail'e sığındılar.[4] Şah İsmail, yirmi beş sene kadar İran'da kalacak olan bu iki Dulkadirli şehzadesine çokça hürmet edip, ülkesinde Vilayet Hanlıkları verdi.[5] Dulkadiroğlu Şahruh Bey merhumun oğulları Mehmed Han ve Ali Mirza kardeşler, yanlarındaki akrabaları ve kendilerine sadık Dulkadirli Türkmenleri ile, Kanuni Sultan Süleyman'ın Irakeyn Seferi için doğuya gelişine kadar, görevlerine sadık kaldılar.

---

hakkındaki bilgiler, çoğunlukla Dündar Aydın'dan esinlenilerek verilecektir. Çünkü konuyla alakalı kaynaklar çok kısıtlıdır.)

[1] bk. Refet YİNANÇ, **Dulkadir Beyliği,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 104.

[2] bk. J. Von HAMMER, **Büyük Osmanlı Tarihi III.Cilt**, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1992, s.36.

[3] Dulkadiroğlu Hanedan içi evlilikle öz amca çocukları Şehzade Şahruh Bey ve Şah Sultan evlenmişlerdir. Şehzade Şahruh, Dulkadiroğlu Devleti sancaklarından olan Bozok'ta sancak beyi olarak görev yaptığı dönemde, vefat eden eşi Şah Sultan'a görkemli bir türbe yaptırmıştır. Şah Sultan, Mehmed Han, Ali Mirza ve İklime Sultan'ın annesidir.

[4] bk. Mükremin Halil YİNANÇ, "Dulkadırlular", **İslam Ansiklopedisi,** Cilt III, s.654-661.

[5] bk. Peçevi, **Tarih I,** İstanbul 1283/1866, s. 183.

Dulkadirliler'in son hükümdarı Şehsuvaroğlu Ali Bey'in 1522'de vefatının üzerinden on iki yıl kadar geçmesiyle, artık pek de ısınamadıkları Şiilik inanışına sahip İran'dan akrabaları ve kendileriyle aynı Sünni inanışa sahip olan Osmanlı Devleti'ne gelmek istediler. Bu sebeple Irak hududunda Sultaniye Kasabası'na gelmiş olan Kanuni Sultan Süleyman'a, o an Şah'ın Isfahan Beylerbeyi olan Dulkadirli Şehzadesi Mehmed Han adamlarını göndererek, iltica talebinde bulundu. Kanuni, bu talebi ve özrü kendisine amanname vererek kabul etti.

Dündar Aydın'ın Erzurum Beylerbeyiliği ve Teşkilatı eserinde Bostan'dan naklettiğine göre, bu kabulün üzerine 14 Ekim 1534'de, Mehmed Han kardeşi Ali Mirza'nın da aralarında bulunduğu üç bey ve bin kadar adamı ile Osmanlı tarafına geçti. Çok şecaatli ve kudretli bir yapıya sahip olan Mehmed Han'a, Bayburt ve Kemah sancakları verilerek Adilcevaz muhafızına gönderildi.[1] Daha sonra 26 Eylül–3 Ekim 1535 senesinde Erzurum Beylerbeyiliği oluşturularak yine Mehmed Han'a tevcih edildi.[2] Kardeşi Ali Mirza'ya ise Pasinler, Avnik, Kars ve Tiflis Beylerbeyiliği verildi.

Erzurum Beylerbeyiliği makamında fetihler yapan Dulkadirli şehzadesi Mehmed Han Paşa'yı, Şah İsmail'in ölümü ile tahta çıkan Şah Tahmasb, sürekli ülkesine davet ediyordu. Mehmed Han'ı çeşitli vaatlerle ikna etmeye çalışan Şah Tahmasb'ın ısrarı sürüyordu. Mehmed Han bu ısrarı bitirmek amacıyla, başka bir bölgeye tayin olmak istiyordu. O nedenle Mehmed Han, en erken Kasım 1539, en geç Ocak 1540'ta, Erzurum Beylerbeyiliği'nden ayrılarak Rum-İli'ne görevlendirildi. Kendisine Niğbolu ile Köstendil sancakları verilmiştir. Sonrasında başka sancaklar da verilerek Rum-İli Beylerbeyi derecesinde yetkilerle donatılmıştır.[3] Kardeşi Mirza Ali Paşa ise görevlerine, aynı bölgede devam etmiştir. Dulkadirli Şehzadesi Mehmed Han, vefat tarihi olan 1569 yılına kadar tüm Dulkadiroğlu Hanedanının ve aileye bağlı kolların reisi olarak yaşadı. Mehmed Han'ın oğulları Karahan Bey,[4] Alaüddevle Bey[5] ve Şahruh Beylerdi.[1]

---

[1] bk. Von HAMMER, **Büyük Osmanlı Tarihi III.Cilt**, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1992, s. 331 – 332.

[2] bk.Dündar AYDIN, **age.,** Ankara 1998, s.

[3] bk.Dündar AYDIN, **age.,** s.88.

[4] Âli, Künhü'l Ahbar matbu nüshasında Karahan Bey'in Rum-İli sancaklarına mutasarrıf olduğunu yazmaktadır. (Dipnot gösteren bk. Dündar AYDIN, **age.,** s.90.)

[5] Dulkadirli Şehzadesi Mehmed Han'ın 943/1536'da müteferrika (Başbakanlık Arşivi, Maliye, 559 Varak, 126/b ve 224/b) ve 13 Rebiul Evvel 963/26. I. 1556'da has alacak

Rum-İli mutasarrıfı olan Dulkadirli şehzadelerinden Karahan Bey'in[2] oğlu Cafer Bey, Çorum, Artvin ve Kayseri sancak beyliği görevleri yaptı. Daha sonra yaşlılığında, Kayseri'de 1600 yılına doğru öldü.[3] Oğlu Davut Bey, 1593 yılında Kayseri sancak beyi idi.[4]

C. KAYSERİ'DE DULKADİROĞULLARI

Davut Bey 1610 yıllarına kadar Kayseri sancak beyi olarak sürdürdüğü görevinde, kendisine Kayseri ve Zamantı Bölgesi'nde haslar verildi.[5] Davut Bey, Alaüddevle Bozkurt Han'ın hayatını kaybettiği savaşın ardından dağılan ve kendisine akraba bulunan Osmanlı Devleti'nde görev yapmaya başlayan, Dulkadirli şehzadelerinden biridir. Davut Bey emekli olduktan sonra Maraş'a geri dönmek istemesine rağmen, dönemin Maraş valisi bu isteğin payitahtça kabul görmediğini bildirmiştir.

Kendisine has olarak verilen Zamantı Bölgesi'nde, Güllü Viran (Güllüce Viran- Gülveren) köyüne yerleşen Davut Bey'in oğullarına da "Zamantı[6] Bölgesi tımarlı sipahi alay beyliği" görevi verildi. Bölge eskiden beri İç Anadolu'ya açılan bir kapı olmasının dışında burada bulunan Yabanlu Pazarı, orta çağ Anadolu'sunun en önemli ticari faaliyetinin yürütüldüğü, uluslar arası niteliğe sahip bir fuara ev sahipliği

---

rütbede olan oğlu Alaü'd-Devle Bey (Başbakanlık Arşivi. MD. II, 12) arşiv kayıtları bulunmaktadır. (bk. Dündar AYDIN, **age.,**s.90.)

[1] 24 Receb 967/20. IV. 1560'Ta Bağdat Azebleri Ağalığı tayini (Başbakanlık Arşivi. Mühimme Defteri, IV., s.52) arşiv kaydı bulunmaktadır. (bk.Dündar AYDIN, **age.,** s.90.)

[2] Burada, Dulkadiroğlu hükümdarlarının neslinden gelindiğini ifade etmesi bakımından erkek çocuklara "şehzade", kız çocuklara "sultan" ifadesi kullanılmıştır.

[3] bk. Yılmaz ÖZTUNA, **Devletler ve Hanedanlar Cilt II,** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2005, s. 90.

[4] Mehmet İNBAŞI, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri ve Civarında Meydana Gelen Olaylar", **III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri 6-7 Nisan 2000,** Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, Kayseri 2000, s. 242. Ayrıca bk. Bu bildiride, "Kayseriyye ve Kustere (Tomarza) kadılarına hüküm ki hala Kayseriyye Sancağı Beği olan Davut Beğ'e hass yazılmış olup, eşkiyanın türemesi sebebi ile hass olan yerlerin tahsilatı yapılamadığından eşkıya taifesinin takip ve te'dip edilerek fesad ve şekavetlerine son verilmesi ve haklarından gelinmesi… Yıl: 7 Eylül 1593/10 Zilkade 1001" diye geçmektedir.

[5] **Başbakanlık Osmanlı Arşivleri,** Mühimme Defteri, 69.

[6] İbrahim SOLAK, **XVI Yüzyılda Zamantu Kazası'nın Sosyal ve İktisadi Yapısı,** Tablet Yayınları, Konya 2007**,** s. 13.

yapmaktaydı.[1] Böylesine önem arz eden bir bölgeyi yöneten Dulkadirli şehzadelerinin Güllü Viran köyüne yerleşmelerinin bir başka sebebi ise, Dulkadirli Devleti hükümdarı Sultan Alaüddevle Bozkurt'un 1500 yılında köyde kendi adıyla yaptırmış olduğu zaviyedir.[2]

Burada zaviye ile ilgili olarak eklemek gerekir ki, cumhuriyetin ilk yıllarına kadar ayakta iken günümüzde yıkılarak iskân alanına çevrilmiş, kendi taşlarının bir kısmının kullanıldığı yeni bir bina yapılmıştır. Bu bina şu anda, Dulkadiroğlu sultanı Alaüddevle Bozkurt Han soyundan gelen, Ali Sarıçiçek Dulkadiroğlu'nun oğulları üzerine tapulanmıştır.[3] Osmanlı sarayınca, Davut Bey'in tımarlı sipahilerin "Zamantı alay beyi" olarak görevlendirilen oğullarının bu görevleri, asırlar boyunca babadan oğula geçerek devam etmiştir.

Dulkadiroğlu Davut Bey'in şöhretinden dolayı, ailenin lakabı Davutoğulları olmuştur. Ailenin Zamantı sipahi alaybeyi olan yönetici kolu ise, sipahiler - alay beyler olarak nam salmışlardır.

1. Dulkadiroğlu Ailesi Soy Ağacı (1661-1981)

Burada vereceğimiz soy ağacı, Dulkadiroğulları'nın Kayseri koluna bakan tarafıyla çizildi. Osmanlı Devleti ile beraber Kayseri'de tımarlı sipahi alaybeyliği yapan Dulkadiroğulları'nın Kayseri kolu ve Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde (BOA) şimdilik takip edilebilen kadarı verilmiştir.

Öncelikle Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde, birazdan Dulkadiroğlu ailesi soyağacı içinde ismi görülecek olan Dulkadiroğlu Sipahi Mehmed Bey'e ilişkin bilgilerden, ailenin askeri kayıtlarını görebilmekteyiz. Osmanlı Devleti 1844 yılı resmi nüfus sayımına bakıldığında,[4] Dulkadiroğlu hanedanından Sipahi Mehmed Bey'in ailesine ilişkin, şu kayıtlar görülmektedir:

---

[1] bk. Osman TURAN, **Selçuklular Zamanında Türkiye,** Ötüken Yayınları, İstanbul 2004, s.XVI.

[2] bk. Mehmet ÇAYIRDAĞ, **Kayseri Tarihi Araştırmaları**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri 2001, s. 259**;** Refet YİNANÇ, **age.,** s. 136**;** bk. İbrahim SOLAK, **age.,** s. 190.

[3] Köylülerce medrese olarak bilinen ve zamanın tahribatı nedeni ile yıkılan Sultan Alaüddevle Zaviyesi, yeniden Dulkadiroğlu hanedanına kazandırılarak Hakan Türker Dulkadiroğlu adına tapulanmıştır. Fakat bina ağabeyi Muhammed Dulkadiroğlu ile beraber, ikisine mahsustur.

[4] Osmanlı Devleti, **1844 Yılı Resmi Nüfus Sayımı. Kaynak:** Hüseyin Cömert Şahsî Arşivi. **Asıl kaynak: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri.**

- Güllüviran (Gülveren) Köyü Bilirkişileri: İmam Mehmet Efendi, Muhtar Kürtoğlu Mehmet, Veisoğlu Mehmet, *Küçük Sipahi Mehmed Ağa (Dulkadiroğlu).*

Devamında, 18. hane olarak belirtilen yerde ise şu isimler görülmektedir:

- Hane 18: Davutoğlu (Dulkadiroğlu) Mehmet bin Mehmed 45 (Tımarlı Süvari Asâkir-i Nizâm-ı Şâhâne'de); oğlu Mükremin 25; diğer oğlu Memiş 2; kardeşi Davut 35 (Tımarlı Süvari Asâkir-i Nizâm-ı Şâhâne'de); oğlu Salih 12. [1]

Araştırmalarımız sonucunda Başbakanlık Osmanlı Arşivleri kayıtlarından, Davut Bey soyundan gelen, Zamantı sipahi alay beylerini ve ailenin bir kısmının listesini, tarihsel sıralamayla şu şekilde görüyoruz:

1661 Dulkadiroğlu Sipahi Hasan Bey [2]

1673 Dulkadiroğlu Sipahi Ahmed Bey[3]

1695 Dulkadiroğlu Sipahi İbrahim Bey[4]

1698 Dulkadiroğlu Sipahi Abdülvehab Bey[5]

1699 Dulkadiroğlu Sipahi Hüseyin Bey[6]

1712 Dulkadiroğlu Sipahi Halil Bey[7]

1714 Dulkadiroğlu Sipahi Mustafa Bey[8]

1761 Dulkadiroğlu Sipahi Osman Bey[9]

1764 Dulkadiroğlu Sipahi Mustafa Bey[10]

---

[1] Osmanlıca'dan Türkçe'ye Çeviren: Hüseyin CÖMERT. (Araştırmacı- Yazar).

[2] Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, İE.AS. Dosya Numarası: 19, Gömlek Numarası:1779, T:1077 B15

[3] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İE.A.S. Dosya Numarası: 10 Gömlek Numarası: 875 T:1089 L29

[4] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, AE.SMST. II Dosya Numarası: 20 Gömlek Numarası: 1941 T:1111 L 20

[5] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İE.AS. Dosya Numarası: 34 Gömlek Numarası: 3035 T:1114

[6] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İE.AS. Dosya Numarası: 34 Gömlek Numarası: 3036 T:1115 CA18.

[7] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İE.AS. Dosya Numarası: 87 Gömlek Numarası: 8013 T:1128

[8] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İE.AS. Dosya Numarası: 87 Gömlek Numarası: 8019 T:1130 B 27

[9] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul Tahvil:14 s.85, Hicrî 1174 s.4 /Miladî 11Mart 35.

[10] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul Tahvil:14 s.442, Hicrî 1177 k 6/ Miladî 8 Nisan 1764.

1800 Dulkadiroğlu Sipahi Mehmed Bey[1]

1842 - 1910 Dulkadiroğlu Memiş Sipahi Bey

1873 - 1950 Dulkadiroğlu Ali Sipahi Bey[2]

1903 - 1980 Dulkadiroğlu Derviş Bey Kayseri[3]

1936- Dulkadiroğlu Ali Sarıçiçek Bey

Burada, Dulkadirli hanedanının günümüzde yaşayan son hanedan reisi, Dulkadiroğlu Ali Sarıçiçek Bey'in hanım sultanı, şehzade beyleri ve kerime sultanlarını da bu soy ağacına eklemeyi uygun görüyoruz:

1936- Dulkadiroğlu Ali Sarıçiçek Bey

1944- Zeynep Dulkadiroğlu Sultan

1959- Dulkadiroğlu Hasan Sarıçiçek Bey

1965- Muhammed Dulkadiroğlu Bey

1973- Hakan Türker Dulkadiroğlu Bey

1963- Leyla Sarıçiçek Atacık Dulkadiroğlu Sultan

1981- Seher Tuğba Dulkadiroğlu Sultan

2. Kayseri'deki Dulkadiroğlu Beylerinin Hakimiyet Sahaları

Bahsi geçen Alay beyleri tarihi süreçte, Gülveren köyündeki Alay Beyi Konağı'nda oturmakta idi. Alay beyi Gülveren Köyü'nde oturmakta, askeri kışlalarını ise, adı kendi unvanları ile anılan Alaybeyli köyünde bulundurmaktaydılar.[4] Ayrıca beyler kendi aralarından, alay beyi evladı olan sipahizade Şaban Bey'i de bu köyün idaresinde bulunduruyorlardı.

Dulkadiroğlu Mehmed Sipahi Bey,[5] küçük oğlu Memiş Bey'i[6] Gülveren'de yanında tutarken, diğer oğlu Mükremin Bey'e[1] Harsa

[1] Dulkadiroğlu Sultan Alaüddevle oğlu Şahruh Bey'in evladından olan Dulkadirli şehzadelerinin kabirleri, bugün Kayseri ili Tomarza ilçesi Gülveren köyünde bulunan kabristanda bulunmaktadır. Genel anlamda hanedan mensuplarının kabirlerinin bulunduğu mezar taşları ve yapıları, belirgin şekilde görülmektedir.

[2] Osmanlı subayı ve Kurtuluş Savaşı Anadolu kumandanlarındandır. Kayseri Dulkadiroğulları, hanedan reisidir.

[3] Vefat eden son Dulkadirli hanedan reisidir.

[4] Günümüzdeki Kayseri'nin Talas ilçesine bağlı Alaybeyli Köyü, ismini buradan almıştır.

[5] Dulkadiroğlu Mehmed Sipahi Bey, Gülveren hanedan kabristanında medfundur.

[6] Bugün bu Dulkadirli şehzadesi evlatları Alaybeyler Sipahiler olarak anılıp Osmanlı Zamantı Alaybeyleri hattından inmişlerdir. Günümüzde Dulkadiroğlu, Sarıçiçek, Çambudak soyadlarını taşımaktadırlar.

köyünü vermiştir. Köyde yerleşik bulunan yöre halkı ile beraber yanında götürdüğü diğer Dulkadiroğlu kökenli ailelerin de, yanında yerleşmesine izin vermiştir. Öte yandan, ata memleketi olan Maraş'a dönmek niyetinde olup da dönemeyen Abdullah Bey[2] de, amcası Mükremin Bey'in yanından ayrılarak, Bel mezrasını kurup yerleşmiştir.

Gülveren köyünden Bünyan'ın Girveli köyüne gönderilen Dulkadiroğlu Davut Bey ise bu yörede etkin olmuştur.

Bunlardan yola çıkarak, Zamantı bölgesindeki bir çok aile, Gülveren'de yaşayan Dulkadiroğlu sultanı Alaüddevle Bozkurt Han'ın evlatlarına akraba olduklarını ifade etmektedir. Bölgenin Dulkadirli Türkmenlerince yerleşik olmasından ötürü hanedana duyulan sevgi ve saygının tezahürü neticesinde evlilikler sürdürülmüştür.

3. Dulkadiroğulları'nın Kayseri'deki Toprakları

Dulkadiroğulları'nın 1500 yılındaki tahrir bilgilerine bakıldığında, Kayseri'deki hisselerinin geniş yer tuttuğu görülmektedir. Mehmet İnbaşı'nın *XVI Yüzyıl Başlarında Kayseri Sancağı* isimli eserinde ifade edildiği üzere, 1500 tarihli Tapu-Tahrir Defteri'nde, bazı köylerin hisselerinin Dulkadiroğulları ile Osmanlı Devleti üzerine müşterek kaydedildiği belirtilmiştir.[3]

Kayseri hududunun Dulkadiroğlu Devleti'ne yakın olması, bazı Yörük cemaatlerinin iştirakine yol açmıştır. Bu meyanda, Dulkadiroğlu Şehsuvar Bey ile müşterek olan köyler ayrıca tespit edilmiştir. Ardından II. Bayezid tarafından verilen hükümle, Sultan Alaüddevle ile müşterek olan köyler de açıkça belirtilmiştir.

Bahsedilen ortaklıklar, belirtilen köylerdeki tasarruf şekline göre değişiyordu. Köylerdeki divanî hisseler, hem Osmanlı hem de Dulkadirli Devleti'ne ait bulunuyordu. Nitekim, bu konu tahrir defterinde "Divanisi Dulkadirli ile müşterek" ifadesi şeklinde kaydedilmiştir. 1500 tarihli Tapu Tahrir Defteri'nde Dulkadirli toprakları, Tomarza'dan elde edilen 19.164 akçelik genel geliri içinde, 8.982 akçelik toprak geliriyle en önemli

[1] Bugün Kayseri ili Tomarza ilçesi Güzelsu köyü olarak adı değiştirilen köyde medfundur. Dulkadiroğlu Sipahi Mükremin Bey'in neslinden gelenler Mükreminli adı ile anılmaktadırlar.

[2] Köy derecesinde kalabalık bir yerleşimi olan bu mezra, Harsa (Güzelsu) köyüne bağlı olmakla birlikte, Dulkadiroğlu Kabak Abdullah Bey tarafından kurulmuştur.

[3] Mehmet İNBAŞI, **XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri,** İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Kayseri 1992.

konumda yer alıyordu. Zamantı Bölgesi içinde Tomarza'nın tamamı Dulkadirliler'e aitti.

4. Kayseri'deki Dulkadiroğlu Vakıfları

Dulkadiroğulları döneminde Dulkadir hükümdarlarınca yaptırılan, günümüze ulaşamamış olsa da arşivlerde ve yazılı kaynaklarda yer alan eserleri şöyledir:

4.1. Güllüviran (Gülveren) Köyü Sultan Alaüddevle Zaviyesi:

Gülveren köyünde bulunan bu zaviye, Dulkadiroğlu Alaüddevle Bozkurt Bey tarafından yaptırılmıştır. Alaüddevle Bey, 1500 tarihli zaviye vakfiyesinde, zaviyeye Güllüviran köyünün tamamını, Derikliviran köyünün yarısını ve bu civarda bulunan bazı mezraların gelirlerini vakfetmiştir. Zaviye, Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar ayakta kalmış, sonrasında bakımsızlıktan yıkılmıştır.[1]

4.2. Isbaa (Sipahi) Camii:

Alaüddevle zaviyesinin yıkıldığını gören sultan Alaüddevle Bozkurt Han soyundan gelen Zamantı sipahi alay beyleri Gülveren köyünde bir cami tesis etmişlerdir. Kendi helal kazançları ile yaptıkları bu camiye,*"Isbaa (Sipahi) Camii"* adını vermişlerdir. Cami Dulkadiroğlu Beylerinin hatırasını taşımaktadır.[2] Bu cami halen ayakta olmakla birlikte, köyde kullanılan başka bir cami bulunduğu için ibadete açık değildir.

Dulkadirli hanedanının yaptırdığı, Dulkadiroğlu sipahilerine ait camiin anahtarları, geleneğe bağlı olarak ailenin sipahi beyi torunu olan Dulkadiroğlu Sipahi Hacı Derviş Sarıçiçek Bey[3] tarafından muhafaza

---

[1] İlyas GÖKHAN, "Dulkadir Beyliği'nin Kayseri Yöresinde Hakimiyeti ve Eserleri", **Dulkadir Beyliği Araştırmaları I,** Ukde Yayınları, Kahramanamraş 2008, s. 190.
Ayrıca bk. Refet YİNANÇ-Mesut ELİBÜYÜK, **Maraş Tahrir Defteri Cilt II,** Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1563, s.760. ; Mehmet ÖZKARCI, **Türk Kültür Varlıkları Envanteri 46 Cilt II,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, S.11, s. 1214.

[2] Gülveren köyünün ilk tarihi camiidir. Alaüddevle Bey Zaviyesi yanına yapılmıştır. Dulkadirli şehzadesi Şahruh Bey oğlu Mehmed Han evlatları Zamantı Alaybeyleri, Mustafa Sipahi Bey, Osman Sipahi Bey, Mehmed Sipahi Bey, Memiş Sipahi Beyler'in kendi kazançları ile yaptırılmıştır. Camii bugün ibadete kapalı olarak durmakla birlikte tarihi koruma altına alınmayı beklemektedir. Caminin yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, XVII. yüzyıl başlarında yapıldığı düşünülmektedir.

[3] 1903 yılında, Osmanlı Devleti zamanında doğan, Sultan Alaüddevle sülbünden gelen Dulkadiroğlu şehzadesi Derviş Bey, 1980 yılında kendisine çarpan bir araç sürücüsünün, yardım etmek yerine kaçması neticesinde kan kaybından vefat etmiştir. Kabri Sakarya

edilmekteydi. Derviş bey'in 1980 yılındaki vefatının ardından bu anahtarlar, Dulkadiroğlu hanedan ailesinin kararı ile köy imamına verildi.

4.3. Dıraz (Şiraz) Köyü Camii:

1501 tarihli vakfiye kaydına göre, Alaüddevle Bey köyün zaviyesi ve camii için, Dıraz köyü ile mezralarının mahsul ve vergi gelirlerini vakfetmiştir. Elde edilen bu gelirlerden, senelik 2520 Osmanlı dirhemi caminin imam ve hatibine; 600 dirhem müezzinine; 600 dirhem cami ve zaviyenin müstahdemine; 600 dirhem de cami ve zaviyenin hasır ve yağına tahsis etmiştir. Fakat bu eser de günümüze ulaşamamıştır.

4.4. Köstire (Göstere-Tomarza) Kalesi Zaviyesi:

Osmanlı Arşivlerindeki kayıtlara göre Dulkadiroğlu hükümeti ve Osmanlı zamanında, Tomarza'da bir kale bulunmakta idi. Dulkadiroğlu Alaüddevle Bey, Köstire Kalesi mezrasının yarısını, aynı köyde bir değirmen ve araziyi, Köstire'ye tabi Kilise mezrasının malikanesini, Lülüce mezrasının malikane ve divanisini, Kızıl Kilise ve Zaviyecik mezralarını bu zaviyeye vakfetmiştir.[1] Bu kale de bugün ayakta değildir.

Bölgesi içinde saygın bir konuma sahip olan, Kayseri Dulkadiroğulları'nın hükümdar atası Sultan Alaüddevle Bozkurt Han ve oğlu Şahruh Bey, Kudüs, Sivas, Yozgat, Niğde, Kayseri, Kırşehir, Hatay, Antep ve benzeri şehirlerde birçok vakıf tesis etmiştir.[2]

5. Dulkadiroğulları Açısından Zamantı Bölgesi ve Tomarza'nın Önemi

Zamantı bölgesi, bugünkü hali ile Tomarza, Pınarbaşı, Bünyan, Sarıoğlan, Sarız, Develi ve Akkışla ilçelerini kapsamaktadır. Bu ilçeler içinde Tomarza, tarihi geçmişi içinde, Dulkadirli Türkmenlerinin çok kalabalık ve köklü bir şekilde yerleşimine tanık olmuştur. Dulkadirli Türkmenleri, Maraş üzerinden oba oba bu bölgeye gelmiş, Türk boyları içinde bölgede etkin olmuşlardır.

Zamantı Bölgesi içinde bulunan Tomarza'da, birçok köy Dulkadirliler tarafından kurulmuş ve geniş bir alanda yerleşilmiştir. Bu yerleşmeler esnasında, hanedan soyundan gelen beyler, Dulkadiroğlu Devleti dönemindeki diğer ailelere mensup insanları da beraberlerinde

ili, Akyazı ilçesi, Reşadiye köyünde bulunmaktadır. Derviş Bey'in oğlu Ali Sarıçiçek Dulkadiroğlu'nun hanımı Zeynep Dulkadiroğlu Sultan da bu köye mensuptur.

[1] Refet Yinanç, **age.,** s.137-138. (Vakıflar Arşivi, Defter 590)

[2] Rahmi TEKİN, **Zülkadir Beyliği ve Osmanlı Devleti Zamanında Maraş Vakıfları,** Harran Üniversitesi, Yayımlanmış Yüsek Lisans Tezi, Şanlıurfa 1996, s. 38-39-40.

getirmiş ve benliklerini muhafaza etmişlerdir. Bu aileler ve bazılarının devlet hiyerarşisi içinde almış oldukları görevleri şöyle vermek mümkündür:

İmamoğlu Ailesi: Gülveren'e yerleşen Dulkadiroğlu hanedanından Kayseri sancak beyi Davut Bey'in yanında gelen ailelerden *İmamoğlu* lakaplı aile, Dulkadiroğlu Devleti'nin iş sahasında, "imam" olarak görev alan ailedir.

Karacaoğlu Ailesi: Gülveren'de *Karacaoğlu* olarak bilinen aile de Maraş kökenli olup, Dulkadiroğlu soyundandır. Dulkadir hükümdarlarının sancaktarlığı görevi bu aileye verilmiştir. *Karacalar* ailesi de Kayseri'ye Davut Bey ile gelen ailelerdendir.

Seyyid Ağalar Ailesi: Bu ailede Dulkadiroğulları'na manevi alanda müderrisler ve imamlar çıkaran, Dulkadirli hanedanı ile akraba olan ailelerdendir. *Seyyide* kızları Dulkadiroğlu Hanedanı beylerinin eşleri olmuşlardır. İmamoğulları ailesi ile de akrabalıkları bulunmaktadır.

Bektaşoğulları Ailesi: Maraş asıllı olup, Dulkadiroğulları ile Gülveren'e gelen bir başka kalabalık aile ise *Bektaşoğulları* olarak da tanınan Bektaşlılar'dır. Bu aile, Dulkadir beylerinin tören, merasim, düğün gibi cemiyetlerine katkı sağlayan ailedir.

6. Dulkadiroğlu "Devlet" Alametleri

Baştan beri anlattığımız üzere, Dulkadiroğlu Devleti, tarihte önemli noktalarda bulunmuştur. Savaşlar kazanmış, topraklar almış, ilişkide olduğu devletlerle kendi arasında akılcı bir bürokrasi tesis etmiş, hâkimiyet kurduğu sahalarda başarılı bir devlet politikası uygulamıştır. Yönetimi altındaki halkın refahını üst düzeyde tutmuş, halkına güçlü bir devletin kanatları altında yaşama imkânı sağlamıştır. Sağlam bir devlet olma bilinciyle hareket eden Dulkadiroğlu Devleti, bugün maalesef kimi tarih kitaplarında, hazırlanan bilimsel çalışmalarda, yükselme döneminde görülen güçlü bir "devlet" potansiyeline rağmen "beylik" olarak anılmaktadır. Bugün bu anlayışın değişmesi gerekmektedir. Çünkü, çalışmamızda da görüldüğü üzere, Dulkadiroğulları'nın devlet olduğuna dair çok sayıda iz bulunmaktadır.

Öncelikle Dulkadirli hükümdarlarının hemen hepsi "emir",[1] "sultan",[2] "şah",[1] "melik",[2] ve "han"[3] unvanlarını kullanmışlardır. Bu

[1] Dulkadirli Devleti'nin ikinci hükümdarı Emir Halil Bey'dir.

[2] Dulkadirli Hükümdarı Sultan Nasıreddin Mehmed Elbistan'da yaptırdığı binaların orijinal kitabelerinde "sultan" unvanı ile anılmaktadır. Bir diğer hükümdar olan

unvanları, tarihte sadece kendi devletleri olan devlet başkanları kullanmışlardır.

İki asra yakın hüküm süren Dulkadiroğlu Devleti, kendi hükümdarları adına para bastırmış ve hüküm sürdüğü topraklarda bu parayı kullanmıştır. Günümüzde kimi araştırmacılar, Dulkadiroğlu Devleti'nin kendisine ait paralarının olmadığı konusunda yanılgıya düşmektedirler. Oysa Şehsuvar Bey, kendi beyliği döneminde kendi adına para kestirmiştir. Yeri geldiğinde kendi parasını tedavüle koyabileceğinin ispatı olarak, bir dönem kestirdiği bu paraları kullanmıştır.[4] Tarihte, bir devletin devlet olabilmesi için kendi adına basılmış parası olması gerekmektedir. Bahsi geçen bu para, bunu kanıtlar niteliktedir.

Yine Dulkadiroğlu Devleti'nin sancağı, Maraş Göynük Dulkadiroğlu Murat Bey Camii'nde bulunmakta ve devletin geçmişte bir devlet olarak varlığına işaret etmektedir.[5]

Ayrıca, Dulkadiroğulları'nın şeyhülislamlık müessesinin bulunduğu bilinmektedir. Şeyhülislamlıkta görev alanların soyları da bugün devam etmektedir.[6] Bu müessesenin devlet içinde var olması da bir devleti devlet yapan özelliklerdendir.

Dulkadiroğlu Devleti'ndeki bütün sultanların, vakıf kurma konusundaki hassasiyetleri de devlet olma bilincinin önemli bir parçasıdır. Öyle ki yaptırmış olduğu sayısız vakıfla Dulkadiroğulları, dünyada en çok vakıf yapan devlet unvanını elinde bulundurmaktadır. Bunda, devlet hazinesinin zenginliğinin payı çok büyüktür.

Alaüddevle Bozkurt Han da "sultan" unvanını kullanmaktadır. Bu husus çok sayıdaki Dulkadirli vakfiyelerinde ve eserlerinin orijinal kitabelerinde yer almaktadır. Dulkadirli'nin Osmanlı Devleti'ne bağlanışının ardından eskiyen ya da gerekli olduğu görülen diğer hallerden ötürü, orijinallerinin yerine tamirat kitabesi eklendiğinde, yeni devletin gücüne saygıdan ötürü Dulkadirli Hükümdarlarının unvanları yazılmamış, sadece "bey" denmekle asıl oldukları konumdan uzaklaştırma düşüncesi hasıl olmuştur.

[1] Dulkadirli hükümdarlarından Şahbudak ve Şahsuvar bu unvan ile anılmışlardır.

[2] Suikast sonucu öldürülen hükümdar Melik Arslan Bey'dir.

[3] bk. Mevhibe SAVAŞ, **Dulkadırlılar,** Yiğitoğlu Matbaası, Kahramanmaraş 1997, s. 119

[4] bk. Murat UĞURLUER, "Ayntab'da Dulkadiroğlu Şehsuvar Bey Adına Basılan Sikke", **Arkeoloji Ve Sanat Dergisi,** Yıl 28, Sayı 121, İstanbul 2006, s. 109 – 112.

[5] bk. Mevhibe SAVAŞ, **age.,** s. 139

[6] bk. Necip Fazıl KISAKÜREK, **O ve Ben,** Büyük Doğu Yayınları, Ekim 2004, s.22.

7. Dulkadiroğlu-Osmanlı Akrabalık İlişkilerinin Kayseri Kolu Açısından Önemi

Dulkadiroğulları beylik döneminde her ne kadar Osmanlı ile mücadele etmiş gibi görünse de Osmanlı sultanlarına kız vermiş ve onlardan kız alarak yakın akrabalık kurmuştur.[1] Dulkadiroğlu Devleti'nin Osmanlı Devleti'ne bağlanmasının ardından, Dulkadirliler Osmanlı Devleti'nde "prens[2] protokolünde" yer almakta ve seçkin yerlerde gözükmektedirler.[3] Akrabalıkları nedeniyle Dulkadirli hükümdarları, Osmanlı Sultanlarına her türlü mücadelelerinde askeri ve manevi destekte bulunmuşlardır.[4]

Dulkadiroğulları'nın Kayseri ve civarında kalabalık bir şekilde bulunmaları, akrabaları olan Osmanlı'nın bölgedeki hakimiyetinin güvenliği anlamında büyük önem arz etmiştir. Maraş'ın fetih yılı olan 1298'den itibaren başlayan bir hakimiyetle, iki asırdan fazla hüküm sürmüştür. Dulkadiroğlu Devleti, 1522 yılında Osmanlı'ya ilhak edişinin ardından, iskan siyaseti neticesinde çok geniş bir coğrafyaya dağılmıştır.

8. Tarihten Günümüze Dulkadiroğlu Akrabalık İlişkileri ve Dulkadiroğulları'nın Karakteristik Özellikleri

Dulkadiroğlu Sultan Alaüddevle oğlu Şahruh Bey oğlu Mehmed Han neslinden gelen Kayseri Dulkadiroğulları, 1934'te gelen soyadı kanunu neticesinde, hanedanlarının adı olan Dulkadiroğlu soy ismini alamamış; aileye çok farklı soyadları verilmiştir.[5] Son yıllarda Dulkadiroğlu soyadı, devlet mahkemelerine müracaatla, hukuki yoldan geri alınabilmektedir. Bu durum, Dulkadiroğlu soyundan gelen ailelerin tarihe saygısının ve vefa örneğinin bir sonucudur.

---

[1] bk. J. Von HAMMER, **Büyük Osmanlı Tarihi Cilt II,** Üçdal Neşriyat, İstanbul 1992, s. 157 – 159.

[2] "prens" tabiri, Batı'daki kraliyet ailesi mefhumuna göre anlaşılmalıdır. Zira Osmanlı Devleti hanedanı içinde bu tabirin kullanımına rastlanmamaktadır.

[3] Yılmaz ÖZTUNA, **Devletler ve Hanedanlar Cilt II,** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2005, s. 928.

[4] bk. Refet YİNANÇ, **age.,** s.41 – 42.

[5] bk. Ahmet DULKADİROĞLU, **Kırşehir Ve Yöresinin Kavmi Yapısı – Dünden Bugüne Dulkadiroğulları,** Çetin Ofset, Ankara 2002, s. 132 – 133. Burada verilen diğer bilgilere göre, asılları Dulkadiroğlu olup soyadı kanunları sırasında verilen soyadları şunlardır: Sarıçiçek, Çambudak, Özhan, Gürses, Durmuş, Akçiçek, Ertuğrul, Kayıhan, Kaya, Erciyes, Şahan, Sipahi, Isbah, Sapayer, Arslantaş, Yıkılmaz, Davut, Orhan, Bulgurcu, Tırpan, Turan, Yıldız, Aktaş, Şahin, Kabak, Yıldırım, Yılmaz vb.

Gülveren köyü Dulkadiroğlu hanedanının alay beyler sipahiler olarak anılan kolunun evlilikleri, "seyyide"[1] soylu hanımlarla olmuştur.[2] Dulkadirliler arasında, Dulkadiroğlu Devleti'nde hanedan ailesi içinde görülen yakın akraba evliliklerinin dışında, Hz. Muhammed soyuna mensup ailelerin kızları ile evlenmek ön planda tutulmuştur. Gülveren Sultan Alaüddevle Zaviyesi müderrislerinin de, "seyit" soylu oldukları bilinmektedir.

Tarihte yaşayan Türk hanedanları arasında özel bir yeri olan Dulkadiroğlu hanedanı ve onlara bağlı aileler, Balkanlardan Anadolu'ya hatta Ortadoğu'ya kadar çok geniş bir coğrafyaya dağılmışlardır.

Dulkadiroğlu hanedanında, hayırseverlik, yardımseverlik, merhamet etme gibi duygular halen yaşamakta ve ailenin karakteristik özelliği olarak sürmektedir. Zeametleri arasında, Zamantı gibi büyük bir bölge olan Dulkadiroğlu şehzadeleri, yoksul kimselerin yardım taleplerine cevap vermiş, kimi köyleri geniş arazileri ile birlikte, yoksullara bağışlamıştır. Örneğin Gülveren'deki alay beyler sipahileri kolundan Dulkadiroğlu şehzadeleri, kendilerinden himmet dileyen düşkünlere köy köy bağışta bulunarak, yöre halkının saygı ve sevgisine mazhar olmuşlardır.

Günümüzde ise Dulkadiroğlu hanedanı mensupları, sosyal ve kültürel platformda adından bahsettirmektedir. Dulkadiroğulları, bir dönem birbirleri ile bağlarının kopmuş olmasına rağmen, yeniden birbirlerinden haberdar olmuşlardır. Neticede yeniden kaynaşan Dulkadiroğlu hanedanı mensupları, bugün Türkiye sınırları içinde değişik şehirlerde yerleşmişlerdir. Bunun yanında Türkiye dışında da farklı ülkelerde yaşayan Dulkadiroğulları'nın varlığı bilinmektedir.

---

[1] bk. Rüya KILIÇ, **Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler**, Kitap Yayınevi, **İstanbul 2005,** s. 23 - 24

[2] Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Dosya Numarası 428, Gömlek Numarası 21657, Fon Kodu C..EV.. Bu belgede 08/Za/1269 (Hicrî) Çorumşak nahiyesi Göllüviran'da Alauddevle Zaviyesi Vakfı'ndan zaviyedarlık cihetinin Müderris Seyyid Mustafa'ya tevcihi. Maarif (M.2376) Burdaki Müderris Seyyid Mustafa konu edilen Dulkadiroğlu ailesinin Sarıçiçek soyadlı koluna Seyyide gelin vermiştir. Mehmed Sipahi Beyler, Memiş Sipahi Beyler, Ali Sipahi Beyler, Derviş Beyler, Ali Beyler süreklilik arzeden seyyide soylu annelerden doğmadırlar eşleri de yine seyyide soylu hanımlardı. Nakibü'l Eşraf kurumunda Seyyide ve Şerife annelerden doğanlarda Seyyid olarak kabul edilmekteydi; Dulkadiroğlu Mürteza Paşa'nın eşi Seyyide soylu bir hanım olması hasebi ile oğulları Dulkadiroğlu Seyyid Mustafa Bey babası tarafından Dulkadirli hanedanı mensubu olmakla birlikte annesinden aldığı asalet ünvanı olan Seyyid üvanını da kullanmakta idi. bkz. Mehmet ÖZKARCI, **Türk Kültür Varlıkları Envanteri 46 Cilt I,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, S. 11, s.91 - 99.

Dulkadiroğulları'nın bir araya gelmesi sonucunda, tarihi aile akrabalıklarının unutulmaması ve kaynaşmaların temini noktasında, beş ilde Dulkadiroğlu dernekleri kurulmuştur. Çeşitli zamanlarda düzenlenen şölenlerde bir araya gelen Dulkadirliler, tesis ettikleri birlik ve beraberliğin yanında, yaşadıkları ülkeye daha fazla fayda sağlamak üzere, sürekli görüş alış-verişi içinde bulunmaktadırlar.

Soy bilincine sahip olan Dulkadiroğulları, tarihten gelen bir aile olmalarının asaleti ile tüm tarihi mekân, hadise ve şahsiyetlere, son derece saygılı ve vefalıdırlar. Yaşadıkları coğrafyalarda onurlu duruşları, karakterli oluşları ve üst seviyedeki görevleriyle başarı gösteren Dulkadirliler, manevi anlamda soy bilincini ön planda tutarak aidiyetlerini muhafaza etmişlerdir.

SONUÇ

Dulkadiroğlu Devleti, tarih sahnesinde kuvvetli mücadeleler vererek kendi bölgesindeki Memluklu, Safevî, Akkoyunlu ve Osmanlı Devleti arasında var olmuş güçlü bir devlettir. Sonuçta, göstermiş olduğumuz alametlere bakılarak Dulkadiroğlu Devleti'nin "beylik" değil, gerçek bir "devlet" olarak değer görmesinin zorunluluğunu ispatlamış bulunmaktayız. Tarih sahnesine hızlı bir giriş yapan Dulkadiroğulları, sahip olduğu gücü iyi kullanarak, zaman içinde topraklarına geniş topraklar katmış ve bu topraklarda hayat süren bir ulusa sahip olmuştur. Sahip olduğu halkını koruyacak büyük askeri gücünü oluşturarak, bir "beylik" olmaktan ziyade, sağlam bir "devlet" olma özelliği taşımaktadır.

Dulkadiroğulları, hanedan mensupları ile beraber, 1522 yılından sonra Osmanlı Devleti ve diğer devletlerin hakim olduğu bölgelere dağılmışlardır. Osmanlı Devleti'ne ilhak olan Dulkadirli Devleti'nin hanedan soyundan gelenler, çok geniş coğrafyalara dağılarak çoğaldılar. Bunlardan biri de Kayseri idi. Anlattıklarımıza bakarak, Kayseri'de Dulkadiroğulları'nın izlerini bugün dahi görmekteyiz. Kayseri Dulkadiroğulları'nın hanedan soyundan gelenlerin halen yaşadıklarını ve Dulkadiroğlu Devleti'ne manen bağlı olduklarını görüyoruz. Bu durum sadece Kayseri Dulkadiroğulları'nda değil, bütün Dulkadiroğlu ailelerinde genel bir hissiyat olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaşayan Dulkadiroğulları halen, birlik ve beraberlik içinde ilişkilerini yürütmekte, kendi tarihlerine, tarihten gelen manevi kıymetlerine ve Dulkadiroğlu Devleti'nden kalan hatıra hükmündeki eserlere büyük saygı duymaktadırlar.

KAYNAKÇA

ACAR Abdurrahman, "Memlukler ile Dulkadirlilerin Maraş Üzerindeki Nüfuz Mücadeleleri (Karaca Bey (1337-1353) Zamanı, **I. Kahramanmaraş Sempozyumu Cilt III,** 6-8 Mayıs 2004, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş 2004, 375-383.

Arifi Paşa, **Elbistan Ve Maraş'ta Dulkadir Oğulları Hükümeti,** (Ed. Yaşar Alparslan, Serdar Yakar), Ukde Yayınları, Kahramanmaraş.

Arifi Paşa, **Maraş Ve Elbistan'da Zülkadir (Dulkadir) Oğulları Hükûmeti**, Tarih-i Osman-ı Encümeni Mecmuası, 31. Cüz, İstanbul 1331.

Aşık Paşazade, **Tevârih-i Al-i Osman,** Yayınlayan Ali Bey, İstanbul, 1332/1914; Yayınlayan Nihal Atsız, Osmanlı Tarihleri, İstanbul 1947.

AYDIN Dündar, **Erzurum Beylerbeyiliği ve Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

Başbakanlık Arşivi, Defter 402, s.81 -82.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, AE, Dosya Numarası: 20

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İE, Dosya Numarası: 10

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İE, Dosya Numarası: 34

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İE, Dosya Numarası: 34

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İE, Dosya Numarası: 87

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İE, Dosya Numarası: 87

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul Tahvil:14 s.442.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul Tahvil:14 s.85.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Defter 69.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dosya Numarası 428, s.91 - 99.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, İE, Dosya Numarası: 19.

ÇAYIRDAĞ Mehmet, **Kayseri Tarihi Araştırmaları**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri 2001.

DULKADİROĞLU Ahmet, **Kırşehir Ve Yöresinin Kavmi Yapısı – Dünden Bugüne Dulkadiroğulları,** Çetin Ofset, Ankara 2002.

GÖKHAN İlyas, " Dulkadir Beyliği'nin Kayseri Yöresinde Hakimiyeti ve Eserleri", **Dulkadir Beyliği Araştırmaları I,** Ukde Yayınları, Kahramanamraş 2008, s. aralığı. 190.

Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi, (Haz. Seyit Ali KAHRAMAN, Yücel DAĞLI), Yapı Kredi Yayınları, Cilt III, 1. Kitap, İstanbul 2011.

HAMMER J. Von, **Büyük Osmanlı Tarihi III.Cilt**, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1992, s.36.

İNBAŞI Mehmet, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri ve Civarında Meydana Gelen Olaylar", **III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri 6-7 Nisan 2000,** Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, Kayseri 2000, sayfa aralığı. 242.

KILIÇ Rüya, **Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler**, Kitap Yayınevi, **İstanbul 2005.**

KISAKÜREK Necip Fazıl, **O ve Ben,** Büyük Doğu Yayınları, Ekim 2004.

Osmanlı Devleti, **1844 Yılı Resmi Nüfus Sayımı.**

ÖZKARCI Mehmet, **Türk Kültür Varlıkları Envanteri 46 Cilt I,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

ÖZKARCI Mehmet, **Türk Kültür Varlıkları Envanteri 46 Cilt II,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

ÖZTUNA Yılmaz, **Devletler ve Hanedanlar Cilt II,** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2005.

Peçevi, **Tarih I,** İstanbul 1283/1866.

POYRAZ Nihal, **Dulkadiroğullarının İlmî ve Kültürel Faaliyetleri,** Fırat Üniversitesi, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ2003.

SAVAŞ Mevhibe, **Dulkadırlılar,** Yiğitoğlu Matbaası, Kahramanmaraş 1997.

SOLAK İbrahim, **XVI Yüzyılda Zamantu Kazası'nın Sosyal ve İktisadi Yapısı,** Tablet Yayınları.

SOLAKZADE Mehmet Hemdemî, **Tarih,** İstanbul 1297/1879, s.319.

TANSEL Selahattin, **Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi Ve Askeri Faaliyeti,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1953, s. 322.

Tarih-i Osman-ı Encümeni Mecmuası, Cilt VI, s. 321.

TAŞDEMİR Mehmet, "Elbistan", **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, C.XI,.

TEKİN Rahmi, **Zülkadir Beyliği ve Osmanlı Devleti Zamanında Maraş Vakıfları,** Harran Üniversitesi, Yayımlanmış Yüsek Lisans Tezi, Şanlıurfa 1996.

TURAN Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye,** Ötüken Yayınları, İstanbul 2004.

UĞURLUER Murat, "Ayntab'da Dulkadiroğlu Şehsuvar Bey Adına Basılan Sikke", **Arkeoloji Ve Sanat Dergisi,** Yıl 28, Sayı 121, İstanbul 2006.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

Vakıflar Arşivi, Defter 590, s.137.

Vakıflar Arşivi, Defter 590, s.138.

YİNANÇ Mükremin Halil, "Dulkadırlular", **İslam Ansiklopedisi,** Cilt III.

YİNANÇ Refet - ELİBÜYÜK Mesut, **Maraş Tahrir Defteri Cilt II,** Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1563.

YİNANÇ Refet, "Dulkadiroğulları", **İslam Ansiklopedisi,** C. IX, DİA Yayınları, İstanbul 1994.

YİNANÇ Refet, **Dulkadir Beyliği,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

III. OTURUM

KARAMAN VE DULKADİR BEYLİKLERİ BAKİYYELERİNİN OSMANLI İLHAK SÜRECİNE VERDİKLERİ TEPKİLER

Doç. Dr. Doğan YÖRÜK[*]

Özet

Karaman ve Dulkadir beylikleri bakiyyelerinin Osmanlı ilhak sürecine karşı bir birine oldukça benzer tepkiler verdiklerini düşünmekteyiz. Şöyleki, Akşehir ve Beyşehir gibi bazı Karaman toprakları 1466'dan itibaren Osmanlı idaresine geçmeye başlamasıyla, bu bölgelerdeki Karaman sipahilerinin dirlikleri ellerinden alınmış, bunların yerine Osmanlı sipahilerine verilmiştir. Karaman sipahilerinin – bakiyyelerinin-bu sürece tepkisi Cem Sultan'a destek vermek, beylik davası yürüten Karaman beylerinin mücadelesine katılmak şeklinde kendini göstermiştir. Dulkadiroğulları beyliği ise 1522 yılında Şehsüvaroğu Ali Bey'in öldürülmesiyle, bu beyliğin toprakları Osmanlı egemenliğine girmiş, Karaman örneğinde olduğu gibi, Dulkadir sipahilerinin dirlikleri ellerinden alınarak, bunların yerine Osmanlı sipahilerine devredilmiştir. Bu durum bölgede Söklenoğlu, Zünnunoğlu ve Kalender Çelebi isyanlarının çıkmasına zemin hazırladığı gibi etki alanının genişlemesine de sebep olmuştur. Bu bildiride, yukarıda kısaca çerçevesini çizdiğimiz hadisenin iki tarafta hangi şartlar altında, nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğini ortaya koymayı hedefliyoruz.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Karaman Beyliği, Dulkadir Beyliği, Sipahi, Timar

[*] Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta; dyoruk@selcuk.edu.tr

Abstract

We think that the remains of the Karaman and Dulkadir beyliks/ principals showed similar reactions to the Ottoman annexation period. Also from 1466 with some Karaman regions like as Akşehir and Beyşehir were passing to Ottoman administration, the timars of Karaman sipahis (cavalry corps) were taken from them and given to Ottoman sipahis instead. Karaman sipahis reacted to this process with to show their support to Cem Sultan and to attend to Karaman beyliks (principals) beylik-status struggle. On the other hand, with the killing of Şehsuvaroğlu Ali Bey, Dulkadiroğulları Beylik's land territories came under Ottoman hegemony. Like as in the Karaman example, the timars of Dulkadirli sipahis were taken from them and given instead to Ottoman sipahis. This sitation lay the groundwork for the Söklenoğlu, Zünnunoğlu and Kalender Çelebi revolts in the region and for expanding of the impact area. In this work, the sketched situation above will be presented from both parts circumstances, furthermore how they progressed.

Key Words: Ottoman, Beylik of Karaman, Beylik of Dulkadir, Sipahi, Timar

Giriş

Osmanlıların Karaman ve Dulkadir beyliklerinin ilhak politikalarının belirlenmesinde hanedan üyelerinin mevcudiyeti ile Akkoyunlu ve Memluk faktörlerinin etkili olduğu görülmektedir. Nitekim Karaman bölgesindeki isyanların son bulması bu hanedana mensup son üye Mustafa Bey'in 1513'te Mısır'da ölmesi ve 1517'de Memluklerin ortadan kaldırılmasıyla ilgilidir. Dulkadir topraklarında ise Osmanlılar ile nüfuz mücadelesine girişen Memluklerin tarihten silinmesi ve Şehsüvaroğlu Ali Bey ile efradının 1522'de öldürülmesiyle beyliğin varlığına son verilmiş, zamanla yerli aristokrasinin elindeki dirliklerin alınması ve yeni uygulamaların başlamasıyla isyanlar başlamış, nihayet yerel unsurların sistemle tekrar bütünleştirilmesiyle sükunet sağlanabilmiştir.

A- Karaman Beyliği'nin İlhakı ve Tepkiler

Osmanlıların Anadolu beylikleriyle yaptıkları en sert çatışmalar ve uzun süreli mücadeleler şüphesiz Karaman beyliği ile olmuştur. II. Mehmed'in 1451'de Osmanlı Devleti'nin başına geçmesiyle, Karamanoğlu İbrahim Bey Osmanlılar aleyhine ittifak arayışlarına

girişmiş[1], bunun üzerine Fatih, birinci Karaman seferine çıkmış, karşı koyamayacağını anlayan İbrahim Bey Mevlâna Veli aracılığıyla barış istemek zorunda kalmıştır[2]. Yapılan anlaşmaya göre; Akşehir, Beyşehir ve Seydişehir Osmanlılara bırakılmış, Ilgın her iki devlet arasında sınır kabul edilmiştir. Ayrıca İbrahim Bey Osmanlı seferlerine kuvvet göndermeye ve kızını padişaha vermeye razı olmuştur[3].

II. Mehmed'in 1463 yılında Trabzon üzerine gerçekleştirdiği sefere İbrahim Bey'in oğlu komutasında askeri birlik göndermesi[4], 1451'de yapılan Osmanlı-Karaman anlaşmasının geçerliliğini göstermesi bakımından önemlidir. İbrahim Bey'in 1464'te ölümünden sonra oğulları arasında baş gösteren taht mücadelesinde Fatih'in himayesinde Karaman tahtına oturan Pir Ahmed[5], şükran nişanesi olarak Akşehir, Beyşehir, Sıklan Hisar ve Ilgın'ın anahtarlarını, kıymetli hediyelerle birlikte Fatih'e göndermiştir (1465)[6].

Karaman beyliğinden alınan topraklarda 1465-1466 yılları arasında bir tahrir yapılmış mevcut durum tespit edilmiş, vergi gelirlerinden 109 adet timar birimi oluşturulmuştur. Bu doğrultuda, bölgede timarı bulunan 140 civarındaki Karaman sipahisinin 130'unun dirlikleri ellerinden alınarak ya sistemden uzaklaştırılmış, ya da imparatorluğun farklı

* Doç.Dr. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, dyoruk@selcuk.edu.tr

[1] Âşık Paşa-zâde, **Tevârih-i Âl-i Osman**, İstanbul 1332, s.140; M. C. Şihabeddin Tekindağ, "Son Osmanlı Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar", **İÜEF. Tarih Dergisi**, XIII/17-18, İstanbul 1963, s.45.

[2] İbn Kemal, **Tevârih-i Âl-i Osman**, VII, Haz. Şerafettin Turan, Ankara 1991, s.16; İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara 1988, s.28; M. C. Şihabeddin Tekindağ, "Karamanlılar", **İA**, VI, Eskişehir 1997, s.326.

[3] Tursun Bey, **Târîh-i Ebü'l-Feth**, (Haz. A. Mertol Tulum), İstanbul 1977, s.38; Mehmed Neşrî, **Kitâb-ı Cihan-Nümâ**, II, (Yay. Faik Reşit Unat - Mehmet Altay Köymen), Ankara 1995, s.685-687; Âşık Paşa-zâde, s.140; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, **Camiü'd-Düvel – Osmanlı Tarihi (1299-1481)**, (Yay. Haz. Ahmet Ağırakça), İstanbul 1995, s.236; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, I, Ankara 1994, s.453-454.

[4] Tekindağ, "Karamanlılar", s.326; Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s.29.

[5] Nişancı Mehmed Paşa, "Osmanlı Sultanları Tarihi", (Çev. İbrahim Hakkı Konyalı), **Osmanlı Tarihleri**, İstanbul 1949, s.355; Tekindağ, "Osmanlı-Karaman", s.53.

[6] Hoca Sadettin Efendi, **Tâcüt-Tevârih**, III, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1992, s.80; Neşrî, II, s.775-777; Âşık Paşa-zâde, s.168-169; Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, II, (Yay. Haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç), İstanbul 1989, s.79; Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, II, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005, s.146; İbrahim Hakkı Konyalı, **Konya Tarihi**, Ankara 1997, s.106; Franz Babinger, **Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı**, (Çev. Dost Körpe), İstanbul 2003, s.238.

yerlerine bilhassa Rumeli'ye gönderilmişlerdir[1]. Karaman sipahilerinden boşalan dirliklere devletin çeşitli yerlerinden getirilmiş 134 civarında sipahi yerleştirilmiş, böylelikle 1466'daki sipahi sayısı 144'e çıkmıştır[2]. Dirlikleri ellerinde bırakılan sipahilerden[3] Yapaoğlu Ali Bey 1466 öncesi 12.333 akçelik timar tasarruf ederken, 1466'da Osmanlı yönetimi tarafından Akşehir'e subaşı tayin edilmiş, dirliği hassa çevrilerek 120.195 akçeye çıkartılmıştır[4]. Bu dönemde, bir yandan bölgedeki Karamanoğulları bakiyelerinin tamamı bölgeden uzaklaştırılmak istenirken, diğer taraftan en büyük dirliğin Karamanoğulları bakiyyesi olan Yapaoğulları aşireti reisinin elinde kalması oldukça ilginçtir.

1466 verileri dikkate alındığında bölgede istihdam edilen 144 sipahinin 109'u (%75) Osmanlı, 25'i (%18) belirsiz, 10'u (%7) Karaman menşelidir[5]. Bu durum bölgedeki Karaman sipahileri açısından oldukça rahatsız edici bir durum olsa gerek. Karaman sipahilerinin ne kadarının Osmanlı timar düzeni içerisinde yer bulabildiğini maalesef bilemiyoruz[6]. Sistemin dışında kalan bu sipahilerin Pir Ahmed ve Kasım beylerin maiyetinde, Osmanlılara karşı yürütülen mücadeleye[7] katılmış olmaları ihtimal dahilindedir.

Akşehir, Beyşehir ve çevresi 1451'den itibaren Osmanlı idaresine girmesine rağmen 1466'ya kadar buralarda köklü değişiklikler yapılmamış ve yerel unsurlara dokunulmamıştır. Bu siyaseti, Osmanlı fetih yöntemlerinden istimalet politikası çerçevesinde değerlendirmek gerekir.

Otlukbeli zaferinden (1473) sonra Pir Ahmed ve Kasım beyler hamisiz kalmalarına rağmen, Osmanlılara karşı koymayı bırakmamışlardır[8]. 1474'te Silifke'nin Gedik Ahmed Paşa'ya, Develi

[1] M. Akif Erdoğru, **Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)**, İzmir 1998, s.140-142.

[2] Doğan Yörük, "1466 Tarihli Mufassal Deftere Göre Beyşehir ve Çevresindeki Osmanlı Timar Düzeni Hakkında Bazı Görüşler", **I. Uluslararası Beyşehir ve Yöresi Sempozyumu, 11-13 Mayıs 2006**, Konya 2006, s.165.

[3] Bunların sayısı 10'dur. 5'i eşkincili, 3'ü kadim, 1'i Alaaddin Paşa kızı, 1'i de Akşehir'e subaşı olarak tayin edilen Ali Bey'dir. Bkz. Yörük, "Beyşehir", s.169.

[4] Yörük, "Beyşehir", s.169.

[5] Yörük, "Beyşehir", s.165.

[6] Daha sonraki dönemlerde 1522-1523'te Zamantu kazasında istihdam edilen sipahiler için bkz. İbrahim Solak, **XVI. Yüzyılda Zamantu Kazâsı'nın Sosyal ve İktisâdî Yapısı**, Konya 2007, s.80-82.

[7] Bkz. Tekindağ, "Osmanlı- Karaman", s.54-76; Tekindağ, "Karamanlılar", s.326-328.

[8] Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri,** s.34; M. Çetin Varlık, "Anadolu Beylikleri", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, X, İstanbul 1989, s.39.

Karahisar'ın da Konya valisi Şehzade Mustafa'ya teslim olmasıyla, Karamanoğullarının bütün şehir ve kaleleri, Osmanlıların eline geçmiş, Karamanoğlu Kasım Bey ise saklanmağa mecbur kalmıştır[1]. Bu gelişmelerin ardından 1476'da bölgede bir tahrir yapılmış[2], fakat mevcut defterden yeni oluşturulan dirliklerin ne kadarının Karaman sipahilerinde bırakıldığı hakkında bir fikir yürütmek mümkün değildir.

Fatih'in ölümüyle birlikte oğulları Cem ve Bayezid arasında çıkan taht kavgasında, Karaman bey ve ümerası Cem safında yer almış[3], Cem'in Rodos'a ilticasından sonra Kasım Bey, Bayezid ile anlaşarak, Osmanlı himayesinde vefatına kadar İçel taraflarında hüküm sürmüştür[4].

II. Bayezid'in tahta geçmesiyle 1481'de başlayan 1483'te tamamlanan yeni bir yazım daha yapılmıştır. Bu tahririn sonuçlarını ihtiva eden kayıtlardan 3 ayrı defter günümüze kadar gelebilmiştir[5]. Bunlardan MAD 567 ve TT 38 numaralı defterler Karaman eyâleti geneline ait ilk timar kayıtlarını içeriyor olmaları bakımından önemlidir. Söz konusu defterler, 1494 yılına kadar üzerinde düzeltme ve oynamalar yapılarak uzun süre kullanılmıştır[6].

Yukarıdaki bilgiler ışığında, bölgedeki timar düzeni 1465-1466'dan itibaren Akşehir ve Beyşehir çevresinde tesis edilmeye çalışılmış, 1476'da ise eyâlet geneline yayılabilmiştir. Karaman eyâletindeki timar sisteminin genel panoraması ancak 1483 tarihinde çıkarılabilmiştir. Bu dönemde beylerbeyliğin sınırları Akşehir, Çimen, Ilgın, Zengicek,

[1] Tekindağ, "Karamanlılar", s.327; Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri,** s.34.
[2] TK 564; Feridun Nafiz Uzluk, **Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi**, Ankara 1958.
[3] Tekindağ, "Osmanlı-Karaman", s.73; Rudi Paul Lindner, **Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar**, (Çev. Müfit Günay), Ankara 2000, s.133.
[4] Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s.35; Erdoğan Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Ankara 1993, s.307; Varlık, "Anadolu Beylikleri", s.40.
[5] Bunlardan ilki Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Maliyeden Müdevver Defter Katalogları (MAD) içerisinde 567 numaralı Karaman timar defteridir. İkincisi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kütüphanesi, Muallim Cevdet Yazmaları (MC) bölümündeki 0.116/1 numaralı Karaman vakıf defteridir. Üçüncüsü ise, BOA Tapu Tahrir Defterleri Kataloğundaki (TT) 38 numaralı Kayseri mufassal defteridir. Bu defter, diğer ikisinden farklı olarak Kayseri'nin mufassal, timar ve mülk kayıtlarını da içermektedir. Kayseri vakıfları ise MC. 0-116/1 numaralı vakıf defterinin fihristinde görülmesine rağmen, Aksaray, Koçhisar ve Kayseri vakıflarına ait bölümler eksiktir.
[6] Doğan Yörük, "Karaman Eyâletinde Osmanlı Timar Düzeninin Tesisi (1483)", **AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, XXV/40, Ankara 2006, s.182-184.

Beyşehir, Konya, Koçhisar, Aksaray, Niğde, Anduğu, Ürgüb, Kayseri, Ereğli, Lârende ve Mut vilâyet ve kazalarını kapsamaktadır[1].

Karaman eyâletindeki ilk timar ve timarlıları gösteren 1483 tarihli MAD 567 ve TT 38 numaralı defterlere göre; bölgede toplam 412 timar bulunmaktadır. Timarların ortalama gelir dağılımını %51'lik oranla 3000 akçenin altındaki dirlikler oluşturmaktadır. Bu timarları tasarruf eden 501 sipahinin ne kadarının Osmanlı, ne kadarının da Karaman menşeli yerel unsurlardan olduğunu tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Çünkü sipahilerin aidiyetleri ile ilgili açıklamalar timarların hepsinde belirtilmemiştir. Ancak sipahi isimlerinin önündeki ve sonundaki şeyh, fakih, paşa, bey vs. gibi unvan ve lakaplar, eşkincülü ve yurt şeklinde tasarruf edilen timarlar, bazı vakıf ve mülk kayıtları ile aşiret, cemaat ve soylu ailelerin adları timar erlerinin menşeleri hakkında genel bir kanaat uyandırabilmektedir. Buna göre eyâletteki 501 sipahiden %33'ü (167) yerli, %50'si (205) Osmanlı, %17'sinin (129) menşei belli değildir. Menşei bilinmeyen 129 sipahiden ekseriyetinin Osmanlı olduğu sanılırken, bunların içinde az da olsa yerel unsurlardan sipahilerin bulunabileceği de dikkate alınmalıdır. Eski bakiyelere mensup 167 sipahi, 151 timarı tasarruf etmektedir. Osmanlı timar erlerinden 90'ı Anadolu ve Balkanların farklı şehirlerinden getirilmişler, bunların büyük bir kısmı da Konya ve Kayseri kalelerine yerleştirilmişlerdir. Karaman aristokrasisine mensup aşiret, cemaat ve ailelerin reislerine zeâmetler, aile fertlerine de küçük timarlar verilmiştir[2].

1500 yılında Karaman eyaletinin tahriri yapılırken vergilerin artırılmasını bahane ederek baş kaldıran Karaman sipahileri, Turgud, Bayburt ve Varsak Türkmenleri[3] Karamanoğlu hanedanından Mustafa Bey'i İç-il'e davet ederek isyan etmişlerdir[4]. Sadrazam Mesih Paşa'nın isyanı bastırmak üzere Karaman'a gönderilmesiyle, bu aşiretler yavaş yavaş çözülerek itaat altına alınmışlardır[5]. İsyana karıştığı veya ilgisi

[1] MC.0.116/1, vr.1a; Yörük, "Karaman", s.177-199.
[2] BOA.MAD 567, s.4, 6, 68, 69, 95, 96, 106, 107, 138, 146, 148; Yörük, "Karaman", s.198-199.
[3] Bu Türkmen zümreleri oluşturan cemaatler hakkında bkz. M. C. Şihabeddin Tekindağ, **Karaman Beyliği – 13-15 inci Asırda Cenubî Anadolu Tarihine Aid Tetkik**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1947, s.96-98; Hasan Basri Karadeniz, **Atçeken Oymakları (1500-1642)**, Erciyes Üniveresitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 1995, s.207-300.
[4] Âşık Paşa-zâde, s.260-261; Faruk Sümer, "Turgutlular", **İA**, XII/2, Eskişehir 1997, s.122.
[5] Hoca Sadettin, III, s.318-321; İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, II, Ankara 1988, s.109.

olduğu sanılan 4000 timarlı sipahi açığa alınmakla birlikte, kendilerine birtakım imtiyazlar verilerek mağdur edilmedikleri belirtilmektedir[1]. Bu döneme ait bir timar defteri bulunmamasına rağmen, verilen rakamın oldukça abartıldığını söylemek mümkündür. Zira 4000 sipahi adedine eyalet genelinde ancak 1520-1530'larda ulaşılabildiği dikkat çekmektedir[2]. Yine de 1500-1501 tarihli TT 40, TT 38, TT 32, TT 46 numaralı mufassal defterlerdeki Karaman sipahileri ve ümerasıyla ilgili kayıtlar bahsedilen zümrelerin sisteme eklemlenmesini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca 1511 yılında Şah İsmail'in müritlerinden Şahkulu'nun Güneybatı Anadolu'da başlattığı isyan, çok kısa sürede geniş bir alana yayılmış, Osmanlıların Anadolu'daki hâkimiyetini temelinden sarsmış, nihayet büyük güçlüklerle bastırılabilmiştir. Görünüşte dinî mahiyet sergileyen bu isyanın Karaman sipahileri tarafından yönetildiği zikredilmiştir[3]. Bu olaydan beş yıl sonra 1516'da düzenlenen timar defterinde kayda değer bir şekilde Karaman sipahi ve ümerasının istihdam edildiğinin görülmesi, yerel unsurların sisteme entegre edilmek istenildiğe işaret etmektedir[4].

Her şeye rağmen, Karaman topraklarında Osmanlı egemenliği tam anlamıyla, Karamanoğlu hanedanına mensup son üye Mustafa Bey'in 1513'te Mısır'da ölmesi ve Yavuz'un 1517'de Memlukleri ortadan kaldırmasıyla ancak sağlanabilmiştir. Bu doğrultuda Karaman menşeli askerî sınıflar 1516 ve 1522–1533 tarihleri arasında da eyâlet genelinde timarlar alabilmişlerdir[5]. Bu sipahilerin bir kısmı zamanla başka yerlere nakledilerek yerel bağları kopartılmış ve Osmanlı timar ordusunun birer eri haline getirilmeye çalışılmışlardır. Bilhassa Anadolu'dan Arnavutluğa, Trabzon'dan Rumeli'ye ve Arnavutluk'tan Trabzon'a sürgün edilen beylerin durumu bu hususa güzel bir örnek teşkil etmektedir[6]. Yerel

[1] Hasan Basri Karadeniz, "Osmanlı Devleti'nin Beylikleri İlhak Siyaseti ve Dulkadirli Beyliği'nin İlhakı", **Türkler**, IX, Ankara 2002, s.492.

[2] T. C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)**, Ankara 1996, s.36.

[3] M. C. Şihabeddin Tekindağ, "Şahkulu Baba Tekeli İsyanı", **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, 1-3, Aralık 1967, s.35-36; Ömer Lütfi Barkan, "Timar", **İA**, XII/I, Eskişehir 1997, s.300-301; Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, (Çev. Ruşen Sezer), İstanbul 2003, s.203.

[4] BOA.TT 58; Doğan Yörük, **XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)**, Konya 2005, s.223-231; Doğan Yörük, **XVI. Yüzyılda Ereğli Kazâsı**, Konya 2009, s.142-151.

[5] BOA.TT 58, BOA.TT 118, BOA.TT 392.

[6] Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, XV/1-4, s.213-224.

unsurların Osmanlı timar düzenine intibakı sonraki dönemlerde de devam etmiş[1], XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra timar kadrolarının büyük bir kısmı kul kökenli devşirmelere geçmiştir[2].

Karaman beyliğinden ilk alınan topraklar olan Beyşehir, Akşehir, Ilgın ve çevresine ait 1465–1466 tahriri ile Karaman eyâlet genelini kapsayan 1483, 1516 ve 1522–1533 tahrirleri arasında, yerli aristokrasinin Osmanlı timar kadrolarına istihdamı bakımından tam anlamıyla bir zıtlık görülmektedir. 1451-1465-1466 arasında mevcut düzene herhangi bir müdahale yapılmazken, 1466'da yerel unsurların hemen hemen tamamı sistem[3] veya bölge dışına[4] itilmiş, bunların yerine kul menşeli yada farklı bölgelerden getirilen sipahiler yerleştirilmiş, bu işten hoşnut olmayan yerel unsurlar tepkilerini Cem Sultan'ın II. Bayezid'e karşı yürüttüğü taht mücadelesine destek vererek göstermişlerdir[5]. Bilhassa başını Varsak, Turgut ve Bayburt türkmenlerinin çektiği 1500 ve 1511 isyanları bu minvalde değerlendirilebilir.

Diğer taraftan Karaman yerel unsurlarının Osmanlı sistemi içerisine dâhil edilmek istenildiği mufassal ve timar defterlerden açıkça görülebilmektedir. Öyleki 1483'te eyâletteki timarların en az %37'sinin, sipahilerin de %33'ünün, 1516 ve 1522–1533 timar defterlerinde de ekseriyetinin yerel aristokrasinin elinde bulunması dikkate değerdir. Özellikle 1522–1533 tarihli timar defterinde dirlik sahiplerinin "*kadim Karaman sipahisi*", "*Karaman'ın be-nâmlarından*" olduklarına dair açıklamaların yapılmış olması ilginçtir[6]. Önceki timar defterlerine baktığımızda, eski Karaman sipahi ve boy beylerinin varlığına işaret edilmesine rağmen, Karaman'ın kadim sipahilerinden veya namlılarından olduklarına dair herhangi bir kayıt yer almamaktadır[7]. Bu uygulama, Dulkadirli bakiyyeleri örneğinde olduğu gibi isyan veya hoşnutsuzlukları (Şehzade Cem vakası ile 1500, 1511 isyanları) yatıştırmak bağlamında yerel unsurları tatmin etmeye yönelik adımlar olarak değerlendirilmesi gerekirken, Karaman bakiyyeleri tehlike ve tehdit olmaktan çıkıp, bölgede Osmanlı hakimiyeti tesis edildikten sonra, sipahilerin Karaman menşeine niçin vurgu yapıldığı bizce meçhuldür.

[1] BOA.TT 392; BOA.TT 968
[2] Yörük, **Aksaray**, s.232-233; Yörük, **Ereğli**, s.152-153..
[3] Yörük, "Beyşehir", s.165-170.
[4] Erdoğru, s.141.
[5] Lindner, s.133.
[6] BOA.TT 392,
[7] BOA.TT 58, BOA.TT 38, BOA.MAD 241, BOA.MAD 242, BOA.MAD 567.

Karaman sipahileri Osmanlı timar kadrolarından bilfiil timar alamasalar da reayadan ayrı bir statüde sipahizâde, sipahizâdegân vs. adlarıyla kalabalık bir yedek askerî zümre şeklinde yazılmışlar[1] ve 1571 yılında sayıları yaklaşık 4000'i bulmuştur[2]. Böylelikle Osmanlı merkezi yönetimi, Karaman yerel unsurlarının üstesinden zor kullanarak değil, kendi sistemini mevcut koşullara uyarlayarak gelmiştir diyebiliriz[3].

B- Dulkadiroğulları Beyliği'nin İlhakı ve Tepkiler

Alaüddevle Bey'in 1515'te Ördekli denilen mevkide kendisiyle birlikte çocuklarının da öldürülmesiyle[4], Dulkadirli beyliği ortadan kaldırılmak ve bu beyliğin toprakları üzerinde doğrudan Osmanlı egemenliği tesis edilmek yerine[5], aynı aileden Şehsüvaroğlu Ali Bey'in idaresine bırakılmıştır[6]. Ali Bey bölgede dirlik ve düzeni sağlamaktan başka, Osmanlı kuvvetlerinin Diyarbekir'i fethetmesine yardımcı olmuş, Mercidabık (1516), Ridaniye (1517) savaşlarına katılmış, Celâlî isyanlarına adını veren Celâl (1519) ve Şam Valisi Canberdi Gazâli (1521) ayaklanmalarının bastırılmasında önemli katkıları olmuştur[7]. Ancak Ali Bey'in bu faaliyetleri isyanları bastırmakla görevli Ferhad Paşa'nın hasetliğine neden olmuş, onun öldürülmesi için I. Süleyman'dan ferman çıkartmış ve İran'a sefer bahanesiyle onu Tokat'a davet ederek Artukova'da çocuklarıyla birlikte katlettirmiştir (1522)[8].

Şehsüvaroğlu Ali Bey'in katlinden sonra Dulkadir vilayetindeki timarların havass-ı hümâyûna veya ümera haslarına aktarılması[9], bölgede büyük sıkıntılara neden olmuş ve peşpeşe isyanların çıkmasına zemin

---

[1] Barkan, "Timar", s.302.
[2] BOA TT 968; Erdoğru, 227.
[3] Halil İnalcık, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", (Çev. Hamdi Can Tuncer), **Cogito-Osmanlılar Özel Sayısı**, S.19, İstanbul 1999, s.125.
[4] Hoca Sadettin Efendi, IV, s.236-242; Şinasi Altundağ, "Selim I", **İA**, Eskişehir 1997, s.427; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, II, s.272-273.
[5] Karadeniz, s.486.
[6] Celâl-zâde Mustafa**, Selim-nâme**, (Haz. Ahmet Uğur- Mustafa Çuhadar), İstanbul 1997, s.611; İsmet Miroğlu, "Yavuz Selim Devri", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, X, İstanbul 1989, s.302-303.
[7] Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, Ankara 1989, s.99-105.
[8] Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, s.104; Selim Kaya, "Elbistan ve Maraş'ta Dulkadir Oğulları Hükümeti", **Dulkadir Beyliği Araştırmaları**, I, (Edt. Yaşar Alparslan – Mehmet Karataş – Serdar Yakar), Kahramanmaraş 2008, s.48-51.
[9] Kemal Paşa-zâde, **Tevârih-i Âl-i Osman,** X, (Haz. Şerafettin Severcan), Ankara 1996, s.LXXXIII; Peçevi İbrahim Efendi**, Tarih-i Peçevi**, I, Matbaa-i Amire 1283, s.122; Mustafa Nuri Paşa, **Netayic ül-Vukuat***, I-II*, (Sad. Neşet Çağatay), Ankara 1992, s.141.

hazırlamıştır[1]. Nitekim ilhakın hemen akabinde bölgedeki timarlı sipahiler isyan etmiş, yaklaşık iki yıl süren kaos ortamı, vezirazam İbrahim Paşa'nın Mısır seferi dönüşünde, mağdur sipahilere dirliklerini tekrar vermesiyle sona ermiştir (1524)[2].

1526 yılında Bozok Sancağı'nın tahririni yapan görevlilerin bölge halkına karşı sert davranışları ve bazı yerlerde fazla vergi yazmalarına karşılık, Söklen-oğlu Musa önderliğinde gerçekleştirilen isyan hareketini bastırmak[3] için bölgeye büyük bir ordu gönderilmiş, isyanın elebaşıları öldürülmüş ve asiler dağıtılmıştır[4]. Bir yıl sonra Bozok Sancağı'nda çıkan yeni bir ayaklanmanın başını ise Dulkadirli Zünnun-oğlu çekmiştir[5].

1527 yılında meydana gelen Kalender Çelebi İsyanı etki alanı, tahribatı ve katılanların sayıca kabarıklığı bakımından önceki isyanlarla mukayese edilemeyecek kadar büyüktür. Hacı Bektaş soyundan gelen Kalender adlı birinin önderlik ettiği isyan, çok geçmeden ekseriyetini aşiretlerin oluşturduğu büyük bir Türkmen isyanına dönüşmüş, pek çok abdal ve Kalenderî dervişin yanı sıra, bir süre önce dirlikleri ellerinden alınan Dulkadirli sipahilerinin de destek vermesiyle coğrafyası genişlemiştir[6]. İsyanın bastırılması ve bölgede huzurun sağlanabilmesi için görevlendirilen veziriazam İbrahim Paşa, Kalender Çelebi'ye katılan Dulkadirli sipahilerine her ne sebeple olursa olsun ellerinden dirlikleri alınanlara, dirliklerinin geri verileceği haberini göndermesiyle Dulkadirliler'in büyük bir kısmı isyandan vazgeçmiştir. Dulkadirlilerin ayrılması ile gücü sarsılan Kalender Çelebi yapılan savaşta yakalanarak

[1] Alaaddin Aköz - İbrahim Solak, "Dulkadirli Eyâletine Ait Bir Kânûnnâme Sûreti (1533-1546)", **Dulkadir Beyliği Araştırmaları**, II, (Edt. Yaşar Alparslan – Mehmet Karataş – Serdar Yakar), Kahramanmaraş 2008, s.10; Alaaddin Aköz - İbrahim Solak, "Dulkadirli Beyliği'nin Osmanlı Devletine İlhakı ve Sonrasında Çıkan İsyanlar", **Dulkadir Beyliği Araştırmaları**, I, (Edt. Yaşar Alparslan – Mehmet Karataş – Serdar Yakar), Kahramanmaraş 2008, s.118-120.

[2] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, s.321; İsmail Altınöz, **Dulkadir Beylerbeyliği'nin Teşekkülü ve Gelişmesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995, s.46.

[3] Faruk Sümer, **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Ankara 1992, s.75-76.

[4] Peçevî, I, s.117-118.

[5] Solak-zâde Mehmed Hemdemi Çelebi, **Solak-zâde Tarihi**, Mahmud Beğ Matbaası 1298, s.462-463; Peçevi, I, 118-119; Hammer, III, s.55; Mustafa Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası (Celali İsyanları)**, Ankara 1995, s.118-120.

[6] Peçevi, I, s.120-123; Solakzâde, s.464-466; İnalcık, **Klâsik Çağ**, s.203.

idam edilmiş etrafındaki isyancılar da dağıtılmıştır[1]. Bahsedilen isyanın bastırılmasının hemen akabinde Dulkadirli sipahilerine eski dirlikleri iade edilmiş[2] bu doğrultuda 1527 yılında bir timar defteri düzenlenmiştir[3]. Bu defterdeki[4] sipahilerin menşeleri hakkında yapılacak bir çalışma, Dulkadirli sipahilerinin ne kadarının tatmin edilebildiğini göstermesi bakımından oldukça faydalı olacaktır.

Yukarıda bahsedilen isyan hareketlerine bakıldığında buradaki asıl itici gücü sıradan kalabalıklardan ziyade toplum içerisinde belli bir nüfuzu olan aşiret reislerinin, şeyh ve dervişlerin yanı sıra sipahilerin teşkil ettiği görülmektedir. Nitekim 1527 isyanının Dulkadirli Beyliği'nin sipahileri tarafından yönetildiği isyanın etkinliğini yitirme sürecinden açıkça anlaşılmaktadır[5]. Aslında, bölgenin doğrudan Osmanlı idaresine geçmesiyle 1522-1523'te düzenlenen timar defterinde Dulkadirliler zamanında sipahi olanlara durumlarını ispat ettikleri takdirde timarlarının yeniden kendilerine verildiğinin gözlenmesi Maraş'ta 155 timardan[6] 73'ünün[7], Zamantu'da 32 timardan (2'si zeamet) en az 10'unun Dulkadirli sipahilerine verilmesi[8], yerel unsurların Osmanlı yönetim sistemi içerisine dâhil edilmek istendiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Sonraki gelişmeler çerçevesinde Osmanlı idarecilerinin bu süreci geçiş dönemi olarak düşündükleri söylenebilir. Bu bağlamda, 1522–1523 tahririnin hemen ardından özellikle 1526 tahririyle başlayan bölgedeki vergilerin ağırlaştırılması, dirliklerin Dulkadirli sipahilerinin ellerinden alınarak merkezî hazineye aktarılması ve yerel unsurların imtiyazlarının kaldırılması[9] gibi uygulamalarla bölgede Osmanlı merkeziyetçiliği tesis edilmek istenmiş, fakat Dulkadirli bakiyyelerinin oldukça sert mukavemetleri neticesinde Osmanlı yönetimi geri adım atmak zorunda

[1] Solakzâde, s.465-466; Peçevî, I, s.126-27; Hammer, III, s.56; İnalcık, **Klasik Çağ**, s.203; Barkan, "Timar", s.300; Sümer, **Safevi**, s.77-78.

[2] Abdurrahman Sağırlı, "Kalender Çelebi İsyanına Katılan Timar Mağduru Eski Dulkadirli Sipahilerine Timarlarının İadesi", **I. Kahramanmaraş Sempozyumu 6-8 Mayıs 2004**, İstanbul 2005, s.549-552.

[3] İbrahim Solak, **XVI. Asırda Maraş Kazâsı (1526-1563)**, Ankara 2004, s.23.

[4] BOA, TT 142.

[5] İnalcık, **Klâsik Çağ**, s.203.

[6] Bir başka çalışmada söz konusu timar adedi 173 olarak verilmektedir. Bkz. Solak, **Maraş**, s.198.

[7] İnalcık, "Fetih Yöntemleri", s.461.

[8] Solak, **Zamantu**, s.79-82.

[9] M. Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I", **İA**, X, Eskişehir 1997, s.109; Sümer, **Safevi**, s.77-78; Aköz - Solak, "İsyanlar", s.120-121.

kalmıştır. Rumeli, Arnavutluk, Trabzon gibi yerlerin ilhakından sonra buralardaki hıristiyan sipahilerin ya kendi memleketlerinde, ya da imparatorluğun farklı yerlerindeki Osmanlı timar kadrolarında istihdam edildiğini biliyoruz[1]. Bu minvalde, Dulkadirli sipahilerinden bir kısmının da başka yerlere sürgün edildiği düşünülebilir. Fakat bunun niteliği ve mahiyeti hakkında herhangi bir fikir yürütmek mümkün değildir. 1523–1531 yılları arasında Karaman, Rum ve Zülkadriye beylerbeyilerine gönderilen fermanlarda; her ne sebeple olursa olsun ellerinden dirlikleri alınanlara dirliklerinin iade edilmesi, boy beylerinin boylarının geri verilmesi, tahrir komisyonuna Dulkadirli taifesinden güvenilir kişilerin katılması emredilmiş, böylelikle bölgede ortaya çıkan sıkıntılar giderilmek istenmiştir[2]. 1527'de Zamantu'daki 17 timarı tasarruf eden 18 sipahinin neredeyse tamamının Dulkadirli bakiyyesi olduğuna işaret edilmesinin yanında[3], Maraş kazasındaki timarlıların da hemen hemen tamamının Dulkadirli sipahisi olduğu tahmin edilmektedir.

Nihayet Osmanlı yönetimi bölgede tam anlamıyla sükûneti 1531 yılında tesis edebilmiş, Maraş merkez olmak üzere Dulkadir (Zülkadriye) eyaleti kurulmuştur[4]. Fakat eyaletteki timar düzeni ve işleyişi ile ilgili sıkıntıların devam ettiği 1533–1546 yılları arasında Dulkadirli beylerbeyilerine gönderilen fermanlardan anlaşılmaktadır[5]. XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra 1563'te Maraş ve çevresindeki konar-göçerlerin tamamı yerleşik hayata geçmişler, böylelikle aşiretlerin hiyerarşik yapısı çözülmüş ve Osmanlı yönetimine karşı tehdit unsuru olmaktan çıkmışlardır. 1526'da 58.915 kişilik nüfusun 34.915'ini konar-göçerler oluştururken, 1563'te 62.104 kişilik nüfusun tamamı şehirli ve köylülerden müteşekkildir[6]. 1557 yılına gelindiğinde Zamantu'da 279 timarda istihdam edilen 323 sipahinin[7], 1561'de Maraş'taki 568 sipahinin[8] hiçbiri hakkında Dulkadirli bakiyyesi olduklarına dair bir açıklamaya gidilmemesi, hatta sipahilerin isim, unvan ve lakaplarından hareketle eskiye yönelik bir takibin yapılamaması, bölgede yerel unsurlardan ziyade Osmanlı timar erlerinin istihdam edildiğini göstermesi

[1] Bkz. Halil İnalcık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na", **Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar**, I, Ankara 1995, s.141-184.
[2] Aköz - Solak, "İsyanlar", s.120-122; Altınöz, s.35 vd
[3] Solak, **Zamantu**, s.82-84.
[4] Altınöz, s.52; Solak, **Maraş**, s.31.
[5] Aköz – Solak, "Kânûnnâme", s.88-105.
[6] Solak, **Maraş**, s.117.
[7] Sadece 3 sipahinin Dulkadir evladı olduğu zikredilmiştir. Bkz. Solak, **Zamantu**, s.84, 137-146.
[8] Solak, **Maraş**, s.199-200, 249-268.

bakımından önemlidir. Bu dönemde, Dulkadirli topraklarında Osmanlı egemenliği sağlanırken, sipahilerden bazılarının farklı yerlere gönderilmesi, timarların gelir aralığı bakımından sipahiler açısından cazip bulunmaması gibi ihtimallerin yanında, timar alamayan mazül sipahilerin zamanla raiyyet statüsüne geçirilerek tasfiye edilmesi, bunların yerine de kul kökenli veya imparatorluğun çeşitli yerlerinden gelme sipahilerin[1] görevlendirilmesiyle bölgede Osmanlı merkezileşmesinin tesis edildiğini belirtmek mümkündür[2].

SONUÇ

Karaman ve Dulkadir beyliklerinin ilhak süreci ve bu sürece gösterilen tepkilerde büyük bir benzerlik görülmektedir. Öncelikle Osmanlıların destek verdiği, ya da atadığı bir beyin belli bir süre hakimiyet sürmesine, eski uygulamaların devam etmesine müsaade edilmiş, daha sonra söz konusu beyliklerin toprakları doğrudan merkezi yönetime bağlanmış, bununla birlikte Osmanlı sistemine geçilmiş ve yerel aristokrasinin yerine Osmanlı sipahileri devreye girmiştir. Bu durum her iki bölgede de müsait şartların oluşmasıyla merkezî yönetime karşı isyan hareketlerinin başlamasına ve nüfuz alanını genişletmesine neden olmuş ve Osmanlı idarecilerini oldukça zor duruma düşürmüştür.

[1] Maraş ve Zamantu'da istihdam edilen Karaman sipahileri için bkz. Solak, **Zamantu**, s.80-82; İnalcık, "Fetih Yöntemleri", s.126.
[2] İnalcık, Fetih Yöntemleri", s.116-127.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri (BOA.TT): 32, 38, 40, 46,58, 142, 118, 392, 968

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defterler (BOA.MAD): 241, 242, 567

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü (TK): 564

Atatürk Kütüphanesi Muallim Cevdet Yazmaları (MC): 0.116/1

AKDAĞ, Mustafa, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası (Celali İsyanları)**, Ankara 1995.

AKÖZ, Alaaddin - İbrahim Solak, "Dulkadirli Beyliği'nin Osmanlı Devletine İlhakı ve Sonrasında Çıkan İsyanlar", **Dulkadir Beyliği Araştırmaları**, I, (Edt. Yaşar Alparslan – Mehmet Karataş – Serdar Yakar), Kahramanmaraş 2008, s.111-122.

AKÖZ, Alaaddin - İbrahim Solak, "Dulkadirli Eyâletine Ait Bir Kânûnnâme Sûreti (1533–1546)", **Dulkadir Beyliği Araştırmaları**, II, (Edt. Yaşar Alparslan – Mehmet Karataş – Serdar Yakar), Kahramanmaraş 2008, s.83–105.

ALTINÖZ, İsmail, **Dulkadir Beylerbeyliği'nin Teşekkülü ve Gelişmesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.

ALTUNDAĞ, Şinasi, "Selim I", **İA**, Eskişehir 1997, s.423–434.

ÂŞIK PAŞA-ZÂDE, **Tevârih-i Âl-i Osman**, İstanbul 1332.

BABINGER, Franz, **Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı**, (Çev. Dost Körpe), İstanbul 2003.

BARKAN, Ömer Lütfi, "Timar", **İA**, XII/I, Eskişehir 1997, s.280-333.

BARKAN, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, XV/1–4, s.209–237.

CELÂL-ZÂDE MUSTAFA**, Selim-nâme**, (Haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar), İstanbul 1997.

ERDOĞRU, M. Akif, **Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522–1584)**, İzmir 1998

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "Süleyman I", **İA**, X, Eskişehir 1997, s.99–155.

HAMMER, **Büyük Osmanlı Tarihi**, II-III, (Yay. Haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç), İstanbul 1989.

HOCA SADETTİN EFENDİ, **Tâcüt-Tevârih**, III, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1992.

İNALCIK, Halil, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", (Çev. Hamdi Can Tuncer), **Cogito-Osmanlılar Özel Sayısı**, S.19, İstanbul 1999, s.115–145.

İNALCIK, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300–1600)**, (Çev. Ruşen Sezer), İstanbul 2003.

İNALCIK, Halil, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na", **Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar**, I, Ankara 1995, s.137225.

JORGA, Nicolae, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, II, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005.

KARADENİZ, Hasan Basri, "Osmanlı Devleti'nin Beylikleri İlhak Siyaseti ve Dulkadirli Beyliği'nin İlhakı", **Türkler**, IX, Ankara 2002, s.486–498.

KARADENİZ, Hasan Basri, **Atçeken Oymakları (1500–1642)**, Erciyes Üniveresitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 1995.

KAYA, Selim, "Elbistan ve Maraş'ta Dulkadir Oğulları Hükümeti", **Dulkadir Beyliği Araştırmaları**, I, (Edt. Yaşar Alparslan – Mehmet Karataş – Serdar Yakar), Kahramanmaraş 2008, s.15–66.

KEMAL PAŞA-ZÂDE, **Tevârih-i Âl-i Osman**, VII, (Haz. Şerafettin Turan), Ankara 1991.

KONYALI, İbrahim Hakkı, **Konya Tarihi**, Ankara 1997.

LINDNER, Rudi Paul, **Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar**, (Çev. Müfit Günay), Ankara 2000.

MEHMED NEŞRÎ, **Kitâb-ı Cihan-Nümâ**, II, (Yay. Faik Reşit Unat - Mehmet Altay Köymen), Ankara 1995.

MERÇİL, Erdoğan, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Ankara 1993.

MİROĞLU, İsmet, "Yavuz Selim Devri", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, X, İstanbul 1989, s.281–312.

MUSTAFA NURİ PAŞA, **Netayic ül-Vukuat***, I-II*, (Sad. Neşet Çağatay), Ankara 1992.

MÜNECCİMBAŞI AHMED B. LÜTFULLAH, **Camiü'd-Düvel – Osmanlı Tarihi (1299–1481)**, (Yay. Haz. Ahmet Ağırakça), İstanbul 1995.

NİŞANCI MEHMED PAŞA, "Osmanlı Sultanları Tarihi", (Çev. İbrahim Hakkı Konyalı), **Osmanlı Tarihleri**, İstanbul 1949, s.321–370.

PEÇEVİ İBRAHİM EFENDİ**, Peçevi Tarihi,** I, Matbaa-i Amire 1283.

SAĞIRLI, Abdurrahman, "Kalender Çelebi İsyanına Katılan Timar Mağduru Eski Dulkadirli Sipahilerine Timarlarının İadesi", **I. Kahramanmaraş Sempozyumu 6–8 Mayıs 2004**, İstanbul 2005, s.547–553.

SOLAK, İbrahim, **XVI. Asırda Maraş Kazâsı (1526–1563)**, Ankara 2004.

SOLAK, İbrahim, **XVI. Yüzyılda Zamantu Kazâsı'nın Sosyal ve İktisâdî Yapısı**, Konya 2007.

SOLAK-ZÂDE MEHMED HEMDEMİ ÇELEBİ, **Solak-zâde Tarihi**, Mahmud Beğ Matbaası 1298.

SÜMER, Faruk, "Turgutlular", **İA**, XII/2, Eskişehir 1997, s.120–122.

SÜMER, Faruk, **Safevi Devletinin Kuruluşu veGelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Ankara 1992.

T. C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)**, Ankara 1996.

TEKİNDAĞ, M. C. Şihabeddin, "Karamanlılar", **İA**, VI, Eskişehir 1997, s.316–330.

TEKİNDAĞ, M. C. Şihabeddin, "Son Osmanlı Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar", **İÜEF. Tarih Dergisi**, XIII/17-18, İstanbul 1963, s.43-76.

TEKİNDAĞ, M. C. Şihabeddin, **Karaman Beyliği – 13–15 inci Asırda Cenubî Anadolu Tarihine Aid Tetkik**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1947.

TEKİNDAĞ, M. C. Şihabeddin, "Şahkulu Baba Tekeli İsyanı", **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, 1–3, Aralık 1967, s.34–39.

TURSUN BEY, **Târîh-i Ebü'l-Feth**, (Haz. A. Mertol Tulum), İstanbul 1977.

UZLUK, Feridun Nafiz, **Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi**, Ankara 1958.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara 1988.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, I-II, Ankara 1994.

VARLIK, M. Çetin Varlık, "Anadolu Beylikleri", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, X, İstanbul 1989, s.23–43.

YİNANÇ, Refet, **Dulkadir Beyliği**, Ankara 1989.

YÖRÜK, Doğan, "1466 Tarihli Mufassal Deftere Göre Beyşehir ve Çevresindeki Osmanlı Timar Düzeni Hakkında Bazı Görüşler", **I. Uluslararası Beyşehir ve Yöresi Sempozyumu, 11–13 Mayıs 2006**, Konya 2006, s.163–172.

YÖRÜK, Doğan, "Karaman Eyâletinde Osmanlı Timar Düzeninin Tesisi (1483)", **AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, XXV/40, Ankara 2006, s.177–282.

YÖRÜK, Doğan, **XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500–1584)**, Konya 2005.

YÖRÜK, Doğan, **XVI. Yüzyılda Ereğli Kazâsı**, Konya 2009.

DULKADİRLİ ÜLKESİNDE OSMANLI HÂKİMİYETİNİN TESİSİ

Doç. Dr. İbrahim SOLAK*

Özet:

Zeyneddin Karaca Bey'in öncülüğünde 1337 yılında Maraş ve çevresinde kurulan Dulkadirli Beyliği, 1522 tarihinde Şehsuvaroğlu Ali Beyin Osmanlılar tarafından öldürülmesiyle son bulur. Beylik ve hakim olduğu topraklar büyük oranda Osmanlı Devleti sınırlarına katılır. Dulkadirlilerin Osmanlı hakimiyetine girmesi çok kolay olmamıştır. Başka bir ifadeyle Osmanlı İmparatorluğu yöneticileri bu bölgeyi kontrol altına alırken ciddi sıkıntılar yaşamışlardır. Bu tebliğde bölgede tam olarak Osmanlı hakimiyeti oluşturulurken uygulanan politikalar ve yaşanan sıkıntılar anlatılmaya çalışılacaktır.

Giriş

Alaüddevle Bozkurt Bey'in Çaldıran Savaşı dönüşü Osmanlılar tarafından ortadan kaldırılmasından sonra, Dulkadirli Beyliğinin başına yeğeni Şehsuvaroğlu Ali Bey getirildi. Ali Bey döneminde Dulkadirli ülkesi Osmanlı'ya yarı bağlı bir statüde iken, onun 1522 yılında idam edilmesiyle birlikte, beyliğin yayıldığı coğrafya Osmanlılar tarafından tamamen ilhak edildi.

Osmanlı Devleti, hakimiyeti altına aldığı yerlerde, o bölgenin kendi özel durumuna göre farklı fetih politikaları uygulamıştır. Dulkadirli Beyliği Osmanlı idaresine girdikten hemen sonra bölgede bir eyalet

* Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta; isolak@selcuk.edu.tr

kurulmamıştır. Dönemin tarihçilerinden Kemal Paşazâde, Şehsuvar Oğlu Ali Bey'in 1522 yılında öldürülmesinden sonra onun yönetimi altındaki vilayetlerin beş sancağa[1] bölündüğünü belirtse de, bu beş sancak müstakil bir eyalet altında toplanmamıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk yıllarına ait, 1522 tarihli kanunnamedeki idari taksimata göre, Osmanlı imparatorluğu Rum ili, Anadolu, Karaman, Rum, Diyarbekir, Şam ve Mısır olmak üzere yedi beylerbeylikten müteşekkildir[2]. Bu eyaletlerin içerisinde henüz Zülkadriye eyaletinin ismi geçmemektedir. Adı geçen kanunnâmeye göre bu tarihte Dulkadirli ülkesi *Kazâhâ-yı Türkmân-ı Diyâr-ı Şehsuvar oğlu Ali Bey* başlığı altında Bozok, Maraş, Elbistan, Kars, Zamantu ve Güvercinlik kazalarından meydana gelmektedir[3].

Şehsuvar Oğlu Ali Bey'den sonra Maraş ve Elbistan birer sancak olarak önce Rum Eyaleti'ne bağlanır, kısa bir süre Rum Eyaletine bağlı kalan bölge, 23 Cemâziyelâhir 929/ M 5 Mayıs 1523'de Karaman Eyaleti'ne bağlanır[4]. Dulkadirli ülkesinin Osmanlı idaresi altına girmesini takip eden yıllar bölgede yapılan tahrirlerde eyalet ve beylerbeyi tabirine rastlanılmamaktadır[5]. Karaman Beylerbeyliğine gönderilen fermanlardan ve bu yıllardaki Osmanlı idari düzeninden[6], Maraş ve çevresi 1523–1531 yılları arasında Karaman Eyaleti'ne bağlı kalmıştır[7]. 1531 yılına kadar kaynaklarda Maraş veya Zülkadriye beylerbeyine rastlanmamakla birlikte, bu tarihten itibaren bazı kaynaklarda beylerbeyinin isminin geçmeye başladığı görülür ilk olarak Trablus Sancak beyi Süleyman Paşa buraya beylerbeyi olarak atanır[8]. İran beylerinden Olama ya da Ulama

---

[1] Kemal Paşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân X. Defter*, (Hazırlayan: Şefaettin Severcan), Ankara 1996, s. CVI.

[2] Enver Çakar, "Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre 1522 yılında Osmanlı İmparatorluğunun İdari Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.12, S.1, Elazığ 2002, s.264, 276.

[3] E. Çakar, "Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesi", s.278.

[4] Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi nr.1969,vr.120b-121a; Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı,Veliyüddin Efendi nr.1970, vr.51b.

[5] Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tahrir Defteri (=TD) 124, s.1 vd,; TD 402, s.1 vd; TD 998, s.408 vd.

[6] E.Çakar, "Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesi", s.280-281.

[7] H.934-M.1527 tarihli timar defterinde Maraş ve civarında Karaman Beylerbeyinin hassı ve hisseleri bulunmaktadır, TD 142 s. 56,147; Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi nr.1969 vr.120b-121a; Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı,Veliyüddin Efendi nr.1970, vr.51b-55b.

[8] Atıf Efendi Kütüphanesi nr.1734, vr.202b-203a; "*Zülkadriye vilayetine müstakil beğlerbeği nasb olunub ol diyarın riyâz-ı ahvâlî hâr-ı taarruzu fitneden hâli olub zıllî himayetde olalar. Trablus sancağı beği Süleyman Paşa zikrolan diyara beğlerbegi*

Han'ın 1531 tarihinde Osmanlılara sığınması üzerine, kendisine yardımcı olmaları için Diyarbakır ve Zülkadriye Beylerbeylerinin hazır olmaları istenir[1]. Bütün bu veriler ışığında Dulkadirli ülkesinde eyaletin kuruluş tarihinin 1531 sonrası olduğu açıkça söylenebilir.

Bölgenin Osmanlı'ya ilhak edilmesinden yaklaşık 9 yıl sonra eyalet kurulması ve bu sürecin biraz uzaması normal mi? Yoksa sürecin uzamasının bazı sebepleri var mı? Genel olarak fethedilen bölgelerde asayiş 2–3 yıl içerisinde sağlanır ve yavaş yavaş bölgede Osmanlı idari düzeni tesis edilmeye başlanır. Fakat Dulkadirli ülkesinde veya Maraş ve çevresinde yeni idari düzenlemeler yapılarak, eyaletin kuruluşunun gecikmesinin temel sebeplerinden birisi, bölgede çıkan bazı isyanlara Dulkadirlilerin destek olması ve bölgede huzur ve sukûnun tam anlamıyla sağlanamamasıdır. Bu bölgenin Osmanlı'ya ilhak edilmesinden sonra, dirlikleri ellerinden alınan Dulkadirli beyleri maiyetleriyle beraber, bu civarda çıkan bazı isyanlara destek olurlar. Çünkü Şehsuvar Oğlu Ali Bey'in öldürülmesinden sonra Dulkadirli sipahilerinin ellerindeki timarlar alınıp hazineye katılmıştı[2].

Dulkadirli Ülkesinde Çıkan Bazı İsyanlar

XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde, Anadolu'nun değişik bölgelerinde bazı isyanlar çıkmıştır. İsyanların çeşitli çıkış sebepleri bulunmaktadır ve genellikle Türkmen aşiretlerinin isyan ettiği görülmektedir. Balkanlarda veya Anadolu'da, fethedilen ya da ilhak edilen bölgelerde Osmanlı hâkimiyetinin tesisi için; vergilendirilebilir nüfus, üretim kaynakları ve ekonomik durum tespit edilir ve bunlar tahrir defterlerine kaydedilerek işe başlanır, tahrir aracılığıyla bu bölgelerde timar sisteminin uygulaması hedeflenir, bunlarla ilgili düzenlemeler yapılır. Bu düzenlemeler

olub…" (vr.127a); Süleyman bey, beylerbeylikte fazla kalmamıştır, 14 Ramazan 939/ M. 4 Nisan 1533 tarihli Zülkadriye Beylerbeyine, eyaletteki bazı timar tevcihleri ile ilgili gönderilen fermânda, beylerbeyi Ahmet Paşa'dır. Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı Veliyüddin Efendi nr.1970, vr.55b-56b; TD 402'nin 414. sahifesinde sonradan düşüldüğü yazı şeklinden anlaşılan H.938/M.1531 tarihli kayıtta; Dulkadirli Türkmenlerinin çıkaracakları çeri sayısından bahsedilirken burada da Dulkadirli Beylerbeyi zikrediliyor ama bu beylerbeyinin adı ilgili yer çürük olduğu için okunmuyor.

[1] Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, İstanbul 1341, s.342; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, Ankara 1994, s.349; İlhan Şahin, "Dulkadır Eyaleti",*DİA*, C.9, İstanbul 1994, s.552.

[2] Kemal Paşa-zâde, s. LXXXIII; Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi I*, Ankara 1999, s.126; M. N. Paşa, *Netayic ül-Vukuat I-II*, (Sadeleştiren: Prof. Dr. Neşet Çağatay), Ankara 1992, s.141.

yapılırken ilgili yerlerin, eski toplumsal, ekonomik ve hukuki düzeninde köklü değişikliklerin meydana gelmesi ise kaçınılmaz olurdu. Bazen yapılan yeni düzenlemeler ve değişiklikler bazen de sistemin uygulayıcılarının sert tavırları, bölge halkının tepkisini çeker, yer yer istenmeyen, hatta isyana varabilen olayların çıkmasına sebep olabilmektedir[1]. İlhak edilen bölgelerde konar-göçer aşiretler yaşıyor ise isyanlar da kaçınılmaz olabiliyordu. Osmanlı Devleti merkezi otoritesinin aşiretler üzerinde uyguladığı yerleşik düzeni sağlama politikası, aşiretlerin hayat düzeninden ve yeni politikalara uyum sağlamakta yaşadıkları problemlerden dolayı, bu politikalar bazen Osmanlılar için ciddi sıkıntılar doğurabilmekteydi. Uygulanmaya çalışılan bu politikalar yüzünden aşiretler, yerleşik hayata geçmek yerine, kendilerinin alışık oldukları hayat biçimini tehdit eden Osmanlı merkezi yönetiminden uzak durmaya çalışmışlar, zaman zaman Osmanlıların rakibi olan siyasi güçlerle işbirliği yapmaktan ve onlarla birlikte hareket ederek, isyan etmekten de çekinmemişlerdir. Dulkadirli Ülkesinde meydana gelen isyanlarda, isyanların öncüleri hem aşiret mensubu hem de oymak beyi statüsündedir. İsyanlarda dikkati çeken en önemli husus, bölgenin eskiden beri var olagelen idari ve ekonomik yapısının fetih sonrası değiştirilmeye çalışılmasıdır[2].

İsyanlardan ilki, Bozok Sancağında tahrir yapılırken, tahrir heyeti ile sıkıntı yaşayan Söklen Oymağı beyi Musa'nın isyanıdır. Musa, kendi tasarrufunda bulunan mezraaya yazılan verginin fazla olduğunu belirterek itiraz etmiş, ricası kabul olunmadığı gibi, hakaret edilerek huzurdan da kovulmuştur. Bunun üzerine Musa Bey, bir gece baskını ile sancakbeyini, oğlunu ve kadıyı öldürür, daha sonra üzerine gönderilen Karaman Beylerbeyi Hürrem Paşa ve Rum Beylerbeyi Hüseyin Paşa çarpışmalar sırasında ölür. İsyan, Diyarbakır Beylerbeyi Hüsrev Paşa tarafından güçlükle bastırılır, isyanın elebaşısı olan Dulkadirli boyundan Söklenoğlu

[1] Halil İnalcık, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", *Söğüt'ten İstanbul'a*, (Derleyenler: Oktay Özel-Mehmet Öz), Ankara 2000, s.453; Mesela Hatiboğlu isimli emin, II. Bayezid adına Karaman bölgesinin tahririni yaparken, henüz tahrir işlemi tamamlanmadan, 1500 senesi yazında At-çeken oymakları, yine aynı bölgede Turgutoğulları ve Bayburtoğulları ile benzer sıkıntılar yaşanmıştır.

[2] Bu isyanlarla ilgili daha geniş bilgi için bakınız: Alaaddin Aköz-İbrahim Solak, "Dulkadirli Beyliğinin Osmanlı Devletine İlhakı ve Sonrasında Çıkan İsyanlar", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.153, İstanbul 2004, s.41-50; Abdurrahman Sağırlı, "Kalender Çelebi İsyanına Katılan Timar Mağduru Eski Dulkadirli Sipahilerine Timarlarının İadesi", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu, 6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş*, C.2, İstanbul 2005, s.547-554.

Musa öldürülür ve isyan bastırılır[1]. Bölgede çıkan bir diğer isyan ise, yine Bozok Sancağında, Dulkadirli Zünnunoğlu isyanıdır. Söklenoğlu Musa isyanının devamı niteliğinde olduğu tahmin edilen bu isyan da çok geçmeden aynı yıl içerisinde bastırılmıştır[2]. Bölgede çıkan ve Dulkadirlilerin büyük oranda destek verdiği bir diğer isyan ise Kalenderoğlu İsyanıdır. Kalenderoğlu, Dulkadirlilerin desteğini alarak etrafında yaklaşık 30.000 civarında isyancı toplar. Dulkadirlilerin bu isyana destek olmalarının en önemli sebebi ise dirliklerinin ellerinden alınmasıdır. İsyanın büyüklüğü ve doğurabileceği muhtemel kötü sonuçlarından dolayı, bastırılması için Veziriazam İbrahim Paşa görevlendirilir. İbrahim Paşa, dirlikleri ellerinden alınan Dulkadirli sipahilerine dirliklerinin iade edileceği sözünü verir ve bunun üzerine Dulkadirlilerin büyük bir kısmı isyandan vazgeçer. Dulkadirlilerin desteğini çekmesi ile beraber sayıları 3-4 bine düşen isyancılar kısa sürede dağıtılır[3].

Osmanlı Düzeninin Kurulması Çalışmaları

Bu isyanların çıktığı ve bastırıldığı tarihlerde Osmanlı Sultanının, Karaman, Rum ve Zülkadriye beylerbeyine gönderdiği fermanlarda bölgede yeniden huzur ve sükunu sağlamak için, söz konusu isyanların çıkış sebeplerini ve yaşanan sıkıntıları ve bu sıkıntıları gidermek için öngörülen çözüm arayışları görülmektedir[4].

Dulkadirli Ülkesine gönderilen fermanlarda ana hatlarıyla şu hususlar dikkat çekmektedir. Bölgenin ilhakından bir yıl sonrasına ait olan (H.12 Ramazan 929/25 Temmuz 1523)[5] ilk fermanda; eski Dulkadirli sipahilerinden, subaşılarından veya boy beylerinden birisi vefat ederse timarlarının başkasına verilmeyip, oğul ya da oğullarına verilmesi, oğulları yoksa kardeşleri veya akrabalarına, ölen kişilerin oğlu, kardeşi veya akrabası yok ise, ma'zul Dulkadirli sipahi/sipahizadelerine verilmesi istenmektedir. Bölgede tahrir işlemi devam ederken gönderilen, H.20 Receb 932 / 2 Mayıs 1526 tarihli bir diğer fermanda; tahrir işi

[1] Celalzâde Mustafa, *Tabakâtü'l-memâlik ve Derecâtü'l-mesâlik*, (Neşreden:Petra Kappert), Wiesbaden 1981, vr.161a; *Solakzâde Tarihi*, İstanbul 1297, s.462.

[2] Celalzâde, *Tabakât*, vr.162b; Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1992, s.77; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası(Celali İsyanları)*,Ankara 1999, s.119.

[3] Celalzâde, *Tabakât*, vr.166b-167b.

[4] Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı,Veliyüddin Efendi nr.1970 vr.52a-97b

[5] Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı,Veliyüddin Efendi nr.1970 vr.56b

tamamlandıktan sonra, Dulkadirli taifesinin timarlarından mahlul olup, kimsenin tasarrufunda olmayan timarların, Dulkadirliden layık olanlara verilmesi, bütün sipahilere eski timarlarının tevcih edilmesi istenmektedir[1]. Tarihi tam olarak belirtilmeyen, fakat tahrir sırasında gönderildiği anlaşılan bir diğer fermanda, bölgede bazı sıkıntıların var olduğu açıkça kabul edilmekte, yapılması gerekenler şu şekilde anlatılmaktadır: Şehsuvaroğlu Ali Bey'in zamanında her kimin timarı var ise eski timarlarının tekrar kendilerine verilmesi, tahrir heyetine Dulkadirli taifesinden güvenilir kimselerin dâhil edilmesi, eskiden Dulkadirlinin tasarrufunda olup, Ali Bey ölünce Diyarbekir'e, Adana'ya ve Arabistan'a yazılan reayanın hukuk-ı şer'iyelerini üretim yaptıkları vilayetin sahib-i arzına, diğer vergilerini ise yine eskiden veregeldikleri Dulkadirli taifesine vermelerine, Alaüddevle ve Ali Bey'den dirlik tasarruf etmiş nöker oğlu nökerlere de hallerine göre mahlul timarlardan verilmesi, eskiden mu'af ve müsellem olanların yine aynı statüde kalmalarına, eskiden 500 nefer tayin olunan boydan 250 nefer çeri tayin edilmesine, eski adet olduğu üzere on nefere bir çadırları olup, çerici harçlığı olarak reayadan, yine eski adet üzere, bir yıllık sefer için 500, altı aylık sefer için 250, üç aylık sefer için 125 para alınmasına, fazla alınarak halka zulüm edilmemesi, cürm, cinayet, yava, kaçgun vb.'nin eskiden ne şekilde alındığı, bundan sonra nasıl alınacağı gibi çok değişik hususlar belirtildikten sonra; adı geçen her işlemin yerine getirilmesinden sonra ayrı ayrı defter tutulması mutlaka istenilmektedir[2]. Bölgenin tahrir işlemi bittikten sonra yukarıda belirtilen hususlar çerçevesinde, Dulkadirli ülkesinde bulunan timarlar, yeniden yazılarak, deftere kaydedilmiştir[3].

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu-Tahrir Defterleri Tasnifi'nde 142 numaralı, 934/1527 tarihli, Maraş Elbistan, Kars, Hısn-ı Mansur ve Zamantu'da bulunan 1528 tımar, zeamet, eşküncü ve has kayıtlarını ihtiva eden Timar Tevcih Defteri'dir. Kalenderoğlu isyanından sonra veya sırasında tamamlanan tahrir neticesinde buradaki tımarların yeniden Dulkadirlilere verildiği görülmektedir. Dirlik tevcih edilen şahısların hemen hemen tamamının Dulkadirli Ulusuna bağlı Karaca, Halepverdi, Dulkadir, Çiçek, Arab, Gündüz, Beşan, Çağırgan, Âlem, Pehlivan, Orçan vb. taifelere bağlı aşiretlerden olduğu görülmektedir[4]. Bölgeye ait olan ve Şehsuvaroğlu Ali Bey'in öldürülmesinden hemen sonra yazılan 1522–23

[1] Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı,Veliyüddin Efendi nr.1970 vr.52a
[2] Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi nr.1970 vr.79a-83b
[3] Bakınız, TD 142.
[4] TD 142, s.1 vd.

tarihli Tımar Defterinde yaklaşık 340 timar bulunmaktadır. Tımar sahiplerinin birçoğunda *"elinde Ali beyden"* veya "*Alaüddevle beyden mektup var"*, "*eskiden dulkadirli sipahisi"* gibi kayıtlar yer almaktadır. Bunlardan bazılarının da Karaman Eyaleti sipahilerinden oldukları ve mazul durumda bulundukları için buradan kendilerine dirlik verildiği görülmektedir[1]. Bu dirlik sahiplerinin birçoğunun 1527 tarihli Tımar Defterinde isimlerine rastlanılmamıştır. 1561 tarihli Tımar defterinde 1410[2], 1579 tarihli sipahi yoklama defterinde ise Hısn-ı Mansur hariç 1475 sipahi kaydı yer almaktadır[3].

Dulkadirli ülkesinde Osmanlı hâkimiyetinin tesis edilmesi noktasında karşımıza çıkan ve Osmanlıların yaygın olarak uyguladığı bir diğer fetih politikası, yerel hanedan mensuplarına, beylere Osmanlı idari düzeni içerisinde görevler verilmesidir. Maraş ve çevresinde asayiş sağlandıktan sonra, tam olarak Osmanlı Devleti hizmetine giren Dulkadirli beylerine Rumeli ve Anadolu'nun değişik yerlerinde beylerbeyliği ve sancak beyliği görevleri verilmiştir. Bu minvalde Şehsuvar Bey'in oğlu Kasım Beyin 1530 yılında Sultanönü Sancak beyliğine[4], Alaüddevle Bozkurt Beyin torunu Mehmed Bey'in 1534 tarihinde önce Kemah ve Bayburd Sancak beyliğine[5] daha sonra ise, 1535 yılında kurulan Erzurum Beylerbeyliğine[6] atandığı görülmektedir.

Dulkadirli Ülkesinde Osmanlı düzeninin tesis edilebilmesi için yapılan çalışmalar bakıldığı zaman, dile getirilmesi gereken bir diğer husus, dönemin padişahı Kanuni Sultan Süleyman'ın 1533 ile 1546 tarihleri arasında beylerbeyliğe gönderdiği 13 fermanın muhtevasıdır. Bu fermanların muhtevasına bakıldığı zaman, bunların Eski Dulkadirli ümerâsının sipâhizâdelerinin timarları ile ilgili fermanlar, ibtidâdan timar ve terakkî tevcîhine dair kayıtların muhafaza altına alınmasına dair fermânlar ve timar tevcîhi ile ilgili usuller ve suistimallerin önüne geçilmesine dair fermânlar olduğu görülmektedir[7]. Bu fermanlardan Osmanlı timar düzeninin tesis edilebilmesi için başta padişah olmak üzere devlet yöneticilerinin ne kadar hassasiyetle konuya eğildiklerine şahit

[1] TD 124, s.1 vd.
[2] TD 331, s.1 vd.
[3] KK 315, s.1 vd.
[4] Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, İstanbul 1992, s.55.
[5] İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazâsı*, Ankara 1990, s.21.
[6] Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri,* C.VIII, İstanbul 1994, s.333.
[7] MC 05/40.04 (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı Kataloğu)

olmaktayız. Hukuki anlamda söylenecek olan bir diğer unsur da Dulkadirli Beyliği ilhak edildikten sonra, hukuki anlamda Alaüddevle Bey kanunlarının lağvedilmeden aynen geçerliliğini korumasıdır. Alaüddevle Bey kanunları 1563 yılında yapılacak olan tahrire kadar yürürlükte kalmıştır. 1563 yılından itibaren bölgede Osmanlı kanunları uygulamaya konmuştur. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime arşivinde bulunan 101 numaralı defterin başında yer alan kanunnâmede bölgede birtakım bid'atlerin olduğu reâya tarafından padişaha arz olunmakta ve kendilerine Osmanlı Umumi Kanunnâmesi'nin uygulanması istenmektedir. Bunun üzerine bölge ahalisine Rûm Kanunu'nun uygulanmasına başlanır[1].

Maraş ve çevresinin 1526 tarihli ilk tahririnde, bölgede yaşayanlarınların büyük oranda konar-göçer teşekküllerden oluştuğu bilinmektedir. Bu anlamda sadece Maraş Kazâsı örneğine bakıldığında köylerin % 73'ü Dulkadirli Türkmenleri tarafından kışlak ve ziraat sahası olarak kullanılmaktadır. Yine aynı tarihte tahmini toplam nüfusun % 59'unu da aşiretler oluşturmaktadır.[2]. 1563 tarihli tahrir de ise bir önceki tahrire göre konar-göçer hayat sürdürenlerin tasarruf ettikleri köylere yerleştiklerine şahit olmaktayız.

SONUÇ

1515-1522 yılları arasında Osmanlı Devletine yarı bağlı olarak siyasi ömrünü sürdüren Dulkadirli Beyliği 1522 tarihinde son beyi Şehsuvaroğlu Ali Beyin öldürülmesiyle birlikte Osmanlı Devletine ilhak edilir. Beylik ilhak edildikten sonra, bölgede Osmanlı hakimiyetinin tesis edilmesi noktasında bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Bilhassa bölgede çıkan isyanların ya öncüleri ya da destekçilerinin Dulkadirlilerden olması bu sıkıntıları artırır. Dirlikleri lağvedilen Dulkadirlilerin dirlikleri tekrar kendilerine verilince sıkıntılar kısmen ortadan kalktığı görülmektedir. Fakat bu sıkıntılı durumun bölgeye gönderilen fermanlardan 1546 yılına kadar sürdüğü muhtemeldir. Bölgede Osmanlı hâkimiyetinin hemen tesis edilememesinin önemli sebeplerinden biri de, bölgenin Dulkadirli Türkmenleri tarafından yaylak-kışlak ve ziraat sahası olarak tasarruf edilmesidir. Serbest hayat tarzına alışmış bu konar-göçer unsurların belli hukuki düzen içerisine sokulmasının ve bunların yerleşik hayata geçirilmesinin kolay olmadığını bir daha Dulkadirliler örneğinde görmüş oluyoruz.

[1] A. Akgündüz, *Kanunnâmeler*, C.VII, s.172 .
[2] İbrahim Solak, *XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563)*, Ankara 2004, s.222.

Ek-1

Dulkadriye Beylerbeyi Muhammed Paşaya, Cemâziyel-âhir 951/ Ağustos 1544 tarihli Dulkadirli timarları hakkında gönderilen ferman (MC 05/40.04 Varak 10)

Âmed be-Muhammed Paşa

Emirü'l ümerâi'l-kirâm kebîrü'l-küberâi'l-fihâm zül-kadr ve'l-ihtirâm sâhibü'l-'izz ve'l-ihtişâm el-muhtass bi-mezîd-i 'inâyeti'l-meliki'l-mu'allâ Dulkadriye Beglerbegisi Muhammed dâme ikbâlehü tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki hâliyâ dergâh-ı mu'allâma mektûb gönderib Dulkadirlü subaşılarının ve sipâhilerinin kadîmi ocakları timârlarının ahvâlin i'lâm eylemişsin imdi bundan akdem Dulkadirlü Beglerbegisi dergâh-ı mu'allâma mektûb gönderib sâbıkân Dulkadirlünün timârı husûsunda kânûnnâme vârid olub bir kimesne vefât idüb ze'âmeti veya timârı oğullarına virile yigirmi binden ziyâdesi 'ammülerine ve yakın akrabalarına virile deyu emr olunub şimdiye değin anunla 'amel olunurdı deyu 'arz eylemegin min-ba'd ol hükm-i hümâyûnum muktezâsınca 'amel eyleyesin deyu emr eylemiş idim ve'l-haletu hazihi ol emr-i şerîfim kemâkân mukarrerdir buyurdum ki sen dahi ol kânûnnâme-i hümâyûnumla 'âmil olasın amma tâyife-'i mezbûreden boy beglerinden ve subaşılardan biri vefât eyleyüb timârını oğulları yurdumuzdur ve ocağımızdır deyu taleb etdükde mücerred anlarun kavline nazar olunmayub gereği gibi tetebbu' idüb göresin şöyle ki fi nefsi'l-emr ol timâr bunların sahîh yurdu olub hiç bir zamanda hâricden aralarına kimesne girmeyüb eban 'an ceddin tasarruf idegeldükleri kadîmi ocakları ve yurdları idügü muhakkak olub asla şâyibe-i şübhe kalmadıkdan sonra ol emrim muktezâsınca tevzî' ve tevcîh eyleyesin ve tevcîhle yurdları olduğunu ve ne kadar zamandan berü tasarruf idegelmişlerdir hâricden arazilerine kimesne girmiş midir nicedir 'ale't-tafsîl kaç ataya müntekal olmuşdur bi'l-cümle hakîkat halleri nice ise tezkirelerinde bile beyân eyleyesin ki südde-i sa'âdetimde dâhi ma'lûm ola ve bu husûslarda tamam ihtimâm ve basîret üzere olasın ki bu bahâne ile yurd ve ocak olmayan timârlar sehvle kimesneye virilmelü olmaya ve mütevaffânın oğullarına ve akrabalarına emr olunan tafsîl üzere yurdların tevcîh eyledikden sonra eger anlarun bi'l-fi'il ellerinde timârları var ise az ve çok ol timârları mahlûle kayd eyleyüb âhara tevcîh eyleyesin yurdların timârları üzerine virmeğe emrim yokdur sen dahi fermân-ı hümâyûnumla 'âmil olub hilâfına cevâz göstermeyesin ve hem elinde olan timârı ne asıl timârdır ve kendünün yurdu ve ocagı mıdır yohsa âharun yurdu mudur eger âharun ocağı ise buna ne sebeble

virilmişdir kimin ocağıdır ve ne zamandan berü mutasarrıfdır tezkirede beyân eyleyesin ve müteveffânın akrabalarına dahi ol emr-i sâbıkda tafsîl olunan üzere timâr tevcîh olunmak lâzım geldikde tamam ihtimâm ve basîret olunub fi'l-vâki‘ müteveffânın sahîh akrabaları idügi zâhir ve sâbit oldukdan sonra tevcîh eyleyesin bu bahâne ile akrabasından olmayan kimesneleri telbîs ve tezvîr ile timâra çıkmakdan ziyâde hazer eyleyesin şöyle ki müteveffânın yurdu ve ocağı mahlûl kaldıkda aslâ ve kat‘â hısmı ve akrabası yoğ ise ol emr-i sâbıkım üzere hâricden kimesneye virilmeyüb girü Dulkadirlü tâyifesinden ma‘zûl sipâhiler var ise anlara virilüb ma‘zûl sipâhiler yoğ ise sipâhizâde olanlara tevcîh olunub tezkire virilüb ve tezkirelerinde tevcîhle sipâhizâde olub timâra istihkâkları ne yüzden olduğı bile tafsîl oluna ki berât-ı hümâyûn için ‘atebe-i ‘ulyâma geldikde halleri ma‘lûm ola amma müteveffânın tasarrufundaki timârları boy ve ocak olmayub sonradan virilmiş timâr olursa anun gibi sipâhiler vefât etdikde sâyir beglerbegilikde olan sipâhilerin timârları husûsunda sâdır olan emr-i şerîfim muktezâsınca ‘âmil olasın şöyle bilesin ‘alâmet üzere i‘timâd kılasın tahrîren fî evâhiri cemâziyi'l-âhir sene ehadi ve hamsîn ve tis‘a mie.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Tahrir ve Tımar Defterleri

124, 402, 998, 142, 331

Kamil Kepeci 315

Atıf Efendi Kütüphanesi nr.1734

Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi nr.1969, 1970.

MC 05/40.04 (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı Kataloğu)

Yayınlanmış Kaynaklar

1-Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası(Celali İsyanları)*,Ankara 1999.

2-Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri,* C.Vvıı-VIII, İstanbul 1994.

3-Aköz, Alaaddin-Solak, İbrahim, "Dulkadirli Beyliğinin Osmanlı Devletine İlhakı ve Sonrasında Çıkan İsyanlar", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.153, İstanbul 2004, s.41-50.

4-Celalzâde Mustafa, *Tabakâtü'l-memâlik ve Derecâtü'l-mesâlik*, (Neşreden:Petra Kappert), Wiesbaden 1981.

5-Çakar, Enver, "Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre 1522 yılında Osmanlı İmparatorluğunun İdari Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.12, S.1, Elazığ 2002.

6-İnalcık, Halil, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", *Söğüt'ten İstanbul'a*, (Derleyenler:Oktay Özel-Mehmet Öz), Ankara 2000.

7-Doğru, Halime, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, İstanbul 1992.

8-Kemal Paşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân X. Defter*, (Hazırlayan: Şefaettin Severcan), Ankara 1996.

9-Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, İstanbul 1341, s.342.

10-Miroğlu, İsmet, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazâsı*, Ankara 1990.

11-M. N. Paşa, *Netayic ül-Vukuat I-II*, (Sadeleştiren: Prof. Dr. Neşet Çağatay), Ankara 1992.

12-Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi I*, Ankara 1999.

13- Sağırlı, Abdurrahman, "Kalender Çelebi İsyanına Katılan Timar Mağduru Eski Dulkadirli Sipahilerine Timarlarının İadesi", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu, 6–8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş*, C.2, İstanbul 2005, s.547–554.

14- Solak, İbrahim, *XVI. Asırda Maraş Kazası (1526–1563)*, Ankara 2004.

15-Solakzâde*, Solakzâde Tarihi*, İstanbul 1297.

16-Sümer, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1992.

17-Şahin, İlhan, "Dulkadır Eyaleti",*DİA*, C.9, İstanbul 1994.

18-Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, Ankara 1994.

ŞAH İSMAİL VE DULKADİROĞULLARI

Yrd. Doç. Dr. Qiyas ŞÜKÜROV*

ÖZET

XVI. yüzyılın ilk çeyreğine denk gelen Safevî-Dulkadirli ilişkileri bu makalenin araştırma konusunu oluşturmaktadır. Söz konusu ilişkilerin üç temel sorundan hareketle biçimlendiğini belirtmek gerekir. İlişkilere biçim veren ilk etken, Safevî coğrafyasına yönelmiş göç sorunudur. İkinci etken, Safevîler'in varlığını tehdit eden Akkoyunlu şehzadelerinin Dulkadiroğulları tarafından himaye edilmesidir. Üçüncü etken ise Safevîler ile Dulkadiroğulları arasındaki sınır problemleridir.

Anahtar Kelimeler: Safevî Devleti, Dulkadir Beyliği, Şah İsmail, Alaüddevle Bey, Elbistan.

ABSTRACT

The main scientific problem of this study is Safawid-Dulqadir relations in the period of foundation of Safawid Empire. It needs to say that the relations between these states was formalized under the three basic questions. One of them is the problem of moratorium on Turkoman immigration to Safawid regions. The second question was about the conservation of Aqqoyunlu princes by Dulqadir Sultanate. The final problem was boundary questions between these two states.

Keywords: Safawid Empire, Dulqadir Sultanate, Shah Isma'il, Ala'ud-dewle Beg, Elbistan.

* Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi e-mail: qiyas.sukurov@bozok.edu.tr

Giriş

XVI. yüzyılın ilk çeyreği Dulkadiroğulları tarihi açısından önemli bir dönemeçtir. Bu kritik dönemde beylik üzerindeki Osmanlı ve Memlûk baskısının artış kaydettiğini ifade etmek gerekir. Buna ek olarak, yüzyılın başlarında kuruluşunu tamamlayan Safevî Devleti de bu rekabet ortamına katılmıştır. Adı geçen devletlerden Safevîler'in Dulkadiroğulları ile ilişkileri bu çalışmanın temel araştırma konusunu oluşturmaktadır. Her şeyden önce, Türk tarihçilerin bazı çalışmalarında Safevî-Dulkadirli mücadelesine kısmen temas edildiğini ifade etmek gerekir. Türk akademisyenlerden Prof. Dr. Refet Yinanç'ın Dulkadir Beyliği'yle ilgili eseri bu meseleye somut örnek teşkil eder.[1] Remzi Kılıç'ın "Şah İsmail'in Dulkadıroğulları Devleti Üzerine Yaptığı Orta Anadolu Seferi(1507) ve Sonuçları" adlı makalesi de bu alanın önemli çalışmaları arasındadır.[2] Öte yandan Safevî ve Osmanlı tarihleriyle ilgili genel çalışmalarda bu konudan belli ölçüde bahsedilmiştir. Bununla birlikte akademik açıdan güncellik arz eden böyle bir konunun münferit araştırmayı hakkettiği kesindir. Bu makalenin araştırma konusunu oluşturan bu çalışmada birtakım güncel sorulara yanıtlar aranmaktadır: "Safevî-Dulkadirli münasebetlerinin erken dönemi hakkında neler biliyoruz? Safevî-Dulkadirli mücadelesini doğuran sebepler nelerdir? Bu mücadelede hangi hususlar ön plana çıkmıştır? Çaldıran savaşı öncesi ve sonrasındaki Safevî-Dulkadirli ilişkileri nasıl bir seyir izlemiştir?" Bahsi geçen tüm bu sorularla ilgili bilimsel tetkikler bu makalenin araştırma seyrini belirlemektedir.

1. Safevî- Dulkadirli İlişkilerinin Erken Dönemi

"Safevîler ile Dulkadiroğulları en erken hangi tarihte karşılaştılar? Bu dönemin Safevî-Dulkadirli ilişkileri hangi düzeydeydi ve bu ilişkilerin içeriğini belirleyen etmenler nelerdi?" Safevî-Dulkadirli ilişkilerinin erken döneminin araştırılmasına giriş amacı taşıtan bu tarz soruların yanıtlarını doğrudan vermek kolay değildir. Sorunu çözüme kavuşturabilmek amacıyla Safevî Devleti'nin oluşum sürecinin Anadolu'da uyandırdığı yankıları irdelemekte yarar vardır. Bu bağlamda Safevî ailesinin Anadolu ile bağlantılarının Timur dönemine kadar gittiği

[1] Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 89-99.

[2] Remzi Kılıç, *Şah İsmail'in Dulkadıroğulları Devleti Üzerine Yaptığı Orta Anadolu Seferi (1507) ve Sonuçları*, **I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004)**, Maraşder Yayınları, İstanbul, 2005, C. I, s. 409-419.

tespit edilmektedir. Zira Anadolu seferinden sonra Timur'un beraberinde götürülen Türkmen esirlerin Safeviyye Şeyhi Hace Ali'nın şefaati neticesinde serbest bırakılmaları bu topluluğun Safeviyye'ye intisap etmesine neden olmuştur. Diğer taraftan ise Karakoyunlu ve Akkoyunlu dönemlerinde Anadolu'dan Azerbaycan'a yaşanan kesif göçler bu hareketin insan kaynağını oluşturmuştur. Böylece tarikatın sosyal tabanında genişleme meydana gelmiştir. Bu göçlere örnek olarak, Karakoyunlular döneminde Maraş ve Elbistan havalisindeki Ağaçeri Türkmenlerinin bir kolunun göçü gösterilebilir.[1] Akkoyunlular döneminde ise buna benzer başka bir vaka yaşanmış olup, Dulkadir ilinden Azerbaycan'a yeni göçler gerçekleşmiştir.

Safevîler dönemindeki yoğun nüfus göçünden önceki safhada, başka bir ifadeyle Akkoyunlu padişahı Rüstem Şah döneminde Safeviyye Tarikatı mensuplarının tedibe maruz kalmaları üzerine İsmail Safevî'nin can güvenliği tehlikeye girdi. Böyle bir ortamda, Erdebil'de ikamet eden Dulkadir Türkmenlerinden Aba Cerrahe adlı bir bayan İsmail Safevi'yi bir süre boyunca himaye edip sakladı. Himaye olayının açığa çıkması üzerine, müritleri tarafından kaçırılan İsmail Safevî kurtulur iken, hamisi konumunda bulunan Aba Cerrahe ise Rüstem Şah'ın emriyle idam ettirildi.[2] Müritlerin korumasında Gilan'a götürülen İsmail Safevî ise bir süre boyunca burada ikamet etti; 1500'in ilk aylarında Tarum, Halhal, Erdebil, Çukur Sa'd, Kağızman, Erzurum, Tercan ve Sarı Kaya rotasını izleyerek Erzincan'a ulaştı. Erzincan'da bulunduğu günlerde İsmail Safevî'nin çevresine 7 bin civarında silahlı mürit toplandı.[3] Bu müritler arasında Dulkadir Beyliği'ne bağlı Bozok yöresinden gelen çok sayıda Türkmen vardı. Doğrusu İsmail Safevî'nin Erzincan'a gelmesi Dulkadir Türkmenleri arasında büyük heyecan uyandırmıştı. Örneğin, İsmail Safevî'nin Anadolu'ya gelmesiyle ilgili haberler Dulkadir iline varır varmaz, gerdeğe girmek üzere olan Dulkadirli bir gencin davete icabet ederek şeyhinin hizmetine girmek amacıyla hemen Erzincan'a koşması

[1] Faruk Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 5; Selahattin Döğüş, *Maraş'ta Türkmen Aşiretleri*, **I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004)**, Maraşder Yayınları, İstanbul, 2005, C. I, s. 458.

[2] Dulkadirli Türkmenlerinden Aba Cerrahe'nin küçük yaşlı İsmail'i himaye edip koruması hususunda ek bilgi için bkz. Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 89; Remzi Kılıç, **Kânunî Devri Osmanlı-İran Münasebetleri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 33; Döğüş, 460.

[3] Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluşu**, 20; Adel Allouche, **Osmanlı-Safevî İlişkileri: Kökenleri ve Gelişimi**, çev. Ahmed Emin Dağ, Anka Yayınları, İstanbul, 2001, s. 69-70, 81, 86.

hususndaki rivayetler oldukça manidardır.[1] Böylece İsmail Safevî'ye sadakatlerini beyan eden bu Türkmenler, bundan sonraki süreçte aktif olarak Safevî Devleti'nin kuruluşuna katılmış oldular. Dulkadir ilinden gelen Türkmenlerin başında ise İsmail Safev'i'nin babası Şeyh Haydar'ın müritlerinden Dede Bey vardı. Bu şahıs, Şah İsmail tarafından sırasıyla korucubaşı, Rey valisi ve Merv valisi görevlerine tayin edilmişti. Safevî Devleti'nin kuruluşuna katılan diğer Dulkadirli emiri ise Keçel Bey lakabıyla bilinen İlyas Bey idi. Bu emir Fars valiliği görevine tayin edilmişti. Dulkadirli emirlerden Emet Bey ise Şiraz valisi idi.[2] Dolayısıyla erken tarihlerden itibaren Dulkadir Türkmenleri ile Safevî Devleti arasında sık irtibat sağlanmış ve Safevî coğrafyasına göç eden Dulkadir oymakları ülkenin önemli bölgelerine iskan ettirilmişlerdi.

XVI. yüzyılın ilk yıllarında Alaüddevle Bozkurt Bey (1480-1515), ülkesinden Safevî coğrafyasına yönelen Türkmen göçüne lakayıt idi. Hatta bu göçü engellemek amacıyla herhangi bir önlem bile almamıştı. Ancak göç edenlerin sayısında artış meydana gelince, bu eylemi engellemeye çalıştı.[3] Şah İsmail açısından Türkmen göçü, ordusuna taze kuvvetlerin katılımı anlamına gelmekteydi. Bu nedenle göç engelinin kaldırabilmek için özel girişimlerde bulundu; Alaüddevle Bey'in kızı Benlü Hatun'a talip oldu. İlk başlarda kızını Şah İsmail'e vermeyi vaat eden Dulkadirli Beyi, sonradan bu fikrinden vaz geçti ve şahın Şii olduğunu bahane göstererek, izidvacın gerçekleşmesine onay vermedi.[4]

Safevî-Dulkadirli ilişkilerinin erken dönemini biçimlendiren diğer etken ise Akkoyunlu şehzadeleriyle ilgili sorundu. Akkoyunlu şehzadelerinden Elvend Mirza'nın kuvvetlerini bertaraf eden Şah İsmail, öncelikli olarak Akkoyunlu toprakları üzerinde kendi devletini tesis etmişti. Bu olay yüzünden adı geçen Akkoyunlu şehzadesi Dulkadiroğulları'na iltica etmek zorunda kalmıştı. Dulkadirli Beyi'nin

[1] Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluşu**, 18; Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 90; Döğüş, 459; İsmail Altınöz, **Dulkadır Eyâletinin Kuruluşu ve Gelişmesi**, UKDE Kitaplığı, Kahramanmaraş, 2009, s. 35; Tufan Gündüz, *Dulkadirli Türkmenleri*, **I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004)**, Maraşder Yayınları, İstanbul, 2005, C. I, s. 452.

[2] Safevî Devleti'nin kuruluşuna katılan Dulkadir Türkmenleri ve emirleri hakkında geniş bilgi için bkz. Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluşu**, 47-49; Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 90; Döğüş, 459-460; Gündüz, *Dulkadirli Türkmenleri*, 452-453.

[3] Dulkadir ilinden Safevî coğrafyasına yönelen göçler ve Alaüddevle Bey'in bu göçleri engelleme girişimleri hakkında geniş bilgi için bkz. Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluşu**, 25; Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 90.

[4] Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 90; Altınöz, 35; Kılıç, *Şah İsmail'in Dulkadıroğulları Devleti Üzerine Yaptığı Orta Anadolu Seferi*, 414.

Akkoyunlu şehzadesini himaye etmekteki amacı ise özellikle Diyarbakır meselesi nedeniyle Safevîler ile çatışmada Akkoyunlular'ın politik gücünden yararlanmaktan ibaretti. Bu ittifakın bilincinde olan Şah İsmail ise Akkoyunlu Elvend Mirza sorununu bertaraf etmek amacıyla düzenlenen Tercan Seferi sırasında Dulkadir Beyliği'ni vurmak istedi. Velakin Elvend Mirza'nın Tebriz'i ele geçirmek için harekete geçmesi üzerine Alaüddevle Bey'le olan hesaplaşmayı erteleyip orduyu geri çekmeye mecbur kaldı.[1] Elvend Mirza ise savaşmaya cesaret edemedi ve Bağdat üzerinden Diyarbakır'a kaçtı. Diyarbakır havalisindeki çatışmalarda Elvend Mirza'nın bertaraf edilmesinden sonra sıra diğer Akkoyunlu şehzadesi olan Murad Mirza'ya geldi. Şah İsmail'in karşısında dayanamayan Murad Mirza ise Bağdat ve Halep taraflarına firar etti. Burada tutunamayacağını anladığından Dulkadiroğulları'na iltica etmek zorunda kaldı. Böylece Diyarbakır meselesi ve Akkoyunlu şehzadeleriyle ilgili sorun, Dulkadiroğulları ile Safevîler'i çatışmanın eşiğine getirdi.

Safevî-Dulkadirli mücadelesinin ilk safhasında Uzun Hasan'ın torunlarından Zeynel Bey'e ek olarak Dulkadirli Beyi'nin kardeşi Abdürrezzak ile oğulları Ahmed ve Şahruh Diyarbakır havalisine gönderildiler. Bu faaliyetler neticesinde Diyarbakır, Mardin ve Urfa ele geçirildi. Bu kazanımlara orantılı olarak Dulkadir Beyliği'nin hudutları genişlemiş oldu. Aslında Dulkadiroğulları'nın bu bölgedeki şanslarının pek yaver gittiği söylenemezdi. Çünkü zapt edilen bölgeler yeni çatışmalara gebe olmuştu. Zira bu yeni süreçte Elvend Mirza'nın komutanlarından Emir Bey bu bölgelere saldırmış ve Dulkadirli kuvvetlerini yenilgiye uğratmıştı. Bununla birlikte, Dulkadiroğulları'nın karşısında dayanamayacağının bilincinde olduğundan Şah İsmail'e itaat etmişti.[2]

Dulkadiroğulları'nın Diyarbakır hususundaki iddiaları, Akkoyunlu coğrafyasını iktidarı altında cem eden Şah İsmail açısından kabul edilemez durumdu. Dulkadiroğulları'nın bölgeyle ilgili planları Elbistan seferini stratejik açıdan zorunlu hale getirmişti. Zira Safevî takibinden kaçan Akkoyunlu şehzadesi Murad Mirza da Dulkadirli ülkesine iltica etmiş ve Alaüddevle Bey'in sarayında sığınak bulmuştu. Alaüddevle Bey ise sığınak temin etmekle kalmamış, Şah İsmail'e vermeyi vaat ettiği

[1] Alî Mustafâ Efendi Gelibolulu, **Kunhü'l-ahbâr**, Takvîmhâne-i Âmire, İstanbul, 1277, C. III/3, s. 8; Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 90; Tufan Gündüz, **Son Kızılbaş Şah İsmail**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 84; Kılıç, *Şah İsmail'in Dulkadıroğulları Devleti Üzerine Yaptığı Orta Anadolu Seferi*, 414.

[2] Diyarbakır havalisindeki çatışmalar için bkz. Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluşu**, 29; Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 91-92.

kızını Murad Mirza ile evlendirmişti.[1] Bu vakıa Safevîler açısından tehlikeli bir durumdu. Zira Elvend Mirza badiresinden sonra ikinci Akkoyunlu şehzadesi Dulkadiroğulları'na istinat ederek Safevîler ile mücadeleye girişmişti. Safevî tehdidinin ciddi boyutlara ulaştığı bu günlerde Alaüddevle Bey ise Şah İsmail'e bir mektup göndererek, İran'ın büyük bir memleket olduğunu ve Hasan padişahın torunları ile paylaşılabileceğini ve böylece çatışmaya gerek kalmaksızın taraflar arasındaki sorunların çözülebileceğini ifade etmişti. Diğer taraftan ise 80 bin Dulkadirli hanesine sahip olduğuna vurgu yapan Alaüddevle Bey, Şah İsmail'in ordusunun askere ihtiyacı var ise yardımda bulunabileceğini ima etmişti.[2] Alaüddevle Bey'in bu mektubu, kuşkusuz, gerilimi yatıştırma amacı gütmekteydi. İlaveten, çatışmalar yaşanır ise büyük bir askerî potansiyele sahip olduğu zımnen ifade edilmişti. Böylesine somut bir girişime rağmen, Safevî-Dulkadirli ilişkilerine ilerleyen süreçte gerilim hakim olduğu söylenmelidir. Sürekli tırmanan gerilim neticesinde Alaüddevle Bey'e gönderilen Oğlan Ummet Ustaclu adlı Safevî elçisi el içinde tazir ve teşhir edilip Közgölü Kalesi'ne hapse atıldı.[3] Böylece bu iki devlet çatışmanın eşiğine gelmiş oldu.

Safevî tehdidi baş gösterdiği günlerde Dulkadirli beyi ittifak arayışlarında bulundu ve Osmanlı padişahı II. Bayezid'den yardım talep etti. Alaüddevle Bey'in istidanamesi II. Bayezid'in iltifatına mazhar olmadı ve Dulkadiroğulları'na herhangi bir yardım gönderilmedi. Alaüddevle Bey'in yardım talebinde bulunduğu diğer merci ise Memlûk Devleti'ydi. Memlûkler ise Elbistan seferi nedeniyle Şah İsmail ile

---

[1] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi: İstanbul'un Fethinden Kanunî Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, C. II, s. 228; Allouche, 94; Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluşu**, 27-28; Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 91; Gündüz, **Son Kızılbaş**, 85; Kılıç, *Şah İsmail'in Dulkadıroğulları Devleti Üzerine Yaptığı Orta Anadolu Seferi*, 414. Anonim bir Safevî kaynağında Alaüddevle Bey'in kızını Murad Mirza'nin ağabeyi Elvend Mirza'ya verme niyetinde olduğu kayıtlıdır. Bu kaynağa göre, Elvend Mirza'nın Safevîler ile çatışmada katledilmesi üzerine Alaüddevle Bey'in kızı Murad Mirza ile evlendirilmiştir. Bkz. **Âlem-i Ârâ-yı Safevî**, haz. Yedullah Şükrî, İntişârât-ı bünyâd ve ferhang-i Îrân, Tahrân, 1350, s. 109.

[2] Alaüddevle Bey ile Şah İsmail arasındaki mektuplaşmalar için bkz. **Âlem-i Ârâ-yı Safevî**, 110-111.

[3] Alaüddevle Bey'in Safevî elçisi hususundaki muamelesi hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Kemâl, **Tevârîh-i Âl-i Osmân: VIII. Defter (Transkripsiyon)**, haz. Ahmet Uğur, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 251; Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluşu**, 27-28; Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 92; Gündüz, **Son Kızılbaş**, 86; Ghulām Sarwar, **History of Shāh Ismāʿīl Safawī**, Author Muslim University Press, Aligarh, 1939, s. 52.

aralarının bozulmasını istemediklerinden yardım talebine yanıt vermediler ve sessiz kalmayı tercih ettiler.[1]

2. Elbistan Seferi (1507)

1507 senesi başlarında askerî hazırlıkların ikmal eden Şah İsmail, Elbistan seferine çıktı. Bu sefer sırasında Şah İsmail'in rotası, Erzincan, Sivas, Kayseri ve Sarız yolu ile Dulkadirli topraklarına girme üzerine kurulmuştu. Bu rotayı takip eden Safevî ordusu bir süre boyunca Sivas havalisinde bekledikten sonra Osmanlı topraklarına giriş yaptı.[2] Şah İsmail, Diyarbakır üzerinden geçiş yaparak, Dulkadir ülkesine girebilirdi. Böylesine bir yolu tercih etmeyip Osmanlı sınırlarından Dulkadir ülkesine giriş yapması nasıl açıklanabilir ve böyle bir rota takibinin gerekçesi ne olabilirdi? Osmanlı topraklarından geçen Şah İsmail, her şeyden önce, Alaüddevle Bey'in savunma hazırlıklarını geçersiz kılarak umulmayan bir yerden taarruz planı hazırlamıştı. Osmanlı topraklarındaki Safevî yandaşlarının tahrik ile harekete geçirilmesi ise diğer muhtemel amaçlar arasındaydı.[3] Birinci amacın stratejik açıdan işe yaradığı söylenmelidir. İkinci amaç ise pek etkili olmamış ve bu rotanın izlenmesi Anadolu'daki Safevî sempatizanlarının büyük çaplı eylemlere geçmeleri için yeterli olmamıştır. Meselenin bu şekilde bertaraf edilmesi, Şah İsmail'in hedeflerinin önceden fark edilip gerekli önlemlerin alınması sayesinde mümkün olmuştu. Osmanlı hudutlarında bulunma amacının hâsıl olmadığını fark eden Şah İsmail ise II. Bayezid'e mektup yazarak özür beyanında bulunmuş ve bu eylemin amacının düşmanını ansızın yakalama olduğunu bildirmişti. II. Bayezid ise mukabele olarak gönderdiği mektupta Safevî Şahı'na parlak unvanlarla hitap etmiş ve Safevî ordusunun geçtiği bölgelerdeki Osmanlı umerasının Şah'ın ordusu ile iyi geçinmeleri hususunda talimatlar verdiğini beyan etmiştir. Böylece

---

[1] Alaüddevle Bey'in Osmanlı ve Memlûk Devletleri'nden yardım talepleri hususunda ek bilgi için bkz. İbn Kemâl, **VIII. Defter**, 256; Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluşu**, 30; Kılıç, **Kânunî Devri**, 43; H. Basri Karadeniz, *Dulkadirli Beyliği Tarihine Kısa Bir Bakış*, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 104 (Ekim, 1996), s. 147; Kılıç, *Şah İsmail'in Dulkadıroğulları Devleti Üzerine Yaptığı Orta Anadolu Seferi*, 414.

[2] Elbistan seferi sırasında Safevî ordusunun izlediği rota hakkında bkz. İbn Kemâl, **VIII. Defter,** 251; Mehmed Hemdemî Çelebî Solak-zâde, **Solak-zâde Tarihi**, haz. Vahid Çabuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, C. I, s. 432; Yahyâ b. Abdü'l-latîf el-Hüseynî el-Kazvînî, **Lubbü't-tevârîh**, Neşriyât-ı müessese-i hâver, Tahrân, 1315, s. 248; Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluşu**, 29; Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 93; Kılıç, **Kânunî Devri**, 42; Kılıç, *Şah İsmail'in Dulkadıroğulları Devleti Üzerine Yaptığı Orta Anadolu Seferi*, 413.

[3] İbn Kemâl, **VIII. Defter**, 251; Uzunçarşılı, II, 228.

taraflar ikili ilişkilerin bozulmamasına azami gayret göstermişlerdir. Öte yandan Memlûk Sultanı Kansu Gavrî'ye elçi gönderen Şah İsmail, Adana ve Tarsus üzerinden ülkesine dönüş yapacağını bildirmiştir.[1]

Safevî kuvvetlerinin Osmanlı topraklarında bulunduğu günlerde herhangi bir yağma faaliyetine girişilmedi. Çünkü ordusunun bu tür faaliyetlerde bulunması Şah İsmail tarafından menedilmişti. Şah İsmail'in böylesine bir rota çizmesine mukabele olarak, ülkenin güvenliğini temin etmek amacıyla Yahya Paşa komutasındaki Osmanlı kuvveti ise Ankara havalisine sevk edildi. Buna ek olarak, harekete geçen Amasya Valisi Şehzade Ahmed, Amasya-Tokat yolundaki geçit mıntıkalarını kontrolü altına aldı. Böylece Şah İsmail'in sefer rotasına göre güvenlik önlemleri temin edilmiş oldu.[2]

Elbistan seferindeki ilk somut karşılaşma, Safevî keşif kuvvetleri ile Dulkadirli öncü kuvvetleri arasında meydana geldi. Sarıkaplan lakabıyla bilinen Alaüddevle Bey'in oğlu Kasım komutasındaki Dulkadirli kuvvetleri, Hüseyin Bey Lele komutasındaki Safevî keşif kuvvetlerini bozguna uğrattı. Savaşta 300 kayıp veren Safevî kuvvetinin komutanı Hüseyin Bey ise sadık adamlarından Halil Ağa'nın temin ettiği at ile canını zor kurtardı.[3] Böylesine başarılı bir savaşa rağmen Sarıkaplan'ın kuvvetleri, Safevî genel ordusunu defedecek güce sahip değildi ve bu nedenle geri çekilmek zorunda kaldı. Alaüddevle Bey komutasındaki genel Dulkadirli ordusu ise Turna Dağı'na çekilmişti.[4]

Turna Dağı önünde ordugah kuran Şah İsmail, bir süre boyunca burada bekledi. Gelgelelim Alaüddevle Bey'in dağdan inip açık meydan

---

[1] Elbistan seferi esnasında Safevi-Osmanlı ve Memlûk üçgenindeki mektuplaşmalar için bkz. Feridun Ahmed Bey, **Münşeâtü's-selâtîn**, Dârü't-Tıbaati'l-Âmire, İstanbul, 1858, C. I, s. 346-347; **İranlı Tarihçilerin Kaleminden Çaldıran (1514)**, haz. Vural Genç, Bengi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 74-75; Gündüz, **Son Kızılbaş**, 85-86; Allouche, 99-100.

[2] Alınan önlemler hakkında bkz. İbn Kemâl, **VIII. Defter**, 252-254; Lutfi Paşa, **Tevârîh-i Âl-i Osmân**, haz. Ali Bey, Matbaa-ı Âmire, İstanbul, 1341, s. 201. **Solakzâde Tarihi**, I, 432; Kılıç, **Kânunî Devri**, 41-42; Kılıç, *Şah İsmail'in Dulkadıroğulları Devleti Üzerine Yaptığı Orta Anadolu Seferi*, 413.

[3] Hasan-ı Rumlu, **Ahsenü't-tevârîh**, haz. Charles Norman Seddon, Oriental Institute, Baroda, 1931, 93; Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 93; Kılıç, *Şah İsmail'in Dulkadıroğulları Devleti Üzerine Yaptığı Orta Anadolu Seferi*, 415; Sarwar, 53.

[4] Alaüddevle Bey'in Turna Dağı'nda savunmaya çekilmesi hususunda geniş bilgi için bkz. Rumlu, 93; İbn Kemâl, **VIII. Defter**, 255; Ahmet Uğur, **Yavuz Sultan Selim**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları, Kayseri, 1992, s. 51; Selâhettin Tansel, **Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayâtı**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1966, s. 243; Sarwar, 52; Karadeniz, 414.

savaşına girmeyeceği anlaşılınca, ona benekli buzağı anlamına gelen "ala dana" lakabını taktı[1] ve bölgeden ayrıldı. Dönüşü sırasında güzergah üzerinde bulunan Elbistan ile Maraş şehirlerini ele geçirip tahrip etti.[2] Sefer yolu üzerinde bulunan Harput da Safevîler tarafından zapt edildi. İlaveten, Sultan Yakub devri Akkoyunlu komutanlarından Gülabî Bey oğlu Emir Bey, Safevî ordugahına gelerek, Şah'a olan sadakatini izhar etti. Gösterdiği bu sadakati karşılığında mühürdarlık vazifesiyle taltif edilen Emir Bey'in Şah İsmail hizmetine girmesiyle Musullu oymağı Safevî şemsiyesi altına girmiş oldu.[3] Böylece geniş ve fethi kolay olmayan Diyarbakır bölgesinin Safevî Devleti'nin idaresi altına girmesi kolaylaşmış oldu. Diyarbakır valiliği görevine ise Muhammed Han Ustaclu getirildi.[4]

Şah İsmail'in bölgeden ayrıldığını duyan Alüddevle Bey, Diyarbakır ve Urfa'da Safevî kuvvetlerine direnen taraftarlarına yardım amacıyla asker sevk etti. Fakat bu girişimden somut bir başarı elde edilemedi. Çünkü Safevîler'in Diyarbakır Valisi Muhammed Han Ustaclu 1509-1510 yıllarında iki kez Dulkadirli kuvvetlerini yenilgiye uğrattı. Bu savaşların birincisinde Sarıkaplan ile Erdivane Bey esir olarak ele geçirildiler. Sarıkaplan'ın öldürülmeyip Şah İsmail'e gönderilmeleri hususundaki istirhamı kabul edilmedi ve Muhammed Han Ustaclu'nun çevresindeki emirlerin telkinleriyle Dulkadirli şehzadeleri katledildiler ve kesilmiş başları Hoy'da bulunan Şah İsmail'e gönderildi.[5] Bu olay Alaüddevle Bey'in Diyarbakır hususundaki ihtiraslarını dindirmedi. Tam tersine, Şah İsmail'in Bağdat seferi sırasında oğulları Şahruh ile Ahmed

[1] Rumlu, 94; Kazvînî, 248; Menuçehr Parsadust, **Şah İsmâîl-i evvel**, Şirket-i Sehâmî, Tahran, 1375/1996, s. 299; Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 93; Gündüz, **Son Kızılbaş**, 87.

[2] İbn Kemâl, **VIII. Defter**, 254; Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 93; Kılıç, *Şah İsmail'in Dulkadıroğulları Devleti Üzerine Yaptığı Orta Anadolu Seferi*, 415. Osmanlı müverrihlerinden Solak-zâde'nin kayıtlarına göre, Alaüddevle Bey'in başkentinin ele geçirilmesinden sonra şehir yerle bir edilmiş, beyin ecdadının mezarları açılmış ve mezarda yatanların kemikleri ateşe verilmiştir. Bkz. **Solak-zâde Tarihi**, I, 432.

[3] Gülabi Bey oğlu Emir Bey'in Safevî hizmetine girmesi hakkında bkz. Rumlu, 93; Kazvînî, 249; Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluşu**, 30; Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 94; Sarwar, 53; Gündüz, **Son Kızılbaş**, 87-88; Kılıç, **Kanuni Devri**, 43; Kılıç, *Şah İsmail'in Dulkadıroğulları Devleti Üzerine Yaptığı Orta Anadolu Seferi*, 415.

[4] Rumlu, 94; Giyâsüddîn Hümmâmüddîn el-Hüseynî Handmîr, **Târîhu Habîbi's-siyer fî Ahbâri Efrâdi Beşer**, thk. Muhammed Dubeyr Siyâkî, Çaphâne-yi Haydarî, Tahran, 1342/1963, C. IV, s. 488; Sarwar, 53; Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 94.

[5] Sarıkaplan başta olmak üzere Dulkadirli ileri gelenlerinin Muhammed Han Ustcalu tarafından katledilmeleri hakkında ek bilgi için bkz. Rumlu, 96; Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluşu**, 31; Sarwar, 53; Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 94; Kılıç, *Şah İsmail'in Dulkadıroğulları Devleti Üzerine Yaptığı Orta Anadolu Seferi*, 416.

Bey komutasındaki orduyu Muhammed Han Ustaclu üzerine gönderdi. Bu savaşta Dulkadiroğulları'nın yenilgiye uğraması üzerine Şahruh ve Ahmed Bey başta olmak üzere birçok Dulkadirli ayanı esir alındı. Esirler arasında bulunan Alaüddevle Bey'in oğulları hemen katledildiler, kesilen başları ise Şah İsmail'e gönderildi.[1] Şahruh'un oğullarından Mehmed ile Ali ise sağ halde Şah İsmail'in sarayına sevk edildiler. Şah İsmail tarafından hayatları bağışlanan bu beylere sonraki yıllarda Safevî coğrafiyasında emirlikler tahsis edildi.[2] Diyarbakır cengâveri Muhammed Han Ustaclu ise Dulkadiroğulları karşısında kazandığı bu zaferlerden dolayı Şah İsmail'in iltifatına mazhar oldu ve ona altın işlemeli bir tâc ile değerli taşlarla süslenmiş kılıç gönderildi. Oğulları ile ünlü komutanlarını savaş meydanında kaybeden Alaüddevle Bey ise karalar bağlayıp yas tuttu.[3] Nihayet Diyarbakır savaşlarının fayda sağlamadığını anlayan Alaüddevle Bey, bir süre sonra Safevî Devleti ile sulh yapmayı tercih etti.[4] Böylece bu iki devlet arasındaki çatışmalar sona erdi. İlaveten, sonraki yıllarda Dulkadiroğulları ile Safevîler arasında dostluk ilişkileri tesis edildi.

3. Çaldıran Savaşı ve Safevî-Dulkadirli Münasebetleri

Osmanlı Sultanı I. Selim'in Acem seferi sırasında Dulkadir Beyliği'nin Safevî Devleti ile münasebetleri yeniden gündeme geldi. Çünkü bu sefer öncesinde Dulkadir Beyliği'nin konumu organizasyonun başarısı açısından çok önemliydi. Bu nedenle Kayseri'nin üç konak uzaklığındaki Çubuk ovasında Dulkadirli Bey'ine mektup yazan I. Selim, Dulkadiroğulları ile Osmanoğulları'nın aynı mezhepten olduklarını hatırlattı ve Alaüddevle Bey'i Kızılbaş'a karşı düzenlenen sefere davet etti. İlerlemiş yaşını bahane gösteren Alaüddevle Bey ise bu sefere katılmaktan imtina etti. Bu yaklaşımdan dolayı Safevî-Dulkadirli

[1] Muhammed Han Ustaclu ile Şahruh Dulkadir arasındaki savaş hakkında geniş bilgi için bkz. Rumlu, 104-106; Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluşu**, 31; Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 95; Sarwar, 54.

[2] Alaüddevle Bey'in torunlarının Hoy'da bulunan Şah İsmail'e gönderilmeleri ve Safevî Devleti'ne yaptıkları hizmetler hususunda ek bilgi için bkz. Rumlu, 106; Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 95; Döğüş, 46; Gündüz, *Dulkadirli Türkmenleri*, 435.

[3] Rumlu, 31; Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 95.

[4] Safevî-Dulkadirli barışı hakkında geniş bilgi için bkz. Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 95; Refet Yinanç, *Dulkadıroğulları*, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, C. IX, s. 556.

ittifakının oluştuğu hususunda söylentiler ortaya çıktı.[1] Alaüddevle Bey'in Safevîler'e sempatik yaklaşımının arka planında ise somut bir sorun vardı. Öncelikli olarak, Osmanlı'nın Doğu politikası Dulkadiroğulları açısından ürkütücü bulunmuştu. Çünkü Safevî sorununun çözülmesinin ardından sıranın Dulkadiroğulları'na geleceği çok açıktı. Bu hususla ilgili gözlegörülür emareler mevcuttu. Alaüddevle Bey'in tahtı ele geçirdiği sırada vuku bulan olayların benzeri sahnelenmekteydi; bu defasında Şehsüvaroğlu Ali Bey sorunu gündemi işgal etmişti. I. Selim'in tahta geçmesiyle birlikte Osmanlı hizmetine giren Ali Bey, Rumeli'deki Çirmen Sancakbeyliği görevine tayin edilmişti.[2] Dolayısıyla Dulkadir Beyliği'nin rakip kolunun Osmanoğulları tarafından desteklenmesi, Safevî sorununun çözülmesinden sonra bu meyanda somut adımlar atılacağına işaret eder nitelikteydi. Böyle kritik bir dönemde ilerlemiş yaşını bahane gösteren Alaüddevle Bey ise sefere katılmaktan imtina etmiş, hatta Acem seferi sırasında Osmanlı ordusuna bazı zorluklar çıkarmıştı. Mesela, Osmanlı levazımcılarına yiyecek ve yem satışını yasaklamış, Osmanlı ordusunun iaşe ve teçhizatını yağmalatmıştı.[3] Bu koşullar altında yoluna devam eden I. Selim ise ordunun arka cephesini emniyete almak amacıyla Kayseri ile Sivas arasında 40 bin civarında ihtiyat kuvvetleri bırakmıştı.

Acem seferinde büyük hizmetleri geçen Şehsüvaroğlu Ali Bey, seferden sonra Kayseri sancakbeyi görevine tayin edildi.[4] Böylece Dulkadirli tahakkümündeki Bozok Sancağı'nın ilhakını içeren politika yürürlüğe konulmuş oldu. Diğer taraftan ise I. Selim'in benimsemiş olduğu politikaya mukabele olarak, Osmanlı'nın Çaldıran zaferi Alaüddevle Bey tarafından görmezden gelinmiş olup Osmanlı padişahına

[1] Alaüddevle Bey'in Acem seferine katılmaması ve ittifak söylentileriyle ilgili bilimsel tartışmalar için bkz. **İranlı Tarihçilerin Kaleminden Çaldıran (1514)**, 82, 99; Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 96; Altınöz, 36.

[2] Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 96; Faruk Sümer, *Ali Bey (Beğ): Son Dulkadır Beyi*, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 95 (Nisan, 1995), s. 76; Alaaddin Aköz, İbrahim Solak, *Dulkadirli Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne İlhakı ve Sonrasında Çıkan İsyanlar*, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 153 (Aralık, 2044), s. 43.

[3] Alaüddevle Bey'in Osmanlı ordusuna çıkardığı zorluklar hakkında geniş bilgi için bkz. İdrîs-i Bidlîsî, **Selim Şah-nâme**, haz. Hicabi Kırlangıç, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 247; Adâ'î-yi Şîrâzî, **Selim-nâme (İnceleme-Metin-Çeviri)**, haz. Abdüsselam Bilgen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 109; Uğur, 61; **İranlı Tarihçilerin Kaleminden Çaldıran (1514)**, 99; Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 96; Kılıç, **Kânunî Devri**, 110.

[4] Şükrî-i Bitlisî, **Selîm-nâme**, haz. Mustafa Argunşah, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1997, s. 197; Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 97; Altınöz, 37; Sümer, *Ali Bey (Beğ)*, 76.

kutlama mesajı gönderilmemişti.[1] Bu durum, kuşkusuz, Osmanlı-Dulkadirli hattında gerilimin tırmandığı anlamına geliyordu. Bu yeni dönemde ise I. Selim'in gerçek planı, Memlûkler ile Osmanlılar arasındaki tampon devlet rolünü üstlenen Dulkadir Beyliği'ni ortadan kaldırmaktan ibaretti. Nitekim 1515'in Haziran ayında Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa komutasında Elbistan'a sevk edilen Osmanlı ordusu, Şehsüvaroğlu Ali Bey'in yardımı ile Turnadağı Savaşı'nda Alaüddevle Bey'i yenilgiye uğrattı.[2] Böylece Memlûk-Osmanlı ve Safevî üçgeninde Dulkadir Beyliği'nin bağımsızlık serüveni sona ermiş oldu. Bu tarihten sonra Alaüddevle Bey'in yerine geçen Şehsuvaroğlu Ali Bey, Osmanlı himayesinde beyliğin işlerini yürütmeye başladı. Ali Bey, Osmanlı'nın Doğu siyaseti ile uyum halinde çalıştı ve bazı seferlere katıldı. Bilhassa Mısır seferinden dönüşü sırasında I. Selim'in emri ile askerleri ile Şah İsmail'in sınır boyundaki beylerbeyi Ustaclu Cayan Sultan üzerine yürüdü. Gelgelelim bu sefer sırasında Cayan Sultan'ın savaştan uzak kalması çatışmanın meydana gelmesini engelledi.[3] Şehsüvaroğlu Ali bey'in 1522'de Ferhat Paşa tarafından ortadan kaldırılması neticesinde Safevî-Dulkadirli ilişkileri de tamamen sona ermiş oldu.

Sonuç

Sonuç olarak, 20 seneye yayılan Safevî-Dulkadirli ilişkilerinin ilk aşamasının çatışma içinde geçtiğini ifade etmek gerekir. Bu çatışmalar genellikle Türkmen aşiretleri üzerindeki nüfus mücadelesi ile Akkoyunlu şehzadelerinin Dulkadiroğulları'nca himaye edilmesi ve Diyarbakır meselesinden dolayı sınır sorunları üzerinde yoğunlaşmıştır. I. Selim'in Osmanlı tahtına geçmesine paralel olarak, Safevî-Dulkadirli ilişkilerinde durgun döneme geçilmiştir. Zira sıcak Osmanlı tehdidi, Safevî, Dulkadirli ve Memlûk Devletleri'nin birbirleriyle mücadelelerini arka plana itmiş ve bu devletleri Osmanlı yayılmasına karşı önlem almaya sevk etmiştir. Bu süreçte zamanın makûs ibresi Dulkadir Beyliği aleyhine işlemiş ve adı geçen devletlerin en zayıf halkasını oluşturan bu beylik Acem seferinin

[1] Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 96.

[2] Alaüddevle Bey'in öldürülmesi ve beyliğin Osmanlı Devleti'ne ilhakı hakkında geniş bilgi için bkz. Şîrâzî, 110-118; Hadîdî, **Tevârîh-i Âl-i Osman (1299-1523)**, haz. Necdet Öztürk, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1991, s. 397-398; **Solak-zâde Tarihi**, II, 36-37; Hoca Sadeddin, **Tâcü't-tevârîh**, Tab'hâne-i 'Âmire, İstanbul, 1279, C. II, s. 294-298; Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 98-105; Altınöz, 37-40; Aköz, Solak, 43-45; Kılıç, **Kânunî Devri**, 110-111; Yınanç, *Dulkadıroğulları*, **DİA**, IX, 556.

[3] Şehsüvaroğlu Ali Bey dönemindeki Safevî-Dulkadirli münasebetleri için bkz. Sümer, *Ali Bey (Beğ)*, 77-78.

hemen akabinde Osmanlı tahakkümü altına girmiştir. Aslında XVI. yüzyıl dünyasının küresel üçgenini oluşturan Safevî, Memlûk ve Osmanlı kıskacında Dulkadir Beyliği'nin egemenlik mücadelesi çok kısa süreyi kapsamıştır. Netice itibariyle Dulkadir Beyliği XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde uzun soluklu yaşamını tamamlamak zorunda kalmıştır. Beyliğin bulunduğu coğrafiya bundan fazlası için pek müsait değildi. Çünkü yüzyılın başlarından itibaren bu bölge, Memlûkler'in yanında Safevîler ile Osmanlılar'ın yayılmacı politikalarının odak noktasına dönüşmüştü. Böyle bir ortamda Acem ülkesinin gücüne büyük bir darbe vuran ve Memlûk Devleti'ni ortadan kaldırmayı tasarlayan Osmanlı Devleti'nin orta kısmında bağımsız veya yarı bağımsız bir beyliğin bulunması pek mümkün gözükmüyordu.

KAYNAKÇA

AKÖZ, Alaaddin; SOLAK, İbrahim, *Dulkadirli Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne İlhakı ve Sonrasında Çıkan İsyanlar*, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 153 (Aralık, 2044), s. 41-50.

Âlem-i Ârâ-yı Safevî, haz. Yedullah Şükrî, İntişârât-ı bünyâd ve ferheng-i Îrân, Tahrân, 1350.

ALLOUCHE, Adel, **Osmanlı-Safevî İlişkileri: Kökenleri ve Gelişimi**, çev. Ahmed Emin Dağ, Anka Yayınları, İstanbul, 2001.

ALTINÖZ, İsmail, **Dulkadır Eyâletinin Kuruluşu ve Gelişmesi**, UKDE Kitaplığı, Kahramanmaraş, 2009.

BİDLÎSÎ, İdrîs, **Selim Şah-nâme**, haz. Hicabi Kırlangıç, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

BİTLİSÎ, Şükrî, **Selîm-nâme**, haz. Mustafa Argunşah, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1997.

DÖĞÜŞ, Selahattin, *Maraş'ta Türkmen Aşiretleri*, **I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004)**, Maraşder Yayınları, İstanbul, 2005, C. I, s. 457-463.

Feridun Ahmed Bey, **Münşeâtü's-selâtîn**, Dârü't-Tıbaati'l-Âmire, İstanbul, 1858.

GELİBOLULU, Alî Mustafâ Efendi, **Kunhü'l-ahbâr**, Takvîmhâne-i Âmire, İstanbul, 1277.

GÜNDÜZ, Tufan, *Dulkadirli Türkmenleri*, **I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004)**, Maraşder Yayınları, İstanbul, 2005, C. I, s. 451-455.

GÜNDÜZ, Tufan, **Son Kızılbaş Şah İsmail**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010.

HADÎDÎ, **Tevârîh-i Âl-i Osman (1299-1523)**, haz. Necdet Öztürk, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1991.

HÂNDMÎR, Giyâsüddîn Hümmâmüddîn el-Hüseynî, **Târîhu Habîbi's-siyer fî Ahbâri Efrâdi Beşer**, thk. Muhammed Dubeyr Siyâkî, Çaphâne-yi Haydarî, Tahran, 1342/1963.

Hoca Sadeddin, **Tâcü't-tevârîh**, Tab'hâne-i 'Âmire, İstanbul, 1279.

İbn Kemâl, **Tevârîh-i Âl-i Osmân: VIII. Defter (Transkripsiyon)**, haz. Prof. Dr. Ahmet Uğur, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

İranlı Tarihçilerin Kaleminden Çaldıran (1514), haz. Vural Genç, Bengi Yayınları, İstanbul, 2011.

KARADENİZ, H. Basri, *Dulkadirli Beyliği Tarihine Kısa Bir Bakış*, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 104 (Ekim, 1996), s. 131-157.

KAZVÎNÎ, Yahyâ b. Abdü'l-latîf el-Hüseynî, **Lubbü't-tevârîh**, Neşriyât-ı müessese-i hâver, Tahrân, 1315.

KILIÇ, Remzi, *Şah İsmail'in Dulkadıroğulları Devleti Üzerine Yaptığı Orta Anadolu Seferi (1507) ve Sonuçları*, **I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004)**, Maraşder Yayınları, İstanbul, 2005, C. I, s. 409-419.

Lutfi Paşa, **Tevârîh-i Âl-i Osmân**, haz. Ali Bey, Matbaa-ı Âmire, İstanbul, 1341.

PARSADUST, Menuçehr, **Şah İsmâîl-i evvel**, Şirket-i Sehâmî, Tahran, 1375/1996.

SARWAR, Ghulām, **History of Shāh Ismā'īl Safawī**, Author Muslim University Press, Aligarh, 1939.

SOLAK-ZÂDE, Mehmed Hemdemî Çelebî, **Solak-zâde Tarihi**, haz. Vahid Çabuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

SÜMER, Faruk, *Ali Bey (Beğ): Son Dulkadır Beyi*, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 95 (Nisan, 1995), s. 76-81.

SÜMER, Faruk, **Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

ŞÎRÂZÎ, Adâ'î, **Selim-nâme (İnceleme-Metin-Çeviri)**, haz. Abdüsselam Bilgen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

TANSEL, Selâhettin, **Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayâtı**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1966.

UĞUR, Ahmet, **Yavuz Sultan Selim**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları, Kayseri, 1992.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi: İstanbul'un Fethinden Kanunî Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

YİNANÇ, Refet, *Dulkadıroğulları*, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, C. IX, s. 553-557.

YİNANÇ, Refet, **Dulkadir Beyliği**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

DULKADİR BEYLİĞİ'NİN KARAMANOĞULLARI İLE MÜNASEBETLERİ

Yrd. Doç. Dr. Nevzat TOPAL[*]

Özet:

Maraş ve Elbistan beylik merkezi olmak üzere hüküm süren Dulkadiroğulları başlangıçta Memluklerin büyük baskısına maruz kalmışlardır. İlk üç Dulkadir Bey'i (Karaca Bey, Halil Bey Sevli Bey) Memlukler tarafından katledilmiştir. Nasreddin Mehmed Bey'in Yıldırım Beyazid'in desteği ile beyliği ele geçirmesiyle Osmanlılarla Dulkadiroğulları arasında dostluk başlamıştır. Dulkadiroğulları'nın Osmanlılara yakınlaşması Memlukler tarafından tepki ile karşılanmış ve Memluk-Dulkadir mücadelesi başlamıştır. Karamanoğulları'nın Memluklerin müttefiki Ramazanoğulları'na saldırması ve onların elinde bulunan Tarsus'u almaları ile Memlukler Karamanoğulları'na karşı sefer düzenlemişler ve bu sefere Dulkadiroğulları'nı da yardıma çağırmışlardır. Böylece Dulkadiroğulları üzerindeki Memluk baskısı azalmış ve Dulkadiroğulları topraklarını genişletme fırsatı bulmuşlardır. Yapılan seferde Kayseri ele geçirilerek yönetimi Dulkadiroğulları'na verilmiştir (1419). Bu durum iki Türkmen beyliği arasında mücadelelerin başlamasına sebep olmuştur. Dulkadiroğulları ve Karamanoğulları arasında cereyan eden mücadelelerde, birbirlerine karşı Osmanlı ve Memluklerin desteğinin elde ederek üstünlük kurmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu mücadelelerin Fatih devrinde Karamanoğulları Beyliğinin ortadan kaldırılmasına kadar devam etmiştir

[*]Niğde Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta; nevzattopal@hotmail.com

Anahtar Kelimeler: Dulkadiroğulları, Maraş, Elbistan, Karamanoğulları, Osmanlı, Devleti, Memluk Devleti.

Abstract

Dulkadirogulları, ruling the region involving Maras and Elbistan as the center, was initially exposed to the great raids from Memluks. The first three Dulkadir rulers (Karaca Bey, Halil Bey Sevli Bey) were killed by Memluks. Nasreddin Mehmed Bey took over the beylic with Yıldırım Beyazid's support, the Ottomans and Dulkadirogulları became allies. This alliance was met with reactions by Memluks and then the rivalry of Memluk-Dulkadir began. When their ally Ramazanogulları was attacked by Karamanogulları and Tarsus was lost, Memluks commenced attacks on Karamanogulları and did not ask for the help of Dulkadirogulları. In this way, the press of Memluks on Dulkadirogulları was weakened and Dulkadirogulları found the opportunity to expand their territory. The attacks carried out gave the rule of Kayseri to Dulkadirogulları (1419). This situation brought about the fights between the two Turkmen beylics. In the fights between Dulkadirogulları and Karamanogulları, it can be seen that one tried to rule over the other with the help of Ottomans and Memluks. These fights went on till the end of Karamanogulları Beylic in the Fatih era.

Key Words: Dulkadiroğlulari, Maraş, Elbistan, Karamanoğullari, Otoman Empire, Memluk Government.

Giriş

Dulkadir Beyliği Elbistan ve Maraş merkez olmak üzere 1337-1522 yılları arasında hüküm süren bir Türkmen beyliğidir. Beyliğin kurucusu Karaca Bey'dir (1335-1353)[1]. Dulkadir Beyliği çağdaşı olan Osmanlı, Memluk, Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinin birbirleriyle olan mücadelelerinde sürekli bu devletler tarafından kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirilmeye çalışılmıştır. Bir Türkmen Beyliği olan Karamanoğulları da aynı şekilde büyük devletlerin mücadelelerinden etkilenmişlerdir. Bu çıkar çatışmaları Dulkadirliler ile Karamanoğulları'nı karşı karşıya getirmiş ve sürekli olarak birbirleri ile bir mücadele sergilemişlerdir.

[1] Refet Yinanç, "Dulkadiroğulları", *DİA*, IX (1994), s. 553; Karaca Bey 1310 tarihinde ölen Dulkadir Bey'in oğludur (Arifi Paşa, "Elbistan ve Maraş'ta Dulkadir (Zulkadir) Oğulları Hükümeti", *TOEM,* V/30 (1 Şubat 1330), s. 361.

Dulkadiroğulları-Karamanoğulları Münasebetleri

Refet Yinanç, Dulkadiroğulları ile Karamanoğulları arasındaki ilk münasebetlerin Selçuklular devrinde cereyan ettiğine dair Şikâri'deki bir kayda dikkat çekmiş; Şikâri'de bilgilerin kronolojik bir sıra takip etmemesi ve çok karışık anlatılmasından dolayı bu bilgiye şüpheyle yaklaşmak gerektiğini belirtmiş; buna rağmen Dulkadir Bey'in Karamanoğlu Mehmed Bey (1263-1279/1280) ile çağdaş olduğu vurgulanmıştır[1]. Şikâri'de yer alan bu kayda göre Karamanoğlu Mehmed Bey'in Selçuklular ile olan münasebetleri sırasında Dulkadir Bey'in oğlunu 14 bin kişilik bir kuvvetle yardıma gönderdiği yazılıdır[2]. Karamanoğlu Mehmed Bey'in 60 bin kişilik bir kuvvetle Maraş'a geldiği ve şehri yıktığı, Dulkadir Bey'in bu muharebeler sırasında esir düşüp, hapse atıldığı ifade edilmektedir. Maraş'ın Karamanoğlu tarafından kardeşi Musa'ya verildiği belirtilmektedir. Dulkadir Bey'in Eretna Bey'in sayesinde esaretten kurtularak Maraş'taki hâkimiyetine döndüğü kaydedilmektedir[3]. Bu kayıt Şikâri dışında başka bir kaynak tarafından teyit edilememiştir.

Dulkadiroğulları'nın kuruluşundan itibaren Memluk Devleti tarafından sürekli baskıya maruz kalmış ve ilk Dulkadir Beyleri Memlukler tarafından katledilmiştir. Memluk Devleti'nin Dulkadiroğulları üzerinde kontrolü tamamen ele geçirmek istedikleri görülmektedir. Bu yüzden üçüncü Dulkadir Bey'i olan Sevli Bey (1386-1395) üzerinde de Memlukler baskı ve tazyik yapmışladır. Sevli Bey Memluk kuvvetlerine karşı başarılı olmuştur. Memluk Sultanı Berkuk, Sevli Bey'e karşı bir takım rakipler çıkararak onları destekleme yoluna gitmiştir. Sultan Berkuk tarafından destek gören Yağmur oğlu İbrahim, Sevli Bey ile 1387 yılında Maraş önlerinde yaptığı mücadeleyi kaybetmiştir. Bunun üzerine Memlukler Halil Bey'in oğlu Nasreddin Mehmed Bey'i Sevli Bey'e karşı rakip çıkararak desteklemişlerdir. Nasreddin Mehmed Bey Memluklerin da yardımı ile Sevli Bey'i mağlup etmeyi başarmıştır[4].

Sevli Bey bu yenilgi üzerine Develi'ye çekilmiştir. Sevli Bey Develi'de bulunduğu sırada Karamanoğulları'nın da desteğini elde ederek

[1] Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği,* TTK, Ankara 1989, s. 9.
[2] Şikâri, *Karaman Oğulları Tarihi,* yay. Mesud Koman, Yeni Kitab Basımevi, Konya 1946, s. 41.
[3] Şikari, *age,* 46.
[4] Yinanç, *age,* s. 29; Yinanç, *agm,* s.554.

Kadı Burhaneddin'e İsyan etmiş olan Cüneyd'e yardım etmiştir[1]. Dulkadiroğulları'nın ve Karamanoğulları'nın Kadı Burhaneddin'e isyan etmiş olan Cüneyd Bey'i ittifak ederek destekledikleri görülmektedir (1388). Şikâri'nin olası beyanı göz ardı edilirse, Dulkadiroğulları ile Karamanoğulları arasında ilk münasebet buna dayanmaktadır. Bu münasebet iki Türkmen Beyliği'nin birlikte hareket ettiğinin bir göstergesidir.

1395 tarihinde üçüncü Dulkadir Bey'i olan Sevli Bey'de Memlukler tarafından katledilerek yerine Sadaka Bey (1395-1399) beyliğin başına getirilmiştir. Bu tarihe kadar Dulkadir Beyliği üzerinde etkili olan tek güç Memlukler iken; Sadaka Bey'den itibaren Dulkadir Beyliği üzerinde Osmanlılarında müdahalesi ortaya çıkmıştır. Yıldırım Beyazid 1399 tarihinde Sadaka'yı Elbistan'dan sürüp beyliğin başına Nasreddin Mehmed Bey'i (1399-1442) getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin Dulkadir beyliğine müdahalesi ile Osmanlı-Memluk anlaşmazlığı başlamıştı. Bu tarihten itibaren Dulkadiroğulları'nın siyasi tarihinde ve Dulkadiroğlu-Karaman münasebetlerinin belirleyicisi durumunda bu iki devletin etkisi görülmektedir[2].

Nasreddin Mehmed Bey'in Osmanlıların desteği ile Elbistan'ı ele geçirerek beyliğin başına geçmiş ve dış siyasette Osmanlıların lehine tavır sergilemeye başlamıştır. Timur kuvetlerinin 1400 yılında Sivas'ı kuşatmalarına karşı tavır almıştır. Timur Dulkadiroğuları'nın bu tavrına karşılık oğlu Şahruh'u Dulkadirliler üzerine göndermiştir. Dulkadiroğulları'nın Timur'un ayrılmasından sonra da Suriye'de çıkan ayaklanmaların tenkiline yardımcı oldukları görülmüştür. Nasreddin Mehmed Bey'in Osmanlı Devleti lehine tavır sergilemesi Memluk Sultanı Ferec tarafından tepki ile karşılanmış ve Nasreddin Mehmed Bey'in kardeşi Alâeddin Ali Bey'i 1402 tarihinde Antep valiliğine tayin etmiştir. Memluklerin yardımı ile Alâeddin Ali Bey'in Anteb'e atanması üzerine Nasreddin Mehmed Bey şehri terk etmiştir. Nasreddin Mehmed Bey, Memluklerin Halep valisi Şeyh Müeyyed'in desteği ile Anteb'i bir süre sonra tekrar ele geçirmiş ardından Şeyh Müeeyyed'in Ferec'den sonra Mısır'da iktidarı ele geçirmesinde rol oynamıştır[3]. Sultan Ferec, Şeyh

[1] Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî, *Bezm u Rezm,* çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Ankara 1990, s. 356; Yinanç, *age,* s. 29; *Sevli Bey*'i adı Bezm u Rezm'de *Suli* olarak zikredilmiştir (Esterebâdî, *age,* s. 356). Refet Yinanç şimdiye kadar *Süli* olarak okunan bu ismin Aynî tarafından harekelendirildiğini belirtmekte ve bu ismi *Sevli* olarak kullanmaktadır (Yinanç, *age,* s. 29).

[2] Yinanç, *age,* s. 34.

[3] Yinanç, "Dulkadiroğulları", s. 554.

Müeyyed'in isyanını bastırmak için Dulkadir, Karaman ve Akkoyunlu Beyleri ile muhaberatta bulunmuştur. Ferec, özellikle Nasreddin Mehmed Bey'in Şeyh Müeyyed'i desteklemekten vazgeçirmek istedi ise de netice alamamıştır. Ferec, Türkmen beylerinin desteğini sağlayamadığı gibi, kendi kumandanları tarafından terk edildiği, Şam surları önünde maktul düşmüştür (1412)[1]. Sultan Ferec'e ortaya çıkan isyanda Türkmen Beylerinden yardım istedi ise de bunu sağlayamamıştır. Bu isyan sırasında Dulkadir ve Karamanoğulları birlikte hareket ederek Şeyh Müeyyed'in Memluk saltanatını ele geçirmesinde yardımcı olmuşlardır. Dulkadiroğulları ve Karamanoğulları Kadı Burhaneddin'e karşı Cüneyd Bey'i birlikte destekledikleri gibi; Sultan Ferec'e karşı da Şeyh Müeyyed'i destekleyerek ikinci kez ikinci kez müşterek hareket etmişledir.

1402 Ankara savaşı ile Osmanlı Devleti'nde taht kavgaları ortaya çıkmış, Karaman, Germiyan ve Aydınoğulları gibi beylikler de Osmanlı Devletine kaptırdıkları toprakları yeniden ele geçirmeye çalışmışlardır. Gelişmeleri yakından takip eden Dulkadiroğlu Mehmed Bey, Yıldırım Beyazid'in oğulları arasında vuku bulan mücadeleyi Çelebi Mehmed'in kazanmasını memnuniyetle karşılamış[2]; Çelebi Mehmed'in İsa Çelebi'yi Gerede'de mağlup etmesi üzerine, Çelebi Mehmed'e tebrik için bir elçilik heyeti göndermiş; daha sonra da kızını Çelebi Mehmed ile evlendirmiştir[3]. Osmanlıların yardımı ile Dulkadir beyliğini ele geçiren Nasreddin Mehmed Bey Osmanlılar ile dostluk ilişkilerini daha da geliştirmiştir.

Dulkadiroğulları ile Osmanlılar arasındaki yakınlaşma ve dostluk Memluklerin tepkisine yol açmıştır. Memluk sultanı Şeyh Müeyyed 1414 tarihinde sefere çıkarak daha önce Dulkadiroğulları'na verdiği Antep ve Darende'yi geri almıştır. Bu duruma içerleyen Nasreddin Mehmed Bey ise intikam için fırsat kollamaya başlamıştır. Şam Valisi Kani Bey'in isyanını fırsat bilerek oğlunu ona yardıma göndermiştir. Memluk sultanı Şeyh Müeyyed isyanı bastırmış ve Mehmed Bey'in oğlunu da esir

[1] Yinanç, *age,* s. 40

[2] Yinanç, *age,* s. 41.

[3] Hoca Sadedin Efendi, *Tacü't-tevrarih,* II, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979, s. 22; Mevlana Mehmed Neşri, *Cihânnümâ,* Haz. Necdet Öztürk, Çamlıca, İstanbul 2008, s. 207; Yinanç, *age,* s. 41; Arifi Paşa ise Çelebi Mehmed ile evlenen kızın Nasreddin Mehmed Bey'in değil Sevli (Süli) Bey'in kızı olduğu zikretmektedir. Aynı kaynakta Sevli Bey'in diğer kızını Kadı Burhaneddin'e verdiği kaydedilmiştir. (Arifi Paşa, "Elbistan ve Maraş'ta Dulkadir (Zulkadir) Oğulları Hükümeti", V, s. 371).

etmiştir. Nasreddin Mehmed Bey oğlunu kurtarmak için eşi Hatice'yi Kahire'ye göndermiştir. Hatice Hatun Dulkadirlilerin itaat edeceğine söz vermesi üzerine oğlu serbest bırakılmıştır. Nasreddin Mehmed Bey karısı ve oğlu ülkesine dönünce Memluklere karşı olan husumetini devam ettirmiştir. Köpekoğlu Hüseyin'in Malatya'yı, Karamanoğlu Mehmed Bey'in Memluklerin vasalı olan Ramazanoğulları'ndan Tarsus'u almalarını fırsat bilerek Nasreddin Mehmed Bey'de Darende ve Besni'yi ele geçirmiştir[1].

Memluk Sultanı Şeyh Müeyyed, bu gelişmeler üzerine harekete geçerek Dulkadiroğulları'nın elindeki şehir ve kalelerin büyük bir bölümünü almış; Elbistan ve Maraş'ın yönetimini de Mehmed Bey'in kardeşi Alaaddin Ali Bey'in oğlu Hamza'nın yönetimine vermiştir. Nasreddin Mehmed Bey Sultan Şeyh Müeyyed'in Mısır'a dönmesinden sonra beyliğin idaresini tekrar ele geçirmiştir[2].

Dulkadiroğlu-Osmanlı yakınlaşması Memlukler tarafından tepki ile karşılanmış ve Dulkadir-Memluk mücadeleleri meydana gelmiştir. Karamanoğullarının Memluklere tabi Ramazanoğulları'na saldırmaları ve Tarsus şehrini almaları Nasreddin Mehmed Bey üzerindeki Memluk baskısının azalmasına sebep olmuş, Memluk-Dulkadir ittifakı kurulmuştur. Karaman seferine hazırlanan Memluk Sultanı Şeyh Müeyyed Kayseri'yi Dulkadirlilere tevcih ettiği şeklinde bir menşur göndererek Nasreddin Mehmed Bey'in sefere davet etmiştir (Şubat 1419)[3].

Karamaoğulları'nın bu hareketi ile Dulkadiroğulları Memluk baskısında kurtularak onların müttefiki durumuna gelmiş ve topraklarını genişletmek için önemli bir fırsat yakalamıştır. Nasreddin Mehmed Bey Sultan Müeyyed Şeyh'in oğlu Sarımeddin İbrahim (Seydi İbrahim) komutasında orduya Elbistan'da katılmıştır. Kayseri'ye hareket eden ordu şehrin Karaman valisi Şeyh Çelebi'nin firar etmesiyle Kayseri'yi işgal etmişlerdir. İbrahim Bey Kayseri'de babası adına hutbe okutup sikke bastırmış ve kale kapılarından birisine babası adına bir kitabe hakk ettirmiştir[4]. Şehrin yönetimini de Nasreddin Mehmed Bey'e vermiştir (16

[1] Yinanç, *age,* s. 42, Yinanç, *agm*, s. 554.
[2] Yinanç, *age,* s. 44
[3] Halil Edhem, *Düvel-i İslamiye,* İstanbul 1927, s. 309; Yinanç, *age,* s. 44
[4] Mualllim Sapancalı Hüsnü, *Karamanoğulları Hayât ve vekâyi'-i Tarihiyyeleri,* Haz. Nevzat Topal, Kömen 2010, s. 47; Halil Edhem, *agm*, Cüz: 12, s. 754-755; Halil Edhem kale kapısında böyle bir kitabenin tespit edilemediğini belirtmiştir. Kayseri'de adını zikretmediği bir medresenin kapısında Zulkadiroğlu Mehmed Bey'e ait 830/1426-1427 tarihli bir kitabenin mevcut olduğunu belirmiştir (Halil Edhem, *agm*, Cüz: 12, s. 755);

Nisan 1419)[1]. Dulkadiroğulları'nın Memluklerin desteği ile Kayseri şehrini ele geçirmeleri Dulkadirliler ile Karamanoğulları arasında mücadelenin başlamasına sebep olmuştur. Memlukler Niğde, Ereğli ve Larende'ye gelerek buralarda tahribat yapmış; Karaman Beyliği'nin yönetimi Ali Bey'e vermiş[2] ve Kayseri şehrinin yönetimini Dulkadiroğlu Mehmed Beyoğlu Hasan'a bırakmışlardır[3].

Bu gelişmeler sırasında dağlara çekilen Karamanoğlu Mehmed Bey Memluk ordusu döner dönmez Kayseri'yi Dulkadiroğulları'ndan kurtarmak için harekete geçmiştir (7 Ağustos 1419). Karamanoğlu Mehmed Bey'in yanında oğlu Mustafa Bey ile Ramazanoğlu İbrahim Bey bulunmaktadır. Dulkadiroğlu Mehmed Bey Elbistan'dan gelerek şehri kuşatan Karaman askerlerine saldırmıştır. Muharebede Karamanoğlu Mehmed Bey esir ve oğlu Mustafa Bey maktul düşmüştür. Ramazanoğlu İbrahim Bey ise kaçarak hayatını güçlükle kurtarmıştır[4]. Karamanoğlu Mehmed Bey serbest bırakılması için Dulkadiroğlu'na 30 bin dinar fidye teklif etmiştir. Ancak Dulkadiroğlu Memluk Sultanından çekindiği için Karamanoğlu Mehmed Bey'i kerhen oğlu Davud'un muhafazasında Kahire'ye göndermiştir. Maktul düşen Mustafa Bey'in kesik başı Nasırıyye Kapısı'nda teşhir edilirken babası Mehmed Bey Memluk sultanı önünde sorguya çekilerek kale burçlarından birisine hapsedilmiştir[5]. Karamanoğlu Mehmed Bey'i Kahire'ye teslim eden

---

Halil Edhem diğer bir çalışmasında bu kitabenin Hâtuniye Medresesi kapısı üzerinde olduğunu belirtmektedir (Halil Edhem (Eldem), *Kayseri Şehri,* Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1982, s. 147).

[1] Yinanç, *age,* s. 44-45; Halil Edhem, *Kayseri Şehri,* s. 150.

[2] Tekindağ, "Karamanlılar", *İA,* VI, s. 324.

[3] Yinanç, *age,* s. 47; Kayseri'nin 1419 tarihinde Dulkadirliler eline geçmesi ile başlayan mücadelede şehirn Dulkadirliler ile Karamanlılar arasında sık sık el değiştirmiştir. Dulkadirlilerin Kayseri şehrindeki hakimiyetlerinin Fatih'in 1467 tarihinde Konya'yı zapt etmesi ile mümkün olmuştur (Besim Darkot, "Kayseri" İA, s. 486).

[4] Halil Edhem, "Karamanoğulları Hakkında vesaiki Mahkuka", *TOEM*, Cüz 12 (1 Şubat 1327), s. 756; Muallim Sapancalı Hüsnü, *age,* s. 48; Yinanç, *age,* s. 45; Yinanç, *agm,* s. 554; Tekindağ, "Karamanlılar", s. 324; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri,* TTK, Ankara 1984, s. 171; Halil Edhem, *Kayseri Şehri,* s. 150.

[5] Arifi Paşa, *agm,* s. 374; Halil Edhem, *agm*, Cüz: 12, s. 756; Muallim Sapancalı Hüsnü, *age,* s. 48; Yinanç, *age,* s. 45; Tahsin Ünal Karamanoğlu Mehmed Bey ile Dulkadiroğlu Nasreddin Mehmed Bey arasında cereyan eden hadise hakkında şu bilgileri vermiştir. Esir düşen Karamanoğlu Mehmed Bey, "*-Gel beni bırak…Melik Müeyyed'e gönderme…sana 30.000 altınfilori, 500 deve, 50 samur, vaşak ve sincap kürkü vereyim dört cariye hediye edeyim… Gel beni bırak…Buna çark-ı felek derler, döner. Yarın aynı şeyler seninde başına gelebilir…Biz Devlet kurmuş soylu aileleriz. Düşüncesizliklerimizle bu hallere düştük…Gel beni serbest bırak…"* diyerek

Dulkadiroğlu Davud Bey ise Sultan Şeyh Müeeyyed'den bir hil'at ile kıymetli hediyeler alarak babasının yanına dönmüştür[1].

Karamanoğlu Mehmed Bey Sultan Müeyyed Şeyh'in ölümüne kadar Kahire'de esarette kalmıştır. Müeyyed'in ölümünü takiben Sultan olan Emir Tatar 1421 tarihinde Karamanoğlu Mehmed Bey'i serbest bırakmıştır. Bunun sebebi Osmanlıların Karaman işlerine karışması Memlukler tarafından hoş karşılanmamasıdır. Serbest kalan Karamanoğlu Mehmed Bey bir süre sonra Antalya şehri kuşatması sırasında ölmüştür (1423)[2]. Karamanoğlu Mehmed Bey'in ölümünü fırsat bilen Kayseri valisi Hasan Bey (Nasreddin Mehmed Bey'in oğlu) Karamanlılara saldırmıştır. Karamanlılara ait olan Develi, Ortaköy ve Ürgüb şehirlerini ele geçirdiği gibi, emrindeki Türkmenler ile Niğde ve Aksaray şehirlerini de vurarak çok sayıda ganimet elde etmiştir. Aslan Bey'in bölgede yaptığı yağma ve zülm üzerine Aksaray, Niğde ve çevresinden toplanan kalabalık bir kuvvet Develi civarında bulunan Dulkadiroğlu Hasan'a ani bir baskın yaparak kaybettikleri malları geri almışlardır. Hasan Bey canını zor kurtarmıştır[3]. Dulkadiroğuları'nın Karaman ülkesine akınları aralıksız devam etmiştir. Dulkadir akınlarından kurtulmak isteyen Karamanoğlu İbrahim Bey Eminüddin Bey'i görevlendirmiştir. Eminüddin Bey'in Niğde'ye geldiğinde şehir Dulkadirliler tarafından saldırılara maruz kalmakta idi. Eminüddin Bey yağmacıları takiben Ürgüb'e hareket etmiş ve yağmacıların bir kısmını ele geçirmiştir. Hasan Bey'in faaliyetleri bununla da kalmamış, bir müddet sonra Osmanlılara karşı faaliyet gösteren Kızılkoca Türkmenleri ile de işbirliği yapmıştır[4]. Osmanlı Devleti bu gelişmeler üzerine Tokat Valisi Yörgüç Paşa'ya gönderilen bir emirde, Kızılkoca Türkmenleri'nin yaptıkları soygunlara son verilmesi istenmekteydi. Yörgüç Paşa harekete geçerek Kızılkoca Türkmenlerini cezalandırdığı gibi, Dulkadirlilerin Osmanlı ülkesine saldırıları da önlemiştir (1426)[5].

---

yalvarmıştır. Dulkadir Beyi ise; "-*Haklısınız bende düşüncesizlikte bulundum. Benim sizi hiç yakalamamam lazımdı. Düşünemedim fakat yakaladım. Yakaladıktan sonra değil 30.000 altın filori, dünya malına garketseniz bile bırakamam. Kendi başımdan korkarım…"* şeklinde cevap vermiştir (Tahsin Ünal, *Karamanoğulları Tarihi,* S.S. Karaman Esnaf Kefalet Kooperatifi Yayını, Arı Basımevi, Konya 1986, s. 203).

[1] Yinanç, *age,* s. 45.

[2] Tekindağ, "Karamanlılar", s. 325.

[3] M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Karaman Beyliği, 13-15 inci Asırda Cenubî Anadolu tarihine Aid Tetkik,* basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1947, s. 90; Yinaç, *age,* s. 47.

[4] Yinanç, *age,* 47-48.

[5] Aşıkpaşazade'de olayla ilgili olarak; "O zamanda Dulkadiroğlu Hasan Beğ vardı. Birde Kara Yülükoğlu Habil vardı. Bu kızılkoca oğlanları onlara zaman zaman haber

1426 tarihinden itibaren Akkoyunlu Kara Yülük Osman'ın Dulkadirlilere karşı tehlikeli davranışları ve Dulkadir Bey'i Nasreddin Mehmed Bey'in kardeşi Ali Bey'in ölümü ile başlayan karışık durumdan Karamanoğulları istifade etmek istemiştir. Karamanoğlu İbrahim Bey Mısır Sultanı Barsbay'a (1422–1438)[1] Kayseri'yi geri alması durumunda senelik 10 bin dinar vergi ile kıymetli hediyeler göndereceğini vaat etti. Bunun üzerine Barsbay Halep garnizonuna İbrahim Bey'e yardım edilmesi için emir vermiştir. Durumdan haberdar olan Dulkadir Bey'i Nasreddin Mehmed Bey eşi Hatice Hanımı[2] Kahire'ye kıymetli hediyeler, Kayseri şehrinin anahtarı ve senelik vergisi ile birlikte göndermiştir. Neticede Barsbay Kayseri'nin Dulkadiroğullarında kalmasına karar vermiş ve tutuklu bulunan Nasreddin Bey'in oğlu Feyyaz'ı serbest bırakarak Maraş'a tayin etmiştir (1435)[3].

Bu gelişmeleri yakında takip eden Karamanoğlu İbrahim Bey Memluklere yeniden müracaatta bulunmuş; aynı zamanda Dulkadiroğullarına karşı silaha sarılmıştır. Karamanoğlu İbrahim Bey yanında Ramazanoğlu, Gündüzlü ve Özerli beyleri ve bütün Varsak Türkmenleri'ni toplayarak Kayseri'ye yürümüştür. Dulkadiroğlu Nasreddin Mehmed Bey ise oğullarından şehrin valisi Süleyman ve Dulkadir ile yeğeni Hamza ve Kadı Burhaneddin oğlu Zeynel Abidin ile Karamanoğlu'na karşı harekete geçti ise de 1435 tarihinde büyük bir yenilgiye uğramıştır. Karamanlılar Memlukler adına Kayseri'i işgal ettikleri gibi, Dulkadiroğulları'ndan Develi, Ürgüp, Karaca-hisar ve Uc-hisar'ı almışlardır[4]. Bu hadisede Memluk sultanı Dulkadirliler lehine son olarak karar vermiş olmasına rağmen, Sultan Barsbay'ın bu son emri

gönderirlerdi. Ve onlar ne dilerlerse yaparlardı. Elhasıl bu kızıl Koca'yı ki böyle ettiler, o zamandan bugüne kadar o memleket emniyet ve huzur içindedir" şeklinde bilgi vermiştir(Aşıkpaşazade, *Âşık Paşaoğlu Tarihi,* haz. Atsız, MEB, İstanbul 1992, s. 94); Neşri ise; "Kızılkocaoğlanları Dulkadiroğlu Hasan Beg'i ve Kara Yülükoğlu Habil Beg'i her zaman tahrik edip, bir bu yana dahi müteveccih olun dirlerdi. Yörgüç Paşa böyle ideli ol vilayet haramiden emin oldu" demektedir (Neşri, *age,* s. 272-274); Hoca Sadeddin, *age,* II, s. 157-160; Yinanç, *age,* s. 47-48.

[1] K. Yaşar Kopraman, "Barsbay", *DİA*, V (1992), s. 84-85; M. Sobernheim, "Barsbay", *İA,* II, s. 318-319.

[2] Halil Edhem bu hatunun adının Mısır Hatun olarak ifade etmiştir (Halil Edhem, *Kayseri Şehri,* s. 150).

[3] Uzunçarşılı, *age,* s. 171; Halil Edhem, *age,* s. 151; Yinanç, 48-49.

[4] Osman Turan, *İstanbul'un Fethinden Önce yazılmış Tarihi Takvimler*, TTK, Ankara 1984, s. 41; Uzunçarşılı, *age,* s. 171; Halil Edhem, *Kayseri Şehri,* s. 151; Yinanç, *age,* s. 49.

Anadolu'da bulunan Memluk kuvvetlerine ulaşmadan Karamanoğlu İbrahim Kayseri şehrini Memlukler adına almıştır[1].

Karamanoğulları'nın bu seferi sırasında Memluk Sultanı Barsbay Memluk ordusunu Halep valisi Korkmaz emrinde Amik ile Antep arasında teyakkuz durumunda bekletmiştir. Sultan Barsbay Osmanlılara karşı Karamanoğullarını güçlendirmek istediğinden bu duruma müdahale etmemişlerdir. Hatta Gündüzlü ve Özer Türkmenleri Barsbay'tan aldıkları talimatla Karamanoğullarına yardım etmişlerdir[2].

Karamanoğullarının Kayseri'i alarak bu şekilde güçlenmesi Dulkadiroğulları kadar Osmanlıları da rahatsız etmiştir. Osmanlılar da Memluk Devletini müşkül duruma sokmak için ülkelerine sığınmış olan Canibeg Sufi'den yararlanmak istemişlerdir. Dulkadirliler ise bu konuda Canibeg Sufi'ye arka çıkmıştır. Barsbay ise Halep valisi Tanrıbirmiş kumandasında büyük bir orduyu Dulkadirliler üzerine sevk etti. Memluk ve Karaman kuvvetleri tarafından takip edilen Nasreddin Mehmed Bey ve Cani Bey Akdağ'a kaçarak Osmanlılara sığınmışlardır. Cani Bey'i ele geçiremeyen Barsbay öfkesinden bir süre önce Kahire kalesine hapsettirdiği Dulkadirli Hamza Bey'i katlettirmiştir (1436)[3].

Memluk ve Karaman kuvvetleri tarafından tehdit ve takip edilen Dulkadiroğlu Nasreddin Mehmed Bey Osmanlılardan yardım istemek zorunda kalmıştır. Nasreddin Mehmed Bey oğlu Süleyman'ı II. Murad'a göndererek Karamanlılar'a karşı yardım istemiştir. II. Murad Süleyman Bey'in talebini olumlu karşılayarak ona gerekli silah ve techizatı sağlamış ve Tokat valisine de haber göndererek Dulkadirlilere iltihak etmesini emretmiştir. Süleyman Bey yanında dayısı Ali Zeynel Abidin olduğu halde Kayseri'ye giderek Osmanlıların da yardımı ile şehri kuşatmıştır. Karamanoğlu İbrahim Bey'de derhal Mısır'a haber göndererek yardım istemiştir. Barsbay 1437 Mart'ında bütün Suriye kuvvetlerini seferber etmiştir. Fakat II. Murad Memluk kuvvetlerinin yetişmesini fırsat bırakmadan Rumeli ve Anadolu kuvvetleri ile Akşehir'e girmiş ve Karaman kuvvetlerini mağlup etmiştir (Mart 1437)[4]. Kayseri'yi kuşatan Süleyman Bey ve Osmanlı kuvvetleri de şehri ele geçirmişlerdir. Maraş'a kadar ilerlemiş olan Memluk ordusu ise geri dönmek zorunda kalmıştır[5].

[1] Halil Edhem, *Kayseri Şehri,* s. 151.
[2] Yinanç, *age,* s. 49. Yinanç, *agm,* s. 554.
[3] Yinanç, *age,* s. 53. Yinanç, *agm,* s. 554; Sobernheim, "Barsbay", s. 318.
[4] Halil İnalcık, "II. Murad", s. 606.
[5] Halil Edhem, *Kayseri Şehri,* s. 151; Uzunçarşılı, *age,* s. 171; Halil İnalcık, *agm,* s. 606; Yinanç, *age,* s. 53-54. Yinanç, *agm,* s. 554; Arifi Paşa 840/1437 tarihinde Nasreddin Mehmed Bey'in Karamanoğullarından Kayseri şehrinin alındığını bildirmektedir (Arifi

Memluk kuvvetlerinin Maraş'a kadar yaklaşmaları üzerine Maraş'ta bulunan Cani Bey ve Nasreddin Mehmed Bey birbirinden ayrılarak ayrı yönlere kaçmışlardır. Cani Bey Akkoyunlulara sığınmış ise de Karayülük oğulları tarafından katledilmiştir. Nasreddin Mehmed Bey ise oğlu Süleyman'ın yanına gelmiştir. Cani Bey yüzünden bozulan Memluk-Dulkadir ilişkileri ise ancak Barsbay'ın ölümünden sonra düzelmiştir[1].

Nasreddin Mehmed'en sonra (1442) Dulkadir Bey'i olan Süleyman Bey (1442–1454) Osmanlılar ve Memlukler ile akrabalık bağlarını güçlendirerek dostluk kurmaya çalışmıştır. Kızlarından birini Sultan Çakmak'a verirken (1449) diğer kızı Sitti Hatun'u II. Murad'ın oğlu şehzade Mehmed'e vermiştir (1450)[2]. Böylece Dulkadirliler batıda Karamanlılardan, doğuda ise Akkoyunlu ve Karakoyunlulardan gelebilecek tehlikeyi önlemek istemişlerdir[3].

1454 tarihinde Süleyman bey'in ölümü üzerine yerine oğlu Melik Arslan (1454–1465) geçmiştir. Melik Arslan da babası gibi Osmanlı ve Memlukler ile dostluk ilişkilerini devam ettirmeye çalışmıştır. Fakat Karamanlılar ile Akkoyunluların sürekli tazyikine maruz kalmıştır. Hatta Karamanoğulları bir müddet sonra Kayseri şehrini ele geçirmiştir. 1464 tarihinde Karamanoğlu İbrahim Bey'in vefatı üzerine Karaman ülkesinde karışıklık zuhur etmiştir. Kardeşler arasında başlayan rekabet beyliğin bekasını tehlikeye düşürmüştür. Bilhassa Kasım Bey'in Memluklere müracaatı ile başlayan bu karışıklıktan Osmanlılar ile müttefiki durumunda bulunan Dulkadiroğulları Karaman ülkesine akınlar yaparak yağmalarda bulunmuşlardır[4]. Karamanoğulları ise Dulkadir akınlarına maruz kalınca Akkoyunlu Uzun Hasan'dan yardım talebinde

---

Paşa, *agm,* s. 370). Halil Edhem, Arifi Paşa'nın hiçbir kaynak göstermeden Kayseri şehrinin Karamaoğullarından alındığının belirtildiğini, ancak şehrin ne zaman Karamanoğullarına kesin olarak geçtiğinin bilinemediğini ifade etmiştir. Pitr Ahmed'e ait 870/1466 tarihli kitabeden hareketle bu tarihte şehre Karamanlıların hakim olduğunu dile getirmiştir (Halil Edhem, *Kayseri Şehri,* s. 151-152).

[1] Yinanç, *age,* s. 54. Yinanç, *agm,* s. 554.

[2] Halil Edhem bu evlilik tarihinin 853 (1449) tarihinde gerçekleştiğini belirtmiştir. Ayrıca Fatih ile evlenen Süleyman Bey'in kızının adını bütün kaynaklar Sitti Hatun olarak belirtildiğini, ancak İznik'te bulunan Abdullah bin Eşref Türbesine ait bir vakfiyede Süleyman Bey'in kızının adını Mükrime olduğunu; Sitti adını ise bir lakap olduğunu belirtmektedir. (Halil Edhem, *Düvel-i İslamiye*, s. 310).

[3] Halil Edhem, *Düvel-i İslamiye*, s. 310; Yinanç, *age,* s. 55-56. Yinanç, *agm,* s. 555.

-[4] M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar", *İÜEFTD,* XIII/17-18, İstanbul 1963, s. 49-50.

bulunmuşlardır[1]. Karamanoğullarının içinde bulunduğu kargaşadan istifade ile Melik Arslan Kayseri'yi kuşatmıştır. Karamanlıların yardımına Akkoyunlu Uzun Hasan'ın gelmesi üzerine kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştır. Uzun Hasan Dulkadirlileri Karaman topraklarından çıkardığı gibi; Dulkadir ülkesinde tahribat da yapmıştır[2]. Karaman ülkesi[3] Memluklerin tasvibi ve Uzun Hasan'ın yardımı ile Karamanoğlu İshak Bey'e verilmiştir[4]. Pir Ahmed'in Osmanlılara sığınması üzerine Karaman ülkesine gelen İshak Bey ile Akkoyunlu kuvvetleri şehirlerde tahribat ve yağmalarda bulunmuşlardır. Bu durum yerli halkın infialine sebep olmuştur[5]. İshak Bey her ne kadar Fatih'e Yakupoğlu Ahmed Çelebi'yi göndererek Karaman memleketi üzerinde Osmanlılar ile bir pazarlığa girişmek istemiş ise de bunu sağlayamamıştır. Fatih Karaman ülkesine Antalya valisi Hamza Bey idaresinde bir ordu sevk etmiştir. İshak Bey mağlup olarak, Silifke'ye çekilmiştir[6].

Fatih Sultan Mehmed Uzun Hasan'ın Karaman ülkesine müdahalesine tepki göstererek kendi taraftarı olan Pir Ahmed'i destekleyerek Karaman tahtına çıkarmak için harekete geçmiştir. Memluk Sultanı Hoşkadem ise Osmanlıların müdahalesi ile Karaman ülkesinde nüfuzunun azaldığını görünce Dulkadir Bey'i Melik Arslan'a Karamanoğlu İshak Bey'e yardım etmesini istemiştir. Dulkadir Bey'i Melik Arslan ise bu isteği yerine getirmemiştir. Melik Arslan, hem Memluk Sultanını darıltmak istemiyor; hem de Fatih Sultan Mehmed'in dostluğunu kazanmak istiyordu. Melik Arslan, bu gelişmelerin Memlukleri endişelendirdiğini bilmekte ve Memluklere bağlı olduğunu

[1] Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye,* Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı, Ankara 2001, s. 223; Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar", s. 50.

[2] Yinanç, *age,* s. 59. Yinanç, *agm,* s. 555.

[3] Karamanoğlu İbrahim Bey'in ölümü sırsında Karaman ülkesi kasabalardan başka Konya, Kayseri, Ereğli, Aksaray, larende, Akşehir ve Niğde şehirlerinde ibaret olduğu bildirilmektedir. (Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-tevârîh,* çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2006, s. 418.

[4] Yinanç, *age,* s. 59. Yinanç, *agm,* s. 555; Karamanoğlu İbrahim Bey'in ölümünden sonra oğulları İshak Bey, Pir Ahmed ve Kasım Beylerin birbirleri ile mücadeleye giriştikleri görülmektedir. Bunlardan İshak Bey Uzun Hasan'dan yardım isterken Pir Ahmed'de Fatih'ten yardım istemiştir. Uzun Hasan Dulkadir Türkmenlerini mağlup ettikten sonra bütün Karaman ülkesini ishak Bey'e teslim etmiştir. (Hasan-ı Rumlu, *age,* s. 418; Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar", s. 50-51)

[5] Hasan-ı Rumlu, *age,* s. 418; Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar", s. 51

[6] Tekindağ, *"*Karamanlılar"*, s. 326.*

ifade ederek endişeleri gidermeye çalışmaktadır. Bu sırada Karamanoğlu İshak Bey kaçarak Uzun Hasan'a sığınmak zorunda kalmıştır. Memluk Sultanı Hoşkadem ise Dulkadiroğlu Melik Arslan'a karşı Şahbudak'ı desteklemeye başlamış ve Melik Arslan'ı Kahire'den gönderilen bir fedayi ile Elbistan'da camide bıçaklayarak öldürtmüşlerdir (1465)[1].

Memluklerin desteği ile Dulkadir beyliğinin başına Şahbudak geçti ise de Türkmen beyleri kardeşinin katlinde parmağı olduğu gerekçesi ile onu kabul etmediler. Fatih Sultan Mehmed'e müracaatla ve beyliğin başına Şehsuvar'ın geçirilmesini sağlamışlardır. Memlukler bu duruma tepki göstererek Dulkadir tahtına Şehsuvar'ın amcası Rüstem Bey'i aday gösterdiler. Şehsuvar Bey ise durumu Arnavudluk fethini gerçekleştiren Fatih'e bildirmiş ve Dulkadir-Karaman sınırında bir düzenleme yapılmasını gönderdiği mektup ile dile getirmiştir. Fatih bu hususta Amasya valisini görevlendirerek Dulkadir-Karaman sınırının Melik Arslan ve İbrahim Bey zamanında nasıl çizilmişse şimde de öyle çizilmesi hususunda talimat vermiştir. Fatih, Memluk Sultanı Hoşkadem'e 1466 tarihinde yazdığı bir mektup da Şehsuvar Bey'in Dulkadir Beyliğini tanımasını ve ona dostça muamele etmesini rica etmiştir. Memluk Sultanının düşmanca tavırları devam etmiş, Şehsuvar Bey Osmanlıların desteği ile üzerine gelen Memluk kuvvetlerini yenilgiye uğratmıştır. Memluk Sultanı Hoşkadem Şehsuvar Bey'in Osmanlıların Karaman seferine yeterince kuvvet göndermediğini bildirerek Fatih'in himayesini engellemişlerdir. 1472 tarihinde ise Zamantı Kalesinde kuşatılan Şehsuvar Bey yakalanarak idam edilmiştir[2]. Dulkadir-Karaman münasebetleri Karamanoğullarının Fatih Sultan Mehmed tarafından ortadan kaldırılmasına kadar devam etmiştir (1474).

Sonuç

Dulkadir Beyliği 1337–1522 yılları arasında Elbistan ve Maraş merkez olmak üzere hüküm süren bir Türkmen beyliğidir. Karaca Bey tarafından kurulan bu beylik başlangıçta Memlukler tarafından büyük bir baskıya maruz kalmıştır. Dulkadiroğulları bu baskıdan kurtulmak için Yıldırım Beyazid devrinden itibaren Osmanlılar ile dostluk ilişkileri kurarak engellenmeye çalışılmışlardır. Dulkadiroğullarının Memluk baskısında tamamen kurtulması ise Karamanoğullarının Memluklerin çıkarına dokunacak olacak şekilde faaliyetlere girişmesi ile mümkün olmuştur. Karamanoğullarının faaliyetlerini engellemek isteyen

[1] Halil Edhem, *Düvel-i İslamiye,* s. 310; Yinanç, *age,* s. 59-61. Yinanç, *age,* s. 555.
[2] Yinanç, *age,* s. 65-76. Yinanç, *agm,* s. 555.

Memlukler 1419 tarihinde düzenlenecek olan sefere Dulkadiroğullarını yardıma çağırmışlardır. Yapılan seferde Dulkadiroğullarının yardımına karşılık Kayseri Şehri Karamanoğullarından alınarak Memlukler tarafından Dulkadiroğullarına verilmiştir. Bu durum ise iki Türkmen Beyliği arasında mücadelelerin başlamasına sebep olmuştur. Memluk kuvvetlerinin geri çekilmesi üzerine Kayseri'yi geri almak üzere harekete geçen Karamanoğlu Mehmed Bey Dulkadiroğlu Nasreddin Mehmed ile giriştiği mücadelede mağlup ve esir düşmüştür. 1426 tarihinde itibaren Akkoyunluların Dulkadir Beyliği'ne yönelik tehlikeli davranışları ve beylik içinde zuhur eden karışıklıklarda istifade etmek isteyen Karamanoğulları harekete geçmiştir. Memluk sultanına müracaatla Kayseri şehrini geri almak istemişlerdir. Kayseri'nin Karamanoğulları tarafından tekrar alınması ve oluşan Karaman-Memluk ittifakı Osmanlılar ile Dulkadiroğullarını rahatsız etmiştir. 1437–1442 tarihleri arasında Osmanlı-Dulkadir kuvvetleri Memluk-Karaman kuvvetlerine karşı ittifak etmişlerdir. 1442 tarihinden sonra Dulkadiroğulları Akkoyunlu ve Karamanoğulları baskısından kurtulmak için Osmanlılar ve Memlukler ile akrabalık kurarak ittifak yolları aramışlardır. Dulkadiroğulları ile Karamanoğulları arasındaki mücadeleler Karamanoğlu Beyliğinin Fatih tarafından ortadan kaldırılmasına kadar devam etmiştir.

KAYNAKÇA

Arifi Paşa, "Elbistan ve Maraş'ta Dulkadir (Zulkadir) Oğulları Hükümeti", *TOEM,* V/30 (1 Şubat 1330), s. 358-377.

Aşıkpaşazade, *Âşık Paşaoğlu Tarihi,* haz. Atsız, MEB, İstanbul 1992.

Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî, *Bezm u Rezm,* çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Ankara 1990.

Darkot, Besim, "Kayseri" *İA,* VI, s. 484-491.

Ebu bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye,* Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı, Ankara 2001.

Halil Edhem, *Düvel-i İslamiye,* İstanbul 1927.

_____, "Karamanoğulları Hakkında vesaiki Mahkûka", *TOEM*, Cüz 11 (Kânunuevvel 1327), s. 697-712; Cüz 12 (1 Şubat 1327), s. 741-760; Cüz 13 (1 Nisan 1328), s. 821-836; Cüz 14 (1 Haziran 1328), s. 873-881.

_____, *Kayseri Şehri,* haz. Kemal Göde, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.

Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-tevârîh,* çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2006.

Hoca Sadedin Efendi, *Tacü't-tevrarih,* II, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979.

İnalcık, Halil, "II. Murad", *İA,* VIII, s. 598-615.

Kopraman K. Yaşar, "Barsbay", *DİA*, V (1992), s. 84-85.

Mevlana Mehmed Neşri, *Cihânnümâ,* Haz. Necdet Öztürk, Çamlıca, İstanbul 2008.

Mualllim Sapancalı Hüsnü, *Karamanoğulları Hayât ve vekâyi'-i Tarihiyyeleri,* Haz. Nevzat Topal, Kömen 2010.

Sobernheim, M., "Barsbay", *İA,* II, s. 317-318.

Şikâri, *Karaman Oğulları Tarihi,* yay. Mesud Koman, Yeni Kitab Basımevi, Konya 1946.

Tekindağ, M. C. Şehabeddin, *Karaman Beyliği, 13-15 inci Asırda Cenubî Anadolu tarihine Aid Tetkik,* basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1947.

_____, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar", *İÜEFTD,* XIII/17-18, İstanbul 1963; 43-76.

_____, "Karamanlılar", *İA,* VI, 316-330.

Turan, Osman, *İstanbul'un Fethinden Önce yazılmış Tarihi Takvimler*, TTK, Ankara 1984.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri,* TTK, Ankara 1984.

Ünal, Tahsin, *Karamanoğulları Tarihi,* S.S. Karaman Esnaf Kefalet Kooperatifi Yayını, Arı Basımevi, Konya 1986.

Yinanç, Refet, "Dulkadiroğulları", *DİA*, IX (1994), s. 553-557.

FATİH DEVRİNDE KAYSERİ'DE OSMANLI-DULKADIRLI SINIRI

Mehmet ÇAYIRDAĞ*

Ottoman Empire removed Karaman principality, which had the centrum in Konya, at the time of Fatih Sultan Mehmet in the year of 1464 and added it to the empire's lands. Afterthen Kayseri belonged to Ottoman Empire. After removing of Karamans, the Ottoman Empire had border with Dulkadırlı principality, which had the centrum Maraş-Elbistan. Consequently Şehsuvar Bey called for a determination of the boundaries between the two states by Fatih Sultan Mehmet.

These two states were neighboring with Kayseri as well. The determination of the boundaries was made by the commision of both parts.

We will try to find out the determination of the boundaries according to the Ottoman's registration of the 15. and 16. Centuries. As known Dulkadırlı State was removed in 1514 in the time of Yavuz Sultan Selim.

Key words: Osmanlı, Kayseri, Dulkadırlı, Karamanlı, Fatih Sultan Mehmet, Şehsuvar Bey.

Eretnalı Devleti'nin son sultanı olan Kadı Burhaneddin'in 1398 yılında emirleri tarafından öldürülmesi üzerine, bilhassa doğudaki Timur tehlikesine karşı ülkenin savunmasının güçlüğünü göz önüne alan devletin ileri gelenleri, beyliğin Osmanlılara iltihak etmesini uygun

* Araştırmacı-Yazar, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Danışmanı

bularak, taleplerini Yıldırım Bayezid'e iletmişlerdi. Yıldırım Bayezid de büyük oğlu Amasya Valisi Süleyman Çelebi'yi Eretnalıların başkenti Sivas'a göndererek devleti teslim alarak yakın çevreden vukuu bulan tecavüzleri bertaraf ettirmişti[1]. Böylece diğer Eretnalı şehirleri gibi Kayseri ilk defa Osmanlı hâkimiyetine girmişti.

Timur'un, Osmanlılar üzerine yürüyerek 1402 Ankara Savaşında Yıldırım Bayezid'i mağlup etmesi üzerine, Anadolu'da ihya ettiği, Osmanlıların ortadan kaldırmış olduğu beylikler arasında bulunan Konya merkezli Karamanlılar'a, eski topraklarına ilaveten Kayseri'yi de dahil etmişti[2].

Karamanoğulları buraya ilk defa hanedandan Şeyh Çelebi'yi vali tayin etmişler ve Timur'a bağlılıklarını göstermek üzere, diğer bazı şehirleri ile birlikte Kayseri'de de onun adına sikke kestirmişlerdir[3].

Maraş ve Elbistan'da devlet kurmuş olan Dulkadırlıların beyi Nasıreddin Mehmed Bey'in oğlu Hasan Bey Kayseri üzerine 1411 yılında bir seferde bulunarak Karamanlılar'dan ilk defa Kayseri'yi alıp, Kayseri İç Kalesi'nin doğu kapısının iç tarafına, şehri alıp kaleyi tamir ettirdiğine dair bir kitabe koydurmuştur. Dulkadırlıların en eski tarihli kitabesi olan bu kitabede:

1) Bi-resm-i El-Emir El-Kebir El-Hüsami Hasan bin
2) Nasıreddin Mehmed ibni Dulgadır bâşâre
3) ……. sene erbaa aşer semanemie

ibaresi yazılıdır. Tercümesi: Dulkadıroğlu Nasıreddin Mehmed'in oğlu Büyük Emir Hüsami Hasan tarafından sekizyüz on dört (1411) senesinde yapıldı[4].

Devrin Memluklu kaynaklarında bu hadise şu şekilde izah edilmiştir: Dulkadırlılar Memlukluların yardımı ile Kayseri'yi ele geçirmişler, Nasıreddin Bey Karamanoğlu Mehmed Bey'i yakalayarak Kahire'ye gönderdikten sonra Kayseri'nin idaresini oğlu Hasan'a bırakmıştır. Hasan Amasya ve Tokat civarında yağmalık yapan Kızılkoca Türkmenleri ile birlik oluyordu. Hasan, Kahire'den dönen Karamanoğlu Mehmet Bey'in Antalya kuşatması esnasında öldürülmesini fırsat bilerek

[1] Doç.Dr.Yaşar Yücel, Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti, Ankara 1970, s.161.
[2] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Ankara 1961, C.I, s.169; Anadolu Beylikleri, Ankara 1969, s.17; Mehmet Çayırdağ Kayseri'de XIV ve XV.Yüzyıllarda İki Emir Ailesi, Vakıflar Dergisi, Sayı XXVII, s.140.
[3] Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Kitabelerinden XV ve XVI.Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, Vakıflar Dergisi 1981, S.XIII, s.532.
[4] Çayırdağ, a.y, s.532.

onlara ait Develi, Ortaköy ve Ürgüp'ü ele geçirip Niğde ve Aksaray'ı da yağmalamıştı. Ancak bu şehirlerin halkı Dulkadırlıları takibe çıkıp Develi civarında ganimet paylaşan Hasan ve adamlarını basarak malları geri almışlardır. Hasan birçok ölü ve esir vermiş kendisi de bu hadiseden canını zor kurtarmıştır. Daha sonra Hasan Karamanlılara karşı akınlarına devam etmiştir[5].

Bir müddet sonra Karamanlıların Kayseri'yi tekrar Dulkadırlılardan geri aldıklarını, Kayseri İç Kalesi'nin güney kapısı yakınında bulunan Karamanlıların yeniden Kayseri Valisi olan Şeyh Çelebi'nin kitabesinden anlamaktayız. Yarısı kırılmış ve kaybolmuş olan bu kitabede şunlar yazılıdır:

1) El-mâsitevli el-Etrak ed-dallun alâ Medine-i Kayseriye ve bi-hamdi'n-nas ve….
2) Fi tahribetü'l-Kâbetü'ş-Şerife fe-haracü'l-Emirü'l-Kebir Şeyh Çelebi bin Dâvud….
3) El-Kâzımîn ül-gayz ve'l-âfîn inn'en-nas fe-ammere fi eyyâm….
4) Halled'Allahû mülkehu kane el-bâb ül-vefa Sevinç Temir bin aziz Şeyh Çelebi….

Tercümesi: Delâlette bulunan Türkler Kâbe'nin tahribi gibi Kayseri şehrini ve halkını istila ettiler. Davud'un oğlu büyük emir Şeyh Çelebi çıktı. "İnsanların hatalarını affeden ve kinini susturan" (Kur'an III-134)..(Karamanoğlu Mehmed Bey) zamanında tamir oldu. Allah mülkünü devamlı eylesin. Aziz Şeyh Çelebi'nin oğlu Sevinç Demir (de bu hâdisede önemli görev yaptı)[6].

Kitabede "El-Etrak ed-dallûn", yani dalaletteki Türkler ibaresinden Karamanlıların Dulkadırlıları itham ettikleri anlaşılmaktadır. Karamanoğulları kendileri de özbeöz Türk oldukları halde Dulkadırlılar'a Türk diyerek hakaret etmektedirler. Devrin Osmanlı kaynaklarında da Dulkadırlılar "Türkmen", tabiri ile anılmakta, Dulkadırlı hâkimiyetinden "Türkmen idaresi" olarak bahsedilmektedir. Kaynaklar diğer hiçbir Türk Beyliği hakkında bu tabiri kullanmamışlardır.

Bu hâdiseden de kısa süre sonra 1419 yılında Memluk kuvvetlerinin desteklediği Nasıreddin Mehmed Bey'in Dulkadırlı müşterek kuvvetleri Kayseri üzerine yürümüşler, Karamanlı Vali Şeyh Çelebi'nin kaçması üzerine şehri yeniden ele geçirmişlerdir. Bu fetihle

[5] Prof.Dr.Refet Yinanç, Dulkadır Beyliği, Ankara 1989, s.47,48
[6] Çayırdağ, a.y. , s.533

şehirde 1435 yılına kadar devam edecek en uzun Dulkadırlı dönemi başlamış oluyordu[7].

Bu dönemde Nasıreddin Mehmet Bey karısı Hatice (Mısır) Hatun adına, Kayseri'de, herhalde depremden yıkılmış bir Danişmendli Medresesini, 1432 yılında yeniden yaptırmış gibi onartır ve medrese bu sebeple Hatuniye Medresesi adını alır[8].

1 Dulkadırlıların bu sırada Memluklular taraftarı olmaları yüzünden, Memluklulara ait olan Suriye'den dolayı "Şâmîler" olarak anılmaları sebebi ile medrese "Şâmîler Medresesi" olarak ta anılmıştır. Medreseye ismini veren Hatice veya Mısır Hatun Kayseri'de kocası adına vâlilik yapıyor, Memluklulara esir düşmüş oğlu Feyyaz'ı kurtarmak için tek başına Mısır'a elçi olarak gidiyor ve orada Kayseri'nin anahtarlarını Sultan Barsbay'a takdim ediyor ve bu arada Kudüs'e yeni bir Vakıf Medrese de inşa ettiriyordu[9].

1435 yılında Karamanoğlu İbrahim Bey, kendilerine ait olduğunu belirttiği Kayseri'yi önce Memluklulardan talep etmiş, Dulkadırlı Hatice Hatun'a bu konuda söz veren Sultan Barsbay'dan ret cevabı alınca da Ramazanoğlu, Gündüzlü, Özerli Beyleri ve Varsak Türkmenlerini yanına alarak Kayseri üzerine yürümüş Nasıreddin Mehmed Beyi, yanında oğulları Kayseri Valisi Süleyman Bey, Dulkadır, yeğeni Hamza, Kadı Burhaneddin'in oğlu Zeynelâbidin olduğu halde büyük bir mağlubiyete

[7] Arifi, Elbistan ve Maraş'ta Zülkadır (Dulkadır) Oğulları Hükümeti, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, Sene 1331, s.373; Halil Edhem Kayseri'ye Şehri, İst.1334, s.126; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.19,171; İ.A.Dulkadırlılar, C.III, s.659; Yinanç, s.44,45.

[8] Halil Edhem, a.y. , Ahmet Nazif, Mir'at-ı Kayseriye, Kayseri 1987, s.37, 212; Çayırdağ, Kayseri'de Kitabelerinden, s.534. Medresenin, toprak zeminden 1 m. yüksekliğe kadar mükemmel yapısından, duvarlarda sonradan rastgele kullanılmış ilk yapıya ait ince işçilik arzeden geometrik motifli taşlardan ve içteki revaklarda Danişmendli veya erken Selçuklu döneminde çevreden bulunabilecek devşirme Roma sütun ve sütun başlıklarından binanın ilk yapılışını Danişmendli dönemine, yani XII.yüzyılın ilk yarısına tarihliyoruz. Medresenin yakınında bulunan ve aynı durumda olan Danişmendli ailesinden Melik Mehmet Gazi'nin 1134-1143 yılları arasında yaptırmış olduğu Camikebir (Ulu Cami) de herhalde depremden büyük hasar görmesi üzerine bu şekilde 1205 yılında Selçuklu hizmetine girmiş bulunan yeğeni Muzaffereddin Mahmud tarafından onarılmıştır. Hatuniye Medresesine Nasıreddin Mehmed Bey Kayseri'de İspile (Başakpınar), Küçük Bürüngüz köylerini, Gesi'de bir değirmeni ve şehir içinde iki araziyi vakfetmiştir, Yasemin Demircan (Özırmak) Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları, Kayseri 1992, s.7; Mehmet İnbaşı, XVI.YY.Başlarında Kayseri, Kayseri 1992, s.61,62. İnbaşı Nasıriye'yi Tahiriyye olarak okumuş.

[9] Çayırdağ, a.y. ; Yinanç, s.48,49.

uğratarak burasını ve eski Karaman toprakları olan Develi, Ürgüp, Karacahisar ve Uçhisarı tekrar geri almıştır[10]. Osmanlıların destekleyerek üzerine gönderdikleri Nasıreddin Mehmed Bey'in oğlu Süleyman Bey'in de Kayseri'yi almasına mani olduğu anlaşılan İbrahim Bey'in elinde ancak şehir merkezi ve doğuya doğru yakın çevresi bulunmakta idi. Bugün Kayseri vilayeti dahilinde olan Zamantı Bölgesi (Elbaşı, Sarıoğlan, Akkışla ve Pınarbaşı) Dulkadırlılar'da bulunuyor idi. Nitekim Nasıreddin Mehmed Bey'in oğlu Süleyman Bey, onun oğulları Melik Arslan, Şehsuvar ve Alaüddevle Bey'ler Pınarbaşı, Melik Gazi, Koçcağız (Gülabi), Tomarza, Bürüngüz, Mancusun ve civarındaki köylere bir hayli vakıf, tekke ve mescitler yaptırmışlardır[11].

Kayseri'de Karamanlı idaresi Fatih Sultan Mehmed'in bu beyliği ortadan kaldırıp Kayseri de dahil burasını Osmanlıların Konya merkezli Karaman Vilayeti haline getirdiği 1466 yılına kadar devam etmiştir. Aslında Karamanlı tahtı için kardeşleri ile mücadeleye giren Pir Ahmed'i destekleyen Fatih, onunla yaptığı bir anlaşma neticesi 1463 yılında bir kısım kalelerle birlikte Kayseri Kalesi (şehri) ni de teslim almıştı[12].

Karamanlıların aradan çekilmesi ile Dulkadırlılarla hemsınır olan Fatih Sultan Mehmed desteğinde bulunan ve kendi taraftarı olan Dulkadırlı Bey'i Şehsuvar Bey'le sınır tespiti yaptırmıştır. Şehsuvar Bey kardeşleri ile taht mücadelesi esnasında Fatih Sultan Mehmed'e sığınmış ve onun seferlerine iştirak etmişti. Bu hizmetine karşılık Fatih kendisine Rumeli'de Çirmen Sancak Beyliğini vermişti. Dulkadır Beyliği'nin başında bulunan Şehsuvar Bey'in kardeşi Melik Arslan öldürülünce, Memluklular beyliğin başına kendi yanlarında bulunan diğer kardeş Şah Budak'ı gönderdi iseler de Fatih Sultan Mehmet beyliğin başına yanındaki Şehsuvar Bey'i tayin etmiş ve yanına kuvvetler vererek onun beyliğin başına geçmesini sağlamıştı. Şehsuvar Bey Fatih'in Arnavutluğu fethi üzerine tebrik için gönderdiği elçisine verdiği mektupta Dulkadırlı-Karaman sınırında bazı düzeltmeler yapılmasını istiyordu (1466). Fatih Sultan Mehmet bu sırada Karamanlı tahtına da desteklediği Pir Ahmed'i oturtmuştu. Fatih, Şehsuvar Bey'e verdiği cevapta sınır tespiti için Amasya kadısının görevlendirildiğini, ona Dulkadırlı-Karaman sınırının

[10] Çayırdağ, a.y. ; Yinanç, s.49.

[11] Mehmet Çayırdağ, Dulkadıroğulları'nın Kayseri'deki Eserleri, Kayseri Tarihi araştırmaları, Kayseri 2001, s.223-260.

[12] Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Yay.Nihal Atsız, İst.1970, s.189; Uzunçarşılı, Osmanlı tarihi, C.II, s.89.

Melik Arslan ve İbrahim Bey zamanındaki gibi olması için talimat verdiğini belirtmiştir[13].

Fatih Sultan Mehmet Kayseri'yi aldıktan sonra burada ilk Osmanlı tahriri diğer bütün Karaman eyaleti ile birlikte H.881, M.1476 yılında yapılmıştır. Bu ilk tahrire ait defter maalesef kaybolmuştur[14]. Şehirde daha sonra yapılan diğer tahrirlerde bu defterden "Defter-i Köhne" olarak bahsedilmekte ve buradan nakiller yapılmaktadır. İşte II.Bayezid devrinde, H.888, M.1484 tarihli Kayseri'nin ikinci tahririnde " Hudud-ı Vilayet-i Kayseriyye Ber Mucib-i Defter-i Köhne" başlığı altında şu kayıtlar bulunmaktadır:

"Kayseriyye Sancağı Beği Mehmed Beğ ve Şehsuvar Beğ âdem-i zaman Subaşı Candaroğlu huzurunda teftiş olunup cem-i kesir şehadetleriyle zahir olan sebt olunmuş.

Kayseriyye sınırı ki Karaman Oğlu zamanında tasarruf olunurmuş. Kabak Şeyh Köyünden Göstere Dağına tâbi ne kadar mezraa ve yaylak ve kışlak varsa Alaaddin Hanı'na varınca andan Kazık Deresi başına andan Kılıç Deresi başına andan Gedük hududuyla andan Çubuk'a hududuyla andan Kurt Kulağı'na hududuyla andan Ilgun Deresi'ne Canbaz Yeri'ne hududuyla andan Ortayol andan Kayadağ hududuyla andan Özeği başından Odunluğa varınca andan Eğribel andan Dereboğazı'na andan Koramaz hududuyla andan Orta Viran'a değin varınca andan Dökmetaş'a andan Pınarlıca değin ki andan Mancur Kal'ası'ndan berisü andan Ağca Çalu eteğinden Saadgen'e andan Kızılca Irmak'a andan Harmancuk'a andan Elkif'e andan Tekür Taşı'na hududuyla andan Beş Baruh'a andan Omuzu Güçlü'ye andan Sakataş'a Karahisar'dan gelen Ulu Yol'a varınca andan Boran Köyü'nden andan Küçük Dikili taş'a andan Çalılar'a andan Yıva Deresi'ne andan Su Vermez'in orta başına andan Boyalu Eğrisi'nden andan Sivas Hududunu geçer. Akpınar'ın akar ve yanındaki Çaydan İsmail Seferi'nin tepesine varır. Andan Akarca Pınarı başına andan Göloyuk'a andan Eğri Kavak'a andan İldala ki andan Akpınar başı'na andan Osman Paşa'ya andan Sangur Köprüsü'ne andan Buladı Özi'nin iki gecesinden Rumgen'e varır. Andan Akdağ'ın Bozyüzü'ndan Saru İn Tepesi'nden andan Eğdir Özi'nin

[13] Yinanç, s.63,64.

[14] Bu defterin İstanbul'da Belediye Kütüphanesine geçmiş olduğu, orada da defterin sadece cildi kaldığı, içindeki sayfaların alınmış olduğu hakkında rivayet bulunmaktadır. Belediye Kütüphanesi bugün özel bir kütüphaneye katılmıştır.

yukarı başından andan Yüzerlik Geçidü'ne andan Çubuk Boğazı'na varınca ki Malya Ovası'dır, Kayseriyye sınırıdır."[15].

Burada sınır oldukça karışık olarak yazıldığı görülmektedir. Belki eski defterden nakledilirken bu karışıklık ortaya çıkmıştır. Burada kaba hatları ile sınırın Tomarza civarındaki Kabak Şeyh Köyünden yine Tomarza yanındaki Göstere (Tomarza çevresine bu isim de verilirdi) Dağına, oradan Karataş (metinde Sakataş olarak yazılmış) Nahiyesi ve bu çevrede bulunan Omuzu Güçlü Zaviyesi (Subaşı Köyü ile Şeyh Şaban Köyü arasında), Boran (İncesu İlçesinin eski adı) Köyüne ve Karahisar (Yeşilhisar)dan gelen, bugün de kullanılan Ulu yol (Kayseri-Adana-Konya yolu)a, buradan Koramaz (Bünyan'ın batısında eski nahiye) hududuyla Orta Viran'a, Alaaddin Hanı denilen Sultan Hanına, oradan da Gedük (Gemerek çevresinde) hududuyla Çubuk'a ulaşıp Sivas'a kavuşmaktadır. Yine başka koldan Budak Özü (metinde Buladı Özi) Üzerlik (Yüzerlik) Köyü, Rumdeğin (Felahiye, metinde Rumgene) ve Akdağ'dan yine Çubuk'a ulaştırılır. Bu arada sınırın Kızılırmak (Kızılcaırmak) üzerinden geçtiği de belirtilir. Burada verilen arazi, dağ tepe, pınar ve çaylar ancak belki yerinde dolaşılarak tespit edilebilir. Ancak sınır bütün teferruatıyla yazılmış gibi ama oldukça karışık olarak kaydedilmiştir.

Ancak aynı tarihli, yani 1484 tarihli tahrirde Dulkadırlılarla Osmanlıların müşterek bir hayli köy ve mezraaları kaydedilmiştir. Bu kayıtlar biraz daha durumu vuzuha kavuşturmaktadır. Osmanlı ile Dulkadırlıların müştereken sahip oldukları ve gelirlerini müştereken aldıkları Köy, mezraa ve cemaatlerde şunlardır:

S.14-15 Tomarza Köyü, Divanisi Dulkadırlı ile müşterek Divani hasıl 13556, Dulkadırı hissesi: 6778

S.15-16 Sömengah Köyü, Yörükân, Göstere'ye tâbî, Divanisi Dulkadırlı ile müşterek

S.16- Güllice mezraası ile birlikte divani hâsıl 3264, Dulkadır hissesi 1632

S.16-17 Ağcain Köyü, Mervana (Nurvana) ya tâbi, Divanisi Dulkadırlı ile müşterek Divani hasılı 1589, Dulkadır hissesi: 795

S.17-18 Palas (Gölova) Köyü, Divanisi Dulkadırlı ile müşterek Divani hasılı 11355, Dulkadır hissesi: 5678

[15] Doç.Dr.Mehmet İnbaşı, 1484 (Hicri 888) Tarihli Kayseri Tapu Tahrir Defteri, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No.61, Kayseri 2009, s.64.

S.18- Şavlak Köyü, Divanisi Dulkadırlı ile müşterek Divani hasılı 2421, Dulkadır hissesi :1210

S.19- Sultan Hanı Köyü, Malikânesi ve Divanisi Dulkadırlı ile müşterek Divani ve Malikâne hasılı 4180, Dulkadır hissesi: 2090

S.34- Göstere'ye tabi Kevni Mezraası Cemaati, Divanisi Dulkadırlı ile müşterek Divani hasılı 2365, Dulkadırı hissesi 1183

S.34- Göstere'ye tabi Cevni Köyü Yörükân Cemaati, Divanisi Dulkadırlı ile müşterek, Divani Hasılı 1974, Dulkadır hissesi 987

S.35- Göstere'ye tabi Lökde Yörükân Cemaati ve Sühan Cemaati Divanisi Dulkadırlı ile müşterek, Divani hasılı 1890, Dulkadırı hissesi 945

S.35- Göstere'ye tabi Aşağı Marason (Maraçak) Köyü Yörükan Cemaati, Divani hissesi 2400, Dulkadırlı hissesi 1200

S.35- Göstere'ye tabi Yukarı Marason Köyü Yörükan Cemaati, Divanisi Dulkadırlı ile müşterek, Divani hasılı 1973, Dulkadırlı hissesi 986

S.36- Haziri (Hınzıri) Köyü gayrimüslimleri, iki baştan Dulkadırlı ile müşterek, Defter-i Köhne'ye göre, (vergi) yekunu 3175, Dulkadırlı hissesi:1586

S.58- Mezraa-i Maderun tabi-i Gömülgen.Timar.Divanisi Dulkadırlı ile müşterek. Divani hasılı: 1353, Dulkadırlı hissesi: 676. S.62 de, Gömülgen'in iki baştan (divani-malikane) Mekke-i Şerife vakıf olduğu halde, Türkmen (Dulkadırlı) müdahale ederek ancak gelirin üçte birini vakfa verdikleri kaydı bulunmaktadır.

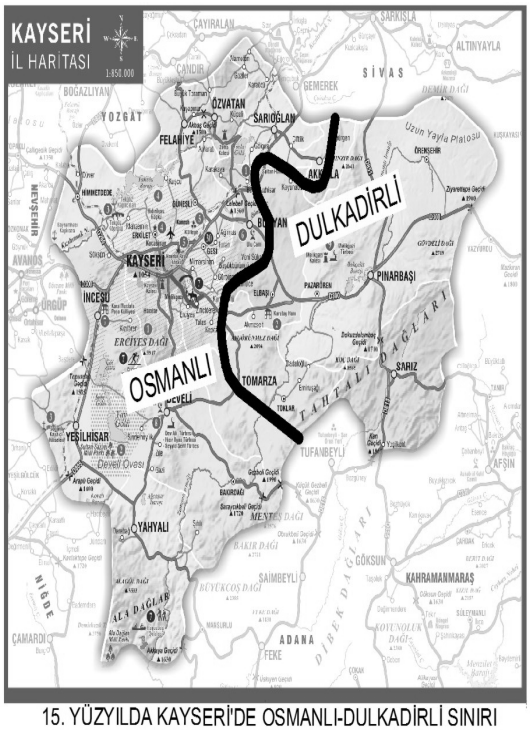
S.64- Bahis konusu hududun yazılı olduğu defterde geçen bazı mezraalar ve kışlak ki Defter-i Köhne'de zikrolunmuştur, öşrü Kayseriye'ye verile diye kaydolunmuştur. Bazıları şunlardır: Sarıoğlan Suyu (Kızılırmak?) kenarındaki Gedük ve Çubuk Mezraaları, Kılğuzlu Kışlağı, Kehirbağı Kışlağı, Anuk Kışlağı.

S.64- Malya Ovası Mezraları Bu mezraalardan, bazıları ki timardır, tamamı Köhne Defterde gelirlerden, kışlak ve yaylak vergilerinden diye toplam elli bin akçe kaydolunmuştur. Sancak Beyinden ve Sipahilerden soruldu. Tarif ettikleri Tımar kaydolundu. Amma çoğunluğunu Dulkadırlu tasarruf ettirmez dediler ve Köhne Defterde yazılan hasılattan hiçbir miktar tasarruf olunmamıştır diye Sancak Beyinin adamları yemin ettiler. Çoğunluk dahi tasdik ettiler.

S.65- Defteri Köhne'de kayıtlı olan Dulkadır oğlu Şehsuvar Bey'le müşterek köylerin isimleri: Şavlak Köyü, Hadrun Köyü, Palas Köyü, Tomarza Köyü, Hınzıri Köyü, Sultan Hanı Köyü, Ağcain (Akin) Köyü, Kevni Yörükleri Köyü, Kızılviran Mezraası, Cevni Yörükleri

Cemaati, Sömengah Yörükleri Cemaati, Aşağı Marason Yörükleri Cemaati, Yukarı Marason Yörükleri Cemaati, Sosun Yörükleri Cemaati

Bütün bu kayıtlardan Kayseri'deki Dulkadırlı-Osmanlı sınırı az çok anlaşılmaktadır. Bu sınır yukarıda müşterek verilen yerlerden geçmektedir. Yani Develi ve çevresi Osmanlı da kalacak şekilde Kabak Şeyh (Kabaktepe olabilir) Tomarza (Göstere Nahiyesinin merkezi), Talas ve çevresini Osmanlıda bırakacak şekilde Maraçak ve Sosun (yeni adı Orta kavak), Bünyan (o zamanki adı Sarımsaklı)ın dahil olduğu Koramaz Nahiyesini Osmanlı tarafında bırakacak şekilde Sultan Hanı, Palas (yeni adı Gülova), Malya Nahiyesini Osmanlıda bırakacak şekilde Üzerlik üzerinden şimdi Sivas'ta olan Gedik (Gemerek) ve Çubuk (Yeni Çubuk) a ulaşmaktadır. Ancak yukarıda doğrudan verilen sınır tespiti çok teferruatlı ve çok karışıktır. Tomarza ve çevresi müşterek olduğu halde sınırın çok güneyindeki Omuzu Güçlü Zaviyesi, Karataş Nahiyesi, Karahisar Yolu ve İncesu'ya kadar inmesi anlaşılır gibi değildir. Bu durumu şöyle izah edebiliriz:

15. YÜZYILDA KAYSERİ'DE OSMANLI-DULKADİRLİ SINIRI

Şehsuvar Bey 1466 başında henüz Karamanlı Beyliği ortadan kaldırılmamışken ve Kayseri merkezi ve yanındaki Saykalan Hisarı Fatih ve Karamanlı Pir Ahmet arasındaki anlaşma ile Osmanlılara geçmiş iken bu tespit yapılmıştır. Aynı yıl yani 1466 da Fatih Karamanlı ülkesini baştanbaşa ele geçirip bu beyliği ortadan kaldırınca[16] Kayseri'de artık Karamanlı sınırı kalmamış Dulkadırlılarla Osmanlılar arasındaki sınır ortaya çıkmıştır. Bunun içinde yeni düzenlemelerle işte bu müşterek bölgelerden geçen Dulkadırlı-Osmanlı sınırı gerçekleşmiştir. Yani 1476 yılında yazılan Defter-i Köhne'deki kayıtlar Kayseri'deki Dulkadırlı-Karamanlı sınırını, 1484 tahririndeki müşterek yerler Dulkadırlı-Osmanlı sınırını göstermektedir.

Yine II.Bayezid döneminde 1500 tarihinde yapılan ikinci tahrirde 1484 tarihli defterden (hatta Köhne Defterden) naklen aynı sınırname ve Şehsuvar Bey'le müşterek köyler, mezraalar, kışlaklar ve cemaatler kaydedilmiştir[17]. Aynı defterde diğer müşterek köy ve mezraalar olan Göstere'ye tâbi Tomarza Köyü (s.94), Cevni (s.138) ve Kevni (s.142) Mezraaları, Marason Kışlağı (s.138), Aşağı Marason Cemaati (s.83) ile Palas Köyü (s.92) ve Sömengâh Kışlağı (s.139) kaydedilmiştir.

[16] Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.II, s.89

[17] İnbaşı, 1500(Hicri 906) Tarihli Kayseri Tapu Tahrir Defteri, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No.59; Kayseri 2009, s.154-155.

IV. OTURUM

DULKADİR BEYLİĞİ HANEDANI MENSUPLARI İLE KOMŞU DEVLET VE BEYLİK HANEDAN MENSUPLARI ARASINDA YAPILAN SİYASİ EVLİLİKLER

Doç. Dr. İlyas GÖKHAN•

1337–1522 yılları arasında Maraş ve Elbistan merkez olmak üzere hakimiyet süren Dulkadir Beyliği komşu devlet ve beyliklerle kızı alıp vermeyle akrabalık ilişkileri kurmuşlardır. Bu evliliklerin bazıları siyasi amaçla yapılmıştır. Bu kurulan evlilik yoluyla karabalıklar nedeniyle Dulkadir Beyliği söz konusu devlet ve beyliklerin güçlerinden faydalanmışlardır. Dulkadirliler Osmanlı, Memluk, Akkoyunlu ve Kadı Burhaneddin Ahmed devletlerine kız vermişlerdir. Dulkadir beyleri bu devletlerden sadece Kadı Burhaneddin devletinden kız almış, genellikle kendi akrabaları ve tebaalarının kızları ile evlenmişlerdir. Dulkadirliler Memluklara üç, Akkoyunlulara iki, Kadı Burhaneddin Ahmed'e bir ve Osmanlılara beş gelin göndermişlerdir.

THE POLITICAL MARRIAGES BETWEEN DULKADİR DYNASTY MEMBERS AND NEIGBOUR STATES, DYNASTY MEMBERS.

Dulkadir dynasty which was reigning in Maraş between 1337-1522 has became relative with other states and dynasties by means of marriages. Because of this kinship, Dulkadir Dynasty get benefit from these states. Dulkadirs especially gave their girls to Otoman, Mamluk, Akkoyunlu, Kadı Burhaneddin Ahmed but they only took from Kadı Burhaneddin Ahmed's state and they especially got married with their

• Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta; igokhan@ksu.edu.tr

relatives. They had sent three bride to Mamluk, two bride to Akkoyunlu, one bride to Kadı Burhaneddin Ahmed and five bride to Otoman.

Dulkadir Beyliği

1337'de Maraş ve Elbistan'da kurulan Dulkadir Beyliği 1522'ye kadar devam etmiştir. Anadolu beylikleri içinde geç kurulanlardan biri olan bu beylik Osmanlı Devleti'ne de en son katılanlardandır. Dulkadir Beyliği Anadolu'nun orta kesiminin güneyine doğru yayılan Elbistan ve Maraş başta olmak üzere doğu'da Harput ve Diyarbakır'dan batıda Kırşehir'e, kuzeyde Darende'den güneyde Hassa ve Payas'a kadar bölgelerde hâkimiyet sürmüştür. Dulkadirlilerin hâkimiyet sürdükleri topraklar aşağı yukarı 100 bin kilometredir. Dulkadir Beyliğinin kuzeyinde Eratna ve Kadı Burhaneddin devleti; güneyinde Memluklar, batısında Ramazanoğulları ve Osmanlılar, doğusunda da Akkoyunlu ve Savefi devleti vardı. Oğuzların Bozok kolunun Bayat, Beydilli ve Avşar boyuna mensup olan Dulkadirliler uzun yıllar Osmanlı, Safevi ve Memluklar gibi güçlü devletlerin arasında bağımsızlığını korumuştur. Dulkadirliler, Osmanlıların _Kırım Hanlığı ile birlikte_ Anadolu beylikleri içinde bir hanedan olarak kabul ettikleri birkaç beylikten biridir.[1]

Dulkadirliler Osmanlı, Memluk, Akkoyunlu ve Kadı Burhaneddin Ahmed devletletine kız vermişlerdir. Dulkadir beyleri bu devletlerden sadece Kadı Burhaneddin devletinden kız almış, genellikle kendi akrabaları ve tebaalarının kızları ile evlenmişlerdir. Dulkadirliler Memluklara üç[2], Akkoyunlulara iki,[3] Kadı Burhaneddin Ahmed'e bir[1] ve Osmanlılara beş gelin göndermişlerdir.

[1] Dulkadir Beyliği ile ilgili başlıca şu eserlere bakılabilir: M. Arifi Paşa, *Elbistan ve Maraş'ta Zulkadiroğulları (Dulkadir) Hükümeti*, **Toem***,* V-VII, İstanbul 1915; Halil Edhem, **Garbi Anadolu'da Selçukîlerin Varisleri**, Matba-i Amire, İstanbul 1926; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, TTK. Yay, Ankara 1983; Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, TTK. Yay. Ankara 1989.

[2] Dulkadirlilerden Memluklara gelin giden kızlarla ilgili şu kaynaklara bakılabilir: es-Sehâvî, **Et-Tibr El- Mesbûk Fî Zeyl Es-Sulûk**, Mektebetü'l- Külliyatü'l- Ezheriye, Kahire Trhz;.İbn Tagribirdî, **En-Nücûmü'z-Zahire Fi Mülükü'l-Kahire**, (Neşr: Muhammed Hüseyin Şemseddin), C.XIII; XIV, Beyrut 1992; Aynı Yazar, **Havadisi Duhur Fî Ma'da'l- Eyyamü's-Suhur**, C.I, (845–856) (Editör: William Popper), California 1930; İbn Tagribirdî**, Havadith Duhûr** (1441–1450) (Arapçadan İngilizceye Çeviren: William Popper, Yayınlayan: Walter J. Fischel), New Haven 1967.

[3] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, TTK Yay., Ankara *1983, s.197.*

Dulkadir Beylerinin Osmanlı Sarayına Gelin Gönderilen Kızları

Dulkadir sarayından Osmanlı sarayına beş gelin gönderildiği ileri sürülmektedir. Ancak bunların üçü kaynaklarda sabit olup ikisi rivayetten ibarettir. Bunlar: Yıldırım Bayezid'e verildiği söylenen Sultan Hatun ile II. Murad'a verilen Hüma Hatun'dur.[2] Diğer üçü ise kesin olup Osmanlı kaynaklarında bunlar hakkında geniş bilgiler vardır.

1.Sultan Hatun

Dulkadirlilerden Osmanlılara gelin giden ilk kız Yıldırım Bayezid'in (1389–1402) Hanımlarından biri olup "Sultan Hatun" olarak bilinmektedir. Dulkadir Hanedanına mensup Süleyman Şah adlı beylerden birinin kızıdır ve çocukları bilinmemektedir.[3]

2.Emine Hatun:

Dulkadir Sarayından Osmanlı Sarayına gelin giden ikinci kız Emine Hatundur. Yıldırım Bayezid zamanında Osmanlı Devleti ile Dulkadir beyliği arasında münasebetler başlamıştı. Bu ilişkilerin bir neticesi olarak Dulkadiroğlu Sevli Bey (1386–1399) kızı Emine Hatun'u, Yıldırım Bayezid'ın oğlu Çelebi Sultan Mehmed'e vermişti. Bundan dolayı Çelebi Sultan Mehmet kardeşleriyle giriştiği taht mücadelesi sırasında sürekli Dulkadirlilerden yardım aldı.[4]

Osmanlı kaynaklarından bazıları Çelebi Sultan Mehmet'le evlenen Emine Hatun'un Dulkadir beyi Nasıreddin Mehmet Bey'in hatta onun oğlu Süleyman bey'in kızı olduğunu yazmaktadır.[5] Ancak bunun doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Osmanlı kaynaklarında Çelebi Sultan Mehmed'le evlenen Emine Hatun'un babasından bahsedilirken isim verilmeden Dulkadiroğlu denmesi bu hataya neden olmuştur. Merhum tarihçimiz Halil Edhem Bey bu karışıklığı aydınlatarak Çelebi Mehmet'e verilen Emine Hatun'un Üçüncü Dulkadir bey'i olan Sevli Bey'in kızı olduğunu ve düğününün 1391'de yapıldığını tespit etmiştir. Emine

[1] Arifî, Paşa*, Elbistan ve Maraş'ta Zulkadiroğulları (Dulkadir) Hükümeti*, **Toem***,* V-VII, İstanbul 1915, s.371 ;Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.168;Yaşar Yücel, **Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti** (1344–1398), Sevinç Matbaası, Ankara 1983, s.93.
[2] Ahmet Akgündüz, **Osmanlı'da Harem**, Osav Yay., İstanbul 1995, s.300-302.
[3] Akgündüz, s.300.
[4] Mehmed Neşri, **Kitâb-ı Cihan- Nümâ**, C. II (Yay.: M. A. Köymen, F. R. Unat), TTK Yay., Ankara 1987, s.445.
[5] Solakzade, C. I, s.160.

Hatun'dan II. Murad!ın doğduğu ileri sürülmektedir. Dulkadir Bey'i Sevli Bey büyük kızını da Kayseri ve Sivas hâkimi Kadı Burhaneddin Ahmed'e verdi.[1] Böylece Dulkadirliler Anadolu'nun iki önemli siyasi teşekkülü ile akrabalık kurarak konumlarını güçlendirdiler.

Osmanlı Harem hayatı ile ilgili çalışmalarıyla tanınan Çağatay Uluçay, Emine Hatun'la Çelebi Mehmet'in evliliğinin 1403'te olduğunu belirtmekte ve bir yıl sonra II. Murat'ın doğduğunu ileri sürmektedir. Gerçekten de II. Murad'ın 1451'de öldüğünde 47–48 yaşlarında olduğu belirtildiğine göre onun doğum tarihi bu görüşe uymaktadır. Çelebi Sultan Mehmed'le Emine Hatun'un evliliğinin sebebi olarak Dulkadiroğullarının Memluklarla çarpışmasından Osmanlıların faydalanmak istemesi görülür.[2] Çelebi Sultan Mehmed Emine Hatun'la evlenirken düğün ve nikâh yapmıştır.[3] Cariyelerle evlenen Osmanlı Sultanları ise nikâh yapmazlardı.

Yıldırım Bayezid'in 1402'de Ankara savaşında Timur'a yenilip esir düşmesi üzerine oğulları arasında saltanat kavgası başlamıştı. 1402'den 1411'e kadar devam eden bu karışıklık devrine " Fetret Dönemi" denmektedir. Çelebi Sultan Mehmed kardeşi İsa Çelebi ile giriştiği saltanat mücadelesi sırasında Dulkadiroğlu'ndan yardım istemişti. Bu amaçla kazaskerini Dulkadiroğluna göndermişti. Bunun üzerine Dulkadiroğlu da Çelebi Sultan Mehmed'e elçi göndermişti. Bu olayı Osmanlı tarihçilerinden Hoca Saadettin, Tacü't-Tevarih adlı eserinde şöyle anlatmaktadır. " ***Zulkadiroğlu da aynı şekilde, parlak hediyelerle bir muhabbetname yollayıp dostluğu pekiştirmiş, aralarındaki bağları, yakınlığı iyice geliştirmiş olmak için, akrabalık ilişkileri kurmak yolunda istek göstererek, öz kızını sultanın nikâhına vermiş, nişanlamış bundan sonra da büyük öğünç duymuştu***."4

Sultan Çelebi Mehmet, Dulkadiroğlu'ndan aldığı destekle kardeşi İsa Çelebi'yi yendikten sonra Rumeli'de bulunan diğer kardeşi Musa Çelebi'nin üzerine yürümüştür. Yine hanımı Emine Hatun'un amcasının oğlu olan Dulkadir Beyi Nasıreddin Mehmed Bey'den yardım istemişti. Neşri tarihinde bu olay şöyle anlatılmaktadır. " ***Şöyle rivayet olunur ki, çün Sultan Mehmed'in elçisi Dulkadiroğluna yetişti, kemal- gayret ve***

[1] Halil Edhem, **Garbi Anadolu'da Selçukluların Varisleri**, Matbaa-İ Amire, İstanbul 1926.s.309.
[2] M.Çağatay Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, TT: Yay., Ankara 1992, s.10.
[3] Uluçay, **Harem II,** s.40.
[4] Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevarih**, C. II, (hazr: İ. Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992, s.22.

izzet neyse yerine getirildikten sonra, Sultanın mektubuna cevap- name yazıp eyitti ki " ey Sultan-ı âlem her nereye teveccüh edersen, Hak Teala sana muavin olup, feth ü zafer makaarin olup, fırsat ve nusrat senindir. İnşalla ül-aziz, eğer hizmetine ben varamayacak olursam, oğlum (Süleyman) kulunu gönderem." deyip mektubu elçinin eline vererek, sultana yetişti. Sultan kardeşi Musa Çelebiye karşı asker toplamak için Amasya'dan Ankara'ya gelmişti. Dulkadiroğlunun askerleri de oraya geldi. Sultan onlara izzet ü ikram da bulunup hediyeler verdi. Dulkadiroğlu sultanın elini öptü. Onun mahiyetine de hediyeler verildi. [1]

Bu olayı Hoca Sadetttin " ***evlilik yoluyla akrabalık kurduğu, bu suretle kendisine bağlamış olduğu Dulkadiroğlu'a mektup gönderip, Musa Çelebi'ye karşı Rumeli'de sefere çıkmak niyetinde olduğundan onun da dostları ve yakınları ile sefere katılması dileğini bildirmişti. Dulkadiroğlu buyruğu can ve baş üstüne diyerek cevaplandırmış ve şöyle yazmıştı:***

Yürekten sadakatle el bağlamışım

Emrini fermanını hep gözlemişim

Varlığı yüce şah, her ne diler ise

Can ve gönülden getiririm yerine"[1]

Sultan Çelebi Mehmed, Dulkadiroğlu'nun kendine yardım edeceği haberini alınca sevinmişti. Çelebi Mehmed'e yardım etmek amacıyla harekete geçen Dulkadiroğlu bey'i onunla buluşmak amacıyla Ankara'ya gelmişti. Sultan Dulkadiroğlunu karşılamak üzere beylerini göndermiş ve onu törenle karşılamış ve izzet ü ikram da bulunmuştur. Yine Hoca Sadeddin bu konuda şöyle yazmaktadır " ***Dostluk ve akrabalık bağlarına karşılıklı yardım ve destekleme ilişkileriyle daha da sağlamlaştırdı. Onu ağırlamak, değerlendirmek için törenlerde hiçbir kusur yapılmadı. Kıymetli hil'atlar (elbise), çeşitli armağanlar, zengin sofralarla Dulkadiroğlu ile adamlarına ikramlarda bulunuldu. Sultan Dulkadiroğlu ile birkaç kez görüşüp, yakınlığı artırmak ve töresel davranışları bir yana atmak için özel toplantılar da düzenledi. Dulkadiroğlunu çocukları ile birlikte davet etti. Ziyafette güneş gibi parlayan altın tabaklar, kakmalı gümüş, tepsiler, renkten renge dönen bukalemun misali, yıldızlar gibi ışık saçan kâseler, zarf ve kaşıklar kullanılmış, tok toyumlu şölen düzenlenmiş, herkes ağırlanmıştı. Sultan ziyafette kullanılan padişahlara yaraşır süslü bezeli yemek takımlarını,***

[1] Neşri, C. II, 503–504.
[1] Hoca Sadettin, C. II, 65.

kap ve kaçağı olduğu gibi Dulkadiroğluna armağan ettiği gibi, giymiş olduğu ağır elbiseyi adı geçene giydirip, belindeki gümüş kakmalı kılıçla kemeri de ona kuşatmakla dostluğunu iyice belirtmiş oldu. Ayrıca gümüş koşumlarla süslü bir at ihsan etmekle, sevginin doruğa çıktığını gösterdi. Değerli çocuklarına, beylerine, adamlarına ise rütbelerine göre, padişahlara yakışır bağışlarda bulunarak her birini başına taç edip gönüllerini kendi dileğince almış oldu…"[2].

Mehmed Çelebi'nin Dulkadir hâkiminin kızı ile evlenme olayını meşhur tarihçimiz İdris-i Bitlisi de Heşt Behişt (Yeni Cennet) adlı eserinde anlatmaktadır. Dulkadir beyinin Sultan Çelebi Mehmed'e kızıyla evlenmesi teklifinde bulunduğunu, sultanın da bunu kabul ettiğini izah etmektedir.1 Sultan Çelebi Mehmet, kayınpederi Dulkadiroğlu'ndan aldığı yardımla Rumeli'ye çıkıp kardeşi Musa Çelebi'yi de mağlup etti ve tek başına Osmanlı tahtına oturdu.

Bu konuda Osmanlı Kaynakları hem fikir değildir. Kaynaklarda Nasıreddin Mehmed Bey'in kızını Çelebi Sultan Mehmed'e verdiği yazılmaktadır. Ancak bu kızın Sevli bey'in kızı olduğu daha Yıldırım Bayezid zamanında ya da onun ölümünden bir süre sonra Çelebi Sultan Mehmed'le evlendirildiği ileri sürülmektedir.[2]

Osmanlılar doğuda kendilerine karşı güçlü devletlerden olan Memluklerle aralarında tampon devlet konumundaki Karamanlılarla ve Dulkadirlilerle evlilik yoluyla akrabalık kurmaya ve dostluklarını ilerletmeye çalışıyorlardı. Nitekim **Çelebi Mehmed** fetret dönemi sırasında Dulkadirli Süli Bey'in kızı Emine Hatunla evlenmek istemiş ve bu arzusu hüsn-i kabul görmüştür. Çelebi Mehmed ile Emine Hatun 1403 yılında evlenmişler ve bu evlilikten ertesi yıl **II. Murad** doğmuştur.[3]

3. Âlime Hatun:

II. Murat'ın eşi olup Dulkadiroğlu ailesinden bir beyin kızı olan Âlime Hatun'un ve çocuklarının olup olmadığı hakkında bilgi yoktur.[4]

---

[2] Hoca Sadettin, C. II, 66–67.

[1] İdris-i Bitlisi, **Heşt Bihişt**, C. II, (yay. M. Karataş, S. Kaya, Y. Baş), Betav Yay., Ankara trhz, s.216-254.

[2] Arifi Paşa, J. H. Mordtmann, Dulkadırlılar, **İA.**, C.IV, Eskişehir 1997,s.659.

[3] Ahmet Şimşirgil, **Bu yazı Tarih ve Düşünce Dergisinden alınmıştır.** www.turksultans.com/hhalki.php)

[4] Akgündüz, s.302.

4.Sitti Hatun (Sitti Mükrime Hatun)

Dulkadir Sarayından Edirne'deki Osmanlı sarayına gelin giden en ünlü gelin şüphesiz ki Sitti Hatun'dur. Kaynaklarda adı Mükrime olarak da geçmektedir.[1] Nasıreddin Mehmet Bey'in 40 yılı aşkın saltanatının sona ermesinden sonra onun yerine geçen oğlu Süleyman Bey'in kızı olan Sitti Hatun, Fatih Sultan Mehmet'le evlendirilmiştir. Onun vasıtasıyla Osmanlı sarayına Maraş giyim- kuşam, yemek vb. kültürünün yerleştiği ileri sürülmektedir. Gelin olduktan sonra 18 yıl Edirne'de yaşayan ve orada ölen Sitti Hatun'un II. Bayezid'ın annesi olduğu da kabul edilmektedir.[2] Bu evliliğinin sebebi olarak da II. Murad'ın, II. Kosava zaferini kazandıktan sonra Karamanoğullarının bir ihanetini önlemek için Dulkadiroğlu Süleyman Bey'le akrabalık kurmak istemesi gösterilmektedir.

II. Murad, oğlu şehzade Mehmet'e (Fatih), Süleyman bey'in kızlarından birini almak için önce görücü olarak Amasya beyi Hızır Ağa'nın eşini Dukadir Beyliğinin merkezi Elbistan'a göndermişti. Kız beğenilip söz kesildikten sonra da gelini almak için Hızır Ağa'nın hanımının yanına bazı kadınları ve Saruca Paşa'yı katarak göndermiştir.[3]

Elbistan'dan mükemmel bir çeyizle çıkan Sitti Hatun, Dulkadir hanedanı mensupları ve beyler tarafından Bursa'ya kadar uğurlanmıştı. Gelin Bursa'da Osmanlı beyleri, âlimleri, fakihleri, şeyhleri tarafından karşılanmış sonra Edirne'ye gelinmiştir. Burada düğünün gösterişli ve göz alıcı olmasına dikkat edilerek, Anadolu'daki beyler ve komşu hükümdarlar düğüne davet edilmişti. Bu düğün üç ay tantanalı bir şekilde devam etmiştir. Düğünden sonra Şehzade Mehmet ve Sitti Hatun Manisa'ya gönderildi. Sitti Hatun, II. Mehmet padişah olunca, onunla yeniden Edirne'ye geldi.

Sitti Hatun, Fatih'in İstanbul'u fethetmesinden sonra da Edirne'de yaşamaya devam etmiş ve 1467'de (H.871) burada ölmüştür. Yaşadığı sarayın bahçesine defnedilmiştir. II. Bayezid zamanında bu sarayın bahçesine 1482'de Sitti Hatun Camii (Sultan Camii) inşa edildi. Sitti

---

[1] Sitti Hatun'un gerçek adı Mükrime Hatun'dur. Sitti kelimesi ise Arapça Seyyide kelimesinden gelmektedir. Ayrıca bu kelime Arapça " benim hanımım" manasına da gelmektedir. Ayrıca Sitti Hatun'un Süleyman Bey'in altıncı kızı olduğu ve bundan dolayı da Arapça altınca anlamına gelen sitte ismi verildiği düşünülebilir. Ancak kaynaklarda Süleyman Bey'in beş kızı olduğu yazıldığına göre ikinci rivayetin doğruluğu şüphelidir.

[2] Halil Edhem, **Garbî Anadolu'da Selçukîlerin Varisleri**, s.310.

[3] Halil İnalcık, *Mehmed II*, **İA**, C.VII, Eskişehir 1997, s.509;Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, TTK. Yay. Ankara 1989, s.55.

Hatun'un ölüm tarihi ile ilgili iki iddia vardır. Bunlardan biri 871 tarihi (M.1467) diğeri de 891'dir. (M.1485–86).

Dulkadir Beyliği üzerine ilk çalışmayı yapan _bir ara Edirne'de vilayet-i divan temyiz kaleminde çalışan _M. Arifî Paşa, Sitti Hatun'un mezar taşını şu şekilde okumuştur: "Haze'l- Kabr Sitti Hatun bint.Süleyman Bey b. Zulkadir fi evasıt-ı şehr-i Ramazani'l- mübarek senetü ihdâ ve seb'îne ve semâne mieh er- Rahmatü'l-Allahu Teala 871".(19-20.4.1467).[1] Frans Babinger,M.T. Gökbilgin, Rifat Osman, E. Hakkı Ayverdi ve R. Kazancıgil gibi araştırmacılar bu tarihi kabul etmektedirler.[2]

O. Aslanapa ve O.N. Paremeci, Mustafa Özer gibi araştırmacılar ise mezar taşını " Haze'l-kabr Sitt Hatun bint-i Süleyman Beg bin Zülkadir fi evsat-ı Ramazanü'l-mübarek sene-i ahad ü tis'in ü semaniye er-rahmatüllahu teala" (891)şeklinde okumuşlardır[3](1485–86).

Sitti Hatun Camii kitabesini de yine Arifî Paşa şöyle okumuştur:**"** *rahhasat bünyân haze'l- makamü'l-kerim fi devleti'l-sultanü'l- azîm es-sultan ibn sultan el-gazi Ebu'l- Feth Bayezid Han edâmmallahü teala bi'l- hayr dürretü'l-muhsenât havatin ez-zaman Sitti bint. Süleyman b. Zülkadir senetü ve semanine ve semane mieh"* (887)" (1482).[4]

Ancak başka bir araştırmacı Sitti Hatun Camiinin (Sultan camii)H.889'da (M.1484) de yapıldığını ileri sürmektedir.[5] Sitti hatun camiinin H.925/M.1520, H.935/M.1530, H.980/M.1573–74 tarihli üç vakfiyesi vardır. Bu vakfiyelere göre Keşan'ın Tavruk, Kratova ve Depeli köyleri vakfedilmiştir.[6]

Bu ifadelerden şu manalar çıkmaktadır: Daha Fatih'in sağlığında çocuksuz olarak 1467'de ölen Sitti Hatun yaşadığı sarayın bahçesine gömülmüştür. Arifi Paşa, yaşanılan sarayın bahçesine defnedilmenin bir gelenek olduğunu belirtmektedir. 1482'de de bu mezarın yanı başına Sitti Hatun Camii (Sultan Camii) yapılmıştır.

Sitti Hatun'un tahtırevan üzerinde bir minyatürü, bir de erkek kardeşinin minyatürü vardır. Bu minyatürleri Sitti Hatun'un yaptırdığı zannedilmektedir. Minyatürler, XV. yy. da yazılmış Batlamyus'un yazma

[1]Arifi Paşa,.94.
[2]Mustafa Özer, "Sitti Şah Sultan'ın Edirne'deki Eserleri ve Mezarına Ait Taşlar", **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** C I/8, 2004, s. 188.
[3] Mustafa Özer, 188.
[4] Arifi Paşa, 94.
[5] Mustafa Özer, s.
[6] Mustafa Özer, s. 182.

coğrafya eserinde bulunmaktadır. Minyatürler Babinger tarafından tespit edilmiştir.

Fatih, Sitti Hatun'la evlenirken gösterişli bir düğün ve nikâh yapmıştı. II. Mehmet Sitti Hatun'la evlenirken gelini almak için Elbistan'a kadar dadıları da gitmişti. Ayrıca Fatih'in eşini Elbistan'a kadar giderek getirenler arasında kalfalardan Merih Bula da vardı. Bula kalfa anlamına gelmektedir. Sarayda cariyeler için kullanılan bu tabir XVI. Yüzyılda yaygınlaşmıştır. Önceleri abla denmekteydi. Bula abla anlamına gelmektedir. Acemi cariyeler yetiştirildikten sonra usta olurla ve kendilerine kalfa denirdi[1]

İlk Osmanlı kaynaklarından biri olan Aşıkpaşazade, şehzade Mehmet'in Sitti Hatun'la evlenmesini şöyle anlatmaktadır " *Sultan Murad Han Gazi, Kosova gazasından devletle gelince Edirne'de tahtında karar etti. Bir gün veziri Halil Paşa'ya " Halil! Kızımı çeyizledim, çıkardım. Şimdi dilerim ki oğlum Sultan Mehmed'i de evlendireyim. Ancak dilerim ki Dulkadiroğlu Süleyman Beğ'in kızını alayım derim. Hem o Türkmen bizimle gayet dostluk ve doğruluk eder" dedi. Halil Paşa " Nola sultanım! Hem layıktır" dedi. Amasya'da Hızı Ağa'nın hatununu gönderdirler. Yürüdü, Elbistan'a Süleyman Beğ'e vardı. O vakit Süleyman Beğ'in beş kızı vardı. Beşini dahi ortaya getirdi. Hızır Ağa hatunu da kızları görünce beğendiği kızın eline yapıştı.*

İki gözlerinden öptü. Oradan sürdü, Hünkâra geldi. Haber verdi, Süleyman Beğ'in itaatini, tevazünü ve kızın eline yapıştığını, güzelliğini, evsafını ve huyunu dedi. Sultan Murad dahi, Hızır Ağa hatununun beğendiği kız kabul etti. Yine tekrar Hızır Ağa Hatununu ve Anadolu'nun ileri gelenlerinin hatunlarını gönderdiler. Kızı almaya Anadolu'dan ileri gelen beyler birlikte gittiler. Oraya yaklaşınca Süleyman Beğ'in kendisi karşı geldi.

Büyük hürmetler edip dünürleri lütufla kondurdu. Usul ve törelerince ağırladı. İşin sonunda kızın elini alıp Hızır Beğ hatununun eline verdiler. Onlar dahi kızı alıp doğru Edirne'ye getirdiler. Hünkâr, gelinin çeyizi ne ise hepsini gördü. Ve " hele benim türemde bu değildir, hem azdır" dedi. Hünkârın kendisi padişahlara layık bir çeyiz hazırlattı. Gelinin çeyizine nice şeyler daha ekledi. Düğün yaptı ve etrafın padişahlarını davet etti. Ulemayı ve fukarayı topladı. Hepsine padişahın ihsanları sonsuz ve ölçüsüz olarak yetişti. Gelen ulemaya ve fukara

[1] Uluçay, **Harem II**, s.140–142.

zengin olup gitti. Bu düğün tarihi hicretin 853'ünde (miladi 24 Şubat 1449) Edirne'de oldu." [1]

İlk Osmanlı müverrihlerinden Oruç Bey de Sitti Hatun'la Şehzade Mehmed'in evlilik olayından şöyle bahsetmektedir: " *Sultan Murad Han, Edirne'de oğlu Mehmed'i evlendirdi. Dulkadiroğlu Süleyman beğ'in kızı Sultanzadeyi düğün eyleyip alı verdi. Sonra yaylaya çıktı*" (24 Şubat 1449–13 Şubat 1450).[2] Bu düğün olayını Mehmed Neşrî de benzer şekilde anlatmaktadır.[3]

Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde Osmanlı Hizmetine giren *İdris-i Bitlisi,* Fatih ile Sitti Hatun'un evlenmesine eserinde geniş bir yer ayırmış, olayı ayetlerle, şiirlerle ve kıssalarla izah etmiştir. Müellif; evlilik yaşına gelen şehzade Mehmed'in evlenmesi için Sultan Murad'ın huzuruna devlet erkânının davet edildiğini, onlarla müşavere yapıldığını, herkesin bu evlilik için fikir beyan ettiklerini, hangi kızın seçileceği hususunda da görüşler bildirdiklerini yazmaktadır.

Bu toplantıya katılanların bazıları Rum güzelleriyle, bazıları da*"* *hoşunuza giden kadınlarla evlenin*" ayeti gereğince istediği kadınla evlenmesi, kimisi de güzel bir hanedanın veya eski soylu bir ailenin kızının alınması görüşünü ileri sürer. Sultana sunulan tavsiye ve görüşler içinde vezir Halil Paşa'nın fikri münasip görülür.[4]

Osmanlı tarihçisi Solakzade Mehmet Efendi de Sitti Hatun'la ilgili şu bilgileri vermekte: *"Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in bahtiyar cihan padişahına ubudiyetini arz etmesi ve doğruluk ve hulus ile ona bağlanması, iki taraf arasında birbirine karşı hitap ve mükâleme vukua getirmişti. Adı geçen Süleyman'ın beş adet kızı vardı. Sonuncu kızları güzellik bakımından hayret derecesindeydi. Gerçi bu beş pakize kızı da birer yıldız idi. Amma içlerinden birisi hüsn ü cemal ile hepsinden çok ileride idi. O sıralarda mekânı yüce şehzade Sultan Mehmed Han hazretlerine tezvic olundu.*

Devlet erkânından pek çok kimse, Elbistan'a kadar gittiler. O namus sahibi gelini, tazim ve terkim ile saltanat haremine getirdiler. 853 (1449) baharında nice günler düğünler oldu. Neşe ve sevinç mürettep olmakla, güzel sevinçlere eren düğün ehlinin gönüllerinde olan gam

[1] Aşıkpaşazade, **Aşık Paşaoğlu Tarihi**, (Yay. N. Atsız), MEB Yay., İstanbul 1992, s.115-116.
[2] Oruç Beğ, **Oruç Beğ Tarihi**, (Yay.N. Atsız) tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1972, s.106.
[3] Neşrî, C. II, s.675–676.
[4] İdrisi-i Bitlisî, C. II, 402–407.

yumakları dağıldı. Üzerlerine dirhem ve dinar saçıldı. Velhasıl bütün halk, kıyasa gelmez padişahın nimetleriyle, onun yüksek ihsanları ile müteselli oldular."[1]

Alman Tarihçi Hammer, Fatih'le Sitti Hatun'un evlenmesini şöyle anlatmaktadır. " *Yine o sene zarfında Murad oğlu Mehmed'in Zülkadir prensesiyle izdivacını icra eyledi. Bu memleketin Türkmen Beyi olan Süleyman Beğ'in beş kızı vardı. Hızır Ağa'nın haremi bu kızların arasında Osmanlı tahtı varisine bir zevce seçmek için Süleyman Beğ'in nezdine gönderilerek seçilen prenses -padişah namına olarak – nişan yüzüğünü verdi.*

Hızır Beğ'in halilesi (zevcesi), gelinin ulaştırılmasına Saruca Paşa ile beraber tekrar Süleyman Beğ'in sarayına gelerek gelini götürdü. Beğ'in ileri gelen memurları gelini cihâzıyla beraber Bursa'ya kadar teşyi ettiler. Bu şehrin kadıları, âlimleri, şeyhleri tantana ile gelinin istikbaline çıktılar. Edirne'de düğün merasimi üç ay sürdü. Mehmed Edirne'den ancak 1450 Kanun-ı Evvelinin nihayetinde hareket ederek Manisa'da hükümetine döndü. Bir ay sonra Murad –kırk dokuz yaşında olduğu halde – ekseriye sefâgahı olan Edirne gölünün bir adasında ve ziyafet esnasında nüzül isabetiyle vefat etti.[2]

Kaynaklarda Sitti Hatun adıyla anılan Fatih'in eşinin gerçek adının Mükrime Hatun olduğu İznik'de bulunan Eşrefoğlu denilen Şehy Abdullah b. Eşref türbesine ait 890 tarihli vakfiyede " *Mükremehi Hatun elleti Validü'd-eyyid selâtînü'r- Rum ve'l- Acem Sultan Bayezid***"** yazılı olup Sitti kelimesinin bir unvan olduğu anlaşılmaktadır. Buradan da açıkça anlaşılacağı üzerine Sultan II. Bayezid'in annesi Sitti Hatun olup, bu kadın 1467'de oğlu II. Bayezid'e de ağabeyi Alaüddevle'nin kızı yani yeğeni olan Ayşe Sultanı almıştır.

XV. yüzyıl Edirne'ye gelin giden ve Fatih'in eşi olan olarak tanınan Sitti Hatun, Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızıdır. Kayıtlarda Sitti Şah Hatun ya da Sitti Sultan adlarıyla anılan Sitti Hatun'dur. Sitti Hatun adına Karaca Bevvap Mahallesinde, (bugünkü Sevindik Fakih Mahallesi) kendi sarayının bahçesinde Sultan Camisi(Sitti Sultan Camisi, Hatuniye Camisi) denilen bir cami yaptırılmıştır.

[1] Solakzade, 251.
[2] Baron Josesph Von Hammer Urgstall, **Osmanlı Devleti Tarihi**, C. II, (Terc. Mehmed Atâ, Yay. Mümin Çevik) Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983, s.515-516.

5.Ayşe Hatun (Gülbahar Hatun)

Ayşe Sultan, II. Bayazid'in hanımı olup Dulkadiroğlu Alaüddevle Bey'in (1479–1515) kızıdır. II. Bayezid dayısı Alaüddevle Bey'in kızı ile evlenmiştir.[1] Yavuz Sultan Selim'in annesi olan Ayşe Hatun, onun Trabzon Sancak beyliği sırasında 1505'te vefat etmiş olup mezarı Trabzon'dadır. Türbesinde yanlış olarak Gülbahar Hatun yazılıdır. Oysaki Gülbahar Hatun Fatih'in eşlerinden biridir. Dulkadirlilerin son beyi olan Alaüddevle, Yavuz'un dedesi olup onun tarafından öldürülerek beyliği Osmanlılara katılmıştır. Sultan II. Bayezid ile Alaüddevle arasında çok yakın ilişki vardı. Alaüddevle Memluklara karşı devamlı Osmanlıları destekledi.[2] II. Bayezid'in kayınpederi olması bu destekte etkili olabilir.

Halil Edhem ve Franz Babinger gibi tarihçiler Ayşe Hatun'un Yavuz'un annesi olduğunu kabul etmektedirler.[3]

Halil Edhem, Ayşe Hatun'un Dulkadir Beyi Alaüddevle'nın kızı olduğunu ve Fatih'in oğlu II. Bayezid'le evlendirildiğini yazmaktadır. Bu evlilik II. Bayezid'in Amasya'da Sancak beyliği sırasında gerçekleşmiş olup, Yavuz Sultan Selim de 10 Eylül 1470'de orada doğmuştur. Bütün Osmanlı kaynaklarının ittifakla kabul ettiklerine göre Yavuz Sultan Selim'in annesidir. Ayşe Hatun, yanlış olarak Gülbahar Hatun adıyla anılmakta olup türbesi Trabzon'dadır. Halil Edhem, Ayşe Hatun'un türbesinde Gülbahar Hatun yazılmasını bir hata olarak kabul etmektedir.[4] Merhum tarihçimiz Şehabettin Tekindağ da Halil Edhem'le aynı fikirde olup bu evlilikten dolayı, Fatih'in Memluklara karşı Alaüddevle Bozkurt Bey'i koruduğunu belirtmektedir.[5] Şehsüvar Bey'in öldürülmesinden sonra onun yerini kardeşi Şahbudak Bey almıştı, Ancak kardeşi Alaüddevle Bey, Osmanlılara yanaşarak kızı Ayşe Sultanı daha Amasya'da vali olarak bulunan Şehzade Bayezid'e verdi. Ayşe Sultan'dan II. Bayezid'in Selim adında bir oğlu olmuştur ki Yavuz Sultan Selim'dir. Bu evliliğin 1469'da gerçekleştiği iddia edilmektedir.[6]

II. Bayezid'ın Dulkadir Bey'i Alaüddevle Bozkurt'ın kızı Ayşe Sultan'la evlendiğini ve bu evlilikten Yavuz Sultan Selim'in doğduğunu izah eden Halil Edhem bu konuyu ayrıntılı olarak incelemiş

[1]Taşköprülüzade Kemal, C. I, s.60; Mortmann, s.661; Şinasi Altundağ, *Selim I*, **İA**, C.X, Eskişehir 1997, s.423.
[2] Oruç Beğ, 134-136
[3] Uluçay, **Padişahların**.., s.22; Mortdmann, 661.
[4] Halil Edhem, **Garbi Anadolu'da Selçukîlerin Varisleri**, 311, Ayrıca Halil Edhem, *Trabzon'da Kitabeler*
[5]Tekindağ, 349
[6] Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, 173.

ve Trabzon'daki Gülbahar Hatun türbesi hakkında teferruatlı bilgiler vermiştir. Merhum Halil Edhem'in bu çalışması şimdiye kadar pek incelenmemiş ve gözden uzak kalmıştır. Bu bilgilerden yola çıkarak Ayşe Sultan'ın Gülbahar Hatun olduğu ve onun da Yavuz'un annesi olduğu ispatlanmaktadır. Müellifin bu konudaki yazısının tamamını burada vermek yayarlı olacaktır: "*Bu türbenin Yavuz'un annesine ait olduğunu belirterek, Hatuniye diye isimlendirilen İmaret camii'nin batı tarafında olan türbenin üzerinde sülüs yazı ile Farsça bir kitabe bulunmaktadır. İmaret camii, medresesi, imarethane, şadırvan olmak üzere bütün eserler sultan Selim'in annesinin hayratıdır. Bunlara ait evkaf nezaretinde bir kayıt bulunamamıştır. Ancak Trabzon Mahkeme sicillerinde bir kayıt mevcuttur. Katib Çelebi Cihannüma'da " Cami-i Hatuniye ki Selim Han validesi fevt olmağın surun canib-i garbiyesinde hariç bab- zagnosda defn olup meşhed-i kabrinde bir cami-i güzin bina olunmuştur ve bir mederse, darül-ziyafe, bir matbah, bir fırun ve misafirin için ıstabıl ve fukara ve talebe-i ulume bade'l- fecr ve badel- zuhr taam muinleri vardır ve sıbyan için bir mektep ve anlara taam ve vazife tahsis ittirmiştir." diyor. Evliya Çelebi de seyahatnamesinde şu beyanda bulunuyor. " Hatuniye Camii bunu Süleyman Han Evvelin (Selim Han olacak) valide-i mükerremeleri bina etmiştir. Ruşen bir camiidir. Gayet metin vakfı vardır. Başka nice nice vakıf karyeleri vardır der. Ve duvarının bir sıra taşları siyah ve mücelladır. Bir safa beyaz ve masikal taşlarla bina olunmuştur. Bu camiin itmamını (femt lafzı tarih vaki olmuştur sene 920" (M.1514) Şakir Şevket (S.121) daha birçok evkafını tadad ediyor. Malum olduğu üzere Selim Han, Amasya'da bir rivayette 872 (M.1467)de diğer rivayette 875'te (M.1470) tevellüt edip pederi Bayezid Sani'nin eyyam-ı saltanatta 895(M.1489) senesinde Trabzon'da vali bulunuyordu. Binaealeyhu sene içinde yahut daha evvel oraya tayin olunmuş bulunması melhuzdur. Fakat alel'el-umum sene-i mezbure Trabzon valiliğinin bidayeti olmak üzere zikr olunur. Tarihlerin rivayetine göre Selim Han 916 (M.1510) senesine kadar yani tahminen 20 sene Trabzon valisi kalmıştır. Bu müddet zarfında Trabzon'da olan icraatına dair İdris-i Bitlisi ve Sadeddin (Hoca) fevkalade sitayişte bulunurlar. Filvaki bu esnada idi ki Safeviler ve Gürcüler ile muvaffakiyetli harb iderek Bayburt ve Erzincan'ı almıştır. Mahdumu Sultan Süleyman 900 tarihinde (1494) Trabzon'da tevellüt etti. 915'te (1509) Kefe'ye vali oldu. Sultan Bayezid-ı Sanî mahdumu şehzade Ahmed'i diğer biraderlerine tercihen veli-i ahde-i saltanat yapmak istediğinden diğer oğullarını ve bilhassa Selim'i makarr-ı saltanattan uzak bulundurmağı münasip gördü. İşte bu keyfiyet Sultan Selim'in pederine karşı vuku bulan isyanının evvelliyeti teşkil eder ki*

916'da (M.1510) bil'a izin memur olduğu Trabzon emaretini terk ederek Kefe ve Rumili tarikiyle Edirne karibine gelmesi ve nihayet Bayezid-Sani'nin halli Selim'in 918'de (M.1512) cülusu gibi vakay-i azime ile neticelenmiştir.

Burada kitabesi mevzu bahis olan Selim Han'ın validesinin medfune bulunduğuna şüphe idilemez. Her ne kadar kitabede görülen nazmın Selim tarafından söylenmemiş olduğu bi-tavatır ise de divanlarının birçok nüshalarında taharri olduğu halde bulunamadı. Metn-i kitabede türbede ne valide-i Selimin metfun olduğuna ve ne de ismine dair hiçbir söz yoktur. Yalnız birinci mısrada " Banuy-ı Rum" sözünden türbede bir kadının medfune ve bunun tarih-i vefatı 911(M.1505–1506) senesi olduğunda tereddüt edilemez. Banuy-ı Rum sözünden dolayı mumaileyhanın Rumuyü'l-asl olduğuna beyan iden Şakir Şevket zuhul etmiş oluyor. Zira burada Rum Anadolu dimek olup terkip-i mezkure hatun-ı Rum yani Anadolulu prenses suretinde anlamak lazımdır. Nitekim padişahan- Al-i Osman için " Sultanu'r- Rum tabiri pek müstemildir. Müracaat edebildiğimiz tarihlerin ekserisi Selim Han'ın validesinin kim olduğunu söylemiyorlar. Yalnız Cenabi tarihinde Selim Han bahsinde " velüd-i bi- Medine-i Amasya sene isnetyn ve seb'in ve semaniye ve kanet ümmühü Aişe Hatun menkuhaü's- Sultan Bayezid Han men benat-ı bazı ümera'ül- Türkman ellezine sakinu fi havali Amasya neşa fi hicrüss- sade ve talimü'l- ulum ve mehri fi el- Furusiye ve fennül ferase ve ayyen lehu imrat Trabzon ve lem yezil biha ile en çeri lehu maaebihi ma zikrina" diyor.[1] *Kezalik 1019'da (M.16010) vefat eden müverrih Dımaşkî de tahminen aynı beyanda bulunur.*[2]

Bu iki müverrihin Emir-i Türkman sözüni 1030'da (M.1620) vefat eden Taşköprüzade Kemaleddin Efendi izah ediyor.[3] *"Sultan-ı halid Aşiyan Bayezid Han hazretlerinin menkuhası hatunları Türkmen ümerasından Emir Alaüddevle'nin kızı Aişe Hatundur ki kahramanü'l-Ma vattin malikü'l-Arap ve'r- Rum Sultanü'l- Kurum Selim Han hazretlerinin valideleridir. Bunlar vefat ettikten sonra cariyeler almışlardır." Malum olduğu üzere Sultan Selim doksan yaşlarında olan Alaüddevle'yi İran seferinden avdetinde 921(M.1515) senesinde tutturarak idam ittirmişti. Eğer Taşköprüzade'nin sözü doğru ise bu halde Sultan Selim kendi büyük*

[1] Cenabî, **Nuri Osmaniye Kütübhanesinde Yazma C. II,** numro 3100, varak 353.
[2] Avu'l- Abbas Ahmed b. Yusuf ed- Dımaşki, 1001 de telif ettiği **Ahbarü'd- Düvel ve Asarü'l- Evvel** Nuri Osmaniye Kütüphanesinde yazma numro 3042, Selim-i Evvel İçinde)
[3] Taşköprülüzade Kemaleddin, **Tarih Saf yahud Tuhfetü'l- İcâb**, İstanbul tabı 1287, Cüzü Evvel, s.60.

pederini katl etmiş olacaktır ki bu cihetler tetkike şayan şeylerdendir. Her halde balada mezkûr üç muteber müverrih valide-i sultanın ismini Aişe Hatun olmak üzere gösteriyorlar, Trabzon'da Gülbahar Hatun diye maruf olması ise hiçbir vesikaya müstenit değildir. Ma mafi bu babda iki şık varid hatır oluyor: Ya mumaileyhanın Aişe ve Gülbahar olarak iki ismi var idi. Ve yahut tarihlerde mukayyed olmayan Gülbahar ismi yanlış olarak tespit edilmektedir. Bu keyfiyeti belki kuyud-ı vakfiye meydana çıkarabiliyor. Fakat kuyud-ı mezkûrede de her zamanıtrad görülmüyor. Ez cümle Fatih türbesinin yanındaki diğer bir türbede Bayezid Sanî'nin validesi binaenaleyh Fatih'in zevcesi olmak üzere malum olan "Gülbahar Sultan" medfunedir.[1] *Filvaki Evkaf nezareti kuyud-ı vakfiye müdüriyetinde (Harmin, defter 7, sahife 405) mukayyed Bayezid- Sani'nin Tokat'ta validesi namına bina ittiği imaret ve medresenin 21 zilkade 898 tarihli (M.3.10.1493) vakfiyesinde " Li ruh validetuhu el-Merhume el-meduvete Gülbahar Hatun" diye musarrıh olmağla valide-i Bayezid'ın ismi Gülbahar olduğu tayin eder. Bu böyle olmağla beraber İznik'te kâin Şeyh Abdullah b. Eşref (Eşrefoğlu) türbesi hakkında valide-i Bayezid Han tarafından tanzim ittirilen Evail Ramazan 890 tarihli vakfiyede*[2] *"Bayezid Han" ibaresi bulunmağla burada da valide-i Sultan ismi Mükrime Hatun" olarak görülüyor. Sıhhatinde hiç şüphe idilmeyen bu iki vakfiyede aynı valide içün iki isme tesadüf olunuyor.*[3] *(Halil Edhem, Trabzon'da Osmanlı Kitabeleri, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, 8. sene, Numro 48, 1 Şubat 1334, s.339–344)."*

Dulkadir Beylerinin Memluk Sarayına Gelin Giden Kızları

Nefise Hatun

Dördüncü Dulkadir Bey'i olan Nasıreddin Mehmet Bey (1399–1442) kızı Nefise Hatun'u kendisine sığınan asi Memluk komutanı Canibeg Sufi ile evlendirdi. 1421'de Memluk Sultanı Tatar öldüğünde

[1] Hadikatü'l- Cevami, Esad Efendi Kütüphanesinde yazma numro 2247, s.8 yine aynı nüshada s.14 ve Sultan Selim evvel içinde " türbesi kabrinde bir türbede kendi kızı Hatice Sultan ve anın kızı hanım Sultan medfunelerdir. Ve bir türbede dahi Sultan Süleyman validesi Hafsa Sultan ve şehzadeleri (yani Süleyman'ın) Murad ve Mahmud ve Abdullah medfunelerdir" diye silsile-i Al-i Osman içün mühim bir kayd vardır.

[2] Anadolu Vakfiye Defteri 1200 ile 1267.

[3] Bu münasebetle Bayezid Han sani evladından Şehzade Ahmed'in validesinin ismi de Bülbül Hatun olduğu ve Amasya'da Hatuniye Camii ile diğer evkaf bulunduğuna ihtiva ittiğini ilave itmek faideden hal değildir. Bkz. Hüseyin Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, C. I, s.134.

Canibeg naip, Barsbay ise atabeydi. İki Memluk komutanı sultan olabilmek için kıyasıya bir mücadele içine girdiler. Bu mücadeleden galip gelen Barsbay sultan olunca yakaladığı Canibeg'i İskenderiye'de hapsetti. İki sene hapis yatan Canibeg buradan kaçarak 13 yıl izini kaybettirmeyi başardı. O, önce İsfendiyar oğullarına sonra da Osmanlılara sığındı. Canibeg, Karamanlılar ile Dulkadirliler arasındaki Kayseri hâkimiyeti mücadelesi sırasında ortaya çıktı. Sultan Barsbay, Kayseri'nin Karamanlılara verilmesi taraftarıydı. Bunun üzerine Dulkadir beyi Nasıreddin Mehmed, Canibeg'le irtibata geçerek kendisine sığındığı takdirde onu kimseye teslim etmeyeceğini dair söz verdi. Karakoyunlu Türkmenleri ile birlikte hareket ettiği görülen Canibeg, Memluklerin elinde olan Divriği aldıktan sonra Malatya'ya saldırdı. Dulkadir beyi Nasıreddin Mehmed Bey, oğlu Süleyman'ı yardım etme bahanesi ile Malatya tarafına gönderdi ve hile ile Canibeg'i yakalatıp Elbistan'a getirtti. Böylece o, Memluk sultanı Barsbay'a karşı Canibeg'i kullanmak istiyordu. Durumu haber alan Barsbay, Dulkadiroğlu'ndan Canibeg'in kendisine teslim etmesini istedi.

Bu arada Canibeg'in ittifak içinde olduğu devlet ve beyliklerin hâkimleri Nasıreddin Mehmed Bey'e başvurarak onun teslim edilmemesini istediler. Bu durum karşısında elinde önemli bir rehine olduğunu kavrayan Nasıreddin Mehmed, kızlarından Nefise Hatun'u Canibeg'e verdi ve Memluk sultanına açıkça tavır aldı. Dulkadirlilerin bu tavrı üzerine onları cezalandırmak isteyen Sultan Barsbay, Emir Çakmak komutasında bir ordu gönderdi. Antep- Pazarcık üzerinden ilerleyen Memluk ordusu Akçaderbend'i geçip Zillihan üzerinden Elbistan'a ulaşarak Nasıreddin Mehmed Bey'e saldırdı. Bunun üzerine Nasıreddin Mehmed Bey, Elbistan'ı terk ederek Antep tarafına çekildiyse de kuvvetleri Memluklara yenilmekten kurtulamadı. Canibeg ise kaçmayı başarmıştı. Bu saldırının arkasından Sultan Barsbay bizzat ordusu ile sefere çıkarak Dulkadir ülkesine yürüyünce Nasıreddin Mehmed Bey ve damadı Canibeg Osmanlılara sığınmak zorunda kaldılar. Memluk ordusunun Dulkadir topraklarından çekilmesinden sonra Nasıreddin Mehmed Bey ülkesine döndü. Ancak kendisi ve damadı Canibeg bir kez daha Memlukların saldırısına uğradı. Dulkadir topraklarında kendisini emniyette hissetmeyen Canibeg, Nasıreddin Mehmed Bey'den ayrılarak Akkoyunlulara sığındı. Ancak 27 Ekim 1337'de öldürüldü. Onun ölümü ile dul kalan hanımı Nefise Hatun babasının yanına döndü. Canibeg'in,

Nefise Hatun'dan bir kızı olmuştu. Babası öldüğünde bu kız üç yaşındaydı.[1]

1438'de Sultan Barsbay vefat etmiş ve yerine Memluk komutanlarından Emir Çakmak sultan olmuştu. Çakmak, Canibeg Sufi'nin ölümünden sonra dul kalan karısı Nefise Hatun'la evlenmek istedi. Sultan Çakmak böylece Dulkadirlilerin desteğini almak istedi. Memluk sultanının kızı ile evlenme isteğinden çok memnun olan Nasıreddin Mehmed Bey, Çakmak'a saygısından kızını bizzat kendisi Mısır'a götürmeye karar verdi. [2] Bu amaçla Elbistan'dan yola çıkan Nasıreddin Mehmed Bey ve Nefise Hatun'la birlikte maiyetleri 31 Mart 1440'da Kahire'ye ulaşmış ve büyük bir törenle karşılanmıştı. Dulkadir beyinin yanında oğulları ve adamları da vardı. O, Memluk Sultanlarının ikametgâhı olan kaleye gelmiş ve Sultan tarafından karşılanmıştı. Sultan Çakmak, Elbistan naipliğini yeniden ona verdi. Ona kale yakınlarında Memluk komutanlarından Nevruz'un sarayı tahsis edildi. Nasıreddin Mehmed Bey bir süre burada kaldı ve bir hafta sonra yapılan düğün töreninde Sultan Çakmak'tan kızının çeyizi olarak 30 bin dinar para alarak memleketi Elbistan'a döndü. Ayrıca Nasıreddin Mehmed Bey bu siyasi evliliğin sonucu olarak daha önce Akkoyunlulara kaptırılan Harput'u da ele geçirdi. Memlukların desteğini elde eden Dulkadir beyi ile Memluk sultanı arasında babalık oğulluk rabıtası kurulmuş oldu.[3] Nasıreddin Mehmed Bey 80 yaşındayken Kahire'ye gitmiş ve kızlarından Nefise Hatun'u Sultan Çakmakla evlendirmiş ve onunla dost olmuştu.[4] Sultan Çakmak Nefise Hatun için 1000 dinardan fazla mihir verdi.

Sultan Çakmak'ın eşi olan Nefise Hatun 5 Nisan 1449'da Mısır'da çıkan bir veba salgınında Kahire'de öldü.[5] Sultan Çakmak'tan çocuğu olup olmadığı belli değildir. Yine Canibeg Sufi'den olan kızı hakkında da bilgi yoktur.

[1] **Makrîzî, Kitabü's- Sülük,** C.IV, s.1187; Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, TTK Yay. Ankara 1988, s.50–54

[2] J. H. Mordtmann, 659.

[3] İbn Tagribirdî, **Nücûm**. C.XV, s.100; İbn Hacer, **İnbaü'l-Gumr**, C.IX, s.109–110;Arifi Paşa, s.26.

[4] Mortdmann, 659–660.

[5] İbn Tagribirdî, **Nücûm**. C.XV, s.266; aynı yazar, **Hawâdith ad-Duhûr** s.30; Sehâvî, s.294.

Süleyman Bey'in Kızı Sultan Çakmak'ı Eşi

Nasıreddin Mehmed Bey'in ölümünden sonra Dulkadirlilerin başına 1442'de Süleyman Bey (1442–1454) geçti. O, ölen kız kardeşinin yerine Sultan Çakmak'a kendi kızını verdi. Sultan Çakmağın ölümü üzerine bu kız dul kalmıştı. O, bir süre sonra Memluk sultanlığını ele geçiren Aynal Acrud'un oğlu ile evlendi. Fakat O da 1460 nisan ayında veba salgınından öldü.[1]

Sultan Çakmak, Süleyman Bey'in kızını Kahire'ye götürmek üzere komutanlarından Sungur er- Rumi et- Tevaşî'yi 28.7.1450'de(H.17 Cemaziyelahir 854) bir heyetle Elbistan'a göndermişti. Süleyman Bey tarafından karşılanan Memluk komutanı ve heyeti kızı alarak Sultan Çakmak'la evlendirmek üzere Kahire'ye götürdü. Gelin alayı Halep üzerinden Kahire'ye gitmişti.[2] Süleyman Bey diğer kızı Sitti Hatunu da Fatih Sultan Mehmed'e vermişti. Böylece Sultan Çakmak'la Fatih bacanak olmuşlardı. Fatih, 1453'te İstanbul'u fethettiğinde Kahire'ye bir zafername göndermişti. İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethedildiğine sevinen Sultan Çakmak, Kahire'de şenlikler yapılmasını emretmiş ve Fatih'e de bir elçi göndermişti. Sultan Çakmak hâkimiyet sürdüğü sürece Dulkadirlilere büyük önem verdi. Görüldüğü gibi o iki Dulkadir kızı ile evlenmişti.

Memluk Emirlerinden Özbey'in Oğlunun Hanımı

Memluk Sultanı Kayıtbay zamanının büyük emirlerinden olan Özbey, Osmanlılar ile Memluklar arasında Çukurova bölgesinde cereyan eden savaşlarda başarılar kazanmıştı. Dulkadir Bey'i Alaüddevle önceleri Osmanlı sultanı Bayezid taraftarı olsa da sonra saf değiştirerek Kayıtbay'la dostluk yollarını aramış ve bir kızını onun komutanlarından Emir Özbey'in oğluyla evlendirmişti. Alaüddevle Osmanlılar ile Memluklar arasında devam eden Çukurova'daki savaşlarda her iki tarafı da kollayarak hareket etmekteydi. Kızı Ayşe Sultan'ı II. Bayezid'e verirken diğer kızını da 1488'de Memluk sultanının en değerli komutanı Özbey'in oğluna verdi.[3]

---

[1] İbn Tagribirdî, **Nücûm**. C.XV, s.266; aynı yazar, **Hawâdith ad-Duhûr** s.30; Sehâvî, s.294; Refet Yinanç, s.56.

[2] Sahavî, s.321.

[3] Şehabeddin Tekindağ, II. Bayezid Devrinde Çukur-Ova'da Nüfuz Mücadelesi, s.368;Refet Yinanç, s.85.

Dulkadir Beylerinin Akkoyunlu Sarayına Gelin Giden Kızları

1.Benli Hatun

Dulkadir Bey'i Alaüddevle'nin güzelliği dillere destan olan Benli Hatun adlı bir kızı vardı. Bu kızın güzelliğini duyan Safevi hükümdarı Şah İsmail onu Alaüddevle'den istedi. Alaüddevle, Benli Hatun'u, Şah İsmail'e vermeyi vaad etti. Ancak daha sonra onun Şii mezhebinden olmasını bahane ederek kızını vermekten vazgeçti. Bu duruma kırılan Şah İsmail, Alaüddevle'ye diş bilemeye başladı. Dulkadirliler üzerine yürümeden önce yıkılmaya yüz tutan Akkoyunlulara saldırdı. Alaüddevle ise Akkoyunlularla ittifak yaptı. Şah İsmail'in önünden kaçan Akkoyunlu şehzadeleri Maraş'a gelerek Dulkadirlilere sığındılar. Akkoyunlu şehzadesi Murad ve Barık, Alaüddevle'nin yanına kaçmışlardı. Alaüddevle, Şah İsmail'e vaat ettiği kızı Benli Hatun'u 1504'te Akkoyunlu Murad'a verdi. Kayınpederi Alaüddevle'den aldığı yardımla Murad, Şah İsmail'in eline geçen Bağdat'ı aldı. Bu durum Şah İsmail'in Alaüddevle'ye karşı kinini büsbütün artırdı.

1507'de Dulkadir ülkesine saldıran Şah İsmail Alaüddevle kuvvetlerini yenerek ilerledi. Alaüddevle Andırın tarafında olan sarp Turna Dağı'na kaçarak kurtuldu. Oraya kadar gelen Şah İsmail, savaş davetine icap etmeyen ve dağın yüksek bir yerine saklanan Alaüddevle'yi aşağılamak için ona "**Ala dana**" adını verdi. Şah İsmail Maraş ve Elbistan'ı yakıp yıktığı gibi Dulkadir Beylerinin türbelerini de tahrip etti. Böylece o Alaüddevle'nin kızı Benli Hatun'u vermemesinin intikamını almış oldu. (s.90–93). Benli Hatun'un eşi olan Akkoyunlu hükümdarı Murad Han, Uzun Hasan'ın torunu olup Yakup Bey'in de oğludur. Akkoyunlu devletinin yıkılması üzerine Osmanlılara sığınan Murat Han'a Yavuz, Akşehir'de zeamet vermiştir. Yavuz'la birlikte Çaldıran Savaşına katılan Murat Han'ın Osmanlılara yararı dokunmuştur. Yavuz zafere müteakip Murat Han'a bir miktar kuvvet vererek onu Safevilerin elinde olan Diyarbakır'ı zapta göndermişti. Ancak Şah İsmail'in Urfa valisi Ece Sultan Kaçar tarafından mağlup edilerek 1514'te başı kesilip Şah İsmail'e sunuldu.[1] Kocasının ölümüyle dul kalan Benlü Hatun'dan da bir daha kaynaklar bahsetmemektedir. Ancak onun iki oğlunun olduğu birinin adının Murad Bey'in dedesinin adı olan Hasan (Uzun) diğerinin de babasının adı olan Yakup olduğu belirtilmektedir.

[1] İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, Anadolu Beylikleri, s.197.

2.Kayıtmaz'ın Eşi

Safeviler karşısında Dulkadirlilerden yardım isteyen Akkoyunlu Türkmen devletinin topraklarını hâkimiyet altına almak isteyen Alaüddevle Bey, Akkoyunlu Elvend'in adamlarından Emir Bey'in kardeşi Kayıtmaz'a (Kayademir) kızlarından birini verdi. Diyarbakır valisi Kayıtmaz ile kızı arasındaki nikâhın yapılması için Alaüddevle Bey kardeşi Abdürrerzzak'ı vekil tayin etmişti. Emir Kayıtmaz Diyarbakır'da bulunan ünlü sufi Şeyh İbrahim Gülşeni'yi Urfa'da bulunan Alaüddevle yanına gönderdi. İbrahim Gülşeni daha sonra Maraş'a gelmiş ve buradan da Mısır'a gitmiştir.[1] Alaüdevle Bey iki kzını Akkoyunlulara vererek onların toprakları üzerinde nüfuz kazanmak istemiştir.

Kadı Burhaneddin Sarayına Gelin Giden Dulkadir Kızı

Kadı Burhaneddin Ahmed, Sivas'ta tahta geçtiğinde rakibi olan Eratna Emirleriyle mücadele edebilmek amacıyla Dulkadiroğulları ile dostluk kurdu ve onlardan yardım gördü. Bu sırada Dulkadir Beyi olan Halil, kardeşi Osman Bey'i Kadı Burhaneddin'e yardıma göndermişti. Hatta Osman Bey'in yardımı ile Kadı Burhaneddin canını kurtarmıştı. Kadı Burhaneddin Dulkadir beyi ile ittifak yaparak Memluk Sultanı Berkuk'a da tavır almıştı.[2] Dulkadir Beyliği hâkimi Sevli Bey, 1391'de büyük kızını Sivas hâkimi Kadı Burhaneddin'e vermiştir. Bu kız alış verişi ile Dulkadir beyliğinin kuzey komşusu olan Kadı Burhaneddin Ahmet'le müttefik olunmuştur. Sevli Bey yeğeni Nasıreddin Mehmet Bey'i ise Kadı Burhaneddin Ahmet'in kızı Hatice Hatun'la evlendirerek akrabalık bağlarını kuvvetlendirmiş oldu. Yukarıda izah edildiği gibi Sevli Bey kızı Emine Hatun'u da Yıldırım Bayezid'in oğlu Mehmet Çelebi ile evlendirmişti.[3] Kadı Burhaneddin'in ölümünden sonra oğlu Alâeddin Ali diğer ismiyle Zeynelabidin eniştesi Nasıreddin Mehmed Bey'e sığındı.[4]

---

[1] Arifi Paşa, s.42; Yinanç, s.42.

[2] Yaşar Yücel, **Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti** (1344–1398), Sevinç Matbaası, Ankara 1983, s.93

[3] Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.168.

[4] Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.168; Yaşar yücel, kadı Burhaneddin ahmed ve devleti, Ankara 1983, s.162.

Dulkadir Beylerinin Hanımları

Hatice Hatun (Mısır Hatun)

Hatice Hatun, Kadı Burhaneddin Ahmet'in kızı olup Dulkadir Bey'i Nasıreddin Mehmet Bey'le evlendirildi. 1381–1398 tarihleri arasında Sivas ve Kayseri'de hüküm süren Kadı Burhaneddin Ahmed, Dulkadir Bey'i Sevli bey'in kızı ile evlenmişti. Buna karşılık Kadı Burhaneddin Sevli Bey'in yeğeni olan Nasıreddin Mehmet Bey'e kızı Hatice Hatun'u vermişti. 1398'de Kadı Burhaneddin, Akkoyunlu hükümdarı Karayülük Osman tarafından öldürülünce, onun memleketi olan Amasya ve Sivas gibi şehirler Yıldırım Bayezid Han'a verildi. Kadı Burhaneddin'in oğlu Alâeddin Ali Bey eniştesi olan Dulkadir beyi Nasıreddin Mehmet'in yanına gönderildi.[1]

Nasıreddin Mehmed Bey, Kayseri'yi Karamanoğullarından alınca şehrin valiliğini hanımı Hatice Hatun'a verdi. Kadı Burhaneddin Ahmed gibi güçlü bir şahsiyetin kızı olan Hatice Hatun çok iyi yetiştirilmiş ve siyasetten anlayan bir kişiydi. Hatice Hatun dirayetli bir kadın olup, kocası tarafından iki defa Mısır'a gönderilerek Memluk sultanları olan Şeyh Müeeyyed Mahmud (1411–1421) ve Sultan Barsbay'la (1422–1438) görüşmüştür. Onların yanında büyük itibar görmüştür. Bundan dolayı kendisi Mısır Hatun diye anılmıştır.

Nasıreddin Mehmed Bey'in, Memluk sultanı Şeyh Müeyyed ile arası açılmıştı. Memluk sultanı Suriye'de Nevruz isyanını bastırdıktan sonra 1414'te Antep ve Darendeyi Dulkadirlilerden aldı. Sultandan intikam almak isteyen Nasıreddin Mehmed Bey, Şam Valisi Kanibeg isyan edince ona oğullarından birini göndererek yardım etti. Fakat Memluklar isyanı bastırarak Dulkadiroğlu'nun oğlunu yakalayıp Mısır'a gönderdiler. Orada hapsedilen oğlundan bir yıl haber alamayan Nasıreddin Mehmet Bey'in karısı Hatice Hatun Mısır'a gönderdi. Hatice Hatun 31 Ocak 1417'de Kahire'ye gelmişti. Sultan Şeyh Müeyyed'le görüşen Hatice Hatun'un herhalde herhangi bir dedikoduya mahal vermemek için uzun süre Sultanın yanında kalmasının engellendiği belirtilmektedir. Memluk Sultanı ona ikramlarda bulunmuş ve Kahire'de Kalatü'l- Cebel'de hapsedilen oğluyla görüştürmüştü. Orada büyük bir ilgi ile karşılanan Hatice Hatun, Dulkadirlilerin Memluk Sultanına bağlı

[1] Mehmed Neşri, **Kitâb-ı Cihan- Nümâ**, C. I (yay.: M. A. Köymen, F. R. Unat), TTK Yay., Ankara 1987, s.321; J. H. Mordtmann, Dulkadırlılar, (Eklemeler: M. H. Yinanç), İA, C.III, Eskişehir 1997, s.659.

kalacağına dair söz vererek oğlunu kurtarıp Maraş'a döndü.[1] Nasıreddin Mehmet Bey eşi Hatice Hatun dönünce yeniden Memluklara karşı isyan etti. Darende ve Besni'yi Memluklardan geri aldı.

Kayseri hâkimiyeti yüzünden Karamanoğulları ile Dulkadiroğulları rekabet halindeydi. Karamanoğulları Kayseri'yi yeniden ele geçirmek amacıyla 1419'da bir saldırı başlatmışlardı. Karamanlıların bu seferine Ramazazanoğulları da katıldılar. Karamanoğlu Mehmet Bey yanında oğlu Mustafa ve damadı Ramazanoğlu İbrahim olduğu halde Kayseri üzerine yürüdü. Dulkadiroğlu Nasıreddin Mehmet Bey bu orduyu yendiği gibi Karaman beyini esir alıp oğlunu da öldürdüler. Esir edilen Karamanoğlu Mehmet Bey Memluk sultanına gönderilmişti. 1420'de Memluk sultanı Şeyh'in ölümü ile yerine Tatar sultan olmuştu. Bu arada Dulkadirlilerden Tuğrak Malatya'yı Memluklardan almıştı. Dulkadirli Alâeddin Ali Bey ise Kahire'ye giderek Memluk sultanına itaat edince ona Maraş'ın yanı sıra Antep ve Darende'de verilmişti. 1422'de Memluk tahtına Barsbay çıkınca Antep ve Darende Nasıreddin Mehmed Bey'e verildi. Nasıreddin Mehmed Bey'den kaçarak Kahire'ye sığınan kardeşi Alâeddin Ali Bey'e Memluk sultanı itibar etmemiş, o da Suriye'de karışıklıklar çıkarmaya çalışmış bundan dolayı da öldürülmüştü.

Nasıreddin Mehmed Bey zamanında Dulkadirli–Akkoyunlu ilişkileri de gerginleşti. 1426'da Malatya'ya doğru sefere çıkan Karayülük Osman Harput'u ele geçirdi. Sultan Barsbay'ın yanında Akkoyunlulara karşı sefere çıkan Nasıreddin Mehmet Bey'in de bulunduğu ordu Diyarbakır kuşatmasında başarısız oldu. Bu arada Alâeddin Ali Bey'in oğlu Hamza Bey Memluklarla sıkı ilişkiye girerek Dulkadir ülkesinde hak iddia ediyordu. Memluklar ona destek vererek Maraş'ı almışlardı. Karamanoğulları da Memluklara tabi olarak Kayseri'yi ele geçirmek istemekteydiler. Nasıreddin Mehmet Bey ikinci defa eşi Hatice Hatun'u Mısır'a göndererek Kayseri'nin anahtarını sultan Barsbay'a sundu. Memluklar Kayseri'yi yeniden Dulkadirlilere terk ettiler.

Kadı Burhaneddin Ahmet'in kızı olan Hatice Hatun saygın bir kişiydi. Daha önce de Kahire'ye giderek bir diplomat gibi Memluk Sultanı ile eşi Nasıreddin Mehmet Bey arasında arabuluculuk görevi yapmıştı.

Dulkadir Beylerinin hanımları ile kızlarının da tarihte önemli roller oynadıkları bilinmektedir. Nasıreddin Mehmet bey'in eşi Hatice Hatun sözü geçen bir kadındı. Kocası Nasıreddin Mehmet Bey'le birlikte

[1] Markizi, c.IV/I, s.374.

ülkesini yöneten Mısır Hatun adına Kayseri'de Hatuniye medresesi inşa edilmişti.

1435'de Karamanoğulları Kayseri'yi Dulkadirlilerin elinden almak için harekete geçmişti. Bunun üzerine Nasıreddin Mehmed Bey Karamanoğularına karşı Memluklardan yardım istedi. Ancak, Memluk sultanı bazı tavizler karşılığında Kayseri'nin Karamanoğullarına verilmesini kabul etmişti. Kayseri'nin Karamanoğulları tarafından işgali üzerine Mısır Hatun, Kahire'ye kadar giderek, Memluk sultanını ikna etmiş ve Kayseri'nin Dulkadirlilere verilmesini sağlamıştı. Nasıreddin Mehmet Bey, Memlukların desteğini alarak kendisine karşı ayaklanan yeğeni Hamza Beyle mücadeleye girişti. Bu mücadelede oğlu Feyyaz Memluklara esir düştü. Hatice Hatun ikinci kez Mısır'a giderek hem oğlunu kurtarmak hem de Kayseri'yi yeniden Dulkadirlilere almak istemişti. 30 Nisan 1435'de Memluk ordusunun Halep'ten Kayseri'yi almak için hareket ettiğini öğrenen Nasıreddin Mehmet Bey, Hanımı Hatice Hatun'u sultana göndererek Kayseri'nin anahtarlarını sunmuş ve Kayseri'nin vergilerini vermeyi vaat etmişti. Adı geçen kadın Sultanın naibi ile görüştü. Onun oğlu Feyyaz Kahire kalesinde tutukluydu. Buradan sultana mektup yazıldı. Bu kadın 16 mayıs'ta Haleb'den hareket etti. Hatice Hatun Şevval ayı içinde Kahire'ye geldi. Burada bir müddet ikamet etti. Kaletü'l- Cebel'de hediyelerle karşılandı. Orada oğlunun serbest bırakılmasını istedi. Sultan tarafından nezaketle karşılanan Hatice Hatun'un bütün istekleri kabul edildi. Oğlu Feyyaz'a Maraş naipliği verildi. Karamanoğlu İbrahim Bey, Hatice Hatun'un Kahire'ye gittiği haberini alınca Memlukların yetkililerine Kayseri'nin durumunun ne olacağını sordu. Şevval ayının 28'inde Haleb'den hareket etti. Burada birçok mal vaat ederek Kayseri'yi aldı. [1]

Sonuç:

1337-1522 yılları arasında hakimiyet süren Dulkadir beyleri; Mısır Memluklarına, Kadı Burhaneddin Ahmet devletine, Akkoyunlulara, ve Osmanlılara kız vermişlerdir. Bu evliklilerin büyük bir kısmı siyasi olup, bu sayede Dulkadir Beyleri önemli müttefikler bulmuşlardır. Dulkadir kızlarından Fatih'in eşi Sitti Hatun ve II. Bayezid'in eşi olup Yavuz'un annesi Ayşe Sultan dikkat çekici kişilerdir

[1] el-Makrîzî, c.IV/II, s.946–947.

Dulkadir Beyleri arasındaki taht mücadelesinde Şehsüvar Bey, eniştesi Fatih'e sığınmış ve Osmanlılar ona sancak beyliği vermişlerdir. Yine Fatih'in desteği ile o Dulkadir Beyliğinin başına geçmiştir

Memlukların desteklediği Şahbudak Bey'e karşı ayaklanan Alaüddevle Bey de Fatih'e sığınmış ve onun yardımı ile Dulkadir Beyi olmuştur. Alaüddevle Bey'e karşı ayaklanan Şehsüvaroğlu Ali Bey de Yavuz'a sığınmış ve kendisine Çirmen sancak beyliği verilmiştir.

Dulkadir Beyleri, Memluklara karşı, kız verdikleri Osmanlıların desteğini elde etmişlerdir. Yine Dulkadir hanedanına mensup başı sıkışan beyler, Osmanlı sultanları ile evli olan kız kardeşleri ya da halalarına sığınmışlardır. Dulkadirliler Memluk sultan ve beylerine verdikleri kızları vasıtasıyla bu devletin desteğini elde ettiler.

Dulkadir Bey'i Alaüddevle Bey kızı Benli Hatun'u Şah İsmail'e önce vermeyi vaad edip sonra ret etmiş hatta Safevilerin düşmanı Akkoyunlu şehzadesi Murad Bey'e vermişti. Bunun üzerine Şah İsmail Maraş ve Elbistan'ı istila ederek Dulkadir ülkesini tahrip etti.

KAYNAKLAR

Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, TTK Yay., Ankara 1988, s.41-42.

Ahmet Akgündüz, **Osmanlı'da Harem,** Osav vakfı Yay., İstanbul 1995,

Şinasi Altundağ, *Selim I*, **İA**, C.X, Eskişehir 1997

İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. II, TTK Yay., Ankara 1983.

İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, Anadolu Beylikleri, Ankara 1983.

Hoca Sadettin Efendi, Tacü't-Tevarih, C.I, II, (hazr: İ. Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992.

Yaşar Yücel, **Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti**, TTk Yay., Ankara 1983.

Mustafa Güzelhan, **Ayıntap Tarihinden Notlar**, Gaziantep Kültür Derneği Yay., Gaziantep 1959.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "*XV. Yüzyılın İlk Yarısı İle XVI. Yüzyılın Başlarında Memlûk Sultanlarının Yanına İltica Etmiş Olan Osmanlı Hanedanına Mensup Şehzadeler*", Belleten, C.XVII, Ankara Ekim 1953, Sayı, 68.

Halil Edhem, *Trabzon'da Osmanlı Kitabeleri*, **Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası**, 8. sene, Numro 48, 1 Şubat 1334, s.321-354.

Halil Edhem, Garbi Anadolu'da Selçukluların Varisleri, Matbaa-i Amire, İstanbul 1926.

Fuat Köprülü, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, TTK Yay, Ankara 1999

İdris-i Bitlisi, Heşt Bihişt, C. II, (Yay. M. Karataş, S. Kaya, Y. Baş), Betav Yay., Ankara trhz.

Oruç Beğ, Oruç Beğ Tarihi, (neşr:N. Atsız) tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1972.

Solakzade, **Solakzade Tarihi**, C.I, (neşr: V. Çabuk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989.

Baron Josesph Von Hammer Urgstall, **Osmanlı Devleti Tarihi**, C. II, (terc. Mehmed Atâ, yay.: M. Çevik) Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983.

Mehmed Neşri, **Kitâb-ı Cihan- Nümâ**, C. I (yay.: M. A. Köymen, F. R. Unat), TTK Yay., Ankara 1987.

Yaşar Yücel, **Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti** (1344–1398), Sevinç Matbaası, Ankara 1983.

J. H. Mordtmann, Dulkadırlılar, (Eklemeler: M. H. Yinanç), İA, C.III, Eskişehir 1997.

M.Çağatay Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, TT: Yay., Ankara 1992.

es- Sehâvî, **et-Tibr el- Mesbûk fî Zeyl es-Sulûk**, Mektebetü'l-Külliyatü'l- Ezheriye, Kahire Trhz.

İBN TAGRİBİRDÎ**, en-Nücûmü'z-Zahire Fi Mülükü'l-Kahire, (Neşr: Muhammed Hüseyin Şemseddin),** C.XIII; XIV, Beyrut 1992.

_____ , **Havadisi Duhur Fî Ma'da'l- Eyyamü's-Suhur**, C.I, (845–856) (Editör: William Popper), California 1930.

İBN TAGRİBİRDÎ**, Havadith Duhûr** (1441–1450) (Arapça'dan İngilizce'ye çeviren: William Popper, Yayınlayan: Walter J. Fischel), New Haven 1967.

V. OTURUM

TURNA DAĞI SAVAŞI VE DULKADİR BEYLİĞİ'NİN SONU

Prof. Dr. Ahmet EYİCİL*

Özet

Yavuz Sultan Selim Çaldıran savaşına giderken Alaüddevle Bey'i sefere davet etti. Alaüddevle Bey yaşlılığını bahane ederek davete katılmadı. Çünkü Alaüddevle Bey Osmanlılara karşı Memlüklu ve Safevilere ile ittifak yapmıştı. Çaldıran Savaşı sırasında Alaüddevle Bey tarafsız kalmadığı gibi Osmanlı levazımcılarına yiyecek ve hayvan satışını yasakladı, iaşe ve teçhizatlarını yağmalattı. Onun bu tutumundan dolayı İran'a karşı yapılan sefer sırasında ordunun arkasını emniyete almak ve Alaüddevle'nin saldırılarını önlemek için Kayseri ve Sivas arasında 40.000 kişilik ihtiyat kuvveti bırakıldı. Çaldıran zaferinden sonra Yavuz Sultan Selim orduyu arkadan vuran Alaüddevle Bey'i ortadan kaldırmaya karar verdi. Bu nedenle Şehsuvaroğlu Ali Bey'i Kayseri sancak beyliğine tayin etti ve donanmayı Akdeniz'e gönderdi. Sinan Paşa kumandasında 5 Haziran 1515'te 30.000 kişilik kuvveti Sivas'tan Elbistan'a sevk etti. Sinan Paşa kumandasındaki birlikler Elbistan'a doğru ilerlerken Yavuz Sultan Selim de İncesu'ya gelerek harekâtı izledi. 13 Haziran 1515 tarihinde Ördekli mevkiinde Osmanlı ordusu ile Dulkadir birlikleri karşılaştı. Alaüddevle Bey daha önce hazinesini ve haremini Turna Dağına göndererek Maraş yolu üzerindeki geçitleri tutmuştu. Savaş sırasında Alaüddevle Bey öldürülerek başı Sinan Paşa'ya getirildi. Sinan Paşa'da Alaüddevle Bey'in kesik başını Göksun'da bulunan Yavuz Sultan Selim'e sundu. Yavuz da Alaüddevle ile veziri ve oğullarından birinin

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta; aeyicil@ksu.edu.tr

kesik başını Kahire'ye gönderdi ve Dulkadir Beyliği'nin başına Ali Bey'i atadı.

Osmanlıya sadık kalan Ali Bey 1515'ten 1522'ye kadar Dulkadir Beyi olarak kaldı. Osmanlı Devleti Ali Beyi bir sancak beyi gibi görürken o da kendisini Dulkadir Beyi olarak görüyordu. Ali Bey'in halka zulüm ve baskıda bulunduğu şikâyeti üzerine buraya teftiş memurları gönderildi. Ali Bey, müfettişlerin görevine engel olduğu gibi onları katletti. Bunun üzerine Ali Bey'in öldürülmesi emri çıkarıldı. Bununla görevlendirilmiş olan Ferhat Paşa Tokat'a gelerek Ali Bey'i yemeğe davet etti. Mükellef bir ziyafet sırasında Ferhat Paşa, Ali Bey'i, beş oğulunu ve maiyetinde bulunanlarla birlikte öldürttü. Böylece Dulkadir Beyliği 1522'de sona erdi. Dulkadir toprakları Osmanlı sınırlarına katıldı, böylece Maraş merkez olmak üzere eyalet ve Bozok bölgesi de bağımsız sancak haline getirildi.

Savaşın Sebepleri

Dulkadir Beyliği, Osmanlı, Safevi ve Memlüklar arasında kaldığından bu üç devletin siyasi nüfus alanında bulunuyordu. Ayrıca bu üç devletin her biri Dulkadir Beyliği üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışıyordu. Aslında Osmanlı Dulkadir Beyliği ilişkileri eskiden beri dostluk ve akrabalık bağları ile devam ediyordu. Nitekim Dulkadir Beyi Süleyman Bey, kızı Mükrime Hatun'u Fatih Sultan Mehmet ile evlendirmişti Alaüddevle Bey de kızı Ayşe Hatun'u II. Bayezit ile evlendirmişti. Anne tarafından Yavuz Sultan Selim Alaüddevle Bey'in torunu idi. Diğer bir ifade ile Alaüddevle Bey, Yavuz Sultan Selim'in büyük babası idi.[1]

Sultan Mehmet Han kapısının yetiştirmesi olan Alaüddevle Bey, Sultan Bayezit Han eliyle Dulkadirli Beyliği'nin başına getirilmişti. Asıl adı Bozkurt olup unvanı Alaüddevle idi. [2]Kendisine sağlanan imkânlar nedeniyle Osmanlı'ya bağlı olması gerekirken hilebazlık, oyunbazlık ve yol kesicilik gibi işleri meslek edinmişti. Çerkezlerin kışkırtmalarına kapılarak Osmanlı'nın düşmanlarıyla gizli bir şekilde işbirliği yapmış ve etrafında bulunan Osmanlı topraklarını yaşanmaz hale getirmişti. İkiyüzlü

[1] Refet Yinanç, Dulkadir Beyliği, Ankara 1989, s.95-96; Sait Öztürk-Ali Sarıkaya Göksun Tarihi, İstanbul 2010, s.56; Feridun M. Eemecen, Yavuz Sultan Selim, İstanbul 2010, s. 159.

[2] Arifi Paşa, Elbistan ve Maraş'ta Dulkadiroğluları Hükümeti, Haz: Yaşar Alparslan, Serdar Yakar, Kahramanmaraş 211, s.42.

davranarak Şah İsmail'in işini kolaylaştırmak için Osmanlı topraklarına saldırmıştı.[1]

Üç büyük devlet arasında sıkışmış bulunan Dulkadir Beyleri bazen Memlüklerin bazen de Osmanlıların etkisinde kalarak beylik makamına gelebiliyorlardı. Nitekim Alaüddevle Bey, Osmanlıların yardımı ve desteğiyle 1479'da Dulkadir Beyliği'ne getirilmişti. Buna rağmen Alaüddevle Bey, Memlüklü, Safevi ve Osmanlı devletleri arasında denge politikası izliyor ve bazen de kendisini iktidara getiren Osmanlı'ya karşı ikiyüzlü bir tutum içerisine giriyor. Alaüddevle Bey, Memlükler, Osmanlı ve Safaviler arasında adeta bir piyon gibi kullanılıyordu.

Osmanlılara karşı bir siyaset izleyen Alaüddevle Bey, torunu olmasına rağmen tahta çıkan Yavuz'u tebrik etmedi. Onun bu tutumu Şah İsmail ile birlikte hareket ettiği endişesine neden oldu. Aslında Alaüddevle Bey yeğeni Şehsuvar oğlu Ali Bey'in, Yavuz'un himayesinde olmasından rahatsız oluyordu. Bu durumları yakından anlamak isteyen Yavuz Sultan Selim dedesi Alaüddevle Bey'e bir elçi göndererek Kızılbaş seferi/Çaldıran Seferine katılması için davet etti. Bu davet üzerine Alaüddevle Bey, 90 yaşında olduğunu bahane ederek sefere katılmayı reddetti. Çünkü Alaüddevle Bey, Osmanlı'ya karşı olduğundan Şah İsmail ile ilişkilerini geliştirmişti. Osmanlılar da bu gelişmeler karşısında kendisine karşı oluşturulan Dulkadir-Safevi- Memlük ittifakından rahatsız oluyordu.

Alaüddevle Bey bu tutumu ile Osmanlıların, Çaldıran Seferi'nde açıkça mağlup olmasını istiyordu. Bu niyetinden dolayı Osmanlı ordusu İran sınırını geçtiği sırada Osmanlıların köy ve kasabalarına saldırarak tecavüz etti. Osmanlı levazımcılarına Dulkadir ülkesinde yiyecek ve hayvan yemi satışını yasakladı. Bununla da yetinmeyen Alaüddevle Bey, Osmanlı artçı birliklerini arkadan vurarak ordunun iaşe ve mühimmatını yağmalattı. Ayrıca Çaldıran seferinden dönen ve Dulkadir topraklarına giren Osmanlı memurlarının erzak temin etme faaliyetlerini engelledi.[2]

Turna Dağı Savaşı

Bu gelişmeler karşısında Yavuz'un Dulkadir Beyliği'ne müdahalesi, Dulkadirli- Safevi-Memlük ittifakını engelleyecekti. Bu amaç doğrultusunda hareket eden Yavuz Sultan Selim, Çaldıran zaferini

[1] Hoca saadettin Efendi, Tacü't-Tevarih, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Eskişehir 1992, cilt IV, s. 236-237.
[2] Yinanç, age, s.56; Emecen, age, s.160.

kazandıktan sonra Dulkadir Beyliği'ni ortadan kaldırmaya karar verdi. Çünkü Alaüddevle Bey, Osmanlı ordusunu arkadan vurmuştu.

Yavuz, Çaldıran Seferinden sonra Amasya'ya dönünce Şehsuvar oğlu Ali Bey'i Kayseri sancakbeyliğine tayin etti. Ali Bey'in babası Şehsuvar, Alaüddevle Bey'in kardeşi olup Memlüklar tarafından Kahire'de idam edilmişti. Bu nedenle Ali Bey, amcası Alaüddevle'den Osmanlı desteğini sağlayarak intikam almak istiyordu. Bunu çok iyi değerlendiren Yavuz, Kayseri sancak beyliğine tayin ettiği Ali Bey'e Dulkadirli topraklarını işgal ettiği takdirde kendisine vereceğini vaat etti ve Alaüddevle Bey'in idaresinde bulunan Bozok sancağını işgal etmesini istedi. Bu tarihte Bozok sancağı Alaüddevle'nin oğlu Süleyman Bey'in idaresinde bulunuyordu. Kış mevsimi olmasına rağmen Ali Bey, derhal Bozok'a giderek buraları ele geçirdi, amcaoğlu Süleyman Bey'in başını kesip Yavuz Sultan Selim'e gönderdi. Bundan memnun kalan Yavuz, Bozok topraklarını Ali Bey'in idaresine verdi. Bu emri ile Yavuz, bir yandan Alaüddevle Bey'e diğer yandan da onu himaye etmekte olan Memlük Sultanı Kansu Gavri'ye meydan okumuş oluyordu. Alaüddevle Bey, oğlu Süleyman Bey hakkında yapılan bu durumu Memlük sultanı Kansu Gavri'ye şikâyet etti. Alaüddevle Bey'in şikâyeti üzerine Memlük sultanı Kansu Gavri, Yavuz'a bir elçi gönderdi. Yavuz, Mayıs 1515'te Kemah'a doğru ilerlerken Karacabey Çayırı'na gelindiğinde elçinin mektubu Yavuz'a sunuldu. Mektupta Şehsuvar oğlu Ali Bey'in Bozok sancağından alınması isteniyordu. Buna mukabil Yavuz'da Alaüddevle Bey'in Dulkadir Beyliği'nden alınarak yerine Ali Bey'in getirilmesini istedi. Osmanlı ile Memlük arasında elçiler gelip giderken Alaüddevle Bey, ordunun zahire yollarını kesti, yemsiz kalan binlerce hayvanın ölümüne sebep oldu ve ordunun savaş gücünü zayıflattı. İşte bu nedenlerden dolayı Kemah'ı fetheden Yavuz, Sivas'a geldikten sonra sabrını taşıran Dulkadir Beyliği'ni ortadan kaldırmaya karar verdi.[1]

Elçiler aracılığıyla yapılan görüşmede Kansu Gavri, Ali Bey'in babası Şehsuvar Bey'in iki devletin arasının açılmasına neden olmasından dolayı Kahire'de asıldığını bundan dolayı Ali Bey'in Dulkadir Beyliği'ne getirilmeyeceğini bildirdi. Memlüklu sultanı, Dulkadir Beyliği'nin kaybedilmiş olduğu anlayarak beylikte basılan parada veya hutbede adının anılmasını istedi. Bu istek üzerine hiddetlenen Yavuz Selim Mısır elçisine, Kansu Gavri iktidarsa hükümranlık haklarını Mısır'da muhafaza etsin, diyerek Mısır'ı fethedeceğini işaret etti.

[1] Emecen, age, s.162.

Yavuz Sultan Selim, Kemah kalesini fethettikten sonra Dulkadirli topraklarının fethine girişti. Sivas'ta topladığı harp meclisinde Rumeli beylerbeyi Hadım Sinan Paşa ile Şehsuvar oğlu Ali Bey'i göndermeye karar verdi. Ali Bey, bölgeyi çok iyi bildiğinden Sinan Paşa kumandasındaki 10.000 süvari ve 400 tüfekli yeniçeriden oluşan birliklere rehberlik etti. [1]Sinan Paşa kumandasındaki birlikler Elbistan'a doğru ilerlerken Yavuz, Kayseri yakınlarındaki İncesu'ya gelerek harekâtı izlemeye başladı. Bu arada Memlükların Dulkadirlilere yardımını önlemek için Osmanlı donanması Akdeniz'e açıldı.

Osmanlı ordusunun Elbistan'a geldiğini duyan doksan yaşındaki Alaüddevle Bey sıkıntıya düştüğünde daha önce yaptığı gibi yine bu defada çok sarp olan Turna Dağı'na çekildi. Tedbir olarak ailesini ve hazinesini Turna Dağı'na yolladı ve Maraş yolu üzerindeki geçitleri tuttu. Tehlikenin ciddiyetini anlayan emirleri, Yavuz ile uzlaşma yolunda önerilerde bulundu. Bu önerileri kabul etmeyen Alaüddevle Bey "benim Osmanlı'dan ne bakim var" yani benim Osmanlı'dan geride kalan ne hesabım var diyerek cevap verdi.

Alaüddevle Bey, 10.000 bin kişilik atlı ordusuyla savaştan galip olarak çıkacağını düşünüyordu. Ayrıca Memlüklar ve Safevilerden yardım geleceğini umuyordu. Bu ümit içinde olan Alaüddevle Bey, yakın çevresini kendisine karşı çıkmasına rağmen savaş yapmaya karar verdi. Göksun ve Afşin arasındaki Tegüzek Çayı'nın geçtiği ve sulak bir yer olan Ördekli mevkiinde Sinan Paşa kumandasındaki birlikleri karşıladı. Böylece 12 Haziran 1515 Salı günü Sinan Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu ile Dulkadir Bey'i Alaüddevle arasında Ördekli'de başlayan savaş Göksun Turna Dağı'na doğru kaymaya başladı.[2] Esas savaş Turna Dağı eteklerinde oldu. Bu sırada Şehsuvar oğlu Ali Bey atını ileri doğru sürerek yüksek sesle bir konuşma yaptı. Konuşmasında, babasının izzet ve ikramını gören ve ona sadık kalan süvari Türkmenleri kendi tarafına geçmeyi davet etti. Ali Bey'in bu etkili konuşması Türkmenlerin bir kısmının saf değiştirmesine neden oldu. Böylece Alaüddevle Bey'in birliklerinin sayısı biraz daha azaldı. Sinan Paaş, burada ateşli silahlardan istifade etti. Abralar arkasına yerleştirdiği tüfekçi yeniçerileri devreye soktu, Bunların yoğun ateşi, Dulkadirli sipahilerini dağıttı. Ardından atlı birlikler geri çekilen Dulkadirli sipahilerine saldırdı. Yedi saat süren savaşı kaybetmeye başlayan Dulkadirliler, Turna Dağı ile Çığşar Dağı'na çekildiler. Alaüddevle Bey, güvenli bulduğu Çuhadar Köyü yakınlarında

[1] Hoca Sadettin Efendi, age, s.238.
[2] Hoca Sadettin Efendi, age, s.239; Arifi Paşa; age,s.56.

Turna Dağı'na sığınmak istedi.1507'de de Şah İsmail'in Elbistan'a saldırdığı sırada da bu dağa sığınmıştı. 2200 metre yüksekliğinde olan Turna Dağı'na aile ve yakınlarını göndermişti. Aslında Osmanlı ile Dulkadirlerin ikinci çarpışması Çığşar'da oldu. Alaüddevle Bey, haremini buraya gönderdiği için savaşın Turna Dağı'nda olduğu zannedilmektedir. Dulkadirliler sarp bir bölge olan Çokak'ın arka tarafında bulunan Çığşar Dağı'na kaçtılar. Burada Çığıllıoğlu adlı bir çoban durumu Osmanlılara ihbar etti. Osmanlı birlikleri Alaüddevle Bey'i yakaladı ve savaş meydanında katletti. Alaüddevle Bey öldüğünde doksan yaşında idi ve otuz altı yıldan beri Dulkadir Beyliği'ni yönetiyordu. Ölümüne merg-i hain/hainin ölümü deyimi tarih düşüldü. Alaüddevle Bey'in başı kesilerek elbezi içerisinde Göksun'da bulunan Yavuz'a sunuldu.[1] Netice itibariyle Osmanlı Dulkadirli ararsında meydana gelen savaşın ikinci safhası Turna Dağı ile Çığşar Dağı eteklerinde oldu. Yavuz Sultan Selim bölgeyi çok iyi bildiği için Şehsuvar oğlu Ali Bey'i amcası Alaüddevle Bey'in üzerine gönderdi. Böylece Ali Bey amcası Bozkurt Alaüddevle Bey'i mağlup etti ve savaş meydanında öldürdü.

Yavuz, Göksun'a gelerek savaşa katıldı. Karargâhını Geben ile Değirmendere arasında bulunan Çinçin Kalesi arasına kurdu. Bir rivayete göre Yavuz, Kayseri yakınlarına İncesu denilen mevkide karargâhını kurarak harekâtı yakından takip etti. Yavuz da öldürülen Alaüddevle Bey'in ve bazı akrabalarının başını Seyfüddin Bey adında bir elçi ile gözdağı vermek amacıyla Memlük Sultanı Kansu-Gavri'ye bir fetihname ile gönderdi. Kansu Gavri gönderilen başları görünce elçiye "Bu başları bana niye göndermiş bunlar Frenk başlarımı ki muvaffakiyet eseri olarak gönderiyor…" diyerek üzüntülerini bildirdi. Bu üzüntülerinden dolayı da hastalandı.[2] Tarihçilerin belirttiğine göre Alaüddevle Bey, kendi kuvvetlerinin ihanetine uğradı, Memlüklar ve Safeviler vaat etmiş oldukları herhangi bir yardımda bulunmadı.[3]

Savaşta Alaüddevle Bey, evlatları ve yakınları kurtulamadı. Kardeşi Abdülrezzak Bey çocukları ile esir düştü ise de daha sonra Memlüklara sığınmada başarılı oldu. Bir rivayete göre de Abdülrezzak Bey esir düştükten sonra İstanbul'a sevk edildi ve daha sonra Köstentil Sancağı beyliğine atandı.

[1] Emecen, age, s. 163.
[2] Öztürk- Sarıkaya, age., s.59-61; Yinanç, age., s.98; İsmail Hakkı Uzunçarşılı,Osmanlı Tarihi, C. II, s. 273
[3] Hoca Sadettin Efendi, age, s.240-241.

Alaüddevle Bey'in ceseti savaşın yapıldığı alanda kaldı. Dört oğlu ve bir kardeşi ile beraber mezarlığı oraya yapıldı. Alaüddevle Bey ile oğullarının başları Kahire mezarlığına defnedilirken başsız cesetleri Andırın'ın Çuhadarlı Köyü'nün üst tarafında bulunan Gökçebel denilen yerin batı yamacındaki küçük bir tepenin eteğinde Kalekısığı denilen yere defnedildi.

Savaş sonunda Alaüddevle Bey'in tüm hazineleri ve beyliğin bütün toprakları Osmanlı'ya geçti. Sinan Paşa'ya vezaret rütbesi verildi. İhsan olarak askerlere biner akçe bahşişte bulunuldu. Elde edilen ganimetler, Çaldıran Seferi'nde kazanılanlardan daha fazla idi. Bol miktarda cevahir, para ve paha biçilmez elbiseler ele geçirildi.[1]

Ali Bey Devri ve Beyliğin Sonu

Osmanlı ordusu refakatinde Alaüddevle ve üzerine yürüyen ve onun yenilgisine büyük katkıda bulunan Şehsuvar oğlu Ali Bey, Dulkadir Beyliği'nin başına getirildi. Ancak Şehsuvar Bey'in oğulları Ali Bey'e karşı isyan ettiler. Asilerin en güçlüsü olan Ahmet'i sığındığı Zamantu Kalesi'nde yakalayarak öldürdükten sonra isyanı bastıran Ali Bey kısa zamanda beylik üzerinde yeniden düzeni sağladı.

Dulkadir Beyliği'nin başına geçen Ali Bey, her fırsatta Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğunu ispata çalıştı. Bıyıklı Mehmet Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Diyarbakır üzerine yürüyünce Ali Bey de iki bin kişilik kuvvet göndererek yardımda bulundu. Ali Bey, vefa borcu olarak Osmanlı devleti'ne bağlı kalmakla beraber Dulkadirli Beyliğinin güvenliği için Memlüklu Devleti ile iyi geçinmek gerektiğini biliyordu. Osmanlı'nın yardımı ile Dulkadirli Beyliği'ni ele geçirmesini Memlüklar hoş karşılamamış hatta muhalefet etmişti. Durumu çok iyi değerlendiren Ali Bey dostluk kurmak amacıyla 1516 da Kansu Gavri'ye hediyelerle bir elçi gönderdi. Ancak Ali Bey, Kahire'den hiçbir cevap alamadı. Çünkü bu sırada Alaüddevle Bey'in bir oğlu ve kardeşi Abdürrezzak Osmanlıların elinden kaçarak Memlüklere sığınmıştı. Ayrıca Yavuz,'un Şah İsmail'e karşı yeni bir sefer hazırlığına giriştiği yayılmıştı. Memlük Sultanı galip gelenle mücadeleyi düşündüğünden savaşa hazırlanıyordu. Osmanlı'nın himaye ettiği Ali Bey ile değil Alaüddevle Bey'in kardeşi Abdürrezzak ile dostluk kurarak Dulkadir Beyliği'ni ele geçirmeye çalışıyordu. Bu amaca ulaşmak için Abdürrezzak'a Türkmenlerden kuvvet toplaması için sekiz bin dinar verdi. Abdürezzak ve yeğenleri kuvvet toplamak için 18

[1] Yinanç, age., s.99-102; Hoca Sadettin Efendi, age, s.239.

Mart 1516'da Kahire'den hareket etti. Ordusunu Suriye'de toplayan Kansu Gavri'de 11 Temmuz 1516'da Halep'e gitti.

Aslında Yavuz Sultan Selim'in esas hedefi Memlükl üzerine yürümekti. Bu hazırlıklar sırasında diplomasi yoluyla hedef şaşırtarak Memlük Sultanı'nı oyalamıştı. Yavuz Sultan Selim, Kansu Gavri'ye yazdığı mektupta sen benim babamsın, ben senin izninle Alaüddevle ülkesine girdim, o asi idi, babamla sultan Kayıtbay'ın arasını açmıştı. İşinize gelirse Şehsuvar oğlunu muhafaza edin, Alaüddevle Bey'den aldığım yerleri size iade ediyorum, yeter ki Şah İsmail ile aramıza girmeyiniz gibi sözlerle Kansu Gavri'yi oyaladı. Mısır'a yapacağı seferi gizleyerek Elbistan'a geldi. Burada Yavuz Selim'e katılan Ali Bey, Mısır seferi sırasında Osmanlı ordusuna kılavuzluk etti. Antep'e kadar geçilen yerlere Dulkadirli kuvvetlerini yerleştirdi.

Ali Bey Osmanlı ordusunun öncü kuvvetleriyle Suriye'ye doğru indi. Osmanlı ordusu ile Mısır ordusu 24 Ağustos 1516'da Mercidabık'ta karşılaştı. Savaş başlar başlamaz Ali Bey, Şehsuvar Bey'in oğlu Melik Arslan'ın üzerine atılarak onu öldürdü. Memlük ordusu Osmanlı ordusunun sağ koluna hücum etti ise de Sinan Paşa'nın müdahalesine gerek kalmadan yenilgiye uğradı. Savaşta Kansu Gavri öldürüldü ve Abdürezzak'ta esir düştü. Ali Bey, Mercidabık zaferinden sonra Suriye'ye doğru ilerleyen öncü kuvvetlerin başında yer aldı. Yavuz Sultan Selim, Şam'da, Mısır'ı alma ve geri dönme hususunda komutanlar ve ileri gelenlerle müzakere yapınca Ali Bey geri dönme fikrine karşı çıktı ve padişahı Kahire üzerine yürümeye teşvik etti. Ali Bey, sekiz bin atlı ile 20 Ocak 1517'de Bilbis'e girdi ve vezirler Ridaniye Köyü önündeki mevzilere karşı hücum edilmesi fikrini ileri sürdü. Ali Bey bu görüşe katılmayarak düşman üzerine Mukattan Dağı yönünden gidilmesini söyledi ve padişah bu fikri kabul etti. 24 Ocak 1517'de Ridaniye'de meydana gelen savaşta Ali Bey, Sinan Paşa'nın yanında çarpışmaya katıldı. Sinan Paşa'nın şehit düştüğü bu savaşta Ali Bey, oğullarından birini kaybetti. Kahire'ye ilk giren öncü kuvvetlerin başında bulunan Ali Bey bizzat sokak savaşlarına katıldı. Son Memlük sultanı Tomambay, esir düşünce Ali Bey'e teslim edildi. Ali Bey, Tomambay'ı Kahire'de Şehsuvar Bey'in idam edildiği Züveyle Kapı'sında 13 Nisan 1517'de asarak babasının intikamını aldı.

Ali Bey, Mısır fethinden iki yıl sonra Anadolu'da Celali isyanlarını çıkaran Celal'ın isyanının bastırılmasında etkili oldu. Turhal'da tımar sahibi Celal, mehdilik iddiasında bulunarak 1519'da Şah Veli unvanı adı altında başına topladığı Kızılbaşlar ile büyük bir isyan

çıkardı. Ali Bey'in oğlu Üveys Bey, Bozok'ta isyancıların önderinin olan evini bastı. Celal, asileri toplamak üzere Zile'ye gitti. Rum Beylerbeyi Şadi Paşa isyancılar üzerine yürüdü. Asilerle çarpışırken yenik düşen Şadi Paşa Amasya'ya kaçtı. Bu isyanı bastırmada Dulkadirliden Zinnun Bey'de şehit düştü. Şadi Paşa'ya karşı kazandığı zafer Celal'in şöhretinin ve taraftarlarının artmasına neden oldu. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim, Rumeli beylerbeyi Ferhat Paşa'ya vezirlik payesi vererek ayaklanmayı bastırmakla görevlendirdi. Bir taraftan Ali Bey'e, Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa ve Rum Beylerbeyi Şadi Paşa ile birlikte harekete geçmeleri için emir gönderdi. Ali Bey Kayseri'de Hüsrev ve Şadi Paşalarla buluştu. Üçü de isyancıların kaçmasını önlemek için Ferhat Paşa'nın gelmesini beklemeden asilere saldırdılar. 24 Nisan 1519 günü sabahtan yatsıya kadar süren çarpışmada büyük bir fedakârlık gösterdi. Kızılbaşların çoğu öldürülerek kadın ve çocukların çoğu esir alındı. İsyancıların lideriCelal, kaçmayı başardı ise de Ali Bey'in oğlu Üveys Bey tarafından takip edildi. Bu sırada Celal ve kethüdası Cungar cemaati tarafından yakalandı ve Şadi Paşa'ya teslim edilmek üzere yola çıkarıldı. Üveys Bey onlara rastlayınca Celal'i zorla ellerinden alarak babasına götürdü. Bu arada Asilerle iş birliği yapan Ali Bey'in akrabalarından Hisar Bey de iki karısı üç kızı ve dört oğlu ve bir gelini ile yakalanarak hapise attırıldı. Ali Bey kendisine teslim edilen Celal Bey'in başını keserek padişaha yolladı. Ali Bey ve oğlu'nun bu başarısı Ferhat Paşa'nın kıskançlığına neden oldu. Ali Bey, Şam Valisi Canberdi Gazali isyanının bastırılmasında da Osmanlı Devleti'ne büyük hizmetlerde bulundu. Yavuz'un ölmesini fırsat bilen Canberdi Gazali, Şam'da ayaklanarak maiyetinde bulunan yirmi bin kişilik kuvvetle Halep'e geldi ve şehri kuşattı. Osmanlı Devleti, Celali isyanında olduğu gibi bu isyanın bastırılmasında da Ferhat Paşa'yı görevlendirdi ve Ali Bey'den de ona yardım etmesi istendi. Bu isyanı bastırmada Ali Bey, Ferhat Paşa'nın gelmesini beklemeden Halep Valisi Karaca Paşa'nın yardımına gitti ve kısa zamanda Canberdi kuvvetlerinin dağıtılmasını sağladı. Canberdi'nin çekilmesinden hemen sonra Ferhat Paşa Halep'e geldi. Canberdi Halep'e çekilmişti. Ali Bey ve Ferhat Paşa Canberdi üzerine yürüdü ve 27 Ocak 1521'de Şam yakınlarında Mastaba'da yapılan savaşta Canberdi ele geçirerek öldürdü. İsyanın bastırılmasından sonra Kanuni'nin emri ile Ali Bey, Maraş'a Ferhat Paşa'da Kayseri'ye döndü.

Ali Bey'in Canberdi Gazali isyanının bastırılmasında başarılı olması Ferhat Paşa'nın bu başarıları kıskanmasına neden oldu. Kanuni Sultan Süleyman'ın Belgrat Seferi sırasında Ali Bey Osmanlı'nın Doğu sınırlarını korudu. Ali Bey, Osmanlı Devleti'ne bağlı olmakla beraber

devlet onu bir sancakbeyi gibi görüyordu. Ali Bey'in halka zülüm ve baskı yaptığı şeklindeki şikâyetler İstanbul'a ulaşınca devlet durumu yerinde inceleyip araştırmak amacıyla buraya müfettişler gönderdi. Ancak Ali Bey bu uygulamaya karşı çıkarak teftiş için gelen memurları öldürttü. Ali Bey'in bu tutumu Kanuni'nin gözünden düşmesine neden oldu. Eskiden beri Ali Bey'in başarılarını kıskanan Ferhat Paşa'nın eline fırsat geçti. Böylece Ali Bey'in öldürülmesi konusunda ferman alan Ferhat Paşa Tokat'a gitti. Orada Şah İsmail'e karşı sefer yapılacağı bahanesiyle Ali Bey'i çocuklarıyla birlikte yanına davet etti. Ailesi ve yakınlarıyla buraya gitmenin hayra alamet olmadığı uyarılarını dikkate almayan Ali Bey, " Ben ali Osman'ın doğrusuyum, kimden ne bakim var." diyerek kuvvetlerinin başında çocukları ile 1522'de Tokat'a gitti. Ali Bey'i Artova'da büyük bir törenle karşılayan Ferhat Paşa onun adına mükellef bir ziyafet verdi. Ziyafet sırasında Ferhat Paşa, Ali Bey'i, oğullarını (Sarı Aslan Şah, Divane Veeld ve Üveys Beyler) ve maiyetinde bulunanların tamamını öldürttü.[1] Ali Bey'in başı Rodos Seferine çıkmış olan Kanuni'ye aydın tarafında Çine'de sunuldu. Ali Bey'in bu şekilde öldürülmesi Osmanlı Aleyhine bir duruma neden oldu. Kamuoyunda Osmanlı aleyhine bir güvensizlik oluştu. Hatta halk arasında Osmanlı hakkında "Osmanlı yiğit basandır" sözü söylendi.

Gerçek şu ki Dulkadir Beyliği ömrünü tamamlamıştı. Ali Bey'in öldürülmesinin asıl nedeni, Dulkadir ülkesinin doğrudan doğruya Osmanlı topraklarına katılmasını sağlamaktı. Sınırları Mısır'a kadar uzanmış olan Osmanlı Devleti'nin ortasında bağımsız veya yarı bağımsız bir beyliğin kalması doğru değildi. Nitekim Ali Bey'in öldürülmesinden sonra Dulkadir ülkesi Maraş merkez olmak üzere bir eyalet ve Bozok bölgesi de bağımsız sancak haline getirilerek Osmanlı topraklarına katıldı.[2] 1337'den beri devam eden Dulkadir Beyliği 1522'de tamamen ortadan kaldırıldı.[3]

[1] Arifi Paşa, age, s.59-61.
[2] Yinanç, age., s. 103-105.
[3] İsmail Altınöz, "Dulkadir Eyaleti'nin Kuruluşunda Antep Şehri (16. Yüzyıl)" , Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan Gaziantep, Gaziantep 1999, s.92.

YAVUZ SULTAN SELİM'İN, GÖNDERDİĞİ FETİHNAMEYE OĞLU SÜLEYMAN'IN CEVAPI

Prof. Dr. Refet YİNANÇ*

Yavuz Sultan Selim 1514'te şah İsmail'in Çaldıran'da yenerek büyük bir zafer kazandı. Şah İran içlerine kaçarken Osmanlı ordusu bu zafere müteakip Doğu Anadolu'u hakimiyeti altına almaya girişmişti. Çaldıran zaferi sonrası kışı Amasya'da geçiren Yavuz, 1515 baharında harekete geçerek Safevilerin elinde bulunan Kemah kalesini Mayıs ayında fethetti. Arkasından da Dulkadir ülkesine yürüyen Sultan selim 1515'te Turnadağ savaşında dedesi Alaüddevle'yi mağlup ederek bu beyliğin toğraklarını kendisine bağladı. Yavuz bu zaferlerinden sonra Kırım hanı ile oğlu Süleyman'a fetihnameler gönderdi. Şehzade Süleyman babasının gönderdiği fetihnameye cevap verdi. Aşağıda şehzade Süleyman'ın babasına yazdığı bu cevap yer almaktadır.

Kemah Ve Zulkadiriye Feth Ve Teshir Olundukta Şehzade Sultan Süleyman Tarafından Sultan Selim Hazretlerinin Fetihnamelerine Cevabdır.

Dergah-ı gerdun cenab ve bargah-ı felek kıbab-ı savb-ı saadet intisabına arz bende-i bi irtiyab budur ki , haliye devlet ve ikbal ve saadet ve iclal ile gelüb naht-ı baht Kostantiniye'de saray-ı amize-i hümayuna nüzul ve vusul ile şeref ve beha-kurum olub vücud-ı cihan mukaddem cenab-ı bahş hüdaven-di gardon devr cism-i bican müşabesinde iken nesim-i adalet ve kemihet nasfetlerinden hayat-ı taze bulub çeşm-i ez mader iftubacbi şimarları dimağ-ı üns ve canı muattar-ı meşan revani muğber kılub, alel husus fahr ül emacid ve'l ahali çaşnigir Bali-ziyde kadri-hu bendeleriyle gönderilen fetihname-i ali ve beşaretname-i pür lali ibraz olundukda mansıbına ikbal-i Osmani Rahşan ve bezm-i Ferruh

* Gazi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Emekli Öğretim Üyesi

kamrani dırahşan olub bir yekle Kemah fethinden dül ü can kasr-ı Süleyman gibi bilen suduz zenkle ruber bir yeni Zulkadir teshirinden sadr-ı safesse-i der cinan hazayin-i rahmani manendi gevher nisar olub eyyam-i devlet-i padişahi ve hükkam-ı saadet hilafet penahi içün müstahfiye bezi nezr ve hayrat ve nesr-i sadakatde dakika fetv olunmayub izdiyad-ı mülk ve haşmet ve akrumi-yi ömr-i devletleri içün hamiyet-i argıye-i Saliha tahsilinden tevkıf etmeyüb nezl-i mechud ve sarf-ı makdur olmuştur ve hala resm-i bend ki metruk olunmasun deyu kudum-ı meymenef rüsuma teşrifatına inbaas olunan pişkeşi takdim içün miri-ahus başı kulları mağsul tezkere ile irsal olunmuşdur. Emirdir ki makul ve matuf buyurula. Baki emr ü ferman bab-ı saadet unvan-ı azim üş şana menun ve merbutdur.

ALİ PAŞA'NIN OĞLUNUN ÖLÜMÜNDEN DOLAYI ALAÜDDEVLE BEY'E GÖNDERDİĞİ TAZİYE MEKTUBU

Dulkadir Bey'i Alâüddevle Bey'in oğlu Mehmed Beyin ölümü üzerine Ali Paşa ona bir taziye mektubu göndermiştir. Bu mektubun aslı aşağıdadır.

Mektup fi't taziyeti an kıbel-i Ali Paşa be Hazret-i Alaüddevle Bey min münşeat-il merhum Muhammed Çelebi

"Külli men aleyha fe enin ve yabki vechi rabbike zü'l celali ve'l ikram el hükmü lillahi aliyy-il kebiri taht-ı emrihi küll-il halayık aciz ve esir. "Bad ez ikamet merasim duayi ki meşidde kavaid-i devlet ve ikbal ve riayet levazım-ı senayi ki mümehhid-i muakıd azze ve iclal r arz-ı arsa-i şerife oldurki, haliya münhiyan-ı hadem-ül lezat ve mehdiyan-ı mures haşerat-ı guş-i cane alem-i gayibden ber nebe-i muceb-ül elem ve haber-i mezil-en niam anha ve ehda itdilerki felek izz ü ikbalden penç kevakib-i devlet uful idip ve gülşen-i izzetden penç nihal-i saadet zebul idip ani havadis-i ekdan atale-i yed ve lisan itmekle evlad-ı emcaddan bazı aşiyan-ı cihaniden riyaz-ı cenane ve civar-ı rahmet ve rahmana pervaz idüp fi makadi sıdkın inde melikin muktedirinde asude olmuşlar. Rahimihum Allah ve ebkaküm inna lillahe ve inna ileyhi raciun. Zehi dilaverler ki gayret-i din-i İslam ma'rekesinde bezl-i dil ve can eylemişler ve zehi civanmerdler ve koç yiğitler ki Hazret-i İsmail (a.m.) gibi kendu nefs-i zekiyyelerin sizin rızanıza muvafık kurban eylemelik ihtiyar itmişler. La reybe fihi ki merdanelik tarikinde anlar hayat-ı ebedi kesb eylemişlerdir. Ve civanmerdlik meydanında guy-i nam-ı nenk ele getürmek içün baş ve can terk etmişlerdir.

Beyt:

Anların şanında nazil kıldı rabb-ül alemin
Haza Cennat-ı adine fe edhaluna halidin

Alime Allahu ve keği bihi şehiden ki bu hadise-i uzmandan hasiyetini teşbib ül velid ve tezyib ül hadidir. Semai eyle kulub-ı ehibbaya kavafil-i ehzan müstevfi olub esma ve ezanlar hezar ya asafa veya hasreta birle malemal olmuşdur. Amma rey-i enveriniz ki meşrık-ı afitab-ı devletdir. Mahfi değildir ki dünya menzil-i rıhlet ve makam-ı beliyyet ve arsa-i mihnet ve sahn-ı afetdir. Her mevcud ki eslab abadan-ı ehram ümmühate düşer Ecali mahdud ve fenası mevuddur. La cerem ukalaya lazım alan budur ki rıza-yı kaza-yı hakka menus ve meluf olub sevab-ı cezile ve ecr-i cemile müstahak olmakdır. Nitekim ukala demişlerdir ki azim-üş şanın sabrı şanı gibi azim gerekdir. Ve ol cenab-ı saadetin kemal-i iradetinden mercudur ki lineyl-il sevab-il cezil bi mukteza-yı vaad-il celil sabr-ı cemile iltica ideler, Hazret-i İzzet dergahından meseldir ki bu musibet nihayet-i cümle-i mesayib vaki olub ol zat-ı şerif baki mehadim-i saadetmendler ile payende ve müstedam olalar. Baki hemvara afitab-ı devlet bi kesuf ve esbab-ı saadet bi husuf bad bi rab b-il ibad.

DULKADİROĞULLARI DÖNEMİNDE HARPUT

Prof. Dr. Muhammet Beşir AŞAN[•]

ABSTRACT

One of the political structures play an important role during the Anatolian principalities Dulkadıroğulları'nın. Founded on 1337 by Mr. Khan Zeyneddin Dulkadirogullari lordship, Elbistan and Maras being the center in the northeast Harput Kirsehir the west, north, Bozok (Yozgat) and Sivas, Gemerek and Gurun, in the south, Hatay connected Hassa or the area extending to has prevailed. The release here is dominated by the Dulkadıroğulları'nın Harput took 93 years has been between the years 1362-1455.

Traces Harput Dulkadirogullari, Inscriptions; The most important information at the beginning of the failure of the principality of Dulkadirogullari Harput, detected the presence of Harput kitabelerdir Castle. These inscriptions were published by the late Ardıçoğlu Nureddin. Accordingly, these two pieces of inscriptions. 1369 belongs to the year 770 AD The first is the garb of the castle walls and up to an estimated 30 years ago, a bastion of crashed stones taken from the garden of the old city wall had been placed on the rear door kenerından. Second: It is very high on the walls of the citadel as a sign located on the eastern.

Anadolu Beylikler döneminde önemli rol oynayan siyasi yapılardan biri de Dulkadiroğulları'dır. 1337 tarihinde Zeyneddin Karaca Bey

[•] Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi e-posta; muhammetbesirasan@yahoo.com

tarafından kurulan Dulkadiroğulları beyliği, Elbistan ve Maraş merkez olmak üzere kuzeydoğuda Harput, batıda Kırşehir, kuzeyde Bozok (Yozgat) ile Sivas, Gemerek ve Gürün, güneyde de Hatay'a bağlı Hassa'ya kadar uzanan bölgeye hakim olmuştur.

Bildirimizin konusu olan Dulkadiroğulları'nın Harput hakimiyeti ise 1362-1455 yılları arasında olmuş 93 yıl sürmüştür. Belli başlı **Dulkadiroğlu Beylerini** şöyle sıralayabiliriz.

- Zeyneddin Karaca Bey Dönemi (1337-1353)
- Halil Bey Dönemi (1353-1386)
- Sevli Bey Dönemi (1386-1398)
- Nasreddin Mehmed Bey Dönemi (1398-1443)
- Süleyman Bey Dönemi (1443- 1454)
- Melik Arslan Bey Dönemi (1454- 1465)
- Şah Budak Bey Dönemi (1465- 1480)
- Şehsuvar Bey Dönemi (1480- 1473)
- Alaüddevle (Bozkuurt) Bey Dönemi
- Şehsuvarzade Ali Bey Dönemi (1515-1522)

Bunlar arasında Harput ve çevresi ile yakından ilgilenen, Zeyneddin Karaca Bey, (Ö.1353), Halil Bey (Ö.1386) ve Sevli Bey (Ö.1398) dönemleri Dulkadiroğulları'nın Harput hakimiyeti içerisinde önemli zaman dilimleridir.

Beyliğin kurucusu olan, Zeyneddin Karaca Bey 1335 yılında Çukurova Ermenileri üzerine sefer yapmış 1345 yılında da Harput bölgesindeki Geban Kalesini ele geçirmiştir. Memluk Devletinin içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan yararlanarak Beyliğini kurmuş ve ilk olarak Eretna Beyliği üzerine yürüyerek Darendeyi ele geçirmiştir.

Karaca Bey'in asılarak öldürülmesinden sonra devletin başına oğlu Halil Bey geçmiştir. Halil Bey ilk olarak Memlüklere karşı **Harput** için mücadele vermiştir. Bu savaş on yıl boyunca sürmüştür. Memluklu Sultanı Berkuk döneminde Halil Bey üzerine ordu gönderilmişse de Halil Bey bu mücadeleden başarı ile çıkmıştır. Bu yenilgi üzerine oldukça sinirlenen Sultan Berkuk, daha büyük bir sefer düzenlemiştir. Dulkadiroğulları'nın başında bu seferde Halil Bey'in yerine kardeşi Sevli(Süli) Bey katılmıştır. Bu büyük ordu karşısında tutunamayan Sevli Bey mağlup olarak kaçmış ve Harput'ta abisi Halil Bey'in yanına

gemiştir. Sevli Bey'in peşinden Malatya'ya kadar gelen Memlük ordusu Fırat nehrini geçemeye cesaret edememiş ve geri dönmüşlerdir.

Bu mücadele sonrasında, Halil Bey ve Sevli Bey geri dönerek Melüklülere itaatlerini bildirmek zorunda kalmışlardır. Bu dönemde yapılan Memlüklü – Dulkadiroğulları savaşlarında, Memlüklüler galip gelmeye başlayınca, Sevli Bey ile abisi Halil Bey'in arası açılmıştır. Bu küskünlüğü fırsat bilen Berkuk 1386 baharında düzenlediği bir suikast ile Halil Bey'i, Dulkadiroğlu sülalesinden Yağmur'un oğlu İbrahim'e hançerleterek öldürtmüştür.

Halil Bey'in Sultan Berkuk tarafından suikaste kurban gitmesi sonucu beyliğin başına kardeşi Sevli Bey geçmiştir. Sevli Bey'in o dönemde diğer kardeşleri Berkuk'un elinde Kahire'de bulunmaktadır. Memlük hükümdarı olan Berkuk ise Sevli Bey'i de ortadan kaldırarak Dulkadiroğlu Beyliği'ne son vermek istiyordu. Bunun üzerine bir ordu göndererek Sevli Bey ile savaşa girmiştir. Fakat savaştan galip çıkan Sevli Bey olmuştur.

Sevli Bey, o sırada Anadolu'ya giren ve Avnik kalesini kuşatan Timur'a haber yollayarak Suriye'ye sefer yapması hususunda onu teşvik etmiştir. Bunu öğrenen Sultan Berkuk, 1395 yılında beyliğin üzerine bir ordu göndererek Dulkadiroğlu beyliğini bozguna uğratmış, takibeden yıllarda 1398 yılında Sevli Bey'i bir suikast ile öldürmüştür.

Sevli Bey'den sonra yerine Nasreddin Mehmed Bey geçmiş, onun 1442 yılında ölümünden sonra oğlu Süleyman geçmiştir. Süleyman Bey'in hükümdarlığı barış ve sükûn içinde geçmiştir. Kızlarından birini, Memluk Sultanı Çakmak'a, diğeini Sitti Hatun'u Osmanlı Sultanı II. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed'e vererek iki taraflı kurduğu akarabalık diplomasisi ile Dulkadiroğulları'nın batıda Karamanlılar'dan, doğuda ise Akkoyunlu ve Karakoyunlulardan gelebilecek tehlikeyi önlemek istemiştir.

Süleyman Bey 1454'de vefat ederek yerine oğlu Melik Aslan Dulkadir beyi oldu ise de Dulkadir beyliğinde zafiyet görülmeye başladı. Akkoyunlulardan Uzun Hasan, Harput ve çevresini aldı. Osmanlı-Memlük rekabeti, Akkoyunlu hükümdarını Harput'u kuşatmaya sevketti. Uzun Hasan daha 1465 yılı başlarında Memluk sultanına 1464 Mayısında sakinleri tarafından kendisine teslim edilen Gerger kalesini Harput kalesiyle değişme teklifinde bulundu. Fakat Sultan Haşkadem Harput'un Dulkadirlilere ait olduğunu ifade ederek teklifi reddetti. Böylece olaylar beklenilenlerin aksine gelişti. Memluk Sultanı Uzun Hasan'ın Harput'u kuşatmasına engel olmadı. Rakibi Cihanşah'ın oğlu Pir Budak'ın isyanı ile uğraşmasından fırsat bulan Akkoyunlu hükümdarı Harput'u ele

geçirdi. Böylece Dulkadiroğulları Beyliği'nin 93 yıllık (1362–1455), Harput hâkimiyeti sona ermiş oldu.

HARPUT'TA DULKADİROĞULLARI İZLERİ

Kitabeler

Dulkadiroğulları Beyliği'nin Harput'ta kaldığına dair en önemli bilgilerin başında, Harput Kalesinde varlığı tespit edilen kitabelerdir. Bu kitabeler merhum Nureddin Ardıçoğlu tarafından yayınlanmıştır. Buna göre; Bu kitabeler **iki** adettir.

Birincisi 770 yani miladi 1369 senesine aittir ve kalenin garb duvarlarında tahminen 30 sene kadar evvel çöken bir burçun taşları arasından alınarak eski belediye bahçesinin arka kapısının kenerından duvara konulmuştu. Bu esas iki parçadan ibaret olduğu anlaşılan kitabenin ikinci parçasıdır. Birinbi parça meydanda yoktur. Herhalde bahsettiğimiz çöken burççun diğer taşları arasında kalmış veya parçalanıp kalmıştır. Mevcut olan

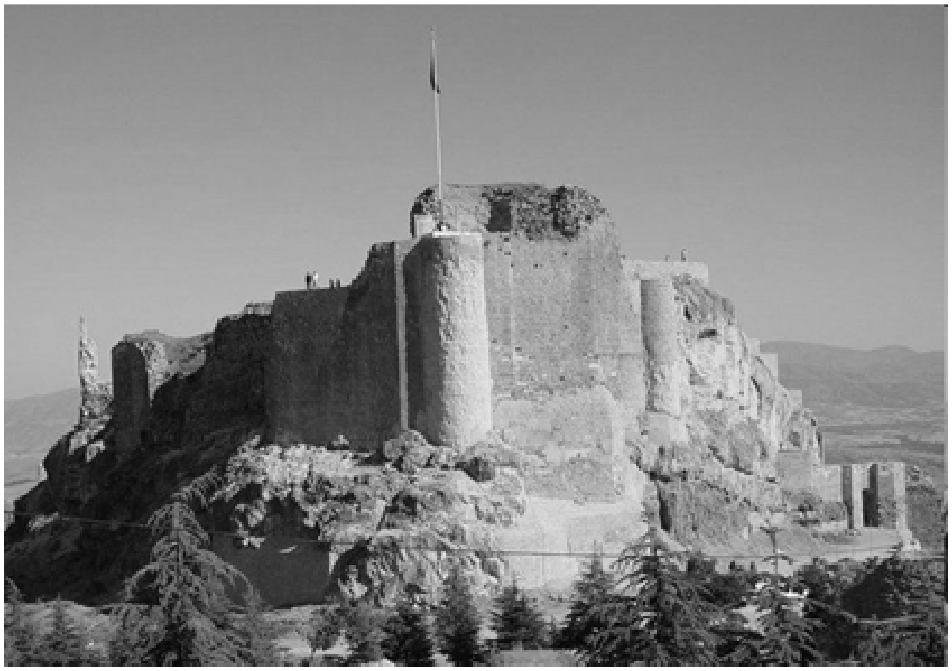
1. satırında : " … El-eş-ref ül- ali ül- Mevlevi ül- emiri " cümlesi görülür. İkinci satırında ise :"… İl ve İbrahim Bin Dulkadir- be tarih seb'ın ve seb'mie" kelimeleri yazılıdır.

İkincisi: Bu da kalenin şark duvarlarındaki gayet yüksek bir burcun üzerinde bulunmakta olup aşağıdan okumak mümkün değildir. Ancak 1936 yılında dördüncü umumi müfettişinin emriyle kurulan bir iskeleye çıkarak bunu okuyabildik.

Bu kitabede besmeleden ve " El- melikü lillahi vahid-ül kahhar" cümlesinden sonra

" cüdid fi eyyam-ı Mevlana Es- sultan El- melik ül- Eşref izzi nasruhu ma amele… El Maruf ül- Ali ül – Mevlevi … Halil ve İbrahim Bin Dulkadir- sene ihda ve seb'in ve seb'mie" metni okunmaktadır.

Nureddin Ardıçoğlu, Bu kitabelerin bir çok bakımdan tetkike değer olduğunu ifade eder. Seyfettin Curci'nin üç buçuk ay süren muhasarası esnesında kalede meydana gelen tahribat üzerine **Halil ve İbrahim Beylerin** esaslı bir tamirat yaptığını da özellikle belirtir.

Resim 1: Harput Kalesi

Resim 2: Harput Kale'sinde Dulkadiroğlu Halil ve İbrahim Beylerin Kitabesini Taşıyan Burç Doğu tarafında (Nureddin Ardıçoğlu, Harput Tarihi)

Resim 3: Harput Kalesi Surlarından Bir Görünüş

Resim 4: Kalenin batı duvarlarında yıkılan bir burçtan alınmış Dulkadiroğlu Halil ve İbrahim Beylere Ait Kitabe Parçası (Nureddin Ardıçoğlu, Harput Tarihi)

Resim 5: Kalenin Batı Surlarından Bir Görünüş

KAYNAKÇA

ARDIÇOĞLU Nureddin**; Harput Tarihi**,Ankara 1997, 2.Baskı.

AŞAN Muhammet Beşir**; Elazığ Bingöl ve Tunceli İllerinde Türk İskan İzleri (X1-XIII.Yüzyıl),** Ankara 1989.

GÖKHAN İlyas; ‘’Dulkadir Türkmenlerinin Diyarbakır ve Yöresindeki Faaliyetleri’’, **Maraş Tarihi’nden Bir Kesit DULKADİR BEYLİĞİ ARAŞTIRMALARI I,** Kahramanmaraş 2008.

KAYA Selim;’’Elbistan ve Maraş’ta Dulkadir Oğulları Hükümeti’’, **Maraş Tarihi’nden Bir Kesit DULKADİR BEYLİĞİ ARAŞTIRMALARI I**, Kahramanmaraş 2008.

YİNANÇ Refet;**Dulkadir Beyliği**, Ankara 1989.

YİNANÇ Refet;’’Dulkadiroğulları’’, **DİA,** c.IX,s.553-554.

SÜMER Faruk;**Safevi Devleti’nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Ankara 1992.

UZUNÇARŞILI İ.Hakkı; **Anadolu Beylikleri**,Ankara 1988.

DULKADİRLİ BEYLİĞİNİN TÜRK TARİHİ İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Prof. Dr. Hasan Basri KARADENİZ•

1-Dulkadirli Beyliğinin Türk Tarihindeki Yeri

Dulkadirli beyliği genel anlamda Türk tarihinde yer alan iki yüzün üzerindeki devletten birisidir. Gerçekte ise Dulkadirli beyliği, klasik dönemlerin devlet anlayışına göre teşkilatlanmasına yani ülke, başşehir, idari birimler, ordu vs. sahip olması; bundan başka kapsamlı kanunlarının mevcudiyeti[1]; hatta yaklaşık iki asır (1337–1515) boyunca varlığını devam ettirmesine rağmen, yine klasik dönem bağımsız devlet anlayışı içinde mevcut olması gereken hutbe okutmak ve para bastırmak (bazı kayıtlarda Şehsuvar Bey'in kendi adına para bastırdığı kayıtlıdır) gibi haklarını tabi oldukları Memluklular ve Osmanlılar adına kullanmaları yani adı geçen devletlere bağımlılığı sonucu tarihin hiçbir döneminde bağımsız bir devlet olamamıştır. Dulkadirli beyliği kuruluşundan XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar Memluklu ve bundan sonra yıkılışına kadar Osmanlı- Memluklu rekabeti çerçevesinde arada bazı fasılalar olsa da Osmanlı devleti himayesinde kalmıştır.

• Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta; hbasri@dumlupinar.edu.tr

[1] "Sûret-i Kanunnâme-i Âlâ'üddevle Beğ nukile'an'il-asli bilâ tagyirin velâtebdilin", Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunları ve Hukukî Tahlilleri*, C. VII, İstanbul 1994, s. 160.

Dulkadirli Beylerinin "Bey" Olmalarında Etkili Olan Faktörler

Dulkadirli beyleri aynı aileye mensup olmakla yani hanedanda herhangi bir değişiklik vuku bulmamakla birlikte, onların bu göreve gelmelerinde ailenin, eşrafın ve aday beylerin vasıflarının etkisinin yanı sıra, önceleri tabi oldukları Memlukluların daha sonra da adı geçen devletin ve Osmanlıların büyük tesiri olmuştur. Hatta bu devletlerin kabul etmediği bir şahıs "bey" olamamış yahut da " bey" olmasına rağmen bu görevde tutunamamıştır. Dulkadirli beyliği yapan on beyden beşinin Memluklular ve ikisinin de Osmanlılar tarafından öldürülmesi bu görüşümüzü teyit eder.

Yine, Dulkadirli beylerinin beyliklerini devam ettirmeleri bahsedilen devletlere sadakatleri ile orantılı olmuştur. Bu durumu ülkenin ailenin ortak malı kabul edilmesi sonucu, diğer fertlerin zaman zaman beylik iddiasında bulunması kolaylaştırmış; siyasî çıkarları doğrultusunda gerek Osmanlılar gerekse Memluklular, beylik iddiası ile ortaya çıkan Dulkadirli ailesi mensuplarına her türlü desteği vermişlerdir. Ayrıca, her iki devlet de birbirleri ile rekabetlerinde yine bu durumdan istifade ederek güç gösterisinde bulunmuşlardır. Mesela, Dulkadirli Beyi Sevli Bey'in Memluklu sultanı Berkuk tarafından öldürülmesinin ardından, Berkuk'un tasvibi ile onun oğlu Sadaka Dulkadirli beyi oldu. Fakat Anadolu Türk birliğini temine uğraşan Osmanlı sultanı Yıldırım Bayezid Sadaka'nın amcaoğlu Nasreddin Mehmet Bey'e destek vererek onun Dulkadirli beyi olmasını sağladı. Yine XV. asrın ortalarından itibaren yeniden Anadolu Türk birliğini kurmaya çalışan Osmanlı devleti, Dulkadirli beyliği ile ilgilenmiş ve Memlukluların desteklediği Şahbudak beye karşı önce Şehsuvar Bey'e daha sonra da Alaüddevle Bey'e yardım ederek onların Dulkadirli beyi olmaları sağlanmıştır. Bunların haricinde ki beylerin beylik etmesinde ise tek etkili güç Memluklular olmuştur.

Dulkadirli Beylerinin Bağımsızlık Çabaları

Bununla birlikte, Dulkadirli beyleri sürekli olarak bağımsızlık peşinde olmuştur. Sadece, Nasreddin Mehmet Bey (1399-1442) ve oğlu Süleyman (1442-1454) yumuşak bir siyasetle Osmanlılar ve Memluklulara karşı denge politikası takip etmişler ve bunda da başarılı olmuşlardır.

Bağımsızlık mücadelesinin en büyük delili ise bu uğurda beş Dulkadirli beyinin (Karaca Bey, Halil Bey, Sevli Bey, Melik Arslan Bey

ve Şehsuvar Bey) hayatlarını kaybetmesidir[1]. Dulkadirli beyliğinin teşekkülüne göz yuman Memluklu devleti onların bağımsızlık çabaları karşısında çok sert davranmış ve bu asi beyliği yola getirmek için beylerine suikast (Halil, Sevli ve Melik Arslan Beyler) dahil her yolu denemiştir.

Diğer taraftan, Dulkadirliler'in istiklal mücadeleleri kuruluşundan itibaren tabi oldukları Memluklularca, uçta mevcut asi bir beyin isyanı şeklinde telakki edilmiş ve bu asi beylerin tedibinde Suriye de bulunan valiler görevlendirilmiştir. Ne zaman ki, Suriye valileri bu işin üstesinden gelememiş o zaman ya kendisine tabi veya müttefiki durumunda bulunan Anadolu beyliklerinden (Karamanoğulları ve Ramazanoğulları) destek alınmış ya da merkezden yani Mısır'dan yardımcı kuvvetler gönderilmiştir. Buna mukabil, Dulkadirli beyleri de zaman zaman Memluklu devleti yönetimi ile ters düşen adı geçen devletin isyan eden beyleri ile iş birliğine gitmişlerdir.

Burada görüldüğü üzere Dulkadirliler'in bağımsızlıkta başarılı olamamaları, özellikle XV.yüzyılın ortalarına kadar, orta doğu da çok güçlü bir devlete yani Memluklulara tabi olmalarından kaynaklanır. Gerçi, bu tarihten itibaren de Osmanlı devleti büyük bir güç olarak zuhur etmiştir. Osmanlıların da hedefi önce Anadolu Türk birliği ve ardından da İslam birliği olduğu için, bu da Dulkadirlilerin aleyhine bir gelişme olmuştur.

Dulkadirli beyliğinin istiklal mücadelesinde iki bey ön plana çıkar. Bunlar Şehsuvar Bey (1467–1473) ve Alaüddevle Bey (1479–1515) dir. Bağımsızlık yolunda önceki beyler ve Şehsuvar Bey'in askeri mücadelelerinin aksine Alaüddevle Bey askeri gücün yanı sıra özellikle siyasî manevra yolunu tercih etmiştir.

Her ne kadar Memluklular Dulkadirlilerin istiklallerini engelliyor ise de tabii şartlar gereği varlıklarını ortadan kaldıramıyordu. Hâlbuki Osmanlılar için bu durum söz konusu değildi. Nitekim Şehsuvar Bey'in Dulkadirli beyi olmasını temin eden Osmanlı sultanı Fatih, Memluklular'a karşı başarılı bir mücadele veren aynı beye kendisinin Karamanoğulları üzerine yaptığı sefere iştirak etmediğini bahane ederek yardım etmemiştir. Gerçekte Fatih, Memlukluların Osmanlıların Karaman-ili üzerindeki hâkimiyetlerini kabul etmesi ve iyice güçlenen hatta bir kaynağa göre kendi adına para bastıran Şehsuvar Bey'in ileride

[1] Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği,* Ankara 1989, s.19, 27, 33, 61, 76.

Osmanlılar için bir tehlike olacağını görmesi sonucu, Memlukluların onu tedip etmelerine göz yummuştur[1].

Dulkadirli beyleri arasında bağımsızlık yolunda önemli adımlar atan beylerden birisi de son Dulkadirli beyi Alaüddevle beydir. Osmanlı ve Memluklu devletlerinin gücünü çok iyi bilen Alaüddevle Bey, her iki devletin rekabet alanı haline gelen ülkesini kurtarmaya ve büyük devletleri karşı karşıya getirmeye çalıştı. Bunda başarılı olan Alaüddevle Bey (1481–1486) yıları arasında vuku bulan savaşta tarafsız kaldı. Daha sonraki yıllarda ise her iki devlet ile dostluk kurdu.

Diğer taraftan, Osmanlı baskısına karşı Dulkadirlileri tampon bir bölge olarak kabul eden Memluklu devleti onları küstürmemeye gayret göstermiş; Alaüddevle Bey'in kendi asi beylerine yardımına fazla ses çıkarmamış; hatta bu beyin XVI. asrın başında Doğu Anadolu' da vuku bulan Akkoyunlu-Safevi mücadelesi sonucu, zuhur eden siyasî boşluktan istifade ile doğuya doğru genişlemesine engel olmamıştır.

Bununla birlikte, diğer Dulkadirli beylerinden daha fazla serbestliğe sahip olan Alaüddevle Bey H.906/M. 1501 tarihli vakfiyesinde "sultan" unvanını kullanmasına rağmen[2], H.907/M. 1502 tarihli Maraş Ulu Cami kitabesinde Memluklu sultanı Kansu Gavri'nin adını kendinden önce zikretmiştir. Bu da Dulkadirliler'in en serbest hareket ettikleri Alaüddevle Bey zamanında bile bağımsız olmadıklarını gösterir.

Dulkadirli Beyliğinin Büyüyememesinin Sebebi Nedir?

a-*Dış Faktörler:* Türk devlet ve beyliklerinin ömürlerini dikkate alındığında uzun müddet varlığını devam ettiren Dulkadirli beyliği, Anadolu da istikrarsızlığın olduğu ve siyasî bütünlüğün bulunmadığı XIV. asrın ortalarında kurulmasına rağmen niçin bir devlet olamadı? Dulkadirliler, aynı dönemde uçta bulunan ve kendileri gibi bir aşiret olan Osmanlıların sahip olduğu "cihad" yapma imkânına sahip olamadılar. Dolayısıyla gazilerden mahrum kaldılar. Diğer bir ifade ile Selçukluların mirasçısı olarak kendilerini gören Karamanoğulları ve öteki Anadolu beylikleri gibi kapalı bir alanda olmaları ve etraflarının Türk ve Müslüman devlet ve beylikler ile çevrili olması Dulkadirlilerin hareket sahasını kısıtladı. Gerçi beyliğin kuruluş aşamasında Çukurova

[1]Kazım Yaşar Kopraman, "Osmanlı- Memluk Münasebetleri", *Türkler,* C.IX, Ankara 2002, s.478.; Selahattin Tansel, *Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri,* İstanbul 1999, s.338.

[2] Yinanç, a.g.e., s.106.

Ermeniler'ine karşı mücadele verilmiş ise de bu bölgeyi Ramazanoğulları'nın ele geçirmesi ile bu taraftan da önleri kesilmiş oldu.

Benzer bir durum diğer Anadolu beylikleri, hatta Osmanlılar içinde geçerlidir. Şöyle ki, Osmanlı beyliği XV. yüzyılın başında Bitinya, diğer bir ifade ile Güney Marmara bölgesini fethetmiş ve Marmara denizine çıkmıştır. Teknelerden oluşturduğu küçük donanma önce Gemlik, daha sonra kurulan donanma ise İzmit'te güçlü Bizans donanması tarafından batırıldı. O günkü şartlarda Osmanlıların İstanbul'u fethetmesi hemen hemen imkânsızdı. Gerçek olan Osmanlıların da diğer beylikler gibi sıradanlaşmış olmasıdır[1].

Osmanlılar bu büyük meseleyi, komşusu Karesi beyliğinin eski Türk devlet yönetim anlayışından kaynaklanan iç çekişmelerinden istifade ile, bu beyliği sulh yoluyla ilhak edip, Rumeli'ye geçip ve burada büyüyerek güçlü bir devlet haline gelerek aşmıştır[2].

Akdeniz, Ege ve Marmara denizlerine ulaşan Karasi, Saruhan, Aydın, Menteşe ve Hamitoğulları beylikleri de aynı gerçek ile karşı karşıya kaldılar. Hatta, bu büyük engeli aşmak için Aydınoğlu Umur Bey (1327-1348) yılları arasında Ege denizi, Mora, Yunanistan vs. 26 gaza yapmasına, zaferden zafere koşmasına rağmen[3], Saruhan beyliğinin çok küçük bir beylik olması ve çabaların kalıcı olmaması sonucu, bu başarılar saman alevi gibi oldu ve Umur Bey'den sonrası gelmedi[4].Gerçekte sınırlı bir iktisadì ve askerì güç ile bunu temin etmek mümkün değildi.

Bundan başka, Selçuklular'ın yıkılmasının ardından Anadolu tahtının en büyük adayı Karamanoğulları da aynı kaderi paylaştı. Karamanoğulları, güneyden güçlü Memluklu devleti ve Akdeniz; doğudan Dulkadirli beyliği ve Eretna devleti; kuzeyden Osmanlı devleti ve batıdan Hamit ve Germiyan beylikleri ile çevrili idi. 1380'lerde özellikle çıkış yolu olarak gördüğü batıdaki zayıf beyliklerin kendisine sınır bölgeleri Osmanlılar gibi güçlü bir rakibe terk etmeleri üzerine, Karamanoğulları'nın bu taraftan da önü kesildi. Karamanoğulları ya Anadolu tahtına veda edecekti ya da bu büyük rakibi ile çatışacaktı.

---

[1] Hasan Basri Karadeniz, " Kuruluş Döneminde Anadolu Beylikleri Arasında Osmanlıları Öne Çıkaran Faktörler", *Kuruluş ve Çöküş Süreçlerinde Türk Devletleri Sempozyumu Bildirileri*, (5-6 Kasım 2007 Sakarya), Sakarya 2008, s.233-247.

[2] Karadeniz, a.g.e., s. "gös.yer."

[3] Enveri, *Düstürnâme*, Haz. M.Halil, İstanbul 1928, s.71.

[4] Dukas*, Bizans Tarihi*, Çev. VL. Mirmiroğlu, İstanbul 1956, s.14-17.; Himmet Akın,, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Araştırmalar*, Ankara 1968, s.52-54.

Osmanlılar ile Karamanoğulları arasında hep Konya civarında vuku bulan ve ikincinin mağlubiyeti ile sona eren dokuz-on savaş mevcuttur [1].

Bu bağlamda, Dulkadirliler'in Türk devlet ve beyliklerine doğru büyümesi mümkün değil mi idi? Bağımsız bir devlet olmanın büyük ve güçlü olmakla mümkün olacağının idrakinde olan Dulkadirli beyleri bu hususta önlerine çıkan bütün imkanları değerlendirmeye çalışmışlardır. Fakat yukarıda da ifade edildiği üzere, Dulkadirlilerin bağımsız olamamalarında en büyük faktör olan tabi oldukları Memluklu devleti onların büyümelerini de engellemiştir.

Şöyle ki, XV. yüzyılın ortalarına kadar orta doğunun en büyük devleti olan Memluklu devleti Anadolu, Suriye ve Irak'ta ki siyasî teşekküller üzerinde doğrudan ve dolaylı bir nüfuza sahipti. Dulkadirlileri kontrol altında tutmayı ve bu sayede Suriye'de ki hâkimiyetini emniyete almayı kendine siyaset edinen Memluklu devleti, Dulkadirli beyliğini güneyden Suriye valileri ile kontrol eder iken, batıdan da yine kendine tabi Ramazanoğulları ve üzerinde nüfuzu bulunan Karamanoğulları sayesinde onların hareket sahasını kısıtlamıştır. Dulkadirli beyliğinin doğu ve kuzeydoğusunda yine güneyden-kuzeye daha sonra da batıya doğru Antep, Birecik, Rumkale, Besni, Gerger, Malatya, Harput ve Darende koridorunun Memluklu devletinin doğrudan hâkimiyetinde olması sonucu, bu beyliğin önü bu taraftan da kesilmişti. Bu da XIV. yüzyılın ortalarından XV. asır ortalarına kadar doğu Anadolu'da vuku bulan Akkoyunlu-Karakoyunlu çekişmesi sonucu, zuhur eden siyasî boşluktan Dulkadirliler'in istifade edememelerine sebep olmuştur.

Dulkadirliler, güney, batı, doğu ve kuzeydoğudan Memluklu devleti tarafından kıskaca alınmıştır. Dulkadirliler'in kuzeyinde de komşularının sırasıyla Eratnalılar, Kadı Burhaneddin Ahmed ve sonunda da Osmanlı devleti gibi güçlü devletlerin olması, onların bu yönde de gelişmesini engellemiştir.

Bununla birlikte, Dulkadirliler zaman zaman bu çemberi yarmaya çalışmışlardır. Batıda Kayseri ve civarı için Karamanoğulları ile, güneyde Antep ve etrafı için Memluklular ile ve doğuda Harput, Malatya ve kuzeydoğuda da Darende için Akkoyunlu ve Memluklular ile ve son olarak da XVI. yüzyıl başlarında Diyarbekir bölgesi hakimiyeti için Safevi devleti ile çetin mücadelelere girişmişlerdir. Dulkadirliler bu çekişmelerde bazen muvaffak olmuş ise de sürekli ellerinde tuttukları saha, *Kayseri- Malatya-Maraş* üçgeni arasında kalan yer olmuştur.

[1] Şehabettin Tekindağ, "Karamanlılar", *İA,* C.VI, s.316-330.

b-*İç Faktörler:* Dulkadirliler'in büyüyememelerinin bir sebebini de kendi iç bünyelerinde aramak gerekir. Şöyle ki, Türk devlet geleneğinde mevcut olan ülkenin, ailenin müşterek tasarrufunda olması düşüncesinin bütün Türk devlet ve beyliklerinde olduğu veçhile[1], Dulkadirlilerde de bulunması[2] büyük devletlerin yanında bir beylik olarak daima onların aleyhine olmuştur.

Halbuki Osmanlı devleti, eski Türk devlet anlayışını kuruluş sürecinden itibaren uygulamamış, hanedanın diğer üyeleri tasfiye edilmiş, devlet padişah ve oğullarının elinde kalmıştır. Yine, Osmanlılar eski Türk devlet geleneğinde mevcut olan beylerin fethettikleri yerleri evladına intikal edecek şekilde yönetme yani "kılıç hakkı" nı onlara vermemiştir. Bunların yanısıra, Onlar Bizans ucunda olmanın avantajları ve Anadolu'daki kısır çekişmelerden uzak batıya dönük siyasetlerinin sonucu, diğer Anadolu beyliklerinin önüne çıkıp hem Anadolu Türk birliğini kurdular hem de cihan devleti oldular[3].

Dulkadirli beylerinin birbirleri ile beylik mücadelesini, Memluklu ve Osmanlılar sürekli kendi lehlerine kullanmışlardır. XIV. asrın sonunda Sadaka Bey- Nasrettin Mehmet Bey ve XV. yüzyılın ikinci yarısında Şah Budak Beyi ile önce Şehsuvar Bey, sonra Alaüddevle Bey arasındaki beylik kavgası bu türden çatışmalardır. Bundan da öte, bu beyliğin şehzadeleri arasında vuku bulan bir çekişmede beyliğe büyük zarar vermiştir. Öyleki, 1435 yılında Nasreddin Mehmet Bey'in oğlu Feyyaz ile yeğeni Hamza'nın Maraş'ta çatışmalarından istifade eden Karamanoğulları, Kayseri, Ürgüp, Develi vs. Dulkadirliler'den geri almıştır[4].

Dulkadirli Beyliği'nin Varlığını Uzun Müddet Devam Ettirmesi

XIV. yüzyılın hemen başında Anadolu Selçuklu devletinin yıkılması ve İlhanlıların Anadolu da tam bir hâkimiyet tesis edememesi sonucu, Anadolu da yaklaşık yirmi civarında Türk beyliği kuruldu. Bu beyliklerden en uzun ömürlü olanları ise Ramazanoğulları ve Dulkadirli beylikleri olmuştur. Dulkadirli beyliğinin bulunduğu bölge, uzun müddet tabi oldukları Memluklu devletinin merkezi Mısır'a oldukça uzak bir

[1] Halil İnalcık, " Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telâkkisiyle İlgisi", *AÜ. SBFD*, S.1
(Ankara 1959), s.69-94.
[2] Yinanç, a.g.e.s., 106.
[3] Karadeniz, a.g.m., s.238-240.
[4] Yinanç, a.g.e., s.48-49.

mesafededir. Öyle ki tarih boyunca güney merkezli Emevi, Abbasi ve diğer Türk-İslam devletleri coğrafi engeller sebebi ile Toroslar'ın ötesinde yani Anadolu da hiçbir zaman tam hâkimiyet kuramamışlardır. Diğer bir ifade ile Osmanlıların Viyana önlerinde tabii olarak durdukları gibi, Memluklular da Toroslar önünde durmuşlardır.

Ayrıca, Dulkadirli beyliğini ortadan kaldırma çabasında zorlanan Memluklu devleti kendisine tabi olan bu beyliği dış baskılara karşı yine kendi çıkarları için korumuştur. Memluklular, güney, batı, kuzeydoğu ve doğu da Dulkadirli beyliğinin büyümesini yukarıda bahsedilen unsurlar ile engeller iken, aynı zamanda aynı güçler ile onlara karşı dıştan gelecek saldırılara karşı kalkan vazifesi de yapmaktaydı. Nitekim bu himaye sayesinde Akkoyunlular, Safeviler ve son ana kadar Osmanlılar Dulkadirliler'i ortadan kaldıramadı.

Diğer taraftan İlk hedefi Balkanlar'da Türk fütuhatını gerçekleştirmek olan Osmanlı devleti, fırsat buldukça da Anadolu Türk birliğini temin için gayret sarf etmiştir. Orhan Gazi, Karesi ve I. Murad Germiyanoğulları beyliklerini Osmanlı devletine ilhak etti. Yıldırım Bayezid ise kısa zamanda Anadolu beyliklerini Osmanlı devletine katarak Anadolu Türk birliğini sağlamada önemli adımlar attı, hatta Selçukluların mirasçısı ve Osmanlı devletinin en büyük rakibi Karamanoğulları'nı ortadan kaldırdı. Sıra hem hudut oldukları Ramazanoğulları ve Dulkadirliler'e gelmişti. Nitekim Yıldırım Bayezid, Dulkadirli beyleri arasında vuku bulan beylik mücadelesinde, Sadaka Bey'e karşı Nasreddin Mehmet Bey'e destek vererek niyetini izhar etti. Ancak 1402 Ankara savaşının ardından, Osmanlı devletinin sarsılması ve Anadolu beyliklerinin yeniden müstakil olması sonucu, Dulkadirliler şimdilik kurtuldu. Osmanlıların toparlanması ve Anadolu da I. Bayezid'in dönemi sınırlarına ulaşması ancak Fatih ile birlikte gerçekleşti. Fatih 1466 yılında Karamanoğulları'nı kesin olarak ortadan kaldırdıktan sonra Osmanlıların önü açıldı. Diğer bir ifade ile, Osmanlıların Anadolu Türk birliğini temin gayretleri 60-70 yıl gecikme ile devam etti. Buna bağlı olarak, Osmanlıların Dulkadirli beyliğine yeni bir siyasî müdahalesi 1460'lı yıllarda Fatih'in Şehsuvar Bey'e yardımıyla başladı[1].

Burada görüldüğü üzere Dulkadirli beyliğinin uzun müddet varlığını devam ettirmesinde onun bulunduğu bölgenin, Osmanlı devletinin merkezine oldukça uzak olması ve arada bir çok beyliğin bulunmasının önemli etkisi olmuştur. Fakat XVI. yüzyılın başına gelindiğinde Anadolu da giderek "beylik" döneminin bittiği ve onun

[1] İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* C.I, Ankara 1982.

yerini tek bir dile, millete ve vatana dayalı bir devletin yani Osmanlıların aldığı dikkat çekmektedir.

XVI. asrın büyük devleti Memluklu devletini, Sina çölü gibi tabii bir engeli aşarak ortadan kaldıracak güce erişen Osmanlı devletinin karşısında Dulkadirlilerin durması mümkün değildi. Nitekim de öyle oldu. Diğer bir ifade ile XVI. yüzyıl Orta- Doğu siyasî atmosferine göre Dulkadirli beyliği ömrünü tamamlamıştı.

Bundan başka, Nasreddin Mehmet Bey ve oğlu Süleyman'ın barışçı politika takip etmesi ve gerek Osmanlılar gerekse Memluklular ile akrabalık kurması, daha sonra da Alaüddevle Bey'in iki büyük devlet arasında denge siyasetini takip etmesi de Dulkadirli beyliğinin ömrünü uzatmıştır.

Dulkadirli beyliğinin uzun müddet varlığını devam ettirmesinde etkili olan yukarıdaki faktörlerin yanı sıra, nüfusun büyük kısmının konar-göçer olması da önemlidir. Nitekim benzer özeliklere sahip Karamanoğulları da bu sayede uzun müddet Osmanlılar karşısında tutunabilmiştir. Karamanoğulları'nın esas askeri gücünü teşkil eden Turgudoğulları, Bayburdoğuları, Varsaklar, Kosunlar gibi Türkmen aşiretleri konargöçer idi. Bunlar, Osmanlılar karşısında tutunamadıkları an konar-göçerlik avantajlarını kullanarak sürüleri ile birlikte kısa zamanda geçit vermez Toroslar'a sığınmakta idiler[1].

Dulkadirliler de Memluklular'a ve Safevilere karşı aynı yolu takip etmişlerdir. Elbistan ve Maraş'ın etrafının dağlar ile çevrili olması, sıkıştıkları zaman onlar için sığınma yerleri olmuştur. Mesela, Safevi hükümdarı Şah İsmail karşısında tutunamayan Alaüddevle Bey, Turna dağına sığınarak bu badireyi atlatmıştır[2].

Dulkadirlilerin Osmanlı İlhakına Karşı Direnişi

Dulkadirli beyliğinin son zamanlarına kadar bir aile-aşiret beyliği olması yani kendi oymaklarına dayanması beyliğin sağlam bir alt yapısı olduğunun delilidir. Konar-göçer aşiretlerin kendi bünyelerinden çıkardıkları bir beyin etrafında toplanmaları ve kader birliği etmeleri, yaşadıkları hayat şartlarının ağırlığınında etkisi dikkate alındığında doğal bir durumdur. Bu aşiretler dağların kendilerine bahşettiği tabii korunmanında katkısı ile felaket günlerinde kolay kolay dağılmamakta ve

[1]Şehabeddin Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, C.VI, s.316-330.
[2]Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1992, s.30.

kendi bey ailelerinin haricinde bir ferdi kendilerine lider kabul etmemekte idiler.

Hatta yurtları başka siyasî teşekküller tarafından zapt edilse de onlara karşı uzun müddet direnmişlerdir. Bu bağlamda, beyliğin esas gücünü konar-göçerlerin teşkil ettiği Karamanoğulları Osmanlıların ilhakına karşı, aşiret dayanışması ile yaklaşık yarım asır direnmiştir[1]. Osmanlı devletinin Dulkadirli beyliğini ilhakı aynı özelliklere sahip Karamanoğullarına göre çok daha kısa on beş yıl (1515-1530) sürmüş, fakat bu ilhakda zorlu bir süreç sonucu gerçekleşmiştir.

Şöyle ki, Osmanlı ordusu 1515'de Maraş yakınlarındaki Ördekli'de Dulkadirli beyliği kuvvetlerini mağlup etmesine rağmen daha evvel 1461'de Candaroğlu beyliğinin ilhakında olduğu gibi, bu beyliği konjonktür gereği hemen ilhak etmemiştir. Çünkü, Dulkadirlilerin tabi olduğu ortadoğunun en güçlü devleti Memluklular bu esnada Osmanlıların en ciddi rakibi konumunda idi. Bu sebeple Osmanlılar, kendilerine büyük hizmeti geçen Şehsuvaroğlu Ali Bey'i bir ara formül ile Dulkadirli beyi yapmışlardır. Fakat, 1517'de Osmanlıların bu büyük rakiplerini ortadan kaldırması, bölgedeki bütün dengeleri değiştirmiş, hatta yok etmiştir. Sonuçta, Dulkadir beyliği devlet içinde devlet, başka bir ifade ile, deniz içinde bir ada olarak kalmıştır. Nitekim, karşılıklı hamlelerin ardından Osmanlılar, 1522'de yakın geçmişte devletlerine büyük katkı sağlayan bu değerli Dulkadirli beyi Ali Bey'i bir bahane ile ortadan kaldırmıştır[2].

Ali Bey'in Çaldıran, Ördekli, Mercidabık, Ridaniye savaşlarına katılmasına; ayrıca, Bozoklu Celal ve Suriye'de Canberdi Gazali isyanlarının bastırılmasında önemli hizmetleri olmasına ve merhum padişah Yavuz Selim ile özel bir dostluğu bulunmasına rağmen, mevcut padişah Kanuni Süleyman tarafından katledilmesi[3], özellikle Dulkadirli toplumunu incitmiş, bu olaya atfen halk arasında "*Osmanlı yiğit basandır"* sözü Anadolu'da yaygın olarak söylenir olmuştur[4].

Şehsuvar oğlu Ali Bey'in katli sonucu, Osmanlılar ile bölge halkı arasında bağlar kopmuş; bu durumu Dulkadirli halkı kabullenememiş ve farklı sebepler ile de olsa Osmanlılara karşı, 1526-1527 senelerinde

[1]Şehabeddin Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar", *İÜ. Ed. Fak. TD*., C.XIII, S.17-18, (İstanbul 1963), s.43-76.
[2] Hasan Basri Karadeniz, "Osmanlı Devleti'nin Beylikleri İlhak Siyaseti ve Dulkadirli Beyliği'nin İlhakı", *Türkler*, s.486-489.
[3] Yinanç, a.g.e., s.98-105.; Karadeniz, a.g.m., s.488.
[4] Sümer, a.g.e., s.75.

Bozok ve Elbistan yörelerinde üst üste, Sülünoğlu Koca, Baba Zünnun ve Kalenderoğlu isyanları vuku bulmuştur[1].

Özellikle, Kalenderoğlu isyanı boyutu ve içeriği bakımından diğerlerinden daha önemli ve dikkat çekicidir. Bozok ve Elbistan yörelerinde ortaya çıkan ve önceki isyanlardan kapsamlı olan bu isyanı farklı kılan husus evvelkilerin halk, Kalenderoğlu isyanının ise halkın yanında ellerinden timarları alınan Dulkadirli sipahilerin iştiraki ile çıkmasıdır. Bu isyanın bastırılmasında Osmanlı kuvvetlerinin üst üste mağlup olması üzerine, Veziriazam İbrahim Paşa gerekli tedbirleri aldı. Dulkadirli "boy" beylerinin gönlünü aldı ve onların isteklerini yerine getireceğini vaat etti[2]. Bununla birlikte, bu meselenin çözümü hiç kolay olmamıştır. Bu hususla alakalı olarak 1533 ile 1546 yılları arasında merkezden Dulkadirli beylerbeyine tam 13 ferman gönderilmiş; bölge sipahilerinin meseleleri çözülmeye ve onların Osmanlı timar sistemine intibak etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır[3].

Osmanlıların Dulkadirli Coğrafyasında Manevi Manevi Meşruiyet Arayışı

İşte, yukarıda görüldüğü üzere Osmanlılar, ilhakında zorlandıkları Dulkadirli beyliğinin büyük çoğunluğu konar-göçer aşiret yapısına dayalı halkına kendilerini kabul ettirmek ve bu bölgede manevi meşruiyet tesis etmek amacıyla bir menkıbede yer alan kerâmeti gündeme getirmek zorunda kalmışlardır. Bu kerâmet, ilginçtir tamda bu zaman diliminde eserini kaleme alan büyük düşünür, devlet adamı, şeyhülislâm ve tarihçi Kemalpaşazâde'nin, Dulkadiroğlu Şehsuvar Bey üzerinden kaydettiği menkıbede yer alır.

Dikkati çeken bir hususta, bu kerâmetin Dulkadirli beyliğinin en meşhur ve saygın beyi Şehsuvar Bey'in başından geçmesi ve onun dilinden anlatılmasıdır. Ayrıca, kerâmetin gelişimi incelendiğinde siyasî hadiseler ile uygunluk gösterdiği de bir gerçektir[4]. Bu kerâmet sade ve özetle şöyledir;

---

[1] Peçevi İbrahim, *Peçevi Tarihi*, Haz. B. Sıtkı Baykal, C.I, Ankara 1992, s.92-94.
[2] Peçevi, a.g.e., s.93-94.
[3] İbrahim Solak- Alaaddin Aköz, " Dulkadir Eyaleti Ait Bir Kanunname Sureti (1533-1546)", *Dulkadir Beyliği Araştırmaları- II,* Kahramanmaraş 2008, s.88-105.
[4] Öncelikle bu menkıbe ile gerçekte Şehsuvar Bey'in yakalanması, Kahire'ye getirilmesi ve halka teşhir edilmesi örtüşür. Şöyleki, Şehsuvar Bey Zamantı kalesinde esir edildiğinde, Memluklu komutanı Yeşbek'in emri ile Şam valisi Berkuk Şehsuvar Bey'e hilat giydirmişti. Fakat bu hilatın altında boyuna geçecek şekilde bir tasma bulunuyordu. Böylece, Dulkadirli beyi zincire vurulmuştu. Hatta, bu durumu gören Şehsuvar Bey'in

"Bu mahalde tuhaf bir hadise naklolur ki, merhum Sultan Mehmed (Fatih) Han'ın açık kerâmetidir. Râvi eydür: Şam çerisi (Memluklu askeri) Şehsuvar Bey'i esir ettiğinde Semendûn (Zamantu) Kalesi'nden Mısır'a götürdüler. Mısır askerinin komutanı Yeşbeğ (Yeşbek) seslendi: "Var Şehsuvar Bey'in hatırını sor, gör ne söyler" O dahi yanaştı, onunla konuştu. O esnada aralarındaki konuşmayı işittim. Şehsuvar Bey "Bu zincir üç yıldır boynuma vurulmuştu. Benden başka hiç kimse bilmezdi. Bir kara ve sert, güçlü kimse zincirin ucunu tutardı. Nereye gitsem benimle gelirdi. Gece gündüz yanımdan ayrılmazdı. Bunun sebebi, zamanında Sultan Mehmed Han'a isyan ettim. Doğru yoldan ayrıldım. Şarap meclislerinde ahbap ve yakınlarım ile çokça şarap içip gurura kapıldım. Hudâvendigâr (Fatih)'ın kapısına muhtaç olmadığımı izhar ederek, istiklâl davası edip, kimseye ihtiyacım olmadığını söyledim." Daha sonra dedim ki "Bundan sonra yeryüzünün sultanı da olsa itaat etmem. Osmanoğlu'na baş eğip hizmet etmem. Ben dahi onlar gibi sultanım. Devletim, halkım var, zengin bir ülkem, galip askerim var. Kimden ne korkum var" dedim. Orada bulunanlar benden bu ham sözleri duydular. İçlerinden birkaç müfsid kimse "sen bu sözünde sadık isen, Osmanoğlu'nun sana verdiği sancağı ve tablı getir, karşımızda parçala, muhalefetini gizli değil açıkça yap" dediler. Ben de şarabın etkisi ile gururlandım. Sultan Mehmed'in verdiği ve benim savaşta arkamda güvencem olan 'alemi sohbet yerine getirip parça parça ettiler. Hemen bu bela vuku buldu. Kaba ve çirkin bir şahıs karşımda belirdi. Bir elinde zincir bir elinde direk vardı. Zinciri boynuma taktı, engelleyemedim. Kendisi zincirin ucunu tutup karşımda durdu. Zannettim ki bana vaki olan bu hali herkes gördü. Fakat, orada bulunanlarda herhangi bir değişiklik olmayınca anladım ki kimse bu durumu görmedi. Nereye gitsem o şahıs benden ayrılmıyor, zincir elinde karşımda duruyordu. Sadece Kur'an okurken ve ibadet yaparken ondan kurtuldum. Anladım ki bu hal şeytani değil emr-i rabbanidir. Allah'dan gelen bir beladır. O günden beri halim kötü oldu, canıma yetti. Üç yıl tamam olunca Şamiler (Memluklular) elinde esir oldum. Bu zincir boynuma vuruldu. O hali ben görürdüm, halk görmezdi. Fakat, esir olunca halk dahi gördü[1].

Bu menkıbede geçen kerâmette, kutsiyeti tasdik edilmiş kutsal bir hanedana; hatta İstanbul'un fethi ile Hz. Peygamber'in hadisindeki

adamları kılıçlarını çekip müdahale etmişseler de Memluklular tarafından etkisiz hale getirilmişlerdir. Bu bey Kahire'ye getirildiğinde ise üzerinde siyah bir elbise, başında büyük bir sarık vardı. Boynunda zincirli bir halka takılı idi. Yinanç, a.g.e., s.75-76.

[1] İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman, VII. Defter*, Haz. Şerafettin Turan, Ankara 1991, s.394-396.

övgüye mahzar olmuş Fatih'e isyanın, anında ilâhi cezaya muhatap olacağı vurgulanmaktadır. Nitekim kerâmete göre Şehsuvar Bey, tâbiliğin simgesi olan Osmanlı "sancak ve tabl"ını parçalattığı yani isyan ettiği için bu manevi cezaya çarptırılmıştır.

İşte tam bu sırada yani ilhak sürecinin zorlu günlerinde söz konusu kerâmetin kaydedilmesi, Anadolu kamuoyunda yayılması ve konuşulması, muhtemelen Osmanlılar lehine halk üzerinde manevi bir baskı yapmış; Onların Osmanlı hâkimiyetini benimsemesinde etkili olmuştur[1].

2-Dulkadirli Beyliğinin Türk Tarihi İçindeki Önemi

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Dulkadirliler'in iki yüzün üzerindeki Türk kökenli siyasî teşekkülden biri olması, Türk tarihi açısından başlı başına bir önem arz eder.

Diğer taraftan, bir toprak parçasının bir ırka ait olmasında ya da vatan sayılmasında ölçüt o milletin mevcut coğrafya üzerinde geçmişte bıraktıkları izler ve hali hazırda buradaki varlıklarıdır. Geçmişteki izler, camii, medrese, zaviye, han, çarşı, hatta mezarlıklar gibi fizikî (mimarî) eserler, onamastik (yer adları) ve hem geçmişte hem de günümüzde mevcut olan ise demografi (nüfus) dir. Bunlardan ilk ikisi aynı zamanda bir ırkın toprak üzerindeki tapularıdır.

Yaklaşık iki asır boyunca varlığını devam ettiren, Oğuzlar'ın Bozok koluna mensup Türkmenler (Dulkadirliler) XIII. asrın sonlarından itibaren Suriye taraflarından Elbistan ve Maraş yöresine gelmişler ve bu toprakları kendilerine yurt tutmuşlardır. Böylece Maraş, Elbistan, Bozok (Yozgat), Kırşehir, Kayseri, Rumkale (Halfeti), Kars-ı Maraş(Kadirli) gibi bölgelerin Türkleşmesini sağlamışlardır. Yine Çukurova' nın Ermeniler' den alınması ve Türk vatanı yapılmasına Ramazanoğulları ile birlikte yardımcı olmuşlardır.

Şöyleki, askeri güçlerinin çok büyük bir kısmını hareketli ve dayanıklı konar-göçerlerin teşkil ettiği Anadolu beyliklerinin son halkalarının da Osmanlılar tarafından (Candaroğulları, Karamanoğulları, Ramazanoğulları ve Dulkadiroğulları) ortadan kaldırılması sonucu

[1] Hasan Basri Karadeniz, *Osmanlılar İle Beylikler Arasında Anadolu'da Meşruiyet Mücadelesi*, İstanbul 2008, s.85.

Rumeli'de olduğu gibi Anadolu'ya da Osmanlı barışı "Pax Ottomanica"gelmiştir.

SANCAK	KAZA	MEZRAA		KÖY	
		1520-30	1563-75	1520-30	1563-75
Maraş	Merkez	489	368	241	360
"	Elbistan	234	247	165	209
"	Zamantu	312	205	86	157
Bozok	Bozok	884	505	6	629
T0PLAM		1919	1325	498	1355

Tablo-I XVI. Yüzyılda Dulkadirli Beyliği Esas Topraklarında Kırsal Yerleşmeler

Bu huzur ortamının etkisi ile, özellikle XVI. asrın ikinci çeyreğinden itibaren Anadolu'nun muhtelif yörelerinde, Konya ovasında, İçil'de, Kayseri bölgesinde vs. konar göçerler yerleşik hayata geçmiştir. Bu süreçte, eski Dulkadirli beyliği topraklarına dahil olan Maraş, Bozok, Zamantı ve Elbistan taraflarında sakin konar- göçer Türkmenler de kademeli olarak yerleşik hayatı tercih etmişlerdir.

Bu tabloda Dulkadirli beyliğinin esas topraklarının önemli bir kısmını kapsayan Maraş sancağı merkez, Elbistan ve Zamantu kazaları ile Bozok sancağı merkez kazasının XVI. asra ait yerleşim değişimleri yer almaktadır[1]. Bu kazaların toplamında 1520-1530 yıllarında üzerinde konar-göçerlerin sakin olduğu 1919 mezraa mevcut iken, bu sayı 1563-1575 senelerinde 1325'e düşmüştür. Buna mukabil, 1520-1530 yıllarında 498 olan köy (karye) adedi 1563-1575 senelerinde 1355'e yükselmiştir. Sonradan teşkil edilen köylerin tamamı Dulkadirli Türkmenlerinin kurdukları yerleşim yerleridir. Bu tabloda dikkati çeken önemli bir nokta 1520'li yıllarda Bozok kazasında 6 köy mevcut iken, 1570'li senelerde bu sayının 629 gibi çok yüksek bir rakama ulaşmasıdır. Bu köylerin tamamının konar-göçerler tarafından teşekkül ettiği kuvvetle muhtemeldir. Bununla birlikte, 629 köyden 227'sinin isimleri yanında sakinlerinin hangi kabile veya oymağa mensup olduklarına dair kayıtlar vardır[2].

İşte, Dulkadirli Türkmenleri başta esas yurtları olan Maraş, Elbistan ve Bozok bölgesine ve Anadolu'nun muhtelif bölgelerine

[1]Karadeniz, "Osmanlı Devleti'nin Beylikleri İlhak…", s.494.
[2] Yunus Koç, *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskan ve Nüfus Yapısı,* Ankara 1989, s.41.

yerleşerek demografik bakımdan buraları günümüze gelecek şekilde Türkleştirmişlerdir. Mesela, XVI. asrın ilk çeyreğinde yapılan tahrir sonuçlarına göre, Zulkadriyye vilayetinde[1] toplam 69.481 hane nüfusun 48.665 hanesi ni konar-göçer Dulkadirli Türkmenleri, 18.158 hanesini yerleşik Müslüman Türkler ve 2.631 hanesini de Hıristiyanlar teşkil etmekteydi. Başka bir ifade ile bu vilayetin nüfusunun %70'i konar-göçer idi[2].

Ayrıca, XVI. asrın başlarında bazı Dulkadirli oymakları muhtemelen Osmanlı devletinin bu bölgeyi ilhakında zuhur eden bazı problemler sonucu batıya göç etmişlerdir. Turgud kazâsı Atçekenleri arasında yurdu olmayan ve tahrir defterinde "*haymana*" diye kaydedilen küçük bir Dulkadirli oymağı mevcuttur[3]. Diğer sayım defterlerinde bulunmayan bu cemâat muhtemelen başka bir bölgeye göç etmiştir. Bu şekilde Ankara kazâsında, Dulkadirli yöresinden gelmiş yedi cemâat 192 nefer nüfuslu Karalar taifesi[4] ve 6 nefer nüfusu olan Perâkende-i Dulkadirli cemâati[5] sakindir. Dulkadirlilere mensup bu küçük topluluklar gittikleri yerlerin Türkleşmesine az da olsa katkı vermişlerdir.

Diğer taraftan, XVI. asırda Diyarbekir, Mardin ve Urfa arasında sakin büyük bir konar-göçer teşekkül Bozulus Türkmenleri mevcuttur. Bozulus içinde Halep Türkmenleri yanısıra, Dulkadirli Türkmenlerine mensup 101 cemaat vardır[6]. Sınır boylarındaki huzursuzluklar, mahalli idarecilerin baskıları sonucu Bozulus Türkmenleri, XVII. yüzyılın başlarında Celali isyanları sebebiyle büyük nüfus kaybına uğrayan Orta Anadolu ve daha sonra da Batı Anadolu'ya gelmişler ve bu bölgelere yerleşmişlerdir[7]. Batıya gelen Bozulus Türkmenleri, Vilayet-i Rum (Sivas, Amasya, Bozok, Divriği, Canik), Keskin, Ankara, Akşehir, Ilgın, Sivrihisar, Karahisar (Afyon), Bolvadin, Kütahya, Karesi, Saruhan, Aydın, Kuşadası vs. bölgelerinde zamanla iskana tabi tutulmuşlar[8] ve bu yörelerin Türkleşmesine önemli katkı sağlamışlardır.

---

[1] Bugünkü, Maraş, Yozgat, Kırşehir illeri, Kayseri'nin doğu kesimi ve Osmaniye'nin Kadirli ilçesini kapsar.

[2] İlhan Şahin, "Dulkadir Eyaleti", *DİA*, C.IX, s.552.

[3] -*BOA, TD. nr.1061,* s.101.

[4] -"Zikr olan yörükân Dulkadirliden gelmiş halk olmağın 'avârızların aldırmayasın deyu Mevlâna Ankara kadısına hükm-i hümâyun virilmiş", *BOA, TD. nr.438*, s.358.

[5] -*BOA, TD. nr.438*, s.349.

[6] Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri- Bozulus Türkmenleri 1540-1640,* Ankara 1997, s.45-46.

[7] Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretler,* İstanbul 1989, s.67-70.

[8] Faruk Demirtaş (Sümer), "Bozulus Hakkında", *D.T.C.F.D*., C.VII/S.1, (Ankara 1949), s. 42-45.;Gündüz, a.g.e., s.144-149.

Bundan başka Dulkadirliler, hâkim oldukları coğrafyayı Türkçe adları ile donatarak başka bir açıdan Türkleştirme yoluna gitmişlerdir. Dulkadirlilere mensup yüzlerce oymak kendi kurdukları köylere, coğrafya ile örtüşen Türkçe adlar vermişler, diğer bir ifade ile bu topraklara kendi damgalarını vurmuşlardır.

Bu bağlamda, sadece Maraş sancağına bağlı yüzlerce oymak, kurdukları köylere coğrafyanın gerektirdiği isimlerin yasıra kendi cemaat adlarını da vermişlerdir. Mesela, bugünkü Maraş merkez ilçeye bağlı, Döngele, Kürtül, Avcılar, Budaklı, Çağırgan, Klavuzlu, Kumarlu vs., Andırın ilçesine bağlı, Geben, Akçakoyunlu, Bektaşlı, Boynuyoğunlu vs., bugünkü Çağlayancerit ilçesinin kendisi ve Küçükcerit köyü, Elbistan ilçesine bağlı Çiçek, Elmalı, Hasanuşağı, Ekinözü ilçesine bağlı, Alişar, Kürtül, Soysallı, Göksun ilçesine bağlı Çağlayan, Elmalı, Yağmurlu, Pazarcık ilçesine bağlı Narlı, Yumaklıcerit, Çiçek, Demirciler vs., Türkoğlu ilçesine bağlı, Hopurlu, Yeşilyöre, Özbek, Şekeroba (Akçakoyunlu) vs. yerleşim yerleri, XVI. yüzyılda yerleşik hayata geçen Dulkadirli ulusuna mensup oymakların adlarını taşırlar[1].

Bundan başka, Bozok kazası konar-göçerleri de kurdukları köylere, yaşadıkları coğrafyanın etkisi ile Ağcakışla, Uzunkışla, Yassıkışla, Gölkışla, Kızılcakışla, Yenikışla vs. çok sayıda sonu "kışla" ile biten isimler koydukları gibi, yine köylerine Akbeglü, Boran, Derekuşçı, Emir-i Ahurlu, İvazhacılu, Karayakublu vs. kendi oymak adlarını vermişlerdir[2].

Benzer bir durum Anadolu'nun genelinde olduğu gibi, Konya ovasında sakin konar-göçer oymaklarında da mevcuttur. XVI. asrın ortalarında yerleşik hayata geçen, Atçeken cemaatleri, coğrafi şartlar gereği "su"yun az olduğu bölgede "kuyu"lu (Canlıkuyu, Acıkuyu, Üçkuyu vs.) adların yanı sıra kendi oymak adlarını da yerleştikleri köylere ad olarak vermişlerdir[3]. Ayrıca, Dulkadirliler Anadolu'nun Türkleşmesine sadece demografik ve onamastik bakımdan değil, aynı zamanda içtimai eserler ile de katkıda bulunmuşlar ve doğu, güneydoğu, iç Anadolu ve Akdeniz bölgelerinde hakimi oldukları birçok yerde değişik eserler vücuda getirmişlerdir. Dulkadirliler, Maraş başta olmak üzere, Elbistan, Afşin, Darende, Adıyaman, Hasankale (ılıca), Kırşehir,

[1]İbrahim Solak, "XVI. Yüzyılda Maraş ve Çevresinde Dulkadirli Türkmenleri", *Dulkadir Beyliği Araştırmaları- I,* Kahramanmaraş 2008, s.149.
[2] Koç, a.g.e., s.118-122.
[3] Hasan Basri Karadeniz, "Atçeken Oymakları'nın Yurtlarında Yer Adları ve Oymak Adlarının Yer Adı Olarak Verilmesi (1500-1642)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.108, (Haziran 1997 İstanbul), s.115-152.

Hacıbektaş, Antep, Kayseri, Pınarbaşı, Kadirli, Haruniye, Pazarören, Boğazlıyan, Akdağ, Kızılırmak (köprü), Gemerek'te birçok camii, medrese, mescid, türbe, kale, külliye, imaret yaptırmışlardır. Yine, bu şehir ve kasabaların köylerinde toplam 57 zaviye inşa etmişlerdir[1]. Dulkadirliler, konar-göçer ağırlıklı bir beylik, diğer bir ifade ile vergi gelirleri yerleşik toplumlara göre az olmasına rağmen, bahsedilen coğrafya ya yaptıkları mimari eserler ile damgalarını vurmuşlardır.

[1] Hamza Gündoğdu, *Dulkadirli Beyliği Mimarisi,* Ankara 1986, s.13-79.; Yinanç, a.g.e., s.119-139.

OSMANLIYA SIĞINAN İKİ DULKADİR ŞEHZADESİ / BEYİ ŞEHSÜVAR BEY VE OĞLU ALİ BEY

Yrd. Doç. Dr. Funda DEMİRTAŞ[•]

Özet

1337'de beyliğin ilk emiri olarak bilinen Karaca Bey'in Memlük sultanından Elbistan naipliği menşurunu alması ile teşekkül eden Dulkadir Beyliği, Maraş ve Elbistan'ı merkez alarak iki asra yakın hüküm sürmüş olan bir Türkmen beyliğidir.

Memlüklüler'in himayesinde kurulan Dulkadir Beyliği ile Osmanlı Devleti arasında fiilen I. Bayezid zamanında başlayan siyasî ilişkiler, evlilikler vasıtasıyla geliştirilmiştir. Osmanlılar hem bu yakınlıktan aldıkları güçle, hem de Osmanlı-Memlüklü sınırında tampon bölge olma vasfını taşıyan beyliğin siyasi nüfuz altına alınmasının gerekliliğinden hareketle beyliğin siyasi yönetimine Memlüklüler'in aleyhine müdahalede bulunmuş, bu da doğal olarak Osmanlı-Memlüklü savaşının nedenlerinden biri olmuştur.

Beyliğin siyasi nüfuz altına alınmasında görülen Osmanlı-Memlüklü çekişmesi, hanedan üyeleri arasında da taraf olma gerekliliğini ortaya çıkarmış, bu bağlamda siyasî olarak yönetimden uzaklaştırılan ve hayatlarından endişe eden hanedan üyeleri kendilerini destekleyen tarafa sığınmışlardır. Osmanlılar açısından kendilerine sığınan ilk Dulkadir şehzadesi Şehsüvar Bey olarak kabul edilmektedir.

1465'de Osmanlılara iltica eden ve Çirmen sancakbeyliğine getirilen Şehsüvar Bey, 1467'de Türkmen ileri gelenlerinin II. Mehmet'e

[•] Erciyes Ünv. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, e-posta; fundad@erciyes.edu.tr

başvurusu üzerine Bozok ve Dulkadir Türkmenlerinin beyi olmuştur. Bundan sonra Memlük sultanının tabiiyet teklifini reddederek Memlüklüler'in hedefi haline gelen Şehsüvar Bey, II. Mehmet'in Karaman seferine katılmaması sebebiyle de Osmanlı'nın himayesinden mahrum kalmış ve Memlüklüler'in sıkı takibiyle esir edilerek 1472'de Kahire'de idam edilmiştir.

Osmanlılara ilk iltica eden Dulkadir şehzadesi olma ve Dulkadir beyleri içinde ilk ve tek para bastıran Dulkadir beyi olma gibi ilkleri yaşayan Şehsüvar Bey'in oğlu Ali Bey de babası gibi Osmanlılara iltica etmiş, ama o babasının aksine ilkleri değil bir sonu yaşamıştır. Ali Bey, II. Mehmet'in desteğiyle Dulkadir beyi olan ve 1480-1515 yılları arasında hüküm süren amcası Alâuddevle'den sonra son Dulkadir beyi olmuştur.

Babasının öldürülmesinden sonra II. Bayezid'e sığınan Ali Bey, I. Selim'in cülusunun akabinde Çirmen sancakbeyliğine atanmış ve I. Selim'in Safeviler ve Mümlüklüler üzerine açtığı seferlere katılarak, yapılan muharebelerde büyük yararlılıklar göstermiştir. Çaldıran dönüşü kendisine vaat edilen Dulkadir Beyliği'nin başına getirilen Ali Bey, Celali isyanlarının ve Canberdi Gazali isyanının bastırılmasında üstün başarılar göstermiş, bu başarıları sebebiyle de hased-i akran belasına uğrayarak 1522 yılında öldürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dulkadir, Osmanlı, Memlüklü, Şehsüvar Bey, Ali Bey, I. Selim.

Giriş

Dulkadir Beyliği, 1337 yılında Memlük sultanı Muhammed Nâsır tarafından beyliğin ilk emiri olarak bilinen Karaca Bey'in Elbistan yöresindeki Türkmenlerin emiri olarak kabul edilmesiyle resmen kurulan, 1522 yılında da Osmanlı sultanı I. Süleyman tarafından beyliğin son emiri olarak bilinen Şehsüvaroğlu Ali Bey'in öldürülmesiyle siyasi varlığına son verilen bir Türkmen beyliğidir.

Elbistan ve Maraş'ı merkez alarak sınırlarını doğuda Harput'a, batıda Kırşehir'e, kuzeyde Bozok ile Gemerek ve Gürün'e, güneyde de Hatay'a kadar genişleten[1] Dulkadirliler, bulundukları coğrafya itibariyle Osmanlı-Memlüklü çekişmesinin merkezinde yer almışlardır. Bu çekişmenin fiilen başladığı 1399 tarihinde Osmanlı-Memlüklü çekişmesinin doğal bir sonucu olarak bozulan Dulkadirli-Memlüklü

[1] Refet Yinanç, "Dulkadıroğulları*", T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul 1994, s. 553.

ilişkileri bu tarihten önce de hasmâne bir görünüm arzetmiştir. Zira Memlüklüler'in himayesinde kurulmuş bir beylik olmalarına rağmen Memlüklülerle çoğu zaman harp halinde olan Dulkadirliler'in ilk üç emiri Memlüklüler tarafından öldürülmüştür. Memlüklüler'in aleyhine askerî ve siyasî faaliyetlerde bulunan Karaca Bey (1337-1353), Halil Bey (1353-1386) ve Sevli Bey (1386-1398)'in öldürülmelerinin ardından da Dulkadir emirliği üzerinde fiilen Osmanlı-Memlüklü çekişmesi başlamıştır.

Sevli Bey'in öldürülmesinin ardından Memlük sultanının tasvibiyle Dulkadir emiri olan Sevli Bey'in oğlu Sadaka ile Osmanlı sultanı I. Bayezid'in desteklediği Halil Bey'in oğlu Nasreddin Mehmed arasında amansız bir taht mücadelesi yaşanmıştır. Bu çerçevede muhtemelen Nasreddin Mehmed'in talebi üzerine duruma müdahale eden I. Bayezid, Sadaka'yı Elbistan'dan çıkartarak beyliğin başına Nasreddin Mehmed (1398-1443)'i geçirmiştir. I. Bayezid zamanında askerî ve siyasî bağlamda yaşanan bu yakınlık, Nasreddin Mehmed'in kızlarından birini Çelebi Mehmed'e vermesiyle[1] sıhrî anlamda da geliştirilmiştir. Dahası, I. Bayezid'in desteği ile Dulkadirli tahtını ele geçiren Nasreddin Mehmed, Osmanlı ülkesi üzerinde yaşanan Timur istilasını tepkiyle karşılamış, Timur felaketinin ardından I. Bayezid'ın oğulları arasında yaşanan taht mücadelesinde damadı Çelebi Mehmed'i destekleyerek oğlu Süleyman'ı yardıma göndermiştir[2].

I. Bayezid zamanında siyasî olarak başlayan, Çelebi Mehmed zamanında hem siyasî hem de sıhrî anlamda devam eden bu iyi ilişkiler II. Murad zamanında da aynı hızla devam etmiştir. 1436'da Karamanlı-Memlüklü ittifakıyla karşı karşıya kalan Nasreddin Mehmed, Osmanlılara sığınmış ve oğlu Süleyman'ı II. Murad'a göndererek yardım talebinde bulunmuştur[3]. Bu talebi olumlu karşılayan II. Murad da silah ve teçhizat

[1] Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, c. II, Ankara 1999, s. 22; Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi*, yay. Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen, c. II, Ankara 1957, s. 501. Solak-zâde (Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, *Solak-Zâde Tarihi*, haz. Vahid Çabuk, c. I, Ankara 1989, s. 160), Çelebi Mehmed'in kayınpederinin Dulkadiroğlu Süleyman Bey olduğunu ifade eder. İ. Hakkı Uzunçarşılı (İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1969, s.171) ve İ. Hami Danişmend (İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 1, İstanbul 1971, s. 147) de Çelebi Mehmed'in Dulkadiroğlu Süli (Sevli) Bey'in Emine Hatunla evlendiğini ifade ederler.

[2] Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. II, s. 65-67.

[3] Hoca Sadettin (*Tacü't-Tevarih*, c. II, s. 186-187) ve Solak-zâde (*Solak-Zâde Tarihi*, s. 224) Karamanoğlu İbrahim Bey ile Dulkadiroğlu Süleyman Bey arasında bir at yüzünden düşmanlığın hâsıl olduğunu ifade ederler.

yardımının yanı sıra bizzat kendisi sefere çıkarak Dulkadirlilere istedikleri desteği vermiştir. Nasreddin Mehmed'in yerine geçen Süleyman Bey (1442-1454) zamanında da iki hanedan arasında yeni bir sıhrî bağ kurulmuş, II. Murad şehzade Mehmed'e Süleyman Bey'in kızı Sitti Hatun'u almıştır[1].

Süleyman Bey'in yerine geçen Melik Arslan (1454-1465) da babası gibi Osmanlılara yakınlık göstermiş, ancak Memlük sultanının tasvip etmediği bu yakınlık Melik Arslan'ın sonunu hazırlamıştır. Memlük sultanı Hoşkadem'in talimatıyla öldürülen Melik Arslan'dan sonra Dulkadir Beyliği'nin başına Memlük sultanından aldığı menşurla Süleyman Bey'in diğer oğlu Şahbudak (1465-1467) geçmiştir. Fakat o, daha başlangıçta kendisini kardeş katili olarak suçlayan tebaasının muhalefeti ile karşılaşmıştır. Şahbudak'ı istemeyen Dulkadirli Türkmenlerinin ileri gelenleri II. Mehmed'e müracaat ederek daha önce kendisine sığınmış olan Melik Arslan'ın diğer kardeşi Şehsüvar'ı beyliğin başına geçmek üzere Elbistan'a göndermesini istemişlerdir[2].

1. Şehsüvar Bey (1467-1472)

Şehsüvar Bey, 1465'de Osmanlılara iltica ederek bir fermanla babası Süleyman Bey'in tasarrufunda olan Artukâbad, Bozok ve diğer vilayetlere vali tayin edilmiştir[3]. 4 Aralık 1465 tarihli bu fermanla yapılan atamadan sonra II. Mehmed'in yanında seferlere iştirak eden Şehsüvar Bey'e daha sonra yaptığı hizmetlerin karşılığı olarak Trakya'da Çirmen Sancakbeyliği verilmiştir[4].

1461'de Trabzon'u fetheden[5], 1465'te de himayesi altındaki Pir Ahmed'i Karaman tahtına oturtarak[6] bu beylik üzerinde hâkimiyet kuran II. Mehmed, Dulkadir Türkmenlerinin müracaatı üzerine bu beylik üzerinde de hâkimiyet kurma şansını yakalamıştır. Bu yüzden Dulkadirlilerin talebini olumlu karşılayarak Şehsüvar Bey'in kardeşi Şahbudak'a karşı mücadelesini desteklemiştir[7]. Ancak, II. Mehmed'in

[1] Aşık Paşazâde, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, haz. Nihal Atsız, İstanbul 1970, s. 150-151; Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. II, s. 244-248; Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*,s. 675-677.
[2] Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989, s. 62.
[3] Necati Lugal, Adnan Erzi, *Fatih Devrine Ait Münşeat Mecmuası*, İstanbul 1956, s. 41.
[4] M. Tayyib Gökbilgin, *XV ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı*, İstanbul 1952, s. 13.
[5] Aşık Paşazâde, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, s. 179-181.
[6] Aşık Paşazâde, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, s. 188-190.
[7] İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, haz. Şerafettin Turan, Ankara 1957, s. 273.

yardım ve desteğiyle Dulkadirli tahtını ele geçiren ve Memlüklüler'in tabiiyet teklifini reddeden[1] Şehsüvar Bey, Memlük sultanının tepkisini çekmiştir.

Sultan Hoşkadem, Şehsüvar Bey'in karşısına rakip olarak amcası Rüstem Bey'i çıkarmış, tahtı ele geçirmesine yardım etmek için de Halep valisini görevlendirmiştir. Bu durum karşısında Osmanlıların tavrını gösteren biri bizzat II. Mehmed tarafından Sultan Hoşkadem'e[2], diğeri de bir Osmanlı devlet adamı tarafından bir Memlüklü devlet adamına[3] yazılan iki mektup bulunmaktadır. Bu mektuplardan Osmanlıların Şehsüvar Bey'i Dulkadir tahtının meşru varisi olarak kabul ettikleri ve Memlüklüler'in onun karşısına çıkaracakları adaya karşı Şehsüvar Bey'i desteklemeye kararlı oldukları anlaşılmaktadır.

Taht mücadelesinde Memlüklüler tarafından desteklenen amcası Rüstem Bey'i yenen ve daha da ileri giderek Memlüklüler'e ait Birecik, Besni, Gerger ve Rumkale'yi ele geçiren Şehsüvar Bey'in bu hareketleri karşılıksız kalmamış, Sultan Hoşkadem, Suriye valilerine Şehsüvar Bey üzerine yürümelerini ve onun yerine kardeşi Şahbudak'ı beyliğin başına geçirmelerini emretmiştir. Memlüklerin tutumunu Osmanlılara haber veren Şehsüvar Bey'e sadrazam Mahmud Paşa'nın verdiği cevapta Memlüklülerle olan savaşında "Osmanlı ülkesine kaçmak zorunda kalırsa istediği her türlü yardımın yapılacağı, hatta gerekirse bizzat sultanının düşmana gerekli cezayı vereceği[4]" bildirilerek Osmanlıların desteği net bir şekilde ortaya konulmaktadır.

Şahbudak'ın kılavuzluk ettiği Memlük ordusu, Şam valisi Berdi Bey'in komutasında yola çıkarak Turna Dağı eteklerinde Dulkadir ordusuyla karşılaşmış ve Şahbudak'ın canını zor kurtardığı, Berdi Bey'in esir düştüğü bu muharebede ağır bir yenilgi almıştır[5] (1467). Bunun arkasından yeni Memlük sultanı Kayıtbay tarafından teşkil edilen diğer bir orduyu da Antep yakınlarında bozguna uğratan (1468) Şehsüvar Bey, Memlük ordusuna yardım eden Ramazanoğulları'nı cezalandırmak için harekete geçmiş ve beyliğin başına kendi taraftarı olan Ömer Bey'i geçirerek II. Mehmed'i durumdan haberdar etmiştir. Ancak II. Mehmed, Şehsüvar Bey'e gönderdiği mektupta, hareketlerini tasvip eder

[1] Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 64.
[2] Lugal, Erzi, *Fatih Devrine Ait Münşeat Mecmuası*, s. 66-68.
[3] Lugal, Erzi, *Fatih Devrine Ait Münşeat Mecmuası*, s. 3-5.
[4] Lugal, Erzi, *Fatih Devrine Ait Münşeat Mecmuası*, s. 65.
[5] İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osmân VIII. Defter*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, No: 32, v. 115a.

görünmemekte, Memlüklülerle anlaşmanın en münasip yol olacağını beyan etmekte ve "zahirî dostluğa" hiçbir yol bulunamazsa ancak o zaman hareketlerini zaruri olarak kabul edeceğini ima etmektedir[1].

II. Mehmed'in bu net tutumuna rağmen bir taraftan Halep üzerine akınlar yapan, diğer taraftan da devlet hazinesi boş olduğu için teşkil edeceği yeni ordunun finansmanını vakıf mallarını müsadere ederek temin etmeye çalışan Sultan Kayıtbay'ın esir aldığı kumandanlarından fidye talep eden Şehsüvar Bey, kendini oldukça güçlü hissederek bağımsızlık adımlarını atmaya başlamıştır. Bu çerçevede II. Mehmed'in kendisine verdiği sancağı, ileri gelen Türkmen beyleriyle yaptığı bir görüşme esnasında yırtarak istiklal sevdasına düşmüştür[2]. Arkasından kendi adına hutbe okutmaya ve para bastırmaya başlamış, dahası "Melikü'l-Muzaffer" imzasıyla yazdığı mektuplarla Suriye halkını kendisine itaate davet etmiştir[3].

Osmanlıların Memlüklülerle anlaşma ve her türlü ihtilaftan uzak durma tavsiyesini dinlemeyerek hem Halep üzerine akınlar yapan hem de uzun süredir kuşatma altında tuttuğu Darende'yi ele geçirmeye çalışan Şehsüvar Bey'e karşı Memlük sultanı yeni bir sefer hazırlığına girişmiştir. Sultan Kayıtbay ilk olarak Dulkadirli saldırıları karşısında zor durumda kalan Halep'e yardımcı kuvvetler yollamış, arkasından da Özbey komutasındaki Memlüklü ordusunu Suriye'ye göndermiştir. Bu esnada Darende'yi ele geçiren Şehsüvar Bey, sulh talebinde bulunmak için Kahire'ye elçi göndermiş, fakat sefer hazırlıklarını tamamlayan Memlük sultanı bu elçiyi kabul etmemiştir.

Sultan Kayıtbay'a yaptığı sulh teklifi reddedilen, sonrasında da Memlük ordusu karşısında yenilgiye uğrayan (1469) Şehsüvar Bey'in Memlük ordusu gider gitmez yaptığı Malatya kuşatması da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun üzerine Şehsüvar Bey, ikinci kez sulh talebinde bulunmuş fakat bu da olumsuz neticelenmiştir. Sulh görüşmelerinden olumlu bir sonuç alamayan Şehsüvar Bey, bu sefer Memlüklüler'in himayesinde bulunan Ramazanoğulları'na saldırarak Ayas, Adana, Tarsus ve Kozan'ı almıştır.

Dulkadirlilerin bu ilerleyişinin Akkoyunlular'a emsal teşkil etmesinden hatta Akkoyonlu ve Dulkadirli ordusunun birleşerek Halep'e saldırmalarından endişe duyan Sultan Kayıtbay, yeni bir ordu

[1] Selâhattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyetleri*, İstanbul 1971, s. 335-336.
[2] İbn Kemal, *VII. Defter*, s. 395.
[3] Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 68.

hazırlamıştır. Emir Yeşbek komutasındaki bu ordu, ilk olarak Dulkadirliler'in elinde bulunan Antep'i ele geçirmiş (1471), arkasından da Şehsüvar Bey'in ani baskınını başarıyla püskürtmüştür. Bu baskında ileri gelen Dulkadirli beylerini kaybederek ağır kayıplar veren Şehsüvar Bey, Sultan Kayıtbay'a itaatini bildirerek sulh talebinde bulunmuştur. Ancak bu sulh görüşmelerinden de netice alınamamıştır.

Şehsüvar Bey'i bu son seferi ile askerî anlamda sıkıştıran Memlük sultanı, siyasî anlamda da aynı etkiyi yapmak için Osmanlılar ile diplomatik ilişki kurmuştur. Bu bağlamda bazı Osmanlı kaynakları, Sultan Kayıtbay'ın II. Mehmed'e elçi göndererek Şehsüvar Bey'e yardım etmemesini, bunun karşılığında kendilerinin onu yakalamakla yetineceklerini, Dulkadir ülkesinin Osmanlı topraklarına katılmasına razı olduklarını ifade ettiğini nakletmektedirler[1]. Memlüklü kaynaklarının da kısmen teyit ettiği bu bilgilerden çıkarılacak sonuç, Memlüklüler'in Dulkadirliler üzerine tertip ettiği bu harekâtta Dulkadirliler'in Osmanlı yardımından mahrum kalmalarını temin etmektir.

Dulkadirliler için fiili çarpışmaların yaşandığı Memlüklü-Dulkadirli cephesinde pek parlak olmayan durum, Osmanlı-Dulkadirli cephesinde de pek iç açıcı değildir. Zira II. Mehmed'in özellikle Memlüklüler konusundaki uyarılarını dikkate almayan, istenildiği takdirde sefer için Osmanlı ordusuna asker desteği yapma taahhüdünde bulanan, fakat Karaman seferine katılmayan[2], dahası Osmanlıya isyan eden Karamanoğlu Pir Ahmed ile yakın ilişkiler kuran Şehsüvar Bey, II. Mehmed'in himayesini de kaybetmiştir.

Bu şekilde II. Mehmed'in desteğini kaybeden Şehsüvar Bey'e ikinci darbe ise Türkmen beylerinden gelmiştir. Sultan Kayıtbay, Yeşbek komutasındaki Memlük ordusunu Dulkadirliler üzerine göndermeden evvel Türkmen beyleriyle mektuplaşarak, para karşılığında onların Memlük ordusuna mukavemet etmemelerini sağlamıştır[3]. Dulkadirliler açısından hiç de iyi olmayan bir başka durum da kendilerine karşı Memlüklüler'in Ramazanoğulları ile işbirliği yapmalarıdır. Bu çerçevede Memlük ordusu ilk olarak Çukurova'ya yönelmiş, Dulkadirliler'in elinde bulunan Ayas'ı almıştır. Arkasından da Şehsüvar Bey'i Kadirli

[1] Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. III, s. 171; Solak-zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, s. 356.
[2] Aşık Paşazâde (*Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, s. 191) ve Neşrî (*Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, s. 781), II. Mehmed'in Uzun Hasan üzerine yürümeye niyetlendiğini, Karamanoğlu Pir Ahmet Bey ile Dulkadiroğlu Şehsüvar Bey'in askerî anlamda sefere iştirak etme hususunda padişaha verdikleri sözde durmadıklarını, bunun üzerine padişahın Uzun Hasan üzerine yürümekten vazgeçerek Karamanoğlu üzerine yürüdüğünü ifade etmektedirler.
[3] Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. III, s. 171; Solak-zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, s. 356.

yakınlarında ağır bir yenilgiye uğratmıştır (1471). Bu yenilgi ile Şehsüvar Bey, hem Çukurova'da ele geçirdiği yerleri tamamen kaybetmiş hem de devâdarı ve emir-i ahuru gibi yakın adamlarının ihanetine uğramıştır. Memlük ordusu ise Adana, Tarsus, Kadirli ve Kozan'ı geri alarak Dulkadirliler'i Çukurova'dan çıkarmış ve ilk hedefine ulaşmıştır.

1472'de tekrar Dulkadirliler üzerine sefere çıkan Memlük ordusunun haberini alan Şehsüvar Bey, bir yıl önce teslim etmeye razı olmadığı Darende'yi teslim edeceğini bildirerek Memlüklülerle anlaşmak istemiş fakat bu teklif Sultan Kayıtbay tarafından reddedilmiştir. Memlük ordusunun Dulkadirli ülkesinde ilerlemesine paralel olarak etrafındaki Türkmen desteğini iyice kaybeden Şehsüvar Bey, bu orduyu karşılayacak kuvvetten mahrum olduğu için Zamantı Kalesi'ne çekilmiştir. Kaleyi kuşatan ve kale burçlarını mancınıklarla döven Memlük ordusu, Şehsüvar Bey'in çok az bir kuvvetle kaleyi savunduğunu öğrenerek onu teslime zorlamıştır. Nihayetinde bir yerden yardım alma imkânı bulunmayan Şehsüvar Bey, aman dileyerek otuz kişilik maiyetiyle birlikte Memlüklüler'e teslim olmuştur[1].

Memlük komutanı Yeşbek, Şehsüvar Bey'i Kahire'ye götürmüştür. Şehsüvar Bey'in yakalanmasından oldukça memnun olan ve zaferle dönen ordusunu Kahire'de büyük bir törenle karşılayan Sultan Kayıtbay, Şehsüvar Bey ve üç kardeşini Babü'z-Züveyle'de astırmış (1472), Şehsüvar Bey'in yerine de Şahbudak (1472-1480)'ı ikinci kez Dulkadirli tahtına oturtmuştur[2].

2. Şehsüvaroğlu Ali Bey (1515-1522)

Şehsüvar Bey'in Ali ve Kasım[3] isimli iki oğlundan biri olan Ali Bey, babasının Memlüklüler tarafından Kahire'de öldürülmesinin ardından II. Bayezid'e sığınmış, I. Selim'in tahta çıkmasını müteakip de babası gibi Çirmen sancak beyliğine tayin edilmiştir[4].

---

[1] Hoca Sadettin (*Tacü't-Tevarih*, c. III, s. 171) ve Solak-zâde (*Solak-Zâde Tarihi*, s. 356), bizzat Memlük komutanı Yeşbek tarafından Şehsüvar Bey'e "itaat edersen, memleketin yine sana bırakılır" şeklinde bir söz verildiğini, Şehsüvar Bey'in bunun üzerine itaat ettiğini fakat Memlük beylerinin sözlerinde durmadıklarını, dolayısıyla Şehsüvar Bey'in bir hile ile ele geçirildiğini ifade ederler.

[2] Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. III, s. 172; Solak-zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, s. 357.

[3] J. H. Mordtmann, "Dulkadırlılar", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, c. 3, İstanbul 1963, s. 660.

[4] Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 99.

I. Selim'in Şah İsmail üzerine tertip ettiği seferde temâyüz eden Ali Bey, I. Selim'in bütün seferlerinde üstün başarılar göstermiş ve padişahın lutfuna mazhar olmuştur. Ali Bey'in özellikle İran seferi esnasında gösterdiği yararlılıklar Dulkadir beyliğinin kendisine verilmesinde etken olmuştur. I. Selim'in Çaldıran zaferini müteakip gerçekleştirdiği Alauddevle harekâtından sonra Dulkadir beyi olan Ali Bey, I. Selim'in Mısır seferi esnasında da Osmanlı ordusuna öncülük ederek Mercidabık ve Ridaniye savaşlarına bizzat katılmıştır. Bu sefer sonrasında Memlük sultanı Tomanbay'ı babası Şehsüvar Bey'in öldürüldüğü yerde asarak babasının intikamını alan Ali Bey, Anadolu'daki Celali isyanlarının ve Canberdi Gazali isyanının bastırılmasında oldukça etkin olmuştur. Ancak Ali Bey'in bu isyanları bastırmakta gösterdiği başarılar vezir Ferhat Paşa'nın kıskançlığına yol açmış ve padişahtan Ali Bey'in öldürülmesine dair ferman alan Ferhat Paşa, Ali Bey'i ve çocuklarını Artukova'da öldürtmüştür.

I. Selim ve I. Süleyman'a hizmet eden Ali Bey'in bu iki Osmanlı padişahı zamanında iştirak ettiği seferler ve savaşlarda gösterdiği yaralılıklar teker teker incelenecek kadar önemlidir. Bu çerçevede Osmanlıya gerçekten sadakatle hizmet eden bu Dulkadir beyinin istiklal sevdasına düşmesinden mi yoksa başka sebeplerden dolayı mı öldürüldüğü ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.1. İran Seferinde Ali Bey

I. Selim'in İran seferinin siyasî sebepleri arasında Şah İsmail'in II. Bayezid devrinde Osmanlı Devleti'ni parçalama amacıyla Anadolu'da başlattığı faaliyetleri devam etmesi; şehzadeler arasındaki taht mücadelesinde taraf tutması; I. Selim tahta çıktıktan sonra kendisine sığınan şehzade Ahmet'in oğlu Murad'a yardım etmesi ve I. Selim'i tahta çıkışından dolayı tebrik etmemesi başta gelmektedir. Bu seferin dinî sebepleri arasında ise Safevîlerin Allah'ın haram kıldığı şeyleri helal kabul etmeleri, Sünnî ulemayı öldürmeleri, mescitleri yıkmaları, ilk iki halifeye sövmeleri gibi nedenler bulunmaktadır.

Bu sebeplerden dolayı Safevîler üzerine yürümenin gerekli olduğuna inanan I. Selim, 20 Mart 1514 tarihinde Edirne'den hareket ederek Erzincan'a gelmiştir. Burada ordunun geri dönme isteğine rağmen Erzincan ile Tebriz arasındaki mesafeyi konaklara ayırarak tespit eden[1] I. Selim, düşmanın durumundan haber almak için çevreye öncü kuvvetler

[1] Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. IV, s. 188.

çıkarmıştır. Değişik bölgelere gönderilen bu kuvvetler arasında Çirmen sipahileri ile birlikte dil almaya çıkan Şehsüvaroğlu Ali Bey de bulunmaktadır[1].

Osmanlı ordusu Maku kalesine bağlı Kazlıgöl nahiyesine geldiğinde Ali Bey, keşfe çıkmış olan birkaç Kızılbaş askerini yakalayarak I. Selim'e göndermiştir[2]. Bunlardan şahın Hoy'a geldiğini öğrenen[3] I. Selim, görünmeyen bir düşmanı takip etmekten sıkılan ve geri dönmek isteyen yeniçerilere net bir hedef gösterebildiği için Osmanlı ordusu ileri harekâtına rahatlıkla devam edebilmiştir. Yeniçerilerin geri dönme isteğini padişaha ileten Hemdem Paşa'yı bile idam ettirerek şahın üzerine yürümedeki kararlılığını ortaya koyan fakat bu istekleri tam olarak bertaraf edemeyen I. Selim, Ali Bey vasıtasıyla elde ettiği bu bilgi sayesinde hedefine ulaşmış, seferin neticesine etki eden bu önemli hizmetine karşılık olarak da Ali Bey'i kıymetli hediyelerle ve üç bin filori para ile ödüllendirmiştir[4]. Osmanlı ordusu Üç Kilise Çayırı konağına geldiğinde Ali Bey'in amcasının oğlu Pîrbende Bey de on iki Kızılbaş askerinin kesik başlarını I. Selim'e göndermiştir[5].

Çaldıran ovasında iki ordu savaş için saf bağladığı vakit Ali Bey, Osmanlı ordusunun öncü kuvvetlerinin komutanı olarak vazife almış[6], zaferden sonra da kaçan Safevî askerini takip ederek öldürmüştür[7].

2.2. Dulkadir Seferinde Ali Bey

Osmanlı, Safevî ve Memlüklü toprakları arasında bulunan Dulkadir Beyliği üzerine Osmanlılar tarafından bir sefer düzenlenmesinin en önemli siyasî nedenleri: Dulkadir hâkimi Alauddevle'nin I. Selim'in tahta çıkışını tebrik etmemesi; I. Selim'in İran seferine davet edildiği halde ihtiyarlığını bahane ederek katılmaması; Osmanlı ordusu İran topraklarında iken Dulkadir topraklarına civar olan Osmanlı köy ve

[1] Gelibolulu Mustafa Âlî, *Kitâbü't-Târîh-i Künhü'l- Ahbâr*, Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi, No: 920, v. 228a; Şükrî-i Bitlîsî, *Selim-nâme*, British Museum, Or. 1039, v. 77b; Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. IV, s. 189; Haydar Çelebi, *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, haz. Yavuz Senemoğlu, (Tarihsiz), s. 72.

[2] Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. IV, s. 195; Solak-zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, c. II, s. 22.

[3] Hoca Sadettin (*Tacü't-Tevarih*, c. IV, s. 197), şahın Çaldıran ovasına inme niyetinde olduğu haberinin de Ali Bey tarafından padişaha iletildiğini ifade etmektedir.

[4] Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. IV, s. 195-197; Haydar Çelebi, *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s. 74; Şükrî-i Bitlîsî, *Selim-nâme*, v. 78b.

[5] Haydar Çelebi, *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s. 74.

[6] Âlî, *Künhü'l- Ahbâr*, v. 229a; Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. IV, s. 199.

[7] Keşfî Mehmet Çelebi, *Selim-nâme*, haz. Şefaettin Severcan, Kayseri 1995, s. 110-111.

kasabalarına saldırması; İran seferinden dönen ve erzak sağlamak üzere Dulkadir topraklarına giren Osmanlı memurlarına iyi muamelede bulunmamasıdır[1].

İran seferinden Amasya'ya dönen I. Selim, burada seferde büyük yararlılıkları görülen Ali Bey'i bir kez daha ödüllendirerek kendisine Dulkadir topraklarını vaat etmiş fakat bunun gerçekleşmesi vakit alacağı için şimdilik onu Kayseri sancak beyliğine tayin etmiştir[2]. I. Selim, ayrıca Ali Bey'den Alauddevle'nin oğlu Süleyman Bey tarafından idare edilen Bozok vilayetini işgal etmesini istemiş, Ali Bey de sefer mevsimi olmamasına rağmen[3] Bozok vilayetini ele geçirerek Süleyman Bey'i öldürmüş[4], böylelikle Bozok'un idaresi de kendisine verilmiştir.

Dulkadirlilere ait olan Bozok'un idaresini kendi Kayseri sancakbeyine veren I. Selim'in bu hareketinden Alauddevle vasıtasıyla haberdar olan Memlük sultanı Kansu Gavri, I. Selim'e Alauddevle'nin hamisi sıfatıyla bir eleştiri mektubu göndermiştir. Gönderilen bu mektubun olumsuz etkileri henüz silinmeden Kemah kuşatmasında bulunan Osmanlı ordusunun zahire kollarına Alauddevle tarafından saldırıda bulunulduğu haberi gelmiştir.[5] Alauddevle'nin bu hareketi üzerine I. Selim, Rumeli beylerbeyi Sinan Paşa'yı ordu komutanı, Ali Bey'i de kılavuz olarak görevlendirdiği bir orduyu Dulkadir Beyliği üzerine göndermiştir[6].

12 Haziran 1515[7] tarihinde iki ordu karşı karşıya geldiğinde Ali Bey atını ileri sürerek babasının izzet ü ikramına nail olmuş Türkmenler'i kendi safına çekmek için bir çağrıda bulunmuştur:

"Kanı benim pederim Şehsüvar Bey'in devletinde nân ü nimetiyle behremend olan ve nice in'am u ihsanlarla başını yüceltenler, nimetin hukukuna riayet ederek mihr ü muhabbetten dem vuran ahbaplar; ola ki sadıktırlar, böyle bir zamanda bana ve babama yâr-ı muvafık olanlar sancağımın dibinde toplansınlar ki can ve baş ile emin olmağa, sâhip kıran cihan padişahı Yavuz Sultan Selim Han'dan ricâ edeyim[8]."

---

[1] Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. IV, s. 237; Şükrî-i Bitlîsi, *Selim-nâme*, v. 115a-b.
[2] Âlî, *Künhü'l- Ahbâr*, v. 232b, Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. IV, s. 229.
[3] Şükrî-i Bitlîsi, *Selim-nâme*, v. 108b.
[4] Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. IV, s. 229; Solak-zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, c. II, s. 32-33;
[5] Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. IV, s. 238.
[6] Âlî, *Künhü'l- Ahbâr*, v. 234a; Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. IV, s. 239.
[7] Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. IV, s. 240.
[8] Solak-zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, c. II, s. 36.

Bu çağrı üzerine Türkmenler'in bir kısmı Alauddevle'yi terk ederek Osmanlı saflarına katılmış[1], muharip kuvveti azalan Alauddevle de hem savaşı hem de hayatını kaybetmiştir. Savaşa Rumeli beylerbeyi olarak katılan Sinan Paşa'yı vezirliğe, Osmanlı askerini de biner akçe ihsana ulaştıran[2] bu savaştan sonra Dulkadir şehirlerinin anahtarlarını teslim alan I. Selim, burada adına hutbe okutturmuş ve buraların idaresini Ali Bey'e vermiştir[3].

Bu şekilde I. Selim'in yardım ve desteğiyle Dulkadir hâkimi olan Ali Bey, Safevî-Osmanlı sınarında bulunan ve Osmanlıların İran politikası çerçevesinde alınması zorunlu görülen Diyarbakır'ın fethiyle görevlendirilen Bıyıklı Mehmed Paşa'ya yardım etmesi emredildiği vakit de iki bin kişilik bir kuvvetle Osmanlı ordusuna yardım etmiştir[4]. Diyarbakır'ın fethinden sonra memleketlerine dönen bu kuvvetler, Hamza ve Murad isimli iki Erdebil halifesinin başlarını merkeze göndermek suretiyle savaştaki yararlılıklarını ortaya koymuşlardır[5].

2.3. Mısır Seferinde Ali Bey

Osmanlı Devleti'yle liderlik yarışına giden ve bunu sağlayacak kudreti kendinde gören Memlük Devleti üzerine bir sefer düzenlenmesinin en önemli siyasi sebepleri şunlardır: İlk olarak Kansu Gavri, kendisine sığınan Şehzade Ahmed'in oğullarından Süleyman ve Alâeddin'e çok yakınlık göstermiş ve bu suretle I. Selim'e karşı kullanabileceği Osmanlı şehzadelerinin kendisine sığınmaları için imkânlar hazırlamıştır. İkinci olarak, Memlüklüler'in himaye ettiği Dulkadir hâkimi Alauddevle'nin öldürülerek yerine Ali Bey'in geçirilmesi üzerine Memlük sultanı tarafından gönderilen ve Alauddevle'yi himaye etmekten çok daha ileriye giden mektuba I. Selim'in "Merd ise Mısır'da hutbe ve sikkesin müstemir itsün[6]" diye

[1] Solak-zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, c. II, s. 36.
[2] Âlî, *Künhü'l- Ahbâr*, v. 234b.
[3] "Alâuddevle'nin ferman-ı emanında olan memalik-i mahrusası Şehsüvaroğlu Ali Bey'e verilüp vaki olan kılâ hâs'a kayd olunup sancak tarikiyle sekiz yüz bin ile Ali Bey'e dirlik tâyin olunup maada hâs'a kayd olunup gümüş madeni dahi var imiş hassa-i hümayuna kayd ettiler.", İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, Ankara 1998, s. 274 (1 numaralı dipnot).
[4] Âlî, *Künhü'l- Ahbâr*, v. 240a; Feridun Ahmed Paşa, *Mecmua-i Münşeât-ı Feridun Bey*, c. I, Takvimhane-i Âmire, İstanbul 1274, s. 468; Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. IV, s. 266-267.
[5] Feridun Ahmed Paşa, *Münşeât-ı Feridun Bey*, c. I, s. 470.
[6] Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. IV, s. 234; Solak-zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, c. II, s. 34.

cevap vermesi iki ülke arasındaki ilişkileri savaş boyutuna vardırmıştır. Son olarak da Kansu Gavri, İran seferinde bir taraftan Osmanlı ile İran arasında arabulucu gibi görünürken diğer taraftan Şah İsmail'e "Ben gereklilere ve bilhassa Alauddevle'ye lüzumlu emirleri verdim. Osmanlı kuvvetlerine zahire ve erzak vermeyecekler" diye mektuplar göndermek[1] suretiyle Osmanlı ordusunu arkadan vurarak zor duruma düşürmek istemiştir.

Memlüklüler üzerine yürümek için başka siyasî nedenlere de sahip olan I. Selim, başlattığı sefer hazırlıklarının hedefini yine İran olarak göstermiş, Memlüklüler'in buna inanması için de Osmanlı-Memlüklü ilişkilerinin bozulmasına neden olan Ali Bey'i gözden çıkardığını Kansu Gavri'ye gönderdiği mektupta açıkça vurgulamıştır:

"Sen benim pederimsin, sizden dua isterim; ben Alauddevle memleketine ancak senin izninle girdim; bu bana asi idi; pederimle Sultan Kayıtbay arasındaki fitneyi meydana getiren bu adamdı… Onun yerine tayin edilen Şehsüvarzâde hoşunuza giderse ibka ediniz, gitmezse değiştiriniz, size ait bir iştir… Ben Alauddevle'den aldığım yerleri yine size iade ediyorum; sultan daha ne arzu ederse onu da yaparım… Sultan… benimle Şah İsmail arasına girip tavassut etmesin; ben şahın çadırını yeryüzünden kaldırmayınca dönmeyeceğim; sulh için aramıza girmesin[2]."

Ancak, seferin yönünün İran olduğu noktasında ısrarlı vurgular yapan I. Selim'in sözde Gürcistan seferi ile ilgili Ali Bey'e gönderdiği bir hüküm, padişahın bu sefere Dulkadirliler'in de iştirakini sağlamaya yönelik hazırlıkların yapılması hususundaki isteğini göstermektedir. Bu hükümle,

"Vezîr-i a'zam Sinan Paşa'nın "Gürcistan canibine" akına memur edildiği, bu halin, kendisine tabi olan halka duyurulması, "atı yarar ve kendü yarar, darbe ve harbe kadir ve tuvânâ, kılıcıyla ve yoldaşlığıyla dirlik ve himmet rica eyleyen yiğitlerden" asker toplaması ve bunların Sinan Paşa'nın göstereceği yere hemen gitmesi istenmekte, "her kim ulûfe talep iderse a'lası onbeşe değin, ednâsı on akçe murad idindikleri bölükte mülâkî oldukları günden" itibaren ulûfelerinin tayin olunacağı,

[1] Selâhattin Tansel, Yavuz Sultan Selim, Ankara 1969, s. 113.
[2] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 280-281.

tımar isteyenlere de "hallü hâline göre envâ-ı riâyetler kılınacağı bildirilmektedir[1]."

Bundan sonra sefer hazırlıklarını tamamlayarak 5 Haziran 1516'da İstanbul'dan Üsküdar'a geçen I. Selim, İran topraklarını Rafızilerden temizlemek için Şah İsmail üzerine yürüdüğünü bildiren aynı minvaldeki bir mektubu yine Mısır sultanına göndermiştir[2]. Konya üzerinden Kayseri'ye buradan da Elbistan'a gelen I. Selim'e Elbistan'da mülâkî olan Ali Bey, hem Fırat üzerine köprü yapmakla görevlendirilen Hersek beyi Evrenosoğlu'na ve Tırhala beyi Sinan Bey'e ağaç keserek iletme ve Besni kalesinin muhafazası için asker gönderme gibi görevleri yerine getirmiş[3] hem de Elbistan'dan itibaren Osmanlı ordusuna kılavuzluk ederek Antep'e kadar ele geçirilen yerlere Dulkadirli kuvvetlerinin yerleştirilmesini sağlamıştır[4].

Memlük sultanı Kansu Gavri'nin Osmanlılar'ın İran üzerine yürüyeceklerine dair verdikleri bilgiye rağmen yeğeni Tomanbay'ı yerine vekil bırakarak elli bin kişilik bir kuvvetle önce Şam'a sonra da Halep'e gelmesi Memlüklüler'in de gerekli sefer hazırlığını yapmaktan geri durmadıklarını göstermektedir. Bu çerçevede Osmanlı ordusu Elbistan'a doğru ilerlerken Memlük ordusu da Halep'e doğru ilerlemiş ve Osmanlılar'dan önce Halep'e gelen Kansu Gavri burada Osmanlı elçilerini kabul etmiştir.

Bu askerî yürüyüşünü I. Selim ile Şah İsmail'i barıştırmaya yönelik bir hareket olarak gösteren[5] Kansu Gavri'nin Dulkadirliler'e ait yerlerin işgalinden dolayı elçilere kötü muamelede bulunmasına kızan I. Selim, Osmanlı ordugâhında bulunan Mısır elçisinin saç ve sakalını kestirdikten sonra topal bir eşeğe bindirmiş ve "Var imdi Gavri'ye haber vir, vaktine hazır ve mâ-verâ-yı gaybda olan umûr-ı takdire nâzır olsun" diye haber göndermiştir[6]. Bundan sonra Memlük ordusunun Mercidabık sahrasına geldiği haberini alan Osmanlı ordusu hızlı bir yürüyüşle buraya ulaşmış ve 25 Ağustos 1516 tarihinde iki ordu Dâvûd peygamberin mezarının bulunduğu Mercidabık[7] sahrasında karşılaşmıştır.

---

[1] "Padişah, daha önce işgal ettiği Dulkadir toprakları üzerinde yaşayan halk arasında da; Memluklura karşı kullanmak üzere, bir kısım kuvvetlerin kendi idaresi altına girmelerini istemiştir.", Bkz. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 121-122.
[2] Âlî, *Künhü'l- Ahbâr*, v. 242a; Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. IV, s. 279.
[3] Feridun Ahmed Paşa, *Münşeât-ı Feridun Bey*, c. I, s. 478-479.
[4] Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 101.
[5] Şükrî-i Bitlîsi, *Selim-nâme*, v. 146b.
[6] Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 135.
[7] Âlî, *Künhü'l- Ahbâr*, v. 242b.

Padişahın kapıkulu piyadeleri ve atlılarıyla merkezde bulunduğu Osmanlı ordusunda Ali Bey, Anadolu beylerbeyi Zeynel Paşa'nın komuta ettiği sağ kolda görev almıştır[1]. Savaş esnasında Memlük ordusunun sol kanadına komuta eden Şam melikü'l-ümerâsı Sibay, Osmanlı ordusunun Ali Bey'in de bulunduğu sağ kanadına saldırarak bu kanatta bir çözülme meydana getirmiştir[2]. Ancak gelen yardımcı kuvvetlerle kısa sürede kendini toplayan Osmanlı ordusu tekrar üstünlüğü ele geçirmiş ve Ali Bey Memlük ordusunun sol kanadının komutanı Sibay'ı öldürerek büyük bir yararlılık göstermiştir. Ali Bey'in bu çarpışma esnasında öldürdüğü kişiler arasında Alauddevle'nin torunu Melik Arslan da bulunmaktadır[3].

Osmanlıların galip geldiği bu savaştan sonra Suriye'ye doğru ilerleyen Osmanlı ordusunda Ali Bey yine öncü kuvvetlerin başı olarak görev almış ve bu ordu Halep, Hama, Humus, Şam, Trablus, Kudüs, Safed ve Gazze'yi ele geçirerek Suriye'nin fethini tamamlamıştır. Gazze'nin düşmesinin ardından Ali Bey, sekiz bin atlı ile 20 Ocak 1517 tarihinde Bilbis (Bulbeys)'e girmiştir.[4]

Suriye'nin fethinden sonra bir adım daha ileriye giderek Mısır'ı da alma veya geri dönme konusunda Osmanlı komutanları ve devlet erkânı arasında görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır. Ali Bey, Hayırbay ve Haneşoğlu Nâsırüddin'in başını çektiği bir grup komutan, Memlüklüler arasında anlaşmazlık bulunduğunu, az bir gayretle Mısır'ın alınmasının mümkün olduğunu, buralara kadar gelmişken Mısır'a gitmemenin "nâmus ve nâm-ı şehinşâhi'ye" uygun düşmeyeceğini[5], böyle yapılmadığı takdirde Memlüklülerin, Osmanlı kuvvetleri çekilir çekilmez kaybettikleri toprakları tekrar elde edeceklerini söyleyerek I. Selim'i Kahire'ye yürümeye teşvik etmişlerdir[6]. Vezir Yunus Paşa[7] ile Hüseyin Paşa'nın başında bulunduğu grup ise çölün korkunçluğu ile yiyecek ve içecek sıkıntısını ileri sürerek geri dönmek istemişlerdir[8].

---

[1] Âlî, *Künhü'l- Ahbâr*, v. 243a; Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. IV, s. 285; Şükrî-i Bitlîsi, *Selim-nâme*, v. 152b.
[2] Şükrî-i Bitlîsi, *Selim-nâme*, v. 154a
[3] Şükrî-i Bitlîsi, *Selim-nâme*, v. 154a.
[4] Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 102.
[5] Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 149.
[6] Âlî, *Künhü'l- Ahbâr*, v. 246b; Şükrî-i Bitlîsi, *Selim-nâme*, v. 158a.
[7] Tansel'in (*Yavuz Sultan Selim*, 149) *Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han*'da verdiği bilgilerin aksine Şükrî (*Selim-nâme*, v. 157a-158b) Yunus Paşa'nın padişahı Mısır'a yürümeye teşvik ettiğini söylemektedir.
[8] Bkz. Âlî, *Künhü'l- Ahbâr*, v. 246b.

I. Selim, Ali Bey'in de içinde bulunduğu grubun düşüncelerini daha uygun bularak Suriye'yi muhafaza etmek için gerekli idarî ve askerî tedbirleri aldıktan sonra Mısır üzerine yürümüştür. Osmanlı ordusu, Kahire yakınlarındaki Salihiyye'ye geldiğinde yeni Memlük sultanı Tomanbay'ın otuz bin askerle Kahire'nin ardında savaşa tutuşmak niyetinde olduğu, Âdiliyye çevresinde hendekler kazdırarak büyük toplar yerleştirdiği ve bunları kullanmak için Frenk topçularını hizmete aldığı haberi ordugâha ulaşmıştır[1]. Ordusunun bir kanadını Mukattam dağına diğer kanadını da Nil nehrine dayayan Tomanbay, Osmanlı ordusunun, kendilerinin harp düzeni aldıkları yerin önünden geçeceği düşüncesi üzerine savaş planları yapmıştır. Ancak I. Selim, Ali Bey'in önerisi üzerine Mukattam dağının dolaşılmasına ve Memlük ordusunun yan ve gerilerden vurulmasına karar vermiştir[2]. Osmanlıların planı uygulandığı takdirde Memlüklülerin meydana getirdikleri hattın ve yerleştirdikleri topların hiçbir önemi kalmayacaktır. Osmanlı ordusu alınan karar gereğince Hankah adlı kasabadan geçerek Birketü'l-Hac'a gelmiş ve harp düzeni almıştır. Ali Bey bu savaşta yine vezir-i a'zam Sinan Paşa'nın komuta ettiği sağ kanatta görev almıştır[3]. Ancak bir grup Memlüklü askerinin I. Selim'i öldürmek için Osmanlı ordusunun merkezine çok şiddetli bir saldırı yaptıkları bu savaşta vezir-i a'zam Sinan Paşa şehit düşmüş[4], Ali Bey de oğullarından birini kaybetmiştir[5].

Osmanlıların ateşli silahları karşısında daha fazla direnemeyen Memlük ordusunun dağılmasından sonra padişahın emri ile Kahire'ye giren ilk Osmanlı kuvvetlerinin başında bulunanlardan biri olan Ali Bey, şehir içinde yaşanan çatışmalara da katılmıştır[6].

15 Şubat 1517 tarihinde Kahire'ye giren I. Selim, Tomanbay'ın anlaşmak için bir elçi istemesi üzerine eski Anadolu defterdarı Mustafa Paşa'yı beş yüz kişilik silahlı bir kuvvetle Tomanbay'a göndermiştir[7]. Ancak gönderilen elçinin maiyetindeki kuvvetlere saldırarak elçiyi öldüren Tomanbay'a sinirlenen I. Selim, bu işe son noktayı koymak için

[1] Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. IV, s. 310.
[2] Şükrî-i Bitlîsi, *Selim-nâme*, v. 166a.
[3] Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. IV, s. 311.
[4] Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. IV, s. 313-314.
[5] Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 102.
[6] Şükrî-i Bitlîsi, *Selim-nâme*, v. 168b-170a.
[7] Joseph de Purgstall Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, çev. Mehmet Ata, c. IV, İstanbul 1330, s. 218.

Tomanbay üzerine harekete geçmiştir[1]. Nil'in karşı tarafına geçerek Memlüklülerle sıcak temasa giren Osmanlı ordusu karşısında ağır kayıplar veren Memlüklü ordusu kaçmaya başlamıştır. Tomanbay da Buhayre taraflarına kaçmaya çalışmış, fakat Ali Bey tarafından şiddetle takip edilmiş ve Nil'den karşıya geçerek kurtulmak isterken kement atılarak yakalanmıştır[2]. Tomanbay'ın yakalandığı halka duyurulmuş, fakat bir kısım halk buna inanmayarak Tomanbay lehine gösteriler yaparak olaylar çıkartmaya başlamıştır. I. Selim de yeni fethedilen bu bölgede halk tarafından sevilen eski bir sultanın hayatta bırakılmasının bu tarz karışıklıklara sebep olacağını düşünerek Tomanbay'ın öldürülmesini emretmiştir. Netice itibariyle öldürülmesi gerekli görülen Tomanbay, Ali Bey'e teslim edilmiş, Ali Bey de vaktiyle Memlük sultanı Kansu Gavri'nin babası Şehsüvar Bey'i astığı Babü'z-Züveyle'de Tomanbay'ı asmıştır[3].

I. Selim bu emri vermeden önce Hayırbay ve Canberdi Gazali gibi Tomanbay'ın öldürülmesini isteyen bazı şahıslar, Ali Bey gibi Memlük sultanına düşmanlığı olan kişilere Tomanbay'ın öldürülmesi yolunda telkinlerde bulunmuş, bunlar vasıtasıyla da padişahı etkilemeye çalışmışlardır[4].

Mısır'ın fethi sırasında doğu vilayetlerini Safevîlere karşı korumakla görevli Bıyıklı Mehmed Paşa'ya Dulkadirlilerin her türlü yardımını sağlayan Ali Bey, Diyarbakır'daki Osmanlı ordusuna da iaşe temin etmiştir[5].

2.4. Celali İsyanlarının Bastırılmasında Ali Bey

1519 yılında Turhal yakınlarındaki bir mağaraya yerleşerek önce abdal kisvesine bürünen sonra da mehdiliğini ilan eden[6] Celal[1] adında

[1] Şükrî, Tomanbay hususunda devlet erkânıyla meşveret eden I. Selim'in Ali Bey'e de fikrini sorduğunu, Ali Bey'in Tomanbay üzerine hücumun gerekli olduğu yolunda fikir beyan ettiğini, bunun üzerine I. Selim kesin kararını vererek harekete geçtiğini ifade etmektedir. Şükrî-i Bitlîsi, *Selim-nâme*, v. 172b.

[2] Feridun Ahmed Paşa, *Münşeât-ı Feridun Bey*, c. I, 488-489; Solak-zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, c. II, s. 76-77; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 291.

[3] Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, IV, s. 321. Ayrıca bkz. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 188-190.

[4] Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, IV, s. 224.

[5] Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 102. Ayrıca bkz. Feridun Ahmed Paşa, *Münşeât-ı Feridun Bey*, c. I, s. 494-495.

[6] Solak-zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, c. II, s. 88.

Bozoklu bir Kızılbaş, etrafına yirmi binden fazla insan toplayarak ayaklanmıştır. Şah İsmail'e güvenilerek veya onun teşvikiyle tertip edilen[2] bu isyan, Bozok'da Ali Bey'in oğlu Üveys Bey'in evinin basılmasıyla başlamıştır. Bu esnada Celal'in yanında 4000 kişilik bir kuvvet olmasına rağmen bunlar kısa sürede çoğalarak Rum Beylerbeyi Şadi Paşa'nın kuvvetlerini yenecek duruma gelmişlerdir. Asilerle savaşmak için yanında yeterince kuvvet bulunmayan Şadi Paşa'ya saldırarak mağlup eden Celal'in bundan sonra hem şöhreti hem de taraftarları daha da artmıştır.

Şadi Paşa'nın mağlup olmasına ve Ali Bey'in bu isyanı bastıramamasına sinirlenen[3] I. Selim, bir taraftan vezirlik rütbesi verdiği Rumeli Beylerbeyi Ferhad Paşa'yı isyanı bastırmakla görevlendirmiş, diğer taraftan da Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa'ya, Rum Beylerbeyi Şadi Paşa'ya ve Ali Bey'e birlikte hareket etmeleri için emirler göndermiştir. Bu emri alan Hüsrev Paşa aceleyle Kayseri'ye gelmiş, burada savaş için hazır durumda bulunan Ali Bey'le buluşmuştur[4]. Ancak Celal üzerine gelen kuvvetlerden haberdar olunca direnmeye değil Turhal, Zile, Artukâbad üzerinden Sivas'a doğru kaçmaya başlamıştır[5]. Ferhat Paşa bu esnada Ankara civarında bulunduğu için asilerin kaçmalarına fırsat vermek istemeyen Hüsrev ve Şadi Paşalarla Ali Bey, Ferhat Paşa'yı beklemeden asilerin üzerine hücum etmeye karar vermişlerdir.

Ali Bey'in büyük fedakârlıklarının görüldüğü bu savaşta Kızılbaşların çoğu öldürülmüş, kadın ve çocukları esir edilmiş, ancak Celal kaçmayı başarmıştır. Hem Ali Bey'in oğlu Üveys Bey tarafından takip edilen hem de yakalanması için etrafa emirler gönderilen Celal, nihayetinde bir Yörük taifesi tarafından yakalanmış ve Şadi Paşa'ya teslim edilmek üzere yola çıkarılmıştır. Fakat Celal'i takip etmekle görevli Üveys Bey, Yörüklerin elinden Celal'i zorla alarak babasına götürmüştür. Ali Bey muhtemelen isyan ilk olarak kendi bölgesinde çıktığı için bundan birinci derecede sorumluluk duymuş ve isyanın elebaşını kendi eliyle cezalandırmak istemiştir. Ali Bey'e teslim edilen Celal'in başı vurularak padişaha gönderilmiştir[6]. Ali Bey'in padişahın

[1] Lütfi Paşa (Lütfi Paşa, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, İstanbul 1341, s. 283) Celal hakkında "Zülkadir vilâyetinde Şah Veli nâm müfsid celâlî olub…" ifadesini kullanmaktadır.
[2] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 297.
[3] Şükrî-i Bitlîsi, *Selim-nâme*, v. 186a.
[4] Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 97.
[5] Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. IV, s. 348.
[6] Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 97-98.

ihsanına mazhar olan bu başarıları, isyanı bizzat bastırmakla görevli Ferhat Paşa'nın hasedine sebep olmuş ve Ferhat Paşa I. Süleyman zamanında öcünü alma fırsatı bularak o hanedanın bütünüyle ortadan kaldırılmasında başlıca etken olmuştur[1].

2.5. Canberdi Gazali İsyanının Bastırılmasında Ali Bey

Memlük sultanı Kayıtbay'ın azadlı kölelerinden ve Sultan Kansu Gavri ile Tomanbay'ın nüfuzlu beylerinden olan Canberdi Gazali[2], I. Selim'in Mısır seferi esnasında Osmanlı ordusu Halep'ten Şam'a hareket ettiği esnada itaatini bildirerek orduya kılavuzluk eden Çerkes beylerinden Hayırbay'ın aracılığıyla padişah tarafından affedilen ve sefer dönüşü kendisine Şam beylerbeyliği ile Kudüs ve Gazze sancakları verilen[3] bir Çerkes beyidir.

I. Selim'in vefatını işittiği vakit "eyyâm-ı fursat ve hengâm-ı tulû'-ı mihr-i devlettir" diyerek Şam'da ayaklanan Canberdi Gazali, "Melik Eşref" unvanıyla hükümdarlığını ilan etmiş ve kendi adına hutbe okutturarak sikke kestirmiştir. Etrafına topladığı on beş bin kişi ile isyan eden Canberdi Gazali, bulunduğu bölgedeki vergi memurlarını, devlet görevlilerini ve hacıları yakalayarak mallarını gasp kendilerini maktul etmiştir. Bu şekilde Şam'a hâkim olduktan sonra Halep üzerine yönelen[4] Canberdi Gazali, Şah İsmail ile Mısır beylerbeyi Hayırbay'a da kendisiyle birlikte hareket etmeleri için elçi göndermiştir. Bu durumu merkeze haber veren Hayırbay[5], Canberdi Gazali'nin kendisine gönderdiği mektupları da merkeze iletmiş ve Gazali üzerine asker sevki hakkında merkezin fikrini sormuştur[6].

Hayırbay'ın Canberdi Gazali üzerine yürümesini istemeyen ve gerekli kuvvetlerin Anadolu'dan gönderileceğini kendisine bildiren merkez, isyanın bastırılması için yine vezir Ferhat Paşa'yı görevlendirmiştir. Ayrıca Anadolu, Karaman ve Rum beylerbeyleri ile diğer ümeraya da Ferhat Paşa'ya katılma emri verilmiştir. Dulkadir hâkimi Ali Bey ise aceleyle Halep'e gitmek ve şehrin muhafazasını üstlenmekle vazifelendirilmiştir. Maraş'tan çıkarak Halep'e ulaşan Ali

[1] Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. IV, s. 349; Solak-zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, c. II, s. 89.
[2] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 307.
[3] Celâl-zâde Mustafa Çelebi, *Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecatü'l-Mesâlik*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, No: 5997, v. 22a-23a.
[4] Celâl-zâde, *Tabakât*, v. 23b-25a.
[5] Solak-zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, c. II, s. 115.
[6] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 308.

Bey, yine Ferhat Paşa'yı beklemeden Hama, Humus, Trablus ve Antakya'dan gelerek Halep'te toplanan Osmanlı ümerası ve Halep valisi Karaca Paşa ile birleşerek Canberdi Gazali'nin kuvvetlerini dağıtmıştır. Halep'ten ümidini kesen Canberdi Gazali, Şam'a doğru kaçmaya başlamış, Osmanlı askeri de düşmanı takibe koyulmuştur. Bu takip esnasında Ali Bey, Hama ve Humus'a kadar düşmanı kovalayarak pek çoğunu kılıçtan geçirmiştir[1]. Ferhat Paşa ise ancak Canberdi Gazali Halep'ten çekildikten sonra buraya ulaşmıştır.

Ferhat Paşa'nın gelişi ile Halep'te toplanan ve buradan topluca Şam'a kaçan Canberdi Gazali üzerine yürüyen Osmanlı ordusu, Canberdi Gazali'nin Şam yakınlarındaki Mastaba'da olduğunu öğrenmiş ve buraya ulaşarak harp nizamı almıştır. Bu savaşta Ali Bey yine Osmanlı ordusunun sağ kanadında görev almış ve sabah başlayan savaş öğleden sonra Osmanlı ordusunun galibiyetiyle son bulmuştur[2]. İsyanın bastırılmasının ardından Ali Bey Maraş'a, Ferhat Paşa ise Acem şahının I. Selim'in ölümünü fırsat bilerek Osmanlıya karşı harekete geçmesini engellemek için hudut muhafazası ile görevlendirildiği Kayseri'ye dönmüştür. Ancak Ali Bey'in Celali isyanlarını bastırmakta gösterdiği başarıyı Canberdi Gazali isyanını bastırmakta da göstermesi Ferhat Paşa'nın hasedini daha da artırmıştır.

Ali Bey, I. Süleyman'ın Belgrad seferi esnasında da Osmanlının Anadolu tarafında kalan topraklarının korunması ile görevlendirilen Ferhat Paşa'ya asker yardımında bulunmuştur[3]. Belgrad'ın fethinden sonra da I. Süleyman'a bir tebriknâme göndererek seferlere davet edilmesini rica etmiş ve seferlerde padişahın önünde seve seve savaşacağını bildirmiştir[4].

2.6. Ali Bey'in Öldürülmesi

I. Süleyman Rodos seferine karar verdikten sonra sefer hazırlıkları yapılmaya başlanmış, bu çerçevede ilk olarak büyük toplar dökülmüş, gemiler yapılmış ve kırk bin kürekçi ile yirmi bin garip yazılmıştır. Osmanlı ordusu bu hazırlıklarla uğraşırken merkeze Ali Bey'in istiklal sevdasına düştüğü, halka zulmettiği hatta kendisi hakkında merkeze yapılan şikâyetleri teftiş için gelenleri dahi öldürdüğü yönünde haberler

[1] Gelibolulu Mustafa Âlî, *Kitâbü't-Târîh-i Künhü'l-Ahbâr*, İ.Ü.M.K., Türkçe Yazmalar Kol., No:5959, v. 218b.
[2] Bkz. Celâl-zâde, *Tabakât*, v. 25a-31a.
[3] Celâl-zâde, *Tabakât*, v. 32b.
[4] Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 105.

ulaşmıştır. Bu haberler üzerine Ali Bey'i gözden çıkaran I. Süleyman, ordu Rodos seferinde iken İran hududunu koruma bahanesiyle Ferhat Paşa'yı Sivas taraflarına göndermiş[1], Rum ve Dulkadirli askerleriyle burayı korumalarını emretmiştir[2].

Ali Bey'in özellikle yapılan şikâyetler üzerine durumu yerinde teftiş etmek için gelen görevlileri öldürmesi öteden beri Ali Bey'in başarılarını kıskanan Ferhat Paşa'ya bir fırsat vermiştir. Bu fırsatı iyi değerlendiren Ferhat Paşa da Ali Bey'in katli için padişahtan ferman alarak[3] Tokat'a gelmiş ve Ali Bey'i oğullarıyla birlikte yanında davet etmiştir. Ferhat Paşa'nın kalabalık bir ordu ile gelmesinden şüphelenen Ali Bey, paşa ile görüşmesini biraz ertelemiştir[4]. Ancak maiyetinin evlâd u ıyâli ile davet edilmesinin pek hayra alamet olmadığı yönündeki uyarılarını dinlemeyen Ali Bey, "Benim Osmanlıdan ne alıp vermediğim var ki" diyerek kuvvetlerinin başında oğullarıyla birlikte Tokat'a hareket etmiştir. Ali Bey'i Artukova[5]'da büyük bir ilgi ile karşılayan Ferhat Paşa ona verdiği ziyafet esnasında Ali Bey'i ve oğullarını maiyeti ile birlikte öldürmüştür[6] (1522).

2.7. Ali Bey'in Osmanlı Tarih Yazıcılığına Katkısı

Ali Bey, kendi hizmetinde çalışan hocası Şükrî-i Bitlisî[7]'ye I. Selim zamanında yaşadıklarından, katıldığı seferlerden bahsederek bu dönemle ilgili anlattıklarından bir eser meydana getirmesini istemiştir.

Şükrî, I. Selim 1512 yılında tahta çıkınca İstanbul'a gelerek padişaha sunduğu bir kaside sayesinde hem I. Selim'in özel meclisine girmiş hem de Diyarbakır havalisinde bir zeamet ile ödüllendirilmiştir. Daha sonra ise Dulkadir Beyliğinin ilhakı üzerine I. Selim tarafından yarı

[1] "Ferhat Paşa'ya bir miktar yeniçeri ve bölük halkı koşularak, Acem serhaddi nâmı ile ilkbaharda, o hainlerden intikam almak için irsâl olundu.", Solak-zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, c. II, s. 122.
[2] Bkz. Celâl-zâde, *Tabakât*, v. 52b-54a.
[3] Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 104.
[4] Celâl-zâde, *Tabakât*, v. 61b.
[5] Âlî (*Künhü'l-Ahbâr*, v. 220a) bu yerin ismini "Artukâbâd" olarak vermektedir.
[6] Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 104.
[7] Bitlisli olduğu bilinen Şükrî'nin ne zaman doğduğu, tahsilini nerede yaptığı ve eseri "Selim-nâme'nin hâtimesinde bahsettiği kadılık, müftülük ve müderrislik gibi resmî vazifelerini nerede ve ne zaman yaptığı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bkz. Şükrî-i Bitlîsî, *Selim-nâme*, haz. Mustafa Argunşah, Kayseri 1997, s. 3.

müstakil olarak Dulkadir beyliğine tayin edilen Ali Bey'in[1] hizmetine girmiş ve Ali Bey'e hocalık etmiştir.

I. Selim zamanında yapılan askerî faaliyetlerin tamamına katılarak bunlar hakkında birinci el bilgilere sahip olan Ali Bey, bunları Şükrî'ye anlatarak nazm şeklinde bir eser vücuda getirmesini istemiştir. Ali Bey, I. Selim'in İskender'den daha büyük olduğunu, bu sebepten Şükrî'nin Ahmedî'nin İskender-nâme'si gibi bir eser meydan getirmesi gerektiğini söylemiştir. I. Selim'in uzun yıllar yakınında bulunduğunu, bu sebepten kendi naklettiklerinin doğru olduğunu söyleyen Ali Bey, Şükrî'ye eserini başka türlü yazmamasını da tenbih etmiştir. Bunun üzerine daha önce I. Selim'in İran seferine iştirak eden Şükrî, Ali Bey'in kendisine naklettiklerine görüp bildiklerini de ilave ederek Selim-nâme'nin ilk şeklini meydana getirmiştir (1521)[2].

Ali Bey'in bu hadiseden kısa bir süre sonra öldürülmesinin ardından yerine getirilen Koçi b. Halil'in hizmetinde çalışmaya başlayan Şükrî, eserinde hem Ali Bey'den hem de Koçi Bey'den sık sık bahsetmektedir. Şükrî, Ali Bey'in nakillerine dayanarak tertip ettiği Selim-nâme'yi I. Selim'in uzun yıllar maiyetinde bulunan ve onunla birlikte birçok sefere katılan Koçi Bey'in huzurunda okumuştur. Ancak Koçi Bey, "her ne kadar bunları anlatan Ali Bey olsa da eserde birçok yanlışlıklar ve eksiklikler var. Ali Bey, şahın halini bilmezdi, başkalarından dinlerdi[3]" diyerek Selim-nâme'yi beğenmemiştir. Dahası padişahın her türlü ahvalini kendisinin daha iyi bildiğini, atası Hasan Bey'in I. Bayezid'den beri üç hükümdar devrinde yeniçeri ağalığı yaptığını, kendisinin de I. Selim'in hizmetinde bulunduğunu, kapıcıbaşılığından sonra sancak beyliğine tayin edildiğini ifade etmiştir[4].

Şükrî, Koçi Bey'in anlattıklarına göre Selim-nâme'yi tekrar nazmetmiştir (1523-1524). Şair, eski Selim-nâme'yi yok ettiğini söylese de Ali Bey'in anlattıklarıyla tertip edilen Selim-nâme'nin nüshalarından biri Viyana Kütüphanesi'nde bulunmaktadır[5].

Şükrî, yazdığı Selim-nâme'yi 1530 tarihinde vezir-i a'zam İbrahim Paşa vasıtasıyla I. Süleyman'a takdim ederek hem padişahın hem de İbrahim Paşa'nın caizesine nail olmuştur[6]. Şükrî'nin bu şekilde hem

[1] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 309.
[2] Şükrî-i Bitlîsî, *Selim-nâme*, s. 5. Ayrıca bkz. Şükrî-i Bitlîsi, *Selim-nâme*, v. 8b-9a.
[3] Şükrî-i Bitlîsi, *Selim-nâme*, v. 9b.
[4] Şükrî-i Bitlîsi, *Selim-nâme*, v. 10a-10b.
[5] Şükrî-i Bitlîsî, *Selim-nâme*, s. 6.
[6] Latîfî, *Tezkire-i Latîfî*, Dersaadet 1314, s. 204.

padişahtan hem de vezir-i a'zamdan yüklü bir caize alması kendi zamanında âlim ve şairlere artık böyle rağbet edilmediğini söyleyen Âlî'nin yakınmalarına sebep olmuştur[1].

Netice itibariyle Ali Bey, Şükrî'ye manzum bir Selim-nâme yazmasını tavsiye ederek hem Osmanlı tarih yazıcılığının zenginleşmesine hem de Şükrî'nin kasasının zenginleşmesine vesile olmuştur. Hatta I. Süleyman, kendisinin doğumuyla tahta çıkışı arasındaki hayatını yazıp getirdiği takdirde Şükrî'ye sancak vereceğini vaat ederek Ali Bey'in açtığı zenginlik kapısını daha da aralamıştır, fakat Şükrî'nin ömrü bu Süleyman-nâme'yi yazmaya kifâyet etmemiştir[2].

Sonuç

Ali Bey'in 1522 tarihinde öldürülmesiyle Dulkadir toprakları Osmanlı Devleti'ne ilhak edilmiştir. Özellikle I. Selim zamanında Osmanlı Devleti'ne yaptığı hizmetlerle öne çıkan Ali Bey'in öldürülmesinde ise, hem şahsî başarılarından dolayı hased-i akran belasına uğraması hem de beyliğinin Osmanlı Devleti'nin takip ettiği siyaset açısından ömrünü tamamlamış olması etkili olmuştur. Celâl-zâde (1490-1491/1567) gibi dönemin ve Âlî (1541/1600) gibi yakın dönemin en önemli iki tarihçisi Ali Bey'in ölümüne sebep olarak istiklal sevdasına düşmesini gösterseler de Belgrad dönüşü I. Süleyman'a seferlerde görev almak istediğini belirten bir tebriknâme gönderen ve akıbetinden şüphelendiği halde çağrıldığı hizmete oğullarıyla birlikte giden Ali Bey'in I. Süleyman'ın saltanatıyla ilgili her türlü endişenin giderildiği dahası fetihlerin yapılmaya başlandığı bir vakitte isyana teşebbüs etmesi çok mantıklı gelmemektedir.

Celâl-zâde ve Âlî'nin isyan açıklamaları I. Selim'in vefatının akabinde isyan eden Canberdi Gazali olayında, fırsattan istifadeye kalkma gibi haklı bir gerekçeye dayanmaktayken Ali Bey olayında aynı doyurucu gerekçeyi sunmamaktadır. O yüzden Osmanlı tarihlerinin bu gibi durumlarda verdiği klasik neden olarak nitelendirebileceğimiz bu "istiklal sevdası" Ali Bey'in istiklal sevdası değil de Osmanlı Devleti'nin istiklal sevdasıdır. Zira güney sınırlarını Mısır'a kadar genişleten Osmanlı Devleti, bu bölgedeki topraklarının ortasında az da olsa problem çıkaran veya çıkaracak olan bağımsız veya yarı bağımsız bir Türkmen beyliğinin bulunmasını istememektedir. Nitekim Ali Bey'in öldürülmesinin ardından

[1] Mustafa İsen, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara 1994, s. 234.
[2] Mustafa İsen, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, s. 234.

Maraş ve Bozok sancaklarını içine alan Dulkadir topraklarının statüsünün korunarak Dulkadir hanedanından başka bir şahsa verilmek yerine ilhak edilmesi de bunu ispatlamaktadır.

KAYNAKÇA

Aşık Paşazâde, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, haz. Nihal Atsız, İstanbul 1970.

Celâl-zâde Mustafa Çelebi, *Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecatü'l-Mesâlik*, İ. Ü. Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, No: 5997.

Danişmend, İ. Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 1, İstanbul 1971.

Feridun Ahmed Paşa, *Mecmua-i Münşeât-ı Feridun Bey*, c. I, Takvimhane-i Âmire, İstanbul 1274.

Gelibolulu Mustafa Âlî, *Kitâbü't-Târîh-i Künhü'l- Ahbâr*, Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi, No: 920.

Kitâbü't-Târîh-i Künhü'1-Ahbâr, İ.Ü.M.K., Türkçe Yazmalar Kol., No:5959.

Gökbilgin, M. Tayyib, *XV ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı*, İstanbul 1952.

Hammer, Joseph de Purgstall, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, çev. Mehmet Ata, c. IV, İstanbul 1330.

Haydar Çelebi, *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, haz. Yavuz Senemoğlu, (Tarihsiz).

Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, c. II-IV, Ankara 1999.

İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, haz. Şerafettin Turan, Ankara 1957. *Tevârih-i Âl-i Osman VIII. Defter*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, No: 32.

İsen, Mustafa, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara 1994.

Keşfî Mehmet Çelebi, *Selim-nâme*, haz. Şefaettin Severcan, Kayseri 1995.

Latîfî, *Tezkire-i Latîfî*, Dersaadet 1314.

Lugal, Necati, Adnan Erzi, *Fatih Devrine Ait Münşeat Mecmuası*, İstanbul 1956.

Lütfi Paşa, Tevârîh-i Âl-i Osmân, İstanbul 1341.

Mordtmann, J. H., "Dulkadırlılar", İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, c. 3, İstanbul 1963.

Neşrî, Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi, yay. Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen, c. II, Ankara 1957.

Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, Solak-Zâde Tarihi, haz. Vahid Çabuk, c. I-II, Ankara 1989.

Şükrî-i Bitlîsî, Selim-nâme, British Museum, Or. 1039.

Selim-nâme, haz. Mustafa Argunşah, Kayseri 1997.

Tansel, Selâhattin, Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyetleri, İstanbul 1971.

Yavuz Sultan Selim, Ankara 1969.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Anadolu Beylikleri, Ankara 1969.

Osmanlı Tarihi, c. II, Ankara 1998.

Yinanç, Refet, "Dulkadıroğulları", T.D.V. İslam Ansiklopedisi, c. 9, İstanbul 1994.

XVI. ASIRDA DULKADIR EYÂLETİ'NDE İSKÂN VE YERLEŞME

Dr. İsmail ALTINÖZ•

Osmanlı İmparatorluğunun tarihi incelenirken, bu devletin gerek siyâsî gerekse iktisâdi bakımdan incelenmesi araştırmacıların önemle üzerinde durdukları konulardan birisidir. Özellikle son zamanlarda siyâsî tarihin yanı sıra sosyal, kültürel ve ekonomik durumları aksettiren çalışmalar yoğunluk kazanmaktadır. Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğunun idâri yapısının anlaşılabilmesi için bölge tarihlerinin de bilinmesi gerekmektedir. Bilindiği gibi, Osmanlı idâri düzeninde eyâletler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar da nahiyelere ayrılmış bulunmaktaydı. Bunların alt birimlerini ise, köyler ve mezraalar oluşturmaktaydı.

1337 yılında Oğuzların Bozok koluna mensup aşiretler tarafından kurulan Dulkadır Beyliği 1522 yılında Şehsurvaroğlu Ali Bey'in öldürülmesiyle iki asra yakın Maraş ve havâlisinde hüküm süren bir beylik olmuştur. Bu beyliğin Osmanlı Devletine son katılan beylik olması da üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur. Dulkadır Eyâletinin Kuruluş tarihi ise; ancak 1531 yılında gerçekleşmiştir. Bu bildirimizde Dulkadır Beyliğinin ortadan kaldırılmasından sonra bu bölgenin Osmanlı hâkimiyetine geçiş dönemi ve Dulkadır Eyâleti'nde İskân ve Yerleşme konusu bildirinin temel noktasını teşkil edecektir. Dolayısıyla çalışmamız, özellikle bu bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonraki İskân ve Yerleşme özellikleriyle sınırlı kalacaktır.

• University of Birmingham, The Centre for Byzantine, Ottoman and Modern Grek Studies, Birmingham/UK, e.mail: ialtinoz@hotmail.com, i.altinoz@bham.ac.uk

Bu bölgenin tarihi hakkında yapılan çalışmaların yok denecek kadar az olması, başlangıçta bazı zorlukların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bölge tarihiyle ilgili çalışmalar daha çok beylikler dönemine ait olup, Osmanlı dönemine ait pek orijinal çalışma bulunmamaktadır. Beylikler dönemi ile ilgili Mükrimin Halil Yinanç'ın orijinal çalışmalarının yanısıra, bu devre ait daha etraflı ve yararlı çalışma Refet Yinanç tarafından yapılmıştır. Biz de buradan yola çıkarak, beylik sonrası Osmanlı hâkimiyeti altındaki Maraş ve havâlisinin tarihini ortaya koymaya çalıştık. Ancak bu dönem, Osmanlı Devletinin erken dönemine rastlaması dolayısıyla ve Dulkadır Beyliğinin Osmanlı hâkimiyetine yeni girmesi nedeniyle belgelerin azlığı dikkati çekmektedir. Özellikle, Dulkadır Beylerbeyiliğinin kuruluşuna ait belgelere geç dönemlerde rastlanılması bu fikri doğrular mahiyettedir.

Bu bildirimizde XVI. Asırda Dulkadır Beyliğinin ortadan kaldırılmasından sonra Dulkadır Eyâletinin teşekkül etmesiyle buradaki iskân ve yerleşme özelliklerine dikkat çekilecektir. Bu konuyla alakalı olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan, sosyal tarih bakımından büyük ehemmiyeti hâiz olan Tahrir Defterinden istifade edilmiştir. Ayrıca, aynı arşivde yer alan Ali Emiri, Cevdet, İbnü'l-Emin ve diğer tasniflerden istifade edilmiştir. Ancak, erken devre ait belgelerin az oluşu, bu döneme ait yeterli bilgiyi vermediği gibi, daha sonraki döneme ait defterlerin de çürümüş olması çalışmamızı hayli zorlaştırmıştır. Bunlara ilave olarak, dönemin siyâsi olaylarını anlatan Osmanlı kroniklerine başvurulmuş olup, bunun sonucu oluşturulan sancakların tertibi ise, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki sancak listelerinden takip edilmiştir. Böylece, tahrir defterleriyle birlikte, sancak listeleri ve kronikler karşılaştırılmak suretiyle "XVI. Asırda Dulkadır Eyâleti'nde İskân ve Yerleşme" özellikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Böylece, bilim dünyasına katkı amaçlanmaktadır.

1. Beylerbeyilikte Osmanlı Dönemindeki Yerleşme Özellikleri

1071 Malazgirt zaferiyle Türklere Anadolu kapıları açılmış, böylece Türkler Anadolu'nun iç kısımlarına kadar ilerleme imkânı bulmuşlardır. Maraş bölgesi de ilk defa 1085 yılında Emir Buldacı tarafından fethedilerek Türklerin hâkimiyetine girmiştir. Bu bölge Türkler tarafından fethedildiği zaman, Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi, burada az bir Türk nüfusu bulunmaktaydı. Bu sebeblerden dolayı bu bölge daha XII. yüzyılda Türkleşmiş bulunuyordu. Türklerin bu bölgeye gelişiyle birlikte yerli gayr-ı müslim unsurlar bazı şehir merkezlerinde ve köylerinde toplanmaya başlamışlar; Türkler ise onların terkettikleri birçok köye

yerleştikleri gibi, nüfus bulunmayan arazilere de yerleşerek yeni köyler kurmuşlardır. Türklerin bu bölgeye yerleşmesiyle birlikte eski yerleşim yerlerinin bazılarının adları değişirken, bazıları da aynen kalmıştır. Türklerin bu bölgeleri fethiyle birlikte Selçuklu hâkimiyetine giren Maraş ve havalisi uzun bir süre Selçuklular tarafından yönetildikten sonra, bu devletin yıkılmasıyla birlikte, bu bölge Oğuzların Bozok koluna mensub Dulkadır Türkmenlerinin eline geçmiştir.

XIV. yüzyılın ilk yarısında Dulkadır Türkmenlerinin bu bölgeye tamamen yerleşmesiyle, kesif bir Türk nüfusu oluşmuş ve yerleşim yerlerinin büyük çoğunluğu Türkçe adlarla anılmaya başlamıştır. Daha sonraki dönemlerde hızla artan Türk nüfusu XVI. yüzyılda yer adlarında iyice belirginleşmiştir. Osmanlı döneminde Maraş'a Mısır'dan getirilmiş aileler vardır. Yine aynı dönemde Doğu Bayazıd'dan bir gurup aile getirilmiş daha önceki hizmetlerinden mütevellid burada idârecilik verilmiştir. Bu aile getirildiği bölgenin adına binâen zamanla Bayazıdlı adını almıştır. Güçlenmiş, gücü giderek büyümüş, bölgede Osmanlının temsilcisi olmuştur. İki aile XIX. Asrın ortalarına kadar hep kavgalı olmuştur. Aralarındaki sınır hattı da Kanlıdere'dir. Kavgalar Maraş'ta huzur nâmına bir şey bırakmamıştır. Yer yer tahribine de sebebiyet vermiştir. Özellikle Maraş'ın doğu tarafında Dulkadırlılar, batı tarafında ise Bayezidlilerin hâkim olduğu ve bunların sürekli mücadele halinde bulunduklarını ve bu mücadelenin II. Mahmud devrine kadar devam ettiği bildirilmektedir[1].

Dulkadır Beyliği döneminde olduğu gibi, Osmanlı hâkimiyetinin tesis edildiği sıralarda da, bu bölgede büyük bir Türkmen aşiretinin varlığına şahit olmaktayız[1]. Bunun neticesi olarak buradaki iskân merkezlerinin adları hep Türkmen aşiretlerinin isimlerini taşımaktadır. Mesela: Beşenlü, Karamanlu, Nacarlu, Dadaşlu, Orçanlu, Ceritlü, Avşarlu, Karacalu vs. gibi. Bunun yanısıra şahıs adlarını taşıyan yerleşim birimlerinin bu bölgede bulunması eski Türk geleneğinin buralara yansımasıdır. Burada şahıs adlarıyla anılan köylerin, bu bölgeye gelen Türkmen aşiretlerinin reisleri tarafından kurulduğu ve bunun sonucu olarakta onların adıyla anıldığı sanılmaktadır.

Dikkati çeken diğer bir husus ise; Türk fethinden önce gayr-ı müslim unsurlarla meskûn yerlerin, muhtemelen buranın halkının dağılmasıyla, zamanla Müslümanlar tarafından iskân edilmiş olmasıdır. Bu tür yerleşim birimlerinin adları Türk fonetiğine uydurulduğu veya

[1] Besim Darkot, "Maraş" İA, VII. 312.
[1] BOA, TT. 402, s.177.

yerine yeni Türkçe adlar verildiği gibi, eski adlarını muhafaza ederek günümüze kadar gelenler de vardır. Mesela: Eski bir Ermeni yerleşim birimi olan Fırnuz'un günümüze kadar gelmesi gibi.

Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan bu bölgede yaşayanların büyük Çoğunluğunu, Dulkadır Beyliğinin bakiyyesi durumunda olan konar-göçer Dulkadırlı Türkmenlerinin oluşturduğu görülmektedir. Nitekim 69.481 hâne (yaklaşık 350.000 kişi)'yi bulan Dulkadır vilâyetinin toplam nüfusunun 48.665 hanesini (yaklaşık 245.000 kişi) konar-göçer Dulkadır Türkmenleri oluştururken, 18.158 hânesi yerleşik Müslüman ve 2631 hanesini de Hıristiyanlar oluşturmaktaydı. Ayrıca, vilâyet sınırları içerisinde 523 köy, 3412 mezraa, 62 çiftlik, 64 kışlak ve 35 yaylak bulunmaktaydı[2].

Bu bölgenin 1522 senesinde Osmanlı hâkimiyetine girmesinden bir müddet sonra tahririne başlandığı, binlerce köy ve mezra'nın nüfus ve arazisinin sayılıp, hâsılat ve vergilerinin tesbitinin yapıldığı, ayrıca timar sisteminin de tesis edilerek idârî teşkilâtın kurulduğu anlaşılmaktadır. İlk tahrir 1523 yılında gerçekleşmiş olup, sadece Elbistan ve Maraş livâlarındaki timar tevcihlerini içine almaktadır. 1527 yılına ait tahrir ise, Maraş sancağı ile birlikte Elbistan kazasındaki timarları hâvi olup, Maraş kazasına bağlı nahiyeler yer almaktadır. Bu iki defterde Osmanlı dönemindeki yerleşme özellikleriyle ilgili çok az bilgi bulunmaktadır. Esas bilgiyi 1526 tarihli olduğu tahmin edilen[1], 998 numaralı icmal defteri ve büyük çoğunluğu çürümüş olan 402 numaralı mufassal tahrir defterinde bulabilmekteyiz. Ayrıca, H. 947/M.1540 tarihini taşıyan Elbistan kazasının tahririni içeren 419 numaralı bir defter vardır ki, muhtemelen bunun müsvedde defteri olduğu anlaşılmaktadır. Çünki, bu defterde birçok karalamalar ve iptaller bulunmaktadır.

Osmanlı taşra teşkilâtının temel birimlerini oluşturan eyâletler sancaklara, sancaklar herbirinin başında birer "kadı"nın bulunduğu "kaza" adı verilen yönetim birimlerine ayrılmış, olup, kazalar da idârî ve coğrafî sınırlarla çevrili bölgelere ayrılmış bulunan köylerin oluşturduğu nahiyelerden teşekkül etmekteydi. Ancak, nahiye tâbiri, yukarıda izah edildiği gibi sadece kazanın bir parçası olmayıp, bazı durumlarda bir livâ'yı veyahut da bir livânın parçasını da ifade etmekteydi[2]. Dulkadır

[2] BOA, TT. 998, s.408.

[1] Nejat Göyünç 998 numaralı tahrir defterinin tarihini s.50'deki bir kayıttan 932/1526 olarak tesbit etmiştir.

[2] Feridun M. Emecen, XVI. Asırda Manisa Kazası, Ankara 1989. s.110.

beylerbeyiliğindeki nahiyelerin ise, kazanın idârî bir birimi olduğu tahrir defterlerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Dulkadır beylerbeyiliğinin hâkim olduğu saha çok geniş bir coğrafî mekâna yayılmış olduğundan, buraya bağlı bulunan sancakların ve kazaların tamamı tek bir deftere kaydedilmeyip, sadece ilk taksimatta yer alan Maraş ve Elbistan tahrir defterlerinde kayıtlı bulunmaktadır. Dulkadır beylerbeyiliğine ait ilk tahrir defteri olduğunu tahmin ettiğimiz 402 numaralı tahrir defterinde Maraş sancağı ile birlikte Elbistan kazasına bağlı bulunan nahiyelerin adları yer almaktadır. Ancak defterin büyük bir kısmı çürümüş olduğundan buradaki yerleşim birimlerinin adlarının tamamını tesbit edemedik. Ancak bu defterden önce hazırlanan 998 numaralı icmal defterindeki bilgilerden yola çıkarak yerleşme özellikleriyle ilgili bilgiler edinmeye çalışağız.

Dulkadır beylerbeyiliğinin paşa sancağı olan Maraş livâsı, Ahırdağının güney eteğinde, Antakya, Halep, Adana ve Antep'ten gelip iç Anadolu'ya geçen yolların kavşak noktasında bulunan önemli bir yerleşim birimidir. Maraş sancağına kayıtlı bulunan 4 kaza ve bunlara bağlı 34 nahiye bulunmaktadır. Bunlardan Maraş kazasının 14, Elbistan kazasının 8, Kars ve Zamantu kazalarının ise, 6 nahiyesi bulunmaktadır. Daha sonraki dönemlerde bu idârî ünitelerde ufak tefek değişiklikler olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, Maraş sancağının merkez kazası, 1526'da 14, 1532'de ise, eski nahiyelere Hısn-ı Mansûr nahiyesinin de ilâvesiyle bu sayı 15'e çıkmıştır.

Selçuklular zamanında Türkleşmeye başlayan bu bölgenin, daha sonraki dönemlerde de bu durumunun devam ettiği XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır. Maraş ve diğer bölgelere gelerek yerleşen Türkmen grubları, eski iskân mahallerine yerleştikleri gibi, yeni yeni iskân mahalleri de tesis etmişler ve buralara Türkçe ad koymuşlardır.

Bunun dışında, tabiat şartlarını hatıra getiren isimleri taşıyan nahiye ve köyler de bulunmaktadır. Özellikle bunların yerleşim biriminin coğrafî hususiyetlerini göstermesi bakımından önemli olduğu gibi, hem de bu yerleşim birimlerinin hangi coğrafî mekân üzerinde kurulduğunun bilinmesine yardımcı olurlar ve bu adlarla anılırlar. Mesela: Hurman çayının kenarında kurulan Hurman nahiyesi ismini bu çaydan aldığı gibi, aynı şekilde Nurhak dağının eteklerine kurulan Nurhak nahiyesi de ismini bu dağdan almaktadır. Yine, Çukurhisar, Körsulu, Çatalgöz, Pınarbaşı, İncesu ve Çobanpazarı tabiat isimlerini aksettiren yerleşim birimleridir.

Maraş sancağı ve Elbistan kazası dâhilinde yörük yerleşmeleri neticesi meydana gelen yerleşme merkezlerinin dışında, isimlerini dinî

vasıfları haiz şahıslardan alan yerleşim birimlerinin de, çok miktarda olduğu gözlenmektedir. Mesela: Yusuf Hacılu, Ahmed Hacılu, Haydar Hacılu, Karaca İshak v.s. gibi. Bazı şahısların isimlerini taşıyan köylerin mevcud olduğu görülmektedir. Aynı durum Maraş sancağı ve Elbistan kazasında mahalle yerleşmelerinde de mevcuttur. Mesela: Maraş'ın mahalleleri, Alâüddevle Bey, İskender Bey, İsa Divanlu[1] gibi şahıs isimleriyle birlikte, Türkmen aşiretlerinin adını alan mahalleler de bulunmaktadır. Mesela: Pehlivânlu, Beşenlü, Akçakoyunlu[2] gibi. Aynı şekilde dinî vasıfları haiz şahısların oluşturduğu mahallelere de rastlanmaktadır. Mesela: Mahalle-i Mehmed Baba, Ümmet Baba, Hacı Hasanlu, Hacı Kaplanlu[1] v.s. gibi. Bilindiği üzere Türk-İslam şehirlerinin temel unsurunu mahalle oluşturmakta, umumiyetle bu mahalleler bir mescidin etrafında oluşan birkaç evden meydana gelmekteydi[2]. Bu şekilde hemen her mahallede bir mescid bulunmakta ve o mahalle mescidin ismini taşımaktaydı. Mesela, Mahalle-i Mescid-i Mustafa, Mahalle-i Camî-i Eslemez[3]. Elbistan'da Alâüddevle tarafından yaptırılan camî, "Mahalle-i Camî-i Şerif Alâüddevle Bey" diye anılmaktadır.

Diğer taraftan, mahallenin kurulup gelişmesinde önemli rolleri olduğu bilinen zaviyelerin bazı mahallelerin teşekkülünde de etken olduğu anlaşılmaktadır. Mesela: Mahalle-i Zâviye-i Baba Ümmet vs. gibi.

Maraş ve Elbistan'daki mahallelerde dikkati çeken diğer bir hususta bazı mahallelerin esnaf teşekkülleri tarafından oluşturulması ve onların adıyla anılmasıdır. Mesela; Boyacı, Ekmekçi, Çerçici, Urguncu, Tabakhâne gibi meslek gruplarının oluşturduğu mahallelere de rastlanmaktadır. Her esnaf grubunun bir mahallesi bulunmakta ve o mahalle onların adıyla anılmakta idi. Bunlara ilâve olarak Dulkadır Beylerbeyiliği sınırları içerisinde doğrudan doğruya yörük cemaatlarının adını taşıyan köy ve mezraalara da rastlanılmaktadır. Mesela: Karamanlu köyü, aynı adı taşıyan Yörük cemaatinin ismini aldığı gibi, bu cemaata mensûb yörüklerde, bu köyde oturmakta olup, yaylakları Binboğa dağındadır.

Osmanlı devrinde, konar-göçer bir hayat tarzı içerisinde bulunan yörüklerin bir müddet için (kışlak veya yaylak) gelip oturdukları "geçici iskân mahalleri" bulunmaktaydı. Bunlara konar-göçer denilmesinin

[1] BOA, TT. 402, s.751, 760.
[2] BOA, TT. 402, s.762-763; BOA, TT. 419, s.321.
[1] BOA, TT. 419, s.344.
[2] Emecen, Aynı eser, s.47.
[3] BOA, TT. 419, s.346.

sebebi onların göçebelerden farklı olarak kışlaklarında az miktarda da olsa ziraatle uğraşmaları dolayısıyla bu ad verilmiştir[4]. Bu yörük teşekküllerinin sürekli yer değiştirerek köylerde kışlayıp, yaz mevsiminde ise yaylaklara çekildiği bilinmektedir. Ancak bazı durumlarda bunlar, aynı köyde kışlayıp ziraat ettikleri gibi, yine ziraat ettikleri yerde yayladıkları da görülmektedir[1]. Bu bölgede bulunan Türkmen aşiretlerinin kışlakları ve yaylakları ziraat edip etmedikleri bölgelere göre değişmekte idi. Bazen ziraat yaptıkları yerlerde yayladıkları gibi, bazı durumlarda da kışlaklarında ziraat etmekteydiler[2]. Aynı şekilde kışlaklarında ziraat edip, aynı yerde yaylayan yörüklere de rastlanmaktadır[3]. Burada dikkati çeken diğer bir husus, yörüklerin sadece hayvancılıkla uğraşmayıp, ziraatle de meşgul olmalarıdır[4]. Ayrıca bu bölgeye diğer vilâyetlerden çok sayıda yörük cemaatlerinin iskân edildiği XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır[5].

Dulkadır beylerbeyiliğinde Osmanlı Devletindeki yerleşim özelliklerinden bir tanesi de Türk nüfusunun yanı sıra, gayr-ı müslim unsurların da bulunmasıdır. Ancak bunların Türklerin meskûn olduğu yerlerde bulunmayıp, ayrı yerleşim birimlerinde yaşadıkları gözlenmektedir. Daha önce Zeytun ve Fırnuz nahiyelerinde bulunan Ermeni nüfus aynen yerlerinde kalırken, daha sonra Maraş sancağına ilâve olunan Hısn-ı Mansûr nahiyesinde Ermeni nüfusu göze çarpmaktadır. Hatta Hısn-ı Mansûr nahiyesinde "Mahelle-i Ermeniyan" adıyla kayıtlı bir mahalle bulunmakta olup, 79 kişilik bir nüfusa sahip olduğu tahrir defterlerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır[6].

Aynı şekilde Hurman nahiyesine bağlı Çoğulhan köyünde 300 kişilik bir Ermeni cemeatine rastlanılmaktadır[7].

---

[4] Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyâseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara 1988, s.14.

[1] BOA, TT. 402, s.171.

[2] "Cemaât-ı Dişçıkarcalu tâife-i Anamuslu yörüklerinden olub Anamus kenarında kışlarlar ziraat iderler yine ziraat itdükleri yerde yaylarlar". (BOA, TT. 402, s.171)

[3] "Cemaât-ı Kuratlı tâbi-i tâife-i Orçanlu tâife-i Agaslu Güğercinlikde kışlayub yine kışlakların üzerinde yaylarlar". (BOA, TT. 402, s. 178)

[4] "Cemaât-ı Ekberlüce tâbi-i tâife-i mezbûre Maraş nahiyesinde Ekberlüce nâm-ı yerde kışlayub ve ziraat idüb Ahurdağında yaylarlar". (BOA, TT. 402, s.568)

[5] "Cemaât-ı mezbûre tâife-i mezbûr Diyarbekir vilâyetinden gelmişlerdir". (BOA, TT. 402, s.346)

[6] BOA, TT. 419, s. 355.

[7] BOA, TT. 419, s. 241-242.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Maraş ve Elbistan bölgesine Türkmen aşiretlerinin iskân edilmesiyle birlikte kesif bir Türk nüfusu oluşmuş, bunun neticesi olarak yerleşim birimleri Türk şehircilik anlayışına uygun bir şekilde gelişerek, dinî, meslekî, coğrafî bir şekilde adlandırılmış ve bu durum XIX. yüzyıla gelinceye kadar devam etmiştir.

2. Şehir ve Kasabalar

"Şehir" veya "kasaba" tâbiri değişik şekillerde kullanılmakla birlikte ziraî kriterin yanında, başka istihsâl faaliyetlerinin yapıldığı hukukî bakımdan ise, belirli bir statüye sahip toplanma merkezlerini ifade etmektedirler[1]. Ekseriyetle bir kadıyla birlikte, mülkî-askerî idarecilerin yönetiminde bulunan Osmanlı şehri, tahrir defterlerinde "nefs", "şehir" ve "kasaba" şeklinde geçmektedir. Bununla birlikte bu ıstılahlar, bölgelere göre değişiklik gösterip, hangi yerleşim birimlerinin şehir veya kasaba sayılabileceği hususu tam olarak açıklanamamaktadır. Bu konuda nüfusun da önemli bir etken olmadığı söylenmektedir[2]. Aynı şekilde defterlerde geçen "şehir" kelimesinin tam manasıyla şehri yansıtmadığı gibi, "kasaba" nın da bir idârî merkezini tarif etmediğinden dolayı bu mesele açıklığa kavuşturulamamaktadır. Bundan dolayı bu ıstılahların birbirinden tamamen ayrı merkezleri ifade etmediği belirtilerek, tahrir defterlerindeki "nefs" tâbirinin ise; o yerleşim biriminin nüfus durumunun fazla olup olmaması veya iktisadî ve ticarî durumu ile de alakalı olmadığı vurgulanmaktadır.

Gerçek anlamda ise "nefs" tâbiri, Osmanlı tahrir defterlerinde hem nüfus, hem de iktisadî bakımdan büyük şehirler için kullanılırken, aynı zamanda nüfusu az ve ziraatle meşgul olan küçük yerleşim birimlerini de ifade etmektedir. Yâni, "nefs" tâbirinin kullanılışı ne şehrin nüfusunun az veya çok olmasına bağlı olup, ne de şehrin iktisadî durumu ile alakalı gözükmektedir[3]. Aynı şekilde, bir yerde kadının da bulunması oranın "nefs" olarak zikredilmesini gerekli kılmamaktadır[1]. Bu bakımdan tahrir defterlerinde görülen bu belirsizlik, "nefs" ile ifade edilmeye çalışılan

[1] Emecen, Aynı eser, s. 46.
[2] Emecen, Aynı eser, göst. yer.
[3] Emecen, Aynı eser, göst. yer. Meselâ: XVI. asrın ilk yarısında Dulkadır beylerbeyiliğinin paşa sancağı konumunda bulunan Maraş "nefs" olarak gösterilirken, ondan nüfus ve iktisadi bakımından daha küçük olan Andırın nahiyesi de "nefs" olarak kaydedilmiştir. (BOA, TT.998, s. 438)
[1] Emecen, Aynı eser, s.47. Kazaî bir statüye sahip olupta, belli bir "nefs"i bulunmayan idârî bölgelerin olduğu bilinmektedir. Mesela: Maraş sancağına bağlı merkez kaza ile birlikte Elbistan ve Kars kazalarının belli bir "nefs"i bulunurken, Zamantı kazasının "nefs"i bulunmamaktadır (BOA, TT. 998, s. 546).

kasaba veya şehrin arasında bir fark olmadığına ve bu iki tâbirin aynı şeyi ifade ettiği şeklinde yorumlanabilmektedir[2].

XVI. asırda, kalesi, hanları, hamamları, bedesteni, dükkânları, çarşısı, değirmenleri, idare binaları, ibadethaneleri ve medreseleriyle başta beylerbeyi ve diğer askerî-mülkî amirleriyle tam bir şehir hüviyetinde bulunan Maraş, muhtelif mahallelerden oluşmaktaydı. Türk-İslam şehircilik anlayışına göre mahalleler, bir mescidin etrafındaki birkaç evden meydana gelmekteydi[3]. Bundan dolayı mescidin merkez olarak kabul edilmesi mahallede görevli bulunan imamın fonksiyonunu ortaya koymakta, böylece mahalle kethüdalarının ve yiğitbaşılarının imamın yanında yer aldığı belirtilmektedir[4]. Aynı zamanda mahalleler vergi kontrolü açısından da büyük önem arzetmekte olup, şehir halkının vermekle yükümlü olduğu avarız vergileri de buralarda toplanmaktadır.

XVI. yüzyıl idâri teşkilâtında mahalleler, şehirlerin idaresinde en küçük ve temel üniteyi meydana getirmekteydiler. Mahallenin idâri merkezi, dinî ibadetlerin yapıldığı aynı zamanda mahalle mensuplarının her türlü meselelerinin konuşulduğu ve imamların hazır bulunduğu camidir. İmamın vazifesi dinî-beledî ve asayiş işlerine bakmak olduğu gibi aynı zamanda devlet ile mahalle halkının irtibatını sağlayarak, cemaatına devletin emirlerini tebliğ etmekten ibaretti. Dolayısıyla camiler veya mescidler o mahalle halkının hem dinî ve hem de dünyevi işlerinin görüldüğü mekânlardı[5]. Yâni burada caminin ibadet dışında sosyal fonksiyonu da bulunmaktaydı. Bir mahallenin camiinde veya mescidinde imamlık yapacak kimsenin, ancak o mahalle halkının tasvibini almasıyla bu görevi yapabileceği eğer o camiin veya mescidin vakfı yoksa imamın maaşının mahalle sakinleri tarafından ödendiği bilinmektedir[1].

Yukarıda görüldüğü üzere şehrin en önemli ictimâî ve fiziki unsurunu teşkil eden mahalleler genellikle birbirini tanıyan ve aynı inanca sahip insanların oluşturduğu bir yerdir. Nitekim Dulkadır beylerbeyiliğinin merkezini oluşturan Maraş şehri 53 mahalleden oluşmaktadır[2]. Elbistan kazasında ise; 9 mahalle bulunmaktadır[3]. 1532 yılında ise, Maraş ve Elbistan'ın mahalle sayısında bir değişme olmadığı

[2] Emecen, Aynı eser, göst. yer.
[3] Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütleninin Fiziki Yapıya Etkileri", Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920), s. 104.
[4] Emecen, Aynı eser, s. 47.
[5] Hüseyin Özdeğer, Onaltıncı Asırda Ayıntâb Livası, I, İstanbul 1988, s.120.
[1] Osman Ergin, Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkışafı, İstanbul 1936, s. 3 vd.
[2] BOA, TT. 998, s. 418-419. Ayrıca bkz. Ek IV.
[3] BOA, TT.998, s. 468. Ayrıca bkz. Ek V.

gözlenirken, ancak 419 numaralı tahrir defterinde Elbistan'ın mahalle sayısının bir artarak 10 mahalleye ulaştığı görülmektedir.

Bilindiği gibi şehirlerin en önemli muhitlerini kaleler oluşturmaktadır. Dört tarafı surlarla çevrili bulunan kaleler, şehirlerin vazgeçilmez unsurları olmakla birlikte şehrin büyüyüp gelişmesinden önemli rol oynamaktadırlar. Maraş şehrinin de buna benzer bir gelişme göstererek yerleşmenin kale çevresinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum herhangi bir saldırıya karşı mahalle halkının hemen kaleye sığınarak korunma düşüncesinden ileri gelmektedir. Maraş kalesi de Hititler tarafından şehrin korunması amacıyla inşa edilmiştir. Gerçekten Maraş şehri Ahırdağının eteklerinde ve kalenin etrafında kurulmuştur. Zamanla yeni mahalleler kurulup Maraş şehri meydana getirilirken birkaç mahalle ismi hariç, hemen hemen bütün mahalleler isimlerini bir cami veya mescidden almışlardır. Şehrin Türkler tarafından ilk iskânından sonra yine Türkmen aşiretlerinin bu bölgeye gelerek yeni mahalleler inşâ ettikleri görülmektedir. Bu mekânlarda zâviye ve mescid adıyla anılan yerlerin bulunması bu hususu kuvvetlendirmektedir. Ayrıca, mahallelerin oluşumunda meslek gruplarının etkisi olduğu gözlenmektedir.

Maraş'ın şimdiki mevkii geç dönemdir. Böyle iken bile en merkezî yerde büyük bir câmi vardır. Adı Ulu Cami'dir. Şehrin gelişimi Pınarbaşı suyunun götürülebildiği yerler itibâriyledir. Bunun dışındaki yerleşim yerleri mevziî sular etrafındadır.

Maraş Osmanlıya katılmakla berâber Osmanlı memâlikinin neredeyse orta yerinde kalmıştır. O bakımdan düşmana karşı surlarla savunma ihtiyacı kalmamıştır. Kale de zamanla yerleşim alanı hâline gelmiştir. Ancak gerek ilk yerindeyken ve gerekse Karamaraştayken etrafında koruyucu surlar vardır. Müslümanlar elindeyken de merkezî sistemlidir.

Maraş'taki mahallelerin adlarının doğmasında kabileler, yerleşim yerinin asıl adı, mahalledeki meslek temerküzleri, komutan adları etkilidir. Sarayaltı, Tekke, Kayabaşı, Şazibey vs. gibi.

Yukarıdan beri hususiyetlerini saymaya çalıştığımız Maraş şehrinin mahallelerinin tamamını tesbit edemedik. Şehir tarihi ile ilgili bilgilerin bulunmasında tahrir defterlerinin önemli bir boşluğu doldurduğu bilinmektedir. Bu defterler diğer eserlere ihtiyaç hissettirmeyecek derecede XVI. asırdaki şehrin mahallelerini demografik durumlarını ve şehir içerisinde bulunan tarihî eserlerle birlikte abidelerin hangi mahallelerde bulunduğunu göstermektedir. Bunun neticesi olarak şehrin

fiziki durumu ile beraber diğer hususiyetlerini de ortaya koymaktadır[1]. 1526 yılına ait tahrirde Maraş'ın 53, Elbistan'ın 9 mahallesi olduğunu söylemiştik. Ancak daha sonraki döneme ait tahrir kayıtlarının çürümüş olması hasebiyle mahallelerin ismi tamamen tesbit edilememekle birlikte bir kısmının adları okunabilmektedir. Yine bu mahalleler daha önceki kayıtlarda olduğu gibi camii, mescid ve cemaat adları ile anılmaktadır.

Maraş sancağında kayıtlı bulunan dört kaza ve 34 nahiye mevcud olup, bütün bu saha içerisinde 523 köy ve 3412 mezra bulunmaktadır[2]. Yerleşmeleri kent ve kır yerleşimleri diye ikiye ayırırsak sancak içerisinde beş şehir özelliğine sahip yerleşim biriminin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunlar sancak merkezi olan Maraş, Andırın, Elbistan, Kars ve Göksun'dur. Bu şehir yerleşim birimlerini kır yerleşim birimlerinden ayıran özellikler, ekonomik faaliyetlerdeki çeşitlilik ve toprağa bağlı olmayışlarıdır. Maraş, Elbistan ve Kars şehirlerinde mahalle kayıtları bulunmakta olup bunların daha küçük yerleşim birimleri olan Andırın ve Göksün şehirlerinde yörük cemeatlerinin kayıtları ile birlikte kıst-ı bazar ve bac-ı bazar vergi kayıtları bulunmaktadır. Burada geçen kıst-ı bazar ve bac-ı bazar vergisi, yalnız pazarlarda satılan eşyadan miktarına göre muayyen nispetlerde alınan bir muamele vergisidir[1]. Bu vergilerin bu yerleşim birimlerinden alınması bu şehirlerin bir "nefs" olduğunun göstergesidir. Çünki, bir yerleşim biriminin "nefs" olmasında nüfus sadece ana etken olmayıp, ekonomik faktörler de önem arzetmektedir. Maraş, Elbistan ve Kars kazalarının nefs olarak kabul edilmesinin dışında, Andırın ve Göksün nahiyelerinin nefs olarak kaydedilmesinde bu unsurların etkisi olduğu söylenebilir. Nitekim adı geçen bu iki nahiyede kıst-ı bazar vergisinin alınması, bu yerleşim yerlerinde pazar kurulduğunun bir delilidir. Böylece nahiyelerde ekonomik yönden canlanmayı sağlayan panayırların kurulması bu yerleşim birimlerinin "nefs" olarak anılmalarını sağlamaktadır. Bu yüzden Andırın ve Göksun nahiyeleri "nefs" olma hüviyetini kazanmışlardır. Bunların dışında yerleşim birimlerinde çarşı, dükkân, bedesten, han-hamam, kervansaray, boyahane, tabakhane, gibi tarım dışı ekonomik faaliyeterin bulunması, bu merkezlerin şehir olduğunun bir göstergesidir. Ayrıca, Göksun nahiyesinde gümüş madeninin çıkartılması, ekonomik bakımdan bu yerleşim biriminin önemini artırırken, şehir olma özelliğini yansıtması bakımından önemlidir. Dulkadır beylerbeyiliği sınırları içerisinde bulunan

[1] Emecen, Aynı eser, s. 43.
[2] BOA, TT. 998, s. 408.
[1] Halil İnalcık, Hicri 835 Tarihli Sureti Defter-i Arvanid, Ankara 1954, Giriş, s. XXVII.

şehir ve kasabalarda büyük camii ve medreselerin yanısıra müstakil zaviyelerde bulunmaktadır. Bilindiği üzere, XVI. asırda zaviye tâbiri, şehir, kasaba ve köylerdeki küçük tekkeleri ifade etmekle birlikte, ticaret ve seyahat yolları üzerinde kurulan misafirhane anlamlarına da gelmektedir[2]. Zira Maraş ve Elbistan'da bulunan zaviyeler dinî fonksiyonlarını icra ederken, yol güzergâhları üzerinde bulunması hasebiyle de misafir ağırlama görevini görmüşlerdir. Burada bulunan zaviyelerin büyük çoğunluğu Dulkadır Beyliği döneminde kurulmuş olup, Osmanlı döneminde de bu zaviyeler varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bunların arasında en önemlileri bugünkü Afşin ilçesinin 10 km kuzeydoğusunda yeralan "Ashab-ı Kehf" zâviyesidir ve bu bölgede kurulan ilk zaviyelerden biri olma hususiyetine sahip bulunmaktadır. Zamanla, bu zaviyelerin etrafında yeni iskân mahallerinin oluşması, zaviyelerin şehir inkişafındaki ehemmiyetlerini bir kez daha arttırmaktadır. "Ashab-ı Kehf" zaviyesi de böyle bir gelişme gösterip, kendisine bağlı 5 köy ile 9 mezra bulunup, bunlar bu zaviyenin vakıfları arasında yer almaktadırlar[1]. Aynı şekilde Ashâb-ı Kehf'de 1 camii, 1 medrese ve 1 kervansaray bulunduğu tarihi kayıtlardan anlaşılmaktadır. Ashab-ı Kehf'in "nefs" olarak kabul edilmesinin esâs sebebi ise, burada uygulanan kıst-ı bazar ve bac-ı bazar vergilerinin uygulanmasıdır ki, bu durum adı geçen yerleşim biriminin şehir olarak addedilmesi için yeterli bir kanıt sayılabilir. Tahrir defterlerindeki kayıtlarda bu şehir -kutsal bir mekân olma özelliğinden olsa gerek- ayrı bir statüye tâbi tutulmuştur. Elbistan kazasına bağlı bulunan Efsus karyesi (bugünkü Afşin İlçesi) Ashab-ı Kehf vakıfları arasında yer almaktadır. Yine bu bölgede Ümmet Baba zaviyesi bulunmakta, bu zaviyenin etrafında bir mahalle teşekkül etmiştir[2]. Sultan Melik Gazi'nin Zamantu kalesinin kurbunda zaviyesi bulunmakta olup, buradaki Yaruktaş, köyünün tamamı bu zâviye'ye vakfedilmiştir[3]. Aynı şekilde Elbistan'ın kurbunda bulunan Pınarbaşı nahiyesinde A1i Bey zaviyesine ait vakıflar bulunmaktadır.

Dulkadır beylerbeyiliği sınırları içerisinde Dulkadır Beylerine aid camii, medrese ve bunlara ait vakıflara rastlanmaktadır. Ancak bunların tamamını tesbit etmek mümkün gözükmemektedir. Çünki, bazı defterlerin çürümüş olması, bazılarının erken döneme aid olmaması bu durumu zorlaştırmaktadır. Fakat elde mevcut bulunan defterlerdeki kayıtlara göre Elbistan ve Maraş'ta bu şahısların eserlerine rastlanılmaktadır. Mesela:

[2] Ahmet Yaşar Ocak, "Zâviyeler", VD, XII (Ankara 1978), 258.
[1] BOA. TT.998, s.480-481.
[2] BOA, TT.419, s.8.
[3] BOA, TT.998, s.575.

Alâüddevle medresesine aid vakıf kayıtlarında Maraş ile birlikte Elbistan'ın birçok köylerinde rastgelinmiştir. Buralarda bulunan köylerin mahsûlünün bir kısmı bazı zaviyelerin vakıfları arasında yeralmakta[4], aynı şekilde dinî müesseselere ayrılan vakıflar aynen devam etmekte olup, "Medine-i Münevvere"ye ait vakıf kayıtları da bu defterde görülmektedir[1]. Ayrıca Hısn-ı Mansûr nahiyesindeki köylerin bir kısmı da Şeyh Abdülmecid Erzincâni hazretlerinin zaviyesine vakfedilmiştir[2].

Bu bahsettiğimiz cami ve medreseler genellikle bulundukları mahallenin veya bânilerinin isimlerini taşımakta idiler. Ancak bu bölgede yerleşim birimleri adlarını bir camiden aldıklarından dolayı veyahutta o camiyi yaptıran bânisinin ismini taşıdıklarından, umumiyetle bu şahıs isimleriyle anılmaktadırlar.

3. Kır Yerleşmeleri (Köyler ve Mezraalar)

Kır iskân merkezleri olarak adlandırılan yerleşme birimleri, köy ve mezraalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Şehir iskânından farklı bir yapıya sahib olan bu yerleşim birimleri, toprak mahsulleri yetiştiren, yâni geçimlerini ziraatle elde eden ve bununla uğraşan şahıslara, üzerinde yaşadıkları toprak parçasıyla organik bir bağları bulunan kır iskân merkezlerine "köy" denilmektedir[3]. Bunlar, umumiyetle sipahilerin oturduğu iskân merkezleridir. Fakat, bütün faaliyetleri ziraat ve hayvancılığa dayalı olan bu yerleşim birimleri kendilerini çevreleyen ziraat sahasıyla birlikte nazarı itibara alınmalıdır. Çünki, bu sebeblerden dolayı dirlik sahipleri arasında münakaşalar olmakta ve bu sınırların tayinine büyük ehemmiyet verilmektedir[4]. Genellikle ahâlisi dağılmış bulunan eski iskân yerlerinin sadece ekinlik olarak kullanılan ziraî topraklara "mezraa" adı verilmektedir. Ancak, bu tarifler köy ve meraaların anlamlarını tam manasıyla yansıtmamakta, bu yerleşim birimleri zamanın şartlarına ve bölgenin hususiyetlerine göre değişiklik göstermektedir[5]. Bir yerin müstakil bir mezraa olup-olmadığını anlamak için, harabesi, suyu ve mezarlığının bulunup-bulunmadığına bakmak

[4] "Zikrolan karyenin mahsulünün nısfı İbrahim Han zaviyesine vakf tayin olunmuştur". (BOA, TT.998, s.556)

[1] BOA. TT. 998, s.574; Alâüddevle Câmii ve Vakfiyesinde konusunda bkz. İsmail Altınöz, "Gaziantep Alâüddevle Câmii ve Vakfiyesi", Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu, Bildiriler, (Gaziantep:22 Ekim 1999), Gaziantep 2000, s.317-324.
[2] BOA. TT. 419, s.453.
[3] Emecen, Aynı eser, s.116.
[4] İnalcık, Aynı eser, Giriş kısmı, s.XXVIII.
[5] Emecen, Aynı eser, s.116-117.

gerekmektedir[6]. Bir mezraa timar veren gelir olarak yazılabilmekte ve tahrir defterinde buraya yakın köyün ekinliği yâni ziraat edilip işlenen yer olarak belirlendiği gibi, haymana, yörük veya hariç raiyyet'in (yâni üzerlerine timar yazılmayan çiftçilerin) gelip işledikleri topraklar olarak da kaydedilmektedir. Nitekim, XVI. asırda Elbistan kazasında görüldüğü üzere, buradaki mezraaların yakın köylüler tarafından ekildiği gibi[1], haricden gelerek ziraat edilen yerlere de rastlanılmaktadır[2]. Haricden gelerek ziraat edenlerin büyük çoğunluğunu yörük cematleri oluşturduğu ve bunun karşılığında "bedel-i resm-i çift" adı altında bir vergi verdikleri anlaşılmaktadır[3]. Bu durumun Alâüddevle Bey zamanından beri devam ettiği belirtilerek "resm-i çift"in miktarının dönemde seksen akçe olduğu vurgulanarak, daha sonraki dönemlerde bu miktarın yarısının alınmaya başlandığı belirtilmektedir[4]. Daha sonraki dönemlerde bu durumun aynen uygulandığını tahrir kayıtları doğrulamaktadır[5]. Ayrıca burada dikkati çeken bir hususta bu mezraları hariçten gelerek ziraat eden grupların yörük cemaat teşekkülleri tarafından oluşturulmasıdır. Dolayısıyla bu bölgedeki yörük teşekküllerinin konar-göçer bir statüde olmalarına rağmen boş bulunan mezralarda ziraatle meşgul oldukları görülmektedir. Aynı zamanda bu yörük teşekküllerinin yaylakları ve kışlakları bulunup, kış mevsiminde kışlaklarında ikamet ederken, yaz mevsiminde de hayvanlarını otlatmak amacıyla yaylaklara çıkmaktaydılar. Yaylaklar genellikle sarp dağların bulunduğu yüksek yerlerde olmakla birlikte tarım da yapılmakta idi[6]. Bunun dışında su kenarlarında kurulan köylerde bahçeler bulunmakta ve buralarda çeşitli sebze ve meyve yetiştirilmektedir. Bu bahçelerin bir kısmı o bölgede bulunan yöneticilerin mülkü olup, onların tasarrufunda bulunmakta idi[1]. Bunlara ilâve olarak bazı köylerde sulu tarım yapıldığı görülmekle birlikte buralara belirli

[6] İnalcık. Aynı eser, Giriş kısmı, s. XXIX.
[1] BOA, TT. 419, s.33.
[2] BOA, TT. 419, s.62.
[3] BOA, TT. 419, s.170.
[4] "Nahiye-i Ahsendere der kaza-i Elbistan kaza-i mezbûrede Alâüddevle Bey zamanında "resm-i çift" seksener akçe, resmi bennak ve resmi mücerred alınagelmiş bu devre gelinceye kadar bunun üzre alınır imiş. Mukaddema resm-i çift alınmayub her reayanın nısf-ı hâsılı alınır imiş". (BOA, TT. 419, s.61)
[5] "... ve hariçten gelüb ziraat iden yörük taifesinin her çift başına yirmişer pare ki kırkar akçe olur. Kırk akçe verirlermiş". (BOA, TT. 419, göst. yer.)
[6] "Yaylak, koruy-ı çilingir tabi-i Elbistan bazı yerlerde ziraat olunur". (BOA, TT. 419, s.53)
[1] "Bağçe-i Şehsuvar Beg Dulkadır der karye-i Pınarbaşı içinde bazı meyve ağaçları olup ve bazı yerleri ziraat olunur". (BOA, TT. 419, s. 50)

zaman dilimleri arasında su verildiği anlaşılmaktadır[2]. Bazı yörük taifelerinin balcılıkla uğraştıkları ve bunların balı nereye verdikleri tarihi kayıtlarda mevcuttur[3]. Pınarbaşı köyünde Ali Bey zaviyesine ait vakıf kayıtlarıyla birlikte beylerbeyinin hassına rastlanılmaktadır. Buradaki bazı köyler tamamen Alâüddevle ve Ali Bey zaviyesine vakfedilmiştir[4]. Mezralar genellikle boş bulunmakla ve yakın köylerdeki şahıslar tarafından ekilmektedir. Köylerde yerleşik bir nüfus bulunmakta olup, mezraalarda nüfus bulunmamaktadır. Ancak, Yörük teşekküllerinin yaylakları Hurman, Binboğa ve Nurhak dağlarıdır. Yaz mevsiminde bu dağlara gelerek hayvanlarını otlatan yörük cemeatleri kışın ise daha sıcak olan güneye doğru inerek, Maraş ve Güvercinlik nahiyesinin köylerinde ikâmet etmekte idiler. Maraş'ta bulunan yörük taifesi ise Maraş ve Güvercinlik nahiyesinde kışlayıp, Ahır dağında yaylağa çıkmaktaydılar. Yörük taifesinden olan Bertizlü cemaatı ise, Bertiz nahiyesinin Yaylankoz denilen yerde kışlayıp, burada ziraat ettikleri gibi Engizek dağını da yaylak olarak seçmişlerdi[5].

Dulkadır Beylerbeyiliğinin hâkim olduğu saha içerisinde çok geniş alanlara yayılmış Türkmen aşiretlerine ve yörüklere rastlanılmaktadır. Hatta bu gruplar -daha önce görüldüğü üzre- bu yerleşim birimlerine kendi adlarını vererek bu bölgenin Türkmen aşiretleri ile meskûn yerleşim birimleri olduğunu ispatlamışlardı. Maraş ve Elbistan'a bağlı köylerde kesif bir Türk nüfusu olduğu gözlenmekte olup, bunların büyük çoğunluğu Türk adı taşımaktadırlar. Andırın nahiyesine bağlı köy sayısının az olması buranın bir nefs olarak kabul edilmesinin bir sonucu olsa gerektir. Bu nahiyeye bağlı bir adet köy kayıtlı bulunup, diğerleri mezra olup bu mezralar yörük cemaatleri tarafından ekilmektedir. Aynı şekilde Bayındır nahiyesine bağlı hiçbir köy kaydı bulunmayıp çok miktarda mezra kayıtları bulunmakta ve bu mezralar, yörükler tarafından işlenmektedir.

[2] "Karye-i Kayapınarı Yapalak-ı Kebir karye-i mezbure halkı ziraat ider, evvel karye-i mezburenin tarlaları sulandıktan sonra ayda dört kez Ağaç mezraı ve ayda üç kez Yapalak-ı Sağir sulanır". (BOA, TT . 419, s.213)

[3] "Taife-i Dönükli-i Yörükân Liva-i Mer'aş, zikrolan balcı kayd olan esâmiler Nefs-i Mer'aş'ta vâki olan Alâüddevle Beğ imaretinin balcılarıdır". (BOA, TT. 419, s. 432-437)

[4] BOA, TT. 419, s.367.

[5] BOA, TT. 402, s. 317.

SONUÇ

XIV. Asırda Maraş ve civarına gelerek buraya yerleşen Oğuzların Bozok koluna mensub Dulkadır hanedanı, 1337 yılında burada bir beylik kurarak bu bölgede iki asra yakın hüküm sürmüşlerdir. Bir hayli mücâdeleli geçen bir dönemden sonra 1515 yılında Osmanlı hâkimiyetine giren bu bölge, kesin olarak 1522 yılında Kanuni'nin hükümdarlığının ilk yıllarında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Dulkadır Beyliğinin sınırlarını muhafaza eden bu bölgede Maraş ve Elbistan birer sancak ittihaz edilerek Rûm eyâletine bağlanmıştır. Kısa bir süre buraya bağlı kalan bu sancaklar daha sonra 1523 yılında buradan ayrılarak Karaman eyâletine bağlanmışlardır. 1530 yılına kadar Karaman eyâletine bağlı bulunan sancaklardan Elbistan sancağının bir ara kaza konumuna düştüğü, fakat daha sonra (1529) sancak statüsüne kavuştuğu görülmektedir. Ancak 1531 yılında Dulkadır beylerbeyiliğinin kurulmasıyla birlikte Elbistan sancağının tekrar kaza olarak Maraş sancağına bağlandığını görmekteyiz.

Dulkadır Beyliği döneminde büyük imâr faaliyetlerine rastlanırken, aynı durum Osmanlı döneminde devam edememiştir. Beylerbeyiliğin kuruluş aşamasında Osmanlı devleti tarafından buraya atanan yöneticilerin bu görevde uzun süre kalmadıkları ve sürekli idârî değişiklerin olduğu anlaşılmaktadır. Bu değişiklerin sebebi ise, bu bölgede çıkan isyanlar dolayısıyla olması kuvvetle muhtemeldir. Osmanlı devleti büyük isyanları önlemek amacıyla sürekli değişiklikler yapma yolunu tercih etmiş görünmektedir. Ayrıca, Dulkadır Beyliği ortadan kaldırıldıktan sonra Maraş ve Elbistan bir sancak ittihaz edilerek Rûm eyâletine bağlanması, Dulkadır nüfûzunu kırmaya yönelik bir teşebbüs şeklinde düşünülebilir.

Dulkadır vilâyetinin idârî taksimatında târihlere göre değişiklikler olduğu anlaşılmaktadır. Bu vilâyette kaza statüsünde dört yerleşim birimi bulunmakta olup, bunlar şu şeklide sıralanmaktadır: Maraş, Elbistan, Kars ve Zamantu. Bu kazalara bağlı bulunan nahiyelerde ziraatle birlikte hayvancılığın da yapılması ve buna bağlı olarak tarım ve hayvancılıkla ilgili ürünlerin elde edildiği gözlenmektedir. Ayrıca, bu bölgede çok miktarda yörük cemaatlerine rastlanılmaktadır.

Bu bölgede yerleşme bakımından kesif bir Türk nüfusuna rastlanırken, bazı yerleşim birimlerinde de gayr-ı müslim unsurlara rastgelinmiştir. Maraş sancağında kayıtlı 4 kaza, 34 nahiye mevcud olup, bütün bu saha içerisinde 523 köy ve 3412 mezraa bulunmaktadır. Yerleşme birimleri kent ve kır yerleşmeleri diye ikiye ayrıldığından sancak içerisinde şehir özelliğine sahip beş yerleşim biriminin olduğu

ortaya çıkmaktadır. Bunlar, sancak merkezi olan Maraş ile Andırın, Elbistan, Kars ve Göksun'dur. Bu yerleşim birimlerinde bulunan nahiyelere bağlı köy ve mezraaların sayılarında sürekli değişiklikler olmaktaydı. Ancak, Maraş ve Elbistan şehirlerine bağlı bulunan mahalle sayısında 1526 ve 1532 tarihlerinde bir değişiklik olmadığı gözlenirken, 1540 tarihli tahrirde Elbistan kazasının mahalle sayısı 1 mahalle artarak 10'a çıkmıştır. Buradaki mahalleler ve diğer yerleşim birimlerinin adlarını bir mescid veya camiden aldığı görülmektedir. Bölgedeki köylerin büyük bir kısmı buraya gelen Türkmen aşiretleri tarafından kurulmuş ve onların adıyla anılagelmiştir.

Dulkadır Beylerbeyiliği sınırları içerisinde bulunan yerleşme merkezleri köyler, mezraalar ve çiftliklerden oluşmakta olup, buradaki mezraalar yakın köylerin ekinliği olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda bazı mezraalarda yörük cemaatinin tarımla uğraştığı tahrir defterlerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Ayrıca, bu bölgedeki ekili toprakların bir kısmının hâricden gelen raiyyet tarafından ekildiği, defterdeki kayıtlarda zikredilmektedir. Bunun dışında su kenarında bulunan köylerde bahçeler bulunmakta ve buralarda çeşidli sebze ve meyve yetiştirilmektedir. Bu bahçelerin bir kısmı bölgede bulunan yöneticilerin mülkü olup, onların tasarrufunda bulunmakta idi. Bazı yörük taifelerinin balcılıkla uğraşmaları ve bunları nereye verdikleri de anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Dulkadır Beyliğinin sınırlarını muhafaza eden Dulkadır beylerbeyiliği, 1531 yılında Süleyman Paşa'nın atanmasıyla Osmanlı idârî düzeninde Beylerbeyilik olarak yerini alarak merkezden atanan idareciler tarafından yönetilmeye başlanılmıştır. Aynı şekilde bu bölgede timar sistemi uygulanarak bir sefer vukuunda buradaki timarlı sipahiler sefere iştirak etmekteydi. Bunun dışında yerleşim birimlerinin büyük çoğunluğunu yörük teşekküllerinin oluşturduğu görülmektedir. Yine bu bölgede Dulkadır Beyliği döneminde yapılan mimari yapılara rastlanmakta olup, bunların vakıflarının aynen devam ettiği gözlenmektedir. Bu bölgede tarım ve hayvancılıkla birlikte ekonomik hayatın da oldukça canlı sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Dulkadır Beyliğinin Osmanlılar tarafından fethinden sonra Osmanlı iskân politikası da buraya aynen uygulanmıştır.

VI. OTURUM

KARS-I MAR'AŞ SANCAĞI'NDA VAKIFLAR VE MÜLKLER

Prof. Dr. Yılmaz KURT*

Özet

1563 yılında Kars-ı Mar'aş Sancağı Kadirli merkez olmak üzere, Andırın, Göksun, Geben, Haruniye, Tufanbeyli, Saimbeyli gibi geniş bir alana yayılmıştı. Bu tebliğde 1563 tarihli Mufassal Tahrir Defteri verilerine dayalı olarak Kars-ı Maraş sancağı vakıfları incelenmiştir. Sancakta toplam 25.279 neferlik bir vergi nüfusu yaşamasına rağmen 25.915 akça mülk ve mâlikâne geliri ile 23.586 akça vakıf geliri görülmektedir. Toplam gelirler içerisinde vakıf ve mülk gelirleri % 1,69 oranında kalmaktadır. Bu durum bölgede refah seviyesinin fazla yüksek olmadığı şeklinde değerlendirilebilir. Nitekim vakıf sahiplerinden çoğu Dulkadiroğlu beyleri. Bölgenin bir başka özelliği de nüfusun %18'inin (4.664 kişi) çeşitli şekilde vergiden muaf olması ve konar-göçer nüfusun yerleşik nüfustan daha fazla olmasının yarattığı olumsuzluklardır.

Summary

The Sanjak of Kars-ı Mar'aş covered a vast region, including Kadirli as its center, Andırın, Göksun, Geben, Haruniye, Tufanbeyli, and Saimbeyli in 1563. This presentation focuses on the wakfs (pious foundation) of the Sanjak of Kars-ı Mar'aş in the light of the *Mufassal Tahrir* records dated 1563. Although the number of the registered

* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. E.mail: yilmazkurt2002@yahoo.com

adult(*nefer*) tax paying population was 25,279 in total, *mulk* and *malikane* land income was 25.915 *akça*s and wakf income was 23.586 *akça*s. The share of the level of *wakf and mulk tax-income* on the total tax revenues was 1,69 percent. It seemed that the regional level of development was significantly below the national average. Nevertheless, most wakf holders were the rural begs of Dulkadir. Additionally, two other significances of the region were, firstly, the exemption of the tax payers numbering 4,664 (18 percent of the whole tax payers) because of a variety of reasons, and secondly, the difficulties due to the bigger population of *konar-göçer* (semi-nomadic) Turcomans than settled people.

Kars-ı Mar'aş Sancağı Hakkında Genel Bilgi

Kars-ı Mar'aş Sancağı bugün Mar'aş, Adana, Osmaniye ve Kayseri illerimizin çevrelediği oldukça geniş bir alanda yer almaktaydı. XVI. Yüzyıl arşiv belgelerine göre bu sancağın toprakları içerisinde Mar'aş'dan Andırın, Göksun, Geben ilçeleri; Osmaniye'den Kadirli, Haruniye/ Düziçi, Sumbas/ Sinpas ilçeleri; Adana'dan Saimbeyli/ Haçin, Tufanbeyli/ Mağara ilçeleri; Kayseri'den Tomarza, Develi ve Yahyalı ilçelerinin bazı köyleri bulunmaktaydı.

1563 yılında Kars-ı Mar'aş sancağı, Kars-ı Mar'aş (Kadirli) kasabası merkez olmak üzere Kars ve Andırun kazâlarından oluşmaktaydı. Sancakta toplam 12 nâhiye, 75 köy, 896 mezra'ada 25.279 nefer vergi nüfûsu yaşamaktaydı[1]. Bu rakam sancakta yaşayan yaklaşık 125.000 kadar bir nüfus demektir. Aynı dönemde Adana'nın vergi nüfusunun 20.330 olduğunu göz önüne alacak olursak Kars-ı Maraş Sancağı'nın önemi daha iyi anlaşılmış olur. Hacin/ Saimbeyli ve Alişar köyleri defterde karye olarak kayıt edilmiş olmasına rağmen aslında birer kasaba konumundaydı.

Bu çalışmamızda Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde bulunan 1561 tarihli İcmal defteri ile 1563 tarihli Mufassal defter verilerini içeren *Çukurova Tarihinin Kaynakları V* isimli yayınımız[2] birincil kaynak olarak kullanılmıştır.

[1] Aynı yıllarda Adana sancağının toplam vergi nüfusunun 20.330 nefer olduğunu düşünecek olursak Kars-ı Maraş'ın 25.279 neferlik vergi nüfusuyla önemli bir sancak olduğunu daha iyi anlarız.

[2] Yılmaz Kurt, *Çukurova Tarihinin Kaynakları V, 1563 Tarihli Kars-ı Maraş Sancağı Mufassal Tahrir Defteri ,* TTK Basımevi, Ankara 2011.

Kars-ı Mar'aş Sancağı'nın Osmanlı Topraklarına Katılması ve İdarî Yapısı

Yavuz Sultan Selim 1514'de Çaldıran'da Şah İsmail'i yendikten sonra Mısır üzerine yönelecekti. Bunun için de arada tampon devlet durumunda bulunan Dulkadiroğulları Beyliği'nin alınması gerekiyordu. Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa komutasında gönderilen 30.000 kişilik Osmanlı ordusu 13 Haziran 1515 tarihinde Göksun ile Andırın arasında bulunan Ördekli mevkiinde Dulkadirli ordusunu yendi. Düldül dağına sığınan 90 yaşlarındaki Türkmen gazisi burada yakalanarak öldürüldü. Bu savaşta Osmanlı ordusu saflarında yer alan Dulkadiroğullarından Şehsüvaroğlu Ali Bey, birçok Dulkadirli komutanı Osmanlı ordusuna katılmaya ikna etti[1]. Adana'da Ramazanoğulları beyliğinin Osmanlı hakimiyetinde yurtluk ve ocaklık statüsünde 1608 yılına kadar varlığını sürdürmesine karşılık Maraş'da Dulkadirli beyliğinin 1522 yılında tam olarak tasfiye edilmesi daha çok Dulkadirli beyliğinin askerî yapısının daha güçlü olması ile açıklanabilir.

Bu *ırsî miras hakkı* bazı durumlarda *ırsî yöneticilik hakkı* doğurmuş ve *yurtluk ve ocaklık* denilen uygulama bu şekilde ortaya çıkmıştı. Osmanlı öncesi Müslüman bir toplulukta bey olan kişi Osmanlı yönetimini sulh yoluyla kabul ederse kendisine bulunduğu bölgenin yönetimi "yurtluk ve ocaklık" olarak bırakılabilmekteydi. 1515 yılında Dulkadirli toprakları Osmanlı toprağına savaş yoluyla katıldığı için, Dulkadirli Şehsüvaroğlu Ali Bey -birçok yararlık göstermesine rağmen- Dulkadirli ülkesi yurtluk ve ocaklık olarak değil ancak sıradan bir Osmanlı sancağı şeklinde kendisine verildi. Bölgede Osmanlı'ya karşı bir hareket oluşmasından çekinen devlet Dulkadirli aşiretlerin de yer aldığı Bozok (Yozgat) sancağını da ek olarak kendisine bıraktı. Ne yazık ki bu cesur Türkmen beyi Sadrazam Ferhad Paşa tarafından 1522 yılında Artova'da 4 oğlu ile birlikte öldürüldü[2]. Esas mesele Osmanlılar Suriye ve Mısır'ı aldıktan sonra orta yerde yarı bağımsız bir devletin bulunmasını istemiyorlardı. 1522 yılında Ali Bey'in idamından sonra Dulkadirli beylerine bu bölgede sancakbeyliği verilmeyerek Eskişehir, Bursa gibi uzak bölgelerde dirlikler tahsis edildi[3]. Bu yüzden bölgede

[1] İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* c.III (1513-1573), İstanbul 1971, s. 19.
[2] Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989, s. 102- 105; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri,* 3.Bs., Ankara 1984, s. 173; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-vukû'ât Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi*, Haz. Yılmaz Kurt, c.II, Birleşik Yayınevi, Ankara 2008, s. 84.
[3] Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, İstanbul 1992, s. 55.

güçlerini büyük ölçüde yitirmiş olan Dulkadirliler, Yavuz Sultan Selim tarafından Doğubeyazıt taraflarından getirilerek bölgede iskân edilen Bayezitliler ile olan nüfuz mücadelesinde zor günler yaşadılar. Dulkadirli- Bayezitli çekişmesinin bugüne kadar akademik bazda incelenmemiş olması çok büyük bir eksiklik olarak durmaktadır.

Kars-ı Mar'aş Sancağı'nda Askerîler ve Mu'âflar[1]

XVI. Yüzyıl tahrir defterleri üzerine yapmış olduğumuz araştırmalarda Anadolu'da belki de en güçlü askeri yapının Kars-ı Maraş sancağında bulunduğunu tespit etmiş bulunuyoruz. Bunun da en önemli sebebi Dulkadiroğulları beylığinin Memluklar döneminden gelen güçlü askerî yapısı olmalıdır. Defterde "Sipahi ve sipahizâdegân" başlığı altında kayıtlı 1329 kişi bulunmaktaydı.

Sıra	GÖREV	Nefer	%	Açıklamalar
I	Askerî-Örfî Mu'âflar	1693	6,64	Sipâhî 112; S.zâde 80; SSZD 1329
II	İlmî / Şer'î Mu'âflar	189	0,74	Muhassıl 72; Müderris 14, Müderris ve müderriszâde 21; nâibü'ş-şer' 7.
III	Dinî Mu'âflar	516	2,02	İmam 179; Hatîb 9; Müezzin 7; Dervişân ve abdâlân 265
IV	Hizmetli Mu'âflar	2026	7,95	Derbendciyân 215; Kânciyân 367; Kürekçiyân 885; Sayyâdân 543; Meremmetçiyân 16.
V	Özürlü Mu'âflar	136	0,53	Pir-i fani vs: 80; A'mâ 17; Ma'lûl 26, Dîvâne vs. 17; Lâl 4.
VI	Diğer Mu'âflar	119	0,46	Mu'tak 37; fakîrü'l-hâl 2; mu'âf :58
	TOPLAM	4664	18,31	

TABLO 1: Mu'âf Grubları ve Mu'âfların Sancak Nüfusuna Oranı.

[1] Bu konuda geniş bilgi için bkz.: "Kars-ı Maraş Sancağı'nda Mu'âflar ve Mu'âfiyet Sebepleri", 38. ICANAS Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler. 2007 yılında Ankara'da düzenlenen bu Sempozyum tebliğleri Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından yakında yayınlanacaktır.

Bunlardan ayrı olarak diğer Tahrir defterlerinde her zaman görüldüğü gibi re'âyâ arasında kayıtlı 112 sipahî ve 80 sipahizâde bulunmaktaydı. Sipâhî ve sipâhîzâdelerden 83 kişinin ümerâ-i Zulkadriyye'den olduklarına dâ'ir not bulunmaktaydı. Kars-ı Maraş sancak merkezinde 15 mahallede yaşayan 535 nefer vergi nüfusundan 313'ü (%58,5) sipâhî ve sipâhîzâdegândır. Derbendci, kâncı, meremmetçi vs. gibi hizmetlerinden dolayı muaf sayılanların sayısı ise 2.026 (%7.9) olup en büyük muaflar topluluğunu oluşturmaktaydı. Sancakta toplam olarak 4.644 kişinin (%18,3) muaf olarak kayıtlı olması Kanunî'nin saltanatının son senelerinde bile sancağın askeri ve özel yapısının değişmediğini göstermesi bakımından çok önemli bir tespittir. Bir başka ifade ile Kanunî gibi güçlü bir padişah bile buradaki % 18'lik muaf grubun ayrıcalıklarını kabul etmek zorunda kalmıştı.

Osmanlı Toprak İdaresi ve Maraş'taki uygulamalar

Bu yoğun dini ve askeri yapıyı umursamayarak burada "Rum Kanunları"nı uygulamak isteyen devlet 1527 yılında Hacı Bektaş Velî neslinden Habib Efendi evladından Kalender Çelebi isyanı ile karşılaştı. Yozgat çevresinde Baba Zünnûn isyânı, Adana çevresinde Donuzoğlan ve Veli Halife isyanı; Tarsus'da Yenice Bey isyanı 1526 Mohaç zaferinin kutlandığı sırada bölgede önemli karışıklıklar doğuran Safevî kaynaklı isyanlardı. İsyana katılanları harekete geçiren diğer etken ise ekonomik endişeler idi. 1522 yılından sonra dirlikleri ellerinden alınan ve ileri gelenleri bölge dışında başka dirliklere tayin edilen Dulkadirli beyleri hoşnutsuzluklarını ortaya koymak için 1526 Mohaç seferinin yarattığı boşluktan yararlandılar. Ekonomik sebeplerle isyan etmekten dinî motifleri kullanarak isyan çıkarmak daha işe yarar bulunarak hareketin başına dinî bir özgeçmişi olan Kalender Çelebi'yi geçirdiler. Sadrazam Makbul İbrahim Paşa isyanı körükleyen esas sebebin dirlikleri ellerinden alınan timarlı sipahiler olduğunu gördü ve hemen Dulkadirli beylerine haber göndererek her ne sebeple olursa olsun dirlikleri ellerinden alınan sipahilere dirliklerinin geri verileceğini duyurdu. Sonunda etrafındaki kuvvet büyük ölçüde dağılmış bulunan Kalender Çelebi yenildi ve yarattığı karışıklık akıllıca bir tedbirle ortadan kaldırılmış oldu[1].

[1] Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solak-zâde Tarihi*, Haz. Vahid Çabuk, II, Ankara 1989, Kültür Bakanlığı Yay., s. 155-157.

Mâlikâne-Divânî Uygulaması

Maraş ve çevresinde Dulkadirliler zamanında Alaüddevle Bey Kanunu uygulanmaktaydı. Bölge Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra buralarda Sivas ve çevresinde uygulanan Rum Kanunu uygulanmaya başlanıldı. Yaygın olan bu mirî toprak rejimi ve işletim şekli olarak da tımar uygulaması yanında bazı köy ve mezraalarda "mâlikâne-divânî" veya diğer bir deyişle "malikâne-begevâne" sistemi uygulamaya konuldu. Ömer Lutfi Barkan'ın özel olarak ele aldığı bu uygulama[1] daha çok Sivas, Amasya gibi sancaklarda uygulanmaktaydı. Çukurova'da, Adana ve Tarsus sancaklarında "mâlikâne-divânî" uygulaması hiç görülmezken, komşu Üzeyir (Özerili = Dörtyol-İskenderun) sancağında ve Kars-ı Zu'l-kadriyye sancağında "mâlikâne-divânî" sistemi "mâlikâne-begevâne" adıyla uygulanmıştı.

"Mâlikâne-divânî" sistemi uygulanan köy ve mezraalarda bazı kişilerin mülk veya mâlikâne hisseleri bulunduğundan genelde öşür gelirleri, devlet ile bu mâlikâne sahipleri tarafından yarı yarıya paylaşılmakta idi.

Bu mülk ve mâlikâne sahiplerinin çoğunun Osmanlı dönemi öncesinden gelen eski bey ve komutan ailelerine mensup kişiler olduğunu söyleyebiliriz[2]. Bu tür mülk veya mâlikâne toprakların Rum eyâletinde yoğunlaşması I. Mehmed (Çelebi) zamanında fetret dönemi çekişmelerinde taraftar kazanma çabaları ile açıklanmaya çalışılmaktadır[3]. Adana sancağında daha çok Ramazanoğulları beylerini vakıf ve mülk sahibi olarak gördüğümüz gibi Kars-ı Zu'l-kadriyye (Kadirli) sancağında da Dulkadirli ailesinden olan beylerin isimlerini vakıf ve mülk sahipleri arasında sıkça duymaktayız. Osmanlı bu kadimî beylerin ırsî miras haklarını ister istemez kabul etmek zorunda kalmıştı.

Mülk veya *mâlikâne* olarak verilen hisselerin çoğu, bir süre sonra *vakfa* dönüştürülmekteydi. Kızıl Kilise mezra'asının *vakf* olan *el-gallesinde malikâne* hissesi 1.024 akça idi[4]. Zaviyecik mezra'asının 400 akçalık geliri *el-galle* olarak dökümü belirtilmeden yazılmış, hem *mâlikânesi* hem de *divanisi* vakfa verilmişti[5]. Aynı şekilde Tülüce

[1] Ömer Lutfi Barkan, "Malikâne-Divânî Sistemi", *Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul 1980, s. 151- 189.
[2] Yılmaz Kurt, "Osmanlı Toprak Yönetimi", *Osmanlı*, 3, Editör: Güler Eren, Ankara 1999, Yeni Türkiye Yayınları, s.64.
[3] Abdullah Mesud Küçükkalay, "Osmanlı Toprak Sistemi -Mirî Rejim-", *Osmanlı*, 3, Editör: Güler Eren, Ankara 1999, Yeni Türkiye Yayınları, s.54.
[4] TD.168 (1563), v.257a.
[5] TD.168 (1563), v.256b.

mezra‘asının 488 akçalık gallesinin *mâlikâne* ve *divanisi* adı açıklanmayan vakfa bırakılmıştı[1].

Osmanlı toprak sisteminde re‘âyâya verilen tam çift ve nîm-çift genişliğindeki bu gerçek re‘âyâ çiftlikleri yanında, çoğu zaman *eşkincilü mülk* veya *mâlikâne* olarak verilen çiftlikler de mevcuttu[2]. Defterimizde bu şekilde müstakil çiftlik tasarruf edenler genellikle Dulkadirliler zamanından kalma berat veya mu‘âfiyetlere sahip kimselerdi.

Mülk toprakların pek çoğu ise Rum Vilâyetinde yoğun şekilde görüldüğü gibi mâlikâne şeklinde verilmiş mülklerdi. Bu mülklerde mülk sahibi resm-i çift, resm-i arûs gibi vergilere karışmamakta, sadece öşür gelirlerinin yarısını almaktadır. *Ahmed veled-i Arslan* isimli birisinin sahip olduğu 5 ayrı mezra‘adaki mülk hissesine nasıl sahip olduğu defterimizde ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştı:

Bu mezra‘aları Sultan adına hazineden Ahmed’in dedesi Hüseyin satın almış ve Kars’ın fethine kadar mülkiyet üzere tasarruf etmişti. Bu duruma vilâyet ileri gelenlerinden *Bayezid veled-i Zâkir* ve *Ali veled-i Şâmî* ve diğer güvenilir kimseler şahitlik edince bu mülkler, bu kişilerin ellerinde olan hüccet gereğince Osmanlı devleti tarafından mukarrer kılınmış ve deftere bu şekilde kayıt edilmişti[3].

1563 yılında kendisini mülk sahipleri arasında gördüğümüz Şeyh Şami’nin çocukları Ali ve Budak çiftliklerinin öşrünü sipâhîye vermiyorlar, buna karşılık sefer hizmeti olduğunda sefere *cebelü* gönderiyorlardı. Bu yüzden Şeymāvi ve Şelimi mezra‘alarındaki çiftlikleri için bir gelir beyanına gerek duyulmamıştı[4].

Ali Ağa’nın Ağ Taş ve Kara Dut isimli çiftlikleri de eşkincilü mülk hüviyetinde idi[5]. Birkaç mezra‘anın birleştirilmesi ile oluşturulan *Bu Torum* köyünde Ali b. Şami’nin çiftliği ise Belencik Alanı, Küçüklü Kışlası ve Tekne Taş isimli mevkilerde bulunmaktaydı. Ancak eşkincili olarak verilmeyen bu çiftlik için Ali b. Şami yılda 50 akça ödemek zorundaydı[6]. Yine Ali b. Şami adına kayıtlı Mazmuni mezrasındaki çiftlik

[1] TD.168 (1563), v.257a.
[2] Ömer Lutfi Barkan, "Osmanlı Devrinin "Eşkincilü Mülkleri" veya "Mülk Timarları Hakkında Notlar" *Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul 1980, s.897-904.
[3] TD.168 (1563), v. 231a.
[4] TD.168 (1563), v. 166b.
[5] TD.168 (1563), v. 166b.
[6] TD.168 (1563), v. 167b.

içerisinde bir de bahçe bulunuyordu. Defterimizde Ali b. Şami'nin bu çiftliğe sahip oluşunun ilginç hikâyesi şu şekilde yer almaktadır[1]:

"Zikr olunan çiftliği Alaüddevle Bey oğlu Kaplan Bey mezbûr Ali'ye hîbe edüb ol dahi ba'zı yerine bağçe edüb ba'dehu Ali Bey dahi mukarrer tutub eline temessük vermiş ilâ hâze'l-ân kimseye öşr vermez deyu defter-i atîk-i hâkânîde mukayyed olmağın alâ mâ kâne kayd olundu".

Ali b. Şami'ye temessük veren ünlü Şehsüvaroğlu Ali Bey'dir. Ali Bey'in temessükünü geçerli sayarak Ali b. Şami'nin bu çiftliğini öşürden ve eşkinciden mu'âf tutan padişahın Yavuz Sultan Selim olduğunu tahmin edebiliriz. Nitekim Sülmen Halife dervişlerinin mu'âfiyeti ile ilgili kayıtta:

"...zâviye-i mezbûreye konub hıdmetleri olduğu içün ümerâ-i Zulkâdiriyye ri'âyet edüb avârız-ı dîvâniyyeden mu'âf kılub selâtîn-i Osmaniyye'den Sultan Selim Han hazretlerinin hükm-i hümâyûnları olmağın mûcebiyle alâ mâ-kâne kayd olundular, deyu mukayyed olmağın ber mûceb-i defter-i atîk kayd olundu[2]" denilmektedir[3].

Mülk sahipleri arasında gördüğümüz iki kişi ise ilmiye sınıfındandı: *Mevlânâ Davud Fakih* 400 akça; *Mevlânâ Davud b. Tâceddin* ise 2.286 ve 1.301 akçalık iki ayrı mülk hissesine tasarruf etmekteydi.

Osmanlı Devletinde padişahlardan temliknâme (mülknâme) alarak mülk sahibi olmak dışında[4] başka yollar da vardı. Mülk sahibi olmanın bir yolu da kendi baltası ile dağlık alandan yer açarak toprak kazanmak; değirmen veya çeltik nehri *ihdâs* etmekti[5]. Kendisini sancaktaki 2 zaimden birisi olarak tanıdığımız sancakbeyi Mahmud Bey'in oğlu Yusuf da bir çeltik nehrine "ihdâs" yoluyla *mülk* olarak sahip olmuştu. *Nehr-i Cedîd* olarak anılan ve *Sabun* suyundan beslenen çeltik nehrinin yeri "kuhî ve matrab" yerlerden idi. Burasını *Zaim Yusuf* "mirî cânibinden tapulayıp" kendi malıyla bir çeltik nehri ihdâs etmişti. İşte bu yolla kendisine mülk olarak bırakılan çeltik nehrinde 30 kişi yılda 10 kantar tohum ekmekte ve yılda 3.000 akça gelir elde edilmekteydi[6].

---

[1] TD.168 (1563), v. 179b.
[2] TD.168 (1563), v. 232b.
[3] Ali bin Şeyh Şâmi hakkında 1530 tarihli defterde, s. 576 : Hulefâ-i Şeyh Şâmî Dervîşân neferen : 9 olarak verilmiştir. Yine aynı defterde (s. 552) "An hulefâ-i Şeyh Şâmî aleyhi'r-rahme, an cemâ'at-ı Karı Kışlalu" neferen 9 kaydı bulunmaktadır.
[4] Ömer Lutfi Barkan, "Mülk Topraklar ve Sultanların Temlik Hakkı", *Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul 1980, s.231- 247.
[5] Yılmaz Kurt, "Osmanlı Toprak Yönetimi", *Osmanlı*, 3, Editör: Güler Eren, Ankara 1999, Yeni Türkiye Yayınları, s. 64.
[6] TD.168 (1563), v. 263a.

Daha önce adından şahit sıfatıyla söz edilen *Ali b. Şâmî*'nin de Körküme köyü gelirinin ¼ hissesinden dolayı 500 akçalık mülk gelirine tasarruf ettiğini görmekteyiz[1]. Nur Kavak köyünde bir değirmene mülk olarak sahip olan Alaüddevle Bey'in oğlu Kaplan Bey bu değirmeni Murad Bey b. Kasım Bey b. Alaüddevle Bey'in Hamamcık-ı Kebîr köyünde bulunan zâviyesine vakfetmiş olduğu için, değirmen gelirinin deftere işlenmesine gerek duyulmamıştı[2]. Kal'a-i Sinbas köyünde gelirin 2/3'ine karşılık olmak üzere 1.090 akçalık gelir mülk olarak Zeyl, Mansur, Asıl Bey vs. kişilere verilmişti. *Resm-i arûsiyye ma'a perrânî* 120 akça, *bâd-i hevâ* 240 akça olması da bu 2/3 hisse ile ilişkilendirilebilir[3]. Sakızöyüğü köyünde Tanrıverdi b. Karabudak'ın ¼ hisseden dolayı 370 akçalık mülk geliri bulunmaktaydı.

Kars-ı Maraş'da Dulkadiroğullarının kurmuş olduğu vakıf tam olarak Hanefi mezhebi hükümlerine uygun olarak kurulmuştu. Ayrıca 906 H./ tarihli Alaüddevle Bey Vakfiyesi'nde atanacak ulemanın Hanefi mezhebinde olması şart koşulduğu gibi Maraşlı olan kişinin tercih edilmesi gerektiği de belirtilmişti[4]. Daha sonra Şehsüvaroğlu Ali Bey'in Hacıbektaş'da bulunan Balım Sultan türbesine birtakım hayratta bulunmasına bakarak bunu mezhep değiştirme eğilimi olarak yorumlamak sanırım yanlış olur. Çorum'da bizzat Osmanlı devletinin bazı Alevî zaviyelerine divani hissesini tahsis ettiğini bilmekteyiz[5].

Kars-ı Maraş sancağında mülk adı altında kayıtlı olan gelirler toplamı 14.253 akça; mâlikâne adı altında kayıtlı gelirler toplamı ise 11.662 akça olup, toplam 25.915 akça tutan mülk ve mâlikâne gelirlerinin sancağın toplam gelirleri içerisindeki payı ise % 0,83 olmaktadır. XVI. Yüzyılın başlarında merkezi Sivas olan Rum vilâyetindeki gelir taksiminde padişah hasları 4.141.861 akça; zaim ve sipâhî tımarları 9.814.986 akça (% 46,5); evkaf ve emlâk ise 4.372.925 (% 20,7) akça olarak hesaplanmıştı[6]. Bu durumda Kars-ı Mar'aş sancağındaki malikâne

[1] TD.168 (1563), v.162a.
[2] TD.168 (1563), v.164a; VGMA, 590 nolu defterin 105. Sahife ve 98. sıra numarasında kayıtlı Süleyman Bey oğlu Alâüddevle'ye âit (906H.) târîhli Arapça vakfiye tercümesi, gelir no: 90.

[3] TD.168 (1563), v.190a.
[4] VGMA, 906 H. Tarihli Alaüddevle Bey Vakfiyesi Türkçe Tercümesi, gelir no: 92.
[5] Yılmaz Kurt, Hoca Ahmed Yesevî'nin Rum Eyâletindeki Zaviye Kurucuları Üzerindeki Etkileri", *Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri,* Yayına Hazırlayanlar: Abdülkadir Yuvalı, Mustafa Argunşah, Ali Aktan, Kayseri 1993, s. 258.
[6] Ömer Lutfi Barkan, "İmparatorluğu'nda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri (1)", *Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul 1980, s.286.

ve mülk uygulaması, 23.586 akçalık vakıf gelirine rağmen çok düşük miktarlarda kalmaktadır (toplam gelir: 3.112.991 akça; evkaf ve emlak: 49.501 akça, % 1,59)[1].

Kars-ı Mar'aş Vakıfları

Kars-ı Mar'aş sancağındaki vakıfların çoğu Osmanlı öncesinden olup Dulkadiroğulları sülâlesinden çeşitli beylere aitti. *Vakf-ı Zâviye-i Murad Bey b. Kasım Bey b. Alaüddevle Bey*, Hamamcık-ı Kebir köyünde bulunuyordu ve bu vakfa Alaüddevle Bey'in oğlu Kaplan Bey mülk değirmenini vakf etmişti. Yine aynı vakfa Kaplan Bey'in oğlu Murad Bey adına kayıtlı 7 kıt'a arazi ve bir bahçe *vakf* edilmişti[2]. Şâmi Yeri mezra'asında toplanan hububat öşrünün yarısı, bir diğer deyişle *mâlikâne* hissesi olan 880 akça Dulkadiroğulları'dan Şahbudak Bey veled-i Süleyman Bey'in vakfına verilmişti[3]. Osmanlı, Dulkadirli beyleri tarafından verilmiş olan mu'âfiyetleri Yavuz döneminde kabul ederek ilgili kişilere *hükm-i hümâyûn* vermiş ve eski defterde kayıtlı olan bu mu'âfiyet yeni deftere de aynen işlenmişti. Sülmen Halife dervişlerinin Göksun'da bulunan zâviyesi için verilen mu'âfiyet kaydı buna bir örnek olarak gösterilebilir[4]. Osmanlı tarafından atanan ilk sancakbeyi olan Şehsüvaroğlu Ali Bey de Kanlukavak'daki Sülmen Halife'nin bu zâviyesine aynı köyde bulunan ve yıllık geliri 360 akça olan değirmeni vakf etmişti[5]. Alaüddevle Bey'in kendi vakfına Tetri Bel mezrasının 640 akça tutan *el-gallesi* vakf edilmişti[6]. Şeyh Çam mezra'asının 240 akçalık geliri ise Kadirli'nin en önemli tarihî yapısı olan ve eski bir Bizans kilisesinin içerisine bina edilmiş bulunan *Ala Mescid* için ayrılmıştı. Burada Dulkadirliler'den Alaüddevle Bey'in oğlu Kasım Bey adına kayıtlı bir cami ve medrese vakfı hizmet görmekteydi[7]. Köstere nâhiyesi sınırları içerisinde bulunan ve o zamanlar bir köy olan Andırun'ın hasılâtından 3.688 akçası Alaüddevle Bey vakfına aitti[8]. Alaüddevle Bey Zâviyesi vakfına İğdecik köyünden 2.664 akça verilmekteydi[9].

[1] Y. Kurt, *Çukurova Tarihi'nin Kaynakları V, 1563 Tarihli Kars-ı Maraş (Kadirli) Mufassal Tahrir Defteri*, s. LXIII.
[2] TD.168 (1563), v.164a.
[3] TD.168 (1563), v. 217a.
[4] TD.168 (1563), v. 232b.
[5] TD.168 (1563), v. 232b.
[6] TD.168 (1563), v. 242b.
[7] TD.168 (1563), v. 242b.
[8] TD.168 (1563), v. 243b.
[9] TD.168 (1563), v. 253a.

Alaüddevle Bey'in bir köy olarak geçen *Harabe-i Haruniye*'de bulunan cami ve zâviye için de Örtlek mezra'asından 900 akçalık vakfı bulunmaktaydı[1]. İsmi belirlenemeyen bir köyün hububât gelirlerinin yarısı olan 1.901 akça Şehsüvar Bey Zâviyesi vakfına ayrılmıştı[2]. Vakfın yapıldığı köyün adını defterdeki güve yeniği sebebiyle tespit edememekle birlikte, zâviyenin *Kanlukavak* köyündeki *Sülmen Halife Zâviyesi* olduğunu düşünebiliriz[3]. Diğer adı *Kabak Işık* olan *Dırazle* köyünde bulunan zâviye için bu köyden ve 7 mezra'adan 1.830 akçalık gelir vakf olarak ayrılmıştı[4].

Seyyid Mazlum Zâviyesi vakfına ait zâviyeye Haruniye'den 640 akçalık vakıf tahsisi Alaüddevle Bey ruhu için yapılmıştı[5]. Zaviye Maraş'da Ulucami Külliyesinin güney kısmında yer almaktaydı[6].

Sancakta toplam 24 vakıf kaydından yukarıda açıkladığımız bir değirmen, 7 adet arazi ve bir bahçe vakfının gelir miktarı belirtilmemişti. Diğer 21 adet vakıf kaydında cami, mescid ve medrese vakıfları için toplam 23.586 akçalık vakıf tahsisi yapıldığı hesaplanmıştır. Bu da toplam sancak gelirleri içerisinde % 0.75 gibi önemsiz bir paya sahiptir.

1530 yılında Kars kazâsında 24 bağımsız çiftlik bulunmakta idi[7].1530 yılında Maraş kazâsındaki evkâfa bağlı 5 köy; 16 mezraâa, 38 dükkân; 1 çiftlik vs olmak üzere toplam gelir 91.103 akça; emlak gelirleri ise 2.548 akça olarak gösterilmekteydi[8]. Kars-ı Maraş'da ise toplam hisse-i vakf 16.113 akça; toplam hisse-i mülk ise 18.998 akça olarak kayıtlıdır[9].

---

[1] TD.168 (1563), v. 332b; Yaşar Baş- Rahmi Tekin, *Maraş Vakıfları (Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi)*; Konya Ereğli 2007, Konya Ereğli Oğuz Dulkadirli Bektik Kültürünü Yaşatma Derneği Yayını,, s. 204; VGMA, Alaüddevle Bey Vakfiyesi Türkçe tercümesi, gelir no: 91.

[2] TD.168 (1563), v. 244a.

[3] Göksun'a bağlı Kanlıkavak köyünde bulunan zaviyenin adının Kanlı Kavak Zaviyesi veya Dede Garkın Zaviyesi olabileceği bildirilmektedir. Bkz.: Yaşar Baş- Rahmi Tekin, *Maraş Vakıfları (Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi)*, s. 213- 214.

[4] TD.168 (1563), v. 247b.

[5] TD.168 (1563), v. 325b.

[6] Yaşar Baş- Rahmi Tekin, *Maraş Vakıfları (Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi)*, s.121.

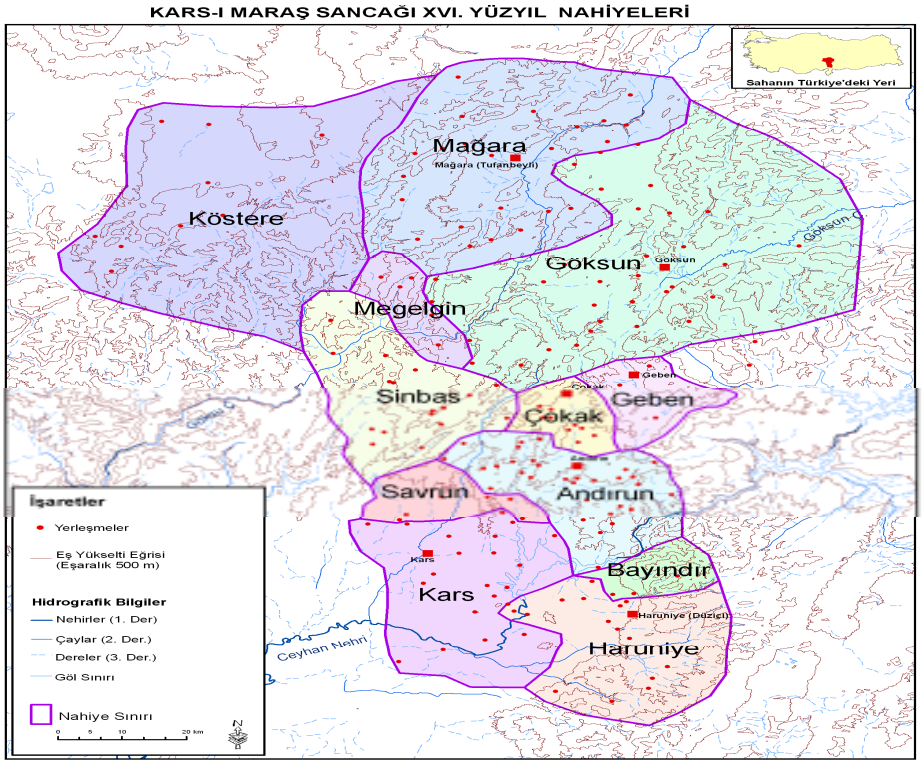
[7] *998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyar-ı Bekr ve 'Arab ve Zü'l-Kâdiriyye Defteri (937 /1530),II, Şam, Gazze, Safed, Salt-'Aclun, Haleb, Hama, Humus, Trasblus, 'Ayntâb, Birecik, Adana, 'Üzeyr, Tarsus, Sis, Mar'aş ve Boz-ok Livâları)* , Ankara 1999, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., s. 51.

[8] MD.998 (1530), s. 49.

[9] MD.998 (1530), s. 51. Kaza-i Kars'ın toplam gelirleri bu deftere göre 1.554.053 akça, erbab-ı timar dirlikleri ise 1.483.251 akçadır. Bu bakımdan toplam 35.111 akçalık evkaf ve emlak geliri önemli görünmektedir.

14.253 akçalık gelir *mülk* adı altında, 11.662 akçalık gelir ise *mâlikâne* adı altında yazılmıştı. Bu gelir kalemlerini topladığımızda sancakta toplam *mülk* ve *mâlikâne* gelirleri 25.915 akçayı bulur (% 0,83). XVI. Yüzyılın başlarında merkezi Sivas olan Rum vilâyetindeki gelir taksiminde padişah hasları 4.141.861 akça; zaim ve sipâhî timarları 9.814.986 akça (% 46,5); evkaf ve emlâk ise 4.372.925 (% 20,7) akça olarak hesaplanmıştı[1]. Bu durumda Kars-ı Mar'aş sancağındaki malikâne ve mülk uygulaması, 23.586 akçalık vakıf gelirine rağmen çok düşük miktarlarda kalmaktadır (toplam gelir: 3.112.991 akça; evkaf ve emlak: 49.501 akça, % 1,59).

KARS-I MARAŞ SANCAĞI XVI. YÜZYIL NAHİYELERİ

Mar'aş'ın Çukurova'ya bakan yüzünde yaşayan çoğunluğu Bozoklu Türkmen olan bu insanlar içerisinde mülk ve vakıf sahibi olabilenler daha çok Alaüddevle Bey ve diğer Dulkadirli beyleri idiler. Bayezitoğullarının da bölgeye geldikten sonra birçok vakıf kurduklarını bilmekte isek de

[1] Ö.L. Barkan, "İmparatorluğu'nda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri (1)", s.286.

1563 tarihli Mufassal'a yansıyan Bayezitlilerle ilgili bir vakıf kaydına biz rastlayamadık. Maraş vakıfları üzerine yapılmış olan çalışmalarda genellikle ihmal edilmiş olan Kars-ı Mar'aş Sancağı'na ait bu bilgilerin yayınlanması bölge tarihi için önemli bir kazanç olacaktır.

Uluslarası Dulkadir Sempozyumu'nu düzenleyerek pek çok yeni bilginin ortaya çıkmasına ve bölgenin kültürel hayatının canlanmasına vesile olan başta Belediye Başkanı Mustafa Poyraz ve Doç.Dr. İlyas Gökhan olmak üzere bütün yetkilileri kutluyor, emeği geçenlere teşekkür ediyorum.

YAVUZ SULTAN SELİM'İN OĞLU ŞEHZADE SÜLEYMAN'A GÖNDERDİĞİ DULKADİR FETİHNÂMESİ

Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN*

FETİHNÂME GELENEĞİ

Fetihnâme geleneği iki ana kulvarda yol almıştır. Bunlardan birincisi, Ortaçağ İslam devletlerinde ve Müslüman Türk devletlerinde fethedilen ülkeleri veya kazanılan zaferleri anlatan eserlerdir. Bu eserlere benzeyen ilk örnekleri, aynı isimleri taşımamakla birlikte, İslam tarihinin en eski yazılı eserleri olan "megâzî"lerde görürüz. Bu türün en meşhurlarından biri, Hz. Muhammed (s.)'in savaşlarını, zaferlerini ve fetihlerini anlatan, Vakidî'nin (ö.822-823) *Kitâbü'l-Megâzî*'sidir.[1] Osmanlı tarihçiliğinde, XV. yüzyılda yaşamış Kıvamî'nin 1490 yılında II. Bayezid'e takdim ettiği ve 25 bölümü Fatih Sultan Mehmet'in, 3 bölümü de II. Bayezid'in fetihlerini anlatan *Fetihnâme-i Sultan Mehmed* adlı eseri[2] fetihnâme türünün en güzel örneklerinden biridir. Ayrıca Kemal Paşazâde'nin (ö.1534), *Tevârih-i Âl-i Osmanı'nın X. Defteri'*nin son bölümünü teşkil eden ve Kanuni Sultan Süleyman'ın Mohaç Seferi'ni

*Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi. E-posta; severcan56@hotmail.com

[1] İslam dünyasının pek çok yerinde pek çok baskısı bulunmakla birlikte, Editörlüğünü Marsden Jones'in yaptığı, 1989 yılında Beyrut'ta Ağlemî yayınları arasında 3 cilt halinde yayınlanan nüsha bu eserin en iyi baskılarından biridir.

[2] Tek yazma nüshası Bibliotheque Nationale'de bulunan bu eser Franz Babinger tarafından 1955'de İstanbul'da tıpkıbasım olarak yayınlanmıştır. (Aksoy, Hasan, "Fetihnâme", T.D.V. İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1995,c, 12, s, 471.)

anlatan *Fetihnâme-i Sefer-i Mohaç* adlı bölümü[1] bu türün en iyi örneklerinden bir diğeridir.

Fetihnâme geleneğinin ikinci kulvarı ise, fethedilen bölgelerin, kazanılan zaferlerin gerekli görülen yerlere bildirilmesi için gönderilen resmî belgedir. Tebliğimize konu olan fetihnâme de bu kulvarda yer alır. Genel anlamda bu tür fetihnâmelerin ilk örneklerini de yine Ortaçağ İslam dünyasında ve Müslüman Türk devletlerinde görmekteyiz. Abbasî halifesi Mutasım Billah'ın (ö.842), döneminin Müslüman hükümdarlarına Babek'in yakalanıp öldürüldüğünü bildiren belgesi bu bağlamda değerlendirilebilir. Gazneliler, Harizimşahlar, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, İlhanlılar, Timurlular, Safevîler, Memluklular ve Osmanlılar'da bu gelenek güçlenerek ve yaygınlaşarak devam etmiştir.

OSMANLI FETİHNÂMELERİ

Osmanlı devletinde her fetihten sonra evvela başkente sonrada tüm etraf beldelere fetihnâmeler gönderilir, böylelikle zafer ve fetih her yere ilan edilirdi. Bu fetihnâmelerde, yapılan savaş, kazanılan zafer ve gerçekleşen fetih özet olarak anlatılarak özel ulaklarla Osmanlı Devleti'nin hükümranlığı altında bulunan tüm beylere ve diğer komşu ülkelere gönderilirdi. Ülke içinde fetihnâmeyi alan beldeler, çarşı pazar her yeri donatarak şenlikler yapmaya başlarlar ve kısa bir zamanda ülkenin her tarafı bu zaferi kutlamak için bayram yerine dönerdi. Özellikle İstanbul tamamıyla süslenip gelin evine dönerdi. Fetihnâmeyi alan dış ülkeler ise sıra bunu Osmanlı devleti ile gelecekteki ilişkilerini değerlendirme açısından ele alırlardı.

Osmanlı fetihnâmelerinin yapılan savaşın ve kazanılan zaferin büyüklüğüne, fethedilen yerin siyasi, dinî, ekonomik ve stratejik önemine göre hazırlandıkları görülür. Dolayısıyla bazı Osmanlı fetihnâmeleri, oldukça detaylı bir şekilde, çok ağdalı ve mübalağalı bir üslup ile devletin dostlarına güven düşmanlarına korku verici nitelikte padişahın gücünü, devletin büyüklüğünü ve ihtişamını yansıtırlar. Âdeta verilmek istenen Osmanlı imajının resmî fotoğrafını ortaya korlar. Daha az olmakla birlikte bu resmî fotoğrafın dışında bir de hususi fetihnâmeler kaleme alınmıştır. Bunlar daha çok fethi ve fethin padişahını övmeyi öne çıkarırlar. Tâcîzâde Cafer Çelebi'nin *Mansûre-i İstanbul Fetihnâmesi* hususi fetihnâmelerin en güzel örneklerinden biridir.

[1] Birçok yazma nüshası bulunan ve "Mohaçnâme" olarak da adlandırılan bu eser tarafımızdan yayınlanmıştır. Bakınız: Kemal Paşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman X. Defter*, Hazırlayan: Şefaettin Severcan, Ankara 1996, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s, 191-357.

Fetihnâmeler genellikle kazasker ve nişancı gibi üst düzey bürokratlar tarafından hazırlanırlar. Çoğunlukla Türkçe, Arapça ve Farsça olarak kaleme alınan fetihnâmeler ihtiyaca göre gönderildiği ülkenin dilinde de yazılmışlardır. Fetihnâme, savaşın sebebinin ortaya konulduğu bir "giriş" ile başlar ve savaşın seyri özet olarak anlatılır. Ulaşılan hedefin anlatıldığı bir "sonuç bölümü ile de fetihnâme sona erer. Mohaç Fetihnâmesi şöyle başlar:

"Allah'ın kadîm olan âyetleri ve saadetli nâsları indirdiği, iyi ile kötünün ölçüsü olan yüce Kur'ân-ı Kerim'inde açık bir şekilde kafirlere karşı cihad emri bulunmaktadır. Bu sebeple gazâ ve cihad, soyu temiz büyük ecdadımın, -Allah onların delillerini aydınlatsın- mükâfâtını kazanmak için sürekli yaptıkları bir iştir. Benim de hilafet asıllı hükümdarlığıma daima Hakkın lütfu yardımcıdır ve ülkeler fetheden padişahlığım da daima fetih ve zafere ulaşmıştır. " **Bu Allah'ın dilediğine verdiği lütfudur, Allah, büyük lütuf sahibîdir."**[1] ayetine binâen, istekleri gerçekleştiren Allah'ın dergahına yüz sürüp, **"Karar verince Allah'a güven"**[2] ayeti gereğince de yardımı sınırsız olan Allah'a tevekkül ve peygamberlerin en büyüğü, doğruyu ve yanlışı gösteren, büyük küçük her şeyin sevgilisi olan Hz. Muhammed Mustafa'nın -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun -bereketli mucizelerine tevessül ederek, **"Doğrusu Allah, kendi uğrunda, kenetlenmiş bir duvar gibi sıra halinde savaşanları sever"**[3] ayetinin mutluluk veren anlamından hisse almak ve **"Mallarınızla ve canlarınızla cihad edîn, bu sizin için daha hayırlıdır."**[4] emrine uymakla hem ahirette hem de dünyada saygın olmak için gazaya niyet ettim."[5]

Fetihnâme'de Mohaç savaşının seyri özet olarak anlatıldıktan sonra şöyle sona erer:

"Sonunda, fetih rüzgarının mutluluğu " **And olsun ki Allah size bir çok yerlerde yardım etmişti."**[6] ayetinin rüzgarından teneffüs edip, fethi ve yardımı müjdeleyen ayetler, Allah'ın birliğine inanan askerlerin kulaklarına erişince, kötü işli Kral, -kim canını kurtarırsa muhakkak o kazançtadır - sözüne göre davranıp hemen zafer tezgahım olan savaş alanından kaçtı. Kötüler gürûhu ordusunu Müslüman askerlerim takip

[1] Kur'ân-ı Kerim, Hadid, 57/21.
[2] Kur'ân-ı Kerim, Âl-i İmran, 3/159.
[3] Kur'ân-ı Kerim, Saff, 61/4.
[4] Kur'ân-ı Kerim, Tevbe, 9/41.
[5] Severcan, Şefaettin, "Kanuni Sultan Süleyman'ın İlk Yıllarında Osmanlı Fetih Politikası ve Mohaç Fetihnamesi" *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Kayseri 1995, sayı, 6, s, 115-131.
[6] Kur'ân-ı Kerim, Tevbe, 9/25.

edip, çoğunu kılıçtan geçirip, bir kısmını da Tuna Nehri'ne döktü ve Firavun Oğulları gibi boğulma belasına uğrattı. Komutanlarının ve serdarlarının başları kesilip, düşman yakalayan kılıçlara yem olmaktan kurtulanlar esir edildiler. Günahkarların tüm bayrakları tersine çevrilip, tüm savaş hazırlıkları, topları ve cephanelerine el konuldu. Kral'ın ölü veya diri olduğu bilinmeyip, tüm ele giren büyük küçük zırh yırtan kılıç lokması cesetleri de karınca ve yılan lokması olup, -Hamd ve şükran Allah'a olsun - İslam bayrakları sağlam ve muzaffer; din düşmanları zelil ve hakîr oldu.

Şöhretli sultanlara, iktidar sahibi hakanlara ve belki de hayırlıların en hayırlısı olan seçkin Sahabeden bile kimseye kısmet olmayan bu güzel fetihler, Allah'ın lütfu ile yüce Padi-şahlığıma nasîb oldu. "**Alemlerîn Rabbi Allah'a hamdolsun ki, zulmeden milletin kökü böylece kesildi**."[1] …Yaratılmışların en hayırlısı olan Müslüman milletlerin tamamı sevinçli, memnun, mesrûr ve gülen olmak için bu kutlu padişah hükmü gönderildi. Aziz olan Allah dilerse tebliğe izin verecek ve mutluluklar kılacaktır. Bu fetih haberini tüm etrafa ilan edip devamı devlet-ebed, güzel günlerime ulaşmam için dua edesiniz. Bu fetihnâme, 932 senesinin mübarek Zilkade ayının sonlarında yazıldı."[2]

Resmî belge niteliği taşıdığı, ve savaşın hemen arkasından kaleme alındığı için güvenilirlikleri fazlaca olan fetihnâmeler, bilgi verdikleri konularda en önemli kaynak kabul edilirler. Özellikle tarih, siyaset, hukuk, din ve askerî alanlarda dönemin anlayış ve uygulamaları açısından çok önemli kaynak niteliğindedirler. Bununla beraber kaynak değerleri itibariyle resmi tarihlerin taşıdıkları kuşkuları, daha az da olsa, içlerinde barındırırlar. Fetihnâmelerde dinî motifler çok kullanılmıştır. Âdeta savaşın ve fethin meşruiyeti dinî esaslara dayandırılmıştır. Yaklaşık üç sahifelik hacmi olan Mohaç Fetihnâmesi'nde 27 Kur'an âyetine ve 2 Hadis'e yer verilmiştir.

Osmanlı fetihnâmelerinin bir kısmı da daha sade ve kısadır, bilgi vermeyi merkeze alırlar. Bunlarda giriş, savaşın anlatıldığı bölüm ve sonuç bölümleri oldukça kısa ve özlü tutulmuştur. Tebliğimize konu olan "Yavuz Sultan Selim'in oğlu şehzade Süleyman'a gönderdiği Dulkadir Fetihnâmesi" bu çeşit bir belgedir. Bu fetihnâme, anlam değişikliğine sebep olmayacak çok küçük sıfat değişiklikleri ile Tatar Hanı'na da gönderilmiştir.[3]

[1] Kur'ân-ı Kerim, En'am, 6/45.
[2] Severcan, s,131.
[3] Feridun Bey, Mecmua-i Münşeât-ı Selâtîn, c, II, s. 410-411.

ZÜ'L-KADİR FETİHNÂMESİ

a) Fetihnâmenin günümüz Türkçesi'ne çevrisi:

Mekanı cennet olsun **Sultan Selim Han Gazi hazretleri makamından oğlu Şehzâde Sultan Süleyman'a gönderilen Zü'l-Kadir fetihnâme-i hümâyunudur:**

Saltanat, kudret ve hükümdarlık bahçemin çiçeği, ülkemin en zirve bahçesinin padişah ağacı, doğruluk ve merhamet deryası, hilafet evinin tek incisi, Allah'ın yardımına mazhar olmuş, saâdetli ve pek şerefli oğlum Süleyman Şah, *ömrün uzun olsun.* Bu yüce buyruğum sana ulaşınca bilesin ki, daha evvel Çaldıran Seferinde Zülkadır Hâkimi talihsiz Alâüddevle, kutlu devletimin üzengisine hizmet etmekten kaçınıp bana bağlılıktan yüz çevirmiştir. Ayrıca bana çeşit çeşit daha başka hıyânetlerde de bulunmuş ve Safevîlerle ittifak yaptığı da tam olarak açığa çıkmıştır. Bu sebeplerle onun ortadan kaldırılması dini bir görev haline geldi.

Ol zamanda Rumeli Beylerbeyi ve halen Veziri Azam olan, savaş ormanının panteri, deniz savaşının timsahı Sinan Paşa'yı *bahtının açıklığı daim olsun* her savaşta kazanan on bin seçkin asker ve bir miktar yeniçeri ile önce üzerine gönderildi. Bir gün sonrada, güç ve kuvvet sembolü kararlılığımla ben de askerimle hareket ettim. Yedinci günde Zülkadır Oğullarına bağlı Çepni Kalesinde konaklandı. Burada eksiklerin giderilmesi ve ihtiyaçların karşılanması için bir gün istirahat verdim. Bu sırada bize Sinan Paşa'nın düşmanla buluşup galip geldiği haberi ulaştı.

Ertesi gün aynı yılın Cemâziye'l-evvel ayının ilk günü Çarşamba idi. Vezir Sinan Paşa'nın gönderdiği çavuşlarıyla birlikte birkaç asker, bedbaht Alâeddin'in talihsiz kellesini, bahtsız dört oğlu ve otuz boy beyinin toz toprak içinde kalmış perişan kellelerini getirip bahtiyar atımın ayağının önüne bıraktılar. Allah'ın bu lütfuna karşılık "**Lutfedip hidayetiyle bizi bu nimete kavuşturan Allah'a hamdolsun. Allah bizi muvaffak kılmasaydı, biz kendiliğimizden doğru yolu bulacak ve muvaffak olacak değildik**"[1] âyeti kerimesi okunarak Allah'a şükürler edildi.

Fethedilen bu vilâyetin emirliğini bize karşı hizmette kusur etmeyip, sadâkatini hiç bozmadan her emrimize canını ve başını koyan ve aynı zamanda Alâuddevle'nin de akrabası olan saadetli Azudüddevle ve'd-din Şehsuvaroğlu Ali Bey'e verdim. *Allah talihinin açıklığını daim*

[1] Kur'ân-ı Kerim, Âraf, 7/43.

etsin. Daha sonra Kayseri'ye geldim. En yakın bir zamanda kutlu dönüşümü *İnşallah u Teâlâ* taht bahtlı İstanbul'a çevireceğimi bilesin. Bu güzel fetih müjdesinin ve bu büyük zaferin ilan edilmesi için kullarımdan, halkımın örneği, şan, şeref ve onur sembolü çaşnıgîr Bali gönderildi *Allah şanını yüceltsin.*

Bu fetih haber size ulaştığında, çeşit çeşit, en güzel şölen ve şenliklerle Allah'a şükür görevi yerine getirilsin. Bu fetihnâmeyi vezirler ve diğer üst düzey görevlilerin eşliğinde halkın huzurunda okutup, sevinç ve mutluluk kapıları bütün halkın yüzüne açılıp, saltanatımın güç ve itibarının artması için sabah akşam dualar edilsin. 15 Cemâziyel evvel 921 (28 Haziran 1515) Kayseri. "[1]

b) Fetihnâmenin transkripsiyonu:

Cennet-mekân Sultân Selim Han Gazi Hazretleri dergâhından Oğlu Şehzâde Sultân Süleyman'a gönderilen Zü'l-Kadir Fetih-nâme-i Hümâyûnudur.

Ferzend-i ercmend-i es'ad-i erşed-i emced, nûr-ı hadeka-i celâl ü saltanat u şehriyârî ve nûr-ı hadîka-i kemâl-i memleket ü tâc-dârî, dürr-i deryâ-yı nısfet ve dürrî-i evc-i hilâfetü'l-mahsûs bi-mezîdi inâyetillâh oğlum Süleymân Şah *tâle bekâhu*, tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki, … Sâbıkâ Çaldıran seferinde Zü'l-Kadir hâkimi Alâuddevle-i bî-devlet rikâb-ı hümâyûnım hidmetinden inhirâf gösterdiginden gayrı envâ'-ı hiyânetini ve Kızılbaş-ı evbâşla ittifakı derece-i vuzûha erişdigi ecilden def u ref'i vâcibât-ı dîniyyeden olmagın peleng-i bîşe-i vegâ ve neheng-i bahr-i heycâ ol vaktde Rumili beglerbegisi olub, hâlâ vezîr-i a'zam olan Sinan Paşa *dâme ikbâlühû*yı on bin nefer güzîde leşker-i zafer-rehber ile ve bir mikdâr yeniçeri ile mukaddem üzerine gönderilüb, ben zât-ı celâlet-simâtımla bir gün sonra azîmet idüb, yedinci günde Zü'l-kadir tevâbi'inden Çepni kal'asına konılub, bir gün oturak kılındığı esnâda paşa-yı mezbûr düşmene bulışub, gâlib oldıgı haber irişüb ve yarınki güni sene-i mezbûre Cumâde'l-evvelîsinin gurresi yevmü'l-erbiâ idi, Alâuddevle-i bed-bahtın kelle-i bî-devleti dört nefer bî-saâdet ogulları başlarıyla ve otuz nefer boy beglerinin başlarıyla birkaç nefer çavuş-ı Türkîsin de vezîr-i mezbûr kıbelinden gelüb, sümm-i semend-i saâdet-mendim önine hâk-sâr bırakdılar ve anın mukâbelesinde (**el-Hamdu lillâhillezî hedânâ lihâzâ vemâ künnâ linehtediye levlâ en hedâna'llâhu**) şükrânı edâ kılınub, vilâyet-i mezbûre hükûmetin akrabasından sadâkat u ihtisâsla hidemât-ı saâdet-

[1] Feridun Bey, Mecmua-i Münşeât-ı Selâtîn, İstanbul 1274, 1275, c, II, s. 409-410.

âyâtımda cân u bâş dirîg itmeyin cenâb-ı eyâlet-meâb-ı saâdet- nisâb-ı azdu'd-devle ve'd-dîn Şehsüvâr oğlu Ali Beg *dâmet meâlîhi*ye virüb, andan Kayseriyye'ye gelüb, an-karîb avdet ü ric'at-ı hümâyûnımı taht u baht-ı Kostantıniyye savbına mun'atıf u munsarıf bilesiz, inşâallâhü teâlâ. Ve bu beşâret-i behiyye ve nusret-i seniyyenin i'lâmı içün kullarımdan kıdvetü'l-emâcid ve'l-ehâlî çaşnigîr Bâlî *zîde mecduhû* irsâl olundı. Gerekdir ki hîn-i vusûlde envâ'-ı behcet ü meserret ile şükr-i ilâhîyi edâ kılub, bu fetih-nâmeyi alâ ruûsi'l-eşhâd okudub, ebvâb-ı şâd-manî âmme-i nâs vücûhına meftûh kılub, mezîd-i kadr ü câhım ed'iyesine bi'l-guduvvi ve'l-âsâl iştigâl gösteresiz. Tahrîren fî evâsıt-ı şehr-i Cumâde'l-ûlâ sene ihdâ ve işrîn ve tis'a-mie bi medîneti Kayseriyye.

c) Fetihnâmenin Münşeât-ı Selâtîn'deki orijinal metni:

Feridun Bey, Mecmua-i Münşeât-ı Selâtîn, İstanbul 1274, 1275, c, II, s. 409-410.

DULKADİRLİ FETHİNİN SELİMNÂMELERDE ELE ALINIŞI

Dulkadirli bölgesini "Türkistan" olarak isimlendiren[1] Keşfî Mehmet Çelebi, Selimnâme'sinde, fethin sebebini anlatırken fetihnâmede belirtilen sebepleri naklettikten sonra şu bilgilere yer verir. Yavuz Sultan Selim Alâu'd-devle'yi ortadan kaldırmak için vezirlerle yaptığı istişare toplantısında uzun bir konuşmanın sonunda şöyle der:

"İmdi niyetim ve himmetim bunun ile muharrer ve mukarrer olmuşdur ki anun vücûd-ı nâ-pâkini ve **katında olan etrâk-ı bî-idrâkini** … sahife-i âlemden … kal' u kâm' kılam."[2] Bu konuşmasında Yavuz Dulkadir oğullarını yanılgı içindeki Türkler olarak tanımlar.

Annesi Dulkadiroğlu Alâu'd-devle'nin kızı Ayşe Hatun olan Yavuz Sultan Selim, Celelzâde Mustafa'nın, *Selimnâme*'sinde belirttiğine göre, daha Trabzon valisi iken Alâu'd-devle'ye yazdığı mektuplarda ona "emmim" diye hitap ederdi.[3] Şehzâde Selim'in bu sıcak ve içten hitaplarına rağmen onun kardeşleriyle yaptığı taht mücadelesi döneminde, Alâu'd-devle torunu Selim'in yanında değil de Celalzâde'ye göre Selim'in ağabeyi Ahmed'in yanında görünmeyi tercih etmiş, Ahmed ile ileri derecede bir samimiyet kurmuştu.[4] Her halde Yavuz Sultan Selim dedesinin bu tavrını not etmişti.

Yavuz Çaldıran seferi öncesinde, annesinden dedesi olan Alâu'd-devle'ye yazdığı uzunca bir mektupla onu kendisiyle birlikte savaşa katılmaya çağırmış ve bu çağrıya olumlu cevap vermesinin gerekli olduğunu da ifade etmişti. Bu gereği yerine getirip Selim ile birlikte sefere katıldığı takdirde eski dostluklarının artarak devam edeceğini belirtmişti. Ancak "yaratılış zayıflığı veya başka bir sebeple katılamayacak olursa, kendisi için dua etmesini, ve bölgesine yakın olan yerlerde Osmanlı ordusuna lojistik, istihkam ve erzak yardımı sağlamasını"[5] istemişti. Öyle anlaşılıyor ki Yavuz Selim, daha önce Sultan Ahmed'i tercihinden dolayı Alâu'd-devle'nin bir şekilde kendi yanında yer almasını ve bunu da açıkça göstermesini istiyordu.

---

[1] Keşfî Mehmet Çelebi, Selimnâme, Hazırlayan: Şefaettin Severcan, Kayseri 1995, s, 142, v, 68a.
[2] Keşfî Mehmet Çelebi, v, 59b-60a.
[3] Celalzâde Mustafa, Selimnâme, Hazırlayanlar: Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ankara 1990, Kültür Bakanlığı Yayınları, s, 393.
[4] Celalzâde, s, 394.
[5] Celalzâde, s, 394.

Taht mücadelesinde Sultan Ahmed'in yanında yer almış olmasından dolayı Alâu'd-devle'nin içinde Yavuz Sultan Selim'in kendisine bir zarar verebileceği kuşkusu ve korkusu vardı. Ayrıca Alâu'd-devle Yavuz Selim'in isteklerini yerine getirdiği takdirde kendi bağımsızlığının gölgeleneceğini de düşünüyordu. Bu sebeplerle Yavuz'un isteklerini yerine getirmedi ve mektubuna da cevap vermedi.[1] Bütün bunlar Yavuz Sultan Selim'in Alâu'd-devle'yi ortadan kaldırıp Dulkadir Oğulları'nı Devlet-i Âl-i Osman'a katması için birer meşruiyet basamakları oldu.

Fetihnâme'de, Yavuz Sultan Selim'e fetih haberinin geldiği yer "Çepni Kalesi" olarak belirtilirken Celalzâde bunu "Göksun Çayırı"[2] olarak nakleder.

[1] Celalzâde, s, 165-166.
[2] Celalzâde, s, 397.

ANONİM BİR SAFEVÎ MÜELLİFİNİN GÖZÜYLE DULKADİR BEYLİĞİNİN SON 20 YILLIK TARİHİNE BAKIŞ

Yrd. Doç. Dr. Namiq MUSALİ[*]

Giriş

Safevî dönemi kaynaklarından olan "Târîh-i 'âlemârâ-yi Şâh İsma'îl" veya "Târîh-i 'âlemârâ-yi Safevî" isimli anonim eser I. Şah İsmail'in saltanat dönemi (1501-1524) hakkında en ayrıntılı bilgi veren kaynaklardan biridir. Eserde Dulkadir Beyliğine ve I. Şah İsmail'le Alaüddevle Dulkadir arasındaki ilişkilere ve rekabete de geniş yer verilmiştir.

Burada Alaüddevle Bey yetenekli bir politikacı olarak değerlendirilmiş, onun Osmanlı ve Memluklu Devletleri arasında kendi bağımsızlığını korumaya çalıştığına dikkat çekilmiştir. Alaüddevle Bey'in Safevîler'e karşı Akkoyunlu Hanedanından olan Elvend Mirzâ ile Sultan Murad'a destek vermesi, I. Şah İsmail'in 1507 yılında Dulkadir Beyliğine karşı askerî sefer düzenlemesi, Safevî hükümdarıyla Alaüddevle Bey arasında vuku bulan savaşlar, diplomatik mektuplaşmalar, karşılıklı olarak elçilerin ve hediyelerin gönderilmesi, Alaüddevle Bey'in oğlu Sarı Kaplan lakaplı Kasım Bey'in şahsî kahramanlıkları, Safevî komutanlarından Muhammed Han Ustaclu ile Alaüddevle Bey'in oğulları arasında Diyarbakır uğruna yapılan savaşlar vs. olaylar bu kaynakta ayrıntılı ve orijinal bir biçimde anlatılmıştır.

[*] Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi, Elyazmalar Enstitüsü, Farsdilli Elyazmaların Tetkiki Bölümü Öğretim Üyesi. E.posta; namiqmusali@gmail.com

Bunların yanı sıra eserde Dulkadir Beyliğinin Osmanlılar'la münasebetlerine de yer verilmiştir. Sultan Selim'in daha Trabzon valisi olduğu zaman onunla Dulkadiroğulları arasındaki ilişkiler, Osmanlı – Safevî savaşı sırasında Alaüddevle Bey'in Osmanlı aleyhine tavır sergilemesi ve onun Osmanlı ordusuna yenilerek hayatını kaybetmesi konusunda anlatılan hikâyeler bu tür bilgilerdendir. Araştırdığımız kaynakta Alaüddevle Bey'in ölümünün ardından Dulkadir Beyliğinin hâli ve Şehsuvar oğlu Ali Bey'in Osmanlılar tarafından katlinden sonra Dulkadiroğulları Hanedanından olan Veledhan Bey'in kendi oymağından oluşan kalabalık bir grupla Azerbaycan'a gelip Safevîler'e sığınmasından da bahsedilmektedir.

Bildirimizde "Târîh-i 'âlemârâ-yi Şâh İsma'îl" isimli anonim kaynağın bilgileri ışığında Dulkadir Beyliğinin son 20 yıllık tarihini canlandırmaya çalışacağız. Adı geçen kaynağın yanı sıra o dönemin diğer vakayinamelerindeki, aynı zamanda modern tarihçilerin araştırmalarındaki bilgilere de baş vuracağız.

Safevî kaynakları arasında "Târîh-i 'âlemârâ-yi Şâh İsma'îl"in yeri

Dulkadir Beyliğinin son dönem tarihi çeşitli Safevî kaynaklarında, örneğin Giyâseddîn Handemir'in "Târîh-i habîbü's-siyer fî ahbâr efrâd-i beşer", Bicen adlı bir salnamecinin "Cihângüşâ-yi hâkân", Hasan Bey Rumlu'nun "Ahsenü't-tevârîh", İskender Bey Münşî Türkman'ın "Târîh-i 'âlemârâ-yi 'Abbâsî" isimli eserlerinde anlatılmıştır. Safevî kaynakları arasında "Târîh-i 'âlemârâ-yi Şâh İsma'îl" adlı anonim eser içeriği ve tarzı bakımından özel bir konuma sahiptir. Daha yayınlanmamış olan Ph.D. tezimizde bu eserin esasında I. Şah İsmail dönemini araştırmaya ve bu kaynağın tarihî önemini ortaya koymaya çalışmışız[1].

"Târîh-i 'âlemârâ-yi Şâh İsma'îl" ("Şah İsmail'in dünyayı süsleyen tarihi") isimli eser Hicrî 1086 / Milâdî 1675-1676 yıllarında Farsça kaleme alınmıştır. Onun bir diğer adı da "Târîh-i 'âlemârâ-yi Safevî"dir. Bildirimizde bu eseri kısaca olarak "Âlemârâ" adlandıracağız. Eserin müellifinin ismi belli olmasa da, bu kişinin Erdebil Ocağına bağlı Azerbaycanlı sufilerden biri olduğu bilinmektedir. Bu tarihî kitabın İran'da ve bazı diğer ülkelerde çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır. Adı

[1] Namiq Musalı. Azerbaycan Safevîler Devleti I. Şah İsmail'in hâkimiyeti devrinde ("Târîh-i 'âlemârâ-yi Şâh İsma'îl" eseri esasında), Yayınlanmamış Ph.D. Tezi, Bakü, Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü, 2006.

geçen kaynak Tahran'da iki kez yayınlanmıştır[1]. Bildirimizde bu yayınların yanı sıra eserin bazı yazma nüshalarından da faydalanmışız[2].

"Âlemârâ" saray salnameciliğinin debdebeli üslûbunda değil, Fars dilinin sade konuşma tarzında, destansı bir biçimde yazılmıştır. Bazı istisnalar hariç, kaynakta olayların geliştiği yıllar, aylar ve günler verilmemiştir, fakat tarihî hâdiseler genelde kronolojik ardışıklıkla izlenilmiştir (bu hâdiselerin yıllarını diğer kaynakların ve çağdaş araştırmaların yardımıyla belirlemek zor değildir). Eserde halk içinde popüler olan ata sözleri ve darbımeseller yer almıştır. Eseri okuyunca onun Türkçe düşünülerek Farsça yazıldığı kanaatine varmak mümkündür. Metinde çok sayıda Türkçe kelimelere ve hatta bazı Türkçe kısa cümlelere tesadüf olunmaktadır.

"Âlemârâ"nın esas konusu I. Şah İsmail'in hâkimiyeti devrinin (1501-1524) kapsamlı bir şekilde anlatımından ibarettir. Eserin başında Safevî ailesinin atalarının hayat ve faaliyetleri gözden geçiriliyor, daha sonra ise Şah İsmail'in çocukluk yılları, onun iktidara sahip olması, yürüttüğü politika, çeşitli hükümdarlara karşı müharebeleri ve dönemin diğer önemli olayları sade bir dilde, fakat geniş bir biçimde kaleme alınıyor. Eser Şah İsmail'in vefatı ve onun yerine oğlu Şah Tahmasb'ın hâkimiyete geçmesiyle sona eriyor.

Anonim müellif kendi eserinin çoğunluğunu Şah İsmail Hatâyî hakkında halk arasında, özellikle de Erdebil Ocağının müridleri arasında yıllardan beri ağızdan ağıza dolaşarak yayılmış olan hikâyeler esasında yazmıştır. Bunların yanı sıra, o, birkaç yazılı tarihî kaynaktan ve bazı belgelerden de istifade etmiş, kendi eserini bunların içerdiği bilgilerle de zenginleştirmiştir. Metnindeki bazı abartılara ve kusurlara rağmen, hiç kuşkusuz, I. Şah İsmail döneminin öğrenilmesinde bir tarihî kaynak olarak "Âlemârâ"nın verdiği bilgilerin önemi büyüktür. Sözünü ettiğimiz bu eserde diğer kaynaklarda bulunmayan birtakım ayrıntılara ve orijinal

[1] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl (bâ mokaddeme yo teshîh o ta'lîk-i Asgar Muntazır Sâhib), Tahrân, Bünyâd-i Tercüme ve Neşr-i Kitâb, 1349; 'Âlemârâ-yi Safevî (be kûşiş-i Yedullah Şükrî), Tahran, Bünyâd-i Ferheng-i İran, 1350.

[2] İran İslâmî Şûrâ Meclisi'nin Kütüphanesi, Tahran, No. 9421 (bu yazma nüsha "Mürşîd-nâme" ismini taşımasına rağmen, aslında "Târîh-i 'âlemârâ-yi Şâh İsma'îl"in kopyalarından biridir); İran İslâmî Şûrâ Meclisi'nin Kütüphanesi, Tahran, No. 635. Bu nüshalara ulaşmamızda bize yardımçı olduğu için Tahran Üniversitesi'nin öğretim üyesi Ustad E.Şeyhü'l-Hükemâyî'ye teşekkürlerimizi arzediyoruz. Ayrıca, araştırdığımız kaynağın Tahran'daki Rıza Abbasî Müzesi'ne mahsus yazma nüshasının minyatürleri Robert Eng tarafından www.persianconnection.com/persianpainting sitesinde yayımlanmıştır.

bilgilere rastlanmaktadır. Safevî tarihini öğrenen pek çok bilim adamı "Âlemârâ"nın kayıtlarına baş vurmuş ve kendi eserlerinde ondan yararlanmıştır.

Safevî Devletinin kuruluşunda Dulkadir oymağının katkıları

XVI. asrın başlarında Maraş ve Elbistan bölgelerine hâkim olan Dulkadir oymağı 80 bin hâneden ibaretti[1]. Dulkadirliler'in bir kısmı, özellikle de Boz Ok (Yozgat) yöresinden çıkmış olan bazı boylar Safevî hizmetine geçmişlerdi[2].

I. Şah İsmail tarafından tesis edilmiş Safevî Devleti merkezi Azerbaycan ve başkenti Tebriz olmak üzere Fırat ve Ceyhun nehirleri arasındaki geniş araziyi kaplayan bir Türk imparatorluğuydu. Bu devlet çeşitli Türk oymaklarının desteği ve gücüyle kurulmuş ve gelişmiştir. Dulkadir oymağı Safevî Devletinin kurulmasında aktif rol almış Türk oymaklarından bir tanesidir[3]. Şah İsmail'in iktidara yürüdüğü sıralarda Dulkadir oymağının bir kısmı Azerbaycan'da, Aras nehri kıyılarında yaşıyordu ve onların arasından Safevî birliklerine katılanlar olmuştu[4]. Bir görüşe göre, Şah İsmail'in en yakın adamlarından sayılan ve korçubaşı (korucu başı) görevini yürüten Abdal Bey Dede, Dulkadir oymağının beylerindendi[5].

Daha Akkoyunlu Rüstem Padişah'ın zamanında (1492-1497) Dulkadirliler'in bir kısmının İran'ın Şiraz bölgesine yerleşmiş olduklarını biliyoruz. 1503 yılında vuku bulmuş Alma-Bulağı savaşında Akkoyunlu Sultan Murad'ı yenmeyi başarmış Şah İsmail Ebergû'da olarken Şiraz Dulkadirliler'i Zührab Sultan başta olmakla onun ordusuna katılmışlardı[6]. Şah İsmail'in hâkimiyeti döneminde Halil Han Dulkadir merkezi Şiraz olmak üzere Fars vilayetinin beylerbeyisiydi. O, 1513 yılında Şah

[1] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.200; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.65,110; İskender Bey Münşî Türkman. Târîh-i 'âlemârâ-yi 'Abbâsî. I. cilt. Farsçadan tercümenin, ön sözün, şerhlerin ve göstericilerin müellifleri: Oktay Efendiyev ve Namiq Musalı. Bakü, Tahsil Neşriyatı, 2009, s.97.

[2] Faruk Sümer. Safevî Devletinin kuruluşu ve gelişmesinde Anadolu Türklerinin rolü. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s.48; Refet Yinanç. Dulkadir Beyliği. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s.90.

[3] Oktay Efendiyev. Azerbaycan Safevîler Devleti. Bakü, Şark-Garp Neşriyatı, 2007, s.44-45.

[4] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.49-50; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.54.

[5] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl (Mürşîd-nâme), Meclis Kütüphanesi, No. 9421, v.105b,110b; Sümer, s.15,22.

[6] 'Âlemârâ-yi Safevî, s.86-87

İsmail'in Horasan'a ikinci seferi sırasında Dev Sultan Rumlu ile beraber Safevî ordusunun öncü birliklerine komutanlık yapmış, Meşhed ve Herat şehirlerinin ele geçirilmesinde iştirak etmişti. Fakat bu emir, Çaldıran savaşının önemli bir anında şaha yardım etmeyerek 1500 askeriyle birlikte harp alanından kaçtığı için Safevî hükümdarının emriyle gur-yasavul Süleyman Bey Şamlu tarafından Şiraz'da idam edilmiş, ama onun makamı oğlu Alihan Sultan'a devredilmişti[1].

Bir devlet adamı olarak Dulkadirli Alaüddevle Bey

Safevî Devletinin kuruluşunun ardından Doğu Anadolu'daki eski Akkoyunlu topraklarına göz dikmiş Alaüddevle Dulkadir, Şah İsmail için ciddî bir rakipti. Dulkadir ulusunun reisi olan bu şahıs Osmanlı ve Memluklular arasında üstaca politik manevralar yaparak, her iki tarafın dostluğunu kazanmaya ve kendi bağımsızlığını korumaya çalışıyordu. O, yaklaşık 40 yıllık hâkimiyetini bu yolla sürdürmeye gayret etmişti[2].

Bahsettiğimiz Safevî kaynağında Alaüddevle Bey'in dış görünümü tasvir edilmiş, onun "boyu minare gibi düz olan ihtiyar bir adam" olduğu belirtilmiştir. Bu ihtiyar beyin beyaz sakalı neredeyse göbeğine kadar uzamıştı ve o, kendi sakalını kıymetli taşlarla (cevahiratla) süslemişti. Üzerinde yedi tane küngüre bulunan hükümdarlık tacını başına koymuş, gayet debdebeli ve değerli bir taht üzerine oturmuştu. Anonim müellif, Alaüddevle Bey'i mahir ve becerikli bir siyasetçi, tedbirli ve akıllı bir devlet adamı, haşmetli bir hükümdar olarak tanımlıyor ve onun "düzenbazlıkta, hîlede ve kurnazlıkta lanete gelmiş İblis'e ders verdiğini" ifade ediyor[3].

Alaüddevle Bey'in Akkoyunlu hükümdarlarına verdiği destek

1501 yılında vuku bulmuş Şerur savaşında Şah İsmail karşısında bozguna uğrayan Akkoyunlu Elvend Mirzâ, çareyi Alaüddevle Bey'den yardım dilemekte buldu. O, Dulkadir ülkesine gelerek Alaüddevle Bey'in huzuruna çıkmış, Dulkadir beyinin elini öperek, onu kendi babası

[1] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.464-470,527,530-533; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.411-417,497,499-500.
[2] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.62-63; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.66-67; Cihângüşâ-yi Hâkân (Târîh-i Şâh İsma'îl), mokaddeme ve peyvesthâ Dr. A.Muztarr, İslâmâbâd, Merkez-i Tehkikât-i Fârsi-i İran ve Pakistan, 1986, s.278-279.
[3] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.62-63,196,248; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.66-67,109.

saydığını söylemiş ve Şah İsmail'e karşı askerî destek istemişti[1]. Onun bu hareketinden hoşlanan Alaüddevle Bey kendi kızlarından birini Elvend'e nişanlamış, babası Süleyman Bey ile Akkoyunlu Uzun Hasan arasındaki iyi ilişkileri hatırlatmış ve beyleriyle geçirdiği meşveret sonucunda Akkoyunlu hükümdarına 20 bin kişilik kuvvet verilmesini karara almıştı. Fakat Elvend'in bu girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış ve 1502 yılında Tebriz üzerine giden Akkoyunlu hükümdarı canını zor kurtararak, Diyarbakır'a kaçmıştı. Ona eşlik eden Dulkadirliler'in bir kismi Safevî askerleri tarafından katledilmiş, bir kismi Elvend'le kaçmış, bir kismı ise Alaüddevle Bey'in yanına geri dönmüştü. Bundan başka, Elvend Mirzâ ile Azerbaycan'a gelmiş Dulkadirliler'den yaklaşık iki üç bin kişi Şah İsmail'in hizmetine girmişti[2].

1504 yılında Elvend Mirzâ'nın ölümü üzerine Alaüddevle Bey kendi sarayında beslediği Akkoyunlu şehzadesi Göde Ahmed oğlu Zeynel Mirzâ'yı Diyarbakır'da hâkimiyete getirmek istemişti. Fakat Diyarbakır'ın hâkimi ve Musullu oymağının reisi olan Emir Han'ın muhalefeti yüzünden bunu başaramamıştı[3].

Batı İran toprakları üzerinde hâkimiyetini kaybetmiş ve iktidarını Şah İsmail'e kaptırmış Akkoyunlu Sultan Murad da amcası oğlu Elvend Mirzâ'nın daha önce yaptığı gibi Dulkadir sarayına gelerek, Alaüddevle Bey'e sığındı. Alaüddevle Bey kendi oğullarını ve beylerini Sultan Murad'ı karşılamaya gönderdi. O, Sultan Murad'ı kendi sarayında ağırlayarak, önceleri Elvend Mirzâ'ya nişanladığı kızını ona verdi[4] ve onunla Safevîler aleyhine bir ittifak kurdu. Müttefikler öncelikle Doğu Anadolu'da kuvvetlenmek ve daha sonra Tebriz tahtını Şah İsmail'den almak amacıyla Azerbaycan üzerine sefere çıkmak için hazırlıklara

[1] "Âlemârâ"nın Tahran'da bulunan bir yazma nüshasında bu olayı konu alan minyatüre yer verilmiştir (Rıza Abbasî Müzesi, Kaligrafi Bölümü, No. 600, y.51a). 1689 yılının Ocak ayında tamamlanmış bu nüshanın minyatürleri Safevî döneminin ünlü ressamı Muîn Musavvir tarafından yapılmıştır. Fakat sözünü ettiğimiz resimde Elvend Mirzâ genç bir delikanlı gibi gösterilmiştir. Oysaki Elvend daha çocuk yaşlarındaydı.

[2] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.62-64; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.66-67.

[3] Sümer, s.29; Yinanç, s.91-92; Şahin Mustafayev. Vostoçnaya Anatoliya: ot Akkoyunlu k Osmanskoy imperii. Moskva, Vostlit, 1994, s.13.

[4] Güzelliği ile meşhur olan bu kızın ismi Benlü Hatun'du: Yinanç, s.91. "Âlemârâ"ya göre, Sultan Murad'ın bu hatundan Süleyman ve Hasan isimli iki oğlu olmuştu ('Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.563; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.544). Fakat diğer bir kaynakta Sultan Murad'ın bu kadından doğan oğullarının isimleri Hasan ve Yakub diye zikredilmiştir (Cihângüşâ-yi Hâkân, s.513).

başladılar[1]. Sultan Murad'la akraba olmuş Alaüddevle Bey onu hâkimiyet başına geri döndüreceği konusunda umutlandırmıştı[2].

Şah İsmail'in Dulkadir ülkesi üzerine yürüyüşü

Güney-Doğu Anadolu'daki casusları aracılığıyla Sultan Murad'la Alaüddevle Bey'in ittifakından haber alan Şah İsmail kat'î bir şekilde onlara karşı harekete geçti[3]. H. 913 / M. 1507 yılının yaz mevsiminin başlarında Safevî ordusu Dulkadir Beyliği aleyhine sefere çıktı[4]. Erzincan'a gelerek yaklaşık 40 gün boyunca orada kalan Şah İsmail, Osmanlı sultanına Kulu Bey ve Memluklu sultanına Zekeriyya Bey isimli elçilerini göndererek, onlara bu askerî harekâtın sadece Alaüddevle Bey'in cezalandırılması maksadı taşıdığını belirtti[5]. "Âlemârâ"da işaret edildiği gibi, aslında Alaüddevle Bey'in zayıflatılması Osmanlı ve Memluklular'ın da işine yarayacaktı[6]. II. Bayezid'den izin alan Şah İsmail Osmanlı topraklarından geçmekle Elbistan'a dahil oldu[7]. Venedikt kaynaklarına göre, Safevî hükümdarı 29 Temmuz 1507 tarihinde Alaüddevle Bey'in ülkesine dahil olmuş, aynı yılın Ekim veya Kasım aylarına kadar orada kalmıştı[8]. "Âlemârâ"da her ne kadar bu operasyona katılmış Kızılbaş savaşçılarının 12 bin kişiden oluştuğu yazılmışsa da, İtalyan kaynakları bu rakamın 60-70 bin teşkil ettiğini ifade etmişler[9].

İlk önce Alaüddevle Bey kendi oğlu Sarı Aslan'ı (veya Sarı Kaplan'ı) şahın huzuruna göndererek, Safevîler'le Akkoyunlular arasındaki akrabalık ilişkilerine vurgu yapmış, İsmail ile Akkoyunlu

---

[1] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.197-198; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.108-109.

[2] Travels of Venetians in Persia: A Narrative of Italian Travels in Persia in the 15-th and 16-th Centuries. Translated and Edited by Charles Grey. London, Hakluyt Society, 1873, p.55.

[3] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.198; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.109

[4] Hasan-i Rumlu. A Chronicle of the Early Safawis being the Ahsanu't-tawarikh of Hasan-i Rumlu (edited by Charles Norman Seddon), vol. I (Persian text), Baroda, Oriental Institute, 1931, s.93; İbn Kemâl. Tevârîh-i Âl-i Osmân. VIII. Defter (transkripsiyon). Hazırlayan: Ahmet Uğur. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997, s.251.

[5] Travels of Venetians, p.108.

[6] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.248.

[7] İbn Kemal, s.251; Sümer, s.29; Yinanç, s.93.

[8] Travels of Venetians, p.109,197.

[9] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.198; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.109; Travels of Venetians, p.53,108. Aynı zamanda Alaüddevle Bey ile Sultan Murad'ın birleşik kuvvetlerindeki asker sayısı "Âlemârâ"da hayli abartılı bir biçimde 110 bin veya 120 bin olarak gösterilmiştir.

Sultan Murad arasında barış yapmak amacıyla onların kendi aralarında memleketi paylaşmalarını önermişti: "Duymuşuz ki, mertlikten ve merdanelikten bir pay sahibisin. Şimdi huruç eylemişsin ve İran'ı Hasan Padişah'ın evlatlarından almışsın. Fakat sen yabancı değilsin ve [Akkoyunlular'la] aynı hanedandansın. Mürüvvetsizlik iyi bir iş değildir. Eğer sen ve Sultan Murad iki kardeş gibi İran'ı kendi aranızda paylaşırsanız ve birlik olursanız, o zaman başka bir düşmanın sizinle savaşmaya kudreti ve kuvveti yetmez. Ben de 80 bin hânelik Dulkadir ulusuyla size destek olurum ve eğer sizin orduya ve askerî güce ihtiyacınız olursa, bana bildirirsiniz ki, ne yardım lazımsa yapayım. Bu iş barışla sonuçlanırsa çok iyi olur. Eğer benim sözümü dinlemezsen ve kabul etmezsen, o zaman senin başına öyle bir iş açarım ki, destanlarda söylenir ve diğer edepsizler için bir ibret olur".

Fakat Azerbaycan'ı ve İran'ı kendi kılıcının gücüyle ele geçirmiş Şah İsmail doğal olarak bu teklife ret cevabı verdi. O, Sarı Kaplan'la sohpetinde Alaüddevle Bey ile Sultan Murad'ı Şiîliğ'i kabullenmeye, yani dolayısıyla onları Safevî hâkimiyeti altına geçmeye davet etti: "Git ve benim duamı babana yetir! Ona söyle ki, evvelâ, bu gün devlet Hasan Padişah'ın ailesinden alınmış ve onun kızının oğluna geçmiştir. Ve sâniyen, Akkoyunlular'a felaket yüz vermiştir ve bu felaket onlara yaklaşan, onlara yardım eden her kese dokunacaktır. Ben, Cenab-ı Allah'ın ve tüm masum imam hazretlerinin tarafından yetki almışım ki, cihanı zulüm ve azgınlık ehlinin varlığından pak edem ve Allah'ın velisi olan Ali'nin doğru inancını yaygınlaştıram. Eğer Sultan Murad mübarek bir kelime olan "Aliyyen-Veliyullah"ı diline getirirse, ben onu bu devlete ve bu huruca ortak ederim ve fethettiğim her ülkeyi onunla paylaşırım. Eğer sen (Alaüddevle Bey) bu saadete erişirsen (yani Şiîliğ'i kabullenirsen), Tanrı'nın amanında olacaksın ve gerek mirasın olan ülkede, gerekse de ele geçirdiğin topraklarda rahatlıkla hükmedeceksin. Benim seninle hiçbir savaşım ve kavgam olmayacaktır". Şah İsmail kendisini Şiîler'in önderi olarak gördüğü için Dulkadir beyi ile eski Akkoyunlu hükümdarının Şiîliğ'i kabullenmeleri, onların Safevî şahının otoritesi altına girmeleri anlamına gelecekti. Fakat Alaüddevle Bey ve Sultan Murad, Şah İsmail'in bu önerisini net bir biçimde geri çevirdiler. Böyle oldukta Alaüddevle Bey "savaş davullarının vurulmasını" emretti[1].

[1] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.199-201; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.110-112.

Dulkadirli ve Safevî orduları arasında üç gün süren savaş

Safevî tarihçilerinden Handemir, Alaüddevle Bey'in ve Şah İsmail'in kuvvetleri arasında üç günlük savaşın gerçekleştiğini gösterse de, Hasan Bey Rumlu bunu inkâr ederek, böyle bir savaşın olmadığını ifade etmiştir[1]. Fakat bizim araştırdığımız kaynağa göre, bu üç günlük savaş hakikaten vuku bulmuştu.

Rivayete göre, savaştan önce gece yarısında Şah İsmail kendi lalası Hüseyin Bey Şamlu ile birlikte askerlerin hâlinden haberdar olmak için gizlice ordugâhı gezmeye çıkmış ve tesadüfen bir çadırda bazı emirlerin şarap içerek sohpet ettiklerine tanık olmuş. Emirlerden birinin "kılıcı biz vuruyoruz, ama padişahın ismi yükseliyor" söylemesini işitip çok kızmış. Ertesi gün her iki ordu saflar bağlar iken Şah İsmail yüzünü askerlerine doğrultarak, dün gece duyduğu sohpeti hatırlatmış ve kendisi özel süvari birliği ile beraber savaşa girmeyerek, kendi emirlerine hücuma başlamayı ve cesurluklarını sergilemeyi emretmiş. Bu şekilde iki gün boyunca savaş sürse de, taraflardan hiçbirisi diğeri üzerinde üstünlük sağlayamadı. Nihayet, üçüncü gün Şah İsmail özel süvari birliğiyle saldırıya geçerek, savaşın kaderini halletti. Savaş sırasında o, şahsen bir çok Dulkadir askerlerini katletti ve sonuçta "Perverd-gâr'ın yardımıyla Dulkadir ordusu yenilgiye uğrayarak, firar yolunu tutup dağıldı". Kızılbaşlar bir hayli ganimet (mallar, eşyalar, çadırlar, atlar, develer) ele geçirdiler[2]. "Âlemârâ" müellifi bu savaşı Şah İsmail'in en büyük savaşlarından biri gibi tanımlıyor[3].

Sarı Kaplan'ın Lala Hüseyin Bey'e karşı gece baskını

Alaüddevle Bey ve Sultan Murad Ceyhan nehrini geçerek, Turna (Durna) dağına sığındılar. Şah İsmail, Lala Hüseyin Bey'i 4 bin kişilik kuvvetle nehir kenarında mevzilenmeye gönderdi. Alaüddevle Bey de kendi oğlu Sarı Kaplan'ın 10 bin kişilik kuvvetini nehrin diğer sahilinde yerleştirdi. Ordular 20 gün boyunca nehrin değişik sahillerinde nöbet

[1] Handemîr Giyâseddîn ibn Humâmeddîn el-Hüseynî. Târîh-i habîbü's-siyer fî ahbâr efrâd-i beşer, IV. cilt, Tahran, Kitâbhâ-yi Hayyâm, 1333, s.488; Rumlu, s.94; Şahin Farzaliyev. Azerbaycan XV-XVI. asırlarda (Hasan Bey Rumlu'nun "Ahsenü't-tevârîh" eseri üzre). Bakü, Elm Neşriyatı, 1983, s.15; Türkman, s.94-95. Bir Osmanlı müellifi bu olay hakkında "mukâbil-i saffeyn ve tesâdüm-i fırkeyn vuku buldıkda, iki gün kârzâr mürûr, üçüncü gün ba'dü'l-asr asker-i Alaüddevle inhizâm ile mahzûl ve leşker-i sürh-serân müzaffer ve mensûr oldı" diyerek üç günlük savaşın gerçek olduğuna işaret eder (Zuhûr-i Devlet-i Safevîyân. Ankara Millî Kütüphanesi, 06 Mil. Yz. B 915/2, y.67b).

[2] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.202-205; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.112-115

[3] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.625.

çektiler. Sonunda, bir gece vakti Sarı Kaplan'ın askerleri beklenmedik bir şekilde sandallarla nehri geçerek, Kızılbaşlar'a hamle ettiler. Sabaha kadar devam eden çarpışmada Kızılbaşlar ağır yenilgiye uğradılar. Lala Hüseyin Bey askerlerinin bir kısmını toparlayarak, büyük bir zorlukla savaş alanından kurtulmayı başardı[1]. Bu olay zamanı Kızılbaşlar'ın verdikleri kayıpları gizlemeye çalışan bazı Safevî tarihçileri sadece "yaklaşık 300 Kızılbaş yiğidinin şehitlik derecesine yetiştiğinden" bahsetseler de[2], aslında Safevî ordusunun kayıpları çok daha fazlaydı. "Âlemârâ" müellifinin itirafına göre, bu savaşta yaklaşık 2 bin Kızılbaş askeri helâk olmuştu. Hatta Lala Hüseyin Bey geri çekilirken ölüm tehlikesiyle yüz yüze kalmış, bir korumasının fedakârlığı sayesinde kurtulabilmişti. Yoksa Sarı Kaplan lalayı öldürecekti.

Lalasının mağlubiyeti haberini alan ve o sıralarda olay yerinden 4 fersah uzaklıkta bulunan Şah İsmail derhal ilerleyerek, Dulkadirliler'in nehir kenarındaki kuvvetlerine hamle etti. Sarı Kaplan nehrin diğer kıyısına kaçsa da, onun askerlerinin bir kısmı öldürüldü veya kaçarken nehirde boğuldu. Şah İsmail nehri geçerek, Elbistan'a girdi ve daha sonra Turna dağını kuşattı[3].

Yaşlı Dulkadir beyi ile genç Safevî şahı arasında barış anlaşması

Fakat "başı gökyüzüne kadar varan ve üzerinde çok güçlü istihkama sahip bir kale bulunan" Turna dağını fethetmek mümkün olmadı. Bu dağa kalkmak için sadece bir yol vardı ve o yol da Dulkadir askerlerinin kontrolü altındaydı[4]. Bu yüzden Safevî şahı Dulkadir beyi ile anlaşıp geri dönmeyi tercih etti. Aynı zamanda abluka altında olan Alaüddevle Bey'in de durumu zordu. O, kendi emirleriyle meşveret ederek, "Dulkadirliler'in iyiliği için" barış kararı aldı. O, savaşın devam ettirilmesinin "raiyyetin evsiz barksız kalmasına neden olacağını" göz önünde bulundurarak, "elin, acizlerin ve miskinlerin refahının korunmasından dolayı" Şah İsmail ile anlaşmak zorunda olduklarını söyledi. O, Safevî şahının mürüvvetli bir genç olarak tanımlandığını ve barış anlaşması yapılacağı takdirde

[1] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.205-207; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.115-116.
[2] Cihângüşâ-yi Hâkân, s.257.
[3] "Âlemârâ"yı süsleyen minyatürlerden birinde Şah İsmail ile Sarı Kaplan'ın savaşı tasvir edilmiştir (Rıza Abbasî Müzesi, Kaligrafi Bölümü, No. 600, y.87a).
[4] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.208-209; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.117-118. Aynı zamanda Safevî askerleri erzak yetersizliği ve sert soğuklar yüzünden sıkıntıya girmişlerdi (Travels of Venetians, p.109,197).

Dulkadir ülkesinden vaz geçip Azerbaycan'a döneceğini ifade etti. Dulkadir oymağının bazı delikanlı ve kavgacı beyleri savaşın sürdürülmesini talep etseler de, dünya görmüş ihtiyarlar Alaüddevle Bey'in fikrini desteklediler ve sonunda barışa karar verildi. Böylece, her iki taraf barışa meyilliydi ve karşılıklı olarak elçiler gönderilmekle barış yapmak mümkün oldu[1].

Fakat bu anlaşmadan daha fazla yarar sağlamak umudunu taşıyan Şah İsmail, Alaüddevle Bey'e yolladığı mektupta ondan barış şartı olarak Akkoyunlu Sultan Murad'ın kendisine teslim edilmesi talebinde bulundu: "Ey Alaüddevle! Bizim yüce dergâhımız karşısında günahkârlardan biri olan Sultan Murad-ı Nâ-murâd mülazımlarımızın elinden ve zincirinden firar ederek sana sığınmıştır. Bu sebepten dolayı o Nâ-murâd'ı sarmış ateşten sizin de canınız biraz yandı ve daha da yanacaktır. Şimdi her takdirde o Nâ-murâd'ın elini kolunu bağlayınız, zincire vurunuz, boynuna dizgin takınız ve onu bu şekilde cihanın sığınağı olan dergâhımıza yollayınız. O, bizim elimize geçtikten sonra biz sizi kendi hâlinize bırakacağız ve buradan çekip gideceğiz. Eğer buna aykırı bir tavır sergilemek aklınıza gelirse, şunu iyice biliniz ki, sizi ele geçirmeyince ve Sultan Murad-ı Nâ-murâd'ın kafasını bedeninden ayırmayınca bu kalenin eteklerinden hiçbir yere gitmeyeceğim. Gerisi size kalmış. Ve's-selâm!".

Alaüddevle Bey barışa razı olduğunu ifade etse de, Sultan Murad'ın affını rica etti: "Dünyayı fetheden, baş kaldıranların boynunu kıran, Hz. Rabb'in lutfuna mazhar olan, Hz. Emirü'l-Muminin'in (Hz. Ali'nin) soyundan gelen hükümdara (Şah İsmail'e) gizli kalmasın ki, bugün ben bende etraftaki padişahlar arasında bir isim sahibiyim. Bazı müfsitlerin beni kandırması sonucunda sizin mülazımlarınıza karşı savaştım ve 80 bin Dulkadirli'yi ve Türkman'ı ölüme gönderdim. Ama sonunda anladım ki, Hz. Perverd-gâr sizi halk içinden seçmiştir ve hiçbir kimse Âlemin Rabbinin yücelttiği şahsa galip gelemez. Şimdi bu dağ başındaki kaleye sığınıp, burada oturmuşum. Eğer şanı yüce olan hükümdarın (Şah İsmail'in) mülazımları bendeni kendi hâlime bırakırlarsa, yemin ederim ki, bundan böyle Durna (Fırat?) nehrinin kıyısından öteye geçmeyeceğim ve Diyarbakır vilayetini sizin kölelerinize pişkeş ederek elimi oradan

[1] "Âlemârâ"nın resimli bir nüshasında Kızılbaşlar'ın Dulkadir askerlerine karşı savaşından bahseden minyatür yer almıştır (Tahran, İslâmî Şûrâ Meclisi'nin Kütüphanesi, No. 635, y.68a). Burada Şah İsmail'in kendi savaşçılarını da arkasına alarak Dulkadirliler'i nasıl kovaladığı ve öldürdüğü gösterilmektedir. Alaüddevle Bey ise bazı adamlarıyla beraber yükseklikte (muhtemelen Durna dağında) durmuş ve olayı seyretmektedir. O, aynı zamanda elinde bir mektup tutmuştur. Bu, galiba barış mektubudur ve az sonra Alaüddevle Bey bu mektubu şaha gönderecektir.

çekeceğim. Fakat Sultan Murad'ı teslim etmem konusundaki talebinize gelince, bugün size bellidir ki, Hasan Padişah'ın evladından bir tek Sultan Murad kalmıştır. Bu hanedandan olan diğerleri şahın kılıcıyla katledilmişler. Sultan Murad ise bana sığınmıştır ve şimdi damadımızdır. İltmas ederim ki, kendi dedeniz olan Hasan Padişah'ın mezarı hatırına bu kez onun kusurunu affedesiniz ve onu bana bağışlayasınız. Ben kefilim ki, bundan böyle ondan [size karşı] bir hareket vuku bulmayacaktır. Eğer vuku bulursa, sizin dergâhınız karşısında ben suçlu olurum. Şimdi söz size kalmış. Ve's-selâm!".

Şah İsmail, Alaüddevle Bey'in önerdiği şartlar doğrultusunda anlaşmayı kabullendi, fakat Dulkadir beyinin Doğu Anadolu'daki eski Akkoyunlu topraklarına saldırmayacağı konusunda bir belge imzalamasını talep etti. Alaüddevle Bey bu konuda bir kasam-nâmeçe (yemin mektubu) yazıp, şaha yolladı. Taraflar biri birine kıymetli hediyeler gönderdiler. Şah İsmail, Alaüddevle Bey'e padişahane hılat, taç, tumar (taca veya külaha takılan süs eşyası), cıkka (taca veya sancağa bağlanan püşkül), kemerle birlikte kılıç ve hançer, kabâ' (cübbe), bâlâ-pûş (palto), üzerinde kıymetli taşlarla süslenmiş eyeri bulunan at gönderdi. Alaüddevle Bey de Memluklu sultanı Kansu Gavrî'nin bahşişi olan pahalı topuzu, mızrağı, kalkanı vs. hediyeleri, umumî değeri 30 bin tümen olan pişkeşleri şaha yolladı[1].

Safevîler'in Diyarbakır beylerbeyisi Muhammed Han Ustaclu'nun Dulkadiroğulları'na karşı mücadelesi

Şah İsmail'in 1507 yılında Anadolu'ya yapmış olduğu bu sefer sonucunda Akkoyunlu ümerasından Diyarbakır hâkimi Emir Han Musullu ve Birecük hâkimi Abdal Sultan Türkman, Kürt emirlerinden ise Bitlis hâkimi Emir Şeref ona itaat ettiler. Diyarbakır vilayeti bütünüyle Safevî Devletine birleştirildi ve ünlü Kızılbaş komutanlarından Muhammed Han Ustaclu Diyarbakır'a beylerbeyi olarak atandı[2]. Fakat onu burada çok zor bir görev bekliyordu. Zira Muhammed Han hem Safevîler'e itaat etmeyen isyankâr Kürt aşiretlerine, hem bölgedeki eski Akkoyunlu beylerine karşı savaşıyor ve aynı zamanda Şah İsmail'in çekilmesinin ardından saldırıya geçmiş Dulkadiroğulları'nın ve Trabzon valisi olan Osmanlı şehzadesi Sultan Selim'in baskılarını bertaraf etmeye çalışıyordu. Onun

[1] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.210-211; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.118-121.

[2] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.190-193,198-199,205; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.109-110,115,121; 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl (Meclis Kütüphanesi, No. 9421), y.5b-6a.

beylerbeyiliği döneminde hatta Memluklular'la da bir sınır münakaşası yaşandı[1].

Safevî şahı adına Doğu Anadolu'yu yöneten Muhammed Han Ustaclu cesur bir asker ve yetenekli bir komutan olmasına rağmen, başarılı bir politikacı değildi. Bölgeye geldiğinden beri hep kılıcının gücüyle hükmetmeye çalıştı ve karşısına çıkan herkesle savaştı. Kendine o kadar emindi ki, hatta Osmanlı sarayına kadın elbiseleri göndermekten ve sultana hakaret etmekten bile çekinmedi[2].

Şah İsmail Azerbaycan'a döndükten sonra Alaüddevle Bey'in oğulları anlaşmayı bozdular. 1508 yılında onlar iki kez Diyarbakır üzerine hamle ettiler. Fakat her defasında Safevîler'in Diyarbakır beylerbeyisi Muhammed Han Ustaclu ve onun kardeşi Karahan tarafından ağır yenilgiye uğratıldılar. Bu seferlerde Alaüddevle Bey'in oğullarından Sarı Kaplan, Erdüvâne, Muhammed (Ahmed?) ve Şahruh beyler helâk oldular. İlk savaş zamanı Erdüvâne Bey teketek çarpışmada Ustaclu Muhammed Han'ın yakın adamlarından olan Behzad Bey'i katletmişti. O, kendi mızrağını Behzad Bey'in boğazına öyle sokmuştu ki, mızrağın ucu onun kafasının ardından çıkmıştı. Fakat daha sonra aynı savaşta Erdüvâne Bey, Ustaclu Karahan tarafından öldürülmüştü. Dulkadiroğulları ile Ustaclu Muhammed Han'ın ikinci çarpışması öncesinde Dulkadirliler'in Frenk asıllı savaş köpekleriyle Ustaclular'ın köpekleri arasında bir kavga yaşanmış ve Ustaclular'ın köpekleri sayıca az olmalarına rağmen, karşı tarafın köpeklerini yenmeyi başarmışlardı[3]. Muhammed Han bunu hayırlı bir alâmet saymış ve tahmininde yanılmamıştı. Savaş sonucunda zafer kazanan taraf yine Safevî birlikleri olmuştu. Bu çarpışma sırasında vuku bulmuş ilginç olaylardan bir tanesi de gergin bir kavga neticesinde Dulkadirli Şahruh Bey'in, kendisi gibi bir gözü kör olan adaşı ve rakibi Kör Şahruh Ustaclu tarafından attan düşürülerek tutsak edilmesi olmuştur. Şahruh Bey, Muhammed Han Ustaclu'nun huzuruna götürüldüğünde beylerbeyi onun tutsak edilmesinden dolayı Dulkadirliler'in savaştan vaz geçeceklerini umut etmiş, fakat karşı tarafın saldırıya devam ettiğini gördüğünde Şahruh Bey'in katledilmesini ve kafasının bir mızrağa geçirilmesini emretmiştir. Muhammed Han Ustaclu bu zaferlerden dolayı şaha "fetih-nâmeler" yazmış ve ona Alaüddevle Bey'in oğullarının kesik

[1] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.236-239; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.153-156; Cihângüşâ-yi Hâkân, s.480-484.
[2] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.244-245; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.159-161.
[3] I. Şah İsmail'in tarihini anlatan diğer bir eserde, yani "Cihângüşâ-yi Hâkân"ın Londra nüshasında bu olaya dair bir minyatüre yer verilmiştir (bkz.: Cihângüşâ-yi Hâkân, s.274).

başlarını yollamıştı. Oğullarının ölümüne üzülen Alaüddevle Bey siyah yünden elbiseler giymiş, yas tutmuştu[1].

Bu münakaşaların körüklenmesinde Trabzon valisi olan Osmanlı şehzadesi Sultan Selim'in büyük rolü vardı. "Âlemârâ"nın bilgilerine inanacak olursak, Dulkadiroğulları'nı Doğu Anadolu'daki Safevî topraklarına saldırmaya teşvik eden kişi Sultan Selim olmuştur. O, Alaüddevle Bey'in oğullarına bu konuda kısa bir mektup yollamıştı: "Niçin sizin haysiyetiniz yoktur? Sizin babanız artık yaşlanmıştır. Bu yüzden o, Şeyhoğlu'ndan (Şah İsmail'den) korkabilir. Ama sizler daha gençsiniz, delikanlısınız. Neden kendi ülkenizi kılıçlarınızın gücüyle savun muyorsunuz?". Çünkü "Kızılbaşlar'ın durumunu gözden geçiren Sultan Selim, onların Alaüddevle'yi bertaraf edecekleri takdirde tüm Rûm'u zaptedeceklerinden endişeliydi"[2].

Dulkadir Beyliğinin çöküşü

1511 yılından itibaren Safevî Devletine yaklaşmaya başlayan Alaüddevle Bey zaman ilerledikçe Osmanlı'dan uzaklaşmış, hatta Sultan Selim'in padişahlık tahtı üzerine cülusunu bile tebrik etmemişti. Sultan Selim onu Şah İsmail aleyhine sefere davet etse de, o, bundan imtina etmiş, hatta kendi ülkesinde Osmanlı techizatçılarına erzak ve hayvan yemi satışını yasaklamıştı. Bunun yanı sıra o, Osmanlılar'ın iaşe ve techizatını bile yağmalatmaktan çekinmemişti. Aslında Prof. Dr. R.Yinanç'ın belirttiği gibi, Alaüddevle Bey bu zaman Şah İsmail ile ittifak hâlindeydi[3].

[1] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.219-231; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.140-148; Yinanç, s.93-94. "Âlemârâ"ya göre, savaş zamanı Şahruh Bey'in 12 yaşlı oğlu Kızılbaşlar'ın eline geçmiş ve Alaüddevle Bey oğullarının ölümünden daha çok torununun esirliğine kederlenmişti. Diğer eserlerden bellidir ki, bu çarpışma sırasında Şahruh Bey'in iki oğlu (Muhammed ve Ali) esir düşmüş, şah onlara emirlik rütpesi vermiş ve onlar Safevî Devletinin hizmetine girmişlerdi. Fakat bu iki emir Kanunî Sultan Süleyman'ın 1534-1535 yıllarında vuku bulmuş Irakeyn seferi sırasında Safevîler'den yüz çevirip, Osmanlılar'ın tarafına geçmişlerdi (Sümer, s.31,49; Yinanç, s.95). Muhammed Han Dulkadiroğlu daha Şah Tahmasb'ın hizmetinde bulunurken Ustaclular'dan öc almayı başarmıştı. 1527 yılında Şah Tahmasp onu bazı diğer emirlerle birlikte Ustaclu oymağının isyanını bastırmaya göndermiş, Nahçıvan yakınlarındaki savaşta Muhammed Han, babasının ve amcalarının kanının intikamını Ustaclular'dan alma fırsatını ihmal etmemişti (Türkman, s.127; Efendiyev, s.67).

[2] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.240; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.138-139.

[3] Yinanç, s.95-96. Venedikt kaynaklarına göre, Çaldıran savaşının ardından, 1514 yılının Aralık ayında Şah İsmail, Memluklu sultanı Kansu Gavrî, Dulkadirli Alaüddevle Bey ve

"Âlemârâ"nın bilgilerine göre, Kızılbaşlar karşısında aldığı yenilgilerin ardından Alaüddevle Bey, Osmanlı'dan ve Memluklular'dan yüz çevirip, Safevîler'e meyletmeye başlamıştı[1]. 1514-15 yılının kış mevsiminde Kızılbaş komutanlarının Doğu Anadolu'daki Osmanlı birliklerine saldırılarından ruhlanan Alaüddevle Bey, Osmanlı'ya karşı baskınlar teşkil etmiş, onların techizat ve ambarlarını talan etmekten ve yakmaktan çekinmemişti. Sultan Selim ona bir mektup yazarak, kendisinden itaat ve tazminat talebinde bulunsa da, Alaüddevle Bey bu mektubu Osmanlı elçisinin gözleri önünde yırtıp attı[2]. Fakat bunun karşılığında 13 Haziran 1515 yılında Turna dağı yakınlarında vuku bulmuş savaşta Osmanlılar Dulkadir ordusunu kesin bir şekilde yenilgiye uğrattılar ve Alaüddevle Bey katledildi[3]. Kaynakta ifade edildiğine göre, ilk başta Dulkadir askerleri üstün durumdaymışlar ve hatta onlar Osmanlı birliklerini geri çekilmeye zorlamışlardı. Fakat savaş sırasında düşmanlarını takip eden ihtiyar Alaüddevle Bey'in atının ön ayağı bir fare deliğine takılmış ve o, atıyla birlikte yere düşmüştü. Bundan yararlanan Osmanlı askerleri onun etrafını sararak, kafasını kesip mızrağa takmışlardı. Bu savaşın ardından Alaüddevle Bey'in damadı Sultan Murad Turna dağına sığınmıştı. Sultan Selim'in adından ona mektup yazılmış ve itaat edeceği durumunda ona Osmanlı hükümdarının "İran'daki câ-nişîni" tayin edileceği vaat edilmişti. Aksi takdirde kayın pederi gibi o da öldürülecek ve kafası kesilecekti. Bu vaatten ve tehditten sonra Sultan Murad, Alaüddevle Bey'in "tüm hazinelerini, cevahiratını, avadanlıklarını, mallarını, eşyalarını ve kârhânelerini" götürerek dağdan inmiş ve hünkâr'ın hizmetine gelip, itaatini arzetmişti[4].

Sultan Murad'la beraber Dulkadir oymağının bir kısmı Osmanlı hizmetine girdi. Hatta Doğu Anadolu'da Kızılbaşlar'a karşı savaşmak için Sultan Murad'a Dulkadir ve Akkoyunlu oymaklarından ibaret bir kuvvet bile verildi. Fakat çok geçmeden Sultan Murad Harput yakınlarında Safevî komutanlarından Karaca Ahmed Sultan Kacar'a yenilerek öldürüldü. Onun kafası ve yüzüklü parmağı kesilerek Şah İsmail'e gönderildi[5].

Gürcü prensleri arasında Osmanlı aleyhine bir ittifak oluşturulmuştu (Travels of Venetians, p.121-122).

[1] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.249.

[2] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.558-562; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.539-543.

[3] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.562; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.543; Yinanç, s.98; Mustafayev, s.41.

[4] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.562-563; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.543-544.

[5] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.572-573; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.552-553; Rumlu, s.151.

Beyliğin Osmanlı'ya ilhakından sonra Dulkadir oymağının bir kısmı Osmanlı tarafına geçse de, diğer bir kısmı Safevîler'e katılmayı tercih etti. "Âlemârâ"da gösteriliyor ki, Memluklu emiri Canberdi el-Gazzâlî'nin Suriye'de çıkardığı isyan zamanı Osmanlı kumandanlarından Ferhad Paşa, Dulkadir oymağından olan bir paşanın ihanet içinde olduğuna ve asîlerle işbirliği yaptığına ilişkin bir rapor hazırlayarak, bunu Osmanlı sultanına göndermişti. Payitahttan gelen cevapta bu Dulkadirli paşanın öldürülmesi ve kafasının Osmanlı dergâhına gönderilmesi Ferhad Paşa'ya hükmedilmişti. Ferhad Paşa hîleye baş vurarak, Dulkadirli paşayı misafir olarak davet etmiş ve o, bu teklifi kabul ederek, 10-15 kişiyle Ferhad Paşa'nın huzuruna gelmişti. Neticede, Ferhad Paşa'nın askerleri Dulkadirli paşayı ele geçirerek, onu parça parça doğramış, onunla beraber gelmiş adamları da katletmişlerdi. Osmanlı'ya hizmet etmiş babasının Ferhad Paşa ile münakaşa yüzünden sultanın emriyle böylesine feci bir şekilde öldürülmesine itiraz eden Veledhan Bey Dulkadiroğlu kendi oymağından olan bir grup kişiyle beraber isyan çıkararak "şahı seven" olmuş, Halep'ten İstanbul'a doğru yol alan bir ticaret kafilesini vurmuş ve 3 bin kişiyle beraber Azerbaycan'a gelerek, Şah İsmail'e katılmıştı[1].

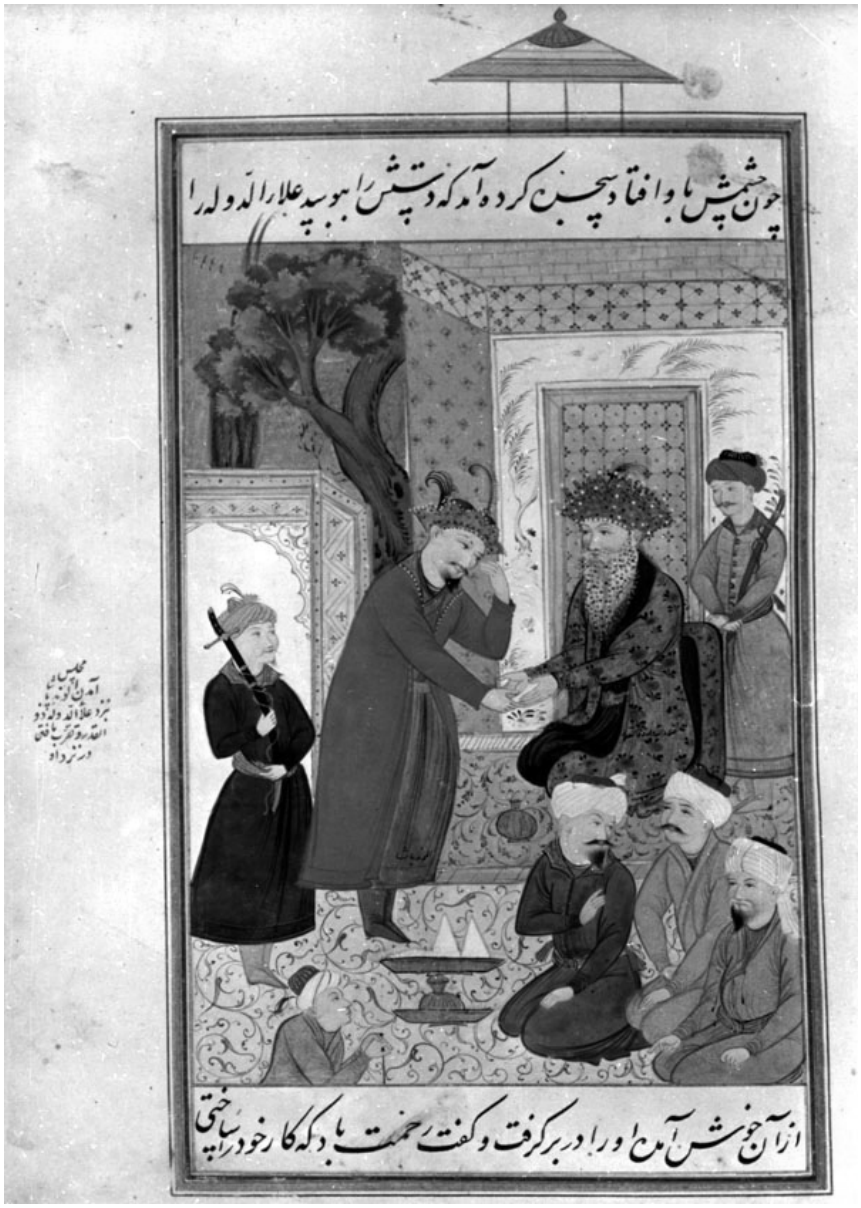
Safevî müverrihlerinden Bicen bu konuda daha somut bilgi vererek, bahsettiğimiz olayı H. 928 / M. 1522 yılına ait etmiş ve Veledhan Bey'le gelen Dulkadirliler'in bir kısmının şahın şahsî hizmetine kabul edildiğini, bir kısmının Horasan'a, diğer bir kısmının ise Şiraz'a gönderildiğini yazmıştır. Aynı zamanda bu kaynaktan yola çıkarak, adı geçen Veledhan Bey'in Alaüddevle Bey'den sonra Maraş ve Elbistan hâkimi ve Dulkadir oymağının önderi olmuş Şehsuvar oğlu Ali Bey'in evladı olduğunu tespit etmişiz[2].

Sonuç

Böylece, "Tarih-i 'âlemârâ-yi Şâh İsma'îl" Dulkadir Beyliğinin 1502-1522 yılları arasındaki son 20 yıllık tarihine dair önemli bilgiler içeren kaynaklardan biridir. Burada üsta bir politikacı olan Alaüddevle Bey'in devlet adamı olarak faaliyeti yüksek değerlendirilmiştir. Eserde Dulkadiroğulları'nın Safevîler'le rekabetinin ve temaslarının yanı sıra onların Akkoyunlular, Memluklular ve Osmanlılar'la münasebetlerine de yer verilmiştir. Sunduğumuz bildiride Alaüddevle Bey'le Şah İsmail'in ilişkilerine dair 3 mektubun metni ilk kez Türkçeye tercüme edilmiş,

[1] 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl, s.593-595; 'Âlemârâ-yi Safevî, s.572-575; 'Âlemârâ-yi Şâh İsma'îl (Meclis Kütüphanesi, No 9421), y.172b-173a.
[2] Cihângüşâ-yi Hâkân, s.600.

Dulkadirliler'e ait dört minyatür Türkiye bilim adamlarının dikkatine arzedilmiştir.

Akkoyunlu Elvend Mirzâ'nın Alaüddevle Bey'in huzuruna gelmesi (''Târîh-i 'âlemârâ-yi Şâh İsma'îl''in bir nüshasına Muîn Musavvir'in çektiği minyatür; Tahran, Rıza Abbasî Müzesi, Kaligrafi Bölümü, No. 600, y.51a)

Şah İsmail'in Sarı Kaplan'a karşı savaşı ("Târîh-i 'âlemârâ-yi Şâh İsma'îl"in bir nüshasına Muîn Musavvir'in çektiği minyatür; Tahran, Rıza Abbasî Müzesi, Kaligrafi Bölümü, No. 600, y.87a)

Şah İsmail'in Dulkadirliler'e karşı savaşı ("Târîh-i 'âlemârâ-yi Şâh İsma'îl"in yazmalarından birine meçhul bir ressam tarafından çekilmiş resim; Tahran, İslâmî Şûrâ Meclisi'nin Kütüphanesi, No. 635, y.68a)

Dulkadirliler'le Ustaclular arasındaki savaştan önce iki tarafın köpeklerinin kavgası (I. Şah İsmail'in tarihini anlatan "Cihângüşâ-yi Hâkân" isimli diğer bir esere Muîn Musavvir'in çektiği minyatür; Londra, British Museum, Or. 3248, y.137b)

KAYNAKÇA:

‘Âlemârâ-yi Safevî (be kûşiş-i Yedullah Şükrî), Tahran, Bünyâd-i Ferheng-i İran, 1350.

‘Âlemârâ-yi Şâh İsma‘îl (bâ mokaddeme yo teshih o ta’lîk-i Asgar Muntazır Sâhib), Tahran, Bünyâd-i Tercüme ve Neşr-i Kitâb, 1349.

‘Âlemârâ-yi Şâh İsma‘îl (Mürşîd-nâme). Tahran, İran İslâmî Şûrâ Meclisi’nin Kütüphanesi, No. 9421.

‘Âlemârâ-yi Şâh İsma‘îl. Tahran, İran İslâmî Şûrâ Meclisi’nin Kütüphanesi, No. 635.

‘Âlemârâ-yi Şâh İsma‘îl. Tahran, Rıza Abbasî Müzesi, Kaligrafi Bölümü, No. 600.

Cihângüşâ-yi Hâkân (Târîh-i Şâh İsma‘îl), mokaddeme ve peyvesthâ Dr. A.Muztarr, İslâmâbâd, Merkez-i Tehkikât-i Fârsî-i İran ve Pakistan, 1986.

EFENDİYEV, Oktay. **Azerbaycan Safevîler Devleti.** Bakü, Şark-Garp Neşriyatı, 2007.

FARZALİYEV, Şahin. **Azerbaycan XV-XVI. asırlarda** (Hasan Bey Rumlu’nun “Ahsenü’t-tevârîh” eseri üzre). Bakü, Elm Neşriyatı, 1983.

HANDEMİR, Giyâseddîn ibn Humâmeddîn el-Hüseynî. **Târîh-i habîbü’s-siyer fî ahbâr efrâd-i beşer,** IV. cilt, Tahran, Kitâbhâ-yi Hayyâm, 1333.

İBN KEMÂL. **Tevârîh-i Âl-i Osmân.** VIII. Defter (transkripsiyon). Hazırlayan: Ahmet Uğur. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.

MUSALI, Namiq. **Azerbaycan Safevîler Devleti I. Şah İsmail’in hâkimiyeti devrinde** (“Tarih-i ‘âlemârâ-yi Şah İsma‘îl” eseri esasında), Yayınlanmamış Ph.D. Tezi, Bakü, Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü, 2006.

MUSTAFAYEV, Şahin. **Vostoçnaya Anatoliya: ot Akkoyunlu k Osmanskoy imperii.** Moskva, Vostlit, 1994.

RUMLU, Hasan: **A Chronicle of the Early Safawis being the Ahsanu’t-tawarikh of Hasan-i Rumlu** (edited by Charles Norman Seddon), vol. I (Persian text), Baroda, Oriental Institute, 1931.

SÜMER, Faruk. **Safevî Devletinin kuruluşu ve gelişmesinde Anadolu Türklerinin rolü** (Şah İsmail ile halefleri ve Anadolu Türkleri). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

Travels of Venetians in Persia: A Narrative of Italian Travels in Persia in the 15-th and 16-th Centuries. Translated and Edited by Charles Grey. London, Hakluyt Society, 1873.

TÜRKMAN, İskender Bey Münşî. **Târîh-i ‘âlemârâ-yi ‘Abbâsî.** I. cilt. Farsçadan tercümenin, ön sözün, şerhlerin ve göstericilerin müellifleri: Oktay Efendiyev ve Namiq Musalı. Bakü, Tahsil Neşriyatı, 2009.

YİNANÇ, Refet. **Dulkadir Beyliği.** Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.

Zuhûr-i Devlet-i Safevîyân. Ankara Millî Kütüphanesi, 06 Mil. Yz. B 915/2.

DULKADİR COĞRAFYASINDA ERMENİ İSKÂNI (SOSYO-KÜLTÜREL MÜNASEBETLER)

Yrd. Doç. Dr. Cahit KÜLEKÇİ•

Özet:

XIV. yüzyılın ilk yarısında Maraş civarında kurulan Dulkadir Beyliği, Bizanslılar tarafından daha önce bölgeye yerleştirilen Ermenilerle de zaman zaman mücadele içine girmiştir. Dulkadir beylerinden Zeyneddin Karaca'nın '**Melik Kâhir**' unvânı da, onun anılan bölgedeki hâkimiyet mücadelelerinden dolayıdır. Daha çok askerî-siyâsî alanda tespiti yapılan Dulkadir (Türk)- Ermeni münasebetlerinin, eldeki bilgiler ölçüsünde ve bölge dahilinde, sosyo- kültürel açıdan da incelenmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Abstract:

Dulkadir Principality was founded around Maras in the first half of the XIV. century. Time to time in the fight againts the Armenians attempted, previously placed in the region by Byzantines. The title of '**Melik Kâhir**', the principality Dulkadir Zeyneddin Karaca is undertaking this kind of struggle due to domination of the region. That can be more detected Dulkadir (Turk)-Armenian relations in the military area, it is necessary to investigate the social-cultural perspective the extent the information available in this area.

• İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e-posta; cahit_kulekci@hotmail.com

A. Giriş

Dulkadir coğrafyası, en geniş anlamıyla bugünkü Kahramanmaraş, Elbistan, Afşin, Göksun, Andırın, Pazarcık, Kayseri, Pınarbaşı, Sarız, İncesu, Kırşehir, Malatya, Darende, Doğanşehir, Harput (Elazığ), Çemişkezek, Besni, Adıyaman, Kahta, Gerger, Diyarbakır, Urfa, Haleb, Çermik, Halfeti, Gaziantep, Bahçe, Gündüzlü, Amik Ovası, Antakya, İslahiye, Sis (Kozan), Kadirli, Payas ve Yumurtalık'ı kapsamaktadır. Yaklaşık 200 yıl süren beyliğin siyâsî tarihinde beyliğin kurucusu Zeyneddin Karaca Bey'in etkinliğini ve önemini '**Melik Kâhir**' unvânında görmek mümkündür.

Beyliğin kurulduğu ve kurulduktan sonraki süreçte, Bizans ve Osmanlı Devleti dışında bilhassa **Memluklu** gibi bir gücün varlığı, bu devletlere rağmen Dulkadir Beyliği'nin bölgeye muktedir olması dikkat çekicidir. Bu çerçevede, emirlik olarak başlayan Dulkadir Beyliği'nin siyâsî etkinliği, önce Eretnalılarla ve sonrasında tâbî bulundukları Memluk Devleti'yle olan askerî mücadelelerden sonra gerçekleşmiş, Zeyneddin Karaca Bey'in oğlu Halil Bey'in atanmış olduğu Elbistan valiliği esnasında beyliğin sınırları, bahsettiğimiz etkin güçlere rağmen genişlemesini sürdürmüştür.

Kısa bir süre beylik içi çatışmalar yaşanmışsa da Yıldırım Bâyezıd'ın 1399'da, iktidarı Mehmed Bey'e tevdî etmesiyle sükûnet tekrar sağlanmış, bu tarihten sonra Dulkadir Beyleri hem Osmanlı hem de Memluklularla mücadele etmekten, bir süreliğine, geri durmuşlardır.

Mezkûr dengeli siyâset, 1465 yılında Melik Arslan'ın, kardeşi Şah Budak tarafından gönderilen bir kişi tarafından öldürülmesi ve ardından Memlukluların Melik Arslan'ın yerine Şah Budak'ın, aynı anda Fatih Sultan Mehmed tarafından da Süleyman Bey'in oğlu Şehsuvar'ın iktidara getirilmesiyle son bulmuştur. Nitekim bu tarihten sonra Dulkadir beylerini Osmanlı Devleti'nin himâyesinde, Memluklular'a karşı mücadele içinde görmekteyiz.[1]

Ancak 1507 yılından itibaren Osmanlı'nın kendilerine sağlamış olduğu desteği de yitiren Dulkadir Beyliği, 1522 yılında Osmanlı topraklarına katılmış ve fizîkî varlığını Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında devam ettirmiştir.[2]

---

[1] Geniş bilgi için bkz: Erdoğan Merçil, Müslüman- Türk Devletleri Tarihi, Ankara 1997, s. 291-293; Donald Edgar Pitcher, An Historical Geography of the Ottoman Empire, Brill 1968, s. 82

[2] Charles A. Frazee, Catholics and Sultans: The Church and the Ottoman Empire 1453-1923, United Kingdom 2006, s. 48, 49

Gerek kurulduğu ve gerek yayıldığı coğrafya itibariyle Dulkadir Beyliği'nin Ermenilerle münasebet kurmuş olabileceği ihtimali hayli yüksek olsa da, konuyla doğrudan bağlantılı kaynak bilgiler oldukça kısıtlıdır.

Ancak Sis (Kozan) bölgesinde bulunan Ermenilerle 1345 yılında ve yine askerî alanda karşılaşan Dulkadir Beyliği'nin bu karşılaşmasının ilk ve son olmadığını belirtmemiz icâb ediyor. Sis, Maraş, Malatya ve Diyarbakır çevrelerinde sayıca hayli fazla olan Ermenilerin,[1] zamanında Bizans'ın bir '**vassal**' gücü olarak bölgede iskan ettirilmesi, bizi bu düşünceye sevk eden en önemli etkendir.

Siyâsî olarak ne bu bölgede ne de başka bir bölgede tam anlamıyla hâkimiyet sağlayamamış ve doğal olarak devletleşememiş Ermenilerle Türk beyliklerinin, târihî süreç içerisinde kimi zaman birlikte hareket ettikleri de vâkıadır. Bilhassa Selçuklular zamanında ilerleyen Türk-Ermeni ilişkileri Osmanlı Devleti'nin Bursa'yı, ardından İstanbul'u fethetmesiyle daha farklı bir hâl almıştır. Tebliğimize konu olan bölgenin Osmanlı Devleti tarafından, nispeten daha geç hâkimiyet altına alınması, bu bölgedeki Ermenilerle kurulan münasebetlerin siyâsî içerikten daha uzak olabileceğini de akla getirmektedir. En azından Osmanlılar'ın bölgedeki Ermeni varlığından rahatsız olmadığını, elimizdeki mevcut kaynaklara dayanarak, söylemek mümkündür.

Dolayısıyla önce Memluklar'ın ve sonrasında Dulkadir Beyliği'nin Ermenilerle olan askerî münasebetlerinin, bölge hakimiyetini sağlama amacı taşıdığını açıklıkla söylemek yanlış olmayacaktır. Her ne kadar bölgede yaşayan Ermeniler siyâsî ve dînî olarak Türkler'den ayrı bir millet olarak tavsîf edilse de, ki öyledir, halk nazarında bu tavsîfin pek kabul görmediği anlaşılmakta, pek çok alanda ortak toplumsal değerlere sahip olunduğu kabul görmektedir.

XVI. yüzyıl itibariyle, bölgenin demografik yapısı incelendiğinde, örneğin Antep'te Ermeni olmayan Hıristiyanların çoğunluğu teşkil ettiği, Yahudilerin Halep'te bir yekün teşkil ettiği, Dulkadir coğrafyasında ikâmet eden nüfusun yaklaşık % 4-5'inin Ermeni olduğu, bunun da büyük çoğunluğunun Kilikya, Arapgir ve Diyarbakır'da bulunduğu da bilinmektedir.[2]

[1] Shai Har-El, Struggle for Domination in the Middle East: The Otoman- Mamluk War, Brill 1995, s. 40, 41

[2] Leslie Pierce, Morality Tales: Law And Gender in the Otoman Court of Aintab, London 2003, s. 58

Dolayısıyla tebliğimizde de Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Kozan (Sis), Malatya-Diyarbakır düzlemi üzerinde durulacak ve Türk halkı ile Ermeni halkı arasındaki kültürel etkileşimler, örnekler sunularak ifade edilmeye çalışılacaktır. Tebliğimizdeki tespitlerin tüm Ermenileri ya da tüm Anadolu'yu kapsaması ve genelleştirilen çıkarımların tüm toplum tabakası için geçerli olması söz konusu değildir, böyle bir iddiamız da bulunmamaktadır. Ayrıca tebliğimizde etkileşim örneği olarak sunulan unsurların tarihi sürecinin ancak Dulkadir Beyliği dönemi ile sınırlı olduğunu söylemek de mümkün değildir. Amacımız, siyasetten uzak cümlelerle her iki halkın bir arada yaşam tecrübesini tasvir etmekten ibarettir.[1]

B. Gavur Anlayışı

Prusyalı Mareşal Moltke'nin Ermeniler için '***Hıristiyan Türkler***'[2] dediği ifade edilse de halk içinde '**gavur**' denilince akla gelen ilk milletin Ermeniler olması da ilginç bir tesâdüftür. Moltke'nin bu tanımının, elbette ki bir gerçekliği yoktur ancak toplum nazarında Ermeniler, diğer Hıristiyan milletler gibi de değildir.

Müslüman çocukların her hangi bir Hıristiyan gördüğünde söyledikleri; '***Gâvur Gâvur Ermeni!/ Ne çok yersin peyniri./ Peynir seni öldürür./ Cehenneme götürür./ Cehennemin cadısı/ İstanbul'un kadısı.***'[3] tekerlemesinde de aslında söz konusu ettiğimiz tespitin izleri bulunmaktadır. Yine Kemal Tahir'in bir öyküsünde Stepan isimli eşkıyadan bahsedilirken, Stepan'ın bir Ermeni yani '**gavur dölü**'[4] olduğunun ifade edilmesi, halk edebiyatında da durumun çok farklı olmadığını göstermektedir.

Halk arasında yaygın olarak kullanım bu şekilde ise de '**gavur**' kelimesinin Osmanlı arşiv belgelerinde doğrudan Ermenileri kastetmediği anlaşılmaktadır.[5] Gerçi kelimenin resmî kullanımında, az önce bahsi geçen Kemal Tahir'in kitabında olduğu gibi, bir tür '**eşkıyalık**' söz konusudur. '**Gavur**' olarak nitelendirilenlerin devletle olan siyâsî problemleri bu manada dikkat çekmektedir.

---

[1] Beyliğin siyasi tarihi hakkında geniş bilgi için bkz: Erdoğan Merçil, a.g.e., s. 291-293
[2] Hikmet Özdemir, Türk-Ermeni İhtilâfı, Makaleler, Ankara 2007, s. 60
[3] Pertev Nâilî Boratav, Folklor ve Edebiyat I (1982), İstanbul 1982, s. 141
[4] Kemal Tahir, Dutlar Yetişmedi, İstanbul 2005, s. 11
[5] Rumlar için de aynı kelime kullanılmaktadır: BOA, Cevdet, Bahriye, 210 / 9820 (h. 1239)

Mesela; mir-i mirân Mehmed Paşa'nın Edirne civarında iken gavur Hasan'a üç top verip kazalara gönderdiği, gavur Hasan'ın da kazaları ifsad etmesi,[1] vâkıasında görüldüğü üzere, Hasan isimli şahsın ifsâd hareketlerinden dolayı bu sıfatı hak ettiği, anılan belgeden anlaşılmaktadır. Gerçi Ermeni milletinden olup da adı Hasan olanlar da mevcuttur.[2] Bu durumda, sadece ismine bakarak '**Gavur Hasan**'ın milletine dair kesin bilgi vermek yanlıştır.

Kezâ, sürekli eşkıyaların zuhûr ettiği, çevresinde oturanların da bundan dolayı şikayetçi olduğu dağın '**Gavur**'[3] olarak isimlendirilmesi, '**gavur**'luğun eşkıyalığa paralel olarak değerlendirilmesi gerektiği hususunda bize yardımcı olmaktadır.

Bizim burada asıl olarak üzerinde durmak istediğimiz konu ise, bizzat Ermenilerin kendilerini bu şekilde tavsif etmeleridir. Bu manada Mıgırdiç Margosyan'ın, bugün Hançapek olarak bilinen, Diyarbakır'daki yaşam mahallerini anlattığı öykü kitabı '**Gavur Mahallesi**'[4] önem taşır.

Margosyan'ın öykülediği mahallede yaşayanların Ermeni olması bir tarafa, kendi aralarındaki münasebetlerin evsâfının bugün bile bize yabancı gelmemesi, kültürlerin etkileşimini göstermesi açısından mühimdir. Kitapta yer alan pek çok ifade bunu bizzat vurgularken, bir tespiti burada zikretmek istiyoruz: '*Bizim oralarda ekmek çok yenir. Ekmeksiz yemek yemek, ekmeksiz karın doyurmayı denemek, açlık denen şeyin ne olduğunu bilmemek gibi bir şeydi. Ekmeği ne denli sevdiğimizi, ne kadar çok yediğimizi de günlük konuşmalarımızda dile getirirdik. Birisine 'Gel otur, yemek yiyelim.' demez, 'Gel, ekmek yiyelim.' derdik. Yemek yerken yanımıza gelen birine ya da bir misafirimize, 'Yemek yedin mi, aç mısın?' diye sormaz, 'Ekmek yedin mi?' diye sorardık. Biz şuna inanırdık, ekmek yememiş bir insan tok olamaz, mutlaka açtır.*'[5]

Bu ve benzeri örnekleri çoğaltmak mümkündür. Tebliğimizin devamında kültürel etkileşime ilişkin örnekleri vermeye devam edeceğiz ancak burada bir kez daha '***gavur***' kelimesinin, bilhassa XIX. yüzyılda ve halkın kendi arasında gayr-ı Müslim nüfustan sadece Ermeniler için

[1] BOA, Hatt-ı Hümâyûn, 983 / 41654/R (h. 1224)
[2] Ermeni, Gavur Hasan için bkz: Mehmed Süreyyâ, Sicil-i Osmânî, Hzr: Nuri Akabayar, İstanbul 1996, II, 276
[3] BOA, Cevdet, Zabtiye, 28 / 1369 (h. 1228)
[4] Mıgırdiç Margosyan, Gavur Mahallesi, İstanbul 2002
[5] Mıgırdiç Margosyan, a.g.e., s. 80

kullanıldığını ve bu kullanımın Ermeniler içinde dahi olduğunu belirtmek istiyoruz.[1]

Tüm bunlara rağmen, Ermenilerin hala aynı sıfatla değerlendirildiğini iddia eden araştırmacılar da bulunmaktadır.[2] Bu ifade '***Müslüman olmayan***' anlamında kullanılıyorsa söz konusu iddia doğru olabilir ancak halk içinde kullanılan '**gavur**' kelimesinin bir Ermeni'den çok, Osmanlı belgelerinde geçtiği gibi '*emre itaat etmeyen*'ler için olduğunu söylemek îcâb etmektedir. Nitekim seyyah Simeon da Türkler'in Ermenilere '**gavur**'dan çok '**İsevî**' dediklerini ve bu şekilde Ermenilere itibar gösterdiklerini söylemektedir[3] ki, Simeon'un *Ermenilere itibar gösterme* çabası ayrıca incelenmesi gereken husustur.

C. Allah'ın Emri İsâ Peygamber'in Kavli

Siyâsî bağlamdan uzaklaşarak Türk- Ermeni ilişkileri gözden geçirildiğinde, bir başka ifade ile sosyal ve kültürel hayat incelendiğinde, iki millet arasında pek çok ortak noktaya tesadüf edileceği bir gerçektir. Kültürlerin birbirlerinden etkilenebilme keyfiyeti çerçevesinde, biz bu etkileşimin daha çok '***aile***' kurumu etrafında gerçekleştiğini düşünüyoruz. Bundan da kastımız, evlilik müessesesi, çocuğun yetiştirilmesi, dinin çocuklar üzerindeki etkisi, yemek kültürü, kadın-erkek arasındaki münasebetlerdir. Tüm bu başlıklarda ortak unsurun '**kadın**' olması, ilk aşamada bir Ermeni kadını ile Türk kadını arasındaki benzerliklere atıf yapmayı gerekli kılar.[4]

Hiç şüphesiz kadının toplum içindeki yeri, '**aile**' kurumuna paralel olarak oldukça önem arz eder. Aile kurumunun teşekkülünde tespit edilebilen geleneksel tavırlar ve bu tavırlarda kadınların üstlendikleri rol, Ermenilerin Türk toplumundan süreç içerisinde ne derece etkilendiğini gösteren vâkıalardan birisi olarak göze çarpar.

---

[1] Tanzimat'tan sonra '***Gavura, gavur denmeyecek***'tir. Bilgi için bkz: T. Tankut Soykan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrımüslim, İstanbul 2000, s. 250. Kelimenin aynı kasıtla kullanımına öykülerin içinde daha sık rastlıyoruz. Bununla ilgili olarak ayrıca bkz: Mehmet Uzun, Nar Çiçekleri, İstanbul 2006, s. 19, 20 vd.

[2] Ronald Grigor Suny, Looking Toward Ararat: Armenia in Modern History, USA 1993, s. 97

[3] P. Simeon, Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi, Trc: Hrand Andreasyan, İstanbul 1964, s. 89

[4] Osmanlı kadını hakkında geniş bilgi için bkz: Ziya Kazıcı, Osmanlı'da Toplum Yapısı, İstanbul 2003, s. 194, 195. Ermeni kadını için bkz: Anahide Ter Minassian, Ermeni Kültürü ve Modernleşme, Çvr: Sosi Dolanoğlu, İstanbul 2006, s. 101, 102

Bu çerçevede, Ermeni gelinlerin '**kaynatası**'nın yanında kısık sesle konuşması ilk akla gelen örnektir. Özellikle kırsal kesimlerde kadının, aile içinde otorite kurmasının zorluğunu da buradan çıkarmak muhtemeldir. Gerçi ne Ermenilerde ne de Türkler'de kadının aile içinde bir otorite kurma çabası da bulunmamaktadır ancak bilhassa '**babaanne**'ler bu çabanın dışında tutulmaktadır. Ermenilerde babaanneler, eğer kocası yaşanmıyorsa, evde otoriter bir güç olarak her zaman varlığını korur. Buna mukâbil baba ya da evin büyüğü olan erkek, her konuda son söz sahibi olarak öne çıkar. Türklerde olduğu gibi Ermenilerdeki '**ataerkil**' aile yapısı, yukarıda bahsettiğimiz hususlar için gerekli öncülleri hazırlamaktadır.[1]

Türk adetlerine göre kız isteme '*Allah'ın emri, Peygamber'in kavli*' ile olurken, bilhassa bu bölgede kız yine Allah'ın emri ancak Peygamber olarak İsâ Peygamber'in kavli ile istenir.[2] Görüldüğü üzere etkileşimin kültürel açıdan gerçekleşmesi, dînî ritüellere de yansımış, her ne kadar '**İsâ Peygamber**'in ismi zikredilse de '**monofizit**'[3] olan Ermeniler'in Hz. İsâ'dan açıkça '**peygamber**' olarak bahsetmeleri bu yansımayı, en azından halk tabakasında açığa çıkarmıştır.

Ermeni kızlarıyla erkeklerin evlenmeden önce birbirleri ile çok fazla haşir-neşir olmamaları, söz konusu bölgenin temel değerlerinden biri olarak kabul edilmeli, Ermeni toplumu içinde yaygın olarak '**kız bakma**' sürecinin gerçekleştiği '**görücü hamam**'ı da bu paralelde anlaşılmalıdır. Nitekim Ermeniler arasında da erkeğin beğendiği kız için ailenin kadınları görücü hamamına gider ve kızın fizikî görünüşüyle alakalı değerlendirmelerde bulunurlardı: '*Kızın sırtında iki bıçak yarası var, kim bilir hangi hastalığı geçirdi, kız bacaklarına ilaç sürüyordu, kim bilir ne hastalığı var, yüzü fena değil ama vücudu kuru, vücudunda erkek gibi tüyler var ya da kız çok güzel, ay gibi vücudu var, tıpkı bir güvercin…*'[4]

Evlenen çiftlere yapılan dualarda da bölgeye hakim olan Müslüman kültürün var olduğunu söylemek yerinde olacaktır: '*Allah tek nikahlı saklasın, bir yastıkta kocasın, dal-budak salsınlar…*'[5]

---

[1] Robert Curzon, Armenia, New York 1854, s. 211; Anahide Ter Minassian, a.g.e., s. 101, 102

[2] Mıgırdıç Margosyan, Söyle Margosyan Nerelisen?, İstanbul 2000, s. 21

[3] Ermenilerin monofizit olmaları hakkında bkz: Mack Chahin, A World History of Christianity, United Kingdom 1999, s. 289

[4] Vahan Totovents, Yitik Evin Varisleri, Çev: Najda Demircioğlu, İstanbul 2002, s. 40, 41

[5] Yervant Sırmakeşliyan, Balıkçı Sevdası, İstanbul 2000, s. 57

Damatla gelinin nikahtan ve gelinin peçesinin damat tarafından kaldırılmasından sonra göz göze gelmeleri, bir başka ifadeyle damatla gelinin ilk kez yüz yüze gelmesi,[1] geleneksel bağlamda Ermenilerle Türklerin aslında birbirlerinden çok da uzak olmadıklarının bir kanıtı olarak kabul edilebilir.

Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Margosyan'ın da vurguladığı gibi dînî boyutta, Ermenilerle '**Tanrımız bir ancak Peygamberimiz farklı**'dır.[2] Binâenaleyh, din farkına rağmen '**yaşmak**' ve '**ferec**'iyle bir Ermeni kadınını bir Türk kadınından ayırt etmenin zorluğu,[3] tebliğimizin halklar arasındaki sosyo-kültürel açıdan etkileşimi izah etmede kullanabileceği en açık tespitlerinden birisidir.

D. Özel Günler

Ermenilerde dînî anlayışların şekillendirdiği şenlikler ve törenler, her ne kadar Hıristiyanlığa özgü de olsa, Müslüman toplum tarafından da kabul edilmiş, Ermenilerin bu geleneklerine saygı gösterilmiştir. Nitekim Müslümanlar sene başlarında Ermenileri ziyarete giderek onlara '**iyi seneler**' dileklerinde bulunur, Ermeniler de Müslüman olan komşularına paskalya çöreklerinden ikram ederlerdi.[4]

Ermenilerin dînî inanışlarına paralel olarak konumlanan şenliklerle, Müslüman topluma ait kutsal günlerin aynı zamana tesadüf etmesi, toplumlar arası bir çekişmeye sebebiyet vermemiş, bu tür durumlar toplumsal gerginliğin önünü açmamıştır.[5] Gariptir ki, benzer durumda Rumlar ve Ermeniler için aynı şeyleri söylemek, her zaman için mümkün olamamıştır. Kimi zaman Rumlarla Ermenilerin, bahsi geçen dînî etkinliklerde gerginlik yaşadıkları aktarılmış, çözüm ise doğal olarak, Türk idarecilerden beklenmiştir.[6]

Sosyal alanda yaşanan bu birliktelik Ermenilerin XVII. yüzyılda, bölgede görülen karışıklıklardan dolayı[7] kırsal kesimlerden batıdaki şehirlere doğru göç etmeye başlamasıyla zayıflamıştır. Örneğin Maraş

[1] Grace A. Murray, Ancient Rites and Ceremonies, London 2003, s. 153
[2] Mıgırdıç Margosyan, Söyle Margosyan Nerelisen?, s. 51
[3] Richard Robert Madden, The Turkish Empire, London 1862, II, 130
[4] Abdulaziz Bey, Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri, Hzr: Kazım Arısan- Duygu Arısan Günay, İstanbul 2000, s. 273
[5] Glasgow John Reid, Turkey and The Turks, London 2005, s. 144
[6] BOA, Sadaret Mektub-i Kalemi Umum, 574 / 40
[7] Celâlî İsyanları gibi.

(Zeytun)'da Celâlî İsyanları'ndan önce 800 olan hane sayısı, isyandan hemen sonra 30'a düşmüştür.[1]

Genel bir görünüm olarak belirtmek gerekirse, bölgede ikâmet eden Ermenilerle Türkler arasında sosyal bakımdan ilişkilerin güçlü, Ermenilerle diğer azınlık milletler arasındaki ilişkilerin ise akrabalık bağına göre şekillenen bir yapıda olduğunu söylememiz mümkündür.[2]

E. Dil ve Edebiyat

Ermeniler daha XIII. Yüzyılda, şiir sanatını her türlü gündelik konuya ve Ermenice aşamasındaki konuşma diline paralel olarak geliştirmiş, bu dönemden hemen sonra Gosdantin Yerzıngatsi, Frig gibi şairleri içinden çıkarmıştır. Kullanılan dil her ne kadar 'seküler' olarak tavsif edilse de Ermenice'nin kırsalda kullanılan şeklinden çok da uzakta olduğu söylenemez. Dolayısıyla Ermeni toplumunda dil, basit anlamda bir şiirsel ya da sanatsal ifade meselesi olarak değil, çok uzun bir sürecin, özellikle de güncel ihtiyaçların bir sonucu olarak varlığını korumuştur.[3]

Ermeni sözlü ve yazılı edebiyatı, Türk sözlü ve yazılı edebiyatından oldukça etkilenmiştir. Türk halk edebiyatının Ermeni halk edebiyatı üzerinde en etkili olduğu alan ise '**Âşık Edebiyatı**'dır. Bu konularda yapılan araştırmalarda, Ermeni harfleriyle yazılmış cönklerde yüzlerce şiir ortaya çıkmıştır. Ermeni araştırmacı Karekin Levonyan'ın '**Ermeni Aşuğları**' ve '**Aşuğlar ve Onların Sanatkârlığı**' isimli araştırmaları dikkat çekmektedir. Önceleri '**guşan**' adıyla anılan Ermeni şairleri, XV. yüzyıldan sonra, bizdeki ozan kelimesinin yerini aşık kelimesine bırakması gibi, '**aşuğ**' adını almıştır. Ermeni aşuğları, XIII. Yüzyıldan itibaren Ermenicenin yanı sıra Türkçe de söylemeye başlamışlardır. XV. yüzyıldan sonraki Ermeni aşuğ edebiyatında dili de tamamen veya kısmen Türkçe olan bir çok Ermeni asıllı aşık yetişmiştir.[4]

Özetle Ermenicenin ve Ermeni edebiyatının gelişiminde Türk kültürünün etkisi bilinen bir gerçektir. Bilhassa Ermeni harfleriyle Türkçe yazımı, bu düşüncemizi destekler mahiyettedir.[5]

---

[1] Gülgün Üçel Aybet, Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699), İstanbul 2003, s. 198

[2] Gülgün Üçel Aybet, a.g.e., s. 203

[3] Boğos Levon Zekiyan, Ermeniler ve Modernite, Çvr: Altuğ Yılmaz, İstanbul 2001, s. 90

[4] Fikret Türkmen, Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesiri, İzmir 1992, s. 21-29

[5] Ermeni harfleriyle Türkçe neşredilen eserler için bkz: Hasmik A. Stepanyan, Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar Bibliyografyası (1727-1968), İstanbul 2005

Dil ve edebiyat konusundaki etkileşimi gösterme amacıyla, Ermenilerin bu bölgede kullandıkları bazı deyimlere de atıf yapmamız gerekmektedir.

Günümüzde '**adı kalası**' şeklinde kullanılan deyim '**adı ğalasıca**' şeklinde, Ermeniler arasında da kullanılmaktadır. Bu tabirle '*kendisi ölsün, biz sadece adını hatırlayalım!*' denmek istenmiştir. Bir tür beddua olan bu tabirle birlikte, yine aynı anlama gelen '**soyğa kalacak**' tabiri de kullanılmaktadır[1] ki bu da yöremizde kullanılan 'soyha' kelimesine matuftur.

Daralmak, sıkıntı çekmek manasında bugün de kullanılan '**al basmak**' deyimi, Ermeniler arasında da benzer şekilde kullanılmıştır. Ancak bu hadisenin, özellikle hamile kadınlara, bebeklere ya da gençlere musallat olan *'kadın görünümlü'* efsânevî bir yaratığın gerçekleştirdiği düşünülürdü.[2]

Ermeniler arasında kullanılan ve iki kelimeden müteşekkil olduğunu düşündüğümüz, '**avğhana**', tabiri '**tuvalet**' manasına gelmektedir. Aynı anlamda '**abdesthane**'[3] tabiri de Ermeniler arasında kullanılan ve '**tuvalet**' anlamına gelen Anadolu kökenli bir kelimedir. Sözün burasında Ermenilerde bu yapının konumuna dikkat çekmek istiyoruz. Bir Ermeni evinde tuvalet hem içeride hem de dışarıda bulunmaktaydı. İçerideki tuvaletler mutfağa yakın yerlerde bulunurken, küçük çocukların kullanımına sunulmuştu ve kapısı da çoğu zaman yoktu. Zira o günkü şartlarda tuvaletler bir kuyudan ibaret olduğundan,[4] çocukların içine düşmesinden endişe edilmekteydi. Büyükler için tasarlanan tuvaletler de genelde evin avlusunda, giriş kapısının hemen yanında bulunmaktaydı. Bu yüzden tuvalete '**kapı arkası**' dışarıda bulunana da '**ayak yolu**' denmekteydi.[5]

'**Hala**' anlamına gelen ve Ermenilerin günlük hayatlarında sık kullandıkları bir tabir olan '**bibi**'[6] kelimesi de günümüzde de bazı yörelerde aynı anlamda kullanılmaktadır.

Boran kelimesi, Ermeniler arasında daha çok tabiat şartlarının durumunu tasvir etmek için kullanılmaktaydı. Karın boranı, yağmurun

[1] Hagop Mıntzuri, Armıdan Fırat'ın Öte Yanı, Çvr: Nurhan Kürkciyan, İstanbul 2001, s. 44
[2] Hamasdeğ, Güvercinim Harput'ta Kaldı, Çvr: Sarkis Seropyan, İstanbul 1998, s. 75
[3] 'Abdesthane' tabiri için bkz: BOA, DH. MKT, D. 1154, G. 24
[4] Tuvalet ve çukurları hk. bkz: BOA, DH. UMVM, D. 140, G. 36
[5] Mıgırdıç Margosyan, Söyle Margosyan Nerelisen?, s. 44
[6] Mıgırdıç Margosyan, Söyle Margosyan Nerelisin?, s. 35

boranı gibi. Aynı kelime Dadaloğlu'nun bir türküsünde de şu şekilde geçmektedir: *'Yine tuttu Gavur Dağın boranı / Hançer vurup açarladı yaramı..'*[1] Boran kelimesi gerek zikrettiğimiz türküde ve gerekse Ermeniler arasındaki kullanımında aynı anlamı içermektedir ve şiddetli, zorlu hava şartlarının anlatımında kullanılmıştır: *'Karlı kışın boranında, bu masum üşütmüştü.'*[2]

Hayr Abraham Bereketi[3] sözüyle de bugün de kullanılan '**Halil İbrahim bereketi**'nin Ermeniler arasındaki kullanım şeklidir.

'**Kunnamak**' tabriri Ermeniler arasında kimi zaman '**kulunlamak**' olarak da kullanılmakta ve '**doğurmak**' anlamına gelmektedir. Kızgınlık anında, şaka ile karışık bir şekilde '**itin kunnadığı**' şeklinde telaffuz edilir: *'Daha uyku girmemiş gözüne ha, Ulan öküzün dölü, itin kunnadığı…'*[4]

Bal, yağ, yoğurt gibi yiyecek maddelerinin konulduğu ve saklandığı, ahşaptan imal edilmiş kova demek olan '**külek**', Ermeniler arasında kullanıldığı gibi Türkler arasında da aynı isimle ve amaçla, sıkça kullanılmaktadır.[5]

'Mayrig' ya da '**Meyrik**' kelimesi de dilimize yabancı olmayan bir kelimedir. Ermenicede '**Mayr**' anne demektir. **–ig** eki de küçültme için kullanılır. Dolayısıyla mayrig, '**annecik**, **anneciğim**' anlamına gelir. '**Mırik, mıriik, mıyrık**' veya bunlar gibi sesteş olan bazı kelimeler de yine aynı anlama gelir ve daha çok dili dönmeyen ya da henüz tam olarak konuşmaya başlamayan çocuklar tarafından kullanılır.[6]

'Mercefe', tahtadan yapılan ve kışın karları küremeye yarayan bir alettir. Mecrefe, mecerfe, mecirfe, nerzefe de denir. Mercefenin Ermeniler arasında söylenen bir de mânisi vardır: *'Kar atardım mercefeden / Kılorlandım terenceden / Tepikim kırıldı anam.'* Mânide geçen kılor, 'yuvarlanmak'; terence de 'basamak' demektir.[7]

Ermeniler arasında kullanılan ve oldukça dikkatimizi çeken bir tabir de **Osmanlılığa Soyunmak** tabiridir. Bu tabir, Ermeniler arasında zaman zaman kullanılan ve Osmanlı insanın dürüstlüğüne, güvenilirliğine, işlerindeki titizliğine, borçlarına ve sözlerine olan sadâkâtliğine matuftur.

[1] Ayrıca Osmanlı'da Boran karyesi için bkz: BOA, A. MKT. UM., D. 521, G. 48
[2] Mıgırdıç Margosyan, Söyle Margosyan Nerelisin?, s. 27
[3] Agop Arslanyan, Adım Agop Memleketim Tokat, İstanbul 2005, s. 45
[4] Kirkor Ceyhan, Atını Nalladı Felek Peşimize Düştü, İstanbul 2000, s. 55
[5] Kirkor Ceyhan, Atını Nalladı Felek…, s. 108
[6] Kirkor Ceyhan, Atını Nalladı Felek…, s. 10
[7] Hamasdeğ, Güvercinim Harput'ta Kaldı, s. 88

Kocası ölen bir Ermeni kadını, çok mal varlığı olmamasına rağmen, kocasından kendisine kalan borçları tespit ederek ödemek istemektedir. Bunun için de elinde bulunan tüm malvarlığını gözden çıkarmıştır. Son alacaklısı da bir Osmanlı esnafıdır ve bu esnaf durumu görerek kadının elinde kalan son varlığını da almak istememektedir. Ancak kadın, bu durumda dahi borcunu ödemekte ısrar edince kendi tâbîyetinden olan insanlar kadına, '***Malın mülkün yok, bu halinle Osmanlılığa soyunuyorsun!***' diyerek ısrarından vazgeçmesini isterler. Kadın da hem kendi vatandaşlarının hem de Osmanlı esnafının bu tavrıyla esnaftan helallik diler ve konu kapanır.[1] XIX. yüzyılın sonlarında geçen bu sosyolojik hadise bile aslında Ermeni halkının Osmanlı tebeasıyla her hangi bir probleminin olmadığını gösteren önemli delillerden bir tanesidir.

'Sitil', yöremizde halen aynı şekilde kullanılmaktadır. Kelime '**kova, bakır bakraç**' anlamına gelmektedir. İçine sıvı maddeler konan ve Ermeniler arasında, günlük hayatta her alanda kullanılan[2] '**sitil**' kelimesi muhtemelen Arapça'da da kova anlamına gelen '**satlun**' kelimesinden türetilmiştir.

'Ürümek' kelimesi, gerçek anlamda köpeklerin havlaması, anlamında kullanılmaktadır. Ermeniler arasında ise bu tabir, kavgada karşısındakini dinlemeyip sürekli bağırıp çağırana, kötü söz söyleyene, sürekli gevezelik edenlere ve gereksiz yere söze karışanlara atfen kullanılır.[3]

F. Sonuç

Dulkadir coğrafyası olarak tanımlanan ve Anadolu'nun doğusunda yer alan bölgede, toplumsal yaşamın temel esasları arasında Ermeniler önemli bir yer tutar. Tebliğimiz, bu esasların tasviri ile ilgili bir-kaç örneği barındırmaktadır. Tebliğimize konu olan toplumlar arası sosyo-kültürel ilişkileri tamamıyla ortaya koymak, şüphesiz çok kapsamlı bir çalışmayaı gerektirmektedir. Ermenilerle olduğu kadar Yahudi ve diğer Hıristiyan milletlerle olan sosyal münasebetlerin bu tür çalışmalarda göz ardı edilmesi, tarihin genel usul ve esasına aykırı bir hususdur.

Elimizde bulunan kaynaklar ve çalışmanın boyutu gibi sebeplere binâen, biz burada ancak yukarıda değindiğimiz hususlara vurgu

[1] Kirkor Ceyhan, Atını Nalladı Felek…, s. 21
[2] Mıgırdıç Margosyan, Biletimiz İstanbul'a Kesildi, İstanbul 1999, s. 37; Bakır sıtıl için bkz: Mıgırdıç Margosyan, Söyle Margosyan Nerelisin?, s. 10, 17
[3] Agop Arslanyan, Adım Agop…, s. 186

yapabildik. Böylelikle Türklerle Ermenilerin, anılan dönem ve coğrafyada, sosyal ve kültürel yakınlaşmalarına, halkaların yaşam tarzlarının değişimine dair bir fikir edinilmesini sağlamaya çalıştık. Konunun yapısı gereği zorunlu olarak yaptığımız seçim ve buna paralel olarak yaptığımız ayrımlarla eksik bırakılan alanlar, belki başka çalışmalarla tamamlanabilir.

Ermenilerle Türklerin sosyal alanda iki farklı millet olduğu vurgusunu gözden uzak tutmadan, halkların aralarındaki toplumsal yakınlaşmalarını açık örneklerle ortaya koymayı amaçladığımız tebliğimizin, tarihi süreç içerisinde şekillenen Türk-Ermeni ilişkileri hakkında genel bir yargı oluşturacağı fikrini de savunmamaktayız. Dönemlerin ve coğrafyaların şartlarına göre burada belirlediğimiz bir takım yargılar farklılık gösterebilir. Dolayısıyla her dönem kendi içerisinde, kendi değer yargılarıyla anlam kazanır.

BİBLİYOGRAFYA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Sadaret, Mektub-i Kalemi, Umum, 521/ 48
Cevdet, Bahriye, 210 / 9820
Cevdet, Zabtiye, 28 / 1369
Dahiliye, Mektub-i Kalemi, 1154/ 24
Dahiliye, Umum, 140/ 36
Hatt-ı Hümâyûn, 983 / 41654/R
Sadaret Mektub-i Kalemi Umum, 574 / 40

Abdulaziz Bey, Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri, Hzr: Kazım Arısan- Duygu Arısan Günay, İstanbul 2000

ARSLANYAN, Agop, Adım Agop Memleketim Tokat, İstanbul 2005

AYBET, Gülgün Üçel, Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699), İstanbul 2003

BORATAV, Pertev Nâilî, Folklor ve Edebiyat I (1982), İstanbul 1982

CEYHAN, Kirkor, Atını Nalladı Felek Peşimize Düştü, İstanbul 2000

CHAHİN, Mack, A World History of Christianity, United Kingdom 1999

CURZON, Robert, Armenia, New York 1854

FRAZEE, Charles A., Catholics and Sultans: The Church and the Ottoman Empire 1453-1923, United Kingdom 2006

HAMASDEĞ, Güvercinim Harput'ta Kaldı, Çvr: Sarkis Seropyan, İstanbul 1998

HAR-EL, Shai, Struggle for Domination in the Middle East: The Otoman- Mamluk War, Brill 1995

KAZICI, Ziya, Osmanlı'da Toplum Yapısı, İstanbul 2003

MADDEN, Richard Robert, The Turkish Empire, London 1862

MARGOSYAN, Mıgırdıç, Biletimiz İstanbul'a Kesildi, İstanbul 1999

MARGOSYAN, Mıgırdıç, Söyle Margosyan Nerelisen?, İstanbul 2000

MARGOSYAN, Mıgırdiç, Gavur Mahallesi, İstanbul 2002

Mehmed Süreyyâ, Sicil-i Osmânî, Hzr: Nuri Akabayar, İstanbul 1996

MERÇİL, Erdoğan, Müslüman- Türk Devletleri Tarihi, Ankara 1997

MINTZURİ, Hagop, Armıdan Fırat'ın Öte Yanı, Çvr: Nurhan Kürkciyan, İstanbul 2001

MİNASSİAN, Anahide Ter, Ermeni Kültürü ve Modernleşme, Çvr: Sosi Dolanoğlu, İstanbul 2006

MURRAY, Grace A., Ancient Rites and Ceremonies, London 2003

ÖZDEMİR, Hikmet, Türk-Ermeni İhtilâfı, Makaleler, Ankara 2007

P. Simeon, Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi, Trc: Hrand Andreasyan, İstanbul 1964

PİERCE, Leslie, Morality Tales: Law And Gender in the Otoman Court of Aintab, London 2003

PİTCHER, Donald Edgar, An Historical Geography of the Ottoman Empire, Brill 1968

REID, Glasgow John, Turkey and The Turks, London 2005

SIRMAKEŞLİYAN, Yervant, Balıkçı Sevdası, İstanbul 2000

SOYKAN, T. Tankut, Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrımüslim, İstanbul 2000

STEPANYAN, Hasmik A., Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar Bibliyografyası (1727-1968), İstanbul 2005

SUNY, Ronald Grigor, Looking Toward Ararat: Armenia in Modern History, USA 1993

TAHİR, Kemal, Dutlar Yetişmedi, İstanbul 2005

TOTOVENTS, Vahan, Yitik Evin Varisleri, Çev: Najda Demircioğlu, İstanbul 2002

TÜRKMEN, Fikret, Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesiri, İzmir 1992

UZUN, Mehmet, Nar Çiçekleri, İstanbul 2006

ZEKİYAN, Boğos Levon, Ermeniler ve Modernite, Çvr: Altuğ Yılmaz, İstanbul 2001

VII. OTURUM

MARAŞ'TA DULKADIROĞULLARI DÖNEMİNDE TASAVVUF, TEKKE VE ZAVİYELER

Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ*

ABSTRACT

Dulkadiroğulları State which was founded in the early XIV. century and was annexed by the Ottoman Empire in 1516, in the consideration of its location in Anatolia was Sufis' place where they were first organized.

In the Turkish Seljuks period, there was a Babais rebellion around Elbistan and Maraş . Haji Bektash Veli before coming and settling around Kırşehir, he was first structured in this region. Both Babais and Haji Bektash Veli came from school of Ahmad Yasavi.Thus, at the end of XV. Century, Shah Ismail who was Sheikh of Safavid tried to effuse his ideas. As a result of this incident, most of the people in Dulkadir changed their beliefs Sunnism to Safavid.The construction of the Safavid brought the end of Dulkadirli state. Yavuz Sultan Selim who was the Sultan of the Ottoman Empire struggled against Shah Ismail annexed Alaüddevle Bey's terriority because Sultan Selim thought that he did not get any support from Alaüddevle while he was destroying Safavid.

Alaüddevle Bey who was against Safavid supported Sunni sects and he built many lodges and inns and dedicated them to Foundation. Safavid in Dulkadirli terriority continued to protect being one of the most pwerful

* Selçuk Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, e-posta; yusufkucukdag@hotmail.com

sects. Safavid which is called Alevilik at the present day was effective in Ottoman period.

Dulkadıroğulları dönemindeki tasavvufi hayatı daha iyi anlamak için öncelikle bu beyliğin siyasi yapısına kısaca değinmek gerekir.

Dulkadıroğulları Beyliği, Maraş merkez olmak üzere Elbistan ve Malatya bölgesinde Zeyneddin Karaca Bey (ö. 1353) tarafından kuruldu. Başlangıçta Memlükler'in naip olarak atadığı Zeyneddin Karaca Bey isyan edince katledildi. Yine Memlükler, onun yerine oğlu Halil Bey'i Elbistan valiliğine tayin etmişlerdir. Halil Bey Elbistan'a Maraş, Malatya, Harput, Besni ve Diyarbakır topraklarını da katarak beyliğin sınırlarını genişletmiştir.

Osmanlı-Dukadırlı ilişkileri daha Yıldırım Bayezid zamanında (1389-1403) başladı. Osmanlı Padişahı 1399'da Nasıreddin Mehmet Bey'i Dulkadır Beyliği'nin başına getirdi. Bundan sonra işbaşına gelen Dulkadırlı beyler, bazen Osmanlılarla[1] bazen de Memlüklerle akrabalık tesis ederek bu iki büyük devletle iyi ilişkiler kurma yönüne gittiler. Fatih Sultan Mehmed (1444-1446, 1451-1481)'in padişahlığından sonra Osmanlı-Memlük ilişkileri daha da ilerledi. Bu durum Dulkadırlı beyler arasında taht mücadelelerine sebep oldu. Şah Budak, Melik Arslan'ı katletmiş (1465); çok geçmeden Memlükler kendisini Dulkadırlıların başına bey olarak atamışlardır. Buna karşılık Fatih, Şahsuvar Bey'i tahta çıkarmış[2]; bunun arkasından Memlükler tarafından 1472'de katledilmiş; onun yerine tekrar Şah Budak iş başına getirilmiştir. Osmanlıların desteğini yanına alan Alâüddevle Bey (ö. 1516) Budak Bey'i tahttan uzaklaştırarak 1479'da kendisi hükümdar olmuştur[3].

Başlangıçta Osmanlı taraftarı olan Alâüddevle Bey'in Osmanlı ve Memlük devletleri arasında izlediği denge kurma politikasına XVI. yüzyılın başlarında ortaya çıkan bir başka önemli güç olan Şah İsmail'in kurduğu Safevi Devleti de eklenmiştir. Bu tebliğde önce Alâüddevle

[1] Âşık Paşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, (Haz. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç), İstanbul, 2003, s. 213'te II. Murad'ın oğlu Mehmed için Dulkadıroğlu Süleyman'ın kızını istemek üzere elçi gönderdiğini ve olumlu cevap aldığını yazmaktadır.

[2] Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevârîh*, II.,İstanbul 1279, s. 24.

[3] Alaüddevle Bey'i Fatih yetiştirmiş ve tahta oturtmuştur. Bu konuda İbn Kemâl şöyle der: *"Alâüddevle Bey merhûm u mağfur Sultan Mehmed Han'un himmetiyle terbiyet olmuşdu. Budak Bey'i ol diyârdan sürüp çıkarup atası serîrine geçüp anın yerine şehriyâr olmuşdu." Tevârîh-i Âli Osman, VIII. Defter*, s. 82). Şahsuvar'ı da Fatih eğitmiştir. Bk. İbn Kemâl, *aynı eser*, X, s. 144. Ayrıca bk. Âşık Paşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, s. 251-252.

zamanında Safeviliğin Dulakadırlı Devleti üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkiler; sonra Dulkadırlı ülkesinde tasavvufi akımlar ile mutasavvıflar adına yaptırılan tekke ve zaviyeler incelenecektir. Amaç, Dulkadırlı Devleti'nde meydana gelen değişik fikir akımları ile Alaüddevle Bey'in bu ortamda tasavvufa yönelik uyguladığı politikaları ortaya koymaktır.

SAFEVİLİĞİN DULKADIRLILAR ÜZERİNDE ETKİSİ

Safevilerin Azerbaycan'da siyasi güç olarak ortaya çıkması Orta Doğu'da bir dönüm noktası kabul edilebilir. Şah İsmail'in amacı tüm Anadolu'yu elde etmekti. Bunun için önce zayıf Dulkadırlı Devleti'nin topraklarını sınırları içine almak, arkasından daha güçlü Osmanlı'nın elindeki tüm Anadolu'ya sahip olmak düşüncesinde idi. Planını hayata geçirmek üzere harekete geçen Şah İsmail, bir bahane ile Dulkadır topraklarına saldırdı. Elbistan ve Maraş'ı yakıp yıktı. Alâüddevle Bey, Memlüklerden yardım istedi. Ancak cevap alamadı. Osmanlı idaresi imdadına yetişti. Yahya Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Kayseri'ye varıp oradan Dulkadır ülkesine yönelince Şah'ın ordusu Elbistan ve Maraş dolaylarından geri çekilmek zorunda kaldı[1].

Önceleri Osmanlılar ile Memlükler arasında kalan ve buna göre politika belirleyen Alâüddevle Bey'in[2] Osmanlılar'ın Şah İsmail'e karşı aldığı tavırla tarafsız görünmeye çalıştığı, bu yüzden Çaldıran seferi sırasında, kendisi de Osmanlı hükümdarları gibi Sünni olduğu halde Yavuz Sultan Selim'e yardım etmek istemediği görülmektedir[3]. Şah İsmail daha önce de değinildiği üzere Elbistan ve Maraş'ı yakmış yıkmış, taş üstünde taş koymamıştı. Diğer taraftan Şah İsmail'in gücü Anadolu'ya gönderdiği propagandacı müritlerince abartılmış, Sünni çevrelerde korku salınmıştı[4]. Birçok kimse onun Yavuz'u yeneceğine inanıyordu. Dulkadırlı beylerinden bir kısmı da aynı kanıda olması gerekir. Bunun için Dulkadırlılardan bazı şehzadelerin Şah İsmail'e sığınmak üzere İran'a gittiği, Osmanlı kaynaklarında yer almaktadır. Bunların sayısına dair bilgiye ulaşılmamıştır. Ancak İran'a varınca yanlış yaptıklarını anlamış olmalılar ki; bir kısmı Şah İsmail'in yanından kaçarak geri Anadoluya

[1] İbn Kemâl, *aynı eser,* III, s. 254, 256-259; Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevârîh*, II, s. 130-131.
[2] İbn Kemâl, *aynı eser*, VIII, s. 115.
[3] Hoca Sadeddin, *Selimname*, s. 249.
[4] Celal-zade Mustafa Çelebi, *Selim Nâme*, İstanbul 1280, TSM. Revan Köşkü Ktb. No. 1274, vr. 119a-119b.

gelmiş; Safevilere karşı etkin mücadele veren Osmanlılar'ın yanında yer almışlardır. İdris-i Bitlisî ile Celalzade'nin Alâüddevle Bey'in yeğenleri olup Şah İsmail'in yanına gidenlerden iki gencin 1514'te kaçarak Osmanlılara sığındığını ve padişahın yardımlarına mazhar olduklarını söylemesi buna işaret etmektedir[1]. Alâüddevle Bey de propagandaların etkisinde kalmış olmalıdır. Celal-zade'nin onun korkudan dolayı Yavuz'a yardıma yanaşmadığını, onunla ilişkilerinde ihtiyatlı davrandığını yazması[2] da bunu göstermektedir. İdris-i Bitlisî, işi biraz daha ileri götürerek onun tavırlarını eleştirmiş; Çaldıran seferi sırasında yardım etmediğinden başka Osmanlı ordusuna verdiği zarardan dolayı onun için; *"Allah kullarının kanların ve malların mubah saymada Kızılbaş mülhitlerinin mezhep ve yoluna tâbi olduğunu açığa vurdu… Mensup olduğu bu kötü tavır ve çirkin yol üzere bu kahir devletin kulları ile Kızılbaş mülhitler taifesi arasında bir yol tutmak ve kendisini şeytanın ileri gelen yardımcılarından ve zamanın mülhitlerine inananlardan saymak arzusundaydı."* demektedir[3].

Alaüddevle Bey'in başlangıçta Safeviliğe karşı mücadele verdiğine daha sonra değinilecektir. Bu sırada Dulkadırlı ailesinin mevcut pozisyonda ne yapacağını bilmez durumda olduğu görülmektedir. Mevcut karışık ortamda aileden bir kısmı Osmanlı saflarında yer alırken bir kısmı Şah İsmail'in yanına gitmiş; böylece aile bölünmüştü. Başını Şahsuvaroğlu Ali Bey'in çektiği grup Osmanlı taraftarı idi. Ali Bey, Çaldıran ve Mısır seferleri sırasında önemli hizmetlerde bulunmuştu[4]. Bu nedenle Alaüddevle'nin Osmanlılarla 1516'da yaptığı savaşta katledilince Şahsuvaroğlu Ali Bey, Dulkadırlı ülkesine hâkim tayin edilmiştir[5].

I- DULKADIR ÜLKESİNDE TASAVVUF

Dulkadır toprakları, İran ve Azerbaycan sahası ile Orta Anadolu arasında yer aldığından Doğu'dan Türkiye Selçukluları topraklarına geçmek isteyen mutasavvıflar için bir durak konumunda idi. Bu nedenle Anadolu'da şöhret bulan hemen her tasavvuf akımının temsilcisi bu bölgede bir süre kalarak Maraş ve çevresini ilk faaliyet alanı olarak seçmiştir. Bu çalışmada önce Türkiye Selçukluları dönemi, sonra

[1] İdris-i Bitlîsî, *Selim Şah-Nâme*, (Terc. Hicabi Kırlangıç), Ankara 2001, s. 154; Celâl-zade, *Selim-Nâme*, vr. 105b.
[2] Celal-zade, *Selim-Nâme*, vr. 122b.
[3] İdris-i Bitlîsî, *Selim Şah-Nâme,* s. 247-248.
[4] İdris-i Bitlîsî, *Selim Şah-Nâme*, s. 163, 311; Celâl-zâde, Selim-Nâme, s. 107b-108a.
[5] Nişancı Mehmed Paşa, *Hadisât*, (Sad. Enver Yaşakaş), İstanbul 1983, s. 169.

Osmanlı-Safevi ilişkileri çerçevesinde Dulkadırlıların hâkimiyet sahasında tasavvufi hareketler ana hatlarıyla incelenecektir.

1) BABAİLİK

Baba İlyas-ı Horasanî (ö. 1240)'nin önderliğini yaptığı tasavvufi harekete Babailik denmektedir[1].

Babai isyanı Türkiye Selçukluları döneminde, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in hükümdarlığı sırasında, 1240'ta Maraş ve Elbistan dolaylarında Baba İlyas'ın halifelerinden Baba İshak'ın faaliyetleri sonucu ortaya çıkmıştır[2]. Bu sırada Baba İlyas Amasya'da kendisi için inşa edilmiş zaviyede ikamet ediyordu. Baba İshak isyanı başlatınca Baba İlyas devlet güçlerince yakalanarak idam edildi. Baba İshak, ilk fırsatta şeyhinin intikamını almak için çevresinde toplanan Baba İlyas taraftarlarıyla başkent Konya'ya saldırdı. Yenilgiye uğrayıp katledilince canını kurtaran halifeler ortalıktan kayboldular[3].

Babailik günümüzde mevcut değildir. Babailerin Şii olup olmaması konusu tartışılmaktadır. Çünkü Babai isyanının meydana geldiği Türkiye Selçukluları döneminde Anadolu'da organize bir Şiilik hareketinin bulunmadığı göz ardı edilmemelidir. Nitekim Oruç Beğ ile Kemal Paşazade, Baba İlyas'ın aslında *"sâhib-i kerâmet şeyh"* olduğu için I. Alâeddin Keykubat'ın ona saygı gösterdiğini vurguladıktan sonra Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in, Babailerin çokluğundan endişe ederek üzerlerine yürüdüğünü ve topluluğu dağıttığını yazmaktadır. Ayrıca, bu iki Osmanlı tarihçisi Âşık Paşa'nın Baba İlyas'ın soyundan geldiğine de vurgu yaparak Babailerin Şiilikle ilgisinin olmadığına işaret etmişlerdir[4]. Gerçekten Âşık Paşa'nın soyundan gelenlerin Sünni olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan Baba İlyas'ın oğlu Muhlis Paşa'nın önce Karamanoğulları, sonra Osmanlılarla yakın ilişki içinde olması[5]; hayatının bir kısmını geçirdiği Konya ve çevresi ile Osmanlı Beyliği'nin kurulduğu Bilecik dolaylarında bugün bile Alevilerin bulunmaması, Kemal Paşazade'nin naklini doğrulamaktadır. Şu halde XIII. yüzyılda başlayan Babailik hareketinin Sünni bir hareket olduğu, onların Türkiye

[1] "Babaîlik", *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 373.
[2] Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, I. (Haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), İstanbul 2006, s. 491.
[3] Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı*, (2. Baskı), İstanbul 1996, s. 116-127.
[4] Oruç Beğ, *Tarih*, (Haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2008, s. 10-11; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osman*, II, (Yay. Şerafettin Turan), Ankara 1991, s. 64-67.
[5] Bk. Yusuf Küçükdağ, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Etkin Rol Oynayan Konyalı İlim, Fikir ve Devlet Adamları", *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı-Makaleler-I*, Konya 2004, s. 115-117.

Selçukluları ile ilgili problemlerinin temelinde Türkmenlerin dışlanmasının yattığı söylenebilir.

Babai isyanından sonra Babai Tarikatı'nın Maraş ve çevresinde devam ettiğine dair şimdilik bilgiler mevcut değildir. Babai şeyhliğini daha sonra üzerine alan Baba İlyas'ın oğlu Muhlis Paşa'nın Karamanoğulları ile birlikte Konya ve çevresinde bir süre bulunduğu ve Türkiye Selçuklu sultanlarına karşı mücadele verdiğine göre[1], Babailer'in Baba İlyas'ın ölümünden sonra Konya dolaylarında Muhlis Paşa'nın başkanlığı altında toplandıkları düşünülebilir.

2) BEKTAŞİLİK

Türk orijinli tarikatlardan biri olan Bektaşilik Anadolu'da XIII. yüzyılda, Hacı Bektaş-ı Veli gelenekleri temelinde Babailik ve Kalenderilik gibi tasavvuf akımlarından bazı unsurları alarak ortaya çıkmış[2]; XV. yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı topraklarında yaygınlaşmıştır.

Bektaşiliğin Yesevilik'le başından itibaren yakın ilişkisinin olduğu bilinmektedir.

F. Köprülü, XIII. yüzyılda ortaya çıktığına yukarıda işaret edilen Babailerle de ilişkisinin bulunduğunu ileri sürmektedir[3]. Vassâf da aynı görüşte olup Hacı Bektaş-ı Veli için *"Baba İshak'ın doğrudan doğruya muakkibi addetmek lâzım gelir"* demektedir[4]. Babailik'le Bektaşiliğin aynı orijinden geldiğini söylemek kolay olmasa gerektir. Bu konuda fikir ileri sürenlerin birkaç nedene dayandıkları anlaşılmaktadır. Birincisi her iki tarikatın Türkistan kökenli olması ve Türkmenlere dayanmasıdır. İkincisi her iki tarikatın liderlerinin Anadolu'ya geldiklerinde Elbistan ve Maraş dolaylarında bir süre kalmalarıdır. Üçüncüsü ise Babailiğin daha sonra ortadan kaybolmasına karşılık Bektaşiliğin devam etmesi ve sürekli yükselmiş olmasıdır.

Maraş ve çevresindeki mutsavvıfların Türkistan'dan Anadoluya geldikleri sırada bir süre burada ikamet ettiklerine daha önce değinilmişti. Nitekim Hacı Bektaş-ı Veli, Elbistan'dan geçerken Dede Garkın'ın müritleriyle karşılaşmıştır. Dede Garkın'ın Babailerle ilişkisinin

---

[1] Ahmet Ağırakça, "Menâkıbu'l-Kudsiyye'ye Göre Babaî Şeyhi Muhlis Paşa'nın Anadolu Selçuklu Tahtına Geçişi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 34 (1983-84), s. 91-100.

[2] Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, İstanbul 1980, s. 339.

[3] *Aynı eser*, s. 207-209.

[4] *Sefîne-i Evliya*, I. s. 491.

bulunduğu hatta Baba İlyas'ın onun halifesi olduğu tahmin edilmektedir[1]. Bazı kaynaklarda Hacı Bektaş-ı Veli'nin Ahmed Yesevi'nin müridi olduğu, Baba Resûl'le görüşüp ondan icazet aldığına dair de bilgiler bulunmaktadır[2]. Oysa dönemin tasavvuf hareketlerinin şekli ile mutasavvıfların faaliyetlerine bakılırsa, Anadolu'ya Türkistan'dan gelenlerin büyük çoğunluğunun Ahmed Yesevi mektebinden geldikleri görülür. Ancak bunların o dönemde biri diğerine bağlı olmayıp bağımsız hareket ettikleri ve kendi kurdukları tasavvuf yollarının kurallarını koydukları onlar adına yazılmış menakıbnamelerden anlaşılmaktadır[3]. Bu değişik yolların XV. yüzyıl sonlarında, Safevi Tarikatı'na karşı II. Bayezid tarafından Bektaşilik çatısı altında toplanarak örgütlenmelerine çalışıldığı bilinmektedir[4]. Bu durumda Dede Garkın, Babailer ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin birbirlerini izleyen yolda yürüdüklerini söylemek oldukça zordur. Nitekim Hacı Bektaş-ı Veli, Dulkadır iline geldiğinde tasarruf sahibi bir şeyh durumunda idi. *Menakıb-ı Vilâyet-nâme*'ye göre, İbrahim Hacı adlı kendisine inanmış birini bu yöreye halife tayin etmiş ve İbrahim Hacı'ya; *"Yürü…, Bozok'la Üç Ok'u sana yurt verdik ekmeğin olsun…"* demiştir. Bundan sonra İbrahim Hacı, Hacı Bektaş-ı Veli'nin yolunu Dulkadır ilinde ölünceye kadar yaymış onun vefatından sonra oğulları bu bölgede hizmet vermeye devam etmişlerdir[5].

Bektaşilik, Dulkadır Devleti'nde daha sonra da devam etmiştir. Elbistan'da Ümmet Baba Tekkesi Maraş'ta ise Şehsuvaroğlu Ali Bey'in inşa ettirdiği Çomak Baba Tekkesi[6], Osmanlı döneminde Dulkadır Eyaleti'nin önemli Bektaşi dergâhları idi[7].

3) HALVETİLİK

Ömer el-Halveti (ö. 1397)'ye nispet edilen İslam âleminin yaygın tarikatlarından biri olan Halvetiliğin esas kurucusu Seyit Yahyâ-yı Şirvani'dir. Bu tarikat Azerbaycan'da ortaya çıkmış; oradan başka yerlere

[1] Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 98-100, 174.
[2] Sahîh Ahmed Dede, *"Mecmuatü't-Tevârîhü'l-Mevleviyye/Mevlevilerin Tarihi*, (Haz. Cem Zorlu), İstanbul 2003, s. 190.
[3] Mesela Hacı Bektaş-ı Veli'nin akrabası olan Didiği Sultan'ın Horasan'dan gelerek Ilgın yakınlarında tekke kurduğu, kendi adını taşıyan tarikatı burada yaydığı tespit edilmiştir.
[4] Yusuf Küçükdağ, *Türk Aleviliği Araştırmaları*, Konya 2010, s. 4-5.
[5] *Menâkıb-ı Vilâyet-nâme*, (Haz. Abdülbâki Gölpınarlı), İstanbul (tarihsiz), s. 21-22.
[6] *Maraş Tahrir Defteri* (1563), (Haz. Refet Yinanç-Mesut Elibüyük), Ankara 1988, s. 39. Bektaşilik, Osmanlı döneminde Maraş'ta varlığını devam ettiriyordu. Maraş merkezindeki Bayır Türbe Zaviyesi, Bektaşilere ait bir tasavvuf yapısı idi.
[7] Suraiya Farokqhi, *Anadolu'da Bektaşilik*, (Çev. Nasuh Barın), İstanbul 2003, s. 62.

yayılmıştır. Anadolu ve Balkanlara Zahid-i Geylani'nin Türk kökenli halifeleri ile gitmiştir. Silsilesi, Safviye Tarikatı gibi Hz. Ali'ye kadar uzanmaktadır[1]. Halvetiliğin Maraş'ta kurulduğuna dair tek bilgi mevcuttur. Buna göre Alâüddevle Bey'in Halvetiliğe sempatisi olduğu ve bu tarikat için bir zaviye ile mescit yaptırdığı yönündedir. Nitekim Halveti meşayihinden Şeyh İbrahim-i Şirvani'nin Sivas'ta bulunduğu sırada Alâüddevle Bey ona büyük sevgi ve ilgi göstermiş; şeyh için bir zaviye ile mescit inşa ettirmiştir. Hulvi, Lemezat adlı eserinde bu konuya değinmiş, bu zaviyenin Sivas'ta yapıldığını ima etmiştir[2].

4) GÜLŞENİLİK

İbrahim Gülşeni (ö. 1534)'ye nispe edilen Gülşeniyye, Halvetiliğin bir kolu olarak kabul edilmektedir. Gülşeni'nin Kahire merkez olmak üzere kurduğu bu tarikat İstanbul, Diyarbakır, Bulak, İskenderiye, Mekke, Şam, Halep, Urfa, Bursa ve Antalya'da yayılmıştır. Halvetilik gibi, Osmanlı siyaseti çerçevesinde hareket eden ve bu nedenle Safevi Tarikatı'na karşı mücadeleci bir yol izleyen Gülşeniliğin[3] Maraş'ta tekke veya zaviyesinin bulunduğuna dair şimdilik herhangi bir belge tespit edilememiştir. Ancak Alâüddevle Bey'le Gülşeniye Tarikatı'nın kurucusu İbrahim Gülşeni arasında bir nevi şeyh-mürit ilişkisinin bulunduğu *Menâkıb-ı İbrahim Gülşenî*'de uzun uzun anlatılmaktadır. İbrahim Gülşeni, Kızılbaş baskınından kurtulmak için Azerbaycan'dan önce doğum yeri olan Diyarbakır'a, oradan Urfa'ya geldi. Alâüddevle Bey, adamlarına şeyhi karşılatarak kendisine döşettiği münasip bir evde istirahat etmesini sağladı. Alâüddevle Bey, çok hürmet gösterdiği şeyhe bizzat hizmet etti. Bu sırada Alâüddevle'nin Diyarbakır önlerinde Kızılbaşlarla savaşmakta olan askerlerinin yenildiği haberi gelince Alâüddevle Bey zorunlu olarak Maraş'a gitti. Gülşeni de Kudüs'e gitmek için ondan izin istedi. Alâüddevle Bey; *"Ben Maraş'da asker tedarik edip Ustacaluoğlu üzerine giderim ki Kızılbaş'ı Müslümanlardan defedeyim."* deyince Şeyh Gülşeni *"Sen hemân kendi memleketin hıfzına meşgul ol"* diyerek onu bundan vazgeçirdi. Şeyh de Kudüs'e gitmeyi erteleyerek onunla birlikte Maraş'a geldi. Alâüddevle Bey, inşa ettirdiği caminin yakınındaki medresede onu misafir etti. Hatta Kızılbaş'la savaşarak şeyhin ailesini Diyarbakır'dan alıp gelmeyi ve hep birlikte onları Kudüs'e göndermeyi istiyordu. Ancak bu bir türlü gerçekleştirilemedi. Şeyh

[1] Süleyman Uludağ, "Halvetiyye", *DİA*, XV, İstanbul 1997, s. 393-395.
[2] Hulvi, *Lemazât,* Süleymaniye Kütüphanesi Düğümlü Baba Bölümü, Nr. 565, vr. 150a.
[3] Mustafa Kara, "Gülşeniyye", *DİA*, XIV, İstanbul 1996, s. 256-259.

Gülşeni Kudüs'e gitmek için Alâüddevle'den izin istedi. Alâüddevle Bey, *"Benim muradım inâbet idüp senin rızânda olmakdır ve bir âli hânkah yapup ekseriya hıdmetinde olmakdır."* dermiş ve onun sürekli Maraş'ta bulunmasını istemiştir. Şeyhin ısrarı üzerine ise geri Maraş'a gelmek şartıyla onun gitmesine rıza göstermiştir. Şeyh müritleriyle önce Kudüs'e sonra Mısıra gidip yerleşmiştir[1]. Bu sırada Gülşeni'nin Maraş'ta çok sayıda dervişi bulunuyordu.

5) BAYRAMİLİK/MELAMİLİK

Hacı Bayram-ı Veli (ö. 1429)'nin kurduğu tarikatın adına Bayramiyye denmektedir. Bayramiliğin silsilesi, Safevi Tarikatı'nın kurucusu ve Şah İsmail'in dedesi Safiyüddin-i Erdebili (ö. 1334)'ye kadar uzanmaktadır. Orijin olarak Safeviliğe dayanmakta birlikte Osmanlı taraftarı bir tarikattır[2].

Bayramiyye Maraş'ta yayılan en eski Türk tarikatlarından biri idi. Ak Şemseddin'in halifelerinden olan Şeyh Hamza-ı Şami, Adana ve Maraş dolaylarında bu tarikatı yaymıştır[3].

Şami'nin bu yörede birçok halifesinin bulunduğuna bakılırsa, Maraş'ta Bayramiye'nin oldukça kalabalık mürit topluluğu vardı. Maraş'ta daha sonra Bayramiliğin devamı olarak kabul edilen Melamiliğin de etkili olduğunu Evliya Çelebi zikretmektedir. O, Maraş'ta Melami zümresinden Derdmend Baba'nın ünlü olduğunu ve XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığını yazmaktadır[4]. Derdmend Baba Türbesi Maraş şehir merkezinde bulunuyordu.

6) SAFEVİLİK

Safevi Tarikatı'nın kurucusu yukarıda kısaca değinildiği üzere Şeyh Safiyüddin'dir. Sultan Hoca Ali'nin 1494'te Şirvanşahlar'dan Ferruh Yesâr'la yaptığı savaş sırasında katledilmesi üzerine Şah İsmail şeyh olmuştur. Kurucu şeyhin Sünni olduğu bilinmektedir. Onun soyundan gelen şeyhler Safeviliği adım adım Sünniliğin dışına çıkarmışlardır.

---

[1] Muhyî-yi Gülşeni, *Menâkib-i İbrahim-i Gülşenî*, (Yay. Tahsin Yazıcı), Ankara, 1982, s. 306-313. Bu konuyu Vassâf da eserine almıştır. Bk. *Sefîne-i Evliyâ*, III, (Haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz) İstanbul, 2006, s. 15.

[2] Fuat Bayramoğlu-Nihat Azamat, *"Bayramiyye"*, *DİA*, V, İstanbul, 1992, s. 269-273.

[3] Atai, *Zeyl-i Şakayık*, İstanbul, 1268, s. 64.

[4] Evliya Çelebi, *Seyahatname*, (Haz. Yücel Dağlı- Seyit Ali Kahraman- Robert Dankoff), IX, İstanbul 2000,
s. 176.

Şah İsmail, propagandacıları vasıtası ile Rumeli ve Anadolu'da çok sayıda Türkmeni tarikatına bağlamış; Kızılbaş Türkmenlerin yardımıyla 1501'de Azerbaycan'da Safevi Devleti'ni kurmuştur[1]. Onun amacı, Anadolu'nun tamamı ile Irak-Suriye ve Mısır'ı alarak Akdeniz'e inmekti[2]. Bunun için şeyhlik gücünü kullanarak karşısına çıkan tüm engelleri aşmak düşüncesinde idi. Ancak güçlü Osmanlı Devleti'nden korkuyordu. Daha zayıf konumda olan Dulkadırlı Devleti'ni bir fırsatını bulup sınırları içine almak istiyordu.

Bu sırada Dulkadır hükümdarı olan Alâüddevle Bey, Sünni bir hükümdardı. Başlangıçta niyetlerinin iyi olmadığının farkına varmış; bunun için Safeviliğe karşı bir tavır sergilemiştir. Ancak *"mürşid-i kâmil"* olarak kabul ettiği İbrahim Gülşenî'nin telkinleriyle onlarla uğraşmaktan uzak durmuştur. Dulkadırlıların elinde bulunan Diyarbakır Şah İsmail tarafından işgal edilince Safeviler savaşmak istemiş, o sırada yanında bulunan İbrahim Gülşeni onu bundan vazgeçirmiş; elindeki toprakları muhafaza etmesi yönünde gayret sarf etmesini ona tavsiye etmiştir[3]. Önce Gülşeni'nin etkisi, sonra Şah İsmail'e karşı gücünün yetmeyeceği düşüncesiyle olacak Safevilerle bizzat mücadelede uzak durmuş; bu işi Osmanlı hükümdarı II. Bayezid'e hallettirmek istemiş; Şah İsmail ve Safevi müritlerinin kötülüklerinin engellenmesi için ondan birçok defa mektupla yardım talep etmiştir[4]. Ancak II. Bayezid, Safeviliğe askerî tedbirlerle karşı koyma yönüne gitmemiştir. Bunu fırsat bilen Şah İsmail bir bahaneyle 1507'de Dulkadırlı topraklarına girmiş; Maraş ve çevresinde büyük tahribatta bulunmuştur. Bu durum Alâüddevle Bey üzerinde olumsuz bir etki bırakmış; Safevilik ve Şah İsmail'e karşı İbrahim Gülşeni'nin tavsiyeleri doğrultusunda sessiz kalma politikası izlemeye başlamıştır.

Safeviliğin Anadolu'da yayılması ile Şah İsmail'in tarikat gölgesi altında devlet kurmasını daha şehzadeliği sırasında dikkatle izleyen Yavuz Sultan Selim, bu tehlikeli gelişmeler karşısında devletin büyük bir yıkıma gitmesini engellemek için babası II. Bayezid'i tahttan indirdi. İlk işi Şah İsmail'e karşı sefer hazırlıklarına başlamak oldu. Bu arada II. Bayezid zamanında Safeviliğe karşı Osmanlıyla ittifak kurmak isteyen Alâüddevle Bey'den yardım istedi. Ancak durum Alâüddevle Bey için eskisinden farklı idi. O, yukarıda işaret edilen nedenlerden dolayı Şah İsmail'den çekiniyordu. Bu yüzden Çaldıran seferi için Yavuz'a yardım

[1] Oruç Beğ, *Tarih*, s. 219.
[2] Küçükdağ, *Türk Aleviliği Araştırmaları*, s. 2.
[3] Muhyî-yi Gülşeni, *Menâkib-i İbrahim-i Gülşeni*, s. 306-313.
[4] Celalzade, *aynı eser*, vr. 121b-122a.

etmeye yanaşmadı. Osmanlı tarihçileri onun bu tavırlarından dolayı *"İlhat sahiplariyle işbirliği yapmaya başladığını"*; *"Kızılbaş mülhitlerinin mezhep ve yoluna tâbi olduğunu açığa vurdu*."[1] diyerek hakkında ağır eleştiriler yapma yönüne gitmişlerdir.

Alâüddevle Bey aslında Safeviliğe karşı en aza Osmanlı padişahları kadar hassastı. Ancak ülkesinin bulunduğu konum, onu Safevilerle ilk sırada muhatap olmayı gerektiriyordu. Oysa akerî gücü onlara karşı koymaya müsait değildi. Diğer taraftan Osmanlı'da olduğu gibi idaresi altındaki topraklardan çok sayıda Türkmen Dulkadırlı askerlerin kıyafetleri üzerlerinde olduğu halde Şah İsmail'in emrine girmişti. Onların Dulkadırlı özel kıyafetleriyle Alâüddevle Bey'in bilgisi altında Şah İsmail'in ordusunda oldukları düşünülemez. Nitekim dönemin kaynaklarında bu hususa dair bilgi bulunmamaktadır. Muahhar kaynak konumundaki Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamesi*'ndeki bilgiler kafa karıştırmaktadır. Evliya Çelebi'nin Çaldıran savaşı sırasında, yirmibin Alâüddevle'nin Zülkadirli, Mamaylı, Pehlivanlı ve Yenilli Türkmen askerinin bulunduğunu, bunların Dulkadırlı askerlerinin özel kıyafetleriyle savaş meydanında yer aldıklarını söylemesi[2]; Kanuni'nin 1535'teki İran seferi sırasında Sultaniye şehri dolaylarında iken *"Kızılbaş'ın ulu hanlarından Dulkadıroğlu Mehmed Han 1000'e yakın adamı ile Kızılbaş'tan kaçıp"* padişaha sığınması[3] Evliya Çelebi'nin yazdıklarını doğrular mahiyettedir. Yani Alâüddevle Bey'in önceki tavrını terk edip Safevilerin yanında Osmanlı'ya karşı yer aldığı ihtimalini güçlendirmektedir.

Safevi Tarikatı dailerinin XVI. yüzyıl başlarındaki yıkıcı faaliyetlerinden en fazla Maraş ve Elbistan dolayları etkilenmişti. Dulkadırlı toprakları Osmanlı sınırları içine alındıktan sonra da bu durum değişmemiş; Dulkadır Eyaleti'nden İran'a Safevi Dulkadır Türkmenleri'nin göçleri devam etmiştir. 1527'de Dulkadır Eyaleti'nden Süğlanoğlu ve Atmaca adlarındaki iki Safevi müridi başlarına topladıkları kişilerle İran'a doğru kaçmak isterken Osmanlı beylerbeyileri bunları yakalayıp öldürmüşlerdir[4]. Eskisi gibi Erdebil Tekkesi'ne gidip gelmeler fazla olmasa da Dulkadır Eyaleti'ndeki Safevi Türkmenlerle İran arasında

[1] İdrîsi-i Bitlîsi, *Şah-Nâme*, s. 372.
[2] Evliya Çelebi, *Seyahatname,* III, (Haz. Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı), İstanbul 1999, s. 104-105.
[3] Nişancı Mehmed Paşa, *aynı eser*, s. 203.
[4] Nişancı Mehmed Paşa, *aynı eser*, s. 199.

ilişkiler tüm engellemelere rağmen yine sürmüş; İran'a *"nuzur sadakat gönderme"* yönüne gitmişlerdir (14 Zilhicce 984/4 Mart 1577)[1].

Safevi Tarikatı, Dulkadır topraklarında Anadolu'nun başka yerlerine göre daha fazla etkili olmuş; Osmanlı Devleti'nin Çaldıran Zaferi'nden sonra aldığı tüm önlemlere rağmen bu bölgede Sefvilik değişik adlarla varlığını sürdürmüştür.

II- MARAŞ'TA DULKADIROĞULLARI DÖNEMİ ZAVİYELERİ

İslam âleminde mutasavvıflar için tahsis edilen binalara tekke veya zaviye denirdi. Tekkeler kurulduğu yer ile işlevleri bakımından zaviyeden farklı olup, şehir veya kasaba merkezlerinde bulunur; hangi tarikata tahsis edilmişse o tarikata mensup şeyh ve dervişler sürekli olarak buralarda kalırlardı. Zaviyeler ise, şehir ve kasabaların dış kısımları ile köylerde ve hanların bulunmadığı tenha yollar üzerinde kurulurdu. Buralarda dervişler sürekli olarak kalmazlar; zaviyedar adı verilen şeyhin denetiminde gelip geçen yolculara hizmet verilirdi.

Maraş, Dulkadıroğulları döneminde zaviyeleriyle meşhur bir kentti. XVI. yüzyılın ilk yıllarında altısı Maraş şehir merkezinde olmak üzere 57 zaviyenin bulunduğu bilinmektedir[2]. Aşağıda sadece Maraş şehir merkezinde bulunduğu tespit edilen tekke ve zaviyeler incelenecektir[3]. Bu dönemde varlığı bilinen altı zaviyenin hemen tamamını Alâüddevle Bey yaptırmıştır.

1) SEYYİD MAZLUM ZAVİYESİ

Seyyid Mazlum Zaviyesi, Maraş Ulucamii olarak bilinen Alâüddevle Camii'nin yakınında idi[4]. Alâüddevle Bey vakfiyesinde (1501) ismi geçmekte olup imaret kısmının da bulunduğu tahmin edilmektedir. Seyyid Mazlum Zaviyesi, XIX. yüzyıla kadar ayakta kalmış; buraya atanan zaviyedarlar hizmet sunmuşlardır[5].

---

[1] *BOA*, *Mühimme*, no. 29, s. 209/488.

[2] Kemalettin Koç, *Kahramanmaraş'ta Sosyal Hayatın Fiziki Yapıya Etkisi*, Kahramanmaraş 2010, s. 221.

[3] Maraş çevresindeki diğer zaviyeler için bk. *998 Numaralı Muhasaebe-i Vilâyet-i Diyâr-ı Bekr ve Arab ve Zü'l-Kadiriyye Defteri (937-1530),* II., Ankara 1999, s. 466-467; İbrahim Solak, *XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563)*, Ankara 2004, s. 216-220.

[4] *Maraş Tahrir Defterleri (1563),* (Haz. Refet Yinanç-Mesut Elibüyük), I, Ankara 1988, s. 39, 104.

[5] Pakize Yıldız, "Hurufât Defterlerine Göre Maraş", (S. Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2010, s. 117.

2) BUM BABA/BUM DEDE ZAVİYESİ

Maraş Bedesteni yakınında Alâüddevle tarafından inşa ettirilen ve Osmanlı belgelerinde *"Bum Baba"* olarak geçen Bum Dede Zaviyesi'nde günde iki öğün yemek yapılıp fakirlere dağıtılırdı[1].

Bum Dede'ye ait olduğu sanılan türbe dışında zaviyeden herhangi bir eser kalmamıştır. Osmanlı döneminde Maraş'ın en faal zaviyelerinden biri idi[2].

3) İSA BABA ZAVİYESİ

Maraş şehir merkezinde bulunan bir diğer tasavvuf yapısı, İsa Baba Zaviyesi idi. XV. yüzyıl sonlarında Alâüddevle Bey tarafından inşa ve buraya vakıflar tahsis edilmiştir[3].

4) OMUZU GÜÇLÜ ZAVİYESİ

Maraş merkezinde bulunan Omuzu Güçlü Zaviyesi de Alâüddevle Bey tarafından XV. yüzyıl sonlarında inşa ettirilmiş[4]; buraya bânisi olarak vakıflar tahsis etmiştir[5]. Osmanlı döneminde işlevini sürdüren bir zaviye idi[6].

5) ÇOMAK BABA ZAVİYESİ

Çomak Baba Zaviyesi, 1500 tarihli vakfiyeye göre Alâüddevle Bey tarafından inşa ettirilmiştir[7]. Ancak *Maraş Tahrir Defteri (1563)*'nde Şehsuvaroğlu Ali Bey'in buraya vakıflar tahsis ettiği kaydı bulunmaktadır[8].

Osmanlı döneminde Çomaklı Sultan, *"Artin dimekle maruf Çomaklı"* Zaviyesi olarak da geçmektedir. Bektaşi Tekkesi olup buraya çok sayıda atama yapıldığı belgelerden anlaşılmaktadır[9].

---

[1] Solak, *aynı eser*, s. 217.
[2] Yıldız, *aynı tez*, s. 111.
[3] *Maraş Tahrir Defterleri (1563),* s. 39.
[4] Koç, *aynı eser*, s. 224.
[5] *Maraş Tahrir Defterleri (1563),* s. 39.
[6] Yıldız, *aynı tez*, s. 15-16.
[7] Koç, *aynı eser*, s. 225.
[8] s. 39-41.
[9] Yıldız, *aynı tez*, s. 112-113.

6) YENİ ÇINAR ZAVİYESİ

Alâüddevle Bey'in vakıflar tahsis ettiği *Tapu Tahrir Defterleri*'nden anlaşılan Yeni Çınar Zaviyesi[1] de Maraş şehir merkezinde bulunuyordu. XV. yüzyıl sonlarında inşa edilmiş olmalıdır.

SONUÇ

Dulkadıroğulları Devleti, bulunduğu konum itibariyle mutasavvıfların ilgisini çekmiş; bu sebeple özellikle Türkistan'dan Anadolu'ya göçen şeyhler, çevreleriyle birlikte bir süre burada ikamet etmişlerdir.

Türkistan orijinli tarikatların şeyhleri Ahmet Yesevi'ye bağlı olup Moğol istilası yüzünden Anadolu'ya göçmek zorunda kalmış; başlangıçta bunlar bağımsız hareket etmeyi ve kendi adları ile anılan tarikatlar kurmayı tercih etmişlerdir. Dede Garkın, Baba İlyas-ı Horasani, Hacı Bektaş-ı Veli gibi ünlü Türk asıllı mutasavvıflar, Maraş ve çevresi başta olmak üzere Türkistan'da o zamanlar yaşanmakta olan Anadolu'ya Türk tasavvuf kültürünü taşımışlar; bu topraklara millî bir karakter kazandırmışlardır.

Yukarıda adları zikredilen şeyhler, dönemin Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Alâeddin Keykubat'tan ilgi görmüşlerdir. Gıyaseddin Keyhüsrev'in aldığı yanlış haberler doğrultusunda Baba İlyas-ı Horasani'nin müritleriyle meydana gelen çatışmalar sonucunda Anadolu'da beklenmedik acılar yaşanmıştır.

Osmanlı Beyliği'nin kuruluş aşamasında Osman Gazi ile Orhan ve Murad beyler, yukarıda zikredilen manevi potansiyeli değerlendirme yönüne gitmişler; önde gelen Babailer ve onların çocuklarıyla Bektaşiler bu beylerin yanında yer alarak onlara Osmanlı Beyliği'ni devlet olarak örgütlenmede danışmanlık yapmışlardır.

Babailer'in tarikat silsileleri Hz. Ali'ye kadar götürüldüğü ve en önemlisi Türkiye Selçuklularına muğber oldukları için olsa gerek Sünnilik dışı bir hareket olarak algılanmış, bu yüzden kendilerine haksızlık yapılmıştır. Osmanlı'nın kuruluş yıllarında Beylerin yanında yer alanların muteber insanlar olarak addedildiğine bakılırsa Babailerin Sünni olmaları dışında bir ihtimal kalmamaktadır.

Maraş ve çevresi başta olmak üzere Anadolu'da gayrisünniliğin ortaya çıkıp yayılması, XV. yüzyıl sonlarında vuku bulmuştur. Şah İsmail şeyhi bulunduğu Safeviliği önce Dulkadır ülkesinde yaymaya çalışmış;

[1] *Maraş Tahrir Defterleri (1563),* s. 39.

1501'de tarikat devlete dönüşünce öncelikle bazı Dulkadırlı topraklarını sınırları içine katmıştır. Şah İsmail Alâüddevle Bey'i korkutma yönüne gitmiş; onun Osmanlı ile güç birliğine gitmesini engellemiştir. Alâüddevle Bey'in izlediği denge politikası kendi sonunu hazırlamış; Çaldıran'da Şah İsmail'i yenen Yavuz Sultan Selim, arkasından Dulkadıroğulları topraklarını Osmanlı sınırları içine almıştır.

Türk tasavvuf kültürü, Dulkadırlı toplumunun şekillenmesinde etkin rol oynamış, ancak Dulkadırlıların birlik beraberliği de bu yolla bozulmuştur. Osmanlı ve Dulkadırlılardan ayrı dünya görüşüne sahip olan Safevi müridi çok sayıda Dulkadırlı Türkmen kendi vatanlarını terk ederek Şah İsmail'in yanına göç edip gitmiş; şeyhleri tarafından yeni kurulan Safevi Devleti'ne hizmet etmişlerdir. Dulkadırlı Eyaleti'nde güvenlik Osmanlılar tarafından da tam olarak sağlanamamış; Safevi müritleri Celali adıyla teşkilatlanarak Anadolu'da uzun süre karışıklar çıkarmışlardır.

Alâüddevle Bey, Safevi yapılanmasını engellemek için büyük çabalar harcamış; bu çerçevede, başta Maraş şehir merkezinde olmak üzere Maraş'a bağlı köylerde çok sayıda zaviye inşa ettirip buralara zengin vakıflar tahsis etmiştir. Ayrıca toplumuna yön vermek için Bektaşilik, Halvetilik, Gülşenilik, Bayramilik gibi Safeviliğe o zamanlar karşı olduğu bilinen tarikatların mensuplarını korumaya ve ülkesinde bunların ikametlerine alt yapı oluşturmaya çalışmıştır. Ancak Şah İsmail'in daileri aracılığıyla yaptığı propagandalar sonunda halkının hatırı sayılır bir kısmı Safevi Tarikatı'na mürit olmuşlardır.

KAYSERİ'DEKİ DULKADİROĞULLARI BEYLİĞİ DÖNEMİ YAPILARI

Yrd. Doç. Dr. Celil ARSLAN•

1.COĞRAFYA VE TARİHÇE

Kayseri İli, toprak, su kaynaklan ve ulaşım bakımından çevresine göre elverişli doğal koşullara sahip olması nedeniyle, binlerce yıldan beri yoğun bir yerleşmeye sahne olmuştur. İlk yerleşmeler Kayseri Ovası'nda olmuştur. Ova topraklarının verimli oluşu, su kaynaklarının bolluğu, bu düz alanda yaşamın sürdürülmesine olumlu katkıları olan yüksek bir dağın ovanın hemen yanı başında bulunması, yörenin yerleşme için seçilmesinde etkili olmuştur. Bunun yanısıra, ovanın her çağda ticari ve askeri yolların kavşak noktasında olması, buradaki yerleşmelerin önemini hep artırmıştır(Şekil: 1).

Kayseri, 1243 yılında Moğol istilasına uğramış, 1335 yılına dek, önceleri kısmen Selçuklulara tâbi olmakla birlikte esasen Moğol-İlhanlı hakimiyetinde kalmıştır. Moğollar bu tarihler arasında Anadolu'da büyük katliamlar yaparak bölgeyi yağmalamışlardır. 1330'lu yıllardan itibaren, Eretnaoğulları Beyliği'nin daha sonra Kadı Burhaneddin Devleti'nin önemli bir merkezi olan Kayseri, 15. yüzyıl başlarından itibaren Karamanoğullarının idaresi altına girmiş ve Karamanoğulları, Dulkadiroğulları arasında pek çok kez el değiştirmiştir.

• Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Öğretim Üyesi,e-posta; caslan@erciyes.edu.tr

Dulkadiroğullarının Kayseri 'yi hâkimiyetleri altına almaları 1419 yıllarında olmuştur[1].

Yaklaşık olarak 180 yıl devam eden Dulkadiroğulları Beyliği, Osmanlıların Anadolu'da kendilerine kattıkları son beyliktir. Dulkadiroğulları Beyliği; Kırşehir-Bozok-Kayseri-Pınarbaşı, Elbistan, Harput-Maraş-Kadirli-Antep gibi geniş bir alanda hâkimiyet sürmüştü. Yavuz Sultan Selim 1514 yılında Çaldıran zaferini kazanınca Dulkadir Beyliği'ni ortadan kaldırmak için harekete geçti. Kayseri sancak beyliğine getirilen Şehsuvaroğlu Ali Bey'e, Dulkadir toprakları alındığı taktirde kendisine verileceğini taahhüt etti. 1515 yılında Ali Bey ve Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa, Alaüddevle Bey üzerine gönderildi. 13 Haziran 1515'de Göksun yakınlarında Turna Dağı'nda Osmanlılar ile Dulkadirliler arasında yapılan savaşta Alaüddevle Bey yenilerek dört oğlu ile birlikte idam edildi. Böylece Dulkadiroğulları Beyliği fiilen sona ermiş oldu.

Dulkadiroğulları döneminde başta K.Maraş ve Elbistan'da olmak üzere köylere varıncaya kadar beyliğin kurulduğu coğrafi alanda Cami-Mescid, Medrese, Türbe, Zaviye, Köprü Kale vb. dini, sosyal ve askeri amaçlı yapılar inşa edilmiştir. Bunların bir çoğu günümüze ulaşamamıştır[2]. Özellikle Dulkadiroğulları hükümdarlarından Alaüddevle

---

[1] J.H. Mortman (M. Halil YINANÇ), **Dulkadirliler,** İslam Ansiklopedisi, Eskişehir,1997, C. 3, s. 654-662; İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beyliklerinin Kuruluşları ve Siyasi Hayatları**, Ankara, Tarihsiz.; Halit Erkiletlioğlu, **Kayseri Tarihi**, Kayseri, 1993, s. 219.

[2] Dulkadiroğulları Beyliği ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz., Albert Gabriel, **Kayseri Türk Anıtları**, Çeviren : Ahmet Akif Tütenk, Ankara, 1954; Albert Gabriel, **Monuments Turcs D'Anatolie**, I Paris, 1931; Faruk Sümer, "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar", **D.T.C.F. Cumhuriyetin 50. Yılını Anma Kitabı**, Ankara, 1973, s. 341; Zafer Bayburtluoğlu, "Kahramanmaraş'ta Bir Grup Dulkadiroğlu Yapısı", **Vakıflar Dergisi**., Sayı: 10, 1973, s. 234-251.; Mehmet Çayırdağ, 'Kayseri'de Kitabelerinden XV. Ve XVI. Yüzyılda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları' **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 13, Ankara, 1981, s. 541-542-562; Hamza Gündoğdu, **Dulkadirli Beyliği Mimarisi**, Ankara, 1986; Ahmet Nazif Efendi, **Kayseri Tarihi, (Mirat-ı Kayseriyye),** (Sad. Mehmet Palamutoğlu), Kayseri, 1987; İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. II, Ankara, 1988, s. 141, 142, 188, 189, 306; Mustafa Denktaş, "Kayseri-Büyük Bürüngüz Köyü'ndeki Türk Anıtları", **Vakıflar Dergisi**, Sayı : XXVII, Ankara, 1988, s. 161-162-163; Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, Ankara, 1989; Çetin Varlık, "Dulkadiroğulları Beyliği", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. X., İstanbul, 1989, s. 97-112; Refet Yinanç, "Dulkadiroğulları", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1994, s. 553-557; Ali Sevim-Yaşar Yücel, **Türkiye Tarihi**, C.I, Ankara, 1995, s. 313-315; Osman Eravşar, **Ortaçağ'da Kayseri Kent Dokusunun Gelişimi**, Konya 1998; Mehmet Çayırdağ, **Kayseri Tarihi Araştırmaları**, Kayseri 2001; İlyas Gökhan, "Kayseri ve Yöresinde Dulkadir Beyliği Hakimiyeti ve Eserleri", **IV. Kayseri ve Yöresi Tarihi Sempozyumu Bildirileri, (10-11 Nisan 2003)**, Kayseri, 2003, s. 229-230.

Bozkurt Bey tarafından birçok vakıf kurularak Zaviyeler çoğunlukta olmak üzere yapılar inşa edildiği ifade edilmektedir[1].

2.GÜNÜMÜZE ULAŞAN YAPILAR

2.1.Kayseri Kalesi

Kayseri Kalesinin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Çeşitli tarihlerde bakım ve onarımlar geçirmiştir.

Kayseri Kalesi iç ve dış kale olmak üzere iki ayrı bölüm olarak tasarlanmıştır(Şekil: 2)[2]. İç kale yamuk bir dikdörtgen biçiminde olup, dış kalenin kuzey surlarına bitişiktir(Şekil: 3–4). Dış kale şehri güney ve batıdan kuşatarak çevrelemektedir. İç kalenin kuzeyinde de zamanında surlar varmış ancak günümüze ulaşamamıştır. Kayseri İç Kalesinin Ahmedek'i yoktur.

Dış kale surları iç kaleyi merkez alarak güney ve batı yöne doğru uzanmaktadır(Foto: 1-2) İç kaleden batıya doğru yönelen kuzey surları Kapalı Çarşının girişinden başlar(Foto: 1-3). Buradan batıya doğru ilerlenince bir Roma mezarını içine alır ve Düvenönü semtine ulaşır. Bu bölümde sur duvarlarının kare plânlı iki burçla desteklenmiş olduğu görülür. Ancak bu burçlar bütünüyle günümüze gelememiştir. Surlar, Düvenönünden güneye doğru dönüş yapmaktadır. Ancak bu bölümün surlarından hiçbir bakiye günümüze ulaşmamıştır. Tarihi kaynaklardan öğrenildiğine göre surların batı duvarında iki kapı bulunmaktaydı. Surların Hatıroğlu Camisinin doğusuna rastgelen bölümünde Boyacı Kapısının bulunduğu bilinmektedir. Kayseri Lisesinin doğusuna isabet eden bölümünde de Kiçikapı veya Aya Vasil kapısı bulunmaktaydı. Aya Vasil kapısından doğuya dönüş yapan surlar şehrin güney tarafını çevreleyerek güney doğu köşedeki Yoğunburç'a ulaşır(Foto: 4). Yoğunburç'un İzzeddin Keykavus tarafından yaptırılmış olduğu bilinmektedir. Doğu cepheden iç kaleye ulaşan surlarda biri Sivas diğeri Yeni kapı olmak üzere iki kapı açıklığı bulunmaktadır. İç kalenin

[1] Faruk Sümer, "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar", **D.T.C.F. Cumhuriyetin 50. Yılını Anma Kitabı**, Ankara, 1973, s. 309–350.

[2] Halil Edhem, **Kayseri Şehri**, İstanbul, 1334 (1915), s. 124-125; Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Kitabelerinden XV. Ve XVI. Yüzyılda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları" **Vakıflar Dergisi**, Sayı : 13, Ankara, 1981, s. 531; M. Halil Yinanç, "Dulkadirliler", **İslam Ansiklopedisi**, C. III., s.654-661; Albert Gabriel, **Kayseri Türk Anıtları**, (Çev. Ahmet Akif Tütenk), Ankara, 1954, s. 33; Hamza Gündoğdu, **Dulkadirli Beyliği Mimarisi**, Ankara, 1986, s. 77-78.

kuzeydoğuya doğru uzanan bir surla kuşatılmış olduğu buradaki kalıntılardan anlaşılmaktadır. Nitekim buradaki burçlardan biri Aleaddin Keykubad tarafından yaptırılmış olduğu bilinen Ok Burcu'dur.

Dış kale surlarında duvarların inşa teknikleri birbirinden farklılık gösterir. Kuzey ve doğu yöndeki duvarlar birbirlerine benzerlik göstermektedir. Duvarların alt seviyelerinde yan yana yuvarlak kemerlerle biçimlendirildiği, üstte bu kemerlerin üzerinde daha alçak kemerlerin bulunduğu görülmektedir. Surlar en üstte seyirdim yolu ve dendanlarla tamamlanmıştır. Güney taraftaki surlar ise düz duvar olarak inşa edilmiş olup, üçgen biçimli payandalarla desteklenmiştir. A.Gabriel üçgen payandaların içinde oda olduğunu ileri sürer. Surlar üzerinde bugün iki burç bulunmaktadır. Bunlardan biri ve diğerine göre daha büyüğü olan Yoğunburç kitabesine göre İzzeddin Keykavus tarafından inşa ettirilmiştir. İki katlı olarak inşa edilen burç yarım daire plânlıdır. Her iki katıda sivri tonozla örtülmüş olan Yoğunburç'un güneydeki surla bağlantısı günümüze gelememiştir. 16.Yüzyılda Yoğunburç'un hapishane ve hükümet dairesi olarak kullanılmış olduğu bilinmektedir.

İçkale sur duvarlarının kuzeyinde konumlandırılmış olup, duvarları sur duvarlarından hem yüksek hem de farklı bir teknikle yapılmıştır. İç kalede 18 burç bulunmaktadır. İç kale surlarında Selçuklu yapılarından alınmış devşirme parçalar dikkati çeker(Foto: 5). İç kalenin iki kapısı vardır. Doğuda düzenlenen Dizdar Kapısı, güneyde ise Altın Kapı bulunmaktadır. Altın kapıyı iç kaleye bağlayan koridor ve hisarpeçe üzerinde biri Arapça diğeri Farsça iki kitabe vardır[1].

Kalenin içine açılan diğer kapı ise doğu cephe üzerinde, 12 ve 13 nolu burçlar arasındaki duvar üzerine açılmış Dizdar Kapısı'dır[2]. Dizdar Kapısı'nın önünde bulunan hisarpeçenin bir kısmı günümüze ulaşmıştır(Foto: 6–7). Günümüze ulaşan bu kısım üzerinde kapı yer almaktadır. Kapının içe bakan tarafında, kapı kemerinin üzengi taşı seviyesinde bulunan konsol üzerinde Ayet'el Kürsi'den bir bölüm; "sinetün vela nevm lehu" yazılıdır. Bu taşın buraya sonradan konulduğu anlaşılmaktadır. Yazının karakteri dikkate alındığında, bir Selçuklu yapısına ait olması ihtimali yüksektir. Bu kapıdan sonra güneye yönelinir.

---

[1] Ahmet Nazif Efendi, **Kayseri Tarihi, (Mirat-ı Kayseriyye),** (Sad. Mehmet Palamutoğlu), Kayseri, 1987.

[2] A. Gabriel, **Kayseri Türk Anıtları**, (Çev: A. Akif Tütenk), Ankara, 1954, s.19; Albert Gabriel, **Monuments Turcs D'Anatolie**, I Paris, 1931; Mahmut Akok, 'Kayseri Şehri Tarihi İç Kalesi', T.A.D., (1976) Ankara, 1976, S. XXIII-2, s. 5-38; Osman Eravşar, **Ortaçağ'da Kayseri Kent Dokusunun Gelişimi**, Konya 1998.

Güneyde yuvarlak kemerli açıklıktan geçilerek Dizdar Kapısı'nın girişine ulaşılır.

Girişten geçildikten sonra girilen holün kuzeyine kaydırılmış ikinci geçişine ulaşılmaktadır. Burada yer alan kapı sivri kemerli bir açıklığa sahiptir. Açıklığın iç kısmına lentolu bir kapı yerleştirilmiştir. İç kale, doğu kapısını iç yüzünde (Kapının kalenin iç kısmına bakan yüzü üzerinde) bulunan 50x50 ebadındaki beyaz mermer üzerinde üç satırlık tamir kitabesi bulunmaktadır (Foto: 8-9).

Transkripsiyon:

Yürsemü emir el kebir el Hüsami Hasan bin

Nasreldin Muhammed bin Dulkadir Bişareti

Hamdihi el med….. sene erba aşere semane mie (H.814)

Anlamı:

Dulkadiroğlu Nasreddin Muhammed'in oğlu Büyük Emir Hüsami Hasan tarafından 814 senesinde yapıldı. M. 1411–1412

Kitabenin orijinal yerinin bugünkü bulunduğu yer mi olduğu hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Fakat Dulkadirli beyi Emir Hüsami Hasan tarafından yapılan bu onarımın kalenin genelini kapsadığını söylemek mümkündür. Bu vesikaya göre şehir bahsedilen tarihte Karamanoğulları'ndan Dulkadıroğulları'na geçmiş ve Dulkadıroğlu Nasreddin Mehmed Bey Kayseri'yi oğlu Hüsami Hasan Bey'e vermiştir.

Tamamında kesme taş kullanılan Kale duvarlarının bazı bölümlerinde, İslâmi dönem yapılarından alınmış bezemeli devşirme malzeme görülmektedir. Altın kapıdaki arslan heykelleri de (biri orijinal değildir) bezemeli öğelerden biri olarak kabul edilebilir.

İçkalenin içine sonradan bir çarşı yapılmıştır(Foto: 10). Kale içinde herhangi bir kazı yada hafriyat yapılmadan inşa edilmişlerdir ve kalenin tarihi dokusunu bozmaktadır. Kale içinde bugün sadece Fatih Camisi vardır. Ancak eski fotoğraflarda bir çeşme ve köşk minareli bir mescit olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.Büyük Bürüngüz Alaüddevle Camisi

Cami; Kayseri ili, Bünyan ilçesi, Büyük Bürüngüz Kasabasında, Mırık Mahallesinde bulunmaktadır, günümüzde sağlam ve ibadete açıktır(Foto: 11–12). Cami; Sultan Alaaddin ve Alaüddevle isimleri ile anılmaktadır.

Büyük Bürüngüz Osmanlı Döneminde Ulu Bürüngüz olarak anılmakta ve 1520 ve 1522 yıllarında 90–92 hanenin yaşadığı ifade edilmektedir[1]. Yapı ile ilgili olarak; Mehmet Çayırdağ[2] ve Mustafa Denktaş'ın[3] çalışmaları bulunmaktadır.

Dikdörtgen bir alan üzerine inşa edilen cami tek mekânlıdır. Üst örtüsü beşik tonozdur(Şekil: 5). Camiye kuzey cephenin ortasına yerleştirilen taçkapıdan girilmektedir(Foto: 13). Taçkapı beden duvarından 32 cm. çıkıntı yapmaktadır. Saçak kısmına kadar yükselen taçkapı, bezemesiz düz profilli bir silmeyle çerçevelenmiştir. Taçkapı nişi köşelerde kompozit başlıklara oturan sütuncelerle sınırlanmıştır. Sütunce başlıklarının yüzeyi, birbirleriyle geçmeli örgüler oluşturan saplar üzerine işlenmiş palmetlerden oluşan bitkisel kompozisyonla süslenmiştir. Taçkapı nişi dört sıra mukarnastan oluşan kavsarayla örtülmüştür. Kavsaranın altındaki kapının kemer kilit taşında sekiz kollu yıldız tasarımından çıkarılmış geometrik bezemeli dairesel madalyon bulunmaktadır. Kemer kilit taşı ile diğer iki yan taşın aralarına şemse benzeri siyah taşlar kemeri kenetleyecek şekilde yerleştirilmiştir. Taçkapı alınlığında üç adet taş kabara yer almaktadır. Bunlardan ikisi tahrip olmuş olmakla birlikte batısındaki kabaranın yüzeyi altı kollu yıldız ve yıldız kollarının arasına işlenmiş palmet motiflerinden meydana gelen bezemeyle süslenmiştir. Caminin saçak kısımları bütün cephelerde basit profilli silme kuşaklarıyla hareketlendirilmiştir(Foto: 14).

Cami harimi 8.60x6.00 m. ölçülerindedir. Dikdörtgen biçimli harim mekanı doğu batı doğrultuda atılan beş adet kemerle takviye edilmiş beşik tonozla örtülmüştür(Foto: 15). Harimin doğu cephesinin güney köşesinde bir, kuzey cephesine taçkapının iki yanına birer pencere açılmıştır. Caminin güney ve batı cephelerinde herhangi bir açıklık yoktur.

Güney cephenin ortasındaki mihrap duvardan 7 cm. çıkıntı yapmaktadır(Foto: 16). 50 cm. derinliğindeki mihrap nişinin kavsarası üç sıra mukarnasla doldurulmuştur. Mihrabın iki yanında birer niş bulunmaktadır. Caminin doğu ve batı cephelerinde de ikişer adet küçük niş yer almaktadır. Vaiz kürsüsü ve minberi yoktur.

---

[1] Mehmet İnbaşı**, XVI. Yüzyılın Başlarında Kayseri Şehri**, Kayseri, 1992, s. 86.

[2] Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Kitabelerinden XV. Ve XVI. Yüzyılda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları" **Vakıflar Dergisi**, Sayı : 13, Ankara, 1981, s. 541-542-562; Şaban Hacıpaşaoğlu, **Her Yönüyle Bünyan**, Ankara, 1993, s. 23.

[3] Mustafa Denktaş, "Kayseri-Büyük Bürüngüz Köyü'ndeki Türk Anıtları", **Vakıflar Dergisi**, Sayı : XXVII, Ankara, 1988, s. 161-162-163.

Yapının taç kapısındaki çeşitli kabara ve sütun başlıklarındaki geometrik ve bitkisel bezemeler süsleme adına kaydedilebilecek unsurlardır.

Düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Yapıda yer alan kitabe H.999/M.1590 yılını vermektedir(Foto: 17).

Kitabenin okunuşu:

1…….

2. 'Bu Mescidi ihya etti gaffarallahu Teala'

3. 'el-fakir Seyyid Mahmud sene 999'

Bu kitabe bir onarım kitabesi olup, yapının yukarıda bahsedilen senede Mahmut adlı bir kişi tarafında onarılmış olduğunu göstermektedir.

1590 tarihli onarım kitabesi vardır ancak yapının 15.yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olduğu söylenebilir. Çeşitli arşiv kaynakları 15.yüzyıl içinde Ulu (Büyük) Bürüngüz köyündeki bir mescidin varlığından bahsetmektedirler[1]. Yapının mimari özellikleri ve isminden dolayı (Alaüddevle bir Dulkadirli beyidir) eserin 15.yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olduğunu söylemek mümkündür. Üzerinde durulması gereken husus; yapının Dulkadirli beyi Alaüddevle'nin ismini almış olması, yapılan çalışmalarda yapıdan bahsedilmemesidir[2].

2.3.Nasıriyye (Hatuniye) Medresesi:

Kayseri ili, Melikgazi ilçesi, Cami-i Kebir Mahallesinde bulunmaktadır. Medrese, tek katlı, açık avlulu ve iki eyvanlı olarak tasarlanmıştır(Şekil: 6). Eseri Dulkadir oğullarından Nasıreddin Mehmet inşa ettirmiş olup mimarı belli değildir. Mülkiyeti özel şahısta olan medresenin dış cephesi ve taçkapısı 1983 yılında başlayan onarımla yenilenmiştir.

Açık avlulu Medreseler grubuna giren yapının Taçkapısı güneybatı cephenin ortasındadır(Foto: 18). Beden duvarından çıkıntı yapan taçkapının köşelerinde, lotus yapraklı başlıklara sahip sütunceler bulunur. Taçkapının onarımlar sırasında yapılan mukarnasları teğet kemer görünüşlü silmeyle çerçevelenmiştir. Köşelerde birer kabara yer almaktadır. Taçkapı üzerinde bulunan orijinal kitabe kırılmış, sonradan

[1] Yasemin Demircan, **Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları**, Kayseri 1992, s.100; Mustafa Denktaş, "Kayseri-Büyük Bürüngüz Köyü'ndeki Türk Anıtları", **Vakıflar Dergisi,** S.27, Ankara, 1998, s.162.

[2] Hamza Gündoğdu**, Dulkadirli Beyliği Mimarisi**, Ankara, 1986; Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, Ankara, 1989.

bugünkü latin harfli kitabe yerleştirilmiştir(Foto: 19). Medrese avlusuna basık kemerli bir kapıdan geçilmektedir. Taçkapının bitişiğinde ortadan bir sütunla destekli iki kemerli bir çeşme yer almaktaydı. Bu çeşme onarımlar sırasında kaldırılmış ve yerine medreseye bitişik beton bir oda yapılmıştır.

Medresenin doğu cephesi üzerinde herhangi bir pencere bulunmuyordu. Güneydoğu köşede onarım öncesinde Selçuklu tarzında geometrik bezemeli devşirme taşlar yer alıyordu. Kuzey cephesi de sağır olup bu cephede de herhangi bir pencere yoktur(Foto: 20). Dışarıdan bakılınca ana eyvanın yüksekliği, diğer elemanlar arasında bu cepheden ayrıca seçilebilmektedir. Batı cephede de herhangi bir açıklık yoktur.

Medresenin giriş eyvanın üzeri beşik tonozla örtülmüştür. Bu eyvanın iki yanında avluya açılan ve üzerleri sivri beşik tonozla örtülü olan birer küçük eyvan daha bulunmaktadır. Giriş eyvanının iki yanındaki simetrik merdivenle dama ulaşılmaktadır. Açık avlu dört yönden revaklarla çevrilidir(Foto: 20). Giriş eyvanının cephesinde dört yanlarda ise iki sütün bir ayak bulunmaktadır. Revakları oluşturan sütun ve ayaklar devşirme olup İon ve Korint tarzı başlıklara sahiptirler[1]. Avlunun yan kanatlarında beşer öğrenci odası bulunmaktadır(Foto: 21). Odalardan girişe yakın köşelerde olanları büyük olarak yapılmıştır. Bu odaların üzerlerini örten tonozlar doğu-batı yönünde uzanırken diğer odaların üzerini örten tonozlar kuzey-güney yönde yapılmışlardır.

Ana eyvan sivri tonozla örtülmüş olup, eyvanın doğu duvarından üst örtüye doğru bir kavislenme görülür(Foto: 22). Eyvanın içerisindeki mihrap nişi burasının mescit olarak kullanıldığını göstermektedir. Eyvanın iki yanında kubbeli birer oda bulunur(Foto: 23). Odaların dikdörtgen biçimli olması kubbeyle örtülmelerini zorlaştırmıştır. Odalar belirli kotta kareye dönüştürülerek kubbeyle örtülmüştür. Kubbelere Türk üçgenleriyle geçilmiştir[2].

Medresenin üst örtüsünde beden duvarlarının belli bir mesafeye kadar yükseltildiği ve parapet duvarı yapıldığı görülmektedir. Buradan anlaşıldığı kadarıyla toprak tabakasıyla kaplanması geleneği burada da

[1] Albert Gabriel, **Monuments Turcs D'Anatolie, I** Paris, 1931, s. 72; Albert Gabriel, **Kayseri Türk Anıtları,** Çev. (Ahmet Akif Tütenk), Ankara, 1954; Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Antik Devir Malzemesi" (Elemenrs From Ancient Civilizations in Anatolian Seljuk Art), **Anadolu, (Anatolia)** XII, 1968, Ankara, 1970, s. 20; Ahmet Nazif Efendi, **Kayseri Tarihi,** (Mirat-ı Kayseriyye), (Sad.Mehmet Palamutoğlu), Kayseri, 1987.

[2] Hamza Gündoğdu, **Dulkadirli Beyliği Mimarisi**, Ankara, 1986, s. 48–49.

uygulanmıştır. Ancak son yıllarda bilinçsizce yapılan onarım çalışmaları sırasında tonozların üzeri kiremit, avlunun üzeri ise çelik konstrüksiyonlu flexiglas bir malzemeyle kapatılmıştır.

Beylikler devrinde yapılmış olmasına rağmen medrese, Selçuklu mimari geleneğini devam ettirir. Bazı yayınlarda medresenin iki katlı olduğu ileri sürülürse de tutarlı bir dayanak içermezler. Cephe düzenlemesi bakımından cephede çeşmeye yer verilmiş olması yeni bir düzenleme olarak dikkati çeker[1].

Yapının taçkapısı yenilenmiş olduğundan orijinalinde nasıl bir süslemeye sahip olduğunu bilememekteyiz. Ancak taçkapının mukarnas bezemeli bir kavsarasının olduğu kabul edilebilir. Bunların dışında herhangi bir bezeme bulunmamaktadır. Medrese düzgün kesme taş, kısmen de devşirme malzeme kullanılarak inşa edilmiştir.

Bugün müze deposunda bulunan iki satır Arapça yazılı kitabenin Türkçesi şöyledir:

"Bu medrese büyük emir, hayır ve hasenat sahibi, Arap ve Acem'in sultanlar sultanı, dünyada emirler sultanı, dünya ve dinin yardımcısı, saadetli Emir Zeyniddin oğlu, Merhum Halil oğlu Mehmed- Allah iktidar günlerini daim eylesin- sevabını umarak ilim öğrenmekle uğraşacak bilgin ve öğrenciler için, büyük şevval 835 (Haziran 1432) de yaptırdı. Allah ondan lütuf ve ihsanıyla kabul buyursun.[2]" Kitabesinden hareketle eserin 1432 yılında inşa edilmiş olduğu ileri sürülebilir.

Yapının plan düzenlemesi, devşirme malzemenin yoğun olarak kullanılması eserin orijinalinde Selçuklu döneminde yapılmış olabileceği, harabe haldeki yapının Dulkadiroğulları Beyliği döneminde yeniden yapılmış inşa edilmiş olması ihtimalini düşündürmektedir.

Nasreddin Mehmed Bey tarafından 1432 yılında karısı Hatice Hatun adına yaptırılmıştır. Medrese'nin vakfına; Koramaz nahiyesine bağlı Espiliye Köyü malikânesinin yarısı ile Kızılmezra Malikânesi ve Küçük Bürüngüz Köyü Malikâneleri de bağlanmıştır[3].

---

[1] Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı**, II, İstanbul, 1973, s. 236.

[2] Karamehmet Ağazade Kemalettin, **Erciyes ve Kayseri Tarihine Bir Bakış**, Kayseri, 1934, s. 79; Halil Edhem, **Kayseri Şehri,** (Sad. Kemal Göde) Ankara, 1982; Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Kitabelerinden XV. Ve XVI. Yüzyılda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları" **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 13, Ankara, 1981, s. 534;
Halil Edhem, Kayseriye Şehri, İstanbul,

[3] Yasemin Demircan (Özırmak),**Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları**, Kayseri, 1992; Şaban Hacıpaşaoğlu, **Her Yönüyle Bünyan**, Ankara, 1993, s. 23.

2.4.Süleyman Bey Türbesi (Öksüz Veya Garip Türbe)

Kayseri-Malatya yolu üzerinde, Pınarbaşı ilçesine bağlı Pazarören Nahiyesi'nin kuzeyindeki Köşker (Köşkerli) Dağı'nın eteğinde ve Melikgazi köyünün 6 km güneybatısında, Koçcağız denilen mevkidedir(Foto: 24). Yapı harap bir halde iken(Foto: 24) yakın geçmişte Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır(Ş Foto: 25-26-27-28-29-30; Şekil: 7-8–9–10–11).

Dörtkenarı da yaklaşık eşit ölçülerde kare bir alana oturan türbe, altta cenazelik ve üstte mescid kısmından oluşmaktadır[1].

Alt kattaki cenazelik ve üst kattaki mescidin giriş kapıları kuzey cephede altlı üstlüdür(Foto: 31). Zemin seviyesindeki mumyalık kısmı, içten çapraz tonozla örtülü kapalı bir mekan halindedir(Foto: 32-33). Buraya geçit veren kuzeydeki kapı, dört iri lento taşının meydana gelmiştir.

Üstteki mescid kısmına, cenazelik kapısı üzerinden, sekiz sıra basamakla çıkılmaktadır. Mescidin basık kemerli giriş kapısı, beyaz ve gri renkteki taşların dönüşümlü olarak örülmesiyle yapılmıştır(Foto: 34). Kemerin üstünde üst kısmında beyaz mermer kitabe yer almaktadır(Foto: 35). Kitabe yukarıdan sivri kemerli bir nişle çerçevelenmiştir Tüm kapı çerçevesi, dıştan birkaç sıra silmeye sınırlandırılmıştır. Kapının hemen önünde küçük bir sahanlık bulunmaktadır.

Mesicidin üst örtüsü içten, köşelerde pandantifler üzerine oturan bir kubbe(Foto: 36), dıştan sekiz yüzlü piramidal bir külah ile kapatılmıştır(Foto: 37). Mescidin cepheleri değişik genişlikte pencerelerle dışa açılmaktadır. Mescit kısmının en önemli özelliği, doğuya üçlü kemer sistemiyle açılan bir balkonun bulunmasıdır(Foto: 38). İçten yüzeysel bir kemerin üç sivri kemere ve ortadan da iki sütunla bölünmesiyle beliren form, dıştan daha derin bir sivri kemer içerisinde üç sivri kemer şeklini almasıyla değişik bir görünüm kazanmıştır. Ortadaki iki sütun, mermer olup başlıklar devşirme malzemedendir. Üçlü kemerden ortadaki daha geniş ve yüksek, yanlardakiler daha küçük ve kısadır(Foto: 39-40). Mescit, güney cepheye de aynı büyüklükte, iki pencereyle açılmaktadır(Foto: 41). Pencereler, hemen mihrabın iki yanında, zemin seviyesinden iri taş lentolu sövelerle, sade biçimde dışarı açılırlar. Pencerelerin arasında kalan mihrab nişi, mescit için ölçülü büyüklükte

[1] Orhan Cezmi Tuncer, **Anadolu Kümbetleri 3 (Beylikler ve Osmanlı Dönemi)**, Ankara, 1992 s.49–52.

olup mukarnas taklidi yapan üç katlı dilimlerle süslü bir kavsaraya sahiptir. Etrafı, birkaç sıralı silmeyle çerçevelenmiştir(Foto: 42).

Batı yüzde yer alan pencerenin içten dışa doğru genişleyen üç silmeden oluşan bir çerçevesi vardır. Pencerenin üzerinde de kitabe boşluğuna benzer kemerli bir boşluk bırakılmıştır.

Türbenin mescid kısmını kuzeydoğu köşesinde üst örtüye çıkışı sağlayan bir merdiven bulunmaktadır. Bu merdiven, yukarıda adeta bir teras gibi düşünülmüş olan külah çevresiyle, yapı üst kenarları arasındaki gezinti yerine götürmektedir. Mescid kısmının üç kemerli balkona benzer çıkntısı ve üstte teras olarak değerlendirilen bu gezinti yeri, her halde manzarayı seyir amacıyla yapılmış olmalıdır.

Çatıya geçişte, düz yüzeylerde genişleyen iki kademeli bir korniş bulunmaktadır[1]. Külaha geçişte de iki kademeli silmelerden meydana gelen çatı kornişi, düzgün, temiz bir kesme taş işçiliği göstermektedir.

Türbenin kuzey girişi üzerinde, Kayseri' ye uzun müddet ellerinde tutan Dulkadirli Halil Beyin oğlu Nasrettin Mehmed'in son yıllarında oğlu Süleyman Bey tarafından 844/1440 tarihinde yaptırıldığını gösteren kitabe bulunmaktadır(Foto: 35). Üst orta kısmı bombeli ve iki satın bombeli kısma yerleştirilmiş kitabede şunlar yazılıdır.

1. Allah
2. Bina-i haza el-imarete
3. el-emir el -kebir el-muazzam seyyid el-selam ve
4. el-müslimin Süleyman bin Dul kadır eazze
5. Allah ensarehu tarih rebiülevvel senete
6. erbaa ve erbain ve semane miete min hicrete (844/1440)

Kitabede verilen H. 844 M. 1440. tarihinden iki yıl sonra, Süleyman Bey'in babası Nasreddin Mehmet ölmüştür, Kendisi de 858/1454 tarihinde ölmüş ve muhtemelen bu türbeye konulmuştur. Her ne kadar kitabede yapıya imaret denilmekte ise de, bunun alt kısmının türbe, üst kısmının de mescid olarak yaptırıldığı anlaşılmaktadır[2].

[1] Oluş Arık, "Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", **Anadolu**, S. XI., Ankara, 1981, s. 75, 90.

[2]Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Kitabelerinden 15. ve 16. Yüzyıllarda Yapıldıkları Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları", **Vakıflar Dergisi**, S. XIII, Ankara, 1981, s.537; Hazma Gündoğdu, **Dulkadirli Beyliği Mimarisi**, Ankara, 1986, s. 62.

2.5.Sancaktar/Emir Halil Türbesi

Eser, Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesine bağlı Melikgazi köyünde, köy dışında eski mezarlık alanında, Melikgazi Türbesinin kuzey doğusunda yer almaktadır(Foto: 43).

Türbe farklı zamanlarda yapılan onarımlar neticesinde asli durumunu kaybetmiştir. Yapının 1964 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarıldığı bilinmektedir. Halihazır durumuyla yapı; dikdörtgen planlı ve kubbe örtülü, taştan yapılmıştır((Foto: 44; Şekil: 12). Türbeye güney cephenin batı ucuna yakın yerde bulunan basık kemerli kapı açıklığı ile girilmektedir(Foto: 45). İçteki dikdörtgen planlı mekan ahşap kirişlerin çapraz olarak yerleştirilmesiyle, kırlangıç örtü şeklinde yapılan uygulama ile sekizgene dönüştürülerek kubbeye geçiş sağlanmıştır(Foto: 46). Kubbenin kapladığı alan dışındaki bölümlerin üzeri düz çatı ile örtülmüştür. Zemini taşla kaplı eserin güney cephesinde bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Ayrıca içeride iki adet ahşap sanduka ve mahiyeti anlaşılamayan mezar taşları bulunmaktadır. Herhangi bir süslemesi bulunmayan eser, plan ve işçilik bakımından sade bir yapıdır.

Türbenin giriş kapısı üzerinde yapı ile ilgisi olmayan, sonradan buraya yerleştirildiği anlaşılan Arapça bir kitabe bulunmaktadır(Foto: 47). Beş satırlık Kitabede;

Fi eyyamı sultanü'l-azam

Gıyas ed-dünya ve'd din Ebu'l Feth

Keyhüsrev bin Keykubad

Kasım emirü'l-mü'minin hazihi'l- imareti

Ömer b. Hasan Engüri fi Sene tis'a selasin sitte-mie yazılıdır.

Anlamı: Keykubad'ın oğlu, büyük sultan, müminlerin emirinin (halifenin) yardımcısı, fethin babası, Gıyaseddin Keyhüsrev'in günlerinde, bu bina, Ankaralı Hasan oğlu Ömer tarafından 639 (1241/42) senesinde yaptırıldı.

Bu kitabede adı geçen yapının Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında inşa edildiği anlaşılmaktadır[1].

Halil Bey (Emir Halil) Türbesi, Alâüddevle Bozkurt Bey'in babası Emir Halil adına yaptırılmıştır[2].

---

[1] Hakkı Önkal, **Anadolu Selçuklu Türbeleri**, Ankara, 1996, s. 347–349.

[2] İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devleti**, Ankara, 1969, s. 172; Dulkadiroğulları beylerinden Halil Beyin hayatı ve ve adına türbe yapılması ile ilgili olarak bkz: Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, Ankara, 1989; M. Halil Yinanç-M. Elibüyük, **Maraş Tahrir Defteri**, C. II, s. 685; Mehmet Çayırdağ,

2.6.Sarıoğlan/Karaözü Şahruh (Şahruh Bey) Köprüsü

Kayseri ili, Sarıoğlan ilçesi, Karaözü Kasabasında, Kızılırmak üzerinde bulunmaktadır. Köprü günümüzde kullanılmaktadır(Foto: 48-49).

Uzunluğu 155 m. en büyük kemer açıklığı 12 m. olan köprü 8 gözlü olarak tasarlanmıştır(Şekil: 13). Köprü kemerleri düzgün kesme taşla örülmüş olup sivri formdadırlar. Kemerlerin kilit taşı dışa taşırılmıştır. Kemer kornişlerinin üzerinde düzgün kesme taştan yapılmış korkuluk yer alır. Büyük kemerden itibaren köprü iki yana eğimlendirilmiştir. Suyun geliş yönünde yani memba tarafında üçgen biçiminde tasarlanmış sel yaranlar, gidiş yönünde yani mansıp tarafında ise çokgen ayaklar görülmektedir(Foto: 50). Suyun güçlü aktığı yerlerde batıdan doğuya doğru üçüncü kemer daha geniş, 1,2,4,5'inci kemerlerin açıklıkları birbirine yakın ve sivri biçimdedirler(Foto: 51). Yapıda kayda değer süsleme yoktur, düzgün kesme taşla yapılmıştı(Foto: 52)r.

Köprüde var olduğu belirtilen arslan ve üzüm kabartması günümüzde yoktur. Ayrıca H.1328-1329/M.1910 yılı onarım kitabeleri de günümüze ulaşamamıştır. Sivas müzesinde bulunduğu ifade edilen, yapıya ait üç satır halinde ve sülüslü bir çerçeve içerisindeki 84 X 67 cm. ölçülerindeki mermer kitabede Şahruh'un oğlu Mehmet Han'ın ismi geçmektedir. İlk yapıdan sonra Mehmed Han tarafından köprünün onarıldığı anlaşılmaktadır[1].

Kitabede:

Bismillahirrahmanirrahim.

Amere haza el_cisr Mehmed Han bin Şahsuvar Bin Alaüddevler

Zülkadiri es-Sasani senete hams ve erbain ve tis'a miete bieydi abdehu Behram, 945/1538 yazılıdır[2].

H.897/M.1492 tarihli bir vakfiyesi vardır. Dolayısıyla 1492 yılında

---

"Kayseri'de Kitabelerinden 15. ve 16. Yüzyıllarda Yapıldıkları Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları", **Vakıflar Dergisi**., S. XIII, Ankara, 1981, s**.;** Mehmet Çayırdağ, "Dulkadiroğullarının Kayseri'deki Eserleri", **Vakıflar Dergisi**, S. XIII, Ankara, 1981, s.537.

[1] Cevdet Çulpan, **Türk Taş Köprüleri**, Ankara, 1975, s. 72. (84 X 67 cm. ölçülerindeki mermer kitabede Şahruh'un oğlu Mehmet Han'ın ismi geçmektedir. İlk yapıdan sonra Mehmed Han tarafından köprünün onarıldığı

[2]Faruk Sümer, "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar", **D.T.C.F. Cumhuriyetin 50. Yılını Anma Kitabı**, Ankara, 1973, s. 341; Hamza Gündoğdu, **Dulkadirli Beyliği Mimarisi**, Ankara, 1986, s. 64-65; İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri**, Ankara, 1969, s.46.

inşa edilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 594 numaralı defterin 206. sayfasında 150 sıra numarasıyla kayıtlı bulunan, Zülkadir soyundan Süleymanoğlu Alaüddevle oğlu Şahruh Bey tarafından 897 yılında yazıldığı belirtilen vakfiyede " Karaözü köyünün tamamı olup bunu bütün hudut ve hukuk ile vakfın yaptırdığı köprünün mesalihine vakfetti" denilmektedir. Ayrıca aynı defterin 207.sayfasında bulunan 151 sıra numaralı H.897 tarihli Şahruh Bey tarafından yazılan bir başka vakfiyede " Livaoğulları mezrası ve Ağçekiışla ile birlikte Karaözü Köyünün tamamı olup buranın cizye vs. hasılatının yarısı buradaki zaviyeye gelip gidenlere geri kalan yarısı da köprünün tamirine tayin" edildiği belirtilmektedir[1]. Dolayısıyla köprü 1492 yılından önce inşa ettirilmiştir. Sivas Müzesinde bulunan kitabelerden köprünün 1538 ve 1750 yıllarında onarılmış olduğu anlaşılmaktadır.

3.GÜNÜMÜZE ULAŞAMAYAN YAPILAR

3.1.Cami ve Mescitler[2]

Pınarbaşı İlçesi Hazran Köyünde; Süleyman Bey Mescidi: Pınarbaşı kazasına bağlı Hazaran Köyü'ndedir. Dulkadıroğlu Süleyman Bey tarafından 1442–1454 yıllarında yaptırılmıştır. Seyyid Selâhaddin adına yaptırıldığı ifade edilen bu camiye oğlu Alâüddevle Bey tarafından da vakıf gelirleri sağlanmıştır[3].

Aşidin Köyünde; Melikgazi Mescidi: Dulkadır hükümdarı Halil Bey'in türbesi ile beraber Melikgazi Türbesi yakınındaki Aşidin Köyü'ndedir.

Kalemin Köyü Mescidi: Alâüddevle vakfiyesinde adı geçmektedir.

Pınarbaşında Şehsuvar Camisi: Pınarbaşı Kazası'nda bulunan bu mescide Gümüşgün köyü arazisi vakfedilmiştir.

Zamantı Kalesi Camisi ve Mescidi: Birçok vakfı bulunmaktadır.

Zamantı Kalesi yanında Süleyman Bey mescidi ve Zaviyesi: Zamantı Kalesi yakınında bulunan bu mescide Savran mezrasının yarısı vakfedilmiştir.

---

[1] Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Kitabelerinden 15. ve 16. Yüzyıllarda Yapıldıkları Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, **Vakıflar Dergisi**, S. XIII, Ankara, 1981, s.542.

[2] .: Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, Ankara, 1989, s. 124-125

[3] Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, Ankara, 1989, s. 124.

Gümüşin Camisi: Pınarbaşı ilçesi, Gümüşin Köyündedir.

Dıraz Köyü Camisi: Pınarbaşı'nda AlâüddevleTarafından yaptırılmıştır.

Melik Arslan Camisi: Muncusun Köyündedir.

3.2.Medreseler[1]

Zamantı Kalesi Medresesi: Alâüddevle tarafından Zamantı Kalesi'ne yaptırılan bu medreseye Büyük Poğasın Köyü vakfedilmiştir.

3.3.Zaviyeler[2]

Melik Gazi Zaviyesi.

Güllüce Viran Köyü Zaviyesi.

Tahtalasun Köyü Zaviyesi.

Gümüşgün Köyü Dede Abdal Zaviyesi.

Tekneli Köyü Süleyman Beg Zaviyesi.

Mancıklar Köyü Alaüddevle Süleyman Beg Zaviyesi.

Hazran Köyünde; Süleyman Bey Zaviyesi.

Pınarbaşında Şehsuvar Bey Zaviyesi

Kalemin Köyü Zaviyesi

Kızancık Köyü, Selahaddin Zaviyesi,

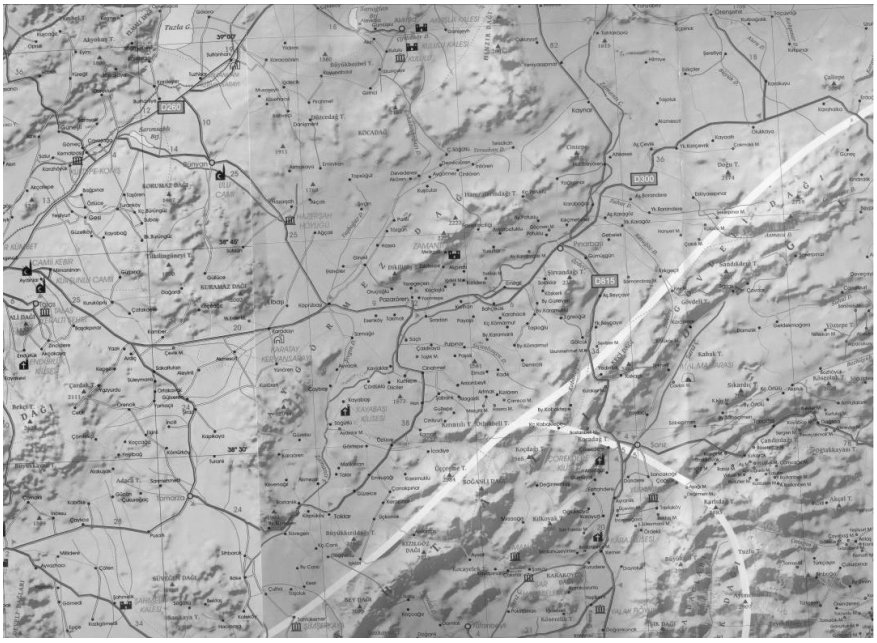
Safhan Köyü Zaviyesi.

Dıraz Köyü Zaviyesi.

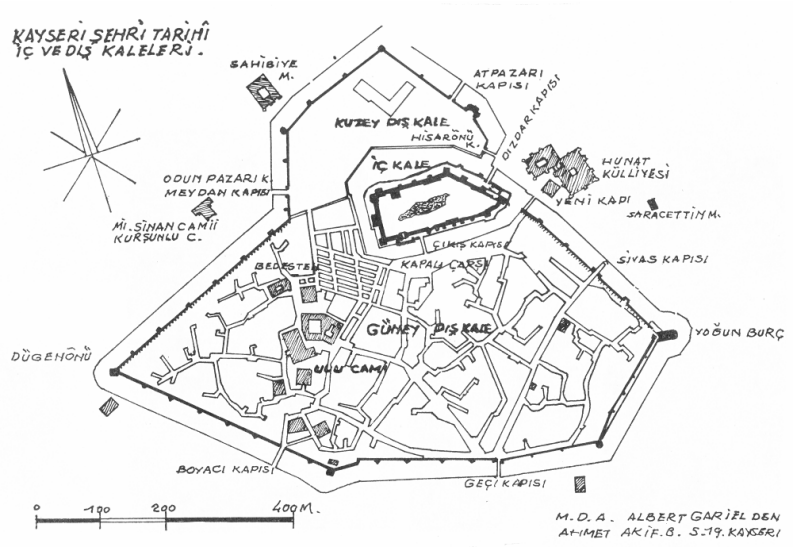
[1] .: Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, Ankara, 1989, s. 130.

[2] Alaüddevle beyin Melikgazi Zaviye ve mescidi ile türbelerin tamiri için bazı arazilerin vakfedildiği ifade edilmektedir. Daha geniş bilgi için bknz.: Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, Ankara, 1989, s. 134.

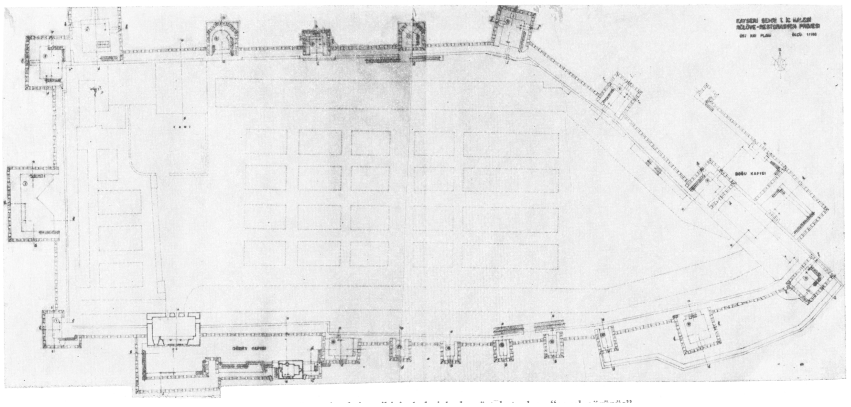
PLANLAR

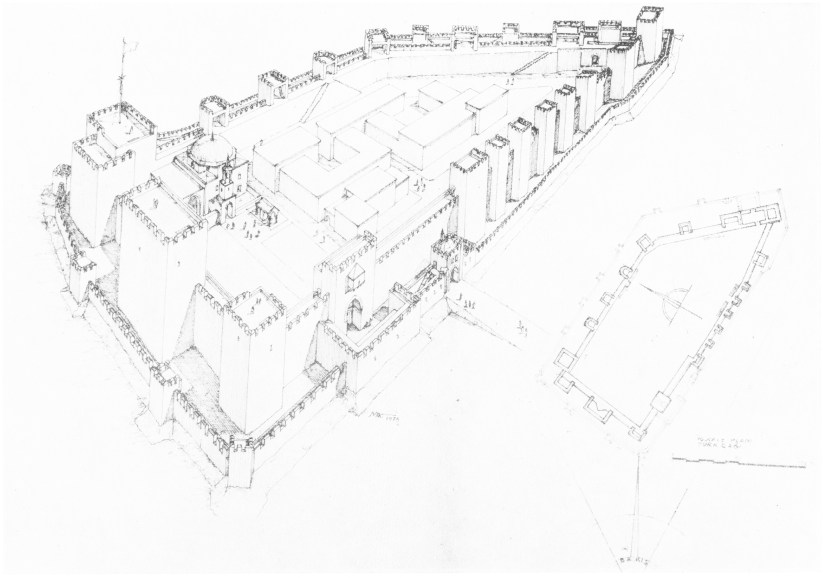
Şekil : 1-Kayseri Fiziki Haritası

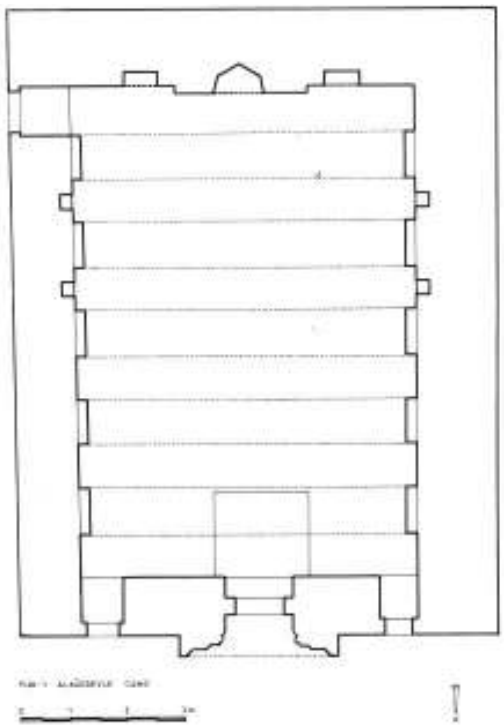
Şekil: 2- Kayseri Kalesi iç ve dış kale planı (M. Akok'tan)

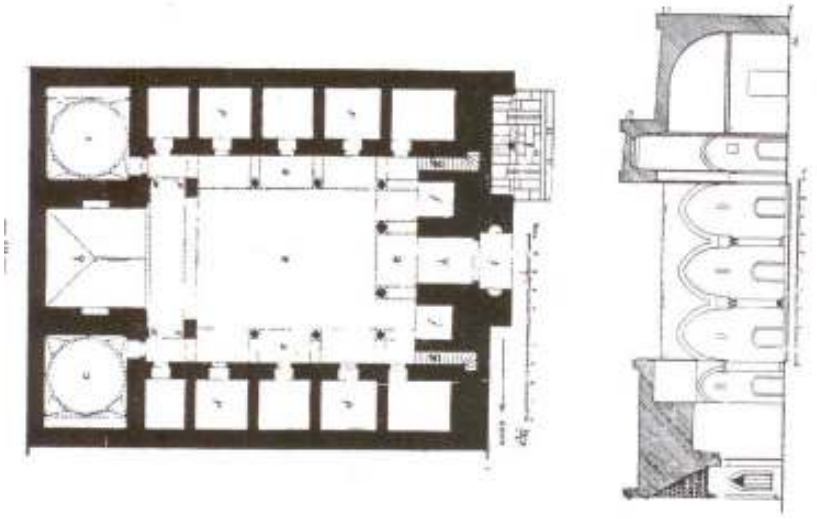
Şekil: 3- Kayseri İç Kale planı(M. Akok'tan)

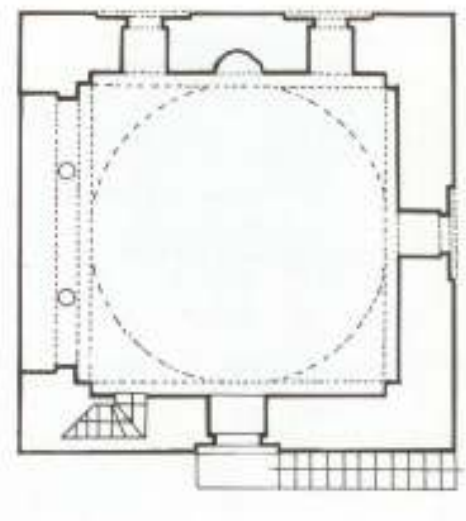
Şekil: 4- Kayseri İç Kale planı(M. Akok'tan)

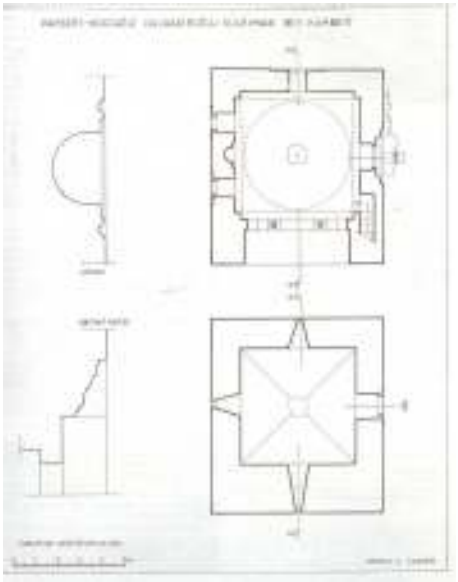
Şekil: 5- Büyük Bürüngüz Alaüddevle Camisi Plan(M. Denktaş'tan)

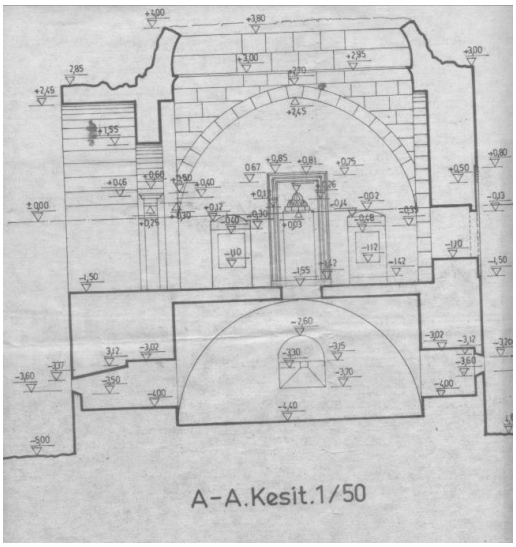
Şekil: 6-Kayseri Hatuniye Medresesi Plan ve Kesit(Hamza Gündoğdu'dan)

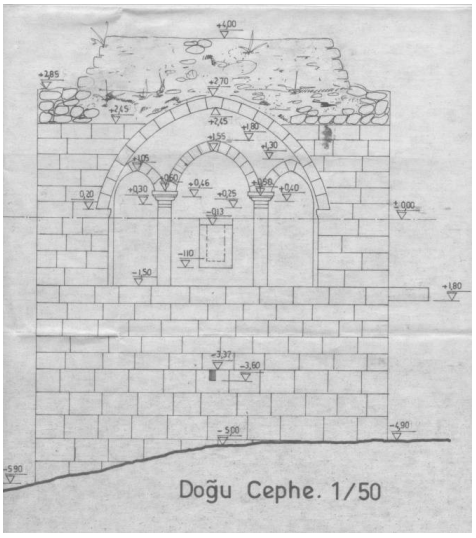
Şekil: 7- Pınarbaşı Koçcağız Süleyman Bey Türbesi Plan (HakkıÖnkal'dan)

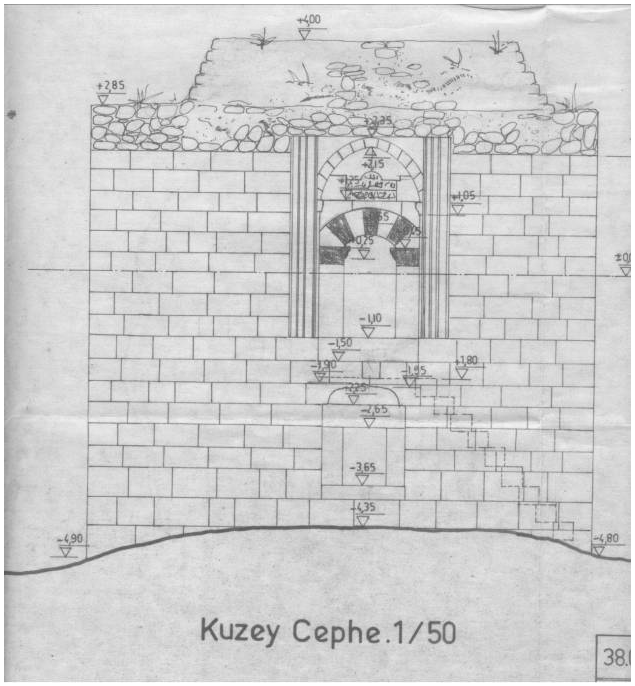
Şekil: 8- Pınarbaşı Koçcağız Süleyman Bey Türbesi Plan(Orhan Cezmi Tuncer'den)

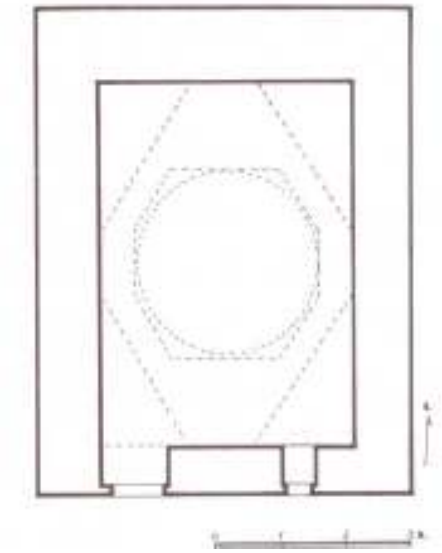
Şekil: 9- Pınarbaşı Koçcağız Süleyman Bey Türbesi Plan(Orhan Cezmi Tuncer'den)

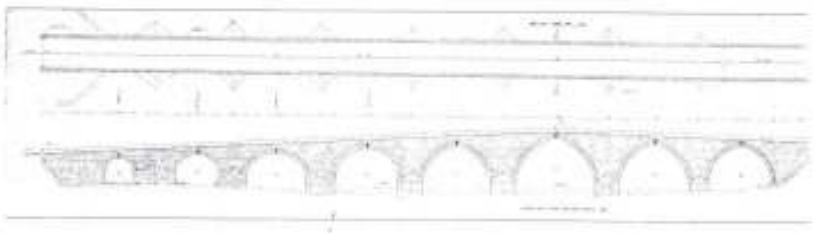
Şekil: 10- Pınarbaşı Koçcağız Süleyman Bey Türbesi Plan(Orhan Cezmi Tuncer'den)

Şekil: 11- Pınarbaşı Koçcağız Süleyman Bey Türbesi Plan(Orhan Cezmi Tuncer'den)

Şekil: 12- Pınarbaşı Sancaktar Türbesi PlanTürbesi Plan(Hakkı Önkal'dan)

Şekil: 13- Sarıoğlan/Karaözü Şahruh (Şahruh Bey) Köprüsü Plan(Hamza Gündoğdu'dan)

FOTOĞRAFLAR

Foto: 1-Kayseri Dış Kalesi Genel Görünüşü

Foto: 2-Kayseri Dış Kalesi Genel Görünüşü

Foto: 3-Kayseri Dış Kalesi Genel Görünüşü

Foto: 4-Kayseri Dış Kalesi Genel Görünüşü

Foto: 5-Kayseri İç Kalesi Genel Görünüşü

Foto: 6-Kayseri İç Kalesi Girişi

Foto: 7-Kayseri İç Kalesi Girişi

Foto: 8-Kayseri İç Kalesi Genel Görünüşü

Foto: 9-Kayseri İç Kalesindeki Dulkadiroğulları döenemine ait kitabe.

Foto: 10-Kayseri İç Kalesi Çarşısı

Foto: 11-Büyük Bürüngüz Alaüddevle Camisi

Foto: 12-Büyük Bürüngüz Alaüddevle Camisi

Foto: 13-Büyük Bürüngüz Alaüddevle Camisi Girişi

Foto: 14-Büyük Bürüngüz Alaüddevle Camisi Taçkapısı

Foto: 15-Büyük Bürüngüz Alaüddevle Camisi Harim

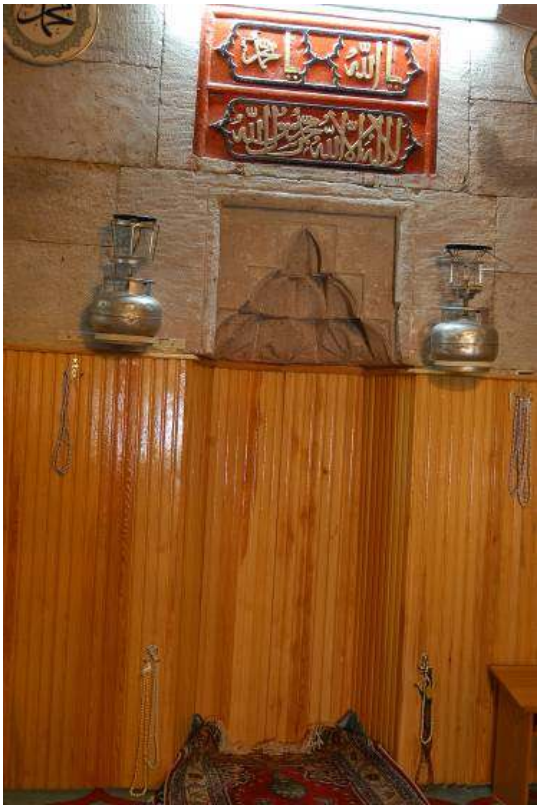

Foto: 16-Büyük Bürüngüz Alaüddevle Camisi

Foto: 17-Büyük Bürüngüz Alaüddevle Camisi Kitabesi

Foto: 18-Kayseri Nasıriyye (Hatuniye) Medresesi Giriş Cephesi

Foto: 19-Kayseri Nasıriyye (Hatuniye) Medresesi Taçkapısı

Foto: 20-Kayseri Nasıriyye (Hatuniye) Medresesi Avlu Revak Düzeni

Foto: 21-Kayseri Nasıriyye (Hatuniye) Medresesi Talebe hücreleri

Foto: 22-Kayseri Nasıriyye (Hatuniye) Medresesi Ana Eyvanı

Foto: 23-Kayseri Nasıriyye (Hatuniye) Medresesi Köşe Hücreleri Üst Örtüsü

Foto: 24-Koçcağız Süleyman Bey Türbesi

Foto: 25-Koçcağız Süleyman Bey Türbesi

Foto: 26-Koçcağız Süleyman Bey Türbesi

Foto: 27-Koçcağız Süleyman Bey Türbesi

Foto: 28-Koçcağız Süleyman Bey Türbesi

Foto: 29-Koçcağız Süleyman Bey Türbesi

Foto: 30-Koçcağız Süleyman Bey Türbesi

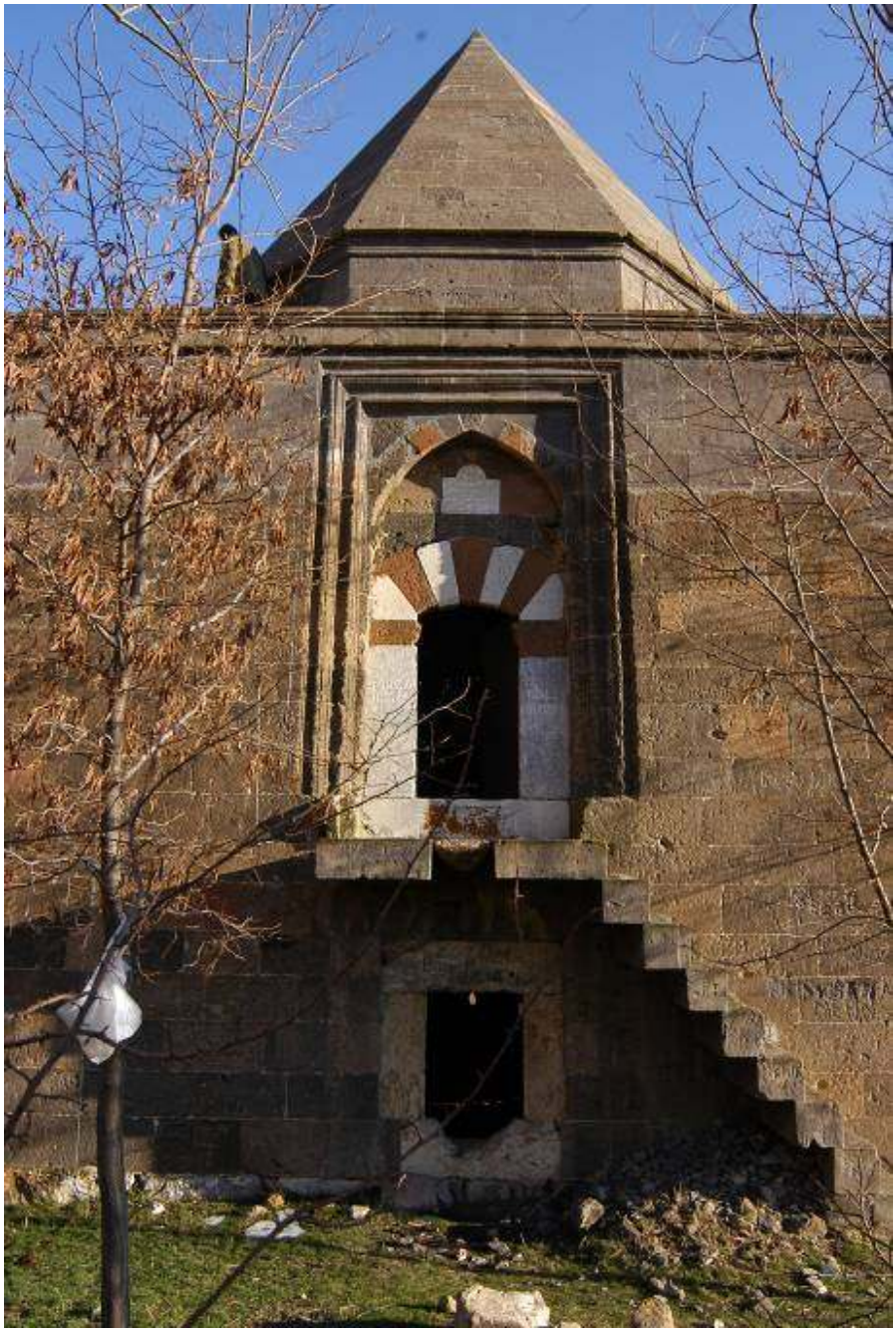

Foto: 31-Koçcağız Süleyman Bey Türbesi kuzey cephesi

Foto: 32-Koçcağız Süleyman Bey Türbesi cenazelik

Foto: 33-Koçcağız Süleyman Bey Türbesi cenazelik

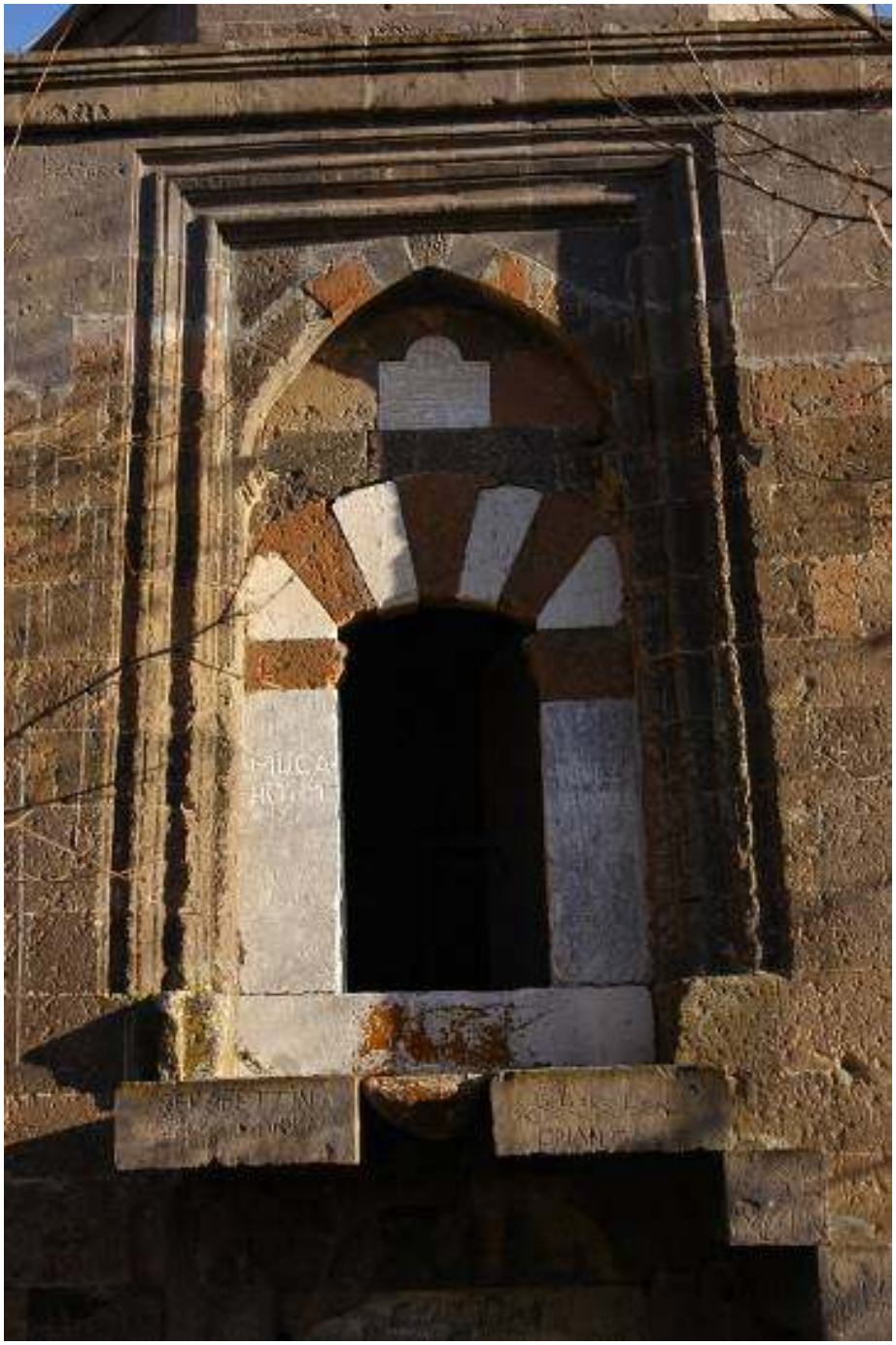

Foto: 34-Koçcağız Süleyman Bey Türbesi Mescit Girişi

Foto: 35-Koçcağız Süleyman Bey Türbesi Kitabesi

Foto: 36-Koçcağız Süleyman Bey Türbesi Kubbesi

Foto: 37-Koçcağız Süleyman Bey Türbesi

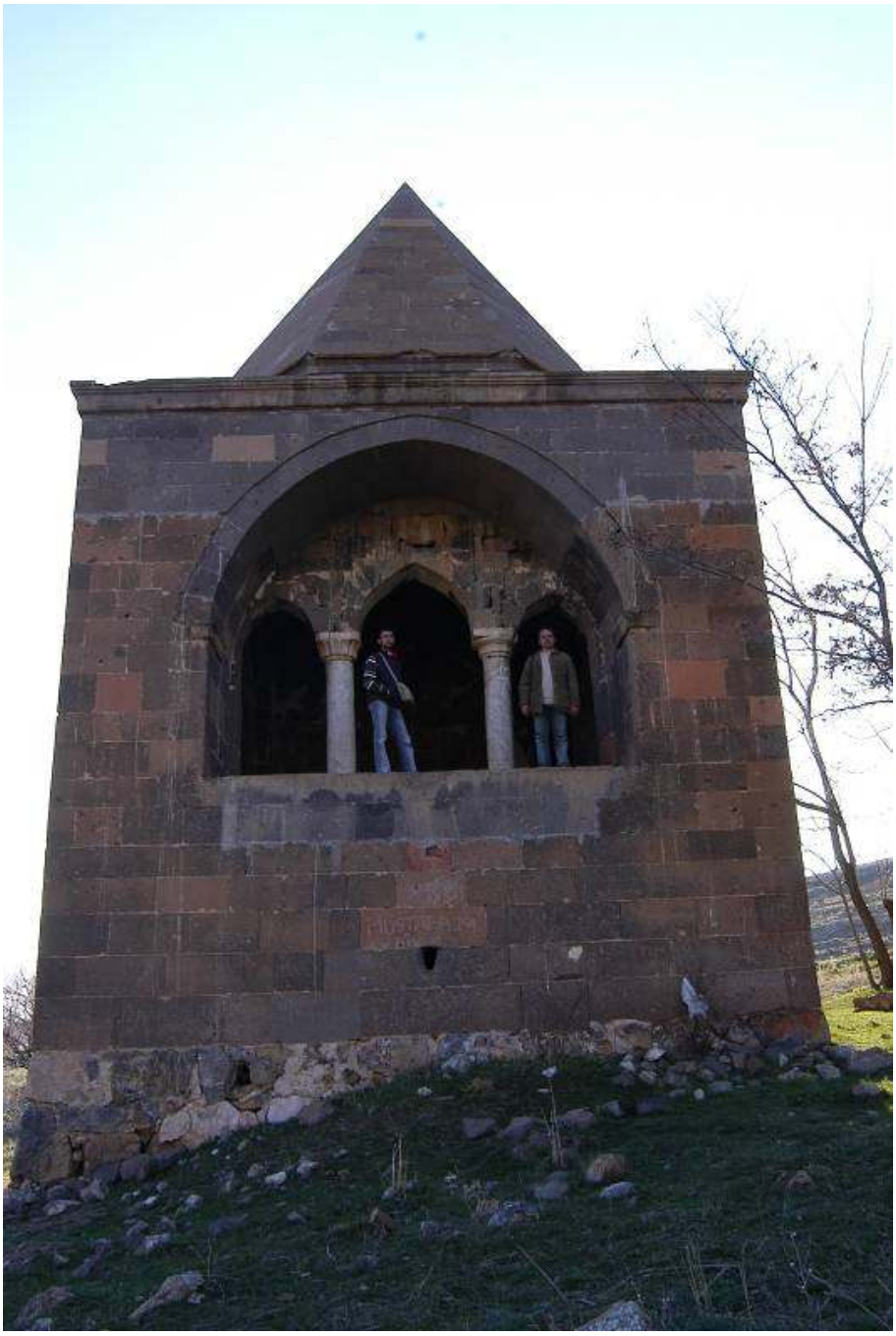

Foto: 38-Koçcağız Süleyman Bey Türbesi

Foto: 39-Koçcağız Süleyman Bey Türbesi

Foto: 40-Koçcağız Süleyman Bey Türbesi

Foto: 41-Koçcağız Süleyman Bey Türbesi

Foto: 42-Koçcağız Süleyman Bey Türbesi

Foto: 43- Pınarbaşı Sancaktar Emir Halil Türbesi

Foto: 44- Pınarbaşı Sancaktar Emir Halil Türbesi

Foto: 45- Pınarbaşı Sancaktar Emir Halil Türbesi

Foto: 46- Pınarbaşı Sancaktar Emir Halil Türbesi

Foto: 47- Pınarbaşı Sancaktar Emir Halil Türbesi

Foto: 48- Sarıoğlan/Karaözü Şahruh (Şahruh Bey) Köprüsü

Foto: 49- Sarıoğlan/Karaözü Şahruh (Şahruh Bey) Köprüsü

Foto: 50- Sarıoğlan/Karaözü Şahruh (Şahruh Bey) Köprüsü

Foto: 51- Sarıoğlan/Karaözü Şahruh (Şahruh Bey) Köprüsü

Foto: 52- Sarıoğlan/Karaözü Şahruh (Şahruh Bey) Köprüsü

MARAŞ'TA BAZI KİTABELİ YAPILAR

Yrd. Doç. Dr. Rahmi TEKİN*

GİRİŞ:

Kitabeler kıymetli eski eser olmaları yanında, aynı zamanda tarihî birer vesika hüviyetindedir. Ayrıca dil, coğrafya ve edebiyat için de önemli bir kaynaktır. Özellikle, tarih sahnesinden çekilmiş birçok kavim ve milletlerin kültür tarihleri hakkında önemli bilgiler veren birer araştırma kaynağıdır.[1] Zira herhangi bir kitabenin ait olduğu yer bir mimârî eser ise, yapım tarihini, mimârını, bazen gelir kaynaklarını oluşturan vakıflarını, eserin kime ithaf edildiğini ve kimin yaptırdığını, yaptıranın aile künyesi[2] hakkında kısa bilgiler bulmak mümkündür. Mezar taşı halindeki kitabeler ise, kabrin kime ait olduğu, doğum ve vefat tarihi, ölüm sebebi ve medfûn olan kişinin kendisine ait bazı kahramanlık sıfatları ve diğer bazı sıfatlarının kaydedildiği görülmektedir.

Bizde kitabe toplama kaydetme adeti, henüz tam olarak yerleşmemiştir. Oysa Avrupa'da XIX. yüzyıldan beri çalışmalar

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta; rahmitekin@mynet.com

[1] Halil Edhem, "Kitâbeler Nasıl Kayd ve Zabt Olunmalıdır", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası (TOEM),* II/10, s. 626.

[2] Bu konuda belki de en çarpıcı örneği Maraş Ulu Camii kitabesinde görmek mümkündür. Camiyi yaptıran Alauddevle Bey babasının adını zikretmesi ve asıllarını sarahaten belirtmiştir. Ayrıca nereden geldiklerini de imâ etmesi kayda değer görülmüştür. Diğer önemli bir kitabe de, Maraş'ta Bey Camii kitabesidir. Burada da camiyi yaptıran es-Seyyid Mustafa'nın Zülkâdir âilesinden olduğu açıkça ifade edilmektedir.

başlamıştır. Ayrıca bu konuda bir hayli neşriyat da yapılmıştır. Tarihî akış içerisinde Türk İslam topraklarında bulunan ve kültür kaynağımızın bir parçası sayılan kitabeler ne acıdır ki halen lâyık olduğu ilgiyi görememektedir. Bunu fırsat bilen birtakım eski eser kaçakçıları, bu güzide eserleri yurt dışına kaçırarak, Avrupa müzelerinde teşhir etmektedir. Günümüz Türkiye sınırları içerisinde bulunan kitabeler ise, ya bilgisizlikten veya kasıtlı tahrip edilerek, geçmişi unutturmak gayesiyle akla gelmeyen ihanetlere maruz kalmıştır.[1]

Türkiye'de eski eser ve kitabelerin korunması ile müzecilik hakkında, modern anlamda ilk defa büyük emek harcayan ve yayınlar yapan Halil Edhem (1861-1938) başka milletlerin eski eserleri muhafaza ve gelecek nesillere aktarılması konusundaki tespiti oldukça önemlidir. Bu işin öncülüğünü yapan Halil Edhem, tarihî eserlerin önemine şöyle dikkat çekmiştir; *Görülüyor ki bütün milletler yek-diğeriyle yarış edercesine memâlik-i İslâmiyenin ve bâ-husûs memâlik-i Osmaniyenin her-gûnâ âbidât-ı İslâmiyesini tetkike şitâbân oluyorlar. Mütemâdiyen diyâr-ı bâèideye meşâk ve mesârıf-ı èazîme ihtiyarıyla mahsûs heyetler gönderiliyor. Veyahut seyahat tarikiyle memleketimizde cevelân eden erbâb-ı ilme geçtikleri mahallerde tesâdüf edecekleri âsâr-ı İslâmiyenin, velev bir duvar parçası veyahut yıkık bir köprü ayağı olsun, bir planını ve bir fotoğrafını ve kitabelerin kopyaları sipariş olunuyor. Avdette bunlar erbâb-ı ihtisas tarafından tetkîk ve tasnîf edilerek yine büyük masraflar ile tabè ve neşr ediliyor,*[2] diyerek, İslam aleminde, özellikle de Osmanlı coğrafyasında bulunan tarihî kalıntılar yabancılar tarafından incelendiği ve bunların Avrupa'da yayınlandığını belirtmektedir.

XX. yüzyıldan itibaren değişen şehircilik anlayışı, yerleşim, geniş yolların açılması ve demir yollarının inşası gibi hayatımıza giren sosyo-ekonomik kurumların alt yapılarının oluşumunda bu güzide tarihi eserlere gereken itina maalesef gösterilememiştir.

Maraş merkezde bulunan Ulu Cami'nin tahmini olarak 1920'li yıllarda etrafının genişletilmesi sırasında, kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla, güney ve batısında bulunan *Nebeviyye İmareti*, *Nebeviyye Medresesi, bir zâviye* ve bunlara ait ev, ahır ve değirmen tamamen

[1] Söz konusu kasıtlı tahribattan en çok nasibini alan mezar kitabeleri olmuştur. Maraş'ta Bayezid Camii ihata duvarının çevrilmesinde bir hayli mezar taşı kullanıldığı, 1996'da mahallenin yaşlı sakinleri ile yaptığım röportajda ifâde edilmiştir. Hatta caddeye bakan ihata duvarında birçok kitabenin yan, ters veya ikiye bölünerek kullanıldığı görülmüştür.
[2] Halil Edhem, "Kitâbeler Nasıl Kayd ve Zabt Olunmalıdır", *(TOEM),* II/10, s. 629.

yıkılmıştır. Söz konusu bu yapılardan günümüze intikal eden hiçbir kalıntı yoktur.

Sosyal bilimler alanında çalışan akademisyenlerin öncelikle görevlerinden biri, en azından Anadolu'da bulunan kültür ve sanat tarihimizin canlı birer belgesi olan kitabeleri sonraki nesillere aktarmaktır.

Kitabelerin doğru bir şekilde tespiti ve bunların kalıcı kayıtlarının yapılması konusuna bazı bilim insanları değinmiştir.[1] Günümüze kadar, en azından Osmanlı coğrafyasında bulunan kitabelerin toplu bir katalogu maalesef yapılamamıştır. Ancak yapılan bazı münferit çalışmalarla birtakım yerlerin kitabeleri yayınlanmıştır.[2]

I.Dulkadir Beyliğine Ait Kitabeler

1.Ulu Cami Kitabesi

Kahramanmaraş'ın merkezinde bulunan Ulu Cami, yörenin diğer tarihî yapıları gibi zaman zaman görmüş olduğu tamirâtlarla aslından uzaklaşmış bir haldedir. Buna rağmen cami minaresi, taç kapı mahalli ve sair yerleri aslî yapısını muhafaza etmektedir.

Tarihî yapılarda kitabeler en önemli bir belge niteliği taşımaktadır. Bu itibarla kitabeler ana kaynak sayılırlar. Ulu Caminin yapılış tarihi ve yaptıran şahsı gösteren önemli bir belge niteliğini taşıyan kitabenin önce Arapçası, daha sonra da kitabenin tercümesi verilecektir.

عمر هذا الجامع المبارك في زمن السلطان الملك الاشرف
قانصو الغوري باشارة الملك العادل العالم سند الامراء و في عوالم عون الامة
نور الدول غوث الملة حسام الدين أمير المؤمنين علاء الدوله
بن سليمان ذوالقادر الساساني واهبا ثوابه لروح ابيه أمير سليمان
بن ذو القادر تغمد الله بغفرانه في سنه سبع و تسعمأية 907

Kitabenin tercümesi: *Bu mübarek Cami, Sultan Melik Eşref Kansu el-Gavri*[3] *zamanında âlim, Senedü'l-ümerâ, Avnü'l-ümme, Nuru'd-devle,*

[1] H. Edhem, *TOEM,* II/10, s. 629: Halim Baki Kunter, "Kitabelerimiz I", *Vakıflar Dergisi,* sy, II, s. 431-455, Ankara 1945.

[2] Bu alanda İstanbul kitabelerini bir arada bulunması bakımından aşağıdaki kitap önemlidir. Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih,* haz. Fahri Ç. Derin, Vâhid Çubuk, İstanbul 1985.

[3] Kansu Gavri 906/1500 tarihinde I.Tumanbay'ın ölümü üzerine 60 yaşında olduğu halde Memlukluların sultanı olmuştur. Bkz. M. Sobernheim, "Kansu*"* md, *İA,* c.VI, s.162.

Gavsu'l-mille, Hüsamü'd-din, Emirü'l-müminin Alauddevle bin Süleyman Zülkadir es-Sasanî tarafından tamir edilmiştir. Sevabını da babası Emir Süleyman bin Zülkadir'in -Allah O'nu mağfiret eylesin- ruhuna bağışlamıştır. Sene 907.

Kitabeden anlaşıldığı üzere Cami, Memluklu sultanı Kansu Gavri zamanında, 907/1501 tarihinde Alauddevle Bey tarafından tamir ettirilmiştir. Burada geçen *ammere* kelimesi hem *inşa etmek* hem de *tamir etmek* anlamına kullanılmaktadır. Caminin daha önce Süleymen Bey tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Nitekim bir tapu tahrir defterinde de caminin Süleymen Bey tarafından yaptırıldığı açıkça kaydedilmiştir.[1] Bu ifadelerden Alaüddevle Bey babasına ait bu camiyi tamir ettirdiği ve vakıf gelirleri tahsis ettiği anlaşılmaktadır.[2]

2.Hatuniye (Şemse Hatun) Camii Kitabesi

Hatuniye Camii, eski adıyla Hatuniye, şimdiki adıyla Kurtuluş Mahallesi'nde bulunmaktadır. Alauddevle Bey tarafından 906/1500 tarihinde veya daha önceki bir tarihte hanımı Şemse-Mâh adına yaptırılmıştır. Görmüş olduğu tamirâtlar nedeniyle aslî yapısını kaybetmiştir.[3]

XVII. yüzyılın ortalarında Maraş'a gelen Evliya Çelebi, Hatuniye Camii'nin kitabesini okuyarak şu şekilde tespit etmiştir; *Ammere hazihi'l-camii'l-mübarek Şemse Mâh Hatun bint-i Rüstem bin Nasırüddin bin Zeynelabidin sene...*[4]

1332/1916 tarihlerinde Hatuniye Camii giriş kapısı yanındaki çeşme üzerinde bulunan dört satırlık kitabenin sadece son iki satırı Arifî tarafından okunmuştur.[5]

---

[1] Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyud-ı Kadîme Arşivi, *Maraş Tahrir Defteri*, s. ?

[2] Refet Yınanç, *Dulkadir Beyliği,* s.119 Ankara 1989; Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VA), *Vakfiye Defter (VAK),* nr. 590; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BA), *Vakfiye Defter VKF*, nr. 9/7; BA. *Cevdet Meârif,* nr. 6411; Muzaffer Erdoğan, "Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri*", Vakıflar Dergisi,* İstanbul 1968, c.VII, s.162.

[3] M. Zafer Bayburtluoğlu, "Kahramanmaraş'ta Bir Gurup Dulkadiroğlu Yapısı"*, Vakıflar Dergisi*, Ankara 1973, sy. X, s.241.

[4] Evliya Çelebi, *Seyhatname,* İstanbul 1935, c.IX, s.347.

[5] Arifî, "Maraş ve Elbistan'da Dulkadiroğulları Hükümeti", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası (TOEM),* c. VII, sy. 38, s. 95, İstanbul 1330.

.....-1

.....-2

3- شمس خاتون بنت الامير الكبير الشهيد السعيد

4- رستم ذو القادري اللهم أيده و اليهما و ايد نصرها

1996 yılında, yukarıda kaydedilen kitabeyi yeniden tespit için gidildiğinde, Arifî'nin bahsettiği şekilde ne çeşme ve ne de kitabe bulunmuştur. Ancak caminin doğusundan avluya giriş kapısının hemen sağ tarafında çerçeve içine alınmış, aslı bir kitabe olan taş görülmüştür. Mahalle sâkinlerinin ifadesinden de anlaşıldığı üzere, bu taşın Arifî'nin söz ettiği kitabe olsa gerek. Arifî'nin bahsettiği çeşme yıkılmış ve kitabe de avlu duvarının sokağa bakan ihata duvarına konmuş olmalıdır. Kitabe olarak bilinen taşın günümüzde hiçbir harfi dahi okunamaz hale gelmiştir.

3.İklime Hatun (Üdürgücü) Mescidi Kitabesi

İklime Hatun (Üdürgücü) Mescidi yanında medfûn İklime Hatun türbesinin kapısı üzerinde bulunan kitabe.[1]

1- عمر هذه المسجد المبارك اقليمه خاتون بنت امير

2- شاهرخ بن علاء الدوله بن ذو القدر غفر هم الله سنه 954

Kitabeye göre mescid, Alauddevle Bey'in oğlu Emir Şahruh'un kızı İklime Hatun tarafından 954/1547 yılında yaptırılmıştır.

4.Şâzi (Şâdi) Bey Camii Kitabesi

Cami, Dumlupınar Mahallesi Mâlik Ejder Caddesi'nde bulunmaktadır. Birçok defa tamirât geçirmiş ve en son 1970'li yıllarda sökülerek tamamen yenilenmiştir. Caminin minaresi aslî yapısını korumaktadır.

Dulkadir Beyliği zamanında yapılan cami, Şâzi Bey adında bir şahıs tarafından yaptırılmıştır. Şâzi Bey, Alauddevle Bey zamanında yaşamış ve Dulkadir Beyliği ordusunda komutanlık yapmıştır. Alauddevle Bey'in 1500 tarihinde II. Bayezid'e yardımcı olmak niyeti ile Modon savaşına

[1] Arifî, "Maraş ve Elbistan'da Dulkadiroğulları Hükümeti", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası (TOEM),* c. VII, sy. 38, s. 96.

gönderdiği komutanlarındandır.[1]

Kitabelerden biri caminin kuzeyinde bulunan minarede, diğer ikisi de caminin içinde olmak üzere üç kitabesi vardır. Caminin içinde bulunan kitabelerin, Osmanlı Devleti zamanında yapılan tamirat kitabeleri olduğu anlaşılmaktadır.

Birinci tamirat kitabesi:

افندم شيخ اسلام انامه
بو عجب خيراتي لطف اتدي صانع
احمدي دير معجمدن تاريخ ايچون
در زيبا معبد و مرغوب بو جامع 1078

İkinci tamirat kitabesi:

سيد علي سيد خوب
ايتدي عمارت خانهء محبوح
معجملرندن دشدي بو تاريخ
بو جامع اولدي مقبول مرغوب 1119

Minarede Bulunan kitabe:

منارهء دلكش أذنه مقام
بيك يوز يكرميده اولدي تمام

Şâzi Bey Camii Minaresi, kitabesinden anlaşıldığına göre, daha sonra yaptırılmıştır. Minarede bulunan iki satırlık kitabede şu ibareler kayıtlıdır: *Minare-i dil-keş ezana makam; Bin yüz yirmi'de oldu tamam.* Buna göre minarenin yapılış tarihi 1120/1708'dir. Evliya Çelebi bu eseri, Maraş'ın önemli camileri arasında göstermektedir.[2]

5.Boğazkesen Camii

Aslî yapısını muhafaza ederek günümüze kadar gelen camilerden biridir. İki derenin kesiştiği bir noktada bulunması dolayısıyla Boğazkesen adı ile tanınmıştır. Bulunduğu mahalleye de onun adı verilmiş, ancak daha sonra bu mahalleye Ekmekçi Mahallesi denilmiştir.

[1] Vâmık Şükrü, *Târih-i Evkâf-ı Ümem,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Bölümü, c.III, s.758.
[2] Evliya Çelebi, *Seyhatname*, c.IX, s.347.

Cami, Dulkadir Beyliği'ne ait Maraş'da bulunan mimarî eserlerin güzel örneklerinden biridir. Alauddevle Bey'in Ekmekçi başısı Ali Ağa tarafından yaptırılmış ve adına vakıf kurulmuştur.[1] Ancak vakfiyesi tespit edilememiştir. 1247/1831 tarihli bir kayda göre cami, hem Ekmekçi Camii, hem de Ali Mescidi adı ile bilinmekteydi. Bu tarihte caminin vakfının da faal olduğu anlaşılmaktadır.[2]

Caminin ikisi iç kısmında mihrabın üstünde, biri minarenin yerden tahminen 5-6 metre yukarısında bulunan üç tamir kitabesi bulunmaktadır. Bu kitabelerden mihrabın Şâkir adında bir zat tarafından süslendiğini tarihi gösteren 1113/1701 yılına ait kitabe en eski olanıdır.

Birinci kitabe:

عامري بو جامعك احمد محمد
ياردم ايتدي آنلره هم رب عزت
شاكرييا پنجره محرابه زينت
اولدي تاريخ جامع جنت امثال سنه 113و[3]

İkinci Kitabe:

ايدوب سعي سيد علي امام
بولوب حسن تجديد محراب منبر
ديدم هاشما بنده تاريخني
كوزل خوب محراب الله اكبر سنه 1211

Üçüncü Kitabe:

جد و سعي ايدوب امام سيد علي
ياپدي خير و طاش ديكدي آشكار

[1] *Maraş Şeriye Sicilleri,* nr .233, s. 23.
[2] Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *Şahsiyet Kayıt Defteri,* nr.167, sıra nr. 2360.
[3] Kitabenin orta kısmında **سنه** belirtilerek 113 **و** yazılmıştır. Yani birler hanesi yerine **و** getirilmiştir. Bunun ne anlama geldiği tespit edilememiştir. Bununla beraber, **و** birle on arasında bir sayı ifade etmektedir. Yani bu haliyle on yıllık bir tarih bilinmeyebilir. Bir diğer husus ise, genelde Osmanlı belgelerinde binli haneli basamakları yazmama bir usul haline gelmiştir. Bu usul söz konusu kitabede de uygulanmış olabilir. Eğer durum böyle olursa, o zaman kitabenin tarihi, 1113 olur. O zamanda bir önceki tarihle 17 veya 26 yıllık bir fark gösterir. Ancak bazı araştırıcılar tarafından belirtilen **و** harfi 5 olarak algılanmıştır. Mehmet Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Kahramanmaraş 46,* Ankara 2007, c. I, s. 106.

هاشم محزون تاريخين ديدي
بو عمود شرعدر ذيبا منار سنه 1213

Yukarıda kaydedilen ilk iki kitabede mihrap ve minberin yapımı veya yenilenmesi için yazılan kitabelerdir. Birinci kitabenin üçüncü satırında, kitabe olarak yazılan dörtlüğün şâiri Şâkir'in ismi zikredilmektedir. Ayrıca, aynı satırda mihrabın tam üstünde dikdörtgen şeklindeki küçük bir pencerenin açılmasından söz edilmektedir. Bu küçük pencereden mihrap seccadesi üzerine gün ışığı düşmektedir. Ancak kitabede mihrabın cennet misali süslendiği ifade ediliyor ise de, günümüzde bu süslemeden her hangi bir iz kalmamıştır.

Caminin ikinci kitabesi 1211/1796 tarihini gösterirken, üçüncü kitabe 1213/1798 tarihini taşımaktadır. Bu kitabelerin gösterdiği tamir tarihleri öncesinde Maraş'a gelen Evliya Çelebi Boğazkesen Camii'ni şehrin önemli camileri arasında göstermektedir.[1]

Yukarıda ifade edildiği üzere camiin vakfiyesini tespit edemedik. Ancak 1293/1876 tarihli bir mahkeme ilamındaki kayıtlardan Boğazkesen Cami vakıfları hakkında bir fikir edinmek mümkün olmaktadır. Buna göre:

1.Cığcığı Mahallesi'nde 634 zira'[2] arsa üzerinde önceden yaptırılmış bir bardakçı dükkanı,

2.1293/1876 tarihi itibariyle, Arasta adı ile bilinen üç kapılı zahire pazarının binası, vakfın gelir getiren müsakkafâtı arasında sayılmaktadır. Yukarıda tarihi verilen i'lama göre, vakıfların geliri camiin imamına ve vakıf mütevellisine meşruttu. Aynı tarihte imamet ve mütevellilik görevini Dersiâmm Seyyid Mehmed Lütfullah Efendi yapmaktaydı. Bu görev Mahkeme ilamı ile tescil edilmişti.[3] 1247/1831 tarihinde ise, Seyyid Lütfullah ve Seyyid Mustafa'nın cami vakfının mütevelliliğini yaptıkları anlaşılmaktadır.[4]

[1] Evliya Çelebi, *Seyhatname,* c.IX, s.347.
[2] Bir zira' = 75 veya 90 santimdir.
[3] *Maraş Şeriye Sicilleri,* nr. 233, s.23, 24. Bazı yaşlı zatların verdikleri bilgilere göre, Arasta adı ile bilinen zahire pazarının yeri şimdiki Kıbrıs Meydanı'ndan Arasa Camii'nin güneybatısına doğru uzanan bir alanı içine aldığı ifade edilmektedir.
[4] Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *Şahsiyet Kayıt Defteri,* nr.167, sıra nr. 2360.

II.Osmanlı Dönemi Kitabeleri

1.Nakib (Hacı) Camii

Elimizdeki verilere göre, Maraş'ın Etmekçi Mahallesi'nde bulunan Nakib Camii, XVI. yüzyılın sonlarında yaptırılmıştır. Cami, geçirdiği tamiratlar nedeniyle aslî yapısını kaybetmiştir. Cami 1949'da yeniden inşâ edilerek bu günkü halini almıştır. Yarısı yıkılmış bir vaziyette caminin güney köşesinde bulunan eski minaresi, harabe bir vaziyettedir. Yapılış tarihi hakkında da her hangi bir kayıt yoktur. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Nakib Caminin üç kitabesi vardır. Bunlardan sadece birinde caminin yapılış tarihi kayıtlıdır. Kitabesindeki bilgilerle vakfiyesindeki bilgiler birbirini tutmaktadır.

İnşâ kitabesi, Nakib Camii mahzeninde iki parçaya bölünmüş dikdörtgen bir mermer parçasından ibarettir.

İki satırdan ibaret olan inşâ kitabesi şöyledir:

الله عظيم الشان جل شانه حضرتلرينك رضاء شريفي ايچون سورهء فاتحه اوقيوب ثوابين بو جامع شريفك بانيلري السيد احمد

و السيد محمد رحمهما الله تعالي روحلرينه هبه ايدر ايسه الله تعالي حضرتلري كنديلركده عاقبتن خير ايليوب ستارهء مغفوره ايليه آمين سنه 1110

Allah Azimu'ş-şân celle şanuhu hazretlerinin rıza-i şerifi içün sure-i Fatiha okuyub bu Cami-i şerifin bânileri es-Seyyid Ahmed ve es-Seyyid Mehmed rahimehumâllah teala ruhlarına hibe eder ise Allah Teala hazretleri kendilerini de akıbetin hayr eyleyüb settare-i mağfure eyleye amin sene H.1110/ M.1698.

Nakibu'l-Eşraf Kaymakamı es-Seyyid Mehmed Efendi'nin tüm vakıflarını ihtiva eden Cami vakfiyesinin tarihi, kitabenin tarihinden on dört yıl sonradır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde, vakfiyenin 1160/1747 tarihli bir sureti bulunmaktadır.[1] Bu surete göre, es-Seyyid Mehmed Efendi'nin vakıf mütevellisi olarak tayin ettiği oğlu es-Seyyid Ömer Çelebi ile kâdı ve şahitler huzurunda vakfettiği yarı ailevî vakıftır.

[1] Vakfiyenin girişinden ve şekil olarak yapısından anlaşıldığı kadarıyla, Mehmed Efendi'nin âlim ve ilmî kudretini gayet iyi bir şekilde kullandığı görülmektedir. Klasik bir vakfiye tipi olup, başta hamdele, salvele, vakıf yapmaya işaret eden bazı ayet ve hadislerden sonra, insanın fani olduğundan bahsedilmekte ve vakıf yapmanın önemi anlatıldıktan sonra yapılan hayrî vakıflar anlatılmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *Vakfiye Defterleri,* nr.738, s.182.

Nakib Camii birinci tamirat kitabesi kuzey giriş kapısının üst tarafında bulunmaktadır. Kitabenin zemini altın sarısı, yazılar ise, siyah yağlı boya ile boyanmıştır. Yazıların boyama işlemi oldukça hatalı yapılmıştır.

حضرت احمد افندیمز وفاتنه قریب / ایدی رب جامع وصیت کملر
خوب عجیب
ایزقرندشن محمد ساداد دین / اول وصیت اوزره یاپدی بلکه اول ؟
صاحب خیرات اولان احمد محمدلر اولب / اوقیانلر فاتحه اوله لر
خیره مصیب
اوله وب آثار مقبوله خادی وذ الکرم / جنت ایچره احمد مختاره اقرب
نصیب
مقبولدر (؟) اول مبارك جامعه تاریخ ایچون / جاني دلجو و دللآرا جامع مفتي نقیب

Caminin mahzeninde muhafaza edilen ve dikdörtgen bir tahta parçası üzerinde bulunan kitabenin, bir tamirat kitabesi olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu tahta kitabe 1235 / 1819 tarihini taşımaktadır.

باري رضاسي ایچون سورب غیرت سنمدي
تعمیرنه هر کس پسند ایدوب بکندي
تاریخ خوان صائب مسلسل ابن باني
تجدید ایدن السید حاجي ممش افندي سنه 1235

Nakîb Camii'nde güneybatı köşesinde bulunan minarede bir kitabe daha bulunmaktadır. Ancak kitabe yazısının bozukluğu ve fazlaca yıpranmış olması nedeniyle tam olarak okunamamıştır.[1]

2.Şeyh Camii

Şeyh Camii, eski adıyla Şeyh, şimdiki adıyla da Turan Mahallesi'ndedir. Aynı mahalle sakinlerinden Şeyh Hüseyin Dede tarafından yaptırılmıştır. Şeyh Caminin hakkında elde edebildiğimiz ilk

[1] Söz konusu kitabe Mehmet Özkarcı tarafından bazı kelimeler çözülmüş ancak tam olarak okunamamıştır. Mehmet Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Kahramanmaraş 46,* Ankara 2007, c. I, s. 220.

belge 1092/1681 tarihli olduğuna göre,[1] söz konusu cami bu tarihten önce yapılmış olsa gerektir. Fakat yapıldığı tarih kesin olarak bilinmemektedir.

1092/1681'de, Şeyh Camii hâtibi Hamza'nın vefatı üzerine boşalan hitabet ciheti, bir akçe yevmiye ile Mustafa Halife'ye tevcih edilmiştir. Camiin imam-hatipliğinin 1115/1703 tarihinden 1140/1727 tarihine kadar es-Seyyid Ali'nin uhdesinde olduğunu görüyoruz.[2] Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla es-Seyyid Ali'nin vefatı üzerine yerine kardeşi geçmiştir. Bu zatın da 1208/1794 tarihinde vefatı üzerine imamlık ve hâtiblik cihetleri oğlu Mehmet Tahir Halife'ye tevcih edilmiştir.[3]

Minare kaidesinde bulunan kitabenin tamirat kitabesi olduğu anlaşılmaktadır.

امام ايله جماعت طاش ديكدي
اولوب وضع مناره ايله موقت
دعا ايدوب ديدي تاريخ هاشم
شرف اولدي مناره الله اكبر

3.İsa Divânlı Camii

İsa Divanlı Caminin aynı adla anılan mahallede bulunmaktadır. Halk arasında buraya Uyuz Pınarı da denmektedir. Cami, 1550'li yıllarda yapıldığı tahmin edilmektedir. Caminin banisi Osman Çelebi bin İsa Divan olarak görülmektedir. 1563 tarihli Maraş Tahrir Defteri'nde adı geçen ve halen aynı adla anılan Divanlı Mahallesi, ismini bu camiden almıştır.[4] Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda Maraş'ın tarihi eserleri hakkında bilgi verirken, İsa Divanlı Camii'nden de bahsetmektedir.[5] Caminin, Maraş'ın Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmesinden sonra yapılan ilk camilerinden olduğu tahmin edilmektedir. Bânisi olan Osman Çelebi, onu yaptırmakla kalmayıp, ona gelir sağlayacak vakıflar yapmıştır.

Söz konusu caminin vakfiyesi tespit edilememiştir. Ancak camiye gelir sağlayan vakıf akarlarla ilgili mahkemeye intikal eden davalar dolayısıyla bu vakıfları arşiv belgelerinden kısmen tespit edebilmekteyiz.

---

[1] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *İbnülemin Evkaf,* nr, 771.
[2] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Cevdet Evkaf,* nr. 25518, 3068. Adı geçen es-Seyyid Ali Efendi'nin imam ve hâtipliğe ataması ise hatt-ı hümayun ile olmuştur.
[3] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Cevdet Evkaf,* nr. 351.
[4] Refet Yinanç, Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri,* c.I, s.27; Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *İbnülemin Evkaf,* nr. 6296.
[5] Evliya Çelebi, *Seyahatname,* c.IX, s. 347.

Tespitlerimize göre, vakıflarından en önemli olanı, 1134/1722 tarihinde İsa Divanlı Camii'nin doğusunda bulunan iki tarafı yol ve bir tarafı Şeyh Adil Mezarlığı ile çevrili olan sebzeliktir. Bu sebzelik 1134/1722 senesinden beri İsa Divanlı Camii'nin vakfı olduğu halde, vâkıfın şartlarına rağmen, sebzelik seferlere katılanlara ve Maraş vâlilerine tahsis edilmişti. Bu durum Maraş Kadısı el-Mevla Mehmed tarafından sadarete arz edilmiş, söz konusu sebzeliğin İsa Divanlı Camii'ne ait olduğu Defter-i Hakanî kayıtlarından çıkartıldığı belirtilerek, böylece mevcut haksızlık giderilmiştir.[1]

1996 ilkbaharında camide yapmış olduğum incelemede, minare kitabesi hariç, diğer kitabeler caminin 1961 yılında yapılan yenileme çalışmaları sırasında yer değiştirdiği anlaşılmaktadır. Hatta mahalle sâkini yaşlıların ifadelerine göre, çeşme yanında bulunan kitabenin, caminin dış duvarının giriş kapısının üstünde olduğunu belirtmektedirler.

Caminin içinde mihrabın hemen üstündeki kitabe ile minarenin kitabesi aynıdır. Böylece İsa Divanlı Camii'nin bir inşâ ve iki de tamir kitabesi mevcuttur.

Mihrabın üstünde bulunan inşâ kitabesi:

عمر اذه المسجد المبارك في ايام دولت السلطان سليمان ابن السلطان سليم خان زع نصره

الحاج عثمان ابن الحاج عيسي الديوان غفر الله لهما و احسن اليهما في تاريخ بني ستة و سبعين و تسعماء

İsa Divanlı Camii birinci tamirat kitabesi:[2]

عامري بو جامعك دده افندي بيل همان / جد اعلاسينك ايدي بناسي چون بي كمان

روشن اولسون مرقدي چون شمع غفران ايله هم / روح پاكي مونس اولسون حوري ايله في الجنان

شاكريبا چون دعايه ديديلر نام شان / تارخيله تعمير اولوب جامع عيسي ديوان / سنه 1135

İsa Divanlı Camii ikinci tamirat kitabesi:

[1] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *İbnülemin Evkaf,* nr. 6296.

[2] İsa Divanlı Camii tamir kitabeleri birtakım düzeltmeler M. Özkarcı'nın çalışmasından yapılmıştır. Ancak, İkinci tamir kitabesinin son satırı, *ve vâlideyhimâ fî ziyyi'l-cenne ...* şeklinde yanlış olarak alındığı kanaatindeyiz. Mehmet Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Kahramanmaraş 46,* c. I, s. 192-193.

عامري بو جامعك الحاج دده محمد افندي
معماري بو جامعك عنتابي استا محمد غفر الله لهما
تاريخي سنه 1138 ... (؟) ... في ذي الحجه

4.**Sâlihiye Camii**

Bayezidoğullarından Hacı Abdullah Bey'in dört oğlundan biri olan Salih Bey, eski adıyla Hoca Durdu, şimdiki adıyla Dumlupınar Mahallesi adı ile bilinen mahallede, kendi adına bir cami yaptırmıştır.[1] Söz konusu caminin giderleri, Abdullah Bey'in vakıflarından karşılanmıştır.[2] Bazı arşiv belgelerinde, *Salihiye Camii* adı ile meşhur olan camiin asıl adının *Abdullah Bey bin Bayezid Camii* olduğu belirtilmektedir.[3] Adı ne olursa olsun camiyi Salih Bey'in yaptırdığı kesindir. Ancak, Salih Bey'in Cami'yi babasına ithaf etmiş olması veya cami harcamalarının Abdullah Bey Vakfından yapılması hasebiyle böyle denilmiş olması da muhtemeldir.

Belediye Pasajının alt tarafında bulunan Cami'in giriş kapısının üst tarafındaki kitabeden anlaşıldığı kadarıyla 1329/1911 tarihinde önemli bir tamirat geçirmiştir. Fakat geçtiğimiz yıllarda cami tamamen yenilenmiş, yalnızca eski camiyi hatırlatan bir kitabesi kalmıştır. 1329/1911 tarihine ait olan kitabe şöyledir:

يبرع 1330 يفيرش عماج هيحلاص
حمد لله ايتديلر اينشا عبادت خانه يي
بر مزين دلكشا دنسه سزادر شاننه
كورميه بانيلري روز جزاده هيچ عزاب
رحمت اولسون آنلره تا جد بجد اولادينه
سال بين اوچيوز يكرمي طقوزنده باشلانوب
ايلدي مولا موفق جامعك ايتمامنه

5.Restebâiye (Küçük Çavuşlu) Camii

Restebâiye Medresesi ve Camii eski adı ile Restebâiye yeni adıyla Fevzi Çakmak Mahallesi'nde bulunmaktadır. Medrese ve camiin kim tarafından ve ne zaman yapıldığını tespit edilememiştir. Ancak Medrese

[1] Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası,* İstanbul 1338, s.58.
[2] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Cevdet Evkaf,* nr. 27983.
[3] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Cevdet Evkaf,* nr. 27983, 5126.

ve camiin bir vakfının olduğu belgelerden anlaşılmaktadır.

1257/1841 tarihli bir i'lamda, Restebâiye Camii ve Medresesi vakıfının Evkâf-ı Hümayun Nezâreti'ne ilhak edildiğini anlıyoruz. Aynı belgede Restebâiye Camii imamı Mehmed Esad ve yerine tayin edilen Osman Efendi'nin bir biri ardınca vefat etmelerinden sonra, yerlerine Seyyid Mehmed Sabit ve Seyyid Yusuf bu göreve layık görülerek sadrazam buyruldusu ile tayin edilmişlerdir.[1] Cami'in harap bir halde olduğu kaydedilmiş olan 1323/1905 tarihli bir belgede ise, hâtibi Mehmed Efendi'nin vefatından sonra Camiin, sahipsiz kaldığı, ancak 1323/1905 tarihinde ismi kaydedilmeyen bir hayır sahibi tarafından tamir ettirilerek yeniden faaliyete geçirildiği ve buraya imtihan ile bir imam tayin edildiği kayıtlıdır.[2]

Cümle kapısının üst tarafına yerleştirilen kitabe beş beyitten ibarettir.

بارك الله حضرت عثمان آغاي محترم / ياپدي بر جامع كه كويا بيت معمور ايلدي
خالص اموالني خرج ايلدي اول جامعه / نار عقبادن وجودن غايت دور ايلدي
شول قدر سعي بليغ جد و اقدام ايلدي / طرز نو ياپدي عجب هم سعي مشكور ايلدي
هر طرفدن جمعه و خمس صلوة ايچون كلن / ديدلر كم جامع زيباي پور نور ايلدي
... ... چقدي ديدي تاريخن / ياپدي جامع چونكه بيت الله معمور ايلدي سنه 1113

a.Küçük Çavuşlu Camii Çeşmesi

Küçük Çavuşlu Camii Çeşmesi, Restebâiye Camii güneyinde cadde üzerinde bulunmaktadır. Çeşmenin üzerinde yumuşak taş üzerine işlenmiş bir kitabe bulunmaktadır. Kitabe; بسم الله عرم شمتصرفلرندي
پاشانك اسريدر سنه 121؟ بلاغ

Söz konusu kitabe 1996 yılının ilkbaharında kaydedilmiştir. Gayet yıpranmış bir halde bulunan kitabeyi 1997 yılının Temmuz ayında tekrar kontrol etmeye gittiğimde, kitabenin bir kısmının tamamen kazınıp yok olduğu tespit edilmiştir. Her ne kadar senenin birler hanesi olmasa dahi, çeşmenin Hicri, bin iki yüz onlu yıllara ait olduğu açıktır.

[1] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Cevdet Mearif,* nr.329.

[2] Cami'in tamirine ilişkin Maraş Şeriye Sicillerinde bulunan bir kaydı önemli gördüğümüzden aynen buraya almak istiyoruz... *Nüfus-ı kesireyi şâmil bulunan ahali-i mahalle eyyam-ı şitada eda-i Cuma ve i'deyn için mahalle-i ba'idedeki cevami-i şerifeye gitmekte ihtiyarân zahmet çekmekte oldukları... Maraş Şeriye Sicilleri,* nr. 234, s.216.

6.Bâyezidli Camii

Bayezid oğullarından Hacı Abdullah Bey, 1027/1618 tarihinde meşhur Bâyezidli Camii'ni yaptırmıştır.[1] Hacı Abdullah Bey vakfiyesinde umumi olarak vakıflarından bahsetmekte olup, Cami için hususi bir tahsisat yaptığından bahsetmemiştir. Ancak Pınarbaşı Köyünde bulunan değirmenin kendi hissesine düşen 1/3'ini iki cüz okumak şartıyla Bâyezidli Camii imamına tahsis etmiştir. Bunların yanında bir medrese ve bir de mektep yaptırdığı belirtilmektedir.[2]

Bâyezidli Camii günümüze gelinceye kadar bir çok defa tamirât geçirmiş, son olarak da 1960-1965 tarihlerinde tamamen yıktırılarak yeniden yaptırılmıştır. Tamiratları gösteren iki kitabe halen camide mevcuttur. Kitabeler giriş kapısının üstünde biri sağ tarafta, diğeri de sol tarafta bulunmaktadır.

Camide bulunan en erken tarihli kitabe minaredeki kitabedir. Kitabe caminin kuzey doğusunda bulunan minarenin kuzey cephesinde yer almaktadır. Kitabeden anlaşıldığına göre, minare caminin inşasından sonra 1220/1805 tarihinde, yine Bâyezid ailesinden Kalender Paşa tarafından yaptırılmıştır.

چون قلندر پاشا باني بو مناره تمادي / كورممش مثل و نظيرن سير ايدن بحرو بري
پك مناسپ بو مقامه صلاتن ... (؟) / كل ادا ايله مؤذن يا هو الله اكبري سنه 1220

Giriş kapısının sağ üst tarafında bulunan kitabeden camiin 1247/1831 senesinde Süleyman Paşa tarafından yapılan tamiratı göstermektedir. Kitabe şöyledir:

محمد نور ايكي جهانك سرور هم سلطاني
شفاعتكدن محروم ايلمه بانيء خيرات سليماني سنه 1247

[1] *Maraş Şeriye sicilleri,* nr. 235, s.10; B. Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, s. 58.

[2] Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *Vakfiye Defterleri,* nr. 591, s. 21, 22; Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *Vakfiye Defterleri,* nr. 600, s.229. Vakfiyede belirtilen gelir kaynakları, şartları ve sâir bilgiler yukarıda verildiğinden burada ayrıca o konuya girilmedi. Şeriyye Sicillerinde de Bayezidli Camii ile ilgili hükün ve i'lamlarda, camiyi yaptıran ve cami vakfı hakkında bilgiler bulmak mümkündür. 1314/1897 ve 1323/1905 tarihli Şeriyye Sicillerinde Camiin bânisinin el-Hac Abdullah Bey olduğu ifade edilmiştir. 1321/2904 tarihli diğer bir Şeriyye Sicilinde, *Bayezid-zâde el-Hac Abdullah Bey ve Kalender Paşanın bina ve ihya etmiş oldukları Bayezid camii...* demekle, Hacı Abdullah Bey'in Camiyi yaptırması yanında, Kalender Paşanın da sonradan tamir ve saire yaptırdığı anlaşılmaktadır. *Maraş Şeriye sicilleri,* nr. 234, s.119; *Maraş Şeriye sicilleri,* nr. 233, s.498; *Maraş Şeriye sicilleri,* nr. 230, s.46.

Giriş kapısının sol üst tarafında bulunan kitabe ise, 1247 tarihli kitabeden on yıl sonra yazılmış ve burada Kenan Paşa[1] tarafından camiin tamamen yenilendiği açıkça ifade edilmiştir. Kitabe şöyledir:

تبشير ايدوب بانيسنه / تاريخ ويردم دلفريز
بو معبدك تجديد ايدن / كنعان پاشاي نسيب سنه 1257

[1] Kenan Paşa Bayezidli ailesinden Süleyman Paşanın oğludur. Kendisi on iki yaşındayken, babasının vefatı üzerine hanedanın devlete olan sadakatına binaen kendisine Maraş Eyaleti tevcih edilmiştir. Kenan Paşa daha sonra valilikten ayrılarak İstanbul'a gitmiş. Bir müddet sonra Sadaret Mektubi Kalemine memur olmuştur. Daha sonra Şurâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi azalığına tayin edilmiştir. 1293/1876'da İstanbul'da vefat etmiştir. B. Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası,* s.149, 150.

DULKADİROĞLULLARIDAN, BEKDİK BOYU DOKUMALARI VE BİR ÖRNEK

Dr. Nuran SAY*

Özet

Anadan kıza öğretilerek günümüze gelen dokumalarımız, kültürümüzün temel taşlarından birini teşkil etmektedir. Kadın atalarımızdan bekdik kadınlarınında özenle ürettikleri dokumalar, kültür tarihimiz içindeki haklı yerlerini alarak devamlılıklarını sağlamak üzere biz araştırmacı tasarımcılara emanat kılınmıştır. Barınakları olan çadır ve onun içinde bulundurdukları, kilim, cicim, zili, vb. kullanım malzemelerini, doğada bulunan biçimler yanısıra renklerle bezemişlerdir. Özenle düzenlenen bu örnekler bizlerin mimarisi, duvar resmi, niteliği taşıdığı gibi geçmişten günümüze gelen birlikte yaşama biçimimizi gözler önüne seren çok özel ürünlerdir. Bekdik dokumaları bizi bize anlatan sanat eserleridir. Bu nedenle bir örenek ile detaylandıracağmız dokumalar, tanıtılmayı her alanda hak etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dokuma,Kilim Bezeme, Bektik

From Dulkadirogulları, Woven Of The Bekdik Tribe, One Example

Bendik weavings, an art that passes by teaching from mother to daughter, constitutes one of the corner stones of our culture. Produced

* Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e-mail: nuransay@gazi.edu.tr

diligently by our female ancestors of the Bendik tribe, provide historical continuity and take its just place in our cultural history when consigned to research designers.

The Bekdik people bedeck the tends that they use as shelter and the domestic materials like kilim, cicim, zili etc. with the existing forms and colors of the nature.

Those soigne samples reproduce characteristics of our architecture and representative art and are unique artifacts that bring into sharp relief how we lived together through history.

Bendik weavings, such as the sample that I presented in a detailed manner, are a work of art that narrates who we really are and deserves to be introduced in every area.

Keyword: Woven, Kilim ornaments, Bektik.

GİRİŞ:

Doğunumdan ölümüne dokumayla yaşam süren Türk toplulukları keçe çadırını baranık yapmıştır. Barınak içini; halı, kilim, zili, sumak, cicim gibi kirkitli dokumalarla döşemişlerdir. Tasarımlarında kullanılan, bezemelerle; doğada bulunan her türlü zararlıya karşı korunma amaçlı üretilmeleri yanı sıra, ait oldukları boyların kimliklerini, temsil eden bir görevide üstlenmişlerdir.Günümüze uyarlandığında, Çadır=Mimari yi Kilim-Halı= Duvar resmini, yere serildiğinde mozaik. Zili ve sumak= dolap ve kiler, mobilyayı, cicim taşınma esnasında eşyaların üzerine örtülerek nakliye amaçlı üretilmişlerdir. Görülmektedirki Tür insanı sanat eserlerini yaşam alanlarının her bölümünde neredeyse aldıkları nefeste bile kullanmışlardır. Türk insanın yaşam biçimi sanattır. Var oldukları günden bu yana, anadan kıza öğretilerek bozulmadan inancını da bu yolla taşımıştır. Sanat şaheserlerimiz olan bu ürünler, kültür tarihimizdir. Şanslıdır insanlar onrı korumuştur. Şanssızdır. Doğa karşısında dayanıksızdır. Oysa; yerleşik düzen kültürlerini temsil eden taş, beton, vs. yapılar inşa edildikleri yerde yenilenerek kalıcı hale dönüştürülür. Kültürlerin bulundukları topraklarda yaşadıkları kalıcı eserlerle ispatlanırken, malzemesi çürümeye müsait Türk barınakları yerleşik düzenle birlikte yok olmak zorunda bırakılmışlardır. Kimlik arayışı ve yaşanılan toprakların tespiti noktasında dokumalarımız daha da büyük önem kazanmaktadır.

Türklere ait birçok boy mevcuttur (Sümer 1980 ; Gündüz, 1997). Her boyun kendi ait Halı, Kilim, cicim, zili, sumak tasar özellikleri

bulunmaktadır. Buna rağmen bu konu yeterli derecede araştırlmamaktadır. Alan araştırmaları yeterli değildir. Birbirini tekrar eden bir sürü yazı, kitap olmasına rağmen gerçek değerler hakkında bilgi son derece kısıtlıdır. Kirkitli dokumalar kimlikli ürünlerdir. Hak ettikleri değere bağlı bırakılmalıdır. Bazı araştırmacılar Dokumayı buldukları ilin ismiyle bilim dünyasına kazandırmaya çalışmaktadırlar. Bu durum sakıncalıdır. Ürünler üretene ait olmalıdır. Geleneğin devamı, bozulmaması buna bağlıdır. Kurslarla öğretilen dokuma geleneksel olduğu anlamına gelmez bu durumada ayrıca dikkat edilmelidir. Her bir boyun kendine ait bir işareti yani "im"i bulunmaktadır. Dokumalar üzerinde bulunan hiçbir bezeme düzenlemesi tesadüf değildir. Her bir bezeme ve düzenlemenin; çıktığı toplumu anlatma gerekliliği inançlarında bulunmaktadır. Buna rağmen bazı araştırmacılar, dokumaların üzerindeki bezemelere "motif", göbeklere "madalyon", kenar sularına "bordür" diyerek onları gerçek isimlerinden uzaklaştırmaktadırlar. Doğru isimler dokuyucunun verdiği isimlerdir. Dokumalar Türk üretimleridir. Türkce isimlerle anlatılmalıdır.

Biz araştırmacılar her bir boya ait dokumayı gerçek sahiplerinden aldığımız bilgiler ışığında doğru fotoğraflayıp doğru kataloglayıp Türkçe olarak gelecek nesillere aktarma görevini koşulsuz yerine getirmek zorunda olmalıyız.

Yukarıda anlatmaya çalıştığımız nedenlerle araştırdığımız Bektik dokumalarından bir örnek sunarak dokumaların önemini görsel olarakda anlatmayı amaçlamaktadır.

TÜRKMEN ADI VE BEKDİKLER

Türkmen adının, Karluklar tarafından kullanılma ihtimali olduğu öne sürülmüştür (Kafesoğlu 1958:131; Sümer 1980: 29). Türkmenler ile Karlukların yaşam tarzları birbirine benzesede, Türkmen kelimesinin zaman içinde konar- göçerlik ile eş anlamlı olarak kullanıldığına da ayrıca, dikkat çekilmektedir (Gündüz 1997: 17). Öte yandan gerek tarihi kayıtlar gerekse konu üzerinde çalışan araştırmacılar, Türkmen adının Oğuzlara verildiği konusunda hem fikirdirler. Etimolojik olarak incelendiğinde "Men, man" ekleriylerinin isimleri kuvetlendirdiği görülür. " İyi Türk, halis Türk" gibi anlamlar ifade edebileceği görüşü buna bağlanır (Atalay 1941:351; Kafesoğlu 1958:131; Bahadır Han 1996:246).

Türkmenler; Selçuklu Devleti'nin kurulması ile birlikte batıya doğru göçe başlamıştır. Malazgirt savaşından sonra Anadolu'ya

doldurularak, konar - göçer hayatı geniş ölçüde devam ettirmeleri sağlanmıştır. Bununla birlikte, yerleşik hayata geçen, tarım veya ticaretle meşgul olanların " Türk" diye isimlendirildiği de gözlemlenmiştir (Sümer 1980:135; Gündüz 1997: 26).

Danişmendli Türkmenlerinden olan Bektikler, H.1100 (M. 1689) tarihinde 37 hane olarak görülmektedir[1], (Yalman 1977: 224; Korkmaz 1973: 21; Türkay 1979: 235; Hallaçoğlu 1988: 75). Kayıtlardan anlaşıldığına göre Bekdik aşiretinin bir bölümü Aksaray civarında yerleşik hayata geçmeye başlamıştır[2] Öte yandan, daha önceleri Maraş kazasına iskan olunan Bekdiklerin bir bölümü, eşkıya baskınları veya mali sıkıntılar gibi sebepler ile iskan bölgelerini terk ederek Aksaray taraflarına geldikleri tesbit edilmektedir. Kara Bekdik Türkmeni diye anılan bu topluluk vergilerini Maraştaki Mektubiye Medrese'sinin vakfına vermekteydi.[3]

Sanatsal açıdan incelemeye aldığımız Bektiklerin dokuma üzerine çok zengin ürünler verdiği dikkatimizi çekmiştir. Bu yazımızda anlatacağımız, Cicim tekniği ile dokunan ürünümüz, taşınma sırasında kullanılan, uzuktan bakıldığı zaman bile hangi boya ait eşyanın taşınıyor olduğunu yani, kimliğini belli eden özel bir parçadır. Niğde-Bor ilçesine bağlı Kızılca Bekdik yerleşimli belediyeli köylerinden birinde bulunmuştur. (Galanti 1951: 70:) Bknz.(Harita No: 1).

BEKTİK CİCİMİ TANIM

Anlatmaya çalıştığımız gerekçelerin doğruluğunu sunmak üzere seçtiğimiz Niğde'nin Bor ilçesine bağlı, Kızılca, beldesinde yaşayan Bekdik'lere ait olan ürünümüz, (Fotoğraf No:1) anadan kıza öğretildiğinden hiç bozulmadan geleneğe uygun olarak dokunmuştur. 60 yıllık bir yenileme süresine sahiptir. Yapıldığı Tezgâh, ıstardır (Yörede "ip ağacı" denilmektedir). Kullanılan elyaf atkı ve çözgü de yündür. İplik bükümü soldan sağa doğrudur. Renklendirmenin bir kısmı maalesef doğal boyalarla yapılmamıştır. Renkler: Turuncu, lacivert, bordo, yeşil, beyaz, siyah, tarçın dır.

Sunmaya çalıştığımız dokumamız çözgü, atkı ve bezemeyi oluşturan üç iplik sistemine sahip cicim tekniğiyle dokunmuştur. Günümüzde yöre halkı bu ürünü "perde" olarak isimlendirmektedir.

[1] MAD, 7574 s.40, 76, 89, 90.
[2] MAD 7574 s.89,90 " Cemaat-ı Bekdik Sakinanı der-Live-i Aksaray"
[3] MAD *16077 s.63 (Tarih H.1125)*

Kullanım alanı taşımacılık olsa da inceleme tahinde kullanıldığı yer; yüklük örtme, camide yer yaygısıdır. Çözgü sayısı 1 cm:6, atkı sayısı 1cm:5'tir. Bezemeler üçer çözgü etrafında dönerek oluşturulmuştur.

Yüzey; Turuncu 42- Lacivert 39- Kırmızı 37- Yeşil 40 Toplam: 1.58 cm enlerinde dört ayrı şak (parça) halinde dokunarak birbirine dikilmiştir. Her bir parça üzerine bezemeler yan yana sıralanarak, çok yoğun yerleştirilmişlerdir. Kızılca'da bu yanışlara; kıvrım, beş diye, kapaklı çapraz, tarak, darak, çapraz kaynak, sığır sidiği, çarpma, göz denilmektedir (Fotoğraf Detay No:1-17).

Su bezemeler genel olarak dokumanın çerçevesini saran değerlerdir. Ancak bu örneğimizde, fonksiyonu dışında kullanılması dikkat çekicidir (Su Bezeme No: 1-6). Şaklar üzerinde bantlar halinde düzensiz yerleştirilmişlerdir. Toplam da 1.58 cm. ene sahip olan Dokumanın boyu 3.00 cm. Saçak Uzunluğu: Başlangıç Saçak: 9 Bitiş Saçak: 9 cm.dir. 12 çözgü bir araya getirilerek düğümlenmiştir (yörede saçak ismi PANÇAK dır).

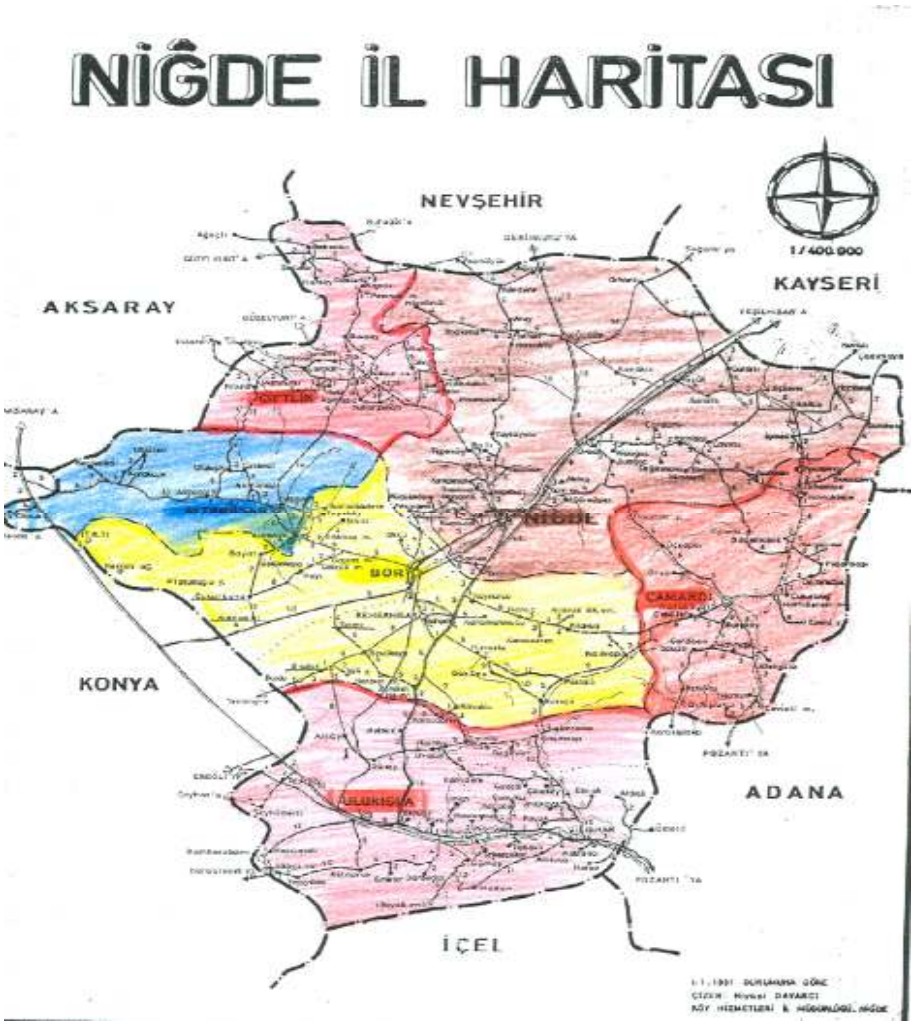
Boy kenarlık eni sağlı sollu 8 (4 - 4) cm. (Su Bezeme No: 6) En kenarlık eni sağlı sollu 8 (4 - 4) (Su Bezeme No: 5) dir. Geçki(süpürgelik) bitiş, 4 cm. Eriş (süpürgelik) başlangıç: 4 cm. Dir.

Kızılca da bulduğumuz örneğimizin, Alayuntlu (Say 1999: 565) Berendi, (Fotoğraf No: 2), Çayan (Fotoğraf No: 4) cicimleriyle karşılaştırdığımızda düzenleme, bezeme ve renk bakımından benzerlik göstermediği görülür.

SONUÇ:

Sonuç olarak yukarıda Bekdik cicimi başlığıyla anlattığımız örneğimiz, 4 şaklı 1.58 X 3.00 cm. boyutlarındadır. Çözgü ve atkı iplikleri yündür. Renkleri Turuncu, lacivert, bordo, yeşil, beyaz, siyah, tarçın dır. Dokumanın 1 cm. de bulunan çözgü sayısı 6, atkı sayısı 5 dir. Üzerinde taşımış olduğu bezemeler, kadın atalarımızca özgünlüğünü ispatlarcasına özenle seçilerek yan yana sıralı tekrarlarla, yoğun olarak kullanılmışlartır. Alayuntlu, Berendi, Çayan cicimleriyle karşılaştırdığımızda farklılığı daha da netlik kazanır. Çünki; her boyun kendi yaşam biçimini anlatan bezeme ve tasarım anlayışları başkadır. Bu yaygılar, taşınma sırasında eşyaların üzerine örtülür. Uzaktan bakıldığında, göç eden topluluğun hangi boy olduğu cicim ler sayesinde bilinir. Her bir tasar, Türk boylarının kimliklerini temsil etmektedir. Önemini bir kez daha vurgulamak üzere yukarıda yazmış olduğumuz cümleyi tekrar etmekte fayda vardır. Araştırmacılar her bir boya ait

dokumayı gerçek sahiplerinden aldığımız bilgiler ışığında doğru fotoğraflayıp doğru kataloglayıp Türkçe olarak gelecek nesillere aktarma görevini koşulsuz yerine getirmek durumunda olmalıdır. Çünki toplumlar kültürleriyle varlık gösterirler.

Harita No:1

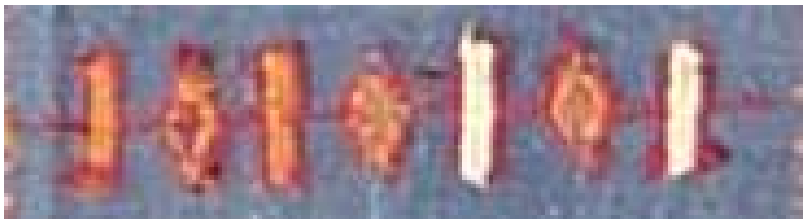
Fotoğraf No:1, Nuran SAY

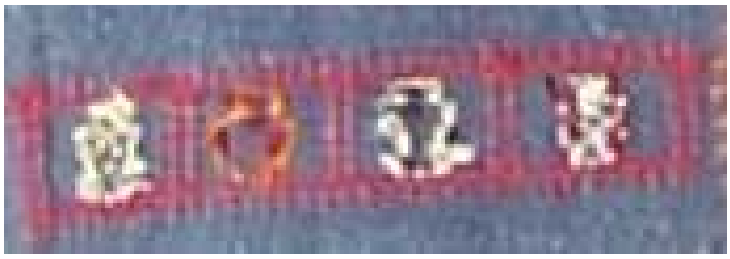
Fotoğraf No:2, Nuran SAY

Fotoğraf No:3, Nuran SAY

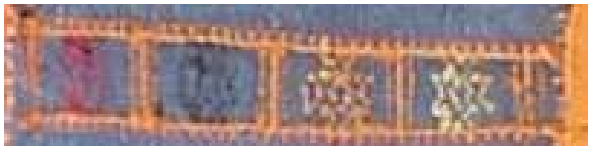
Su Bezeme No:1

Su Bezeme No:2

Su Bezeme No:3

Su Bezeme No:4

Su Bezeme No:5

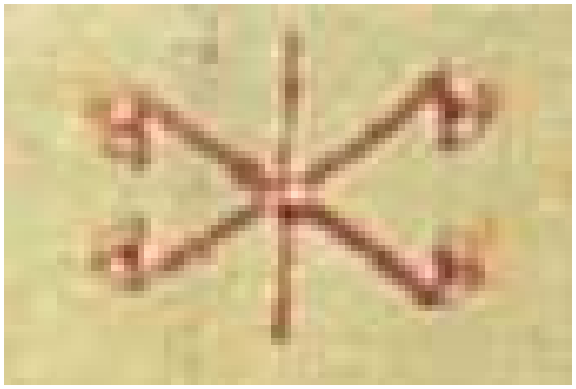
Su Bezeme No:6

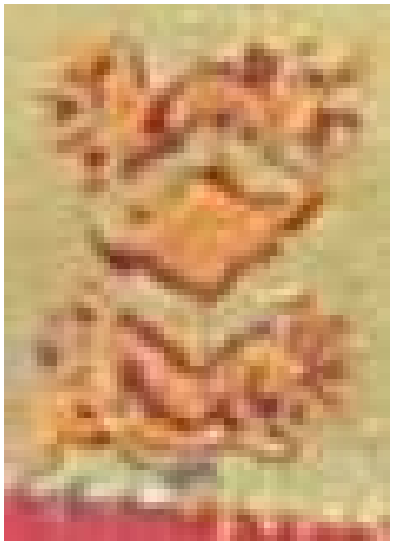
Bezeme No:1

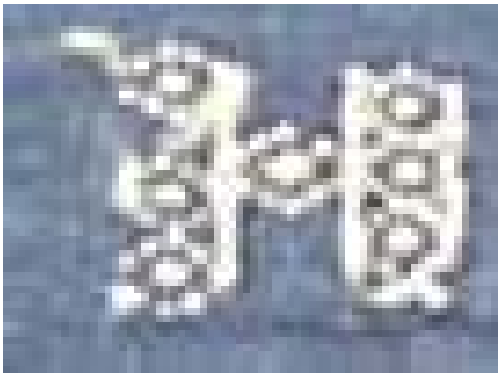
Bezeme No:2

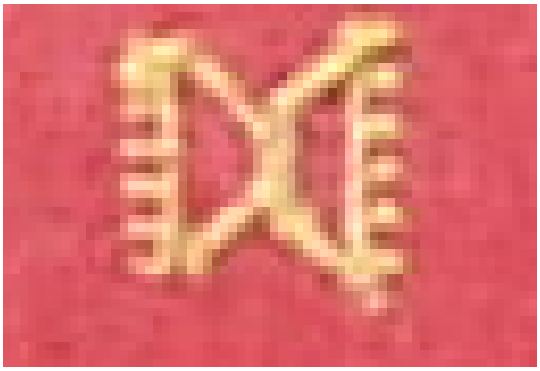
Bezeme No:3

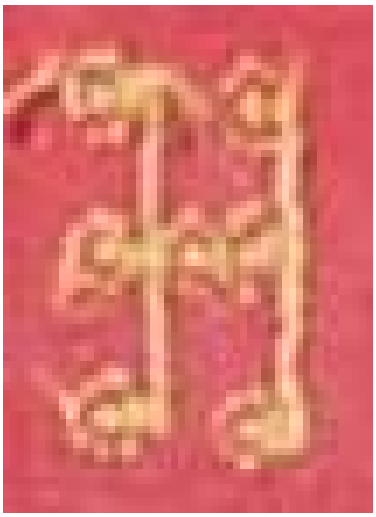
Bezeme No:4

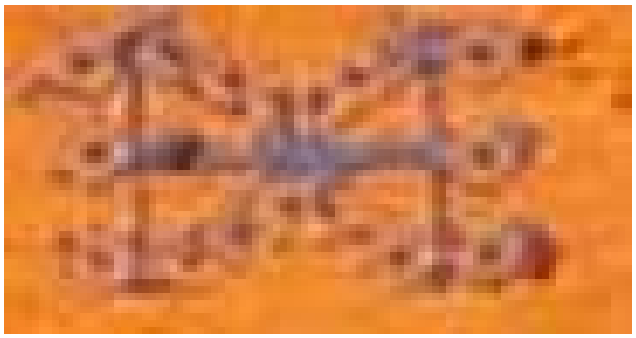
Bezeme No:5

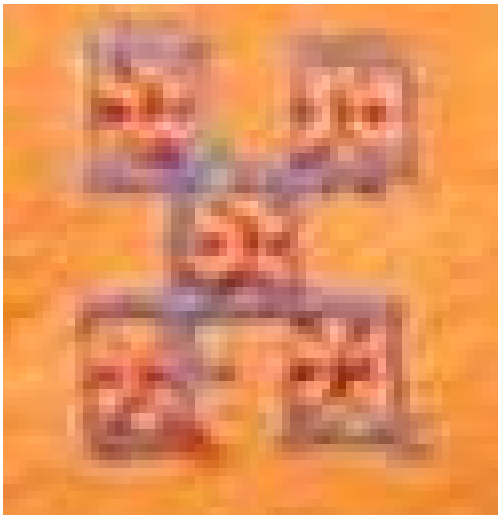
Bezeme No:6

Bezeme No:7

Bezeme No:8

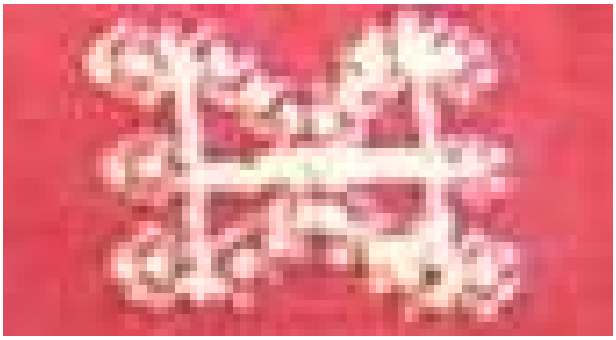
Bezeme No:9

Bezeme No:10

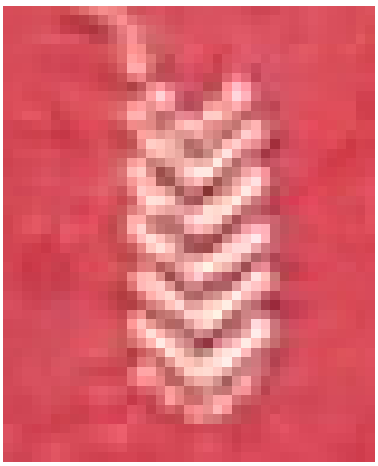
Bezeme No:11

Bezeme No:12

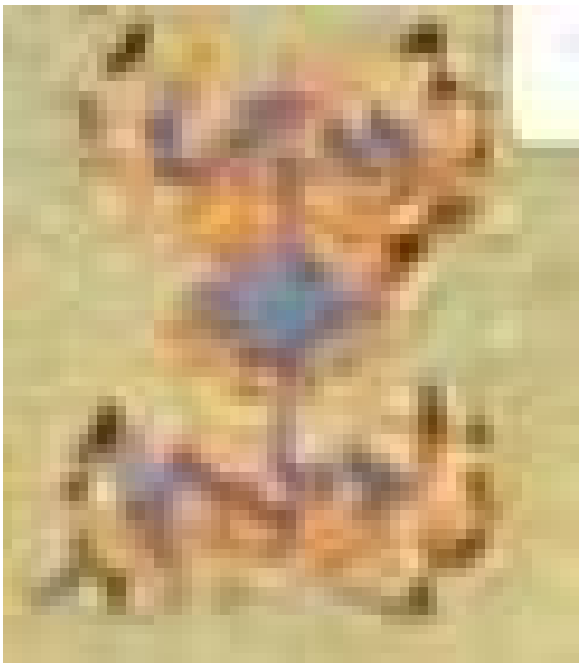
Bezeme No:13

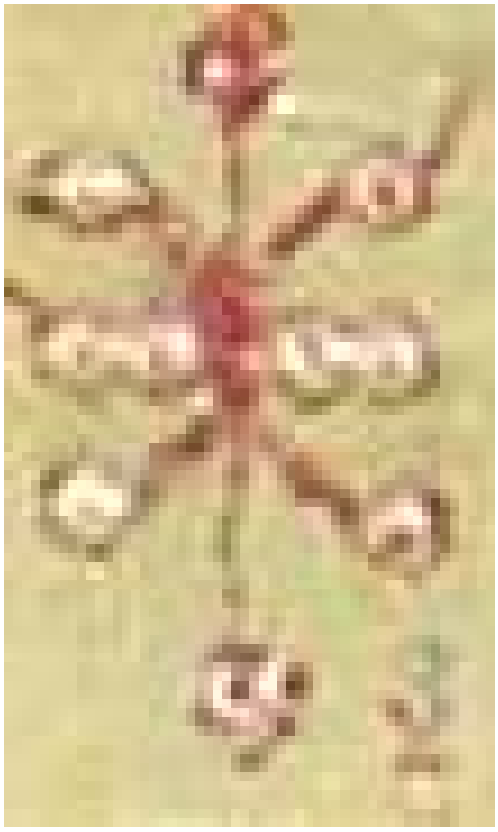
Bezeme No:14

Bezeme No:15

Bezeme No:16

Bezeme No:17

KAYNAKCA

ATALAY Besim (1941) *Divanü Lügat-it- Türk Tercümesi* Ankara: Alaeddin Kıral Basımevi Cilt III

BAHADIR HAN Ebulgazi. (1996) Şecere-i *Terakime Türkmenlerin Soy Kütüğü*, Hazırlayan Zuhal Kargı Ölmez İstanbul

---------- Divan-ı Hümayun Baş Muhasebe Defterleri 197.

---------- Divan-ı Hümayun Baş Muhasebe Defterleri 217.

GALANTİ, Avram. (1951) *Niğde Bor Tarihi*. İstanbul: Tan Matbaası

GÜNDÜZ, Tufan. (1997) *Anadolu' da Türkmen Aşiretleri Bozulus Türkmenleri 1540,1640*.Ankara: Bilge Yayınları.

GÜVENÇ, Bozkurt (1995) *Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

HALLAÇOĞLU, Yusuf. (1988) *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. Ankara: Tarih Kurumu Basımevi.

KAFESOĞLU, İbrahim. (1958) *Türkmen Adı Manası ve Mahiyeti,* Ankara: Jean Deny Armağanı

KORKMAZ, Zeynep. (1973) *Nevşehir " Yöresi Ağızları"* Ankara: Sesbilgisi. Cilt 1.S 1-27.

---------- Maliyeden Müdevver Defterler 7574.

---------- Maliyeden Müdevver Defterler 5910.

----------Maliyeden Müdevver Defterler 9876.

----------Maliyeden Müdevver Defterler 7574 "Camaatı Bekdik Sakinanı Der- Live-i Aksaray"

SÜMER, Faruk. (1980 a*) Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri Boy Teşkilatı Destanları.* Ankara: Ana Yayınları.

SAY, Nuran.(1999) "Marmaris Yöresinde Yaşayan Alayunt Oymağına Ait Namazlağalar" *Erdem* Ankara, A K M Yay. s565-577.

TÜRKAY Cevdet (1979) *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre, Osmanlı İmparatorluğunda Oymak Aşiret ve Cemaatlar,* Tercüman Kaynak Eserler Dizisi, İstanbul, s.33.304.189

YALMAN, A. Rıza. (1977) *Cenupta Türkmen Oymakları*. Ankara: Cilt I-II Kültür Bakanlığı Yayınları.